Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Hant-boeck der chirurgyen ...: waer in veel exquisite ende secrete remedien tegens alle uytwendige ghebreken ... verhaelt staen ...

https://hdl.handle.net/1874/275693

KDBNW
240

CCwue

BMN, p 288

Bauge p 210-215

Baumann p 15

Hirsch I p 376

HANT-BOECK DER CHIRVRGYEN

Waer in veel exquisite ende secrete Remedien/ tegens alle uptwendige Gebzecken/soo wel in 't generale als in 't particulier verhaelt staen/naer uptwysen des Registers daer van zijnde.

DOOR

D. CAROLUM BATTUM, *Medicijn ordonnaris der Stadt DORDRECHT.*

Waer by gevoeght is

HIPPOCRATES vande wonden in't Hooft.

Als mede

Guilhelmus Fabrisius Hildanus, Vande verbzaenthepdt / daer in by in alle Accidenten/ ofte toe-vallen der selver/klaerlijck vertoont wozden.

t'AMSTELREDAM,

Voor Hendrick Laurentsz Boekverkooper woonende op 't Water in't Schrijf-Boeck. ANNO 1634.

Den Autheur tot den Leſer.

Oedertieren Leſer, den Drucker deſes Boecx my aengevende, dat hy hadde voorgenomen, den ſelven wederom op nieuws te drucken, ghemerckt hy des eerſten druckx gheene meer en hadde, ende daghelijckx meer ende meer daer nae worde ghevraeght: Soo en hebbe ick niet konnen nae laten, den ſelven te overſien, te vermeerderen, van veel letter fauten te corrigeren, ende met eenighe nootwendighe Figuren te vercieren, vaſtelijck vertrouwende (ghelijck diverſche Practiſijns der Chirurgijen, my toegeſchreven, ende oock mondelinge verklaert hebben, hoe grootelijcx ſy daer door zijn gedient geweeſt) door deſe myne verbeteringe, ende het toe ſetten eeniger Figuren, noch meer gherieſt ſullen worden, en die mijn voornemen ſullen lauderen, oock daerom des te meer, dewyle ick daer by geen particulier profijt geſocht en hebbe, midts ick den voorſz Boeck noch aen yemanden en hebbe ghedediceert, noch oock tot mynen eygen profijte hebbe laten drucken ofte verkoopen, ghelijck wel andere te doene plegen: Ende ghelijck by den wege niemant ſoo perfect ghetimmeren en kan, ſonder van eenige voorbygaende beriſpt te worden, alſoo weet ick oock wel, dat deſen mynen arbeyt, daer in ick alle myne experimenten, ende al wat ick ſus van ander geobſerveert oft gheleſen hebbe, trouwelijck te ſamen hebbe ghebracht, van ſommighe, oft uyt haer, oft uyt eyghen ſinnelijckheyt, beriſpt, ofte

gelaſtett wort, de eene ſeggẽde, dat ic de Conſte der Chirurgijen, alſo voor alle de werelt niet en behoorde in't licht te geven, d'ander, dat ick ten minſten de Receptẽ des voorſz Boecx in't Latijn behoorde geſtelt te hebben: Dewelcke ick antwoorde, dat ick daer in het ghebruyck van alle oude Autheuren nagevolght hebbe, die alle t'ſamen de gheheele Conſte der Medicynen ende der Chirurgijen, in hare Moederlijcke ſpraecke, den Nakomelingen ten beſten, beſchreven hebben, de Griecken in de Griecxſche, de Arabers in de Arabiſche, ende de Latijnen in de Latijnſche Sprake, &c. Ende dewyle de meeſte menighte der Chirurgijns deſer Landen, in de Latijnſche ſprake onervaren zijn, ſo hebbe ick voor 't beſte aenghenſen, deſen Handt-boeck in onſe Moeder-ſprake te beſchryven: De natuurlijcke reden vereyſcht oock ſulckx, dat al de ghene die yemant mondelijck ofte ſchriftelijck, eenige wetenſchap te leeren onderſtaen wilt, 't ſelfde niet in een vreemde ſprake oft met eenige duyſtere woorden en doe, ghelijck wel eenighe Duytſche Scribenten by onſen tyden ghedaen hebben, die door haere duyſtere redenen ende Vocabulen, noch hedenſdaeghs al de Werelt doen ſuffen ende raſen, maer veel meer op 't alder-duydelijckſte, als't immers moghelijck is, ende oock in alſulcken ſprake, daer inne 't ghene zy leeren willen, alder-beſt verſtaen kan worden, gelijck 't anderſints doende, veel beter ſtille geſwegen ware: Deſen Handt-boeck hebbe ick alleen voor de Chirurgijns beſchreven, ende voor niemant anders, zijnder dan eenighe Pelſers ofte Wevers, die hare vocatie verlatende, uyt derghelijcke

Boecken

Boecken onderſtaen haer met eenighe Conſten te bemoeyen, die zy noyt en hebben geleert, ſoo zijn tegen de ſelve gheſtelt alſulcke wetten ende ordinantien, door de welcke zy daerom konnen geſtraft worden, gelijck niemant in eenigh Ampt te ontfangen van de Overheyt gheboden wordt, ſonder zijn der Conſten voor eerſten behoorlijcke proeve te doen, daerom dat hier in te beſchuldigen zijn, al de gene die over al ſulcken fauten ende overtredingen, als toeſienders gheſtelt zijn, ende nochtans haer door eenige geniet, giften of anderſints, laten corrumperen, ende alſo de ſelve tegens de Overheyts ordinantie, in hare Ampten als volkomene Meeſters ontfangen, ende van alſulcken Ampt oft Conſte, die zy noyt te voren en hebben gheleert, voor haer Mede-gheſellen aen nemen ende bekennen. *Vaert wel.*

Sommighe Aphorismi van Hippocrates, die tot de Conste der Chirurgijnen behooren.

37. 9.

HEt is seer goet/als daer in de Sopnantie/ de swellinghe van buyten aen de kele vertooght / want de materie wort alsdan uytwaerts gedreven.

38. 6.

Het is beter dat men den verborghen Cancker niet en gheneese/want den verborgen Cancker verdreven zijnde/ soo moet den menschе haestigh sterven / gheljck hy ter contrarien/ daer van niet genesen wesende/ veel langher daer mede kan blyven lebende.

55. 6.

Het Flerecijn der Voeten/openbaert hem meest in den Voor-somer/ende in den Herfst.

66. 5.

Het is een quaet teycken / alsser gheen swellinghe by een groote quetsure en komt.

67. 5.

Alle Gheswellen die weeckachtigh zijn/ hebben min swarighepts/ als de gene die steen-hert zijn.

25. 6.

Soo wanneer het *Erysipelas* inwendigh in het Lijf hem verliest/ soo en ist niet goet/ maer is seer goet / alst hem uytwendigh vertooght.

21. 7.

So veere alsser in eenige Wonde een Arterie of Polsader komt te bloeden/ so en geschiet sulex niet sonder perijckel.

27. 6.

Het zijn doodelijcke wonden / die in de Leber in het Herte/in de Blase/in 't Middelschot/in de Maghe/ in de Hersenen / ende inde kleyne Darmen gheschieden / ende principalijck als sy wat diepe ingaen.

14. 7.

Als pemant op het hooft gheslagen wordt/ ende daer door

door buyten zijn verstant komt/ofte beswijmt/dat is een quaet teycken.

27.2.

Alsser yet in 's menschen lichaem is versweerende/soo moetender Cortsen/ende meer pijne by wesen/dan als de Sweerenisse rijpe is.

18.5.

De coude is byant van alle Zenuwen / van de Tanden/van de Beenders/van het marg des Rugge-beens ende van de Herssenen/maer de wermte is haer ter contrarien seer dienstelijck.

77.7.

Al waer het Vleesch tot den Beene toe verrot ende verdorven is / daer moet het Been verderven ende beschadigen.

19.6.

Soo wanneer eenighe stucken uyt de Beenders/ uyt de Kaken/uyt de Cartilagen/ van het *Preputium*, van de Zenuwen afghehouwen worden / soo en wassen zy niet meer wederom/noch sy en konnen niet meer aen den anderen wassen/te weten/ met alsulcken substantie / alsser uytgesneden ofte ghehouwen is.

50.7.

Alle die gene die eenighe verdervinge in de Herssenen hebben/die moeten in dry dagen sterven/ maer soo verre als sy de selve overgaen/soo worden sy behouden.

O Vermits dat menighmaels/soo van ervaren Medicijns/als Cheruzijns/in eenighe Leden/Partyen/Aderen/ofte plaetsen des menschelijcken lichaems/in't cureren van seker gebreken/gheordineert worden Incisien ofte Applicatien te doene/ende eenighe jonge onervarene Chirurgijns/de selve soo eygentlijck niet en verstaen/ ofte en kennen/so hebben wy tot een klare aenwysinge/ dese twee navolgende Figuren/uyt *Ambrosio Pare* ghenomen/hier voor aen willen by voegen/waer na dat hen de jonge onervarene Chirurgijns/so in't Ader-laten/in't Coppe-setten/ in't appliceren van eenighe uytwendighe Medicamenten / als oock in 't op-legghen van sekere Cauterien/ sullen weten des te sekerder hun te reguleren.

b
c
d
e
f
g
h
k
k
m
n

Verklaringe van de Figure van voren.

A. Is den Knoop der Kelen.

BB. De twee Clauiculen of Schouder-beenkens.

C. De plaetse des Herten.

D. Het onderste des Borst-beens.

E. De slincke holligheyt des Buyck/ daer de mage gelegen is/ *Hypochondrium* genaemt.

F. De rechte holligheyt des Buyck / daer de Lever gelegen is/ *Hypochondrium* genaemt.

G. Den *Epigastre*, is al 't gene dat onder den uptgang der Magen gelegen is / gheljck den mont der selver op het bijsde Paternoster-been der Borst / zijn plaetse heeft.

H. De plaetse des Nabels/onder den welcken gheleghen is het meeste deel des dunnen Darms / *Inteſtenum jejunum* genaemt.

II. Het opperste van beyde de Lancken/ ofte de *Lumbi*, boven de welcke de Nieren gheleghen zijn/ ende onder de selve in de rechte zyde/daer heeft den blinden Darme zijn plaetse / ende in de slincke zyde der selve/so is het omkromsel des Derms *Colon* gelegen.

K. Den *Hypogastrum*, welck is het onderste deel des Buyck/ daer onder is gheleghen den meesten-deel vã de om-kromminge des Darms *Ileon*, de Blase/ de Lijf-moeder in de Vrouwen / ende den Aers-derme.

LL. De beenders *Ilea*, onder de welcke gheleghen zijn/de reste van den Darme *Ileon*, de Testiculen/de hoornen der Lijfmoeder/de *Vaſaſpermatica* van de Lijf-moederen ende Teteren.

M. Het Vf-been / welcke op beyde de zyden der Heupen zijn.

N. De boorste ende middelste zyde der Heupen / daer men de Koppen set/ om de Maendtstonden der Vrouwen te prouoceren.

O. Wijst de plaetse op den Voet aen/ alwaermen de *Saphena*, ofte de Moeder-ader opent.

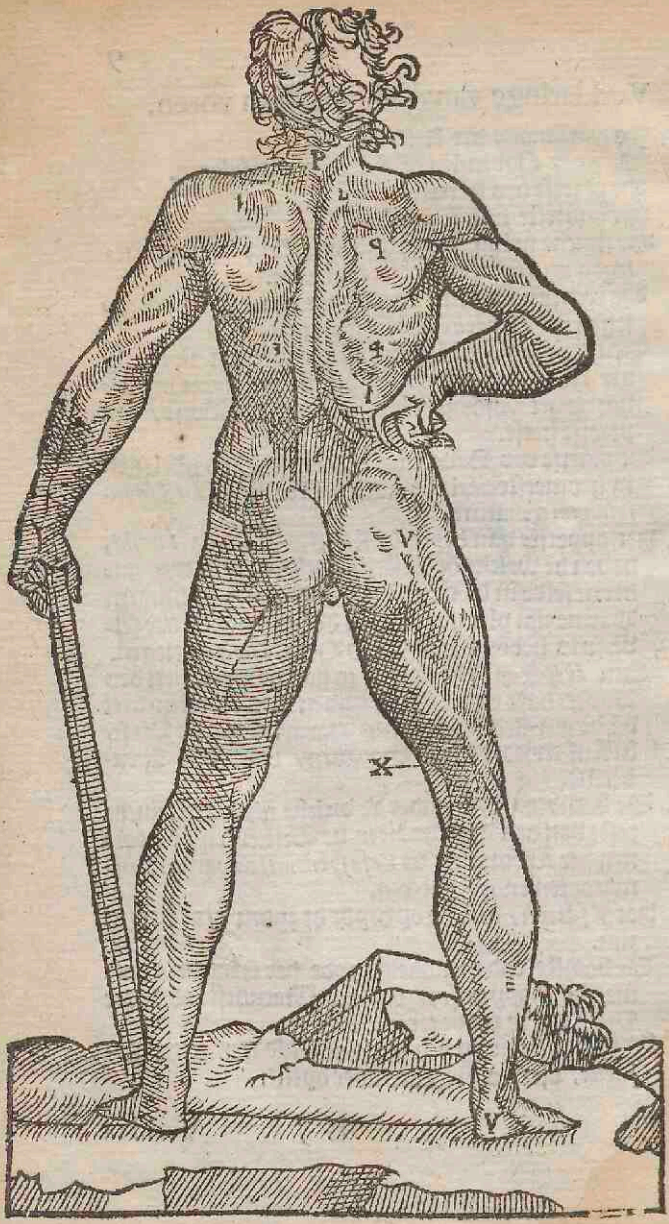

Verklaringhe van de Figure van achter.

P. Vertooght het achterste des Hals / daer in datmen gemeynelijck de Fontanellen set.

Q Q. De plaetse des Schouder-blaets: Ende een wepnigh hoogher / daer ist datmen de Koppen op de Schouderen set/ghetepckent met 1.2.

R. De plaetse der Milte/ onder de welcke ghetooght wort de plaetse der Nieren/door 3.4.

S. De plaetse des blinden Darms/*Intestinum Græcum* ghenaemt.

T. Het *Os Sacrum*, dat is het Stert-been / daer op datmen van buyten leggen moet de remedien tegens de ghebreken des Aers darms.

V. De plaetse van de Juncture der Heupe/ daer op datmen leggen moet de remedien teghens het Flerecijn der Heupen/*Sciatica* genaemt.

X. Het buyghen des Kniens / ende is de plaetse aldaer men de Adere *Poplitis* openen moet.

Y. De Hiele.

Het

Het eerste Capittel.

Van het onnatuerlijck ende heete Gheswel Phlegmone ofte Inflammatio.

ALsoo wy hier sullen tracteren van alle soorten der Ghesweller/soo willen wy eerst beginnen van het Ghesweel *Phlegmone*, gelijck wel 't selve alderghemeynst/ ende de schrickelijckste toe-vallen onderworpen is. De uytwendighe oorsaken deses Ghesweels/ zijn Vallen/ Stooten/ Slaghen/ Verr-recken/ Beenbreucken/ Ontledinghen/ Wonden ende Vleeratien/ etc. De inwendighe zijn/ overvloedighept des Bloedts/ ende al te grooten volhept der Aderen/ de welcke sekere deel des selven van hen drijvende/ in eenighe swacke ofte verhitte partijen des lichaems komt te sincken/ alwaer 't de selve doet op swellen/ ofte dichte te samen vergadert woxt/ ende ten lesten komt te apostumeren/ ten zy dattet by tijde/ door behoorlijcke remedien te rugghe ghedreven worde. De teyckenen deses Ghesweis/ zijn swellinghe/ ofte verheffinghe in eenige partije des Lichaems/ boven sijn natuerlijcke ghestaltenisse/ Onnatuerlijcke hitte/ waer door het Lidt schijnt te willen verbranden: Roodighepdt der huydt: Groote pijne: Kloppinge diepachtigh onder het vleesch: Spanninghe/ die niet alleene den Chirurgijn ghewaer en woxdt/ maer daer af dat oock den Patient selve is klaghende: Ende ten lesten oor vollighept/ ofte hollichept/ diemen met den vingeren tasten kan/ etc. Dewijle dan dat dit Ghesweel door eenighe toeloopinghe des bloedts gheschiedt/ in eenighe partije/ ende dat in meerder quantitept/ als de selve partije (ofte lidt) tot sijnder voldoenighe van doen heeft/ soo moetmen in 't beginsel/ door eersten sien te beletten/ datter niet meer toe en loope/ ende datter alreede toegeloopen is/ ofte het Ghesweel ghemaeckt heeft/ om 't selve te doen verteeren. Om nu te beletten datter niet meer toe en loope/ soo moetmen ghebruycken alle diverterende oft repellerende dinghen/ ende alle Remedien die de partije

partye verſtercken. ¶Maer datter alreede in de partye geloopen of geſoncken is/ende het tegenwoordighe Geſwel cauſeert/dat wort eenſdeels door t'ſamen-treckende/ ende eenſdeels door reſolverende remedien verteert. Daeromme ſal den Patient door eerſten behouden worden/in een ſuyvere/klare ende koele Kamer: hy ſal oock ghebruycken lichte/ vochtighe / verkoelende ſpyſe ende dranck. De partije ofte het lidt/ dat met dit Geſwel beladen is/ ſalmen altijdt ſtille houden. ¶Men ſal oock toe ſien dat den Patient altijdt eenen openen buyck hebbe/ 't welck door eenige laxerende medicynen ofte Cliſteren kan te weghe ghebracht worden. Van gramſchap / van lupde te roepen/ende van by-ſlapen moet hy hem wachten/als door de Peſte. De toe-loopende humeuren ofte het toe-loopende bloet / en kammen nerghens beter door diverteré ofte van't Geſwel getrecken dan door 't Aderlaten/ ende dat altijdt op de ſelve zyde des Gheſwels ſoo verre als immers de kracht ende den ouderdom des Patients/ ſulex toe laet/ gelijck *Galenus* dat in zijn 13 Boeck *de methodo medendi*, is leerende: Ende nae het Aderlaten ſeer dienſtelijck/het binden ende wyven der geſonder partijen: als tot een exempel / ſoo verre als eenigh heet Geſwel de rechte Goge komt te quellen/ oft als yemant de Squinantie in de rechte zyde der Kelen komt te krygen/ſoo ſalmen de Hooft-ader ofte eenighe andere in den rechten Arme openen/ende wel dapper laten bloeden/ ſoo immers ſulckx(als gheſeyt is) de ſterckte ende den ouderdom des Patients verdraghen mach: ofte ſoo verre als alſulcken Gheſwel in den rechten knye ware/ ſo ſalmen de Ader in den rechten Arme openen/ten ware datmen lieber *Galenus* meyninghe volghende/het ſtincke Been ſcharificeerde oft daer in een Ader opende. Soo verre alſmen ſiet dat door dit Ader-laten/ het ſwellen deſes Gheſwels noch niet ghenoegh en ceſſeert/ ſo ſalmen ten anderen-mael eenige Ader openen/ die het voorſchreven Gheſwel aldernaeſt is gelijck oft gebeurde/ dat het Ader-laten des Arms in de Squinantie niet veel en profiteerde/ſoo ſalmen beyde de Aderen onder de Tonge laten bloeden. Doch ſal alhier den Leſer gewaerſchouwt weſen/datmen geene heete Geſwellen met ronde/ repelerende

Curatie.

lerende ofte astringerende dinghen / en mach verdryven/wanneer alsulcken Geswel uyt eenighe fenynighe materie causeert/ gelijck in de Peste/in de beten van dulle Honden / ende dergheliicke wel pleegh te ghebeuren: Desgelijcken en mach ock 't selve niet gheschieden/als hen eenighe heete Geswellen in de Emunctoryen openbaren/gelijck onder de Oxen/onder de Oxelen / ofte in de Liesschen/want in eenighe van dese plaetsen/ de materie door koude astringerende applicatien / mochte in eenighe edele partijen des lebens gedreven worden/gelijck inde Herssenen/ nae het Herte/of nae de Lever / etc. daer groot ongheluck uyt causeren mochte/gheliick men dat dickwils ghesien heeft: maer op alsulcken heete Geswellen/ salmen liever resolverende of treckende dinghen appliceren/ op dat so verre als alsulcken Geswellen niet verteert of ghersolveert en konnen worden/ tot swarenisse mochte vorderen/gheliick op sijn plaet se daer af sal gesproken worden.

Hier volgen sekere formen van repellerende Medicamenten, die men in't beginsel des geswels mach appliceren.

Neemt roode Roosen een goede handt vol/schellen ofte blommen van Granaten een half once/ water ende Wijn-azijn/ van elckx een pont / siedet al t'samen acht of thien wallekens op / hier mede maeckt doecken nat/ende leght die op het Gheswel/deselve verbersschende/ soo menighmaels als sy drooghe gheworden sijn.

Item neemt Gerste-meel 2 onc. sap van Hupsloock/ van Weeghbree/ende van Nacht-schade/van elck 3 onc. Wijn-azijn een onc.olp van Roosen anderhalf onc. poeder van Granaet-schellen anderhalf onc. Ghemeyn water/so veel als tot eenen pap te sieden van nooden is.

Item/neemt sap van Hupsloock 1 pont / groben rooden Wijn / die wat suurachtigh is/1 half pont/ Gerstemeel 3 oncen / poeder van Granaet-schellen ende van

Smacke

Smacke / van elck een half onc. olye van Roosen twee oncen/ siedet al t' samen tot een *Cathaplasma*.

Item/ neemt Gerste-meel 2 onc. sap van Hupsloock/ van Weeghbree / van elck 3 onc. Poeder van blommen van Granaten/ ende van Granaet-schellen / van roode Roosen/ van elck 2 dzag. olye van Roosen/ ende Mirtelen/ van elck 1 onc. maeckt hier van een *Cathaplasma*.

Item/ neemt Weeghbree/ Nachtschade/ ende Bilsenkruydt/ van elck twee handvol/ Peerde-steert ende Wolkruyt van elcks anderhalf handvol/ laet dese doorsz cruyden t' samen sieden/ inghenoeghsaem Wijn ende waters/ doorts soo stoot het al kleene/ daer nae soo doetet by poeder van Mirtelen/ van Cypzes-noten/ ende van Roosen/ van elck dzy dzagm. Boonemeel twee onc. olye van Roosen/ ende van Queden/ van elck anderhalf onc.

Het gebeurt dickwils/ dat in dusdanighe heete Ghesswellen/ de pijne soo groot/ ende soo onverdzaghelijck is/ datmen (aen d' een zyde settende alle andere remedien) alleene moet trachten/ de selve te versoeten / daer toe datmen sal moghen gebzuycken dese nabolgende remedien.

Neemt Terwen zemelen/ 3 oft 4 handvollen / Malue klepn gesneden/ vijf of ses handvol/ olye van Roosen dzy oncen / Saffraen een vierendeel loots/ siedet al t' samen in genoeghsaem waters tot eenen pap.

Item/ neemt kruymen uyt het Wittebzoot/ in water gheweyckt/ een half pont/ dzy dopers van Eyeren / olye van Roosen twee oncen/ Saffraen eenen schzupel/ maect hier af een *Cathaplasma*.

Ende so verre de pijne buyten mate groot blebe/ datmen vreesde dat den Patient daer doorz soude moghen verliesen/ alle zijn krachten / met vermeerderinghen van Kortsen/ etc. so salmen spnen toevlucht tot de verdoovende dinghen nemen: Waer toe datter niet excellenter bevonden en is als dit nabolgende:

Neemt vijf ofte ses handt vollen Bilsenkruyt / stoost die met ghenoeghsaem water ende Berghen-reusel kort in/ ghelijckmen in Brabant de Spenagie plergh te stoven/ ende in 't leste / soo doetet by een dzag. poeder van Safferaen/ ende leght dan dit op de plaetse der pijnen.

Item/

Item/neemt Bilsenkruyt ende Heulbladeren/ onder de asschen gebraden/van elck by once/Bergen-reusel/ende olye van Roosen/van elck een onc. Saffraen/2 schrup.

Ende soo verre als dooz dese dooz; repellerende remedien/het Gheswel niet gantschelijck en wierde wegh genomen/maer noch eenighe swellinge/met verdighepdt resterende blebe / de selve salmen dooz verteerende / ofte resolverende middelen beneerstighen te verdrijven/waer van diverssche formen hier zijn volgende.

Resolverende ende verteerende Medicamenten.

NEemt meel van Lijn-zaet/anderhalf once/Gerstemeel/2 once. Camille-blommen/ ende blommen van Melilote / van elckr een goede handvol/roode Roosen/ende Alsene/van elckr een halve handvol/Bakelaer tot poeder gheslooten / een once olye van Camillen/vier oncen/ ongesouten Boter/2 oncen/alle dese dingen salmen t samen sieden na het gebruyck der konsten/ tot eenen pap.

Item/neemt Wortels van wilde Concommers / ofte Wortels van wilde Wijngaert/ ofte Hasel-wortel/ wel klepn gheploedert 2 onc. Dyghen 4 onc. meel van Lijnzaedt ende Gerstemeel/ van elckr 1 onc. Hemst-wortel 1 onc. Smout van Ganssen / ofte van Hinnen/ ofte van Ent-bogels 3 onc. dese al t'samen gheseden tot een *Cathaplasma*.

Item/ neemt Hemst-wortel een half pont/ Lely-wortel twee oncen/Camillen ende Melilote-blommen/ van elcks een handt vol/Terwen-zemelen een handt vol/laet dit al t'samen wel mozwe sieden in genoegsaem waters/ ende wrydet dan al t samen dooz een Sift / ende doet daer by olye van Camillen/Olye van Roosen/ Olye van Wille/ende Olye van Lelyen/ van elckr een onc. smout van Ossen-boeten ende smout van Hinnen/van elckr een half onc. Wit Was anderhalf loot/ het maegh van ghebraden Appelen anderhalf onc. menghelt dit al t'samen op een klepn byerken tot eener Salve/ die men daer na wel op 't dooz; Gheswel ofte verdighept leggen sal.

Maer alsmen bebint dat dit dooz; Geswel naer lange

Appli-

Applicatien van deſe voorgaende remedien/ niet reſolveren ende gantſchelijck vertrecken en wilde / ſoo ſalmen onder de reſolverende medicamenten/ oock matureren de dinghen vermengelen/op deſe navolgende maniere.

Maturerende Medicamenten.

NEemt wortels van Lelyen / van wilde Wijngaert/ ende wortelen van Patich/ van elcx 2 onc. 'tſamen wel morwe onder de aſſchen ghebraden/ ende kleyn geſtooten/ende mengelt dan daer onder ſlijm van Hemſtwortels/van Malue/ende ſlijm van vette Vyghen/ van elckx 1 loot/ Terwenmeel/ Gerſtenmeel/ ende meel van Lijnſaet/van elcx een half loot/ Verckens reuſel/ſoo veel als tot dit *Cathaplaſma* van nooden is.

Item/ neemt Terwenblomme 4 onc. olye van Olyven/3 oncen gemeyn water/maeckt hier af een *Cathaplaſma*.

Item/neemt wortels van Lelyen/ Hemſtwortels/van elcx 3. onc. Malue/ Parietarie/ Violenbladers/ van elcx een hantvol/ ſiedet al te ſamen met Honigh ende water/ ſtoot' et al tot pap/daer by doet geſtoten Lijnſaet/ 2 onc. olye van Lelyen/ Bergenreuſel/ van elcx anderhalf onc. maeckt hier van een *Cathaplaſma*.

Item neemt Terwenmeel 2. onc. Malue/ Violetbladeren/ Camillen/ ende Mililote blommen / van elcx een hantvol/Hemſtwortels/ 2. onc. ſoete Boter/ 2. onc. deſe dingen ſuldy al t' ſamen ſieden in genoeghſaem waters tot een *Cathaplaſma*.

Wanneer nu dit Geſwel/aldus tot maturatie/ dat is/ tot ryppinghe ghebracht is/ ſoo moetmen middelen ghebruycken om te openen/ 't zy met de Vlieme/met heete yſers/ofte met eenige van deſe navolgende Corroſyven.

Corroſyven.

MEn ſal nemen van de beſte Zeepſieders looge die ghy krygen kondt/ een pont/ ſiedet die in een koperen panneken ſoo lange/tot dat alle haer vochtigheyt verbloghen is/ ende de reſterende quantiteyt in forme van eenen ſteen/kort in gheſoden zy/ den welcken ghy daer nae/met eender *Spatula* afbrekende/in een gla-

sen flesken (wel dichte verstopt) bewaren sult / waer van men daer na tot openinge der Apostematie gebruycken sal / gelijck het gebruyck der Consten verepscht.

Een ander, d'welck met kleyne pyne zijn werck doet.

NEemt stercke Zeepsieders looge / anderhalf pont / Coperroot / Salpeter ende Armeniac / van elck een half onc. siedet al t'samen gelijck hier boven verhaelt staet / in een koperen oft aerden panneken / ende alst begint dicke te worden / soo doetet by twee drag. *Obium*, ende siedet voorts t'samen in tot eenen steen / ende bewaert als boven gheseyt is / dit selve doet zijn werck in vier ofte vijf uren tijts.

Item neemt asschen van Cool-stocken / ende asschen van Epcken-hout / die wel gebrandt is / van elck 3 pont / vier Antwerpsche stoopen waters / een pont Pot-asschen ofte Ton-asschen / so sommighe die noemen / ende worpt dese dingen t'samen in eenen ketel / doet noch daer by 4 onc. geraffineerden Alupn tot poeder gheslooten / ende t'samen wel om-gheroert wesende / so worpter by eenen grooten steen van lebende Calck / ende men sal dese dinghen aldus laten staen twee dagen lang dickmaels ommeroerende / ende daer nae sulvp 't al t'samen doen opsieden / ende alsdan door eenen dichten doeck / een klare looghe laten uytleken / wel verstaende / de looghe tot dry ofte vier maels op de asschen gietende / dit alles gheda en wesende / soo siedet de voorsz looghe tot eenen steen / als boven gheseyt is.

Eenighe van dese voorsz Corrosyven / op de leeghste ende bequaemste plaetse der Apostumatien gheleyt wesende na het oude gebruyck / soo salmen de selve met eender Vlieme doorsteken / waer op dat men daer nae sal leggen / tot stillinghe der pijne / die het Corrosyf soude mogen hebben gheca seert / een platte wiecke in Olye van Bilsen wel bet gemaeckt / ofte by faute van dien Krupsboter.

Wat-

Wat men naer de openheyt der Apoſtumatie daer toe voorts gebruycken ſal.

HOe datmen de Apoſtumatien na de openinghe binden / ende op wat maniere datmen de holligheden der ſelver/ſal met Compreſſen int verbinden beſetten/en is alhier ons intentie niet te leeren/overmidts elck Chirurgijn die in de Conſte eenighſins ervaren is/daer af de handelinge weet/maer wy willen alleen de Medicamenten beſchryven / diemen tot een gheopende Apoſtumatie ſal moghen gebruycken : Dus ſalmen het gemeyne Digetijfken dry ofte vier dagen daer toe gebruycken/overmids het ſelve de Pijne verſacht/ ende de materie doet volghen/d'welck aldus ghemaeckt wort:

Neemt ghewaſſchen Terpentijn 1 once. Olye van Rooſen ende Was/ſo veel noodigh is tot een weeck ſalfken/dit t'ſamen gheſmolten weſende/ ende als 't begint koudt te worden/ſoo ſalmen daer onder mengelen eenen doyer van een Eye.

Maer alſmen dit alſo dry ofte vier dagen langh ghebruyckt heeft/ſoo 't noodigh is / ſoo ſalmen tot meerder ſuyveringe/dit na-volghende appliceren: Neemt Honigh van Rooſen 2 oncen. Terpentijn 3 onc. ſiedet een weynig te ſamen/doeter dan by een dragma Tarwen blomme met een weynigh Saffraens / ende eenen doyer van een Eye/wildy dattet wat meer bleeſch doet waſſen/ſoo mengelter anderhalf drag : Witten Wieroocx by / twee drag. Aloe/ende 1 d[illegible]en-bloet.

Digetijf ſalfken/op een ander maniere.

Ende ſoo 't noodigh ſchene/datmen inde diepe holligheden der Apoſtumatie moeſt ſpuyten / ſoo neemt daer toe Mirrha ende Aloe/van elcx een half loot/Hol-wortel 1 loot/Maegden Honigh anderhalf onc. Wijn ende water van elcx ſes onc. ſiedet al t'ſamen ende gietet dan door eenen doeck / hier mede ſuldy in de Apoſtumatie ſpuyten.

Als het heete Gheſwel Phlegmone komt te verharden, watmen daer toe doen ſal.

SOo verre als eenigh heet Gheſwel/nae het gebruyck van te coude repellerende ofte reſolverende dinghen/

quame te verjerden / ofte in een Scirrositeyt te veranderen/soo salmen eenighe van dese navolgende plaesters daer op leggen.

Neemt Hemst-woztels 4 onc. Wzange of Winde/ een goede handvol/ Gerste meel ende Lynsaet meel/ van elck 2 onc. olye van Bille/ende van Camillen/ van elck so veel noodigh is.

Item neemt Lely-woztels/ende Hemst-woztels/ van elck anderhalf once/ woztels van wilde Wijngaert / van Verckens bzoot/ende van wilde Comcommers/ van elck 2 onc. siedtse al t'samen in witten Fransehen Wijn/tot datse al t'samen taei mozwe zijn/stootse boozts wel kleyne/ende voeter by Duyven dzeck ende Geyten dzeck/ van elck anderhalf dzag. Gomme Ammoniack / in Azijn gesmolten/ *Bdellium* ende *Opopanacum*, in olye van *Sesamum* gesmolten/van elck 1 onc. *Laudanum* ende *Storax, liquida*, van elck 1 onc. Schypper/ so veel des noodig is/ maeckt hier af (nae de rechte Const) een plaester / dese plaester berwozwet / ende verteert wonderlijck alle herde Ges wellen.

Hier toe is oock seer dienstelijck de gemeyne plaester/ *Emplastrum de Muscilaginibus, cuna gummis*, d'welck op alle Apoteken wel veer is.

Dergelijcke plaesters ende salven/ tot desen ghebzeke dienstelijc/sulck noch veel diberschе binden / in 't Capittel/aldaer wy van het ges wel *Schirrho* tracteren sullen.

Oft oock gebeurde/datmen booz al te seer koele repellerende ende astringerende dinghen/ die op dit heet ghes wel souden moghen gelept wesen/ bzeese booz eenighe versterbinghe/Gangrene/oft eenige dergelijcke berrottinghe/ soo salmen de plaetse rontom/tot in 't ghesonde bleesch toe / wel diepe scharificeren / met sout water wasschen/ende eenen pap daer op leggen/ gemaeckt van Boonenmeel/ ende met meel van Erweten/ van elck 2 onc. t'samen op gesoden met Honigh / ende genoegsaem azijns: Ghelijck in 't Capittel van de Gangrene bzeeder sal gesprooken wozden.

Het

Het tweede Capittel.

Vande Bloedt-ſweeren Forunculi ghenaemt.

DE Bloedtſweeren worden daer aen ghekent / dat ſy in t eerſte als ſy beginnen/met eē kleyn hert puyſtjen haer openbaren/welcke herdigheyt / haer in't ronde onder de huyt allencxkens is vermeerderende / met een weynig jeuckſels/eñ roodigheyt / waer na/ dat voor het uytbreken / eē groote ende onverdragelijcke pijne volgt. Teyckenen.

Op de Bloetſweeren en ſalmen geen repellerende ofte aſtringerende plaeſters legghen / overmidts dat de humeuren waer door datſe cauſeren/grof eñ dicke zijn/maer men ſalder lieber ſtracx vermorwende plaeſters op leggē gelijck als daer is het *Diachilon*, d'welck men met Hinnen vet/ofte met Ganſe vet ſal ſmelten.

Item/neemt Schippec 1 onc. Verckens reuſel 5 onc. Oſſenroet ende vet van Schaepſwolle / van elcx 2 onc. Spiegelharſt 5 onc. latet al t'ſamen ſmelten / ende doeter voorts 3 oncen Was by.

Ende ſoo u dunckt/ datſe door deſe middelen noch tot geene ſweerniſſe komen en willen/ſoo leghter deſe naervolgende *Cathaplaſma* op.

Neemt Lely wortels 4 onc. Malue ende Violette bladeren/van elcx een hant vol/ſietſe al t'ſamen/ende wrijftſe dan door/doeter voorts by/ Terwen blomme eñ Gerſten meel/van elcx 1 onc. Verckens-reuſel 3 onc. verſche Boter 2 onc. twee doyers van eyeren: Ende als ſy open ghegaen zijn/ſo ſuldyſe voorts geneſen/met eenig Mondificatijf/gelijck ander Apoſtumatien.

Het derde Capittel.

Vande fenijnighe ſweerniſſe Carbunckels Anthrax, die wy met eenen gemeynen naem de Colck, ofte Peſtcole noemen.

DIt Geſwel *Anthrax*, d'welc wy de Peſtkole noemē/ neemt ſynen oorſprongh van een toeloopende ſwart/ Oorſaken.

dick ende brandende bloet/by het welcke/soo daer eenig subtijl bloedt by vermenghelt is/ soo komender rontom oock eenige kleyne puysten: De sommighe noemen oock dit Gheswel Vyer-bleyne / om dattet hem oock wel als een rechte Vyer-bleyne openbaert.

Teyckenen. Dit Gheswel openbaert hem eersten met jeucksel / in forme van eenen kleynen puyst / ofte met veel puysten by den anderen/somtijts asch-verwigh/swart/ende oock somtijts blauachtig van coleure/ het omliggende bleesch is bruyn/root ontsteken/met grooten brandt/ met pyne ende spanninge/niet anders/dan al of het lidt met eenen bandt stijf gebonden ware/waer by dat oock is een gheweldige Koortse: Ende het is oock een seer sorgelijck gebreck.

Curatie. De Curatie deses schrickelijcken Gheswels / salmen voor eersten beginnen met het Ader-laten / soo verre als immers de krachten ofte den ouderdom des Patients sulcx verdragen mogen/ ende dat tot bes wymenisse toe/ gelijck *Galenus* sulcx in synen 14 Boeck *de Methodo medendi* ghebiedt/ghelijcker oock by experientie bevonden wordt/niet dienstelijcker in dit gebreck te wesen/ als het sterck Ader-laten / ende dat op de selfde zyde des Gheswels/ghelijck als wy in 't Capittel van het heete Gheswel *Phlegmone*, vermaent hebben: Ofte so verre als den Patient sulcx is/ dat hy het Ader-laten niet verdragen en konde/ soo salmen hem ten minsten dry oft vier koppen laten setten/met picken/dat erghens op de contrarie zijde des Gheswels: De uytwendighe Partyen salmen hem oock tot een Diversie binden/ wryven ende stoven.

Men sal hem oock van stonden aen yet in geven dat het Herte versterckt/ende van de fenynighe materie beschermt/ghelijck hier na sal geleert worden.

Den anderen dagh naer het Ader-laten / salmen hem oock eenige lichte purgatie in gheven/ ofte een Clisterie laten setten/ daer van datmen eenighe uyt het Capittel van de Purgatien ofte Laxatyven/kiesen sal. Ende soo verre als den Patient seer hert-lyvigh ware/soo salmen de purgatie voor het Ader-laten ingeven.

Hy sal hem oock sober houden in eten ende drincken/ ende ghebruycken alleene dinghen die verkoelende zijn

ende

ende licht om verdouwen/daer toe oock al wat ſuurachtig ghekoockt is/'t zy met Azijn/Verjuys/ met Lymoenen/met Orangen/ met Sulcker/ende dergelijcke: Doch wort alhier den Chirurgijn gheraden/ in dit ſchrickelijck gebreck altijt met eenen gheſchickten Medicyn hem te beraden.

Naer het Ader-laten en waer 't niet ongheraden/deſe Peſt-kole ofte Vyer-bleyne wel diepe te ſcharificeren/ ende met pekel af te waſſchen/ op dat het fenynige bloet zynen vryen uytgangh mochte hebben: Daer zijnder oock ſommige die na de ſcharificatie raden eenighe Corroſyve dingen daer op te legghen/ d'welck ick oock niet verachten en kan: Waer toe dat eenighe den *Arſenicum* nemen. Men mach oock daer toe ghebruycken eenighe van de Corroſyven/die daer in't Capittel van de *Phlegmone* verteyckent ſtaen. Sommighe die appliceren oock de Echelen boven op 't ghebreck/die ſy wel dapper laten trecken/d'welck niet te miſpryſen en is.

Van de dingen die men ingheven ſal, om het Herte in deſer ſieckte te ſtercken, ende te beſchermen.

Preſervativen voor het Herte.

MEn moet in deſe ſieckten goet regard nemen op 't Herte/ op dat de fenynige materije/ ofte de dompen der ſelver naer het herte treckende / den menſche niet en dooden/ghelijck ſulckx in de rechte Peſte pleeght te gheſchieden/ d'welck gheſchieden kan met eenige Hertſterckende dinghen van buyten op 't Herte te legghen/ ende oock door drancken.

Van buyten machmen dit navolgende ghebruycken: neemt Rooſwater/water van Bugloſſe/ende water van Meliſſe/van elcx 6 onc. Azijn van Rooſen 8 onc. *Species Cordiales* 1 onc. Paradijſhout 2 drag. fynē Bolus 3 drag. Campher ende Saffraen/van elcx een half dragma/ſiedt dit al t'ſamen een walleken ofte twee op / ende maeckt dan hier in nat eenen rooden ſcharlaken lap/een weynig uyt ghedruckt/ende leght hem alſoo op het Herte.

Neemt fijne Triakel 2 ſchrup. fijnen Bolus/ende oprechte gheſeghelde Aerde/ van elckx 1 ſchrup. water van

Melisse 2 onc. Syrope van Citren 1 once / menghelet voorts te samen / ende maeckter een drancxken af / d'welc hy alle morghen in nemen sal / ende dat so lange / tot datmen siet dat den Patient uyt alle perijckel is.

Een ander / om van buyten op te leggen: neemt water van Plompen / van Scabiose / ende van Sulcker / ofte het sap der selver klaer afghesoden / van elcx 4 onc. *Trociscos de Caphura*, een drag. rooden bereyden Coral 3 dragma / gebranden Hertshoren een half dragma / Saffraen eenen halven scrup. Azijn twee oncen / menghelet voorts al t'samen / ende leght hier af op 't Herte met eenen scharlaken lap als boven ghesept is / des daeghs viermaels.

Van de dinghen die men van buyten op legghen sal.

ENde op dat wy wederom komen tot de dinghen / diemen van buyten op dese sweernisse legghen sal / soo sal men van buyten op de sweernisse (na het scharificeren hier boven verhaelt) appliceren dese naevolghende pap.

Neemt sap van Walwortel / sap van Schabiose / ende sap van Melisse / van elcx 2 onc. Gerstenmeel so veel des noodigh is tot eenen pap.

Item / neemt Honts tongen / Vitsen meel / ende kruymen van Tarwen broot / van elcx even vele / siedet al t'samen op met ghenoeghsaem waters tot eenen pap / ende leght desen pap also over den gescharificeerden ende gecauteriseerden *Anthrax*, dat alle de omliggende partijen daer mede bedeckt zijn.

Daer isser oock sommighe die op den *Anthrax*, eenige Coppen setten / om des te beter te beletten dat de fenynige materie na 't Herte niet en loopt.

De oude erbarene Meesters pleghen met dese navolgende salve / de omliggende partijen van den *Anthrax* te bestrijcken / ende dat alleene om de fenynige materie des *Anthrax* te beletten / van inwaerts in't lijf te loopen.

Neemt *Bolus Armenus* 4 onc. gesegelde Aerde 2 onc. ghebranden Hertshoorn ende poeder van Yvoor / van elcx

eſp 2 dzag. Campher 3 dzag. Was 3 onc. olye van Rooſen 1 pont/ Wijn-azijn 4 onc. Roos-water 2 onc. twee witten van Eyeren/ menghelt die al t'ſamen/ ende maeckter een ſalve af. Deſe ſalve mach langhe bewaert werden/ daerom dat de principaelſte Chirurgijns die in Vranckrijck zijn/ de ſelve altijt ghebruyckt hebben ſtaende.

Als 't nu ſchijnt dat de meeſte furie van dit Gheſwel voozby is/ ſoo ſalmen daer op leggheu dinghen die deſe Peſt-kole van 't gheſonde vleeſch doen ſcheyden/ waer toe dienen dit nabolgende ghebruycken ſal.

Neemt een hant vol Rupte/ 2 onc. Suyzdeegs/ 4 Vygen/ 1 dzagma Pepers/ anderhalf dzagma Zouts/ ſtoot dit al t'ſamen tot eenen pap/ ende leggher tweemael des daeghs op de Peſt-kole/ ofte op den *Anthrax*. Deſen voozſz pap doet de Peſt-kole in twee dagen van het geſonde vleeſch ſcheyden.

Een ander. Neemt Malue een hant vol/ Violetten bladers anderhalf hantvol/ Hemſt-wortels 1 onc. Tarwen-blomme 2 onc. Berken-reuſel 2 onc. ſoete Boter 1 onc. ende twee Eyer-dopers/ maeckt dooyts hier af een *Cathaplaſma*.

Sommighe die en ghebruycken hier toe anders niet als Malue/ wel het ende mozwe/ met ſoete Boter ghekooft: het is oock ſeer goet.

Als nu de Peſt-kole gantſch ſuyver uytgheballen is/ ſo ſalmen de openheyt ofte naebuyrende Vlceratie/ met een gemeyne Mondicatijf-ſalfken geneſen/ ofte met eenige andere Salve: waer van datter diverſche beſchreven ſtaen/ alwaer wy van de Vlceratien tracteren ſullen.

Van de Accidenten, die gemeynelijck by deſe Anthrax ofte Peſt-kole zijn.

ENde alſoo dit ghebreck ghemeynelijck den menſche met groote Koortſen/ met grooten dorſt/ met droogte der Tonghen/ ofte met pijne des Hoofts aen komt/ ende gantſchelijck den ſlaep beneemt/ ſoo en konnen wy niet dooz by gaen/ daer toe oock eenighe remedien te verordineren.

Tot den ſlaep moogdy hem dit nabolgende dranckken

des abonts in geben: Neemt Syrope van Heul bollen/ Syrope van Plompen/ende water van Lattouwe / van elck 2 onc. mengelet al t' samen/ende latet hem met eenen dronck in dincken.

Een ander / tot den slaep. Neemt van het Oppaet/ datmen op d'Aptecke *Requiem Nicolai* noemt 2 schrupels Syrope van Violetten 1 onc. menghelt dit al t'samen met 2 onc. waters van Lattouwe/ende drincket tseffens in met eenen dronck.

Ofte neemt 1 once Syrope van Heul-bollen / *Triferæ magnæ* op d'Aptecke ghenaemt/ menghelt dit al t' samen met water van Lattuwe/ ende drincket soo in.

Tegens den dorst sal hy gebruycken Putwater/ ofte eenigh ander goet water/ofte liever slecht gesoden Gerste-water / met sap van Lamoenen wel supr ghemaeckt/ ofte by faute van het sap van Lamoenen / mach hy de Syrope der selber oock wel gebruycken.

Item/ neemt water dat op Witte-broot gheseden is/ een pinte Verjups/soo veel Suycker als 't u belieft/ende mengelet te samen.

Item/ neemt twee deel klaer waters / een deel Rijnschen Wijn/ een half deel Rijnschen Wijn-azijn/ ofte soo veel alsmen wilt/Canary-suycker oock so veel als tot den smaeck noodigh is / siedt dit dan al te samen een wallecken ofte twee op/ende latet kout worden/ voorts so geeft hier af den Patient oock te drincken.

Als den mont drooge is en de Tonge swart/ so neemt zaet van Vlop-krupt 2 drag: Queden-zaet anderhalf dragma/ Gomme Dragant/ vier schrup. Suycker-kandy met Roos-water ghesmolten/ anderhalf onc. maeckt hier af koeryckens so groot als een Lupijne/ ende houdtse gestadigh in den Mont.

Soo verre als hem de ppne des hoofts oock seer tormenteert/ so salmen nemē olye van Roosen 4 onc. Vronwen melck 2 onc. Azijn van Roosen een onc. maeckt hier in doecken nat / ende leghtse den Patient op zijn voorhooft/ende op de Slapen des Hoofts. Hier mede zy nu ghenoegh van de Pest-kole ghesproken.

Het

Het vierde Capittel.

Van Gangrena, dat is, van de verſtervinghe eens gantſchen lidts, ofte een deel des ſelven, 't welck in onſe ſprake het Vyer ghenoemt wort.

DE *Gangrene*, of 't gene dat wy gemeynlijck het Vyer noemen/en is anders niet dan een haeſtige verſtervinge eens gantſchen lidts/ofte een deel des ſelven. Deſe verſtervinghe gheſchiet op dryderley manieren: Ten eerſten/als het lidt van zynen leven berooft wort/'t welc hem van 't Herte door de Hert-aderen ghegheven is/ gelijckmen ſulcx dickmaels des Winters ſiet/dat yemandt door uyterlijcke koude de gantſche beenen ende voeten afvriesen/ende alſoo verſterven datmenſe voorts affetten moet: Ofte door eenighe ſeer heete inſtammatien ofte ſwellinghen/op de welcke / alſmen al te ſeer verkoelende dingen leght/het vyer daer in brengt/ oock door eenighe fenynigheydt die by alſulcken inſtammatien zijn / waer door alſulcken leden komen te verſterven ende te verrotten. Ten tweeden/ ſoo gheſchiet alſulcken verſtervinge/ als het leven eens lidts verſtickt wordt/ghelijck 't dickmaels ghebeurt door al te grooten inſtammatien / waer door alle Aderen/Arterien ende oock de ſweet-gaten/alſo verſtopt worden/datter de levendighe Gheeſten ende de uytwendige Locht/ſoo uytghesloten worden/dattet lidt nootſakelijck daer door moet verſterven ende verſticken. Ten derden/ſo cauſeert oock wel duſdanige verſtervinghe of verrottinghe der leden/ als een lidt al te hart ghebonden wort/ofte door geweldige Contuſien/ waer door de Aderen ende de Arterien (daer door dattet lidt zijn leven krijghen moet)ſoo toe ghebonden/ ofte ſoo toe gheſtropt worden dat de leden daer door verſterven moeten.

Ten eerſten.

Oorſaken.

Ten tweeden.

Ten derden.

De teyckenen der Gangrenen/ beſchrijft *Galenus* in zijn boecxken der Geſwellen/op deſe maniere: Te weten/ dattet lidt eerſt-maels zijn levendig ende blommigh coleur verkeſt/'t welc het by tyden der inſtammatien hadde:het

Teyckenē.

de:het verliest oock het kloppen der Arterien/het lidt begint swartachtigh/morwe/weeckachtigh in't aentasten/ ende ten lesten stinckende te worden/ soo datmen oock daer in snijdende/ gheen bevoelen in ghewaer en wordt. d'Welck men alles alsoo bevindende(soomen 't selve niet stracx en remedieert)is dese versterbinghe van alsulcker wreetheydt / datse niet alleene de gantsche leden en verderft / maer oock den mensche van zijn gantsche leven berooft.

Curatie van Gangrena.

SO wanneer dese *Gangrene* comt te causeren door overbloedigheyt des bloets/soo salmen de Cure der selver eerst maels beginnen / door uytlatinghe van het quade fenynige bloet/ d'welck in't selve lidt te samen ghedronghen is. Hoe wel dat den Patient daer-en-tusschen niet en moet versuymen te onderhouden / een goede ordonnantie van eten ende drincken / den Camer-gang te onderhouden/ende genoeghsaem te Ader-laten/daerom dat alle voorsichtighe Chirurgijns/haer billick met een gheschickt Medicijn hier in sullen beraden.

Curatie.

Het uyt-laten des bloedts uyt de plaetse der Gangrenen/gheschiet door openinghe eeniger Aderen/ die onder het ghebreck verheven leggen/oock door uyt-snydinghe van al 't gene datter alreede verstorven is/ofte door gheweldighe diepe scharificatien. Sommighe die settender oock alleene maer Echelen op/ die sy volkomelijcken laten suyghen/ende openen slechts de Aderen / die het gebreck aldernaest gelegen zijn:Dan geweldige ende diepe scharificatien/gaen desen middel verre te boven/doch sullen dese scharificatien altijt worden gemodereert/naer de groote ofte kleynte der Gangrenen/want hoe eenig gebreck grooter is/hoe 't selve altijdt grooter remedien behoeft. Dit aldus ghedaen wesende salmen de plaetse der scharificatien met sout water afwasschen / op dat al het dicke geronnen bloedt daer uyt komen mach/dit gedaen wesende / salmen daer op legghen dese naer-volghende pap.

Neemt Boone-meel/ Lupijnen-meel/ ende meel van Erweten/

Erweten/van elck even vele / ende ſiedet t'ſamen op tot eenen pap/met Azijn ende Honig/wilt mer daer na oock wat ſap van Alſene ofte ſap van Joffrouwmercke by doen/des ſal hy noch te krachtiger zijn.

Als nu de merſte furie deſer Gangrenen booyp is/ſo ſalmen dit navolghende Salfken van Egypten daer op leggen/te weten/ daer de ſcharificatie gheſchiet is / ende wozt aldus gemaeckt:

Neemt Spaenſch groen kleyn ghepoedert/Alupn en- de Honig/van elck 2 onc. Wijn-azijn 5 onc. des te krachtigher ſal 't zijn ſoo verre alſmen daer oock een weynigh Douts by menghelt/latet te ſamen ſieden met kleynen vyere/tot dattet dicke genoegh ſy. Salve vã Egypten te maken.

Item/ſcherpen Wijn-azijn een pont/Honig van Roo- ſen 4 onc. Syzope van Rooſen 3 onc. Hout 5 onc. latet te ſamen ſieden / ende doeter daer nae by een half Pinte Vzandewijn.

Ende ſoo verre als dooz deſe remedien de Gangrene noch niet ſtille en ſtaet / maer even krachtigh voozts gaet/ſoo ſalmen het gebzeck noch dieper ſcharificeren/eñ eenige Cozroſyven daer op leggben/ ghelijck als de *Trõuiſcos Andronij, Aſãhodelorum, Arſenicum*, ofte eenighe van de Cozroſyven die in 't Capittel van de *Phlegmone* verhaelt ſtaen: Waer-en-tuſſchen ſo ſuldy de omliggende plactſen met Salve van Bolus beſtzijcken: Die aldus ghemaeckt wozt.

Neemt Bolus ende geſegelde Aerde/ van elck 1 onee/ Azijn ſo veel als van nooden is/ wildper ſap van Macht- ſchade/ende olye van Rooſen onder menghelen / ſoo ſalſe noch beter zijn.

Ende ten alderlesten/ſoo verre als dit wzeet Accident even ſeer blijft voozts gaende/ende het geheele lidt occupeert/ſoo ſalmen het gantſche lidt met der Sagen affſetten/al iſt ſake dat deſen uyterſten raedt met groot perijckel toe gaet. Want ſy blyben menighmaels onder de handen doot/dooz de groote pijne ofte dooz het onmachtigh bloeden: Dan daer zy ſo veel perijckels by alſt wil/ ſoo ſal nochtans den Chirurgijn (aenſiende de krachten des Patients) niet laten / den Patient ſelve ende de Vzienden ſulckx dooz te houden/ dint hy den ſelven

noch

noch sterck genoegh/oock hem ende de vrienden daer toe gemoet/soo sal hy hem in den name des Heeren tot het werck bereyden / ende gheven den Patient vier ofte vijf uren te voren in / eenen schrupel oft anderhalf van dit naer-volghende Oppaet/ met water van Lattuwe/ ofte water van Plompen / ende met een half once Syrope van Heul-bollen daer by gemengelt/om hem zyn gevoelen een weynigh te verdooven:d'Welck niet alleene hier toe goet en is/ maer oock tot alle ander soorten van pynen / daer toe datmen maer 15 ofte 16 greynen min of meer en sal ingeven.

Slaepmedicynē. Ende wort aldus gemaeckt/neemt *Pyretrum, Euphorbium* ende *Spica nardi*, van elcx eenen schrup. Safferaen een drag. ende twee schrupels *Opium*, dry dragma ende eenen schrup. wit Bilsen-zaet / twee dragm. ende twee schrupels wit Heul-zaet / vijf dragma ende twee schrup. rauwen Honigh/soo veel als tot een Oppaet van nooden is/ mengelt dit al t'samen ghelijck als sulckx de Konste vereyscht/ maer het moet wel vijf ofte ses maenden out wesen/al-eer men daer af gebruycken mach.

Een ander/dat ick menighmael selve in gegeven hebbe/maer selden meer dan eenen schrup.in't ghewichte/in Pillekens geformeert/ het gemeyn ghewichte hier af 15 ofte 16 greynen swaer tot eenen schrupel toe/ maer selden hoogher/ende wort aldus gemaeckt:

Slaeppillen. Neemt *Opium* twee dragmen/in kleyne stuckkens gesneden/doetet daer naer in een glas/ ende doet daer by Mommye een schrup.sap van Bilsen-wortel eenen cleynen Lepel vol:In een ander glas suldy doen *Species Diambre*, anderhalf onc.daer nae so giet daer op gherectificeerden Brande-wijn 1 half pont/ ende latet dan alsoo in de Sonne staen 14 dagen lanck/ dickmaels om-roerende/ende daer na soo giet soo vele van desen Brande-wijn boven af/in dat ander glas daer dē *Opium* met de Mommye in is/dattet ghenoegh zy om tot een papken te vermengelen/set dan dit glas soo wederom dry dagen lang in de Sonne/ende als den Brande-wijn schier uyt ghedrooght is/soo gieter wederom anderen op/ ende dat tot dry reysen toe/neghen dagen langh. Ten lesten/soo latet gantsch indrooghen ende in-byberet wederom met den

vorigen

vorigen Brande-wijn/op dattet dunne zy / ende mengelter dan onder/root geprepareert Corael/ ende wittē Ambre/van elcx 1 schrup. Muscus 4 greynen / Saffraen 1 half schrup. voorts so mengelet wel t'samen tot een masse van Pillen/ ende geeft den Patient hier af in / 't sy in forme van pillekens/ ofte in forme van een Drancxken met Wijn vermengelt.

Ende om met desen bedroefden hant-wercke voorts te varen/(alle dinghen daer toe reet wesende)soo set den Patient also u dunckt dat hy best ter hant sal sitten/ende laet hem met stercke mannen wel houden ofte wel binden/ende binder lidt dry ofte vier vingeren breet/ soo dichte als 't mogelijck is/te weten/boven de verstervinge of boven de Gangrene/eens-deels om dē patient daer door het ghevoelen te benemen / oock eensdeels om het onmatig bloeden te verhoeden: Dit nu also gedaen zijnde/ soo snijt tusschen het ghesonde ende het verstorven vleesch/ rondtomme tot op het bloote Been/ dan het en mach in de Artijckel niet gheschieden/ doch sal liever altijts meer van het gesonde vleesch wegh gesneden worden/dan dat men het gecorrumpeerde yet laet blyven/ al ist sake dat *Ioannes de Vigo*, daer af niet veel werckx en maeckt. Als 't nu alsoo tot den blooten Beene toe gesneden is/so salmen toesien/dat oock het *Perlostium* gheheel af zy/al-eer-men de Sage daer op sette/ als dan so saget af met een wel-snydende Saghe/die tot dien eynde daer toe gemaeckt is/ende dat soo na den ghesonden vleesche alst mogelijck is:het been af wesende/soo suldy stracx de actuale Cauterijn op de grootste Aderen appliceren/ende dat niet alleene om het bloet daer mede te stelpen / maer oock tegens het ontgaen der levendigher Geesten.

De maniere om een lidt af te setten.

Dit alsoo ghedaen wesende / suldy trachten om den Patient alsoo seer te stercken als 't immers moghelijck wesen sal / ende daer naer alsulcke dinghen daer op leggen/daer mede dat de Escare hoe eer hoe liever afvallen mach/daer toe dat seer dienstelijck is den Honigh/ daer poeder van Yreas ofte sap van Ajuyn onder vermengelt is:Ende gheneset voorts/ gelijckmen alle ander Vlceratien geneest/daer mede men het vleesch ende dē huyt begeert te doen wassen.

Men kan oock de mondekēs der voorsz Aderē met een tangsken vatten ende met eenē draet toe binden sonder carteliserē/ge-

Ende

lijck ic dat menighmaels helpe helpen daen/ ende is ock seer wel te doē/ sonder dat wyeet cauteriseren te gebruyckē.

Eñ op dat wp niet en souden pet vergeten/dat tot dese Cure soude mogen dienstelijck zijn/soo en salmen niet laten den Patient alle daghen pet in te geben/daer dooz dat het herte des selven mochte ghesterckt/ende tegens de fenpnighe dompen der Gangrenen / beschut ende beschermt worden/te weten/int eerste ende so haest alsmen ghewaer wort / datter een *Gangrena* ende versterdinghe des lidts voorhanden is.

Daerom salmen spnen toeblucht nemen / tot de hertstreckende ende pzeservatpve dingen/die hier in dit vorzige Capittel/teghens de fenpnige qualmen der Pest-kole verordineert staen.

De laxatpven ende purgatien/die in dit gebzeck ende alle andere dienstelijck zijn / salmen alle t'samen bp den anderen bertepckent binden / hier achter in een epghen Capittel/d'welck alleene daer af spzekende is.

Het vijfde Capittel.

Van het Fryſipelas, d'welck wy in onſe Brabantſche ſprake de Rooſe noemen.

Oorſaken.

Gheliick het Gheswel *Phlegmone* (daer wp in't eerste Capittel van getracteert hebben) upt den suyberen bloede causeert / alsoo veroorsaeckt ock het *Fryſipelas*, d'welck wp de Rooſe noemen)upt den *Cholera*, de welcke upt de Aderen upwendigh naer de huyt ghedzeben wesende/ofte door eenigh lidt lange te wyben/ofte ock door eenige applicatie van heete salven/ofte door de hitte der Sonnen/veroorsaeckt mach worden.

Tepckenen.

De tepckenen daer af zijn dese / als namelijck / roode Swellinghe/ naer den geelen treckende/ welcke roodigheyt met het minste aen-tasten haer verliest/ ende in een oogen-blick weder kome/ de Swellinge is ock alleene boven in de huydt met een brandende hitte / waer door de Rooztse ock veel heftiger is als het Gheswel *Phlegmone*, daer en is ock geen groote kloppinghe by/ nochtans een bptende pijne/met spanninghe der geaffecteerde partije.

Curatie-

Curatie.

Curatie.

MIdtsdien dat de Roose is een heet Geſwel gheljck de *Phlegmone*, daer af dat wp hier bozen gheſpzoken hebben/ende upt toe-looptnge ban humeuren cauſeert/ ſo ſal de Cure der ſelber in twee deelen beſtaen namelijck in verkoelinge ende in uptdzyvinge.

Ten eerſten/ſo ſal den Patient onderhouden een goede ordinantie van eten en dzincken: Ten tweeden/ ſo ſalmen hier in oock ghebzupcken / alle de verterende remedien. Ten derden/ ſlappe purgatien die de *Cholera* purgeren/waer van datter diverſche in 't Capittel van de Purgatien aengheteyckent ſtaen: Ten vierden/ ſoo ſalmen van bupten daer op applicieren/ 't gene dat ſoetkens verkoelt. Doch ſalmen hier noteren/dat ſo wanneer de Roose in 't aengeſicht ofte op het hooft komt/ datmen geene ſeer verkoelende dingen en mach gebzupcken/ovemids de ſelve dooz ſeer verkoelende dinghen inghedzeven weſende/ de herſenen mocht occuperen / waer nae dat wel een raſerije volghen mochte/ja de doot ſelve: Daeromme dat de Roose in 't aengheſicht ofte op 't hooft komende/ alleene met Room van Melck rade te beſtrijcken/ of men mocht deſe naebolghende Salve ghebzupcken: Neemt Salve van Roosen dzy oncen/ Sap van Weegbzee ende van Donderbaer/van elck een once/Troſiſſen de Campher 1 half dzag. en een weynig Azijns/mengelet wel te ſamen. Syn ordonnantie van eten ende dzincken/ ſal beſtaen in alle lichte ſppſe/die dochte ende verkoelende zp. Maer dat hy nu met een lichte purgatie ghepurgeert is/ſo ſal hem het Aderlaten ſeer dienſtelijck zijn.

Roose des Aengheſichts/alleene met Room te beſtrijcken.

Deſe naebolgende dingen ſalmen van bupten daer op leggen / ende dooz eerſten ſo bolght hier een ſeer bequame Salve/diemen *Vnguentum Nutritum* noemt / dewelcke aldus ghemaeckt wozdt: Neemt Silber-glit ofte Gout-glit 2 onc. Loot-wit 1 half onc. olye van Roosen/ ſap van Weegbzee ende Azijn/van elck ſo veel als noodig is/deſe Salve wozdt in eenen Mozcier al-roerende ghemaeckt/ende dat van langer handt/ als nu van de Olye/ als nu van de Azijn/ ende Weegh-bzee water daer onder roerende/gelijc dat op alle Apoteken gebzupckelick is/ en

Vnguentum Nutritum te maken.

Sommige menghelen oock oen Opium onder eenige van dese salven.

het is een seer sonderlinge goede Salve/tegens de Roose: ℥ Met desevooysz Salve suldy 't wel met bestrychē/alwaer haer de Roose vertoogt/ende leght dan daer op eenen dobbelen doeck/met Azijn ende Water/doch den selven soo dickmaels ververschende/als hy drooge wort. Of neemt sap van ℥achtschade/ van Weeghbree ende van Wonderbaer/ van elck 2 once/ Azijn 1 half once/ Slijm van Vlop-krupdt 2 oncen/ sap van Bilsen-krupt 1 onc. mengelet wel/ende legget met doecken daer op.

Wanneer nu den brant ende de ppne onverdragelijck schijnt te wesen/ soo neemt Bilsen-krupt ofte de wortelen daer af/onder de heete Asschen ghebraden/vooyts soo mengelt daer by Popelier-salve / ende leght dit daer op/ maer niet langer dan dat de ppne wat versacht is.

Een ander seer bequame salve tot dit vooysz gebreck. Neemt ℥Malue/Violette-bladeren/ende gepelde Gerste/ van elck een goede hant-vol/ siedet al t'samen wel mosse met ghenoeghsaem waters / daer naer soo wrijvet al t'samen door eenen Sift / ende doet daer by Slijm van Quedē zaet/ende Slijm van Vlop-krupt/van elck 1 onc. ende een halve/ Olye van Roosen / Olye van Violetten/ salve van Roosen ende Popelier salve/vā elck 1 onc. mengelet vooyts al t'samen in eenen lopen mortieren lestē/ so doet hier noch onder een weynigh wit Was/ende bestrijckt dan hier mede de Roose.

Wanneer nu de Roose in 't hooft ofte in 't aenghesicht komt soo machmen dit(boven genoemde) Salfken *Nutritum* daer op strijcken/ sonder eenighe meerder verkoelinge ofte repellerende dingen.

Item/tot het aengesicht daer mooghdy oock het salfken *Galeni* toe ghebruycken / d'welck aldus ghemaeckt wort/ namelijck/ van hier deelen Olye van Roosen/ een deel wit Was/ende een weynigh Azijns/ dit t'samen gemengelt wesende/soo wordet een langhe wyle met kout water afgewasschen.

Wanneermen nu gewaer wort dat den meesten brant der Roose vooryby is/ soo moetmen dingen ghebruycken die een resolverende kracht hebben / op dat het lidt niet blau en worde/ maer gy moet toesien / dat sy niet al te groote kracht van resolveren hebben / ghelijck Gerstenmeel/

meel/ Vitſen-meel/ Heemſt-bladeren/ Malue ende dergelijcke.

Ende oft nu ghebeurde/ dat door al te ſeer verkoelende dingen/ ſchene eenſdeels de huyt boven verſtorven te weſen/ ghelijck ick ſulcx wel gheſien hebbe/ ſo ſcharificeert boven de huydt wat/ ende leghter dan een *Cathaplaſma* boven op/ van Gerſten-meel ende van ſout water ghemaeckt.

Als nu de Roose eenige bleynen op-werpt/ ſoo ghebruyckt dan deſe Salve: Neemt Olye van Violetten ende Olye van Rooſen/ van elcx 2. onc. ſalve van Rooſen anderhalf dragm. Gout-glidt ende Silver-glidt/ van elcx een half once/ Tucye 2. drag. Ceruſe ſes drag. Campher 1. drag. ſap van Huyſloock ende van Weeghbree/ van elcx een half once/ maket ende mengelet voorts t'ſamen/ ghelijck het *Nutritum*.

Maer ſo verre als de Rooſe open ginghe/ ofte quame te Vlcereren/ ſoo neemt dit navolghende: Te weten/ de opperſte ſcheutgens van de Braem-beſien ende van de Nacht-ſchade/ van elcx 1. onc. Olye van Rooſē dry drag. een weynigh azijns/ Ceruſe ende Goudt-glid van elcx 1. half once/ menghelet voorts al t'ſamen tot een Salfken.

Een ander: Neemt witte Trociſſen *Raſis* anderhalf dragma/ ghebrant Loot een drag. *Camphora* eenen halven ſchrupel/ Olye van Rooſen 3. oncen/ Was ſo veel als noodigh is/ ende maeckter een Salfken af.

Een ander: Neemt Olye van Rooſen ende Olye van Violetten/ Hinnen vet ende ſoete Boter/ van elcx 2. onc. Geyten-roet ende Calverſ-roet/ van elcx anderhalf onc. ſmout van Calfs voeten een once/ ſlijm van Hemſt-wortel/ van Malue ende van Vloy-kruyt/ van elcx 6. oncen/ ſiedet al t'ſamen ſoo langhe/ tot dat alle de ſlijmen verſoden zijn: daer naer ſo doeter by 2. oncen Goudt-glid/ ende wit Was/ ſo veel als noodigh is tot een weeck Salfken te maken.

Ende ghelijck ſommighe Patienten die met de Roofs beladen zijn/ ſomtijts langhe blijven liggen/ overmits eenighe lang duerighe Koortſe/ pijne des Hoofts/ ende met ontſtekenheyt der Lever/ die niet vergaen en willen. ſo ſal hem den Chirurgijn met eenen geſchicktē Medi-

cijn daer in beraden. Hier mede zp nu ghenoegh van de Roose gesproken.

De maniere van het slijm van Hemstwortel, van Malue, van Vloy-kruyt, ofte van eenighe Zaden, ende andere dinghen te maken, is dese:

Slijm van krupden ende van zaden te maken.

NEemt alsulcken krupdt ofte Zaedt/daer af datmen slijm maken kan/siedet in ghenoeghsaem Waters (eerst-mael de krupden wat ghescherft en de Zaden gestooten wesende) tot datse wel mozwe zijn/ daer nae soo gietse in eenen stercken Canifassen sack/ende wzinghter ofte perster het slijm upt/om 't selve te ghebzupcken alsmen wilt.

Het seste Capittel.

Van Herpes Miliaris en Herpes exedens, dit is een Geswel ofte Ulceratie, dat wy in onse sprake ghemeynlijck den Hayrworm noemen.

Teyckenē. HErpes *miliaris* ofte *Exedens*, en kan ick niet bekoeden pet anders te wesen/als 't gene wp in onse gemepne spzake den Hapz-wozme/ ende de Fransopsen *la Dartre* noemen: Want na het schzyben van alle oude Meesters/so en is *Herpes* anders niet/dan eē cholerijcke Pustele ofte verheffinge/ die root geelachtigh ontsteken is/boben de hupt met jeuckset/met klepne puckelkens/ ende oock somtijts met in-etinghe hem openbarende is.

Oorsaken. Ende desen Hapz-wozme die causeert oock upt het cholerijcke hymeur/ daeromme is hp oock van de selve nature van de Roose/gelijck *Galenus* 't selve in synen veerthiensten Boeck *Methodo medendi* ghetupghr/ dan dat hp alleene met syne subtijlheydt des cholerijcken hymeurs de Roose te boben gaet.

Curatie.

Curatie.

DE Curatie van den Hayr-worme die beſtaet in dry dingen/ghelijck alle andere in-etingen ofte Vlceratien doen/die uyt ſcherpigheyt der humeuren haren oorſprongh nemen.

Ten eerſten/ in diverteren ofte in vertrecken der humeuren/die naer de plaetſe des Ghebreex ghewent zijn te loopen. Curatie.

Ten tweeden/ datmen de humeuren die alreede daer in geſoncken zijn/moet ſien daer uyt te ſuyveren.

Ten derden/dat de Vlceratie mach toe gheneſen worden.

Daerom ſalmen den Patient voor eerſten wel purgeren/en dat met alſulcken Purgatien / die de cholerijcke humeuren uytdryvende zijn/waer van dat ghy diverſche formen/ in 't Capittel van de Purgatien beſchreven ſult vinden. En ſo verre als des Patiens ouderdom ende ſyne krachten oock ſulcx verdragen mogen/en ſalmen niet na laten den ſelven een ader te openen.

So vele als nu aengaet 'tgene dat tot ſuyveringe ende gheneſinge deſes Gebreex dient / dat ſal hier naervolgende beſchreven worden.

Neemt eenen ſuren Granaet-appel/ Vitſen/ ghepelde Gerſte eñ Honts-tonghen/ van elcx 1 hant vol/ Patich-wortel 4 onc. Lupijnen 2 onc. laet dit al t'ſamen ſieden in genoeghſaem waters/ ende een weynigh Azijns/ tot dat de Gerſte gheborſten is/daer na ſoo ſtootſe wel ende wryvet dan door eenen Sift/ dit gedaen zijnde/ ſoo latet noch eens(al roerende)kort in ſieden/ doeter daer na by/ Olye van Mirten/eñ Olye van Rooſen/van elcx 2 onc. wit Was 10 onc. mengelet wel te ſamen tot een Salve: Teghens den Hayr-worme/ ende oock alderley ruydigheyt der huyt.

Item/neemt Alant-wortels / die wel morwe in Azijn geſoden zijn 1 pont/ wrijftſe door eenen Sift / ende doeter by ghemeyne Olye ende Verckens-reuſel van elcx 3 oncen/Was 1 onc. gemeyn Sout 2 drag. witten Vitriol 1 half once/ Terpentijn 2 oncen / menghelet voorts al te ſamen tot eender Salve.

Item/neemt droesem van Wijn ende Aluyn/van elcx even vele/ende legget alsoo op den Hayrworme.

Item/ neemt olye van Roosen ende Populier-salve/ van elcx 2.onc. olye van Mirtelē anderhalf onc. sap vā Weeghbree ende sap van Nachtschade / van elcx 1 onc. Aluyn 1 onc. blommen van Granaten 1 half hant-vol/ het geele sapken uyt de Roode Roosen 1 once / Patich-wortels 1 half onc. Azijn 2 oncen/latet al t'samen sieden/ tot dat de sappen ende den Azijn versoden is daer na so stootet ende wryvet in eenen looden Mortier/een gantsche ure langh/daer onder mengelende poeder van goutglidt ende silverglidt van elcx 2 onc. Ceruse 1 once/ Tutye 2 dragmen: Ende soo verre als u dunckt / dat dese Salve wel behoorde wat meer droogende te zijn/so doeter by 2 dragmen Hamer-slagh wel kleyn ghewreven/ Spaensch groen ende Kalck/wel ghewasschen/ van elcx anderhalf draghma.

Ende so verre alsmen sage/dattet hier mede noch niet en wilde/soo gebruyckt dit navolgende: Neemt *Arsenicum*, Orpigment/ van elcx 2 drag. sap van Weeghbree/ van Nachtschade/ ende sap van Koolen / van elcx 2 onc. sap van sloeters van Okernooten 1 half onc. ofte in de plaetse sap van Chelidonie/ziedt dit al t'samen tot dat alle de sapen versoden sijn/ende wryvet daer na al t'samen in eenen Mortier/ende daer naer soo doeter by een half dragma *Camphora, Opium* 1 schrupel/dit gedaen zijnde/so bestrijckt hier mede magerkens den Hayr-worme/die in-etende is.

Item/ tot den Hayrworme *Herpes miliaris*, dieniet in-etende en is/nochtans niet vergaen en wilt. Neemt Spaensch-groen / Aluyn ende Honigh van elcx 1 once/ Roos-water / Weeghbree water ende sap van Gouwe/ van elcx 1 onc. *Arsenicum* wel kleyn gewreven 1 dragma/siedet al t'samen(wel omroerende) tot de dickte van een salfken.

Een ander welck niet alleene goet en is tot alderley soorte van *Herpes* ofte Hayr worme/ maer oock tot alderley in-etende Vlceratien.

Een excellente salve

Neemt sap van Gouwe/van Weeghbree/van Nachtschade/ende sap van sloesters van Okernoten/ van elckx 1. onc.

1 onc. Kalcl die wel gewasschen is een half onc. Ceruse 6 drag. Orpigment ende *Arsenicum*, van elcx 2 dragmen/ Spaensch groen oock 2 drag. menghelt dit al wel t samen ende wrybet wel kleyne/ voorts so siedet drooge in. Daer na so wrijvet wederom wel kleyne/ende doeter by 1. dragmen Campher/*Lapidis Ematitis* 3. dragmen. Ten lesten/ soo wrijvet al t' samen onder den anderen: maer noteert dat dit poeder meraculeuselijc wech neemt / alle corrosyvige in-etingen van alle corrosyvige Vlceratie. Item/ so noteert oock/dat gelijck dit poeder een Escare is makende / datmē de selve gelijck alle Escaren moet laten af vallen / ende daer naer ghenesen met eenighe salven/ daer mede datmen andere Vlceratien pleegh te genesen.

tegens alle in-etende Vlceratien.

Ende so verre als door alle dese voorgaende remedien/ den *Herpes miliaris*, oft den in-etende *Herpes* niet en wilde ghenesen/soo salmen daer toe gebruycken de plaesters ofte de roockinghen die wy in de Cure van de Pocken beschrijven / waer door alsulcken fenijnighe ende corrosyven materie / door den mont ofte door den stoel-gang uytghejaeght wort.

Het sevende Capittel.

Van de Exter-ooghen, Wratten ende Weeren, diemen in 't Latijn Clanos, Callos ende Verrucas noem.

VAn de teyckenen der Wratten/ Weeren/ Exter-ooghen/Lijckdoren/ende diergelijcke Knobbelen/ en is niet noodigh alhier veel daer af te schrijven / overmits dat de selve by alle de werelt genoegh bekent zijn / daerommme willen wy alhier alleene van de cure der selver beginnen.

De Lijckdorenen oft Exter-oogen/ salmen dickmaels in heet water weycken / uytsnijden en doen bloeden / en op dese maniere verliesen sy haer dickmaels. Het is oock seer goet/so wel de Wratten als de Exter-oogen/somtijts contom te ontschoeyen/ en daer in te stroyen het poeder van eenen Meulen-steen/met Spiegelharst vermenght/ hier door wordense oock dickmaels verdreven.

Namelijck als sy op de kneuckelen niet en staen.

Paulus AEginera, in synen 4 Boeck ende 15 Capittel/ schrijft seer veel diversche ende oock gheapprobeerde Remedien tegens de Wratten/den selfden moogdy lesen.

De Weeren die in de Planten vande Voeten komen/ suldy in warm water seer langhe ende ghenoegh baden/ voorts daer na boven de uytghewassen hardighept plat af snyden/ te weten/ soo diepe als 't moghelijck is/ ende daer op leggen de Plaesters/ *de Muscilaginibus cum gummis*: Dese voorsz Plaester salse voorts gantsch mozwe maken/ende oock mozwe behouden.

Dan om alderseckerst alle Wratten ende Exteroogyen wegh te nemen/ soo neemt een stockken van een Wyngaert-ranckе dat wel drooghe is/ het selve suldy aensteken/op datter aen 't eynde des selven eē gloyende kooleken zyn/hier mede suldy de Wratten ende oock de Exteroogen/(als sy op bequame plaetsen staen) aenroeren ofte cauteriseren/so heet alsmen 't verdragen mach/ doch sonder verbranden/en dit alsoo dickmaels continuerende/sal de Wratte ofte Exter-ooge van haer leven berooft/ ende met den wortel soo gantscheliick verdrooghen / datse allenskens van haer selven sullen wegh mozselen.

Item/ snydt de Wratten ofte Lyckdozenen gantsch plat af/ja oock den wortel upt/ so diepe als ghy dat sonder zeer doen ghesupden kondt: Daer nae soo suldy nemen geknaut Pampier/ dat twee uren langh in Sterck water ghelweckt heeft/neemt hier van so veel daer mede dat ghy eene van dese Wratte ofte Lyckdozenē kondt bedecken/ende legt hier af op de Wratte met de Krupsplaester daer ober/doch dat het geknaut Pampier niet en zy soo nat/ dattet Sterck-water pet anders raken kan/ dan alleene de substantie van der Wratten ofte Lyckdozenen: Ende doet dit alsoo sommige repsen naer den anderen van langer hant/om allengskens de Wratten also te doen verdrooghen ende alle haer leven te benemen/ die haer dooz sullen vergaen / verdwynen en versterven: Maer als ghy die in de Voeten te wercke legghen wilt/ soo sal den Patient hem stille houden sonder gaen/op dat hy de pyne die het Sterck-water soude mogen causeren (hoewel die seer kleyne is) niet en vermeerdere: Eñ dese twee remedien en schryve ic niet van hoozen seggen/ofte

upt

upt Boecken van eenighe Autheuren geleſen te hebben/ van dooz 't gene dat ick menigmaels verſocht/ende dooz een ſeker Conſte bevonden hebbe: Ock kammen in plaetſe van dien/het gemeyne Cozroſijf in kleyne quantitept/oft de Olye van Vitriol daer op appliceren.

Haliabas leert / datmen ſal nemen Rupte / Gerwe en *Herbam ſancti Roberti*, van elck even vele / t'ſamen gheſtooten/en daer op gebonden / dat ſy ſullen ſonder twijffel(ſoo hy ſeght) in 3 ofte 4 daghen afvallen ofte wegh dzoogen.

Sommige wzyven de Wzatten met ſ Melck van Opgen van langer hant/ende ſy verdzoogen.

Ock leeren ettelijcke/datmer een kleyn Cozroſijfken opleggen ſal/d'welck *Halyabas* ock confirmeert.

Het achtſte Capittel.

Van het Oedema, welck anders niet en is, dan een waterachtig ende windachtig Geſwel, 't welck den gemeynen man de Sucht noemt.

ALſo wy tot hier toe alleene getracteert hebben/ van de geſwellen die upt de heete humeuren cauſeren/alſoo willen wy nu handelen van de Gheſwellen / die upt koude materien haren oozſpzonck nemen / ende ten erſten van het Geſwel *Oedema* beginnen.

De oozſaken deſes Geſwels zijn veelderley/ het *Oedema* komt dickmaels upt groote vozighe ſieckten/ upt de Waterſucht/dooz groote ſtilte ende ledigheyt/dooz 't gebzuyck van veel koude ende vochtige ſpyſe ende dzanck/ ock kan dit ghebzeck cauſeren van groote pijne/ upt groote hitte/ende uptſteken van Weſpen. Oozſaken.

Naer de beſchzyvinge van *Galenus*, ſo en is het Gheſwel *Oedema* anders niet/dan een weeck / vochtigh ende vooſachtigh Geſwel ſonder pijne/ 't welck dooz toe-looppinge ofte inbloeyinge van een koude / windachtige en waterachtighe vochtighept te ſamen loopt/ ende in eenige ſekere partye onſes lichaems hem verheft tot eē Geſwel/daer in datmē met de vingeren dzuckende/de putte Teyckens.

blyven staen/ als of mense in beegh gestieken hadde/ gelijckmen 't selve merckelijck sien kan/ in de boeten ende beenen van de ghene die 't Water comen te laden/ofte in de gene die van de Teeringe comen te sterben.

Curatie.

Curatie. DE Curatie deses Gheswels gheschiet op vierderley manieren: Ten eersten/ door een goede ordinantie van leven: Ten tweeden/ door 't benemen deses Gheswels oorsake: Ten derden/door 't verteeren der humeuren ende winden/die alreede in 'tGheswel ofte in de verheffinghe besloten zijn: Ten vierden/door de beneminge synder Accidenten/die ghemeynlijck het *Oedema* verghesselschappen.

Daerom en sal hy anders geene spijse noch dranck gebruycken/dan die verwermende ende verdroogende zy.

Ende om de oorsaecke deses Gheswels/ ende het Geswel synne toeloopende ende causerende waterachtige ende wintachtige humeuren te benemen/soo salmen den Patient dickmaels purgeren/ende dat met alsulcken purgatien/die de waterachtige vochtigheyt afdrijven/ waer van diversche formen in 't Capittel der purgatien beschreven staen.

Om nu dit Gheswel te doen resolveren ende te doen verdroghen/ soo salmen uytwendigh ghebruycken dese navolgende dinghen: Doch men moet altijt door eersten considereren/ of het *Oedema* een sieckte by hem selven zy ofte een accident van een ander sieckte/gelijc als het *Oedema* ofte *Vndimia*, in de boeten komt/ van de gene die de Watersucht hebben/ so en is 't gheen sieckte by hem selven/ maer is alleene een accident van de Watersucht/ daerom dat het selve oock niet en kan gecureert worden/ door eenighe remedien diemen daer op uytwendigh applicieren mach/ ten zy dat door eersten de Watersucht wech genomen worde ende gecureert zy. Daerom sal den Chirurgijn in 't cureren deses gebreecks/ hem met eenen gheschickten ende geleerden Medicijn wel beraden.

Als nu dit door *Oedema* ofte *Vndimia*, een ghebreeck by hem selven is/so neeme Camillen/Roosen/Mirtelen/

Alsem

Alſene ende blommē van Stechas/van elck 1 halve hant vol/bloepſel van Granaten en van Cypres-noten/ van elck 1 hant vol/Sabie/Roosenmarijn en Squpnant/van elck een wepnigh/Alupn ende ghemepn Sout/van elckr anderhalf once/ ſiedet deſe dinghen al t'ſamen in half Azijn en in half Looghe/'t ſamen wel ghemengelt/ tot dat het derde deel verſoden is/ maeckt dan hier in een ſponſp nat ende bint die daer op/ en continueert dit ſoo lange tot dat ghy bebint dat dit vooꝛſz Gheſwel begint te minderen/als dan ſoo ſtrijckt het Geſwel met ghemepne olpe/ende lechter vooꝛts doecken op die in gemepne looge nat gemaeckt zijn/en verbindet gelijckmen de Beenbreucken pleegh te verbinden.

Item/neemt Cypreſ-noten/Squpnant/Gerſten-meel en Lupijnen-meel/ van elck 1 half onc. zaet van roode Heul-blommen/ dry drag. Aloe en Myrrhe/ van elckr 1 drag. Saffraen een ſchrup. Cool-ſap ende Azijn/ ſoo veel als noodich is/mengelet vooꝛts al t'ſamen/ende maeckt hier af een *Cathaplaſma*: Wildp daer nu noch by doen Septen-dreck/Drupvendreck/ *Agaciam* ende *Hipociſtidem*, des en ſal 't maer te beter zijn.

Item/neemt Bolus en *Acacie*, van elck 1 once/Cypreswoꝛtel een half once/Aloe ende Myrrhe/van elck 5 drag. Saffraen een half drag. ſap van Koolen 2 onc. olpe van Roosen en Azijn 1 once en een half. Was ſoo veel als tot eender Salven van nooden is.

Item/neemt Gerſten-meel 3 onc. ſiedet met gemepne Looge/doeter by poeder van Cypresnoten/van Granaetblommen van elck 1 once/Myrrhe/Aloe ende Alupn/van elck 1 half once/olpe van Mirtelen 2 onc. maeckt hier af een *Cathaplaſma*.

Maer alſmen ſiet dat tot dit Geſwel geen humeuren meer en ſtucken/ſo ghebruyckt deſe navolgende reſolverende Remedien.

Neemt Sulpher 1 onc. Drupvendreck anderhalf onc. Boone-meel 1 once en half/Honigh 2 onc. Cool-ſap ſoo veel als noodigh is/om tot een *Cathaplaſma* te maken.

Item/ neemt de bladeren van Vlier/ van wilde Vlier ende Alſene/van elck een hant vol/Alupn/ Sulpher ende Sout/van elckr een half once/ſiedet al te ſamen/ ende

ſtooft

stooft hier mede het Gebreck / ende leghter dan voorts dese nabolgende Plaester boven op: Neemt wortels van wilde Comcommers twee oncen/grobe Mariolepne(ofte roode Koolen)een handvol/Gerstemeel een once/Sulpher ende Honigh/van elck anderhalf once/siedet voorts al t'samen tot een *Cathaplasma*,

Soo verre als nu het Oedema quame te verharden, soo suldy dit navolgende gebruycken.

SOo verre als by het *Oedema* scheen te willen komen eenighe verdigheyt / so legt de Plaester *Muscilaginibus cum gummis* daer op/ofte dese nabolgende Salve.

Neemt slijm van Hemst-wortels/van Lijn-zaedt/ende slijm van Fenegrieck-zaedt / van elckr vier oncen/ Gersten-meel vijf oncen / Hennen-smout ende olye van Lelyen/van elck twee oncen/soete Boter 1 once/ Saffraen een schrup. twee dopers van Eyeren / maer laet eerstelijmen met het Gerstemeel t'samen sieden/ ende doetter de reste by : Dan soo verre als ghyer de Gommen *Ammoniack, Bdellium, Galbanum* en *Styracem liquidam* by doet/soo sal 't een excellente Salve wesen / voor alle koude ende verherde Geswellen.

Alsmen siet dat het Oedema hem tot sweernisse begeven wilt, soo leghter dit naervolgende op.

NEemt Hemst-wortels 4 onc. Lely-wortels 2 oncen/ bijf of ses bette Dyghen/ Camille-blommen ende Melilote / van elckr een half hant vol / meel van Fenegrieck ende Gerste-meel/van elckr 1 onc. siedet al te samen/ende doetter by Hinnen-vet/ soete Boter/ Olye van Lelyen ende van Camillen / van elckr 1 onc. maeckter voorts een *Cathaplasma* af.

Item/neemt wortels van Lelyen 2 onc. gebraden Ajupn 2 oncen. Malue 3 onc. Camillen ende Melilotenblommen/vã elck een hant vol/meel van Fenegrieck-zaet ende

ende van Lijn-zaet/van elckx 1 once / Verckens-reuſel 4 one. maeckt oock hier af een *Cathaplaſma*.

Als nu de Apoſtumatie rijpe is/ſoo doetſe open metter Lijme/met een heet Yſer/ ofte met een Corroſijf / ende geneeſtſe voorts gelijck als een ander Apoſtumatie/ met het *Mundificatiuum Apij*, ofte met *Vnguentum Apoſtolorum*, ofte met pet deſgelijcken.

Het negenſte Capittel.

Van de windtachtighe Gheſwellen, diemen in 't Latijn Tumoras ſtatuoſos noemt.

MIſdien dat de Gheſwellen die winden genereren/ op een ander maniere moeten ghecureert worden/ als de gene die upt een waterachtighe vochtighept rauſeren/ſo willen wp een eygen Capittel daer van beſchrijven. Deſe windt-Gheſwellen openbaren haer ſomtijdts onder de huyt / ſomtijdts onder de Membranen die de beenders bedecken / tuſſchen de Muſculen / tuſſchen de ſpatien des Inghewants/ghelijckmen ſiet aen de ghene die met de Water-ſucht *Timpanite* beladen zijn / oock bergaderen hen wel alſulcken winden in de Mage/inde Darmen/dieſe doen opſwellen / waer door dat oock den Menſche in ſeer grooten noot komt.

De oorſaken van duſdanige Gheſwellen / zijn ſwackhept van onſe natuerlijcke warmte/die de koude waterachtighe humeuren/koude ſpyſe ende dranck / doet in winden reſolveren. De teyckenen daer van zijn ſwellingen met een blinckende klaerhept/ daermē met den vinger op druckende/de winden als in een opgeblaſen blaſe gevoelen kan: Daer toe geboeltmen oock wel de winden / oder het gantſche lichaem heerwaerts ende derwaerts van d'een plaetſe in d'ander loopen / met een groote onderdragelijcke pijne. Oorſaken. Teyckenē.

Curatie.

OM nu deſe windachtige ſwellinghen te cureren/ſoo moetmen hem altijdt beneerſtighen datmen de natuer- Curatie.

tuerlijcke warmte verstercke: Men moet hem ooc wachten van alle spijse en dranck / daer door dat winden souden moghen gegenereert worden: Het lichaem dat salmen purgeren van alle humeuren daer winden af souden mogen genereren / ghelijck sommighe formen in 't Capittel van de Purgatien daer daer af gheteyckent staen / ende dat onder de Purgatien die de waterachtighe humeuren verdrijven.

Dese navolghende Remedien salmen van buyten opleggen: Neemt Olye van Camillen / van Dille / van bitter Amandelen ende Olye van Ruyte / van elcx 1. onc. witten Franschen Wijn so veel als noodigh is / Anijs zaet / Venckel-zaet / Dauckenzaet / Ameos ende Ruyten-zaet / al t' samen grof gestooten / van elcx anderhalf once / siedet al t' samen tot dat al den Wijn versoden is / druckt daer naer de olyen uyt / ende doet dan daer by soo veel Was / datter een dun Salfken uyt worde: voorts so bestrijckt hier mede alle windtachtighe Gheswellen / ende stooftse daer na met dese navolgende stoovinghe: Neemt Anijs ende Venckel-zaet / van elcx 1. once / Comijn ende Bakelare / van elcx anderhalf once / Camillen / Ruyte ende Marioleyne / van elcx ander half onc. stoot alle de Zaden grof ende snijdt de Kruyden / dit ghedaen zijnde soo vult hier mede twee Sacxkens / ende door-naeyse wel / sietse daer na in Water / Wijn eñ Azijn / voorts so drucktse dan uyt tusschen twee teljoren / ende stooft hier mede wel warme het voorsz wintachtigh Gheswel.

Item / neemt Camillen / Millilote / Ruyte ende grove Marioleyne / van elcx anderhalf hant-vol / Comijn ende Bakelare / van elcx anderhalf onc. Anijs / Venckel zaet / Ameos ende zaet van Lavessche / van elcx 1. half onc. olye van Ruyte / van Dille / ende olye van Camillen / van elcx 1. onc. stoot alle de Zaden kleyn / voorts so siedet al t' samen met Azijn / Water ende Franschen Wijn / ten lesten maeckt aldus hier af een *Cathaplasma*, ende legghet op het Gheswel.

Men mach oock dese voorschreven dingen sieden met de voorschreven vochtigheden / ende de selve in een Ossen-blase gieten / so warme als de Ossen-blase verdragē mach ende de blase boven toebinden / ende de selve also warme

alsmen

alſmen 't verdraghen mach / op het Gheſwel ofte op de plaetſen der Winden leggen.

Ende oft nu ghebeurde dat in eenigh Lidt/Arme ofte Been/deſe Winden beſloten waren/ende daer toe oock ſo fenijnigh ende rebel waē/dat ſe met geenderley applicatien en waren te verdrijven / ende daer toe de pijne ſeer onlijdelijck ware: ſo iſſer geenen beteren raet / dan dat men de partije der pijnen / daer de voorſchreven Windt in beſloten light / van onder en van boven dicht toe te binden ende tuſſchen beyden deſe bindinghen / met een ſcheer-mes ofte met een heet Yſer / een openheydt te maecken / waer door den voorſchreven Windt mach upt ghelaten worden / ende dannen daer nae de wonde bulle met Aloe ende Bolus / t' ſamen met Olye van Roosen ende Azijn vermengelt / ende daer na de wonde geneſen ghelijckmen alle andere wonden gheneeſt. Hier mede is nu genoegh gheſproken van deſe Wint-geſwellen/ende ſoo veel als den Chirurgijn aengaet.

Het thiende Capittel.

Van het Water-gheſwel, in 't Latijn Tumœ aquoſus genaemt.

Oorſaken.

DE oorſaecke deſer Geſwellen/ en is anders niet dan ſwachept van de alterende kracht/ die door een koude ongheteemperthept bedorven ende gheſwackt is/ daer toe oock het ghebruyck van al te koude waterachtighe ſpijſe ende dranck/ ghelijck *Galenus* dat ſelfde in ſijnen 6. Boeck *de ſymtumatum cauſis* getuyght: Waer van de tepeckenen met de tepeckenen *Oedema*, ſchier over-een komen / dan dat dit Gheſwel een weynigh klapper is / dat daer oock alſoo gheen putten en blijven in ſtaende / alſmen de vingheren daer in druckt / alſmen 't teghens de Locht aenſiet/ſo blincket edē als een blaſe die vol waters is/ doch in *Scroto* openbaert hem dit Geſwel aldermeeſt.

Tepckenen.

Curatie.

DEn Patient ſal hem in dit Gheſwel met eten en dranken houden/gelijck als in 't Cap. van het *Oede-*

Curatie.

ma

ma ghesept is/ en hy sal oock gebruycken dese selve purgatien/ overmidts dit Geswel gemeynlijck causeert door eene ongesontheyt / ende door een koude onghetempertheyt des gantschen Lichaems/ soo is alsulcken Ghes wel seer qualijck te cureren/ ten zy dat te voren het gantsche lichaem gerectificeert zy/ daerom sal hem een voorsichtig Chirurgijn/ hier in met eenen gheschickten ende geleerden Medicijn beraden.

Dese navolgende Plaester salmen van buyten daer op legghen: Neemt Mostert-zaet/ Netel-zaet / Sulpher/ Zee-schuym/ Hol-wortel en *Bdellium*, van elckx 1 once/ *Ammoniack*, oude Olye ende Was/ van elcx 2 oncen.

Soo verre als nu dit Water-geswel door de applicatie deser plaetster niet en verginghe/ soo salmen het selve met een heet Yser ofte met een Corrosijf openen / ende voorts ghenesen ghelijckmen alle andere Apostumatien geneest.

Het elfste Capittel.

Vande Phlegmatijcke Gheswellen, diemen in't Latijn ende Griesch, gemeynlijck Glaudulas, Nodos, Strumas, Atheromata, Steatomata, ende Melicerides noemt, en in onse sprake, Klieren, Knobbelen, Wennen, Wtwassingen, ende dergelijcken.

Oorsaken. ALle dese soorten van Geswellen/ diemen met so menigen name mach noemen alsmen selve wilt/ hebben al t'samen haren oorsprongh uyt een Phlegmatijck humeur/ die aldaer te samen vergadert wordt/ ende een van dese voorsz Geswellen causeert/ in de welcke alsmen die open doet/ diversche materien daer in ghevonden wordt/ die somtijts in een eyghen burseken ofte belleken besloten light/ ghelijck als Weye/ als Vryne / als Slijm/ als Honigh/ als Pap/ oft als Roet: Somtijdts wordt daer oock ingevonden Sponspachtigh vleesch: Ja oock somtijts wel een materie als steentjens/ als Sant/ als hout/ als

als Kolen/ofte dergelijcke ſubſtantie. Ende hoe wel dat alle deſe boozſz Geſwellen beelderley soozten ſchijnen te zijne/ ja oock veel diverſche namen hebben/ ſoo begrijpenſe nochtans de Gheleerde alle onder dry soozten en dry namen/te weten/onder de namen *Atheromata, Steatomata* ende *Melicerides*.

Curatie.

Curatie.

ALle de ghene die nu met eenighe van deſe boozſchreven Ghebreken beſmet zijn / die moeten haer houden in eten en oock in dzincken/ ghelijck de gene die met het *Oedema* beladen zijn / men moetſe oock dickmaels purgheren / ende dat met een alſulcken Purgatie/ die de waterachtige humeuren upt dzijft oock ſalmenſe alle dingen laten ghebzupcken/die wel doen wateren: So verre als 't nu bloet-rijcke ende bol-lijvighe perſonen zijn/ ſoo ſalmenſe ter Ader-laten.

In 't Capittel van de Purgatien te ſoecken.

Als deſe boozſz Geſwellen noch verſch ende jong zijn/ ſoo konnen ſy met eenige reſolverende plaeſters verdzeven wozde/ maer als ſy verouderd ende herr zijn in geender ley manieren. De gene die nu in een buerſeken beſloten ligghen/ de ſelve laten haer lichtelijck verſchupven/ maer d' ander niet / daer aen datmenſe oock alderbeſt kennen kan: De ghene die booz gheen reſolverende plaeſters te verdzijven en zijn / moeten booz uptſnijden/booz af-binden ofte booz Cozroſyven weeh ghenomen wozden. Wanneer ſy nu diepachtigh in 't vleeſch ſtaen / te weten/ontrent den hals/op den Bupck/ofte op de Comiſſuren des hoofts/ſoo zijn ſy booz upt ſnijde ofte booz corroderen/ niet dan met perſickel weeh te nemen/ om ſeker Aderen/ Arterien ende Zenuwen / die ſy Anuex gheleghen zijn.

Alle de gene diemen noch verhoopt booz eenige reſolverende plaeſters te verdzijven / daer ſalmen deſe navolghende plaeſters op leggheu.

Neemt oude olye van Lelyen 12. onc. Schippeck 6. onc. *Laudani* 3. onc. Gout-glit 12. onc. *Galbanum* 3. onc. *Styracx* 2. onc. Het Gout-glidt ſeer klepn gewreven zijnde/ ſulcn 't met de Olye ſoo langhe laten ſieden tot dat

het begint dick te worden / daer nae soo nemet van den vyere / ende voorts doeter den Schip-peck met alle de reste by / ende maeckter dan een forme van een plaester af.

Een ander / d'welck van vele vermaerde Chirurgijns voor een sonderling secreet geacht wort / ende wort aldus ghemaeckt: Neemt wortels van wilde Wijngaert / van wilde Comkommers / Verckens-broot / Hemst-wortels ende Lely-wortels / van elcx 2 onc. laetse al t samen sieden in witten Wijn / tot datse wel morwe worden / ende stootse dan tot pap / daer na so doeter by *Ammoniack* in Azijn gesmolten / *Bdellium* eñ *Opopanicum*, in olye vã *Sesanum* gesmoltẽ / van elckx een onc. Koepen-drec eñ Geyten-dreck / van elcx anderhalf onc. *Laudani*, *Styrax Galarminæ*, van elckx een half onc. Schippeck so veel als des noodigh is / maeckt voorts hier af een plaester.

De plaester van het *Diachilon magnum*, wordt oock wonderlijcke seere tot deser saken gepresen / alsmen de selve daer op legt / ende daer boven op een plaetjen van loot wel hert gebonden.

Alsmen siet / dat door desen middel alsulcke Geswellen niet te verdryven en zijn / soo moeten sy door uytsnyden / door Corrosyven / ofte door afbinden (gelijck alreede geseyt is) wegh genomen worden / so verre als sy immers op alsulcke plaetsen staen / daer sy door alsulcken middel wegh ghenomen konnen worden.

Daeromme / soo daer eenige van dese voorsz Knobbelen ofte Wennen / hooge boven de Huyt verheven staen / die onder aen den wortel smalder ende dunder zijn / als boven inde hooghde / de selve salmen onder met eenen dobbelen stercken zyden draet binden / en dagelijcx wat meer toe trecken / op dat het voorsz Ghes wel zijn voetsel mach benomen worden / het welck men daer naer sonder eenige pyne sal mogen afsnyden / oft soo langhe sal moghen laten versterven / tot dattet van hem selven afvalle: dan men sal den selven zyden draet eenen nacht te voren / in water van Sublimaet laten weycken / en daer nae laten drooghen. Nu afghevallen wesende / soo suldy de openheyt genesen gelijckmen alle andere Vlceratien geneest.

Diemẽ met snydẽ geresolveert is weg te nemen / daer

van

van ſuldy de huyt na de lenghde open ſnyden / tot op de bloote materie des geſwels/om de Aderen/ Arterien ende Zenuwen/des te ſekerder te myden/uytghenomen in de Lieſſehen/daer men de huyt over dwerſch ſnydē moet en dat om de verdobbelinghe des huyts wil / die in deſe plaetſen geſchiet: De ſneede nu wel bequamelijck gedaen weſende / ſoo ſalmen de materie of ſubſtantie die in dit Geſwel beſloten light/met het Borſeken met al t'ſamen uyt nemen en met Vingheren uyt pellen / op datter immers niet en blyve / want by ſoo verre als daer nu yet van de ſelve materie in bleve/ſoo ſoude daer door 't ſelve Geſwel(als van een nageblevē zaet des voorſz Geſwels) wederom opwaſſen / en daer toe ſoo groot worden alſt oyt te voren was. Deſe materie nu ſoo geluckelijck daer uyt genomen zijnde/ſo ſalmen de wonde der ſelver voorts gheneſen / alſmen een ander verſche wonde te gheneſen pleeg. Dan de alderſekerſte en min ſchrickelijcſte middel/ om deſe Wennen af te nemen/ is/ datmenſe met Corroſyven opene ende doode/ ende dat ſoo diep ende breet alſt immers mogelijck is / waer toe dat onſe Corroſyven die in't eerſte Capittel deſes boeckx beſchreven ſtaen/ſeer bequaem ende dienſtelijck zijn. Dus ſuldy dan de ſelve appliceren/ſo groot en breet als de grootte eñ breedde des Geſwels vereyſcht/ende dat na de gemeyne konſte/ende op alſulcken maniere/als dat by alle erbarē Chirurgijns ghebruyckelijck is: De ſelfde daer op eenen gantſchen dagh gelegen hebbende/ſo ſuldy in der lenghde door het Corroſijf ſnyden / en wederom over dwers een kruyce maken/voorts ſoo leghter daer naer op / plaeſters die de Eſcare doen ſcheyden / waer toe dat de ſoete Boter ofte het Verckens reuſel/met wat Terwenblomme vermengelt/ſeer bequaem is: De Eſcare uytgeſcheyden zijnde/ſo legt in de openheyt des Gheſwels ende op de Materie der ſelver/eenige uyt-etende cauſtijcke dingen/ waer toe dat onder alle andere/het *Pulvis Aſdhodelorum* ende den *Arſenicum*, ſeer bequaem zijn / dan met den *Arſenicum* moet voorſichtelijck omme gegaen zijn/want hy maeckt groote pyne/ ende hy cauſeert oock ſomtijdts Koortſen: In groote Wennen ofte Strumen / en machmen niet meer nemen / als de helft van een half Tarwen-

graenken groot / en in klepne min als de helft van een half Tarwen-graenken groot/ ende als nu het gene dat den *Arsenicum* heeft gecorrodeert/upt gheschepden is/so salmen daer wederom anderen *Arsenicum* in leggen / en dat altijt met groote voorsichtigheyt so lange continuerende / tot dat alle de materie deses Gheswels daer upt gehaelt is: Als nu den *Arsenicum* het principaelste werck ghedaen heeft/ soo pleghe ick den *Precipitaet* met poeder van gebranden Alupn gemengelt/seer voorspoedigh daer toe te gebruycken/ende in sommige daer hebbe ick (dickmaels den *Arsenicum* achter weghe latende) alleene den *Precipitaet* ghebruyckt / ende dat van den eersten af tot den eynde der Curen toe. Nu alle de voorsz materie des Gheswels daer uptghehaelt wesende/soo salmen de selfde openheyt genesen / gelijckmen een ander ghemeyne Ulceratien pleegh te ghenesen.

Het twaelfste Capittel.

Van het volkomen Geswel Scirrhus, 't welck is een hert Gheswel sonder pijne.

ALsoo wy tot hier toe gesproken hebben/van alle Geswellen die upt den suyveren bloede/upt *Cholera* ende upt *Phlegma* causeren: So willen wy nu gaen handelen / van de ghene die upt de melancholijcke humeuren haren oorsprouck nemen/waer onder dat dit tegenwoordigh Gheswel *Scirrhus* gherekent wordt/hoe wel datter tweederley *Scirrhus* is /te weten/ den rechten vol komen *Scirrhus*, ende den onvolkomen. De oorsaken deses Geswels zijn dryerley/te weten voor eersten/een quade maniere van leven in eten ende in dryncke/ ende die suiker is/ daer van en komen/ niet dan melancholijcke humeuren ghegenereert worden: Item/ een quade verstopte Milt/ daer door het melancholijcke bloedt upt der Lever / niet alsoo suiker behoort / ghenoech ghetrocken ende upt den Lichaeme upt-gedreven wort: Ten derden/soo kan alsulcken Gheswel ock genereren/ door eenige melancholijcke humeuren/ die in eenighe partijen des Menschen lichaems te samen vergadert ende by een gedrongen wort.

Oorsaken des volkomen Gheswels Scirrhus.

De

De tepckenen deſes Gheſwels zijn een hart Gheſwel/ t welc onder de vingeren weynig wijckt/ende is van coleure tuſſchen root ende ſwart/ofte van een lootachtighe verwe / ſomtijdts openbaert het hem oock met blauwe Aderen / ende daer toe ſonder pijne. Dit Gheſwel en is oock niet ſonder groot perijckel / want het verandert hem dickmaels in Kancker. Tepckenen.

De oorſaken des onvolcomen Geſwels *Scirrhus* zijn/ alſmen op eenige heete inflammatien / al te ſeer verkoelende dinghen legt/ofte alſmen op eenige Geſwellen in 't eerſte/al te ſeer reſolverende Remedien gebruyckt/ waer door dat het ſubtijlſte door de ſweet-gaten treckende/het dickſte daer in blijft/ 't welck aldaer te ſamen hackt/ verdrooght/ ende in een ſteenachtige hardighepdt hem verandert. Oorſaken des onvolkomen Scirrhus.

De tepcken des onvolkomen Gheſwels *Scirrhi* zijn/ hardighept/ die ſchier ſonder eenigh gheboelen is / en is van coleur gheljck alle andere partijen des lichaems/ſynen oorſprongh nemende uyt een onnatuerlijck melancholijck humeur. Tepckene des onvolkomen Scirrhus.

Curatie.

O M nu van dit Gheſwel gheeureert te worden/ ſoo ſal den Patient altijdt moeten gebruycken / lichte ſubtijle vochtighe ſpijſe ende dranck / die daer by oock wat verwarmende is/ende goet ſuyver bloet maeckt: hy ſal hem altijt vrolijcken houden / ende van gramſchap wachten: Purgatien die de melancholijckte humeuren uytdrijven/ſal hy dickmaels gebruycken / waer van daer ter diverſche in 't Capittel van de Purgatien beſchreven ſtaen. het ader-laten ende dat in den ſlincken arme /inde Milt-ader/wort in dit Gheſwel ſeer geraden. Curatie.

Van buyten en machmen op dit Gheſwel niet leggen/ eenige repellerende ofte verkoelende dingen/ maer alleene alſulcken plaeſters / die 't reſolveren / vermorwen/ende incideren/op dat alſulcken Gheſwel/ door eenighe onbehoorlijcke applicatien / niet in den Kancker en verandere/ofte in een ongheneſelijck Gheſwel.

Dese navolgende Plaesters suldy legghen op den Scirrhus, die noch niet gantschelijck volkomen en is.

Neemt Hemst-wortels klepn gheſneden / anderhalf pont/Queden-zaet/Fenegrieck ende Lijn-zaet/ van elck een hant vol/ ſiedet al t'ſamen in genoeghſaem waters/daer na ſoo wrijvet door eenen Sift/ende doetet bp olye van Camillen/ olye van Dille/ en olye van Roosen/ van elck 2 onces/Offen-roet en Kalbers-roet/ van elckx 3 onces / ſmout van Offen-boeten / ende van Kalbers-boeten/ende Ende-ſmout/ van elckx anderhalf onc. olye van ſoete Amandelen 10 dragm. maeckt voorts hier af met gheneoeghſaem wit Was/een weecke Plaester.

Item/neemt *Ammoniack, Galbanum, Bdellium, Styrax liquida* in Azijn gheſmolten/ van elck 1 onc. *Ceroti æſypi* van *Philagio* 2 onces / ſmelt al te ſamen / ende doetet Was bp/ende maeckter een Plaester af.

Item/neemt twaelf vette Dpgen / ſiedtſe ende ſtootſe tot pap/*Ammoniacum, Bdellium*, ende *Galbanum* in Azijn geſmolten/van elck 2 onc. *Styrax liquida*, een once/ ſuijm van Hemst-wortels/van Lijn-zaet ende van Fenegrier/ van elck 2 onc. vet van Schaeps-wollen / ende verſche Boter/van elckx een once/Olye van Wonder boom ofte *Oleum Seſaminum*, ofte olye van Lelyen dry onc. Was ſo veel als tot eender Plaester te maecken van nooden is.

Item/neemt Sxeemt-wortels / *Hypericon*, Cypres-bladeren en groot Speen-krupt/alle dreoghe/ van elck 5 drag. Sout-glit 1 onc. ſuijm van Lijnzaet en van Fenegrieck-zaet/van elck 2 onc. Olye van Roſſen ende Olye van Lelyen/van elck 4 onc. Was ſoo veel als tot eender Salve van nooden is / ende ten leſten ſoo doetet bp een weynigh Wijn-azijns/altijts omroerende.

Item/neemt ſuijm van Hemst-wortels/ van Lijn-zaet/ van Fenegrieck/en ſuijm van de binnenſte ſchorſſen van den Olmboom/van elck 4 onces/olye van Camillen/van Lelyen en van Dille/van elck 1 once/*Ammoniacum, Galbanum, Opopanacum* en *Sagapenum*, in Azijn gheſmolten/ van

van elckr 1 half onc. Terpentijn 2 onc. Saffraen een halfloot/Was 2 onc. en half / maeckt voorts hier af een Plaeſter.

De Salve van *Dialthea* wort hier toe ſeer ghepreſen/ alſmen de boven-genoemde daer onder mengelt.

Item/neemt *Bdellium*, *Ammoniacum* ende *Galbanum*, van elck even vele/ ſtoorſe t'ſamen in eenen Vijſſel / met Olye van Lelyen / daer na ſo doeter by ſlijm van *Fenegrieck*/van Lijn-zaet/ende ſlijm van Vyghen/al t'ſamen ontrent ſoo veel als de Gomme met de Olye is / roeret ende menghelet voorts al t'ſamen in den Vijſel/ ſoo lange tot datter een forme van een plaeſter upt worde.

Deſe navolgende Remedien, ſalmen tot den volkomen ende gantſch onbevoelijcken Scirrhus ghebruycken.

TOt de Curatie deſes onbevoelijcken en harden Geſwels/ ſo raden alle Geleerden/ datmen 't ſelve om den anderen daghe eens ſal ſtoven/ofte houden over den warmen domp van heeten Wijn-azijn/daer twee of drymaels elcke repſe/den ſteen *Pyrites* in gebluſt is geweeſt/ ofte by foute van dien den rechten Meulen-ſteen / ende alſmen het voorſchreven Gheſwel aldus een goede wyle langh over deſen warmen domp ghehouden heeft/ ſo ſalmen elcke repſe daer op leggen/ eenige van deſe navolgende Plaeſters of Salven.

Neemt Ezel-dreck een half pont/*Ammoniacum* in Azijn geſmolten 4 onc. *Laudanum* ende Maſtick/ van elck 3 onc. Ende-ſmout ende Hinne-ſmout/ van elckr 2 onc. Olye van Maſtick ende Olye van Steen-bloeren / van elck 2 onc. en half / Was ſoo veel als tot eender plaeſter van nooden is: Item/neemt poeder van Yſope anderhalf once/ *Ceroti Galeni* 3 onc. plaeſter van Melilote 4 onc. *Diachilon magnum* 3 onc. en half / Kalfs-roet anderhalf once/Smout van Kalfs-voeten/Hinne-ſmout ende Ende-ſmout/van elck 10 dragm. menghelt dit al t'ſamen met genoeghſaem Was/ende maeckter voorts een weerlicke plaeſter af.

Item/ neemt Hinne-vet / Ganſe-vet en Ende-vet/

van elck anderhalf onc. Vassen-bet / Mapien-coet ende Ezels-coet / van elck 2. onc. Ossen-boeten-smout / smout van Kalfs-boeten / ende van Herten-boeten / van elck 3. onc. bet van Wolle met riecke / *Striacis Calamitæ* ende *Bdellium* van elck 2. onc. sijm van Hemst-wortels / van Lijn-saet ende van Fenegrieck-saet / van elck 2. onc. Mastick ende Wieroock van elck een half once / Olye van soete Amandelen / ende het onderste van de Olye van Lelyen / van elck 3. onc. en een half / Was so veel als noodigh is om hier af een plaester te maken.

Item neemt *Ammoniacum, Bdellium, Galbanum* ende *Obodonacum*, in Azijn gesmolten / van elck 2. onc. Goutgluydt seer kleyn gewreven 2. onc. en half / siedet al t'samen in Azijn / ende mengelter daer naer onder *Peretrum*, Sulpher ende Mostertzaet t'samen kleyn gheslooten / van elck 1. onc. Was ende Olye van Lelyen / van elck soo veele als tot eender plaester van nooden is.

Item neemt *Ammoniacum* en *Bdellium* t'samen gesmolten als boven / van elck 3. onc. Myrrhe / Wieroock / van witten Wieroock / van elck 1. onc. Smout van Palinghen / van Hinnen / en Smout van eenen Arent / van elck 2. onc. Kalfs-coet anderhalf once / Olye van Lelyen 6. onc. Was soo veel des noodigh is / een weynich fijnen Brandewijns / maeckt voorts hier af een Salfken.

Het derthiende Capittel.

Van het Gheswel des Kanckers, 't welckmen in het Latijn Cancer noemt, ende in onse sprake de Kancker. Ende mitsdien den Kancker met de Zeekrabbe van fatsoene vergelekē wort, so hebben wy wel willen tot een vercieringe deses navolgenden Capittels, de figure der Zeekrabbe hier by voegen,

De Figure der Zee-krabbe/tot vergheliickinghe des Manckers.

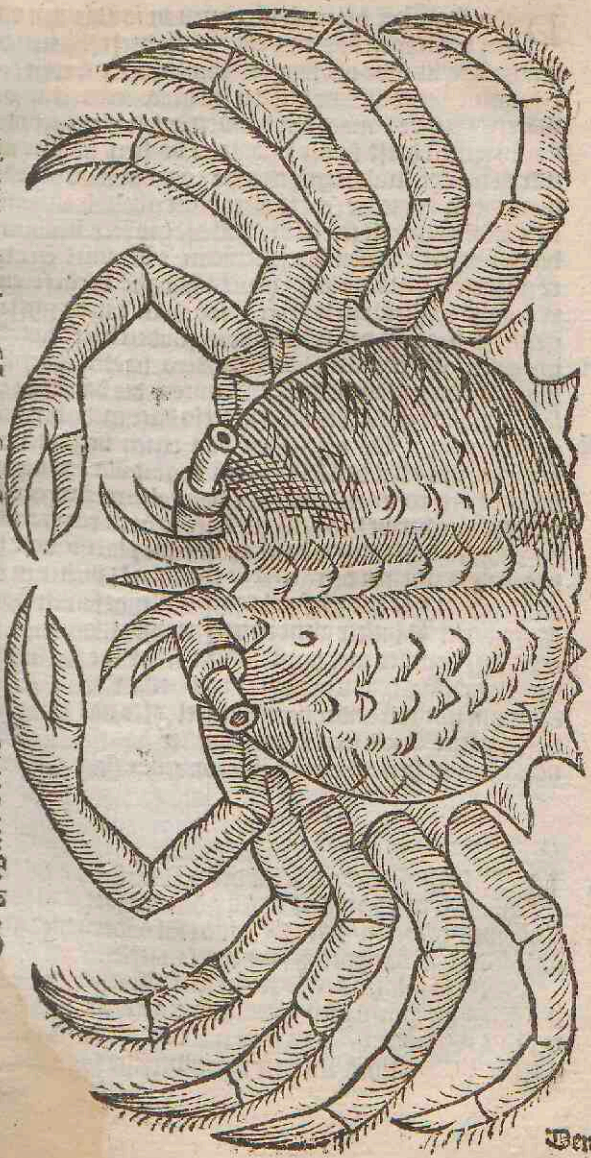

Den

DEn Kancker die noch niet open en is / diemen oock den verborgen Kancker noemt/die heeft synen name vande Zee-krabbe ontfangen/ diemen in 't Latijn *Cancer* noemt / niet alleene om dat hy herwaerts ende derwaerts kruypt / maer om datmen desen Kancker dickmaels gesien heeft in der Vrouwen borsten/ in aller manieren de Zee-krabbe gelijckende / om dat haer de Aderkens inden Kancker (met swert bloet ghevult wesende) niet anders uyt en strecken / dan oft der Zee-krabbens voeten waren. Desen Kancker is in 't beginsel seer wel te ghenesen / maer als hy hem te hooghe verheft ende te langhe inghewortelt heeft / soo en is 't noyt ghesien geweest/ datmen den selven sonder snyden heeft konnen ghenesen. De oorsaken des Kanckers is een overvloedigheyt van melancholijcke humeuren/ die van den *Cholera* verbrant zijn / ofte die eensdeels daer mede vermengelt worden. De teyckenen van eenen beginnenden Kancker zijn / dat den selven eerst begint als een kleyne boone/ hert/ ront/ ende duyster van coleure/ met groene endeswarte verwe vermengelt/ daer is oock een streeckte by/ende hy blijft altijdt vaste op de selve plaetse daer hy begint. Tusschen den *Scirrhus* ende den Kancker is dit onderscheyt/dat het Geswel *Scirrhus* altijdt sonder pyne is/ende den Kancker altijt met pyne/ met kloppinge eñ oock wel somtijts met ontstekinge: Daer toe soo begint den Kancker altijdt van hem selven / maer den *Scirrhus* die komt uyt een ander heet Geswel/ ofte nae eenige Apostumatie: Oock soo is den Kancker gantschelijck bevoelijck/ende den *Scirrhus* geheel onbevoelijck.

Oorsaken.

Teyckenē.

Curatie.

Curatie.

HEt beginsel der curatien deses Kanckers / sal begonnen worden/ met eenen goeden regel van spyse en dranck/te weten/ den Patient en sal anders niet ghebruycken/dan dat goet gesont bloet maeckt.

Voorts so salmen den Patient met alsulcken dranckē purgeren/die de melancholijcke humeurē eerst met sachtigheyt uytdryven / ende daer nae de selve allengskens versterckende/gelijck als daer van diversche formen in 't

Cap.

Cap. vande Purgatien beſchreben ſtaen. De Vrouwen die hare Maent-ſieckte niet en hebben / en de Mans die gewoonlijc zijn de Spene te hebben/ die ſalmen dooz behoozlijcke middelen daer toe ſien te bozderen.

Ende ſo verre als den ouderdom/en de kracht des Patients ſulcx verdzaghen mach / ſoo ſalmen den Patient bloet-laten/ende dat ſo veel als ſyne krachten verdzagen mogen.

Om nu van buyten daer op te leggen ofte daer mede te beſtrijcken/ſoo neemt vooz eerſten de olye van groene Loof-bozſchen/die een ſonderlinghe verbozgen kracht in dit gebzeck heeft/ende wozt aldus ghemaeckt: Neemt ſo veel groene Loof-bozſchen als ghy wilt/en ſteeckt ſe den mont vol ſoete Boter/ daer na ſo doetſe in eenen verlopden pot die onder vol klepne gaetkens is / ende maeckt hem boven wel dichte toe/ boozts ſo neemt eenen anderē verlopden pot/en graeft hem in d'Aerde/ende ſet dan den boozſz pot met de Loof-bozſchen daer boven op: Dit nu aldus gedaen zijnde/ ſoo maeckt een turf-bpeken rontomme den pot daer de Loof-bozſchen in zijn / ende de olye ofte boethigheydt ſal dan onder dooz de gaetkens uptloopen in den pot/die in der Aerden ſtaet: Hier onder ſuldy dan menghelen poeder van gedzoogde Loof-bozſchen/ende hier mede den Kancker beſtreken/wozdt ſeer ghepzeſen.

Item/ neemt ſap van beyde de ſoozten van Weeghbzee/van Nacht-ſchade / ende ſap van klepne Wal-woztel/van elck 2 onc.en halff/groene olye van Rooſen 3 onc. ſtootet ende roeret al t' ſamen in eenen looden Mozticr/ en ſet dat in de Sonne/ ſoo langhe tot dat het als een ſtijfve Salve wozt.

Item/ neemt Salve van Rooſen na de diſcriptie van *Meſue* gemaeckt 2 onc. Populier-ſalve anderhalf onc. olye van Mirtelen ende olye van Rooſen/ van elck 3 onc. ſap van Weeghbzee ende van Nacht-ſchade / van elck derdehalf once/ ſap van Hupſtoock/van Steenrupte ende van Loof van Bzaem-beſpen/van elck een hant vol/ ſap van Suicker anderhalf handt vol / ſtoot al deſe ſappen met het boozſchzeben Kalfs-roet/ende latet alſoo ſtaen eenen geheelen dagh langh/daer na ſo ſiedet al t' ſamen tot dat

het

het sap al versoden is: Dit gedaen wesende/ so gietet door eenen doeck / ende doetter dan so veel wit Was by als 't noodigh is/ ende roeret tot dattet kout wordt/ dack naer soo menghelter onder klepn ghewreven Goudt-glidt ende Silver-glidt/ van elck 2. onc. gebrant Loot 1. onc. Cerupse 1. onc. Tutie ende poeder van gedrooghde Ribier-kreeften/ van elck 10. dragmen: Ten lesten/ soo menghelet voorts al wel t' samen in eenen Lopen Mortier.

Item/ neemt groene olye van Roosen ende Salve van Roosen/ van elck anderhalf onc. sap van Weeghbree/ van Nacht-schade/ van Latouwe ende van Portelepne / van elck een half loot / Goudt-glidt ende Silver-glidt klepn ghewreven/ van elck 1. onc. Tutie een half onc. stootet al t' samen ses uren lang in eenen Lopen Mortier/ tot eender Salve.

Item / neemt poeder van ghebrande Ribier-kreeften 1. onc. poeder van ghedrooghde Loof-vorschen 3. drag. Goudt-glidt 1. onc. ghebrant Loot ende ghepreparerde Tutie/ van elck 2. drag. ghewasschen Cerupse anderhalf dragme/ sap van Vorschens krupd ende van Hontstonghen / van elck drp oncen en half / groene olye van Roosen vier onsen / stootet wel / ende roeret al t' samen een langhe wijle onder den anderen/ in eenen Lopen Vijsel/ tot eender Salve.

Rosijnen de steenen upt gedaen ende met Rupte vermenghelt / op den Kancker ghelepdt / wordt seer ghepresen.

Tot versachtinghe der grooter pijne des Kanckers/ so neemt olye van Roosen 4. onc. Heul-zaet 1. onc. zaet van Bilsen ende Opium/ van elck een half drag. Gomme van Arabien/ een half onc. ende een weynigh Was/ mengelet voorts al te samen tot eender Salve.

In den openen Kancker machmen dese Salve ghebruycken: Neemt olye van Roosen/ wit Was van elck 2. onc. Sap van Granaten 2. drag. maeckt hier van een weecke plaester.

Maer so wanneer dat desen Kancker noch in sijn beginsel is / ende den Patient noch sterck sp / en dat den voors Kancker op alsulcken plaetse staet / daermen hem snijden kan/ sonder groote Arterien ofte Zenuwen te raken/

ken / soo sal 't wel de sekerste Cure wesen datmen hem in den gronde wech snijde ende cauterisere: Dan den Kancker die veroudert is/en rade ick niet/noch met snijden/noch met eenighe scherpe medicamenten aen te roeren / want het soude verloren pijne ende perijckel den Patient aengedaen wesen. Ghelijck oock 't selfde *Albucasis* ghetuyght/seggende: Den verouderden ende geconfirmeerde Kancker / en salmen noch met snijden / noch met eenighe bijtende dinghen aenroeren / want ick en hebbe (seght hy) den tijdt mijns levens / noch gheenen geconfirmeerdē Kancker/door eenigerley manieren konnen ghenesen/ noch oock van yemant anders weten genesen. Daeromme seght oock *Avicenna*, datmen met den Kancker voorsichtigh moet ommegaen / want daer hy niet gantsch met sijnen gheheelen wortel en kan uytgesneden worden/daer sal hy erger wordē als hy opt te voren gheweest. Maer also hier boven ghesept is geweest/ so verre als den Kancker noch kleyn wesende / 't zy dat hy open zy ofte niet/ende op alsulcken plaetse staet/ daer hy kan met sijnen wortel uytgesneden worden/so salmen hem met alle sijne om-liggende Aderen uytsnijden/ ende daer na wel cauteriseren tot in het ghesonde vleesch toe/ en legghende daer naer op de Escare soete Boter met Terwen-meel vermenghelt / tot dat de Escare af-valle/ ofte dese na-volghende plaesters: Neemt 2. pondt sops daer Malue/ Violette-bladeren ende Hemst-wortels in ghesoden zijn gheweest/ Gerste-meel 2. onc. ofte soo veel alsmen wilt / siedet te samen tot eenen pap/ ende doeter daer na by olye van Roosen ende olye van Violetten/ van elcx een once / twee doyers van Eyers / ende een weynigh Saffraen/menghelet voorts te samen. De Escare afghevallen wesende / soo salmen voorts de Vlceratien ghenesen / met dese navolghende Salve: Neemt klaren Terpentijn met Roos-water ghewasschen 3. onc. olye van Roosen/ende Syrope van sap van Roosen/ van elcx anderhalf onc. sap van Weeghbree ende van Nachtschade / van elcx 2. onc. sap van Joffrou-mercke twee drag. siedet al t' samen/ tot dat ontrent de twee deelē der voorsz sappen versoden zijn/ wringhet daer naer door/ende doeter by eenen doyer van een Eye Gersten-blomme ende

Plaester om eē Escare te doē scheyden.

ende meel van Vitsen/ van elckx een half ons. ende een weynigh Saffraens / mengheiet voorts wel te samen/ want het is tot dit gebreck seer dienstelijck. Als ghy nu dit mundificatijf eenen tijdt langh gebruyckt hebt / soo meughy het *Diapampholigos* daer op appliceren / om voorts te ghenesen: Ofte soo verre als hier in noch eenighe swarighepten viele/soo siet wat *Ioannes de Vigo*, in sijnen Boeck van de Apostumatien / in 't elffde Capittel daer af schrijft.

Het veerthiende Capittel.

Van sommige particuliere Gheswellen: Ende voor eersten van het Water-geswel der Kinder-hoofden, Hydrocephalus in't Grieckse genaemt.

NAer dat wy vande gemeyne Geswellen getracteert hebben/soo willen wy nu van sommige particuliere handelen/want de verschepdenheyt der accidenten/ verepscht somtijts een verschepden curatie/ende sullen voor eersten van den hoofde beginnen / nederwaerts dalende tot de voeten toe.

De jonge kinderen krygen somtijts een waterig Geswel buyten op 't hooft, causerende 't selve door een klare waterachtige vochtigheyt/ tusschen het *Pericranium*, ende de vleesachtige huyt daer het haer in wast / welcke waterachtige vochtigheyt ofte swellinge/somtijdts over het gantsche hooft alsoo verspreyt light/dat alsmen daer met den vingeren op druckt/klaer water gelijck als uyt een sponcy gedruckt wort.

Curatie.

OM nu tot de cure deses Geswels te komen/soo sal haer de Voester voor eersten houden sober in eten ende drincken/ende daer toe oock meest alle dingen ghebruycken die verdroogende zijn/ ende sy sal maken datse altijt een open lijf hebbe. Ofte by so verre als 't kint soo groot is/datter self wat innemen kan/ so salmen 't eenige laxerende dranckens ofte syropen laten gebruycken/

die

die het *Phlegma* purgeren / waer van ſommighe formen in 't Capittel van de Purgatien beſchreben ſtaen.

Voorts ſalmen het hooft ſtoven met deſe Decoctie: Neemt Camillen / Melilote-bloemen / van elck een half hant vol/Zaet ende de bladers van Mirtelen/Blommen van Stechas ende Rooſen/van elck een hant vol / thien Cypres-noten/ Terwen-zemelen ende gheſtooten Boonen/van elck een half hant vol / ſiedet al t'ſamen in half rooden wijn en in half looge/ſo gietet door eenen doeck/ ſtooft hier mede dyemael 's daegs wel warme het hooft der kinderen/ende ſtrijcket daer na met deſe navolgende Salve: Neemt olye van Camillen/van Rooſen ende olye van Mirtelen/van elck 1 half onc. olye van Dille anderhalf onc. Terwen zemelen 10 dzag. Camillen/ Melilote-blommen/Dille en Stechas-blommen/van elck een wepnig/met 2 Cypres-noten/ſtoot voorts al watter te ſtooten is/ ende latet al t'ſamen opſieden met eenen kroes ſteercken Wijns/wzinghet door eenen doeck/ ende doetet by Saffraen 1 ſchzup.wit Was 1 onc. ende ſiedet dan weder onder den anderen tot een Salve: Deſe Salve heeft een wonderlijcke kracht in 't geneſen van dit gebzeck.

Item/ neemt olye van Camillen ende olye van Dillen/ van elck 4 onc. Sulpher 1 onc. maeckt hier af een Salfken/ ende ſtrijckter het hooft des kints mede tweemael 's daeghs / ende bedecket hooft wel warme met Wolle met de vieckc.

Item/ſcheret hayr met den Scheer-meſſe repn af/en beſtrijcket hooft tweemael des daeghs met deſe naebolgende Salve: Neemt poeder van Aloene/ van Camillen en van Melilote/van elck 1 onc. ſoete Boter / olye van Camillen ende van Dille/van elck 2 onc. met een wepnig Was/ mengelet dan voorts te ſamen tot een Salve.

Soo verre als nu dit waterachtig Gheſwel door deſe voorſz remedien niet vergaen en wilt/ſo ſalmen ten twee ofte dzy plaetſen lichte cauterikens potenciael leggben/ die niet diepe en penetreren/want daer door pleegh haer de nature van dit water ock wel te ontladen.

Het

Het vijfthiende Capittel.

Van de Knobbelen ende van de Klieren.

DEse Knobbelen ende Klieren/worden ghecureert ghelijck als in 't elfste Capittel gheleert wordt.

Het sesthiende Capittel,

Van een seker Gheswel, datmen in 't Latijn Testudo ofte Talpa noemt, het is een soorte van een Wenne.

OVder alle andere Phlegmatijcke Geswellen/ daer af dat wy in 't *II.* Cap. in 't generale gheschreben hebben/so isser een Gheswel datmen in 't Latijn *Testudo* ofte *Talpa* noemt/ 't welck ghemeenelijck boven op het hooft komt/ en den menschе sonder eenige pijne van langher handt aenwast.

Curatie.

SOo veel deses Patients maniere van eten ende van dyncken aengaet/ ock de middelen van den selven te regulieren/gelijck in 't voorsz 11. Capittel vermaent staet: Van dat willen wy altijt hier by voeghen/dat alle koude ghebreken des hoofts/ beter met pillen gepurgeert worden dan met dranken / waer van diversche formen van pillen/ in 't Capittel vande Purgatien beschreben staen. Voorts soo en is in dit accident geen ander maniere van cureren/als andere dergelijcken van buyten aengaende/ dan datter somtijts in 't open doen / de corruptien van 't beckeneel bebonden wordt/de welcke so sy klepne is/salmen de selve sien wech te nemen / ghelijck in 't Capittel van de Pocken sal gheleert worden/ende by soo verre als sy seer groot is/so salmen den Patient rade/ daer anders niet toe te laten doen / dan hem te laten onderhouden/ d'welc wy *Curam Palliativam* noemen/ende verwachten voorts wat de nature met der tijt selbe daer in doe kan.

Want

Want het en is niet ſonder groot perijckel/eenige groote beenen des Beckeneels/door het hanetwerck der Chirurgijen wegh te nemen.

Het xvij. Capittel.

Van het heete Gheſwel, ofte van de ontſtekinghe der Ooghen, Ophthalmia van de geleerde genaemt.

Gorſaten.

DIt heet Gheſwel der ooghen/cauſeert gemeynlijck van ſlagen/van ſtooten/van onderloopen des bloets in de aderen/dat hem daer naer in de ooghen verſpreyt. In dit voorſz Geſwel ſalmen de hooft-ader laten in den arme/ende op de ſelve zyde des Gheſwels oock hoppen op de ſchouderen ſetten/en alſdan daer na purgeren met eenighe bequame purgatien/waer van diverſche formen in 't Capittel van de Purgatien beſchreven ſtaen. Men ſal hem oock dickmaels de voeten laten baden/in water dat met Sout ende Zemelen opgheſoden is. Hy ſal hem oock wachten van alle ſpyſe ende dranck/die ten hoofde klimt, die ſterck voetſel geeft/ende die yitte by brengt.

In de ſlapen des hoofts/en oock op het voor-hooft/ſuldy ſtraer na het Ader-laten leggen/de plaeſter die men op de Geſcheurthept leght/ofte deſe navolghende Plaeſter: Neemt fynen Bolus/Gal-noten/ *Acaſiam, Hypociſtidem*, Granaet-ſchellen/Granaet-blommen/Aloe/witten Wieroock en Boome-meel/van elck eben vele/maeckt voorts hier af met het wit van een Eye een *Cathaplaſma*.

Item/ſoo en iſt niet ongeraden/achter in den hals te leggen een *Veſicatorium*, eenen Baelder groot/ende dat op deſe navolgende maniere ghemaeckt/want het divertert ſeer geweldigh/de materie die naer de oogen loopt: Neemt Spaenſche Vliegen/de hoofden ende vleugels af ghedaen/een dragme ſwaer/wel klepn gheſtooten/ende vermengeltſe met Honigh tot een Deeghſken/dit Deeghſken ſuldy ſpreyden in 't midden van eenighe hert-houdende plaeſter/ende leggher alſoo in den necke 24 uren langh/ende daer naer ſoo treckt de plaeſter af/ende legh-

ter dan een Kool-blat op met wat soete Boters bet gemaeckt/tot dattet van selfs toe drooghe/dese voorsz plaester treckt seer sterck van de ooghen / alle humeuren die naer de oogen loopen.

Tot meerder diversie/soo en ist oock niet ongheraden een ader op het voor-hoofe te openen/ende Echelen achter de ooren te setten/diemen wel sal laten suygen.

Van den beginne af so suldy dit navolghende/ofte eenige andere van dese navolgende Collirijen in d'ooghen druppen: Neemt Roos-water 1 half onc. een wit van een Eye ende wat Vrouwen-melcx/kloppet wel t'samen/ofte doeter een weynigh slijms van Vloy-kruyt ende van Queden-zaet by / met wat Gomme van Arabien / ofte smelt van het *Collicium album Rasis*, sonder *Opium*, in wat Roos-waters.

Item neemt slijm van Queden-zaet met Roose-water door het sieden ghemaeckt 3 onc. Vrouwen-melck 1 onc. Syrope van Roosen 1 half onc. mengelt hier in van het *Collicium album Rasis*, (sonder Opium) 2 drag. bereyde Tutie anderhalf dragme/Suycker-kandijs 1 dragm. schorssen van geele Mirobalanen 2 schrup. menghelt dit voorts al t'samen en gietet dan door eenen doeck / maer isser groote hitte by/soo menghelter een schrupel Campher onder.

Item/neemt soete geschelde Appelen/de klock-huysen uytgesneden/so veel als 't u belieft/slijm van Vloykruyt de kruymen van Tarwen-broodt / ende maeckt hier af (t'samen stootende met Roos-water) een *Cathaplasma*.

Item/neemt bereyde Tutie 2 drag. Campher 1 schrup. mengelt dit met Roos-water ende met sap van Fenegrieck van elcx even vele/en druppet in d'oogen.

Item/ neemt een pont saps van Weeghbree/ maeckt hier in doeckens nat/ ende leght die boven op d'oogen: Dit mooghdy oock doen met sap van Sulcker / van Nacht-schade ende dergelijcke.

Daer nu groote pyne is/salmen nemen eenen ghebraden Appel/ ende menghelen daer onder eenen doyer van een Eye/met Roos-water ende Vrouwen-melck/dit suldy een weynig te samen laten sieden tot een papken/ dit

gedaen

gedaen zijnde ſoo legget alſoo op d'ooghe wel vet. Item/ neemt een kruyme Wittebroodts in Roos-water gheweyckt/en leghter die boven op. De Porceleyne tot pap geſtooten en op d'ooge gelept/is oock ſeer goet.

Als nu de hitte deſes Geſwels niet al te groot en is/ ſoo neemt Roos-water en Venckel-water/van elckx een once. Vrouwen-melck 3 onc. Syrope van Rooſen anderhalf drag. Suycker-kandijs/ ende Trociſcen van *Album Raſis* ſonder *Opium*, van elcx 1 dragm. maeckt hier af een waterken ende druppet in d'oogen.

Als de meeſte pijne over is/ſo neemt Roos-water ende Venckel-water/van elcx anderhalf onc. witten Wijn 2 onc. *Sarcocolle*, *Tutiæ præparatæ*, *Aloes* en *Mirrhæ*, van elcx een half drag. Suycker 1 dragm. Spaenſch groen vijf greynen/latet al t'ſamen ſieden tot op de dry deelen/ ende gietet door eenen doeck: Hier af mooghdy alle morgen ende avondt in de oogen doen/tot verklaringhe des geſichts/ende oock tegens het jeuckſel.

Item/tot de ſelve intentie ſoo neemt Venckel-water ende water van Oogentrooſt/van elcx 1 pont/Tutie die gheprepareert is 1 half once /witten Vitriol 1 half onc. Sout 6 drag. ſiedt dit al t'ſamen 8 of 10 wallekens op/ en latet dan 24 uren ſtaen ſincken/ende daer na ſo gietet klaer af/ende doet hier af tweemael des daeghs in d'oogen/daer roodigheyt ende jeuckſel in is.

Dit is een oogh-ſalfken dat wonderlijck goet is teghen alle pijne ende roode loopende oogen: neemt bereyde Tutie een half loot/bereyt Corael 1 drag. Peerlen die bereyt zijn 1 drag. *Nihil Album* 1 half loot/Campher eenen halven ſchru. Verckenſ-reuſel 4 onc. mengelet voorts wel t'ſamen in eenen vyſel tot een ſalfken. Van dit ſalfken ſuldy nemen/ ſoo veel als een Coriander-zaeyken groot/ ende doet dat in de hoeckens der ooghen / des avonts als men te bedden gaet/ het gheneeſt alle roodigheyt der oogen/ende het beneemt oock alle ſinckinge der oogen.

Het xviij. Capittel.

Van Ægylops, een seker geswelleken tusschen den Neuse ende het hoecxken der Oogen.

DAer komt oock somtijts een klepn geswelleken tusschen den Neuse ende het hoeckxken der ooghen/ 't welck de geleerde *Ægylops* noemen/ so verre alst selve niet by tyden geholpen en wort/ soo besmettet oock het Been. Dit voorsz geswellekē/ dat genesen de Chirurgijns op dese naevolghende maniere: Sy snyden eerstmaels het opperste velleken af/ en dzucken het sweerken upt/ 't welck in een blaesken besloten ligt/ en snyden 't dan so naer af alst immers mogelijck is/ maer de reste die nemen sy met den Precipitaet ofte met eenige andere Corrosyven wegh. Dit voorsz sweerken dat set hem oock somtijts in de lengde des ooghscheels: doch so wordense beyde genesen met haberen-pap/ met Wijn ende Tutie/ naer dat se gesneden zijn.

Het xix. Capittel.

Van de vlecken der Oogen, ende diergelijcke ghebreken.

Oorsaken. DE vlecken der ooghen die zijn tweederley/ te weten/ root ende wit/ het roode vleerken dat causeert ghemeynlijck van slagen/ van stooten/ van vallen/ van grooten arbeyt/ van weenen/ ofte van diergelijcke oorsaken: Van ghelijcken oock van eenighe inwendighe oorsaken/ als van eenigh heet Gesswel ofte overbloedighepdt des bloets/ etc.

So veel als de roode vleerkens aengaet/ daer toe wort seer gepresen het bloedt van Torteldupben/ van Veltdupben/ ofte by faute van dien/ het bloedt van Hupsdupben/ onder de vleugelen upt-ghelaten.

Om een oogh-water te maken/ so neemt zaet van *Ameos* en Comijn/ Venckel-wortel en Venckel-zaet/ t'samē groff ghestooten/ dit sulpt wel sieden en wat *Sal Gemmæ* daer

daer by doen / voorts ſoo druppet twee of drymael des daeghs in d'ooge.

So veel nu de witte vlecxkens aengaet/daer van zijn de ſommige dunne/ende de ſommighe dicke/de ghene die op het witte der ooghen ſtaen/ en doen 't gheſichte geen ſchade/maer die dicke zijn/en zijn niet wel te geneſen/dan in jonghe kinderen/ en de ſelfde die worden alleene door het handt-werck van de Sterre-ſtekers afghenomen: doch als ſy dunne zijn / ſoo machmen 't met deſe navolgende dinghen verſoecken / die daer toe ſeer goet bevonden zijn.

Voor eerſte ſalmen d'ooghen ſtoven met water daer Hemſt-wortels / Malue / Haver en Fenegrieck zaet in geſoden heeft/en na dit ſtoven ſoo doeter dan dit naevolgende poeder by: Neemt *Sarcocolla*, wit Suycker en Zee-ſchuym/van elcx even vele/en wryvet wel kleyne op eenen Wrijf-ſteen.

Item/ neemt *Ammoniacum* ende *Sarcocolla*, van elcx 2 dragm. en half/Saffraen 1 drag. ſtootet al t'ſamen tot een ontaſtelijc poeder/ende maeckt dan hier af met ſuijm van Fenegrieck koeckxkens/voorts ſo gebruycktſe met Vrouwen-melck/en doet die in d'ooge/want het reynigt uyt der maten ſeer/ja datmen 't ſiet.

Item/neemt 2 pont Honigh jonghe Venckel / Vlierblommen ende Ooghen-trooſt / van elcx een handt vol/ voorts ſo diſtilleret hier uyt het Water in *Balneo maris*, ende doeter dan by 1 onc. wit Suycker kandijs / ende doet hier af oock dickmaels in d'ooge.

Item/ neemt water van Oogen-trooſt ende Venckel-water/van elcx 1 pont/geprepareerde Tutie 1 half once/ witten Coperoet een half once/Sout anderhalf loot/ſiedet te ſamen acht of thien wallekens op / en latet daer na ſtaen vier en twintigh uren langh/daer na ſoo gietet klaer af / ende doet hier af alle dage tweemaels in d'ooghe.

Item/ neemt ſap van Ruyte ende van Venckel / van elcx even vele/mengelet hier by een weynigh Suycker-kandijs/eñ doet hier af alle dagen tweemaels in d'ooge.

Item/neemt witten Coperoet/Pluym-aluyn ende geprepareerde Tutie/van elcx 1 drag. water van Ooghen-

trooft 9 onc. ghewreven Campher een half dzag. mengelet wel te samen op eenen Marmor-steen/ ende doet hier af alle daghe eens of twe emaels in d'ooghe / het is seer krachtigh tot dit gebreck.

Het xx. Capittel.

Van seecker Sweerniſſe ende materie, die onder het witte der oogen pleegh te komen.

Sief van witten Wieroock te maken.

ALſser nu eenighe verſweeringhe ofte materie achter het witte der oogen komt/dat salmen ghenesen met *Sief de Thure*, d'welck aldus gemaeckt wort: Neemt gewassen Ceruſe 8 dzag. *Opium* en *Sarcocolla*, van elckx 1. dzagm. Gomme van Dragant ende Gomme van Arabien/dā elck 4. dzag. witte Wieroock 1. dzag. *Ammoniacum* ende Saffraen/ van elck 1. dzag. maeckt hier af een *Collicium* ofte Sief/ met Reghen-water. Item/ men sal de oogen ooc ſtoven met eenige reſolverende Decoctien maer wp soo verre alſmen ſiet/dat de materie tot rechten etter en tot ſweerenniſſe komen wilt/so raden de sommighe datmen de *Cornea*, dat is het witte der ooghen/met een blijnne doorſnijden sal / op datmen de materie alsoo uptlaten mach.

Het xxj. Capittel.

Van de Sweerniſſe ofte Gheſwel der ooren.

HEt Gheſwel ofte ſweerniſſe der oozen / verepſcht een goede ordinantie van eten en van dzincken/ mitsgaders alderley divertien/ ghelijck als Ader-laten/ Koppen ſetten/purgatien ende dergelijcke/ eben als het heete ofte koude Gheſwel der ooghen.

In 't beginſel als het Geſwel heet is/so salmen in de Ooze laten dompen dooz eenen Treehter / dese navolgende Decoctie: Neemt Weegh-bree / Nacht-ſchade/ Violette-bladers/Lattuwe ende diergelijcke krupden/ ſiedtſe in water ende azijn/eñ ſtooft hier mede de oozen ſo verre als de pijne eben ſtraf blijft/so doetet Heul-bollen/ Alſen-krupt eñ *Mandragora* wp: Ghymengt ooc van alle

dese

deſe knypden een *Cathaplaſma* maken/ daer by doende olye van Roosen ofte olye van Mirtelen/ende legghen dit alſoo op de ooren.

Item/neemt witte van den Eye ende Vrouwen melc/ van elck 1. onc. ende mengelet daer onder 3. of 4. grepnen Camphor/ende druppet in d' ooze / ofte neemt olye van Roosen met een weynig ſaps van Granaet-appels/ende een weynigh Saffraens/ende drupt dan in d' ooze: maer noteert hier/dat alles wat men in d' ooze drupt / moet eerſt laen ghemaeckt worden/naer de beſchrijvinghe der Gheleerden.

Soo verre alſmen nu ſiet dat de Sweerniſſe toeneemt ende de pijne vermeerdert/ ſoo ſalmen een *Cathaplaſma* daer op leggen/ van afkoelinge rende / reſolverende ende repelleerende dinghen/ende dat op deſe maniere gemaeckt: Neemt roode Roosen/Weeghbree / Lattouwe / Melilote ende Camillen/van elck een hant vol / Hemſtwortels 2. onc. meel van Lijn-zaet ende van Fenegriecк/ van elck 1. onc. maeckt hier af een *Cathaplaſma*, en mengelter by ſoo veel olye van Roosen ende van Camillen/ als 't noodigh is

Ende is 't dienen bemerckt/ dat dit Ghelwel tot volkomen Sweerniſſe ende tot rijpinghe komen wilt/ ſo legter dit nabolgende *Cathaplaſma* op: Neemt Hemſtwortels 2. onc. Malue en Violette-bladeren/van elck 1. halve hant vol/Camillen ende Melilote/oock een halve handt vol/Boone-meel en Gerſte-meel/ van elck 1. half onc. Vijghen een onc. olye van Camillen 2. onc. ende maeckt hier af een *Cathaplaſma*.

Item/ neemt Hinnen vet/ Ganſen vet ende Geytenroet/van elckx een half once/ſoete Boter 1 onc. Honigh ende vet van Wolle met de vlecke/van elckx 9 dr. olye van Telgen anderhalf onc. Was ſoo veel des noodig is/ maeckt boorts hier af een Salve.

Als nu de pijne ſo uyterlijcken groot is / ſoo drupter deſe nabolgende dinghen in: Neemt Roosewater/Vrouwen melck en olye van Roosen/ van elcks eben vele/ mengelet te ſamen en druppeter warme in. Item/neemt ſmout van Kalfs voeten en Vrouwen melck/ van elcks een once/menghelter onder 4. grepn. *Opij*. en 4. grepnen

Saffraens/dit wel gemengelt zijnde/so druppet warme daer in / en dat aleer ghy her *Cathaplasma* daer op leght.

Dit hebbe ick dickmaels selve ghebruyckt / en seer goet bevonden : Neemt olye van Roosen 1. on. een wit van een Eye / *Opium* 1. schrup. voorts so menghelt dit wel kleyne in een Vijsel/ en strijckt hier mede vā buyten op de plaetse der pijne.

Ende by so verre als u dunckt /dattet een koude materie is die dit Gheswel causeert/soo moet hy hem oock daer na houden in eten en in drincken / en gebruycken alsulcken purgatien als dierghelijcke humeuren vereysschen :In 't gene datmen nu van buyten op-legghen sal/ moet meer resolverende zijn als repellerende/ namelijck/ gelijck dit navolgende.

Neemt Munte / Ruyte / Vlier-blommen en Alsene van elcx 1. handt vol / Camillen en Melilote-blommen/ van elcx een half hant vol siedet al dese dinghen te samē/ tot dat het derde deel versoden zy/ende laet dā den domp in d'oore trecken door eenen Trechter/ en legter voorts een heete Sponcy tegen / die hier in nat ghemaeckt zy: Ten lesten/soo drupter olye van bitter Amandelen in.

Het xxij Capittel.

Van de Gheswellen die onder de Ooren komen, die de Geleerde Parotides noemen.

DEse Geswellen die onder de ooren komen *Parotides* ghenaemt / soo sy uyt overvloedicheyt des bloets veroorsaken/ soo salmen den Patient Ader-laten/en daer by oock purgeren / met alsulcken purgatie / als de humeuren die dit Gheswel causeren ('t zy datse heet ofte kout zijn) vereyschende zijn/ waer van datmen diversche in 't Capittel van de Purgatien beschreven vint:

Op dese voorsz Gheswellen en dienē geen repellerende dingen gheleyt te worden / gelijck als wy in 't Capit. vande *Phlegmone* geleert hebben / mitsdien dat de plaetse deser Geswellen de Emunctorien der hersenen zijn/ ende oock midts de groote aderen die daer by legghen/ maer men sal liever op dese soorten van Gheswellen/treckende

plaesters

plaesters appliceren/soo de selve door de nature van selfs niet genoegh uytgeset/ende door het doorsweeren gevordert en worden.

Dus salmen voor eersten daer op leggen(als dese Geswellen noch hert ende sonder pyne zijn)dese navolgende plaester van Gommen/ofte eenige dergelijcke/ waer van datter in 't Capittel van 't Gheswel *Scirrhus*, diversche formen verteyckent staen: Neemt *Ammoniacum*, *Bdellium* en *Galbanum*, van elcx een half onc. t'samen in Azijn gesmolten/Vyghen seer kleyn gesneden/gesoden ende door eenen Sift gewreven/anderhalf onc. Herten-roet 1 onc/olye van Lelyen / soo veel als noodigh is om een weecke plaester te maken.

Maer alsmen merckt dattet begint weecker te werden en hem tot sweernisse te begeven/ soo machmen dese navolgende pap daer op leggen.

Neemt ghebraden Ajuyn 4 onc. Hemst-wortels wel morwe gesoden en door eenen Sift gewreven/anderhalf once/twee doyers van Eyeren/Verckens-reusel en Salve van *Dialthea*, van elcx 1 once/mengelet voorts al t'samen tot een *Cathaplasma*.

Wanneer nu dit Geswel rijpe is/soo doetet open met de vlyme ofte met het Corrosijf/ende geneset voorts gelijckmen alle andere geswellen geneest.

Het xxiij. Capittel.

Van Polypo, d'welck is een uytwassinghe van vleessche binnen in den Neuse.

DAer komen oock tweederley uytwassinghen van vleessche binnen in den neuse / die van de gheleerde *Polypus* ghenaemt worden: de eerste is een weecke uytwassinghe van vleessche/die vochtigheyt ende bloet van haer gheeft/alsmen de neuse maer sachtkens en druckt: Dese procedeert uyt een vochtighe materie die uyt de hersenen sinckt / alwaer alsulcken materie komt te verrotten en in vleesch te veranderen/welcke uytwassinghe

Teyckenen.

Oorsaken.

van bleesche somtijdts soo lang uptwast / datse bupten den neuse hangt/en de sprake den adem ja oock het ruecken / gantsch benemende is / ende bertooght hem aldaer somtijdts wit / somtijdts roodt / ende oock somtijdts swart.

Maer den tweeden en oprechten *Polypus*, heeft veel wortelen ende aderkens/ende is hartachtig met pijne en stanck. Dese uptwassinghe berstopt oock den neuse/en de dat door sijn wassen. Desen *Polypus* die causeert upt melancholijcke humeuren/die met *Phlegma* vermengt zijn. Ende dese tweede soorte van *Polypus*, wordt voor een ongeneselijck accident gheracht/ick en hebt oock (mijns bedinckens) van niemant weten genesen te worde daerom datmen oock 't selbe sal sien te onderhouden/ten besten datmen kan. Doch so verre alsmen de eerste specie deses gebrecks/ende oock de tweede soeckt te onderstaē te ghenesen/ soo salmen den Patient voor eersten voorschrijben / een lichte ende sobere maniere van eten ende
Curatie. drincken: voorts so salmen den selben oock purgeren/met alsulcken purgatien / drancken ofte pillen / die de melancholijcke en phlegmatijcke humeurē uptdoeren/waer van diversche formen van purgatien/in 't Capit. van de Purgatien ghescheben staen. Ende daer naer salmen oock desen Patient de hooft ader openen/ so immers de ghelegenthept sijns persoons / sulex verdraghen mach.

Dā de principaelste cure deses schrickelijcke gebrecks/ moet geschieden door upt-snijden/door cauteriseren/ ofte door applicatien van eenige corrosyvige en wech-etende medicamenten. Ende om dese cure te beginnen / soo salmen dit uptwassende bleesch voor eersten soo verre upt snijden/met eenige subtijle kruyd-scheere/als 't mogelijck is / ende daer na een wieche met dese navolgende salve bestrijcken/ende in 't neus gat (daer 't ghebreck is) steecken.

Neemt geelen Oxpigment / Coperoet ende Spaensgroē/ van elck 1. loot/Quick-silber ende *Salarmoniacum*, van elck 1. once. menghelet dit voorts wel te samen met honigh van Roosen / tot een forme van een salfken.

Andere ghebruycken dit navolgende bijtende water: Neemt geelen Oxpigment/levende Kalck/ Spaensgroē ende

ende Quick-silver/ van elcks dry loot/ *Salarmoniacum* 1 half dragme/ stootet al wel kleyne/ende latet met water wel op-sieden/ende als dit water dan een wyle ghestaen heeft/so wordet sterck bytende.

Dit naevolghende is wat slapper: Neemt Aluyn ende Spaens-groen/ van elcks 1 loot / geelen Orpigment 1 schrup. menghelet wel onder den anderen / ende maeckt een wiecke nat in Azijn/daer na soo besprenghtse met dit poeder/ende steecktse dan alsoo in den neuse daer 't ghebreck is.

Sommighe die nemen gherectificeerden Brandewijn en witten *Arsenicum* seer kleyn ghewreven/van elcx even vele/ende menghelen 't onder den anderen / daer nae soo laten sy 't drooghen/ dit doen sy den voorschreven *Arsenicum* alsoo tot acht oft negen reysen met den Brandewijn nat makende/ ende alsoo op droogende : Den *Arsenicum* die menghelen sy daer na/ met also vele Honighs/ in forme van een salsken/ en hier mede bestrijcken sy een wiecke die sy in den neuse steecken / daer het Ghebreck is.

Item/ neemt salve van Egypten ende *Apostolorum*, van elcx 1 onc.poeder van Precipitaet en ghebranden Aluyn/van elcks 1 half drag. menghelet voorts wel te samen/ende gebruycket als hier boven geseyt is.

Doch salmen alhier noteren / dat alsmen eenighe van de voorsz corrosyvighe medicamenten appliceert/oatmen altijt van buyten op den neuse eenighe repellerende plaesters ofte salven sal legghen/ op datter geene inflammatien door de voorsz Corrosyven en worden ghecauseert. De repellerende medicamenten die hier toe dienen / die vindy op diversche maniere beschreven / als namelijck/ in 't eerste Capittel / aldaer wy van de *Phlegmone* tracteeren.

In 't Capittel aldaer wy van de Carbunckelen tracteeren / hebdy oock diversche formen van caustijcke dingen/de welcke alle seer bequaem zijn tot dit teghenwoordigh gebreck *Polypus*.

Als u nu dunckt/dat dese uytwassinghe van vleessche in den neuse/door uyt-snyden / door cauteriseren of door eenighe van de voorsz Corrosyven wegh ghenomen zy/

gelijck

ghelijck 't oock wel in de eerste specie deses ghebreecks doenlijck is/ so gebruyckt dan dit navolghende salfken/ met wiecken in den neuse te steecken / want het heeft een sonderlinghe kracht van drooghen ende van ghenesen.

Neemt Honigh 1 onc. *Sarcocolla* ende *Ammoniacum*, van elcx een loot/ Azijn een half loot / siedet te samen op een sacht vyerken / ende bestrijckt voort hier mede uwe Wiecken.

Item/neemt Tutie die gheprepareert is/gheseghelde Aerde ende gebranden Aluyn/van elcks even vele/ menghelet voorts te samen tot een poeder/ende ghebruycket tot de selve intentie.

Men sal oock alhier noteren/ by soo verre alsmen dit ghebreck door 't cauteriseren bedacht is weg te nemen/ datmen 't selve door een koperen pijpken bequamelijck doen kan / als 't pijpken met natte doeckxkens wel bekleedt is/ op dat daer door de gesonde partyen des neusen/van binnen niet gebrant en worden.

Maer by so verre alsmen gewaer wert dat desen *Polypus* hem in een Kancker veranderen wilt / soo betamet eenen voorsichtighen Chirurgijn / dat hy op dit accident door eenige scherpe medicamenten/ geen vorder genesinge en versoecke/maer alleen door sachte remedien 't selve soeckt te onderhouden / want door dusdanighe scherpe dingen/so soudet veel meer verergeren/ ende den Patient zijn leven verkorten / die anders door eenighe soete onderhoudinghe/noch wel eenen langhen tijdt leven mochte.

Ende om dit accident noch eenen langen tijt te onderhouden/ soo is dit navolghende salfken daer toe seer bequaem: Neemt salve van Ceruse en sap van Nachtschade/ van elcks 1 onc. Roos water 1 half onc. mengelet een langhe wyle te samen in eenen Loyen Mortier/ ende strijcket dan van binnen ende oock van buyten / op dit voorsz Gebreck.

Een ander: Neemt olye van Roosen 3 onc. Salve van Roosen 2 onc. sap van Weeghbree en sap van Nachtschade/van elcx 8 onc. Gout-glidt en de Silver-glit/ van elcx anderhalf onc. Tutie van Alexandrien een half onc.

Ceruse

Ceruſe 1 half onc. laet de ſappen te ſamen ſieden / met de olye ende met de Salbe / tot dat al te mael de vochtigheyt verſoden is/daer naer ſo giet deſe vettigheden door eenen doeck/ende doeter een weynigh Was by/ ſo ſmeltet wederomme ende gietet in eenen vijſel/ ten leſten/ſoo mengelter de voorſz poeders by/ en wryvet dan al te ſamen in den vijſel twee uren langh gedurende.

Dit naevolghende machmen van buyten op legghen: Neemt olye van Rooſen 3 loot/wit Was 1 loot/ſap van Lattuwe / van Weeghbree en van Nacht-ſchade / van elcks een loot/roert dit al t'ſamen wel omme een langhe wyle/ende dat in eenen Loyen Vyſel.

Het xxiiij. Capittel.

Van de ſwellinghe des Tandt-vleeſchs, ende het verhemelte des Monts.

NAer de onderhoudinghe van een ſober ordonnantie van eten ende drincken / ende nae behoorlijcke purgatien en aderlaten (ſo ſulcks den noot vereyſcht) ſo ſuldy eenighe van deſe navolghende Mont-waters dickmaels in den mont houden.

Neemt een goede hant vol ongepelde Gerſte/een goede hant vol zemelen/ 5 of 6 Vygen/5 of 6 Daeyen/ende een hant vol Malue/ ſiedt dit t'ſamen in eenen pot waters tot op de helft/en houdt van dit ſop geſtadig in den mont.

Sommighe die en nemen anders niet / als eenen pot ſoete melcks ende een vierendeel Vygen/ in kleyn ſtuckkens geſneden/ den ſelven ſieden ſy tot op de helft/ ende van deſe Melck houden ſy geſtadigh in den Mont.

Als nu de pyne ſeer groot ende onverdragelijck is/ſoo neemt 2 hant vol Bilſen-kruyt ende ſiedet op met eenen pot Melcks / tot dattet kruyt wel morwe gheſoden zy/ van deſe Melck ſuldy gheſtadigh in den Mont houden: Het kruyt dat ſult ghy met een weynig ſalve van Rooſen/te ſamen kort in ſtoven / ende van buyten daer op leggen/ gelijck een *Cathaplaſma*.

Ende

Ende so verre dese Swellinghe komt door te breken/ soo salmen den Mont dickmaels spoelen met rooden Wijn / daer wat Honighs ende een weynigh *Sarcocolla* onder ghemengelt is. Men pleeg oock wel dese Sweernisse by tyde/alsmen siet dat sy rype is / met eender vlyme door te steken/ende alsoo de Patienten hare pynen te verkorten.

Het xxv. Capittel.

Vande swellinghe ende ontstekinghe des Lellekens ofte Huyghs, die in de Kele komt.

DEse swellinghe des Lellekens in de Kele/ die werdt van den gemeynen man den Huygh ghenaemt/ 't zy datse van heete ofte koude humeuren haren oorsprongh neemt. De oorsaken deser swellinge/zijn altijt eenige heete ofte koude humeuren/die uyt den hoofde in het Lelleken der kele sincken / 't selve aldaer doen opswellen / en langer maken hangende als behoort. De teyckenen der selven/wortmen aen 't klagen des Patients ghewaer/en alsmen in de kele daer na siende de tonge neder druckt/so kanmen oogen-schijnelijck sien/ dat het Lelleken der kele geswollen en ontsteken is / ofte langher hanght als 't behoort.

Oorsaken.

Teyckenē.

Curatie.

Curatie.

IN de curatie deses ghebrecks / sal hem den Patient voor eersten seer sober houden in eten ende in drincken / hy sal hem oock moeten wachten van alle soorten van stercken dranck/die ten hoofde klimt en de catarren vermeerdert: Daer na soo salmen den Patient purgeren/ met eenige drancken ofte Pillen die uyt den hoofde purgeren/ diemen in't Capitt, van de Purgatien daer toe op soecken sal. Ende so verre als dese swellinge seer heftig/ groot en pijnlijck is/ soo salmen den Patient de hooft-ader openen/ jae oock wel de aderen ouder de tonghe/ende koppen setten achter in den hals/om te diverteren de humeuren

meuren die al te geweldigh na de kele loopen.

Ende so verre als u dunckt/dat desen Huygh uyt een koude materie ofte catarre procedeert/so suldy den selven tweemael des daeghs / met een kleyn lepelken lichten/ daer in dat ghy dit navolgende Poeder doen sult: Neemt kleyn ghestooten Peper 1 half dragm. Poeder van de schorssen van geele Mirobalanen 1 dragm. menghelet voorts wel te samen.

Item / neemt eenen hoop Wercks / wel warme ghemaeckt ende met Wieroock wel beroockt / ende bindet boven op de kruyne des hoofts / soo heet als 't den Patient verdragen mach/ ende doet dit alsoo twee ofte drymael des daeghs.

Item/den Patient mach gorgelen met dit navolgende Gorgel-water: Neemt Savie/Roosemarijn ende roode Roosen/van elcks 1 hant vol / Granaet-schellen ende Granaet-vlommen/ van elcks een half loot/Cypres-noten 1 loot/latet te samen sieden met een pot waters / tot datter ontrent een pint over blyve/daer na so syget door eenen doeck / ende doeter by Honigh van Roosen 3 onc. voorts soo laet hier mede den Patient dickmaels gorgelen.

Item/ neemt Gerstewater 1 pont / Honigh van Roosen 3 onc. ghemeyn Suycker 1 once/ laet hier mede gorgelen.

Item/neemt *Calmus*, Alantwortels en Yreas/van elcx 1 onc. Yser kruyt/Agrimonie en roode Koolen / van elcx een half hant vol/Olijf-bladers/Weeghbree ende bladers van Braem-besyen/van elcks een hant vol/roode Roosen een hant vol/Myrrhe ende Wieroock/van elcks 2 drag. siedet met ghenoeghsaem waters / tot ontrent op anderhalf pont nats/ als 't nu door ghedaen is/so menghelter by 3 oncen bruyn Suyckers / klaren Honigh 2 oncen/ hier mede suldy gorgelen/soo dickmaels als 't mogelijcken is.

Ende so u dunckt dat dit accident uyt seer heete humeuren causeert/soo ghebruyckt dit navolghende water: Neemt roode Roosen/Weegbree en Huysloock/ van elcx een hant vol/Rosynē de steenen uytgedaen/ 2 hant vol/ Violettē bladers anderhalf hant vol/Granaetschellen en

Gra-

Granaet-blommen / van elck 1. half loot/ Mirtelen-zaet 1. loot/ doorts so siedet dese dingen al t samen met eenen pot waters tot op de helft/nu door ghedaen wesende/ soo mengelter by roodt Suycker ende Syrope van Moerbesyen/ van elck 2. onc. ende gorghelt hier mede.

Item / neemt Roosen / Gal-noten ende Granaetschellen/ van elck 1. drag. Alupn 1. schrupel/ Sout 1. halven schrupel / maeckt hier af een poeder / ende neemt hier af wat in een klepn lepelken/ ende doet dat aen den Hupg/ te weten/ twee of drymael des daeghs.

Item / neemt 4. onc. Roos-waters / 2. onc. Azijn van Roosen/ Slee-sap/ *Hypocistis*. Speckel-schotelkens ende gebranden Alupn alupn / van elck 2. schup. mengelet wel te samen/ ende gebruycket tot een Sorghel water

Ende so verre als door dese doorgaende remedie / dese swellinghe des Hupghs noch niet wilde verrecken / so salmen boven op de krupne des hoofts/ ende oock achter in den hals een *Vesicatorium* setten/ groot wesende de groote van een daelder/ of so sulck oock noch niet helpen en wilde/ soo set op beyde dese plaetsen Cauterie Potentiael/ en houdet soo langhe open door 't in-leggen eender Erweten/ als 't sal schynen van nooden te wesen.

Ofte soo verre als hem dit Syeswel begabe tot een rechte Apostumarie/ ende niet door breken en wilde / soo steeckt met de Lancette door / of met een Cauteriken actuael/ door een koperen pypken. Laet den Patient dan daer na alleene gorgelen met Gersten-water ende Honig van Roosen.

Maer of dit alles teghenstaende/ het Lelleken quame te verrotten/ soo salmen t dickwils met den Egyptiaeck bestrycken / ende oock wel den Precipitaet daer aen applyceren.

Ende of door al dese diversche remedien / noch het swellen/ noch oock het verrotten ofte putrificeren/ geensins te remedieren en ware/ so salmen den uytersten raet daer toe ghebruycken / en het door sz lelleken met eender scherpe knip-schare/ tot aen den wortel toe afsnyden / en so verre alst daer door seer wert bloedende/ so salmen het bloet met een heet yser doen ophouden/ ofte met eenighe astringerende medicamenten gorgelen.

Het

Het xxvj. Capittel.

Van de Squinantie, een Gheswel der Kelen, 't welckmen by de geleerden Anginam noemt.

DE Squinantie is al sulck een periculoosen en sorgelijcken Geswel in de kele/datter geenen Cyrurgijn/ hoe gheschickt hy oock is/de curatie daer van alleen behoort aen te nemen/ sonder het by-wesen van eenen wel gheleerden Medicijn. Dit hooft Gheswel wort van de Geleerden aldus beschreben: *Angina* ofte Squinantie/is een sterecke periculoose swellinge / die ontrent de kele/ in den mont/ ende ontrent de strote haer verheft/ ende den menschen seer haestigh verstickt.

De oorsaken der selver zijn beederley / want sy veroorsaeckt soo wel uyt heete als uyt koude catarren / die in dese partijen der kele komen te sincken.

De tepeckenen der Squinantien zijn dese / als namelijck eenen korten Adem/ gebreck in 't swelgen/ ende als den Patient sijnen Adem/ niet dan recht ober eynde sittende/ gehalen en kan/ daer by dat oock gemeynlijck een Koortse is: den Patient klaeght selve van een swellinge die hy in de kele gevoelt / ende die hem den Adem verhindert/ so dat hy niet dan met eenen openen monde/sijnen Adem ghekrijghen en kan. Tepeckenen.

Nu/het zy dat dese Squinantie uyt een koude ofte uyt een heete Catarre procedeert/soo sal altijdt den Patient voor eersten eenige lichte purgatie gebruycken/ofte veel lieber een goede Clisterie laten setten / ende daer na salmen hem van stonden aen de Hooft-ader in den arme openē/en dat op de selve zijde daer hy de meste swellinge gheboelt/oock so lange laten bloeden als 't den Patient verdraghen mach:ja oock wel twee of drymaels tusschen dag en nacht/somen bebint datter gheen verlichtinge en komt. Daer na salmen oock ten selven dage/ofte inmeers den anderen dagh daer na / beyde de Aderen onder de tonge openen / en wel laten bloeden : men sal oock niet laten koppen achter in den necke te setten/en seer wel la-

ten slaen. Het wryven/ het stoven ende het binden/ van handen en van voeten / en sal oock niet versuymt worden/ om des te beter de toe-loopende materie na de kele/ van daer te diverteren : Ende moet alsoo d'een op d'ander alles gheschieden / principalijck alsmen siet dat de Squinantie met groot ghewelt den mensche versticken soude/ gelijck ick oock selve menighmaels gesien hebbe/ dat de Squinantie den mensche in 24 uren omgebracht heeft : Ende in dese voorsz latingen ende divertien / bestaet de principael cure ofte behoudenisse des Patients. Men sal oock alhier noteren / dat soo wanneer dese voorsz schrickelijke sieckte/so geweldig den mensche aengrijpt/dattet schijnt dat hy op den staenden voet versticken sal / datmen noch Purgatien / noch Clisterien en sal gebruycken / voor ende aleer dat de principaelste latingen geschiet zijn/ midtsdien dat de selve de eenige remedien zijn / waer door den Patient mach behouden worden/als de selfde by tijden geadministreert worden/daerom salmen alle ander remedien aen d'een zijde settende/ sijnē toevlugt tot de voorsz latingē nemen/welverstaende als dese Squinantie den mensche so seer subijt overvalt.

Den Patient sal hem(gelijck in alle andere periculeuse sieckten) houden sober in eten en drincken / ende hem oock wachten van allen stercken dranck. De purgatien ende de clisterien / diemen in dit ghebreck ghebruycken mach / salmen vinden in 't Capittel van de Purgatien.

Hy sal voor eersten in den mondt houden/ alle verkoelende Gorgel-waters/ gelijck als die van Gerste-water/ met syrope van Granaet-appels en van Roosen vermengelt zijn. Item/ Sap van Nacht-schade/ met syrope van Roosen vermenght.

Item/ neemt syrope van Moerbesyen 2 onc. sap van Granaten een once / water van Weegh-bree / van Roosen / ende water van Mannekens-kruyt / van elcx dry once/ mengelet te samen tot een Gorgel-water.

Item/ neemt de opperste bladerkens van de Braembesien een handt vol / roode Roosen ende Granaet-schellen van elcx 1 onc. siedet te samen tot op een pont saps/ nu door eenen doeck gezijght zijnde/so menghelter onder 3 onc. syrope van Moerbesien / dit is een seer goet Gorgelwa-

gelwater. Al dese voorsz Gorgelwaters/ sal den Patient beginnen te ghebruycken / so haest hy het ghebreck begint te ghevoelen: Maer alsmen merckt/ dat dese swellinghe in de kele / na alle dese voorsz remedien stille staet ende niet swaerder en wort / soo salmen den Patient dit navolgende Gorgel-water laten gebruycken / om dattet meer versacht/ ende de humeuren meer verteert.

Neemt Soet-hout 1 once/roode Roosen ende Cyperwortel / van elcx 2 drag. Granaet-schellen 1 dragm. een hant vol Rosijns / acht oft thien Vijgen / een handt vol Gerste/ Ysope ende edel Marioleyne van elcx een half hant vol / siedet voorts tot een pont / daer na soo gieter door / ende menghelter onder syrope van groene Okernoten/ ende *Oxymel*, van elcx 2 oncen.

Item/neemt bloeysel van Granaten 1 onc. 6. Vijgen/ 2 Daeyen/ Lijn-zaet en Fenegrieck-zaet / van elcx een half onc. siedet te samen tot een pont nats / ende menghelt daer by 1 half onc. Cassie / Myrrhe 2 drag. Saffraen 1 half drag. Soetemelck 2 once / voorts soo laet den Patient hier mede gorgelen.

Ofte neemt olye van Lelyen en olye van Camillen/ van elcx even vele / ende bestrijckt hier mede den gantschen hals / ende leghter dan daer na uytwendigh dese navolghende plaester op.

Neemt Hemst-wortels/Lely-wortels/ en wortels van wilde Wijngaert / van elcx 2 onc. Malue/ Violette-bladers ende *Parijetarie*, van elcx een handt vol / laet dese voorsz dingen t'samen sieden met een Swalu-nest/ ende als de voorsz wortels ende kruyden wel morwe zijn / soo wryvet al t' samen door eenen Sift / ende doeter by Verckens-reusel 2 onc. Hinnen-vet en Gansen-smout/ van elcx een half onc. Lijnzaet-meel ende Fenegrieck-meel/ van elcks 1 half loot/Suyr-deegh anderhalf loot/ olye van Lelyen ende olye van Camillen/van elcx 1 onc. ende maeckt voorts hier af een *Cathaplasma*, ende legget alle daghe tweemaels op de kele.

Item/neemt een Swalu-nest/Malue eñ Hemst-wortels / van elcx een handt vol / Camillen ende Melilote/ van elcx 2 handt vol/ Gerstemeel 3 once / Saffraen een drag. olye van Roosen 3 once / olye van Camillen 1 onc.

mengelet wel te samen/ende legget al warme op de kele.

Ende so verre men gewaer wort / dat dit Geswel der kelen van binnen tot sweernisse begheven wilde/soo salmen van buyten daer op leggē dese navolgende plaester.

Neemt Stof-meel anderhalf once/ Lijnzaet-meel ende Fenegrieck-meel/van elckx 1 half onc. ses vette Vygen/ Swalu-neste 1 onc.mengelet al t' samen met ghenoeghsaem olye van Lelyen/ende siedet dan tot een *Cathaplasma*. Ende indien dat den Patient soo lange te lijve blijft/tot dattet van binnen door breeckt/so moet hy wel tot sien dat hy de materie wel neerstigh siet uyt te spouwen / op datse op de Loose noch op de Maghe niet en kome te sincken / waer door datter wel een groot ongheluck konde komen / jae de haestighe doodt selve: ende alsmen bevint dat het Gheswel open is/ soo sal den Patient dit navolghende Gorghelwater ghebruycken / om de materie beter te suyveren: Neemt water van Mannekens kruyt ende Wijn / van elcx 6. onc.Honigh 2. onc.

Den gantschen tijdt der sieckten/ sal den Pacient ondertusschen altijt gorgelen/ om de pijne te versachten/ met Geyte-melck daer Syrope van Violetten onder gemengelt is. Ende alsmen (ghedurende de sieckte) vreese hadde dat den Patient soude moghen versticken / soo salmen hem dickmaels koppen achter in den hals setten.

Item/ soo verre alsmen vreest dat het Gheswel der Squinantien langhsaem van selfs door-breecken wilde/ ghelijck 't in de Squinantie die uyt een koude Catarre procedeert/ wel pleeg te gebeuren/ende den Patient door de uyt-brekinge/in perijckel ware van te versticken/soo salmen alle neerstichept doen/om 't selve by tyde met de vlyme door te steken.

Het xxvij Capittel.

Van de Gheswellen ofte Sweerenisse der Vrouwen Borsten.

DE Geswellen der Vrouwen borsten/konnen causeren uyt de verklonteringhe des melcks/uy tstooten/ uyt

upt ſlagen/ ende oock wel upt eenige Catarren die in de boyſten komen/ende dierghelijcke oorſaken meer.

Dese Gheſwellen ofte inflammatien der Vrouwen boyſten/worden gecureert gelijck dan den *Phlegmone* geleert is geweest/eerſtmaels dooꝛ 't purgeren/dooꝛ 't adꝛlaten/en dooꝛ openinge der Lijf-moeder/ ſoo verre als de ſelve verſtopꝛ is.

Men ſal op dese gheſwellen in 't eerſte gheen repellerende dinghen applicieren/want ſy ſouden de materie inwaerts na het hertte dꝛyben/maer men ſalder eenige dan dese nabolgende reſolverende pappen op leggen.

Neemt Boone-meel/Fenegrieck meel Lijnzaet-meel en kruymen upt den Wittebꝛoode / dan elck 1 onc. *Mirrha* 1 loot/ Saffraen anderhalf dꝛag. gheꝛsaden Hemſtwoꝛtel 4 onc. 4 dopers dan Eyeren / olye dan Violetten en Lijn-olye/dan elck anderhalf loot/is 't hier mede noch al te dicke/ ſoo mengelter wat waters onder/ en leggher dan daer op.

Item/neemt Malue ende Violette-bladeren/dan elck een handt vol/ gheꝛpelde Gerſte een loot / Camillen ende Melilote-blommen/dan elck een half hant vol/ſiedet deſe dinghen ende ſtooꝛt hier mede de boyſt: Daer nae/ſoo ſtrijckt de boyſt met ſoete boter en met olye dan Violetten/t'ſamen gemengelt: Men machſe oock wel ſtrijcken met Hinnen-ſmout en met Ende-ſmout: maer ſchoyſt de boyſt wel op.

Item/om ſonder upt-breken te doen verꝛrecken / ſoo neemt Zemelen 2 handt vol / Camillen ende Melilote-blommen/dan elck een hant vol/Boonen-meel 3 on.olye dan Camillen ende olye dan Wille/ dan elckꝛ anderhalf onc.Hinnen-ſmout ende olye dan Violetten/dan elck anderhalf loot / ſiedet al t'ſamen met Wijn tot een *Cathaplaſma*,ende doetet dan 2 dꝛag. Saffraens bꝛ.

Item/neemt Camillen/Melilote-blommen ende Aſſene dan elckꝛ een handt vol/ Fenegrieck-meel en Gerſtemeel/dan elck 1 onc.ſiedet op met Wijn/en maecktet een *Cathaplaſma* af / daer bꝛ doende ſo veel olye dan Camillen/als noodigh is.

Dan alſmen gheꝛaer woꝛdt dat dit boyſs Gheſwel

hem tot sweernisse schicken wilt / so leghter dese navolgende plaester op: Neemt de kruymen uyt den Witten-broode 2 onc. Boone-meel 1 onc. Fenegrieck-meel een half once/Hemst-wortels 1 onc. dry dopers van Eyers/ Myrrhe 2 dragm. Saffraen eenen schrupel / maeckt voorts hier af een *Cathaplasma*.

Item / neemt Malue en Violette bladers/ van elcks een hant vol / Hemst-wortels vier onc. siedet al t'samen wel morwe / ende wryvet dan door eenen sift / daer nae soo neemt Terwen-vlomme en Gerste-meel van elcks anderhalf onc. soete Boter 3 onc. Verckens-reusel 2 onc. en ten lesten soo roerter twee dopers van Eyeren onder/ alsmen 't van den vuere neemt/ legt dan dit voorsz op de borst/het heeft eē seer groote kracht om wel te doē rijpē.

Wanneermen nu siet dat dese sweerende borst wel rijpe is/ soo maghmen de selve met de Lancette openen/ ende ghenesen de selve ghelijckmen alle andere sweernissen geneest: Ende overmits dat in de Borsten der Vrouwen/ als sy door sweeren/ghemeynelijck een herdigheyt na blijft / so salmen daer op by tijden dese navolghende plaester legghen / want sy heeft een sonderlinghe kracht van te vermorwen.

Neemt Witte-broodt kruymen/ en leghtse te weycke in sop van Hemst wortels / soete Boter ende olye van Camillen / siedet voorts al t' samen tot eenen pap / ende doeter dan by / als 't begint kout te worden / 2 dopers van Eyers/ ende roeret wel om tot eenen pap.

Maer ofter nu na de volkomen ghenesinghen noch eene herdigheyt na bleve/so suldy daer dese mollificerende plaester op leggen/ de welcke aldus ghemaeckt wort.

Neemt Hemst-wortels 1 half pont/wortels van Salomons zegel en Lelp-wortels / van elcx anderhalf onc. Yreas-wortel 1 half onc. siedet al t' samen wel morwe/ en wrijftse dan door eenen sift / daer nae soo neemt olye van Dille/ van Lelyen/ ende olye van Lijn-zaet/van elcx anderhalf loot/ Hinne-smout/ Ganse-smout ende Ende-smout / van elcx 1 drag. olye van Vossen 3 drag. Dassensmout / Beerensmout / Salve van *Agrippa* en Dialten salve / van elcx 1 loot / witte Driakel-plaester ende oock Hamelenroet / van elcx anderhalf once/latet voorts

al te

al te samen sieden in een panne / altijdts wel ommeroerende een gantsche ure lang/ ende daer naer soo mengelter de bovenghenoemde doorghedruven Wortelen by/ met Was soo veel als noodigh is: Als 't nu van den vyere komt / soo doetter by een once Terpentijns / ende oock een once *Ceroti Galeni*, ende siedet dan daer na weder om een wepnighsken te samen. Dese doorsz plaester/ en is niet alleene goet tot de herdighheydt der Vrouwen borsten/ maer oock tot alle andere herdighheyt ende ingekrompen zenuwen.

Het xxviij. Capittel.

Van de gheklonterde Melck in de Vrouwen Borsten, ende om die te verdrooghen.

DIt derklonteren des melcks in de Vrouwen borsten/ kan soo wel upt hitte als upt koude veroorsaecken: Ofte het komt oock wel/ dat de Melck te grof is/ datse niet soo wel als 't behoort / door de kleyne aderkens in de borsten en kan door ghedruyghen / ofte om datse niet ghenoegh en kan uptghesogen worden/ waer door datse alhaer komt te derklonteren / te verherden ende te verrotten.

Daeromme/so wanneer de Vrouwe van geenen sinne en is/ om haer kint selfde te suygen / soo salse stracks na het kinderbaren / onder haren nabel dry of vier koppen laten setten / om het toeloopen des melcks na de borsten/ daer door te rugge te houden.

Dan dupten salmen dit nabolghende op de borsten leggben: Neemt water van Leyen ende water van munte / van elck 3 once / water van Gouwe 1 once. Rooswater ende Plompenwater/ van elcks 6 onc. menghelet doorts al onder den anderen / ende leght dit water alsoo daer op/ met natte doecken.

Dit nabolgende poeder is oock seer goet/om de melck te doen verdrooghen: Neemt Venckelzaet 1 once/ Anys 1 half onc. zaet van Joffroumaricke/ van Peterceliе/ ende zaet van *Agnus castus*, van elcks een drag. root Cozael ende gebranden Hertshoren/van elcks 2 schrup. Super-

ker/soo veel als alle de reste / maeckt dooyts hier af een poeder / ende laet hier af de Vrouwe alle avondt en alle morgen/ eenen lepel vol af in nemen: Ende soo verre de borsten swellende worden / soo ghebruyckt dan dit nabolgende.

Neemt salve van Roosen ende Sandel-salve/ van elck een onc. olye van Roosen ende olye van Camillen / van elck twee onc. menghelet al wel onder den anderen/ ende bestruyckt hier mede de borsten.

Sy sal ock dickwils indruycken dit nabolgende poeder / dat van Sabie ende van Munte t'samen ghestooten is.

Dese nabolghende salve is seer krachtigh/ om de ghekloncterde merck te verteeren: Neemt Bocks-reusel anderhalf loot/weercken Spruyt 1 onc. Alsene/Comijn ende Dille-zaet/ van elckr 1 onc. olye van Alsene ende Endesmout/van elck 3 loot/maeckt hier af een salve ofte plaester/ende in't leste soo doetet een schuyn. Saffraens toe.

Item / neemt Boender-beet met de witte blommen sonder stooten/ende leght dit krupt also warme daer op. Item neemt Kool-sap/sap van Nachtschade/en sap van Coriander krupt/ van elcks even vele / ende leghter dit met doecken op.

Item/neemt krupmen upt den Witten-broode/ Gerste meel/Mostaert-zaet/Denckelzaet/ ende Hemstwortel onder de warme asschen ghebraden/ van elckr even vele/ stooter al wel onder den anderen / ende maeckt dan hier af met olye van Camillen een plaester / ende leght die al warme ober de Borsten. Dese plaester vermorwet alle herde knobbelen / ende en konnen niet meer verklonteren.

Item/ neemt Bonen-meel ende meel van Erweten/ van elcks 2. onc. sap van groote Goutwe 1. onc. sap. van Munte anderhalf once/olye van Lelyen ende olye van Munte/van elckr anderhalf once / mengelet dooyts samen tot een *Cathaplasma*.

Item/maeckt een pap van Gersten meel/van Honigh en van Wijn/en leght hem op de borsten.

So verre alsmen nu merckt / dat dese herde verklonteringhe des melcks niet vergaen en wilt/ maer tot een apost u-

apoſtumatie haer begeeft/ ſo ſalmen deſen nabolghenden pap daer op leggen.

Neemt Malue ende Violette-bladeren/ van elcks een hant vol/ Camillen ende Melilotebloemmen/ van elck een half hant vol/ ſiedet te ſamen/ en doetet bp 1 pont krupmen upt den witten broode/ ſoete Boter anderhalf onc. twee dopers van Eyeren/ olye van Rooſen 2 onc. olye van Camillen anderhalf onc. maeckt hier af een *Cataplaſma*.

Als nu de boyſt rype is/ ſoo blijmt ſe of laet ſe van ſelfs door breken/ ende gheneeſt ſe met het ghemeyne digeerſelen.

Het xxix. Capittel.

Van de Gheſwellen die ontrent de Borſt, ende op de Ribben komen.

DE ſwellinge die van buyten op de boyſt ende op de ribben komt/ verepſt een ſober leven/ ende daer toe alle ſpyſe ende dranck die kout ende vochtigh is: Het aderlaten en mach in dit ghebreck gheenſins verſuymt worden/ ende dat op de ſelve zyde/ ter Leber-ader in den arme: ſlappe purgatien zijn hier toe oock ſeer dienſtelijck/ gelijck als wy in 't eerſte Capittel van de *Phlegmone* geleert hebben.

Int beginſel deſer ſwellinge/ ſalmen daer op leggen/ 't ghene dat niet al te ſeer en repelleert ende en aſtringeert/ om dat alſulcken gheſwellen ſoo na der herten liggen/ ende oock ſoo nae de looſe/ want ſoo verre als die te ſeer inne-waerts gedreven worden/ door al te ſeer repellerende applicatien/ ſoo ſoude daer door wel eenigh ongeluck gecauſeert worden.

Daerom ſalmen dusdanige heete Gheſwellen der boyſt/ alleen met olye van Mortelen/ van Rooſen/ ofte met olye van Violetten wel bet maecken/ ende eenen dobbelen doeck daer op leggen/ die men in Wijn nat maken ſal.

Item/ neemt Rooſen/ Alſene/ Camillen ende Melilote blommen/ van elcks een handt vol/ Violette-bladeren 2 handt vol/ Gerſtemeel een onc. poeder van Granaet-

schellen 1 loot/siedet voorts al t'samen met half Wijn en half Water/tot een pap ende mengelter dan so veel olye van Roosen by/ als 't soude moghen van noode wesen.

Ende of dit geswel tot sweerenisse quame / so leghter desen navolgenden pap op.

Neemt Lely-wortels 3 onc. Malue ende Violette-bladers/van elcks een hant vol/siedet al te samen in vers Vleesch-sop/ ende wryvet daer naer door eenen sift / doeter oock ghenoeghsaem Witte-broodts kruymen by/ met wat soete Boters ende gemeyn Olye/so veel als des noodigh is tot een *Cathaplasma*.

Item/neemt Hemst-worstels een half pont/ Lijn-zaet ende Fenegrieck-zaet / van elcks een onc. siedet al t'samen/tot dattet alles wel morwe zy/ende daer na soo doeter anderhalf onc. Boters by/met twee doyers van Eyeren/ende maeckter soo voorts een *Cathaplasma* af.

Als nu dit geswel wel rijpe is/so salmen 't openen met een Corrosijf/ende daer na doorsnyden met de Lancette/ naer de lengde der Ribben: Het moet oock by tyden open gedaen worden/ op dat de materie van binnen niet door en breke/ ende in de holligheyt der borst niet en kome te loopen: Geopent zijnde/ soo salmen dit Geswel ghenesen/ ghelijckmen alle andere apostymatien pleegh te cureren: So nu de holligheyt seer groot is/sal den Chirurgijn het gebreck met behendige Ligaturen ende Compressen/van alle kanten versien / ende de materie daer mede uytdrucken/op datse niet nederwaerts sinckende / meerder holligheden en veroorsaken / ende alsoo een langh durighe cure daer uyt worde.

Het xxx. Capittel.

Van het Gheswel Bronchocele ofte Bocium, d'welck een seker uytwassinge is, die somtijts so groot als een Mans hooft van buyten aen den hals wast.

DEse soorte van Gheswel en kan door gheenderley medicamenten ghecureert worden/ dan alleene als 't eerst-

eerſtmaels begint te waſſen/ ende daer toe ſeer ſwaerlijc. De gene die dit Geſwel aen den hals/in 't beginſel ghewaer wert/die ſal hem voor eerſten ſeer ſober houden / en wachten hem van alle koude/ vochtige ſpyſe ende dranc/ purgatien die uyt den hoofde wercken / ſal hy ten minſten alle weecken eens ghebruycken/ende alſulcke/die de waterachtighe humeuren purgeren/waer van datter diverſche formen in 't Capittel van de Purgatien beſchreven ſullen worden.

Als nu deſe uytwaſſinge eerſtelijck begint/ſoo ſalmen deſe navolgende Plaeſter daer op leggen.

Neemt *Ammoniacum, Bdellium, Galbanum,* in Azijn gheſmolten/van elcks anderhalf onc. Schip-peck 2 onc. Spiegel-harſt 2 onc. mengelet al t'ſamen met den handen/ende met genoeghſaem olye van Lelyen.

Item/neemt Lely-wortels/ wortels van wilde Wijngaert ende wortels van wilde Komkommers/ van elcks 3 onc. twaelf onrype Vygen/ bitter Amandelen 2 oncen/ Squillen anderhalf once/*Colloquinte* 1 half once/ſiedet al t'ſamen in oude olye ende in Malveſeye/van elcks even vele/ſoo lange tot dat den Wijn gantſch verſoden is/ dit gedaen zijnde/ſo ſtootet al t'ſamen ende wrybet dan door eenen ſift/ende daer na ſoo doeter by Boonen-meel ende meel van Erweten / van elcks 2 onc. en half / Lijnzaet-meel ende Fenegrieck-meel/van elcks 1 onc. ſmout van Oſſen-voeten 4 oncen/olye van Peper/ ſoo veel als noodigh is/Saffraen anderhalf drag.maeckt hier af een *Cathaplaſma.*

Ende ſoo verre als 't door deſe voorſz applicatien niet zijn en wilde/ſoo ſalmen dit beginnende Geſwel met een Corroſijf openen/ende de materie alſoo van langer hant daer uyt halen/ gelijck in 't 11 Capittel van de Wennen ende Knobbelen/geleert is geweeſt.

Maer wanneer de voorſz uytwaſſinghe *Bronchocele,* grooter is / dan datmen de ſelve door Corroſyven ſoude moghen wegh nemen/ſoo willen wy de ſelve bevelen/ de ghene die alleen van dierghelijcke accidenten te ſnyden profeſſie doen/ ghelijck 't oock door gheen andere middelen en kan wegh ghenomen worden / wel verſtaende als 't niet te diep met aderen/ hert aderen en zenuwen

bewaſſen

bewassen en is/ daer op datmen wel goede acht moet nemen.

Het xxxj. Capittel.

Van den Bult.

DEn Mensche is dryderley Bulten onderworpen/ te weten: Den Bult die voren op de Borst komt: Den Bult die achter op den Rugge komt: Ende den Bult die op de zijden ontrent de Schouder-bladeren komen kan. Dit ghebreck zijn meer de kinderen onderworpen/ dan de bedaeghde lieden/ om dat de selve de beenen ende de ligamenten weecker hebben/ waer door datse oock lichtelijcker uyt hare natuerlijcke plaetse konnen verruckt ofte verschoven worden/ want daer en konnen gheene Bulten causeren/ sonder verruckinghe des Paternoster-beens ofte des Schouder blats/ d' welck meest altijdt door uytwendighe oorsaken pleegh te gheschieden/ ghelijck als door vallen/ door stooten/ door slaen/ ende door quade handelinghe der kleyner kinderen: al is 't dat sulcx oock wel door inwendighe oorsaken pleegh te ghebeuren/ ghelijck als door de Krampe/ door eenighe Catarren/ ofte door Gheswellen/ etc.

Ende dit ghebreck en kan niet dan in 't eerste voorghekomen worden/ want als 't eenen volwassen Bult is/ soo wordet incurabel gheacht/ ghelijck dat de daghelijcksche experientie by brenght.

Daerom salmen in 't eerste/ ende soo haest alsmen merckt/ dat in het Paternoster-been/ eenighe verschuyvinghe ofte verruckinghe gheschiet is/ de selve plaetse stoven met dit na-volgende sop: Neemt Malue 4 hand vol/ Lijnzaet ende Fenegrieck-zaet/ van elcks 4 once Hemst-wortels een half pondt/ siedet al t' samen in Pens-sop/ tot dat het zaet ende de wortelen wel morwe zijn/ alsdan soo stooft hier mede de plaetse des ghebrecks een ure langh/ ende strijcktse voorts met olye van Lelyen/ ende daer na soo leghter de plaester *de Muscilaginibus cum Gummis* op: Dit alsoo acht of thien daghen

langh

langh ghecontinueert hebbende / soo beleght den Bult met Kussens ende Kompressen / alles na den eysch der saken / voorts soo bindet ende herbindet alle morghen / doch sonder het kint groote pijne aen te doene: Ende alsmen dit alsoo acht of thien daghen langh / met stoven en binden ghecontinueert heeft / soo salmen nemen *Emplastrum de Muscilaginibus* 2 once ende dry loot Oxycroci-plaester / menghelt dit al t' samen ende strijcket op een Leer / soo leghter voorts dese voorsz plaester op / ende bindet als voren. De Oxycroci-plaester is oock alleene hier toe goet: Ende men sal dit binden soo langhe continueren / tot datmen siet dat dit beginsel des Bults gantsch vergaen is ofte niet meer en wast.

Het xxxij. Capittel.

Van de Vijt, 't welck is een pijnlijck gheswelleken des Vinghers, Panaritium ghenaemt.

IN dit pijnelijck gheswelleken der Vingheren / salmen hem regeeren in 't eten ende drincken / oock in 't aderlaten ende purgeren / ghelijck wy van de *Phlegmone* in 't eerste Capittel ghesproken hebben.

In 't eerste / alsmen dit gheswel ghewaer wordt / soo neemt een half handt vol Schabiose / ende een once Roets uyt de Schouwe / het wit van twee Eyers met een half once Souts / slaet dit wel onder den anderen / ende leght dit alsoo tweemael des daeghs op den Vinger / het is een sonderlinghe experiment in dit ghebreck.

Item / neemt sap van Porceleyne / van Nachtschade / van Weeghbree / ende sap van *Vmbilicus veneris*, van elcks 2 onc. slijm van Vloy-kruyt / dat met de sappen der voorsz Kruyden uyt ghetrocken is 2 onc. fijnen Bolus 2 drag. Galnoten een half drag. Campher eenen schrup. olye van Rosen 3 once / menghelet voorts al t'samen / ende legghet dickmaels daer op.

Item / neemt Bilsen-kruydt twee handt vol / Malue een handt vol / siedet ende stovet dan kort in met Verckens-reusel.

Maer

Maer alsmen ghewaer wort dat hem dit geswellen des Vingers tot swermisse begeven wilt/ghelijck sulcks wel meest pleegh te gebeuren/soo leghter dan dese navolgende rype plaesters op.

Neemt twee dopers van Eyers / Lijnzaet-meel ende Fenegrieck-meel / van elcks 1 half onc. slijm van Bloemkruyt 1 onc. mengelet al t'samen met ghenoeghsaem soete Boters/en maeckter voorts eenen pap af.

Ofte neemt hier toe eenige van de maturerende *Cathaplasmen*, die in 't Capittel van de *Phlegmone* beschreven staen.

Ende midtsdien dat door al te langhe swermisse / de materie het beenken ofte het kootken / doet verderven ende verrotten/so salmen dese swermisse/(ende dat by tyde) 't sy met een Corrosijf ofte met de Lancette openen/ ende alsoo de materie openbeyt geben/want daer door en sal niet alleen den Patient van de groote pyne ontlagen worden/maer ook van de verrottinge des beenkens bevrijt wesen. Als nu open is/ so salmen 't voorts genesen/ gelijckmen alle andere geopende swermissen ofte ulceratien pleegh te genesen.

Het xxxiij. Capittel.

Van het swellen, ende van 't verherden der Milte.

HEt gebeurt ook dickmaels/ dat de Milte die in de slomighe zyde ligt / onder de korte Ribbe komt te verherden en te swellen/d'welck den patient selve te kennen geeft/als hy de plaetse wijst/daer hy dese verherdinge ende swellinghe gheboelt / ende met de handen tasten kan. De curatie deses gebreecks die verepst/ een goede ende sober ordonnantie van eten ende van dzincken/ hy moet hem myden van alle spyse ende dzanck / die grof ende dick bloedt maeckt. Het is ook den patient seer goet / dat hy hem veel beweghe met loopen ende met gaen/ende dat altijt voor den eten: Men sal hem ook de Milde-ader in den slincken arme openen: Het purgeren van melancholijcke humeuren / sal hy alle weecken eens gebruycken / ghelijckmen daer toe veel diversche formen van

van purgatien/ in 't Capittel van de purgatien sal beschreven vinden.

Ende overmids de cure deses accidents/ so wel bestaet in dingen diemen van binnen innemen moet als in't gene datmen van buyten daer op moet appliceren/ soo willen wy oock sommige dingen verhalen/ diemen daer toe innemen sal.

Eerst/ neemt twee hant vol kleyne Santorie/ een hant vol Luppnen grof gestooten / een half hant vol Ruyte/ Peper grof ghestooten 1 schrup. siedet dese dingen t'samen op / met eenen pot waters/ tot op de helft/ daer nae so gietet door eenen doeck/ ende doeter soo veel Honighs by/ als tot den smaeck noodigh is.

Item / neemt vijlsel van Stael een pont / ende wasschet reyn af met wijn-azijn/ daer na soo spreydet op een schoon bardeken/ ende stropter dan een onc. poeder van Nagelen op/ eñ latet dan alsoo vier en twintigh uren lang liggen/ daer nae soo neemt 2 potten Spaenschen Wijn/ ende doet hem by het Vijlsel met de gestooten Nagelen/ dit ghedaen zijnde / soo settet alsoo t'samen in de Sonne thien dagen langh/ ende roeret glas dagelijcks eens omme: van desen voorsz Wijn/ soo sult ghy den patient alle morgen vijf of ses onc. met eenen dronck ingheven/ ende laet hem dan daer op gaen wandelen tot dat hy sweet/ ist anders mogelijck.

De gedrooghde Lever van een Berchvercken/ wort in dit gebreck seer gepresen/ ende voor een sonderlinghe secreet ghehouden/ alsmen den patient daer af een kroone swaer/ dickmaels met wijn in geeft.

Dit navolghende is een goede salve / om van buyten op de verheerde Milte te strijcken: Neemt olye van Olyven/ anderhalf pont / smout van Ossen-voeten 1 half pont/ versche Boter 4 onc. sap van wortels van wilde Wijngaere/ ende sap van Verckens-broot/ van elckx een half pont/ siedet dese dingen t'samen en dat met kleynen vyere/ tot dat alle de vochtigheyt by na versoden is/ daer na so syget door eenen doeck/ ende doeter dan by 4 oncen Was/ poeder van *Ceterach*, van Kappers wortels / ende van *Thamariscus* wortel/ ende zaet van *Agnus castus*, van elcx anderhalf once/ mengelet al t'samen tot een Salve.

Den

Den Wijn daer *Ceterach* in geweyckt heeft / die wert seer ghepresen tot alle verherde Milten / alsmen daer af dickmaels drinckt.

Wanneer ghy de verherde Milte / met dese bovenghenoemde salve ghestreken hebt / soo leghter dese navolghende plaester boven op:

Neemt *Ammoniacum* 2 drag. *Bdellium*, *Sagapenum* ende *Opopanacum*, van elcx 2 schrup. Lupijnen-meel een half onc. Lijnsaet-meel ende Fenegrieck-meel / van elcx een handt vol / olye van Kappers ses drag. olye van *Spica* ende olye van Terpentijn / van elcx twee dragmen / smelt de Gomme eerst in Azijn / ende maeckter dan een plaester af.

Item / neemt *Tamariscus*, Herts-tonghen / zaet van *Agnus castus* ende zaet van breede Weeghbree / van elcx twee schrupels / *Ammoniacum* ende *Bdellium*, van elcx dry dragmen / in azijn van Squillen ghesmolten / mengelter voorts die ander dinghen by wel kleyn ghestooten / ende soo veel soete Boters als tot een plaester noodigh is.

Het xxxiiij. Capittel.

Van het uyt-gaen des Navels.

DEn Navel gaet meestendeel uyt / door eenighe winden die den selven uytdryven: Daeromme sal hem de ghene die den Navel uyt gaet / mijden van al 't ghene dat winden causeren kan / ende gebruycken alle dingen die winden uyt dryven / ghelijck als Anijs / Venckel-zaet / Comijn / Dauken-zaet / *Ameos* ende Ceremonteyn-zaet.

Van buyten daer salmen op leggen dese navolgende plaester: Neemt een loot poeder van *Spica celtica*, Terpentijn / Was ende olye van bitter Amandelen / van elcx soo veel als noodigh is tot eender plaester: Leghter dese voorsz plaester op / ende bint den Navel / ende leghter een Compresse boven op.

Item / leghter oock eenige astringerende plaester op / namelijck / als dese navolgende is: Neemt Wieroock / Aloe / poeder van Gal-noten / ende poeder van Granaet-schellen / van elcx een half onc. mengelet voorts al t'samen

met

met witte van den Eye / ende met olye van Maſtick tot eenen pap/ daer na ſoo leghter van dit booyſ; op ende bindet met een Compreſſe.

Het xxxv. Capittel.

Van het Gheſwel des Aerſ-darms.

ALs dit Gheſwel den menſche eerſtmael aen komt/ſoo ſal hy hem doen laten in den rechten arme/principalijck als alſulcken Gheſwel met groote pijne aenkomt: Stercke purgatien en dienen alhier niet ghebruyckt/ op dat de humeuren daer dooy niet al te ſeer tot de plaetſe des ghebreecks ghetrocken worden: Maer hy ſal veel liever ghebruycken / alle dinghen die wel Water af dryben/ ofte van boven doen ober gheven.

Van buyten ſalmen in 't eerſte op leggen 't gene dat ſoetgens repelleert ende aſtringeert/ ghelijck als dit navolghende: Neemt olye van Rooſen ende wit van den eye/ t' ſamen ghellagen / ende leghter dat alſoo teghens/ met pluckſel dat daer in nat ghemaeckt is.

Soo verre als 't nu dooy deſe applicatie niet vertrecken en wilde / ſoo leghter dan deſe navolghende plaeſter op: Neemt Camillen ende Melilote-blommen/ van elck anderhalf handt vol / Fenegriecksaet ende Lijn-saet klepn gheſtooten/ van elck 1 onc. maeckt hier af eenen pap / ende doetter ſoete Boter by ende Ganſen-ſmout/ van elck anderhalf onc. met een half dzag. Saffraens/ ende menghelet wel onder malkanderen.

Is nu de pijne ſo uytermaten groot / ſoo leghter olye van Bilſen op / met wit van een Eye ende Saffraen te ſamen ghekiopt.

Wanneer hem nu dit Gheſwel tot ſweeringe begeben wilt / ſoo leghter deſen navolghenden pap op: Neemt Hemſt-wortels ende Lely-wortels/van elck een half onc. Malue een goede handt vol / Terwen-blomme een onc/ ſiedet dooyts al t' ſamen met water tot eenen pap/ als 't nu van den vyere komt/ſo mengelter ſoete Boter onder/ met twee dopers van Eyers en een wepnigh Saffraen.

Alſmen nu ſiet dat het Gheſwel ryype is/ ſoo ſalmen't by tyde met de vlyme openen/ op datter gheen Fiſtel na

en blyve / ende gheneset voorts ghelijckmen alle ander sweernissen doet.

Het xxxvj. Capittel.

Van het Gheswel der Klap-ooren, in 't Latijn Bubo Veneris ghenaemt.

VAn dit ende dierghelijcke Gheswellen / hebben wy in 't eerste Capittel vermaent / datmen op de selve gheen repellerende medicamenten en magh legghen / overmits dat sy een fenynigheydt by haer hebben / die daer door mochte innewaerts ghedreven worden / ende meerder inconvenienten causeren: daeromme salmen alleene resolverende ende maturerende dinghen / van buyten daer op leggen.

Men en sal oock in dit ghebreck eer 't open is / noch Ader laten / noch purgeren / op dat daer door het werck 't welck de nature begost heeft / niet belet en worde / ende tot Sweerenisse komen mach.

Maer om dit Gheswel uytwaerts te trecken / soo salmen het selve met dit navolghende sop stoven: Neemt Lijn-zaet twee oncen / Vyghen een vierendeel / Hemst-wortels twee oncen / siedet al te samen met goet vyer / ende als 't nu van den vyere komt / soo doeter een goet deel soete Boters toe / ende stovet dan hier mede alle daghe tweemaels / op dattet hem te beter uytwaerts begeven magh / ende tot sweerenisse komen / want als dusdanige gheswellen sonder uytsweeren vergaen / soo moetender dan de volkomen Pocken naer volgen.

Na het stoven / soo salmen daer dese navolghende treckende plaesters op legghen: Neemt vande groote Driakel-plaester / daer Yreas in is / twee onc. Terpentijn een half onc. olye van Lelyen / so veel noodigh is tot een plaester / leghter voorts van dese plaester wel vet op.

Wanneermen nu bemerckt / dat hem dit Gheswel tot sweernisse begheven wilt / soo salmen dese navolghende plaester daer op leggen.

Neemt Lely-wortels / Hemst-wortels / Vygen / van elcx 2 onc. Malue 2 handt vol / Lijn-zaedt anderhalf once / siedet al dese dingen in goet Bier / tot dattet al 't samen

wel

wel morwe is / daer na soo passeret door eenen sift / ende mengelter by Terwen-blomme een once / Verckens-reusel / Hinnen-vet ende olye van Lelyen / van elcx anderhalf once. Als nu dit Gheswel rijpe is / soo salmen het selve open doen ghelijck alle andere Gheswellen / ende daer na oock voorts ghenesen / als 't eerst wel ghereynight is gheweest.

Het xxxvij. Capittel.

Van de Inflammatie ofte Swellinge des Buydels ende der Testiculen, d' welckmen in 't Latijn Inflammationem Schroti & Testiculorum noemt.

HEt ghebeurt dickmaels dat dese partijen met een groote hitte komen te swellen / eñ te inflammeren / ja oock somtijts te gangreneren / gelijck de selve de verrottinge meer als eenige andere partijen onderworpen zijn / daerom salmen dese Cure met voorsichtigheyt aen gaen: Den Patient sal hem in eten en drincken houden / gelijck als in 't eerste Capit. van de *Phlegmone* geleert is gheweest: Hy sal hem oock niet versuymen in de Ader te laten slaen / ende wel dapper te laten bloeden / ende oock met eenighe lichte purgatien ofte Clisterien te purgeren / waer van diversche formen in 't Capittel van de Purgatien beschreven: Voorts / soo moet hy hem stille houden ende te bedde blyven liggen.

In 't eerste / soo salmen van buyten daer op leggen / dit navolgende: Neemt 2 ofte dry Eyers / het witte ende den doyer t'samen / olye van Roosen en sap van Weeghbree / slaghet wel dapper te samen / en leghter dit alsoo ghestadigh met doecken op.

Maer soo verre alsmen siet dat de Swellinge al evenwel blijft aenhoudende / soo leghter dan dit navolgende op: Neemt Camillen / Melilote / Roosen ende Malue / van elcx een hant vol / Hemst-wortels ende wortels van wilde Komcommers / van elcks anderhalf once / Alsene een handt vol / siedet dit voorsz al t' samen wel morwe /

ende wrybet door eenen Sift / daer na soo menghelter by Boonen-meel ende Ghersten-meel / van elcx anderhalf once / versche Boter ende olye van Rosen / van elcks anderhalf once / maeckt voorts hier af een *Cathaplasma* ende legghet daer op / maer houdet wel opgheschort.

Ofte / neemt Hemst-wortels 2 oncen / Malue / Weeghbree en roode Koolen / van elcx 1 handt vol / Camillen / Melilote blommen / roode Rosen / van elcx een half hant vol / siedet al t' samen en wrybet door eenen sift / daer na soo doeter Lijnzaet-meel ende Fenegrieck-meel by / van elcx een half once / Boone-meel anderhalf once / Comijn wel kleyn ghestooten 1 half onc. siedet dan wederom noch eens tot eenen pap / en doeter dan by olye van Camillen en olye van Dille / van elcx anderhalf onc. voorts soo maeckter een *Cathaplasma* af.

Item / neemt Bilsen-kruyt anderhalve handt vol / Malue een handt vol / siedet al t' samen wel morwe / ende wrybet door eenen sift / voorts soo doeter by Boone-meel ende Gherste-meel / van elcks anderhalf loot / olye van Roosen ende olye van Camillen / van elcks even vele / maeckt voorts hier af een *Cathaplasma* : Dit is seer goet tot dit voorsz Ghebreck.

Maer soo verre als dese inflammatie haer tot sweernisse wilde begeven / soo salmen dan dit navolghende / om te rijpen daer op leggen.

Neemt Malue ende Violette-bladeren / van elcks twee handt vol / Hemst-wortels ende Lely-wortels / van elcx 2 onc. siedet al t' samen wel morwe / ende wrybet door eenen sift / daer na so doeter by anderhalf onc. Gerste-meels / versche Boter dry onc. dit ghedaen zijnde / soo maeckter voorts al siedende een *Cathaplasma* af : Als 't nu begint kout te worden / soo mengelter by vier doyers van Eyeren. Ende soo verre alsser meer rijpinghe van nooden ware / soo neemt Terwen-blomme in de plaetse van 't Gerste-meel : Als nu dese sweernisse wel rijpe is / soo opentse / ghelijck van alle ander Gheswellen gheseyt is gheweest / ende gheneestse voorts / naer 't ghemeyne ghebruyck der rechter konsten.

Voorts / soo verre alsser eenighe koude swellinghe / van sinckinghe eeniger kouder materien / in dese partijen

haer

haer openbaerde/ ſo en ſal het abondant bloet-laten/hier in ſoo ſeer niet van nooden weſen/ maer men ſal deſe nabolgende plaeſter daer op legghen.

Neemt Boone-meel/ Fenegrieck-meel/ ende Lijn-zaet-meel/ van elck 1 onc. Camillen/ Melilote-blommen ende Alſene/van elck een hant vol/Roſemarijn-blommen ende Stechaſ-blommen/ van elck anderhalf handt vol/ Ganſe-ſmout ende Koevoeten-ſmout/ van elcks een half once/ olye van Dille en olye van Camillen/ van elck een once/ maeckt hier af een *Cathaplaſma*.

Het xxxviij. Capittel.

Van de Wint-breucke ende Water-Breucke, diemen in het Latijn Herniam Aquoſam ende Flatuoſam noemt.

ALhet gene dat wy hier boven van de wintachtighe ende waterachtighe Gheſwellen gheſept hebben/dat komt hier oock wel ten propooſte/ want deſe Gheſwellen zijn oock van den ſelven aert ende nature. Maer mitſdien dat deſe Water-breucken/ meeſtendeel door eenige koude ongetemperthept der Lever zijn procederende/ ſoo ſal den Patient alle dinghen ghebruycken/ dat de Lever verſtercken mach. Men ſal hem oock purgeren met eenige ſlappe medicijnen/ die de waterachtighe humeuren uytdrijven/ diemen in 't Capittel van de Purgatien beſchreven ſal vinden.

Van buyten/ daer ſalmen deſe nabolgende plaeſter op legghen: Neemt Vitſen-meel/ Boonen-meel ende Gerſten-meel/ van elck vier onc. ſiedet al t' ſamen met half Franſchen Wijn ende Barbiers looghe/ tot eenen pap.

Ofte neemt Muſcaten/ Comijn/ Anijs/ Rupte-zaet/ ende Cypreſ-noten/ van elcks een half onc. bloepſel van Granaten anderhalf loodt/Viſch-lijm een loot/*Bdellium* twee onc. in Azijn gheſmolten/ menghelter dan de reſte klein gheſtooten by/ ende daer naer ſoo ſiedet voorts al te ſamen op met Franſchen Wijn.

Item/ neemt roode Rooſen/ blommen van Granaten en Cypreſ-noten/van elcks een handt vol/Boonen-meel

ende meel van Erweten / van elcks vier onc. Geyten-dreck dry onc. siedet voorts te samen op/ met half Franschen Wijn ende met half Barbiers Looge.

Het xxxix. Capittel.

Van de Ghescheurtheyt, soomen die noemt, als de Darmen ofte het Net, onder in den Buydel sincken, Euterocele ende Epiplocele in 't Griecx genaemt.

AL is 't sake dat dese Gebreken/ Breucken ofte Ghescheurtheyt worden ghenoemt / soo en zijn 't nochtans met der waerheydt geen ghescheurtheden / daer in dat yet van binnen gescheurt of ghebroken is/ maer het zijn alleene relaxatien of distentien / van het *Peritoneum*, dat wy den Pens-sack noemen/ ghelijck oock sulcks alle Breucksnyders getuygen moeten/ 't zy in onder-breucken ofte in opper-breucken: Ofte immers seer selden.

In dit ghebreck moet hem den Patient altijdt sober houden in eten ende drincken. De stilte die wordt hier toe oock seer gherecommandeert. Het lichaem dat sal hy altijt beneerstigen open te houden.

Dit Ghebreck dat kan in de jonghe Kinderen door plaesters ofte salven / ende door binden ghecureert worden: Ende oock wel somtijdts in jonghers / maer in bevaeghde lieden seer selden ofte nemmermeer.

De oorsaken deser Ghescheurtheydt zijn menigerley/ daer af wy alhier niet noodigh en vinden eenigh langh relaes te doene / overmidts dat sulcks tot de cure niet helpen en mach.

Om dit ghebreck dan te helpen / soo salmen voor alle werck neerstigheyt doen / dat de uytgesoncken darmen oft het net/ in hare naturelijcke plaetse moghen gebracht worden/ ende om dit te volbrengen / soo salmen den Patient op sijnen rugge leggen/ ende den buydel onderbatten ende al sachtkens over drucken.

Ofte neemt eenen grooten Laet-kop / ende set hem boven

boben de Schamelheydt ofte daer hert by / ende laet hem lange trecken.

Alsser nu groote pijne by is / soo salmen de selve sien te stillen / men sal de Geschenckheyt stoven met warme soete melck ende olye van Roosen / t'samen ghemengelt: Ock machmen den Patient tot versachtinghe der pijnen / dese nabolgende Clisterie setten.

Neemt Lijnzaet / Fenegrieck-zaet / Malue en Hemsiwortels / van elcks een handt vol / siedet al t'samen in soete melck / ende neemt dan van dese melck 1 pont / met dry onc. soete Boters / maeckt dooyts hier af een Clisterie / ende setse al warme.

Als nu de Geschenckheyt op hare natuerlijcke plaetse ghebroeght is / soo salmen eenighe van dese nabolghende Plaesters daer op leggen.

Neemt *Emplastri contra Rupturas* plaester van Mastick / van elcks anderhalf onc. Magneet-steen 1 onc. Slee-sap / *Hypocistis* ende fijnen Bolus van elck 1 drag. mengelet dooyts al t'samen met genoeghsaem olye van Eyeren tot eender plaester / en leght dan dese plaester op de Breucke / dit ghedaen zijnde / so bindet met eenen bequamen bant / ende houdet alsoo ghebonden / drie dagen langh sonder verberschen / doch den Patient sal hem soo stille houden als 't immermeer mogelijck is / ja liever daeromme plat te bedde leggen.

Item / neemt Peck twee oncen / Silber-glidt / *Ammoniacum, Galbanum* ende *Mastix*, van elcks een once / wit ende root Was / Joden-lijm / Aloe ende beyderley Holwortel / van elcks dry loot / Vogel-lijm ende Bolus / van elcks dry onc. Gips / Myrrhe / Wieroock / Terpentijn die wel in Azijn ghewasschen is / berepde Pierwormen / Walwortel ende Senegroen / van elcks drie loot / met een halve hupt van eenen Ram / van den hayre schoon ghemaeckt ende klepn ghesneden / het bloet van eenen jongen / root ghebaerden ende ghesonden Man ses onc. dit suldy al t'samen berepden / gheliick als hier na volght: Neemt het gesnede Ramsvel / latet sieden tot eene tapen lijm / daer na so druckt hert uyt / en mengelt daer onder ghemeynen Lijm ende Visch-lijm / van elcks dry loot / daer na soo siedet wel onder den anderen: De Gommen

Emplastrum de pelle Arietis / of contra Ruptueas te maken.

die suldy in Azijn smelten / ende al wat drooghe is dat suldy tot poeder stooten / van ghelijcken oock de groene Wortels / Kruyden ende Pier-wormen / tot eenen pap/ hier onder suldy dan den Voghel-lijm wercken/ met den handen: Het Peck dat suldy met het Was smelten/ende voorts al t' samen wel warme onder den anderen vermengelen: Ten lesten/ soo maeckt oock uwe handen vet met olye van Queden / ende wercket al t' samen wel onder het Bloet / tot dattet drooghe ende plaester-hert worde. Dese voorschreven plaester / wort van alle oude Meesters / boven alle andere plaesters / diemen maken mach tot de Ghescheurt heydt/ seer ghepresen.

Emplastrum contra Rupturas/ op een ander maniere.

Item neemt Peck en Aloe/van elcks dry onc. Goutglidt/ roodt Was/ Colophonye *Galbanum* ende *Ammoniacum*, van elcks 2 oncen/ *Viscus quercinus* 6 onc. Gips/ tweederley Holwortels/ Myrrhe en Wierroock/ van elcx 6 onc. Terpentijn 2 onc. Pier-wormen 4 onc. Galnoten 4 onc. tweederley Walwortel en fijnen Bolus / van elcx 4 onc. Draken-bloet 1 pont / maeckt voorts hier af een plaester/ met ghenoeghsaem olye van Mastick.

En oft gebeurde (gelijck ick 't diversche reysen ghesien hebbe) dat de Darmen soo geweldigh in den Buydel quamen te schieten dat den stoel-gangh daer in verberde/ en de Darmen daer in oock quamen te instammeren/ soo datmense niet weder in ghebrenghen en konde/ (waer na de doot wel pleeg te volgen) so stooft de geheele Breucke met dese navolgende *Decoctie*, neemt 2 hant vol Malue/ 2 onc. Hemstwortels kleyn ghesneden/ ende 3 pinten Melcks / siedet voorts al t' samen tot op de helft/ daer na so doeter 1 pont olye van Roosen by/ende stovet hier mede twee uren langh/ dit ghedaen zijnde so leghter desen navolghenden pap op.

Neemt Malue / Violette-bladeren en Mercuriael/ van elcks anderhalf handt vol / Lijnzaet-meel / Fenegrieck-meel ende Terwen meel/ van elcks een half onc. slijm van Hemst-wortels eñ van Vygen/ van elcx 3 onc. siedet alles t' samen / en maeckter een *Cathaplasma* af/ voorts so mengelter in 't leste by/so veel olye van Lelyen tot datse wel vet zy: Als nu desen pap daer also ses uren op ghelegen heeft/soo leght den Patient met den hoofde

om

om leegh/ ende met den aers om hooghe/ op ſijnen rugghe / ende beſiet dan of ghy de darmen noch niet ſachtkens met de vingeren en kondingebrengen/ gelijck hier voren geſeyt is: ſoo verre als 't dan noch niet weſen en wilt/ſtooft wederom twee uren lang als voren/en leghter dan oock den vorighen pap weder op ſes uren lang/ of langer: Daer na ſo verſoeckt wederom of ghy 't niet inbrenghen en kondt / willet dan met den handen noch niet in gebracht worden/ſo neemt een lange ſtercke dele/ leght de ſelve teghens eenen muyr aen trapſ-gewijſe/ en bint daer op 2 of 3 oorkuſſens/ dit ghedaen weſende ſoo brengt den Patient op de voorſz dele / met de voeten om hooge en het hooft om leege/met den aers op de kuſſens/ en ſchuddet hem met den aers tegens de voorſz kuſſens aen/ſo lange tot dat de uytgeſoncken darmen/wederom in hare natuerlijcke plaetſe ſinckē / en oft gebeurde dattet ſo d'eerſte reyſe niet weſen en wilde/ ſo ſtooft wederom aen/ en legt den voorſz pap daer weder op/ als te voren / en brenggt dan den Patient wederom op de voorſz dele/en ſchuddet hem met de beenen/ heffende om hooge teghens de kuſſens aen / als voren/ ende dat ſo lange en menighmaels tuſſchen beyden ſtovende / tot datter de darmen wederom in ſincken: eñ oft ſchoon de eerſte ofte de tweede reyſe niet zijn en wilde/ſo en moetmen daerom den moet noch niet verloren geben / want het is my wel ghebeurt / dat dit ſtoven ende ſchudden acht dagen lang aen liep/ al eer dat de voorſz darmen daer in konden ghebracht worden.

Daer zijn oock noch ander ſoorten van Breucken/als namelijck de Vleeſch-breucke/de Breucke van geborſten aderen/ *Varicoſa* ghenaemt / en de afgrijſelijcke Breucke *Buris* genaemt / dan overmits de ſelve als incurabel geacht worden / ſoo en willen wy alhier daer af niet breeder tracteren.

Het ſnyden van alle ſoorten van Gheſcheurtheydt/ willen wy oock de gene bevelen / die daer af alleene profeſſie doen/waer van de rechte konſte ende maniere van ſnyden / by *Ioannis de Vigo*, in ſijnen tweeden Boeck ende ſevenſte Capittel beſchreven wort / alwaer wy alle Chirurgijns/ die daer toe luſt hebben/ henen ſeynden.

Het xl. Capittel.

Van het Geſwel ofte Imflammatien der Mannelijckheydt.

HIer toe dienen oock de ſelve Remedien/ die hier boven tegens de ſwellinge ende ontſtekinge des Bupdels ofte der Teſticulen / beſchreven ſtaen / hoewel dat nochtans de Mannelijcke roede/de remedien een wepnig meer aſtringerende bereyſt. Het purgeren ende het aderlaten/en ſalmen hier oock geenſins verſuymen.

Dit nabolgende/ſuldy op de geſwollen ende ontſteken Mannelijcke Roede leggen: Neemt ſap van Weeghbree ende witte vanden Eye/laghet wel onder den anderen/ ende mengelet by poeder van Granaet-ſchellen/ poeder van roode Roosen ende meel van Boonen/ van elck eben vele/op datter een papken upt worde/mengelet dan t'ſamen/ende doetet een wepnigh olye van Roosen by.

Wanneer daer nu onlydelijcke pyne by ware/ſo neemt Bilſen-krupt ende Malue/van elcks anderhalf hant vol wel mouwe gheſoden / doet daer noch by witte vanden Eye/ende olye van Roosen / van elcks eben vele/ krupmen upt den Witten-broode/ſoo veel als des noodig is/ om daer af eenen pap te maken/voorts ſoo ſtootet al wel onder den anderen.

Ende by ſoo verre als u dunckt/dat deſe geſwollentheyt upt eenige koude hymeuren cauſeerde / ſoo leghter dan dit nabolgende op.

Neemt Gerſten-meel/Boonen meel ende Bilſen-meel/ van elcks een half hant vol/ſap van Betonye/van grobe Marioleyne ende rooden Wijn / van elcks eben vele/ mengelet voorts al te ſamen tot eenen pap/ dit ghedaen zynde/doetet dan een wepnigh olye van Alſene by / ende leghter dan dit alſoo warme op.

Het

Het xlj. Capittel.

Van de Geſwellen der knyen.

INt cureren van deſe heete Gheſwellen der Knyen/ ſalmen hem reguleren/gelijck in 't eerſte Capittel van de *Phlegmone* geleert is/ſoo veel principaelijck de mantere van eten ende drincken aengaet / oock het ader-laten en het purgeren.

Soo veel als de dingen aengaen / diemen van buyten daer op legghen ſal / dat ſullen voor eerſten repellerende dingen zijn/maer daer na reſolverende/ende dat alles gelijck van de *Phlegmone* geſeyt is geweeſt.

Maer ſo verre als dit voorſz Geſwel uyt eenige koude humeuren cauſeerde/ ſoo ſal hy alſulcken purgerende Medicynen gebruycken/die de waterachtige humeuren uytdryven/waer van datter diverſche formen in 't Capittel van de purgatien verteyckent ſtaen. Kout geſwel der knyen.

Dit naevolghende machmen dan van buyten daer op legghen: Neemt Boonen-meel ende Gerſten-meel / van elcks twee onc. Bakelare kleyn geſtooten een onc Sulpher kleyn geſtooten/anderhalf onc. Camille en Melilote blommen/van elcks twee handt vol / ſiedet voorts al t'ſamen in genoeghſaem Wijns/ ende in ghenoeghſaem Barbiers looge/tot eenen pap/mengelter daer nae by/ ſo veel olye van Dille ende olye van Camille/ alſt van nooden ſal zijn.

Als nu de pijne onlydelijck groot is/ſo neemt twee ofte dry hant vol Bilſen-kruyt/ende ſiedet tot Moes/ met half water eñ half Wijn-azijn/ doeter daer nae by Geyten-dreck ofte Schaeps-dreck/ende maeckter alſo eenen pap af/ daer by doende ſoo veel olye van Camillen / als van nooden is.

Item/neemt dreck van Geyten een half pont / blommen van Camille/ende van Melilote/van elcks een half hant vol/Terwen-zemelen een handt vol / ende maeckt hier van een *Cathaplaſma* met groven rooden Wijn/ende met de moeyer des voorſz Wijns.

Het

Het xlij. Capittel.

Van de geborsten aderen Varices.

DEse ghebozsten aderen/ die komen meest boben ontrent de heupen/ ontrent de liesschen / ende beneden in de beenen / en dat dooz veel loopens ofte dooz veel spzingens/in somma dooz grooten arbeyt: Ende al is 't datmense gebozsten aderen noemt/ soo en zijnse doch niet ghebozsten/dan alleene ghedilateert ofte uptghespannen/ dooz het swaermoedigh bloedt datter in ghesoncken is/ dooz grooten arbeyt.

Om nu dese ghebozsten aderen te ghenesen / soo moet hem den Patient dooz eerst seer stil houden/ende wachten hem van alle spyse en dzanck die swaer bloet maeckt: hy sal ock gepurgeert worden met alsulcke Purgatien/ die de melancholijcke humeuren afdzyben / waer van datter diverschen in 't Capit. vande Purgatien beschzeben staen: hy sal hem dan ock doen ader-laten / ende dat inden arme.

Ende als dese gebozsten aderen niet al te groot en zijn/ soo salmen de selve met de bipme openen/ ende maken de apertie groot ghenoegh / op dat het dicke bloet wel uptloopen mach/dit nu gedaen zijnde/so salmen dese naebolgende pap daer op leggen: Neemt Cypzes-noten / Galnoten ende Granaet-schellen van elcks een onc. Slee-sap ende *Hypocistis*, van elckx een half once/ Wieroock ende Gomme dzagant van elcks anderhalf onc. Gersten-meel een once / siedet dit boozs al t'samen tot een fozme van een *Cathaplasma*, en mengelter dan olye van Roosen by/ daer nae soo leghter van desen boozs pap op/ende bindet wel stijf met Compzessen.

Ofte in de plaetse van dit boozs *Cathaplasma*, so neemt *Emplastrum contra Rupturas*, d'welck ghy hier vozen in 't Capit. tegens de Gescheurtheyt sult beschzeben binden/ ende bindet wel sterck daer op met Compzessen.

Ende by soo verre als dese ghebozsten Aderen/ dooz de selve boozs remedien niet te helpen en zijn / soo moetense dooz sijnden wegh genomen worden/gelijck als *Guido de Gauliaco* dat op dese manjere beschzijft: Men sal (segt by)

hy) de huyt boven op de gheborsten Ader in der lenghde door-snyden/ende onder en boven binden/ende daer naer oock de gheborsten Ader dwers af snyden / ende alle het swarte bloet daer uyt drucken/ende voort daer naer/alle beyde de eynden met een cauterie actuael cauteriseren/ ende dan voorts als alle andere wonden genesen.

Van andere/die doen 't op dese naevolgende maniere/ ende dat met minder pyne ende moeyte: Sy nemen een kromme haeckachtighe naelde met eenen stercken draet/ ende sy steken de selve onder de Ader door / op beyde de eynden/ende bindense alsoo op beyde de eynden toe/en sy laten den draet daer in verrotten/ende genesen 't voorts/ ghelijckmen alle andere Vlceratien gheneest/ ende dit is wel de sekerste ende gereetste maniere/ om de gheborsten aderen te genesen.

Hoe wel dattet nochtans niet geraden en is/de geborsten Aderen die veel jaren hebben gheduurt/te ghenesen/ noch op dese/noch op eenighe andere maniere / want het soude den Patient aen syne gesontheyt schade doen/ende dat uyt oorsake om dat de nature gewent is haer grofste bloet derwaerts te seynden/tot harer ontlastinge.

Het xliij. Capittel.

Van het Gheswel, 't welck de Gheleerden Aneurysma noemen.

HEt Geswel dat de Geleerden *Aneurysma* noemen/ en is anders niet dan een Geswel vol bloets en vol wints/gelijck *Avicenna* en *Galenus* dat getuygen: Want het en is anders niet dan een geborsten arterie/dewelcke door vallen/stooten/ ofte door eenighe inwendighe oorsaken/onder het vleesch open gaende/ aldaer een swellinge by beengt. Ende dit geswel openbaert hem ghemeynelijck/in de kele/ofte in de liesschen/maer meestendeel inde armen: Het is een seer periculeus accident/ gelijck als ick tot tweemaels toe gheweten ende ghesien hebbe/dat het selfde van de Chirurgijns onbekent wesende / gheopent was/ ende soo langhe is blyven bloedende / tot dat den Patient

Oorsaken.

Patient ten leſten daer in doot ghebloet is/ niet teghenſtaende alle den raet dan der werelt diemen daer toe ghedaen heeft/om het bloet te ſtelpen: Daerom ſal hem elck voorſichtigh Chirurgijn wel wachten / om 't ſelve te openen in plaetſe als oft een ander Apoſtumatie ware.

Teycke-ney. Het wordt hier aen alderbeſt bekent/als den Patient ſeght dat hy 't ſeer ſubijt gewaer geworden is/ 't zy door vallen/door ſlagen/door ſtooten/ofte anderſins: Item alſmen de handt daer op leght/ ſo wortmen daer in gewaer een kloppinge/ghelijckmen in alle Pols-aders ghevoelt/ ende alſmen daer hert op druckt/ſo verlieſet hem onder de hant/en dat ſo lange alſmen 't met de hant in hout/ eben gelijck als oft een geſcheurthepdt ware/ diemen met der hant daer in houd/ maer ſo haeſt alſmen de hant op heft/ ſoo openbaret hem wederom als te voren/ want door het drucken ſo wordet bloet in de hert-ader gedruckt en oock gehouden/ſo lange alſmen de hand daer op blijft houdende/ het welcke alſmen die daer af doet/ wederom uytſpringht in de vorige hollighept.

Wanneermen nu eenige cure daer op verſoecken wilde/ſo ſalmen daer met in alles proceederen/'t zy door ſnijden ofte door applicatien/ gelijck als wy hier voren/ in 't Capittel van de cure der gheſchoften Aderen gheleert hebben/hoe wel dat ick tot het ſnijden gantſchelijck niet raden en kan / overmidts het groot perijckel dat alſulcken cure onderworpen is. Alle die van dit ſchrickelijck Gheſwel/ eenighe weeder beſchent wilt leſen / die beſie wat *Ambroſius Pare* daer van is ſchrijvende.

Het xliij. Capittel.

Van de heete ende koude Geſwellen, dien van binnen en van buyten op de Mage komen.

ALle Geſwellen ofte Apoſtumatien / die van binnen ofte van buyten op de Maghe komen / zijn periculeus/ hoe wel dat de ghene die van buyten op de maghe komen min perijckels hebben als die van binnen komen.

Als

Als nu yemant een Geswel van buyten op de mage openbaert/dat heet schijnt te wesen/so sal hy tot openinge des buycks/ liever een Clisterie gebruycken van onder/als eenige andere Medicynen van boven/ overmids dat de medicynen diemen in dit ghebreck van boven inneemt/dese omliggende partyen der magen verturberen ende ontstellen: Naer ghebruyck der Clisterien/ so sal hy hem doen laten in den arme/inde Lever ader.

Daer na so salmen op de plaetse des Geswels eenige van dese naevolghende resolverende salven appliceren/ want eenige dingen die al te seer repellerende zijn/die en worden alhier niet geraden.

Daeromme soo neemt olye van Camillen / anderhalf once / goede olye van Roosen en olye van Queden/ van elcx 6 dragm.smeltet ende mengelet voorts te samen met een weynigh Was/ tot eender salve / ende daer naer soo roerter onder wit ende root Corael/ anderhalf drag. poeder van Albaster/van witten ende rooden Sandel / van elcks 1 drag.mengelet dan wederom al t'samen/ende bestrijckt hier mede de mage.

Item / neemt Camillen / Melilote-blommen / roode Roosen en Alsene/van elcks een hant vol/Queden die geconfijt ofte die noch rau zijn/ twee oncen / Gerste-meel twee oncen / siedet voorts al t'samen met rooden Franschen Wijn tot eenen pap/ende daer na so doeter by olye van Queden/ ende olye van Dille/ so veel als noodig is/ ende leght dit van buyten op de mage.

Ende so verre alsmen siet/ dat het voorsz Geswel hem tot gheen resolveren begheven en wilde / soo salmen alsdan dese navolghende maturerende plaester daer op legghen.

Neemt Malue en Violette-bladers/van elcx een hant vol/soete Appels oft Queden / die onder d'asschen ghebraden zijn geweest/dry onc. Rosynen twee onc. Alsene een halve handt vol/siedet dese voorsz dingen al t'samen wel morwe/ ende wrybet dan alles door eenen sift / ende daer na soo doeter by Gersten-meel anderhalf onc. olye van Violetten een onc. olye van soete Amandelen en Hinnen-smout/van elcx ses drag. 2 doyers van Eyeren/ een dragme Saffraens / ende anderhalf loot Boters/

voorts

boorts soo mengelet al wel t'samen tot eenen pap / ende legget alsoo op de Mage.

Als nu dit Geswel rype is/soo salmen 't na de lenghde des lichaems openen/en niet over dweers/ daer na soo handelt daer mede boorts / gelijck met alle andere gheopende Apostumatien.

Ende soo verre als het nu een koudt Gheswel ware/ soo salmen alle de boorts resolverende ende matererende plaesters ofte salven / een wepnigh warmer daer toe nemen.

Maer so dit boorts Gheswel van binnen/in de Mage ware/soo salmen al even wel de selve applicatien daer op ghebruycken:Ende het sy dat het Gheswel van buyten ofte van binnen in de Mage is ofte niet/soo sal hy hem wachten / van alle stercke purgerende medicijnen van boven in te nemen/ ten ware / dat hy Cassie ofte syrope van Rosenen Roosen/daer toe ghebruycken wilde.

Het xlv. Capittel.

Van het heete oft koude Gheswel der Lever.

DE Lever die kan door verderley oorsaken/soo wel van uytwendighe als van inwendighe / komen te swellen ende te versweeren.

De teyckenen van een Geswel in de Lever / zijn dese/ als namelijck / pijne in de rechte zijde / opwaers na de Ribben en na het Schouderblat treckende/ghelijck als oft een Pleuris ware:Den Patient kan seer qualick op de rechte zijde ghelighen/soo langhe alsser noch gheen sweernisse en is/maer als de Lever gheapostumeert ofte bolsworen is/soo leyght hy met minder pijne op de rechte dan op de slincke zijde: Sijn aengesicht is hem gantsch bleeck/hy verliest den appetijt/ de urijne is bloet-root/ principalijck als het Gheswel uyt hitte causerende is/ somtijts so isser ock eenen droogben hoest by/den hick ende het braken:Hy heeft ock eenen hoogen Adem/ daer toe grooten dorst / en hy kan seer qualijck sijn Water maken.

Ende om te komen tot de cure deses Geswels / soo verre

verre als den Patient geenen Kamer-gangh en heeft/ ſo ſalmen hem eenige ſachte Purgatie ingeven/ghelijck als *Manna*, Caſſie ofte Syrope van Provency-Rooſen: Dit gedaen weſende/ ſoo ſalmen hem de Lever-ader in den rechten arme openen/ ſoo verre als immers den Patient noch ſterck genoegh is/ dat hy ſulckx verdraghen mach: Ofte in ſtede van eenighe van deſe purgatien/ſoo ſalmen hem een ſachte Cliſterie ſetten/in eten en drincken ſal hy hem ſeer ſober houden/ende oock anders geen ſpyſe noch dranck ghebruycken/dan die verkoelende ende verbochtigende is. Ende overmidts datter by een inſtammatie ofte geſwel der Lever groot perijckel is/en wil ick gheen Chirurgijn raden de cure aen te nemen ſonder hem met eenen geſchickten Medicijn te beraden.

Soo lange alſſer noch geen rechte ſweerniſſe in de lever en is/ſoo ſalmen de ſelve eerſtmaels beſtrijcken/ met deſe navolgende olyen. Neemt olye van Alſene ende olye van Rooſen/ van elckx een once/met een half once Azijn van Rooſen/voorts ſo mengelet te ſamen/ende beſtrijckt hier mede de plaetſe der lever/ende daer na ſo leghter het *Cerotum ſandilum* op.

Item/neemt roode Rooſen ende Alſene/ van elcx twee hant vol/Gerſten-meel anderhalf onc.ſiedet te ſamen/ in half water en in half Azijn tot eenen pap/mengelter daer na by olye van Rooſen en olye van Alſene/van elcks een once.

Dan ſoo verre alſmen preſumeerde/ dat het een kout Gheſwel ware/ſoo leghter deſen naevolghenden pap op: Neemt Camillen/ Melilote ende Alſene/ van elcks een goede hant vol/Anijs ende Venckel-zaet/ van elcks een half once/Bakelaer 6 drag. Kruyt-nagels een half once/ Gerſten-meel anderhalf onc.ſiedet al t'ſamen met Water ende met Franſchen Wijn/ tot eenen pap/ ende doeter dan noch by olye van Alſene en olye van Camillen/ van elcks anderhalf once.

Een ander: Neemt zaet van Joffrou-mercke/ van *Ameos*, Anijs ende *Cardamome*, van elcks een loot/ Squynant ende *Aloe*, van elcx 3 dragm. *Spicanardi*, Maſtick/ Saffraen en Mirtelen-zaet/ van elcx anderhalf dragme. Was ſoo veel als noodigh is/ om hier af een plaeſter te

maken / smeltet boorts met olye van Costen / ende met olye van Spicanarde/ende menghelter dan daer naer de boorsz poeders onder.

Ende alsmen volkomen teyckenen heeft/ dat dit Geswel hem gantscheijck tot sweerenisse begheven heeft/ 't welck den Patient aen de kloppinge/en aen het swaer ghewichte in zijnder rechter zyden ghewaer worden sal/ oock als den Patient beter op de rechte zyde dan op de slincke ligghen kan / soo mochtmen tot boorder rypinge/dese nabolgende plaester daer op leggen.

Neemt Hemst-worzels ende Lelp-worzels/ van elcks twee oncen/worzels van Bugloss anderhalf once/ siedet alle dese boorsz worzels in Hoender-sap / tot datse wel mozwe zijn / daer naer soo wrijftse door eenen Sift / ende doetter by Queden / die onder de asschen ghebraden zijn/ ende *Mal Passularum*.van elcks 3 oncen / olye van Queden ende olye van Alsene/van elcks anderhalf once/Gersten-meel anderhalf once / dit ghedaen zijnde / soo siedet boorts wederomme tesamen met Rijnschen wijn tot eenen pap/ende legter dit alsoo op.

Maer so wanneer ghy bemerckt dat het boorsz Gheswel soude moghen doorghebroken wesen/ soo geeft hem te drincken desen nabolgenden dranck tot een supvertinge:Neemt gepelde Gerste twee hant vol / Dpghen ende Rospnen/van eickr een vierendeel/Honigh een half pont/ siedet boorts al t'samen met 2 stoop waters / tot op de helft/in 't leste soo doetter een once Caneels by/ ende later daer mede kout worden/kout zijnde/ soo spghet daer naer door eenen doeck.

Het xlvj. Capittel.

Van het Flerecijn dat in de handen ende voeten komt,'t welck de Geleerden Podagram ende Manugram noemen.

HOewel dat alle soorten van Flerecijn/upt toeloopinge van heete of koude humeuren causeren/nochtans so en zijn 't geen gemepne humeuren/ gelijck alle andere catarren/want de catarre die het *Podagram* ende *Manu-*

gram

gram cauſeert / die is van een ander natuer en eyghenſchap/ als die de Artſicke (dat is *Articularis morbus*) ofte het Flerecijn der Heupen veroorſaeckt.

Want men bevindet by dagelijckſche experientie / dat alle de gene die het Flerecijn der voeten ofte der handen eens komen te ghekrygghen/ dat hy alle zijn leven langh/ eens ofte tweemael des jaers het ſelve ſubject is: daermen ter contrarien ſiet / dat den meeſtendeel van alle menſchen/die *Morbum Articularum* (dat is Artſicke) eens hebben ghehadt/ wel al haer leven lang voorts daer van vry blyven: Waer uyt lichtelijck te ſpeuren is / dat by de humeuren die het *Podagram* cauſeren/ een eygen verborgen fenynige nature moet weſen / welcke by de humeurē die de Artſicke en de *Schiatica* veroorſakē/ niet en zijn.

So verre als nu dit ghebreck *Podagra*, uyt heete humeuren veroorſaeckte/ſo openbaret hem in de handen ofte in de voeten met roodigheyt/ ende met groote gedurige pyne ende ſmerte: Aen de voeten daer wortmen 't gemeynlijck aen den grooten teen/oft ter zyden aen de hielen gewaer: In de handen daer wortmen 't gemeynlijck gewaer/op de kneuckelen der vingers: de pyne is oock in dit Gebreck/ in de ſommige veel meer des nachts als des daechs/de urine des Patients is roodachtigh / ende den Pols claer ſterck.

Maer als dit Flerecijn der handen ofte der voeten/ uyt koude humeuren cauſeert/ſoo en is de pyne niet beſonders groot/oock ſo en is de plaetſe niet ontſteken/dan alleene een weynigh geſwollen / de urine is witachtigh ende dicke/den Kamergang is lijmigh/ende het lichaem is altijt kout in't aentaſten.

Ende al iſt ſake/datter noch niemant op deſer aerden en is gevonden gheweeſt/ die deſe ſoorte van het verouderde Flerecijn der voeten/ heeft grondelijck konnen geneſen/nochtans ſo zijnder middelen gevonden/om de pyne der ſelver te benemen ende te verkorten.

Dus/om van deſen tegenwoordigē aenſtoot deſer quellinge haeſtelijck verlicht te worden/ſo ſal hem dē Patient altijt ſober eñ matig houden in eten en drincken: Hy ſal oock voor eerſten gebruycken een bequame purgatie/naden epſely des Flerecijns/ 't zy dattet heet ofte koud

zy/waer van diversche formen in 't Capittel van de purgatien beschreven zijn: Daer nae/soo sal hy hem doen laten/ soo verre als den Patient noch jongh en bloet-rijck is: Vorder so lange als yemant met dese plage gequelt is/ so sal hy hem stille houden.

Als nu het Flerecijn der handē of der voeten/ uyt heete humeuren quame te procederen / en dat oock de pyne onlydelijck ware/so salmen dese navolghende tweederley plaesters daer toe bereyden/ waer af datmen d'eene op de plaetse der pynen leggē sal/om het toeloopen der humeuren te stoppen/ende de ander daer boven over/ om de pyne te versachten/de eerste wort aldus ghemaeckt: Neemt Mirtelen-zaet/zaet van *Ruscus* eñ fynen Bolus/van elcx een loodt/rooden ende witten Sandel/Slee-sap/blommē van Granaten / Granaet-schellen ende Gal-noten / van elcks een drag. Roos-water eñ Weegbree-water/van elcx dry onc. olye van Roosen dry loot / Gerste-meel soo veel als noodigh is tot eenen pap te maken: Dits d'ander/ neemt roode en witten Sandel Ameldonck/ende gewasschen Ceruse/van elcx een half loot / Heul-zaedt een loot/ Campher een schrup. olye van Roosen dry onc. soete Boter dry loot/zaet van Vloy-kruyt anderhalf dragm. twee doyers van Eyers mengelt dit al wel t'samen.

Desen navolgenden pap stilt wonderlijck seer de pyne in alle heete Flerecijn: Neemt slijm van Vloy-kruyt en slijm van Fenegrieck / van elcks twee onc. sap van Bilsen-kruyt anderhalf onc. Sandel-plaester een onc. Terwen-blomme twee onc. Saffraen een dragm. olye van Roosen met Azijn ghemenghelt/anderhalf onc. menghelt voorts al wel onder den anderen/ende legghet dan op de plaetse daer de pyne is.

Een ander: Neemt Geyten-melck 1 half pont/ twee Eyers/het witte met de doyers/olye van Bilsen-zaet een once/ Saffraen een schrup. kruymen uyt den Witten-broode/soo veel als noodigh is om eenen pap te maken/ sap van Bilsen-kruyt een once/ menghelet al t'samen tot eenen pap.

Als nu de pyne seer onlydelijck is/ so is dit navolgende een seker experiment: Neemt *Opium* ende Saffraen/ van elcx een drag. dry doyers van Eyeren/ ende olye van Roosen

Roosen 1 onc. mengelet voorts al t'samen/ en legghet op de plaetse daer de pyne is. Dan men moet hier wel noteren/dat soo wanneer men dese voorsz verdoovende applicatien gebruyckt heeft/dat men alsdan de partije met eenighe verwarmende dinghen sal stoven / want de partye soude daer door geswackt worden / ende des te meer het Flerecijn(op ander tyden)onderworpen wesen. Dit naevolgende suldy tot een stovinge gebruycken: Neemt Camillen/ Melilote-blommen/ Fenegrieck ende *Origanum*, van elcx even vele/siedet al t'samen met rooden Wijn/ende stooft hier mede de voorsz partye.

Dit is oock een plaester die wonderlijcken seer versachtende is: Neemt Cassye een onc. olye van Roosen 3 onc. slijm van Vloy-kruyt / met water van Malue uytghetrocken anderhalf once / poeder van Hol-wortel een half once. Saffraen een half dragm. menghelet voorts al t'samen tot een *Cathaplasma*.

Item / neemt kruymen uyt den Witten broode/ met genoegsaem soete-melcks / Bilsen-kruyt twee hant vol/ siedet voorts te samen tot eenen pap / ende daer naer soo doeter by ses doyers van Eyers een dragm. Saffraens/ ende olye van Roosen/soo veel als noodigh is.

Item/neemt Huysloock/Nacht-schade/Bilsen-kruyt/ Camillen ende Melilote-blommen / van elckx een hant vol/siedtse wel morwe/ en passeertse daer nae door eenen sift/dit gedaen zijnde/soo menghelter alsdan by/slijm van Vloy-kruyt twee onc. Bolus twee onc. Terwen-blomme/Roos water ende Azijn/ van elcks so vele als noodigh is tot eenen pap te maken.

Soo verre als den Patient uyt oorsaken der grooter pyne/in sommighe nachten niet gheslapen en hadde/ soo geeft hem in van de Slaep-pillen / die in 't vierde Cap. beschreven staen.

Om nu het *Podagra* 't zy heet ofte kout / niet dickmaels ofte seer weynigh te krygen/soo raet *Amatus Lusitanus*, datmen teghens den tijdt dat men het Flerecijn verwachtende is/brakende ofte overgevende medicijnen innemen sal/die wy *Vomitoria* noemen/ en ick hebt oock selve dickmaels in diversche/also waerachtigh bevonden: Int Cap. vande Purgatien/ suldy diversche formen van

Vomitoria beschreven vinden.

Wanneer het Flerecijn der handen of der voeten/ uyt koude humeuren is veroorsakende/soo suldy dese navolgende dingen daer op leggen.

Neemt Onderhave ses hant vol/ Fenegrieck-meel een onc. siedet te samen tot eenen pap/ende doeter daer na by so veel olye van Camillen/alst van nooden wesen sal.

Itemt / neemt Fenegrieck-meel ende Lijnzaet-meel/ van elcks een once/Camille-blommen/Alsene/ Melilote-blommen ende grove Martoleyne / van elcks een handt vol/siedet al t'samen met Franschen wijn tot eenen pap/ ende menghelter dan by olye van Vossen ende olye van Camillen/van elcks een once.

Item / neemt Joffrou-mercke en Ruyte/ van elcks 2 hant vol/ Fenegrieck-meel een once / Verckensreusel een once / siedet te samen met Franschen Wijn tot eenen pap.

Item/ neemt Cypres-noten/ Mastick / Myrrhe ende Wieroock / van elcks een loot/ Gomme dragant ende Gomme van Arabien / van elcks dry dragm. water van Sabie ses onc. Azijn een loot/ voorts so stootet al watter te stooten is / ende maeckter dan eenen weecken pap af met Gerste-meel/ en leght hem op de plaetse des Ghebrecks.

Item/neemt weecken *Storax*, Bever-geel/*Euphorbium* Myrrhe/Aloe ende Slee-sap/van elcks even vele/ Wijn so vele alst u belieft/voorts latet t'samen wel sieden/daer na maeckter eenen doeck in nat / ende leght hem daer over.

Om hem van het *Podagra* te precaveren/so raden sommige ervaren Meesters/ dat men in elck been een Fontanelle sal maken/te weten/buyten beens een hant breet onder de knyen/ en dat men deselve soo langhe sal open houden alsmen kan.

Het

Het xlvij. Capittel.

Van het Flerecijn der Heupen, Schiatica ofte Iſchia genaemt.

DIt Flerecijn der heupen/d'welc den gemeynen man *Schiatica* noemt/ is gemeynlijck een langdurige ppne der heupen/eñ ppncipalijck alſt i rt geheente der heupen komt/ hoewel dattet hem ooc ſomtijts in de bobenſte partpē vertoogt/ d'welck van een quade koude bochtighept oft humeur/van boven af ſinckende/deſelve ppne aldaer cauſeert: Ende overmidts/ dat het dooz ſpne groſſe taepighepdt niet lichteliick verteert en kan wozden/ maer veel meer van dagh̄e te dagh̄e vermeerdert / ende daer toe verergert/ ſoo ſinckt het ten leſten in de knpen/ in de bzapen/ende ooc in de voeten ten teenen upt. Men wozt deſe ſoozte van Flerecijn/gemeynlijck in de omleggende muſculen eerſtmaels gewaer/ofte achter in de lenden: oock ſoo beginnet wel ſomtijts eerſten in de heupen tot onder aen de knpen/het is eē alſulcken ppne/ die ſomtijts ſo groot is/datmen daer af qualijck/'t ſp liggende/ſittende ofte gaende/gedueren kan/daer men oock van bupten niet aengeſien en kan/ende oock ſeer qualijc met de handen kan betaſten. Dit Flerecijn der heupen/kan ſo wel upt heete als upt koude humeuren cauſeren: alſt nu upt heete humeuren cauſeert/ſo is de ppne veel ſcherper/ de ppne vermeerdert dooz applicatien van alle heete remedien / ende oock als den Patient in't bedde begint te verwarmen: Maer als de ſelve upt koude humeuren veroozſaeckt/ſoo vint hp labeniſſe dooz alle verwarmende remedien.

Om nu van dit vooꝛſz Gebzeck gecureert te wozden/ ſo ſal den Patient (gelijck mp meeſt van alle anderen ghebzeken geſpzoken hebben) eenen goeden reghel van leven houden / ende hem mpden van alle heeten dranck : als Bier eñ Wijn: Het purgeren/dooz eenige pillen die ſtreck upt de leden trecken/ is hier ſeer van nooden / waer van datter diberſche fozmen in't Capit. van de purgatien beſchzeben ſtaen : Soo verre als den Patient bloet-rijck

is/sterck ende jongh van jaren/soo en sal hy niet versuymen hem te doen laten in den arme / ende dat op de selve zyde des Gebrecks / ende daer nae op den voet buytens beens/ in de ader *Scia*, daer af dat dit Ghebreck synen naem heeft/ende dat principalijck/als de pyne schijnt uyt heete humeuren te causeren.

Ende al ist sake/ dat al 't ghene dat men in dese pyne der heupen van buyten appliceren mach / seer weynigh bate pleegh by te brengen/nochtans so willen wy alhier sommige dingen verordineren/die daer toe goet zijn.

Neemt Salve *Martiatum* dry dragm. olye van Yreas ende olye van Lelyen / van elcks een half onc. sap van Ruyte en sap van *Chamepeteos*, van elcks twee drag. Honigh anderhalf drag. Savie/Pulegye en Peper / van elcks een half drag. Was so veel als noodigh is / om tot een Salfken te maken. Item / neemt olye van Costen ende olye van Vossen / van elcks twee onc'en half / olye van Peper een half onc. *Opopanacum Edelium* ende Storax / van elcks dry drag. wortels van wilde Wijngaert / Salpeter en bladers van Vlier / van elcks twee drag. Hol-wortel ende Ruyte / van elcks anderhalf onc. *Euphorbium* een schrupel/smelt alle de voorsz Gommen in goeden Wijn-azijn/ende maeckt voorts hier af met ghenoeghsaem Terpentijns ende Was/een plaester de welcke ghy over de gantsche heupe legghen sult.

Item/neemt Terpentijn ende Spiegel-harst/van elcx even vele/olye van S. Jans-kruyt/ soo vele als noodigh is tot eender plaester/leghtse wel vet daer op/ende laetse alsoo twee of dry dagen langh daer op leggen.

Item/neemt Alant-wortels soo veel alst u belieft/ende siedtse wel morwe in Wijn/ daer na so stootse met Verckens-reusel/en leghtse also ghelijck eenen pap op de heupe/ende al ist sake dat desen pap bladeren treckt/en keert u daer niet aen.

Item/ neemt Hemst-wortels/ siedtse oock met Franschen Wijn tot moes/ daer nae soo stootse tot pap / ende mengelter genoeghsaem Hinnensmout by/ende leght dit alsoo daer op.

Dit navolghende wort oock seer hooge gheyresen:

Neemt

Neemt kleyn gestooten Alant-wortels acht onc. van de outste olye van Olyven die ghy gekrygen kond 24 onc. Malveseye eenen pot / siedet dit voorsz al t samen tot dat den Wijn versoden is / ende ghebruycket als boven.

Soo verre als dese voorsz dingen niet helpen en willen / soo salmen vier ofte vyf goede Laet-koppen setten op de plaetse der pijnen / ende laten de selve wel picken ende trecken.

Item/ men sal den Patient een *Vomitoria* ingheven/ waer van diversche formen in 't Capittel van de Purgatien beschreven staen.

Ende als nu alle dese voorgaende remedien versocht zijn geweest/ soo en isser geen sekerder remedie/dan datmen den Patient een sterck *Vesicatorium* (de breede van een palme ofte breeder) legge/ op de plaetse daer de pijne meest is / ofte noch liever op den bil / d' welck men met een Koolbladt soo lange sal houden loopende / als 't moghelijck is.

Het *Vesicatorium* dat wort aldus ghemaeckt: Neemt *Cantharides* de hoofden ende de vleughels afgedaen dry drag. Suyr-deegh anderhalf once / stoot de *Cantharides* wel kleyne/ ende mengheltse voorts met ghenoeghsaem Wijn-azijns onder den anderen / tot een forme van een plaester.

Het xlviij. Capittel.

Van de Artijcke, die de Gheleerde Arthritidem ofte Articularem morbum noemen.

HEt ghene dat wy in onse ghemeyne Nederlantsche sprake de Artijcke noemen / en is anders niet dan een Flerecijn dat in de lit-maten onses lichaems komen kan. Ende gelijck als ick in 't Capittel van de *Podagra* geseyt hebbe (hoewel dat wy dit oock het Flerecijn noemen) soo is 't nochtans van een ander aert ende eygenschap als het *Podagra*, want ick hebbe binnen mynen leven / veel diversche jonghe ende oude Lieden ghekent/ die de Artijcke maer eens ofte tweemaels binnen haer

leven en hebben ghehadt / ende voorts haer leven langh niet meer daer af geweten en hebben / daermen ter contrarien by dagelijcksche experientie siet / dat de gene die eens het Flerecijn der voeten krygē/alle haer leven lang eens ofte tweemaels des jaers daer mede geplaegt worden/ daeromme dat ick sustinere/ dat by het *Podagra* een sonderlinge verborgen fenijnige nature moet wesen: De Artijcke en causeert oock uyt geen ghemeyne slechte catarren/ maer uyt alsulcken catarre/daer by dat oock een bysonder eyghenschap is/ nochtans met de catarre/daer uyt dat het Flerecijn der voeten (dat is het *Podagra*) causeert defererende. De curatie der selver wijst oock uyt/ dat by alle soorten van Flerecijn een bysonder verborgen eygenschap moet wesen / ende insonderheydt by het *Podagra*, want het en is noch noeyt in der Wereldt gesien geweest/ dat yemant het selve door eenige Medicijne/ grondelijck heeft konnen wech nemen. Gelijck als oock de *Artijcke* ende het *Schiatica*, seer selden geholpen wort/dan door aenloopinge des tijts/so dattet schijnt/dat de gene die met eenige van dese beyde voorsz soorten van Flerecijn gheplaeght worden/ meer door langheyt des tijts/ ende door een goede Dyete gecureert worden / als door applicatien van eenige Medicijnen: Waer over dat men oock in Vranckrijck een ghemeyn spreeck-woort heeft / *An Goutes, les Medicins ne voyent goute.* Niet dat ick daerom wil ontraden / tegens het Flerecijn eenigen raet te doē/want of schoon het selve daer door niet stracx en konde wech genomen zijn/so kan immers altijt de pijne daer door versacht/eñ het langdurig Flerecijn verkort worden/gelijck als ick menigmaels gesien hebbe/ dat de gene die behoorlijcken raet daer toe deden/datse op twee/ dry ofte vier maenden tijts/van de Artijcke genasen/andere/ die op eenen tijt oock daer mede quamen te liggen/ wel ses/seven/ acht ofte negen maenden/ja oock somtijts een gantsch jaer daer mede liggende bleven.

Van alle oorsaken die de Artijcke mogen causeren/ en willen wy hier (ende dat om de kortheyt) niet spreken/ die nu daer af wat breeder bescheet begheert / die mach der Medicijnen boecken daer af lesen/ alwaer deses Gebrecks oorsaken in 't lange verhaelt worden: Midtsdien

oock

oock onſe intentie niet en is/yet anders te tracteren/dan alleene dan 't ghene dat den Chirurgijn aen gaet / ende dan alles / dat hy in deſe ende in alle andere uytwendighe Ghebreecken / achterbolghende den epſch ſyns ampts/ſchuldigh is te doene: Die nu in deſe ofte in eenige andere uytwendige accidenten/ wat meer beſcheets begeert te weten/(gelijck ick hier boven verhaelt hebbe) die magh deſer oorſaecken halven / hem met eenen ghe-ſchickten Medicijn beraden.

Dit Flerecijn ofte deſe Artijcke der leden / komt den Menſche eerſtmaels van ſelfs aen / op eene plaetſe ofte ten twee plaetſen/en ſy vergaet ſeer langſaem/ende of ſy ſchoon upt een lidt vergaet / ofte door eenige applicatie verdreven wort/ ſo openbaert ſy haer doch wederom / op een/twee ofte meer ander plaetſen/ gelijck ſy haer als nu in den necke/als nu in de ſchouderen/in 't Rugge-been/ in handen/ in de voeten / in de beenen / ende knyen vertoocht/ waer over dat hem den Patient ſoo geaffligeert vint/dat hy hem noch wenden noch keeren en kan: het en zijn anders niet / dan eenige heete ofte koude humeuren / die upt den hoofde (van bupten het hecke-neel) in de lidmaten komen te ſincken/ ſo in de Tendonen/ ſo in de Ligamenten als in de Membranen der Muſculen/de ſelve aldaer verbollende en diſtenderende: Deſe voorſ; plage / die komt den menſche meeſtendeel in den Herfſt ofte in den Voorſomer aen. Als nu deſe Artijcke upt heete humeuren cauſeert / ſo is de pijne ſeer ſcherp/ ende de plaetſe des gebreecks ſtaet rootachtig geſwollen: maer als ſy upt koude humeuren komt te verooraken/ſoo en is de pijne niet al te groot/de leden zijn wel wat geſwollen/ maer daer en is geen ſonderlinge ontſtekinghe by.

So verre als deſe Artijcke upt heete humeuren procedeert/ ende den Patient jong / ſterck en bloet-rijck is/ ſoo ſalmen hem de Mediane openen/ ende daer toe ock wel laten bloeden.

Hy ſalhem ock ſomtijdts purgeren / ende dat na de gelegenthept der humeuren die de pijne cauſeren / waer toe datter diverſche formen van purgatien / in 't Capittel van de Purgatien beſchreven ſtaen. Sober ſal hy hem houden in eten ende dzincken / ende anders niet

dan

van lichte spyse ende dranck ghebruycken.

Naer dat hem desen Patient ghelaten ende ghepurgeert heeft / soo sal hy baden in dit navolghende badt: Neemt wortels van *Ebulus* 1 pont / Sabie 3 hant vol / Ysope / Polepe ende Alsene / van elcks 2 hant vol / 2 ofte 3 Rapen / Camillen ende Melilote-blommen / van elcks 2 hant vol / Lijn-zaet 2 onc. Geneber-bessen 1 half pont / Sulpher ende Alupn van elck 6 oncen / siedet dit boosse al t' samen in ghenoeghsaem waters / ende laet dan den Patient hier in baden / soo hy immers soo sterck is dat hy in het Badt sitten kan: Dan voor eersten ende aleer hy in 't Badt gaet / soo sal hy dit navolgende drancksken in nemen: Neemt spinen Triakel ende Metridaet / van elck 2 schrupel / Caneelwater anderhalf once / menghelet voorts onder den anderen / ende neemet dan alsoo in.

Dit ghedaen hebbende / soo magh hy op het Fleeschy strijcken dese navolgende salve: Neemt olye van Tichelen en Peter-olye / van elck 2 dragm. olye van Camillen / van Bossen / van Terpentijn ende olye van Vlier van elck 3 dragm. Agrippe-salve ende smout van een wilde Katte / van elck een half onc. smout van eenen Bever anderhalf drag. mengelet voorts al t' samen tot een salve / en bestrijckt hier mede den Patient alle daghe eens / daer na soo leghter dese navolghende plaester op.

Neemt Schip-peck 3 onc. Sulpher 1 onc. en olye van Roosen / soo veel als noodigh is tot een plaester.

Een ander sonderlinghe salve / als dese Aertsche uyt houde humeuren schijnt te causeren: Neemt Veneetsche Zeepe 7 loodt / snijtse wel dunne / ende laetse eens ofte tweemaels opwallen / in ses oncen waters van Duyvekervel / doet daer by olye van *Euphorbium* ende olye van S. Jans-kruyt / van elck een loot / olye van Geneberen 3 loot / olye van Pierwormen een once / laet dan noch eens sieden / tot dat alle het water versoden is / daer na so doetter by Mastick ende Wieroock / van elcks een half loot / levenden Sulpher / *Euphorbium* ende *Piretrum*, van elck 2 dragm. en half / menghelet voorts al t' samen tot eender salve / ende bestrijckt hier mede de plaetse der pijnen.

Soo verre alsmen tot dit voorsz Gebreck / noch eenighen

ghen anderen raet wilt versoecken/ soo ghebruyckt daer toe vande salven ende plaesters / die wy tot het *Podagra* verordineert hebben.

Het xlix. Capittel.

Van de Cataracten, welck is een blintheydt der Oogen, die de Geleerden Catharactum ende Suffusionem noemen.

HEt ghebreck ende de blintheyt der Ooghen/welcke de Geleerden *Catharactum* ofte *suffusionem* noemen/ en is anders niet dan een verlies des Gesichts/causerende door eenighe taye slijmighe humeuren / die voor het straelken des Ghesichts van binnen komen te legghen/ tusschen de Kristalijne vochtigheydt ende tusschen het Membraentgen/ 't welck de Geleerde *Rhagoidem* noemen/aldaer verstoppende het holle zenuken des gesichts/ welcke slijmigheyt uyt den hoofde door het zenuken des Ghesichts daer henen sinckt / ende aldaer het Ghesicht belet/ niet anders dan ghelijck alsmen een kleet teghens een glase 1 venster hangende / 't glas zijn klaerheydt beneemt/ so dat men geene dingen daer door sien en kan.

In 't beginsel deses ghebrecks/ soo wort den Patient voor eersten gewaer / dat hy duyster van Gesicht wort/ hem dunckt oock dat hy eenigen roock voor d'Ooghen siet/ dat hy oock Muggen/ Vlieghen / ofte yet anders/ voor sijn Oogen siet swermen/ofte eenige kleyne duystere Wolckskens voor sijn Oogen siet dryven: Sommige die klaghen oock / datse hayr ofte Koppe-gespinsel voor haer Ooghen sien / jae datse oock als sy de keersse aenschouwen/ eenen ringh daer omme sien/ ende dergelijcke fantasyen meer/die in der waerheyt alsoo nochtans niet en zijn: Het gesichte wort haer hoe langs hoe meer/duysterder ende duysterder/en dat na de ghelegentheydt der voorsz slijmigheydt/ soo sy dunne ofte dicke wort / waer over dat met langheyt des tijts/ de selve slijmigheyt soo dicke wort en so seer komt te verherden / datse ten lesten steeck-blint worden / en oock blyven moeten/ten zy datse met het handt-werck der naelden / (daer van dat wy hier onder spreken sullen) daer van gheholpen worden. Oorsaken.

Dit

Dit voorsz Ghebreck / dat kan in 't eerste door desen navolgenden raet gheholpen worden/ maer soo verre alsmen 't selve laet verouderen / soo en ist door geen ander middel/ dan alleen door de naelde te helpen.

Den Patient sal hem voor eersten in eten ende drincken sober houden / ende hem wachten voor alle grove spyse ende dranck/ende voor alles wat ten hoofde treckt: hy sal oock dickmaels ghebruycken eenige hooft-pillen/ waer van diversche formen in 't Capittel van de purgatien beschreven staen.

Het laten in de Hooft-ader wort alhier seer gepresen/ want de principaelste cure deses accidents/bestaet in stadige diversyen: Gelijck oock tot dien eynde gheraden wort / datmen Echelen onder de ooren setten sal: Datmen oock de handen ende de voeten des Patients/dagelijcks wryven ende baden sal : Gelijck hy oock tot dien eynde dickmaels tot niesen verweckt sal worden/en dat door eenige nies-poeders: Oock sal hy tot meerder diversie in den mont stadigh knauwen / Cubeben/ Mastick/ Venckel-zaet ofte *Puretrum*. Het wordt oock voor een sonderlinghen raet ghehouden / tegens het voorts gaen van dese blintheydt / datmen den Patient achter in den necke/ met een heet yser ofte priem steke/ ende altijt een Saeyen ofte Cattoenen koordeken daer in houden/ waer door de nature daghelijcks materie van haer ghevende/ de toeloopende humeuren van de Oogen af ghelept en ghediverteert worden.

Ende soo verre als den Patient dus-danige doorstekinge hem te seer ontsage/so kanmen hem wel een Fontanelle achter in den hals met een Ruptorie maken / dewelcke men door 't inleggen van een Erwete/ lange genoegh open houden kan/hoe wel dat het ander veel meer gepresen wort.

Item/so wort noch seer gepresen tot meerder diversie/ datmen boven op de Comissure Coronale / een Visicatorie leggen van *Cantharides* ghemaeckt.

Van buyten op d'Ooghe salmen voor eersten stoven/ met dese navolgende stovinge / al eermen eenige Wateren daer in druyt: Neemt Camillen twee handt vol en half/ Malue en Hemst-bladers / van elcx een half handt vol/

bol/ Ayn-zaet en Fenegrieck-zaet/van elck een half onc. flootet alles watter te flooten is / ende ſiedet boozts al t'ſamen in 't water tot een ſtobinge / daer na ſo marckt hier in een Sponcy nat / ende ſtooft hier mede de Ooghen.

Een ander: Neemt Camillen/ Melilote/ Venckel/ Betonie/ Rooſen en Tozmentille/ van elcks een handt vol/ Fenegrieck-zaet een onc. ſiedet al t' ſamen in half Water ende in half Wijn/ tot een ſtobinghe.

Item/ neemt water van Gouwe / van Betonie / van Rooſen en van Tozmentille / van elcks 2 onc. ſap van Venckel ende van *Euphraſye*, van elcks 2 dzag. Myzrha een dzag. geclarificeerden Honigh ſoo veel als noodigh is/ mengelet boozts al t'ſamen/ende marckter een Oogwater af/ hier af ſuldy dyf ofte ſes maels des daeghs in d'Ooghe dzuppen.

Een ander: Neemt poeder van Swalu-hoofden een dzag. galle van eenen Snoeck 2 dzag. Tutie een half dzag. Myzrhe eenen halven ſchzup. water dat op Tozmentille en op Venckel geſoden heeft 2 onc. gediſtileerden Honigh ſoo veel als noodich is tot een Oogh-water: dit Oog-water ſalmen alleene aen de Oogſchellen ſtrijcken / ſo verre als 't te ſterck is om in de Oogen te doen.

Een ander: Neemt ghediſtileert Honigh-water ſoo veel als 't u believt/ende mengelt daer onder een wepnig wit Supcker-kandijs ende een wepnig Myzrhe/dzupt hier af alle dage tweemaels in d'Oogen / elcke repſe eenen dzuppel ofte twee: Het is ſeer excellent.

Item/neemt Venckel-water ende water van Oogentrooſt/ van elck 3 onc. witten Vitriol 2 ſchzup. Aloe eenen ſchzup. dzupt hier af dzy ofte vier maels des daegs in d'Ooghen.

Soo verre alſmen ghewaer wozdt dat alle deſe boozſz dinghen niet helpen en willen / ende dat de Cataracte volkomen is / ſoo en iſſer gheen hope meer / om de ſelve dooz Medicijnen te moghen geneſen/ maer des niet tegenſtaende/ſo is alſdan noch menſchelijcke hulpe te verwachten / en dat dooz het Hant-werck met der naelde/ twelk al eben wel niemant toe te betrouwē en is dan degene die alſulck meermaels gedaē heeft: Den Operateur

moet

moet oock wel toe sien / dat de Cataracte rijpe genoegh zy / aleer hy sulcken werck voor neemt / gheljck alle Autheuren 't selfde op 't alderhoogste vermanen / ende daer by oock leeren waer aen datmen alsulcks weten sal.

Ende ofter eenige jonge Chirurgijns lust hadden / dit voorsz steken met de naelde te leeren / geljck 't oock een klepne konste is ende lichteljck te leeren / soo en hebbe ick niet ongeraden gebonden / de rechte konste ofte handelinge / van het Star-steken (geljckmen 't noemt) te beschrijven: Dte nu daer toe eenen lust heeft / die kan hem in Schaeps-oogen daer in exerceren.

De konste vã Star-steken / wort hier beschreven.

Dus / so wanneer ghy dese Operatie in den name des Heeren wilt aen-gryppen / soo salmen voor eersten den Patient lichtkens purgeren / 't zy door een Clisterie ofte door eenige andere lichte purgatien: Daer na salmen op het voorhooft / en oock op de slapen des hoofts des Patients / voor eersten leggen *Emplastrum contra Rupturas*, wel dichte toebindende / om daer door te verhoeden eenige nieuwe sinckinge van humeuren in d'Ooghen / die door dit hant-werck soude moghen causeren. Ende als den Patient noch nuchteren is / en daer toe wel ghemoedt ende ghetroost is / soo salmen waer nemen eenen schoonen klaren dagh / in 't af bzekende quartier der Maene / het een Ooge verbonden en toe gestopt wesende / soo salmen den Patient setten scherdelingh op een vaste banck tegens de locht aen / achter den welcken staen sal eenen stercken man / die hem wel vaste het hooft sal houden: Eñ den Operateur ofte Meester / na dat hy Venckel-zaet in sijnen mont ghcknaut sal hebben / soo sal hy oock op de selve banck scherdeling voor dē Patient gaen sitten / eñ dat een wepnig hooger als den Patient / houdende den Patient bepde sijn handen op sijn eygē knyen / over welcke bepde handen eñ knyen den Meester bepde sijn beenen sal leggē / alsdan sal hy hem met de eene hant het Ooge / daer in dat hy van wepninge is de Cataractē te steken / open doen / geljck hy de rechte Ooge met sijne slinckerhant sal openen / ende de slincke Ooghe met sijne rechte hant: De Ooge open houdende / sal hyer dzy ofte vier maels inne blasen / op dat daer door de Cataracte met een verwarminge bewerght worde: Alsdan so sal hy den

den Patient ghebieden / de Ooge naer den Neuse toe te keeren / ende aldaer stille te houden / welck doende / sal den Meester in den name des Heeren / sijn naeldē setten in de conjunctive / tusschen het kleyn hoecksken der Oogen / eñ tusschen de Membrane *Cornea* de voorsz naelde al sacktkens in-draeyende door de voorsz conjunctive / tot in de holligheydt der Ooge / tot dat hy door de *Cornea*, de naelde te sien komt na de *Cornea* toe / ende also voorts tot in 't middel van den Oogh-appel ofte een weynigh dieper / aldaer hy de Cartaracte met de voorsz naelde van boven neder-waerts dwingen / ende oock de selve so lange stille met de naelde houden sal / datmen soude konnen seggen / Heere ontfermt u mijnder: Maer so haer de Cataracte wederom quame te verheffen ende op te rijsen / van daer sy neder ghedruckt ware / so sal hyse wederom met de naelde al soetjens nederwaerts brengen / en dat so dickmaels tot datse onder blyft: Dan men sal wel toe sien / datmen de *Vuea* niet en verspreye / noch oock de natuerlijcke Kristalijne vochticheyt niet en kome te raken: Eñ als sy nu over blyft sitten / sonder wederom te keeren op hare oude plaetse / soo treckt u naelde soetjens al draeyende uyt / ghelijck ghyse in gebracht hebt: Dit nu ghedaen wesende / om uwe konste te bewysen / eñ de selve te exalteren / soo suldy hem sijn een Ooge toe stoppende / wijsen eenen ring / eenen sleutel / ofte een stuck gelts / hem vragende wat hy siet / ende so hy 't selve wort siende / soo danckt den Heere / en leght hem dan boven op de voorsz Ooge / Plumaceolen in wit van een Eye nat gemaeckt / en stopt hem daer na beyde de Oogē / op dat d'eene d'ander niet en bewege / maer stille blyve / ende leght alsdan den Patient sachtkens te bedde op sijnen rugge: Eñ gelijck wy hier boven geseyt hebben / hout den Patient dē selven gantschen dag nuchteren / eñ laet hem also sonder aen-roeren liggen / eenen dagh eñ eenen nacht / ofte liever tot op den derden dag / ende alsdan salmen hem wederom met het witte van den Eye verbinden / des daegs tweemaels negen daghen na den anderen / sonder eenige van beyde de Oogen open te doene: daer na / so wascht hem de Ooge sachtkens met koudt water / ende laet hem allengskens wederom tot sijn ghewoonlijcke affairen

komen. Ende oft nu ghebeurde/ dat de selve Cataracte daer nae wederom quame op hare oude stede te keeren/ (alle pijne gedaen wesende) so salmense wederom met de naelde/ ghelijck alreede gheschiet is / nederwaerts dringen/ ende soo 't mogelijck is / de naelde in d'Ooghe te dringen door 't selve gaetken / ende op de selve maniere: Dit is de rechte Konste van de Cataracte te steken / soo pemandt noch pet daer af begheert te verstaen/ die lese wat *Ioannes de Vigo* en *Guido de Gauliaco*, daer van schryven: alwaermen oock lesen mach / wat differentie dat tusschen de rechte Cataracte is / ende tusschen *Gutta Senera*, het welcke een sake is die wepnigh Chirurgijns verstaen.

Het L. Capittel.

Van het uytspreyden des Ooghen-straels.

DIt uytspreyden des Ooghen-appels/ d'welck in de Menschane (*Rhagoidis* en *Vuea* genaemt) pleegh te ghebeuren/ dat geschiet soo wel upt inwendige als upt uptwendige oorsaken/ te weten/ datse haer oock al tot in het witte der Oogen uytspreyden/ waer door 't Gesichte seer beschadight wort. Dus moetmen eerstmaels merken/ of de Mensche daer mede ghebooren is / ofte dattet upt eenige groote pijne des hoofts proceedeert: Isser den Patient mede geboren/ so en isser geen hope van genesen by/ maer causeret upt eenige upt wendige ofte inwendige oorsaken/ als upt pijne des hoofts/ upt catarren/ upt ballen/ stooten ofte upt slagen/ (noch niet veroudert wesende) so is 't noch geneselijck. Ende voor eersten/ so salmen den Patient de hooft-ader openen/ op de selve zijde des Ghebreck / daer na soo sal hy eenige hooft-pillekens ghebruycken / waer van diverschе soorten in 't Capittel van de Purgatien beschreven staen: Den Patient sal hem oock seer sober houden/ ende een geregelt leven voeren. Ende soo verre als 't door ballen/ door stooten/ door slagen/ ofte door eenige heete catarren causeert/ so salmen dese navolgende plaester daer op leggen.

Curatie

Neemt fijnen Bolus ende Mirtelen-zaet / van elcks een

een loot/Lijn-zaet klepn geſtooten/twee onc. Roos water ende Venckel-water/ ſoo veel als noodigh is / mengelet wel tot eenen pap.

Oft neemt Nacht-ſchaden ſap/ ſap van Weegh-bree ende ſap van Vonderbaer/van elck eben veele/ende leggeter met eenen dobbelen doeck op: het cauteriſeren in den nacke wort hier toe oock ſeer ghepreſen.

Ende ſo verre als dit uytſpreyden des Oogenſtraels/ van eenige inwendighe oorſake quame te cauſeren/ ſonder ontſtekinge der Oogen / ſo zijn daer toe ſeer dienſtelijck alle Collyrien / die wy hier voren tot de cataracte verordineert hebben / dewelcke men alſdan beſighen mach.

Item/ſo is dit navolgende oock ſonderlinge goet/ t'zy datſe door uytſpreydinghe van buyten ofte van binnen komt te cauſeren: Neemt Roosen en Mirtelen-zaet/van elcks een handt vol / blommen van Melilote ende van Roosemarijn / van elck een halve hant vol/ twee Cypreſnoten ende Mirtelen-water / van elck dry onc. ſiedet al t'ſamen tot op de helft/ colereet/ ende leght dan dit vooruyt Water met een Sponcy daer op.

Soo verre als hem nu den ſtraal der Ooghen quame uyt te ſpreyden van eenige quetſinge/ſoo leghter dit navolgende op: Neemt Boonen-meel ende Gerſten-meel/ van elck een half loot / olye van Roosen een loodt / ende den dopper van een Epe/ mengelet al t'ſamen en leghter dan dit vooruyt op.

Het Lj. Capittel.

Van de ſwackheyt ende verminderinghe des Gheſichts.

HEt Gheſichte kan door verderlep oorſaecken verſwackt ende vermindert worden/die hier al te lange ſouden zijn te verhalen/ ende obermits dat wy hier niet alleene van de ſwackheydt des Gheſichts en denckē te tracteren/ſo ſullē wy dan alle ſinguliere remedien voorts bringen/ daer door het ſwacke Geſicht ſoude mogen geſterckt worden. Hoe wel/dat ſo verre als pemant gewaer

woyt/ waer dooz hem de swackheyt sijns Gesichts causerende is / moet dooz eersten wel toe sien de selve te benemen / daerom sal hy hem met eenen geschickten ende geleerden Medicijn beraden/want de oorsaken daer van zijn soo menigherley / dat de selve in dit tegenwoordigh Hant-boeck niet en zijn te vertellen.

Alle de gene die niet eenigesswackheyt sijns Gesichts beswaert woyt/sal hem dooz eersten mpoen/ van al 't gene dattet Gheslicht hinderlijck is.

Item/hy sal hem dickmaels purgeren / met alsulcke purgatien die upt den hoofde ende upt de mage trecken/ waer van diverssche soorten van purgatien daer toe dienende/in 't Capittel van de Purgatten beschreben staen: Eñ so verre als hy noch jong/ sterck ende bloet-rijck is/ sal hy hem doen laten in de hooft-ader. Item/alsmen bemerckt dat alsulcken swackheyt des gesichts / upt stincklinge van eenighe humeuren veroorsaeckt/so magh den Patient oock wel diverssche diverterende remedien gebruycken/ als namelijck / die in 't Capit. van de Cataracten verhaelt staen. *Ioannes de Vigo*, schrijft hier af in sijn 4 Boeck in 't 9 Capittel/soo veel beschreets als een Chirurgijn nodigh is / daer ick alle man henen sepnde.

Hier volgen nu diverssche remedien / die dooz een verborgben kracht het Gesichte verstercken ende oock verscherpen: Neemt sap van Venckel / van Goutwe / van Rupte ende sap van Oogen-troost / van elck 2 onc. Honigh 10 dzag. *Sarcocolla*, *Antimonie*, *Iutye* ende *Aloe*, van elck een half onc. Galle van Kapuynen ende van Hanen/ van elck twee dzag. Muscaten / Saffraen ende Nagelen/van elck een dzag. Suycker-kandys 6 dzagm. Leber van eenen Bock 2 onc. en half / blommen van Roosemarijn een hant vol / stootet alles watter te stooten is/ ende distilleert dan hier af een Water/dooyts soo doet hier af in de Oogen.

Den Wijn ende de Conserve van Oogen-troost/ hebben een sonderlinge verborgen kracht om het Gesichte te stercken/ alsmen den selven veel gebruyckt/ waer van dat oock dit dooyts Kruydt / sijnen name gekregen heeft van Oogen-trooft.

Dit nabolgende Oog-water/ heeft Keyser Frederick menigh

menigh jaer langh ghebruyckt / tot versterckinge sijns Ghesichts/ ende wort alsus ghemaeckt.

Neemt Betonie/Rupte/Yser-krupt/Gouwe/Oogen-troost en Roosen / al t'samen groen / van elck ses goede hant vol/ Aloe een onc. lange Peper ende Nagelen / van elck een half drag. 3 hant vol Mannekens krupt met de blommen / doorts soo distilleret al t'samen door eenen Glasen helm / hier af salmen in d' Oogen druppen ende het gantsche aengesicht daer mede bestrijcken.

Ofte neemt sap van Veneckel ende van Yser-krupt/ van elcks even vele / en druppet in d' Ooghen / het verklaert ock het Ghesicht seer.

Item/neemt Veneckel-zaet/Anijs/ *Ameos*, Ceremontepn/ Gengber/ Nagelen/lange Peper/ Cubeben/Muscaten/ wortels van Gouwe / Oogen-troost/ Rupte/ Betonie/Caneel/ soet Veneckel-zaet en Coriander/van elcks even vele / maeckt poorts hier af met ghenoeghsaem Suyckers een Conserve/ ende neemt daer af in twee lepelen des daeghs / eenen des morghens ende eenen des avonts/het sterckt ock wonderlijck seer het Ghesichte.

Item / neemt sap van Wijn-ruyte Granaten / twee onces / siedet in een silveren kroesken tot op de helft/ doetet daer na by soo veel ghesuyverden Honigh / ende latet eens op wallen/ dit ghedaen zijnde soo zyghet door eenen doeck/ en stellet sommige dagen langh in de Sonne/ poorts soo mooghdy hier af dickmaels in d' Oogen druppen.

Dese navolgende Confectie prijst *Montagnana* wonderlijc seer / tot verklaringe van alle swacke en duystere Ghesichten: Neemt Ceremontepn-zaet/ Oogen-troost/ Veneckel ende Cubeben / van elcks een drag. *Carmome* ende Folgie/van elcks anderhalf drag. zaet van Gouwe en van Rupte/ van elcks een half loot/ Roosemarijn een onc. Anijs / Paradijs-houdt / *Carwy* en Heydensch wonde-krupt/van elck een loot / Suycker ofte Honigh/ soo veel als van nooden is/ om daer af een Confectie te maken/ hier af sulcx nemen alle daghe tweemaels een half onc. op elcke repse.

Dese navolghende Confectie is boven alle andere noch de alder-beproefste / teghens alderley soorten van

blinthept/ ende wort aldus gemaeckt: Neemt Veneckelzaet een half pondt/ Ceremontepn-zaet ende blaeuwen *Chamedrios*, van elck 4 onc. Joffrou-mercke ende Anijs/ Petercelp-zaet/ Polepe/ Boznage/ Pſope/ Steen-bzeke ende Genebet-beſpen/ van elck een dzag. zaet van Lupſkrupt 2 onc. ſtoot dit al t'ſamen wel kleyne/ menghelet t'ſamen met geclarificeerden Honig/ ofte met opgeſoden Suycker tot een Confectie/ hier af ſuldy des mozgens ende oock des abonts in nemen/ elcke repſe ten minſten een half once.

Het Lij. Capittel.

Van de Hayrkens der Oogh-ſcheelen, die innewaerts in d'Ooghen ſteken.

HEt ghebeurt oock dickmaels dat de hayrkens der Oogen/ innewaerts na den Oogh-appel toe komen te waſſen/ ende den ſelben groote pijne aldaer aen doen met haer ſtekzen/ d'welck nootſaeckelijck moet geremedieert weſen: hier toe en is geenen beteren raet/ dan dat men de ſelve hayrkens die alſo innewaerts na den Oogappel toe waſſen/ met een ſubtijl tangſkens uptrecke/ dan men ſalſe te bozen wel bewaecken ende ſtoben met eenige bermozwende decoctie/ ghelijck daer hemſt woztels/ Vijgen/ Lely-woztels/ Malue ende diergelijcke/ in gheſoden zijn: Ende om te beletten datſe niet meer wederom en waſſen/ ſo maeckt de Oog-ſcheelen dickmaels nat met dit navolgende Water: Neemt Wijn van Granaten ende Roos-water/ van elck een onc. en half/ Alupn een ſchzup. Patich-wortel wel kleyn geſtooten 10 dzag. *Licium* een half onc. ſiedet boozts al t'ſamen tot op de twee deelen.

Ofte daer ghy de hayrkens upt getrocke hebt ſteeckt daer met een heete plompe naelde in/ om de plaetſe daer zuede te dooden.

Item/ om te beletten datſe niet meer en waſſen/ ſoo neemt *Opium* twee grepn/ Maſtick een halben ſchzup. mengelet boozts te ſamen/ met een dzuppelken of twee Azijns/ ende ſtrijcket op de bezſz gaetkens.

Maer

Maer so verre als de hayrkens die inwaerts wassen seer veel zijn / soo salmen de uyterste partije der Oogh-scheelen gantsch af snyden / soo komen de wortels der hayrkens t'eenemael wech.

Het Liij. Capittel.

Van de pijne der Tanden, of Tandt-sweere.

DEn Tandtsweer die veroorsaeckt ghemeenlijck uyt eenige sinckinge van houde humeuren in de wortels der Tanden: als oock den Tant eenige corruptie heeft ofte uytgheholt is / soo sincken oock geerne alle houde catarren daer henen / want alle corruptien in eenige partije onses lichaems / hebben een Magneetische kracht van alle humeuren tot haer te trecken / waer door de selve corruptien vermeerderen / pijne ende sweerissse causeren.

In alle Tant sweer daer de pijne allenghskens aen komt / daer salmen by tijde hooft-pillen voor in nemen / ende leggender dan van buyten dese navolghende plaester op.

Neemt Wieroock / *Hypocistis* en *Laudanum*, van elck 3 dzag. Peck ende Mastick / van elcks twee dzag. olye van *Lentisus*, so veel als noodigh is tot een plaester: Alsmen nu ghewaer wert dat de Catarre wat heetachtigh is / soo salmen daer wat *Obium* by doen.

Tegens de pijne der Tanden / so wasschet den mont met dit navolghende water: Neemt Wilge-bladers een half handt vol / wortels van *Penthaphilon* een half once / Galnoten twee dzag. siedet al t'samen / ende spoelt hier mede dickmaels den mont / het stilt de pijne ende oock de catarre.

Item / neemt Peyle ofte Klim-op-krupt 1 handt vol / schorssen van de Moerbesy-boom 1 onc. Galnoten twee dzag. voorts soo siedet al t'samen in rooden Fransschen Wijn / en spoelt hier mede den mondt.

Alsmen nu het hooft wel ghepurgeert heeft / soo laet den Patient den Piretrium-wortel / op de selve zijde der Tanden daer den Tantsweer is / lange knauwen.

Sommighe hebben groote bate bevonden/ als sy de Tanden met Metridaet ghewreven hebben.

Dit navolgende machymen met Cattoen in 't hol der Tanden steken: Neemt Aloe en Campher een half dragm. mengelet te samen ende steket in den Tant.

Ende overmits dat selden eenige pijne in de Tanden komt/ daer den Tant niet gegaet en is tot aen de wortels toe/ soo en is 't niet ongheraden den selven met een heet yserken te cauteriseren/ daer mede dat het zenuken dat de meeste pijne by brengt/ t' eenemael verdooft wort. Het selve kanmē ook doe met sterc Water/ ofte met olye van Vitriol/ alsmen eenigh van dese beyde met wat Katoens daer in steeckt: d' welck/ alsmen 't selve ook dickmaels doet/ soo sal den Tant ten langen lesten upt vallen ende upt morselen. Ende midts dien/ dat alles wat soet ofte tot verrottinghe ghenepght is/ in het hol der Tanden komende/ lichtelijck nieuwe pijne verweckt/ so salmen na het cauteriseren ofte na de applicatie des sterc-waters/ het hol vullen ende altijt gebult houden/ gelijck als met gekmaut Pampier gekmaut wit Was/ ofte ghekmauden Mastick/ dit doende soo sullen bevinden/ dat de pijne niet soo haestigh wederomme keeren en sal.

De pijne der Tanden die wort ook dickwils benomen/ met een Visicatorie achter de Oore te legghen/ soo groot als eenen leg-penninghy.

Olye van Bilsen (ghelijck *Mathiolus* die leert maken) in de holligheydt der Tanden ghelept/ die pleegh ook stracks de pijne te stillen.

Item/ neemt peper een half dragma/ Sout een wepnigh/ siedet t' samen in stercken Wijn-azijn/ ende houdt dit al warme tegens den Tant aen/ ende spoelt dan hier mede dickmaels den mont.

Een ander: Neemt langen peper 2 drag. *Piperum* en Lupf-krupt/ van elck 1 drag. stootet al t' samen wel kleyne/ ende doet na so doeter Honigh by anderhalf onc. fijnen gebranden Wijn een half onc. mengelet dan boorts te samen ende leght dan dit op den Tant.

Item/ neemt excellente olye van Nagelen een dragm. Opium een greyn/ Saffraen twee greynen/ Muscus een greyn/ mengelet boorts wel t' samen/ en maeckt hier

mede

mede Lattoen bet/en ſteket in de hollighept des Tants.
Ende ſo verre als eenige van deſe voorſz remedien niet helpen en willen / ſoo is het ſekerſte dat men den voorſz Tant t'eenemael met den woortel uptrecke / ſoo hy immers uptreckelijck is.

Het Liiij. Capittel.

Om de Tanden ſchoon te maken.

NEemt Alupn/root Cozael ende woztel van *Biſtorta*, van elckr een once/ maeckt hier af een poeder/ende wrijft daer mede de tanden.

Een ander: Neemt *Paryetarie*, Steenrupte ende *Ceterach*, van elckr een hant vol / Gerſten-broot vier onces/ Eyer-ſchalen dertigh in 't ghetal/ root Cozael / ſchozſſen van Wieroock ende Herts-hoozn/ van elcks een half once/ ſtelter al deſe voorſchreven dinghen t'ſamen in eenen oven te brande tot aſſchen/en doet dan tot deſe aſſchen/ Nagelen/ Coziander ende Caneel/van elck een half once/ Zee-ſchuym/ dat de Gout-ſmits gebruycken) vier onces/ ende maeckt voorts hier af een poeder.

Item/neemt gebrande Waep-ſteenen/ ende gheprepareert root Cozael/van elcks een half loot/ mengelet te ſamen/ende hindet voorts in eenen doeck/ wepcket in wijn ende wrijft hier mede de Tanden/het maecktſe wit ende ſteerck.

Sommige die ghebruycken de Viſch-beenen/ (dat is het Zee-ſchuym) ofte de gheſtooten Eyerſchalen alleene/ ende wrijven hier mede de Tanden tot datſe wit worden.

Dan onder alle ander remedien/ ſoo en iſſer gheen beter dan dit nabolgende: Neemt Sterck-water een deel/ Roſ-water twee of drp deelen / voorts ſnijt een ſtercke penne drp dinger breet boven den ſchacht af/ ſteeckt ſe in dit water ende wrijft hier mede den eenen Tant voor ende den anderen naer/ſoo lange tot datſe ſo wit worden als Yvoor/ende ſpoelt ſomtijts den mont met ghemeyn water / op dat u het Sterck-water in 't Tant vleeſch geen ſchade en doe/dan dit en kan niemandt ghevoeglijck

lijck hem selven doen/dan hy moetet hem door een ander laten doen.

Het lv. Capittel.

Om de tanden vast te setten.

MIdtsdien dat de Tanden somtijts komen te lutsen en onbast te staen/ghelijck de voorste ghemeynlijck seer lichtelijck doen/om datse maer eenen wortel en hebben/so sullen wy daer toe sommighe goede remedien beschryven.

Neemt Granaet-schellen en Alupn/van elcks een half once/siedet al t'samen met een pint waters / ende spoelt hier mede dickmaels de Tanden.

Item/neemt Alupn/Wieroock/Mastick/ Cypres-noten en Roosemarijn-blommen/van elcks even vele/siedet alles te samen in half Wijn ende half Water/ ende spoelt hier mede dickwils de Tanden al warme.

Item/neemt een loot gebranden Alupn/ Roos-knoppen een half handt vol / Bedegar en een pinte rooden Wijn/ latet voorts t'samen sieden tot op de helft / ende spoelt hier mede dickmaels den mont / ende behoudet een goede wyle daer in.

Item/neemt Alupn/gebranden Herts-hoorn/Wyaken-bloet/Spekel-schotelkens/*Hypocistis*, Galnoten/ schellen en blommen van Granaten/van elcks even vele/ laet dit al t'samen sieden in rooden stercken wijn ofte in Azijn/en spoelt hier mede den mont.

Item/neemt Sterck-water/ en tempertet met so veel g'zemeyn waters / dat ghy daer den mont mede spoelen kont/ende gebruycket als boven.

Het lvj. Capittel.

Om de Luysen te verdryven.

OM de luysen te verdryven / 't zy in 't hayr oft in de kleederen/soo bestrijcket hooft met sop daer ghesouten Vis in ghesoden is/ gemengelt wesende met sap van

Onder-

Onderhabe/van Duyve-kervel/ende met Azijn.

Item/neemt den woztel van Gentiane/ siedet den selben met looge/ende wascht daer mede 't hooft ende oock de hembden. Dan om de Lupsen upt de kleederen wegh te nemen/so en isser geenen beteren raet/ dan alle de lupsighe kleederen in siedende water / ofte in eenen heeten Back-oben te steken/ ende daer na alle weken twee repne hembden aen doen.

Item/den *Arsenicum* seer kleyn gepoedert een dzagm. swaer/met een pinte waters op gesoden/ ende daer mede het hooft gekemt / verdzijft alle de lupsen met een repse/ ofte ten hooghsten twee repsen daer mede te kemmen.

Item/ neeem 1. on. Quicksilvers en anderhalf onc. Berckens-reusel/ Was 2. dzag. mengheler in eenen dzijsel so lange onder den anderen/ tot-dat men geen Quicksilver meer en siet/en bestrijckt dan hier mede het hooft ende oock de kleederen.

Item/bestrijckt met deser salben (wel in-wzijvende) een wollen self-spnde / en dzaeght dat op u bloote lijf als eenen riem/ soo sullen alle Lupsen sterben ende geen ander meer aenwassen.

Item/neemt een half pont Berckens-reusel / en mengelt daer onder 2 loot Quicksilvers/een onc. Laurier-olye/Lups-zaet ende witten Nieswoztel/van elck een loot *Sal gemmæ* 1 dzag. ende een wepnigh Azijns/ mengheler al t samen in eenen Dysel/tot dat ghy 't gesichte van dē Quicksilver geheel verliest/ ende bestrijckt dan hier mede het hooft ende oock de kleederen.

Item/neemt onberepde Coziander-zaet of Coziander-krupt/ende siedet in genoeghsaem waters/ wasschet het hooft daer mede / ende ober al daer Lupsen zijn : Het verdzijft niet alleen de Lupsen / maer oock de Vlopen.

Tegen de Plat-lupsen zijn oock al dese boozs dingen seer goet: Ofte neemt Lups-zaet ende Alupn / van elcks een dzag. mengelet te samen in eenen Dysel met honigh/ ende bestrijckt oock hier mede de plaetse daer de Plat-lupsen zijn.

Item/neemt Pot-asschen een half onc. en mengheltet een wennigh gemepne olye by/ende bestrijckt hier mede de plaetse.

Soms-

Somtijts so wasschen ock de jonge kinderkens seeckere Lupsen aen de voetkens: Daer toe salmen nemen versche Eyeren/ende laten de selve hert sieden/daer na so snijt het wit daer af in de lengde/ende stoot de dopers alleene ende legt de voetkens hier in/ende alsdan het wit daer over/voorts so bindet met doecken toe/ want sommige uren daer nae / soo sullen de Lupsen nae het witte kruppen.

Dese voorsz remedien machmen ock ghebruycken waer eenighe Zieren zijn/'t zy in handen ofte in voeten: Waer Zieren zijn/die worden ghedoot alsmen de handen in Azijn ende Zout wasschet.

Het lvij. Capittel.

Van de Luys-sieckte, die de Gheleerde Phthiriasis noemen, is een seer ellendighe sieckte.

ALt ist sake / dat dese Luys sieckte meer door den raet der Medicijnen wil gecureert worden/als door eenige uytwendige applicatien der Chirurgien/ midts dien dat de selve uyt eenige inwendige corruptie van humeuren is causerende/ daer uyt dat dese Lupsen den menschen uyt den lyve wassen/nochtans overmidts dat de Chirurgijns daer ock om worden aengesproken / so en kan ick dit ghebreck soo niet voor by gaen /sonder alhier daer af eenige berichtinge te doen.

Dese voorsz Luys-sieckte is somtijts soo gheweldigh/ende het wassen deser Lupsen uyt des Menschen lichaem soo overvloedigh / datse den Mensche lebendigh op eten/ofte door langhept des tijts van levenden lyve ter doodt brengen/ niet tegenstaende alle den raet die daer toe soude mogen gedaen worden.

Wewyle dan dese ellendighe sieckte en dit wassen der Lupsen/veroorsaeckt door seekere corruptie der humeuren/waer uyt dese Lupsen niet anders onder de huyt en genereren/ dan ghelijck de Maepen inde Keese / ofte de wormen in verrottende Vleesch: So sal hem den Patiente seer sober houden in eten ende drincken/ ende ock anders

niet

niet gebruycken/dan alleen 't gene dat goet suyver bloet maeckt. So verre als hy vol van bloet is/so salmen hem in de Medicine laten.

Daer na so sal den patient seer dickmaels van dese navolgende Pillen innemen: Neemt sap van Duyve-kervel en sap van Borrage/ van elck 2 onc. schuyffen van Mirabolanen/ *Chebuli, Indi* ende *Chitrini*, van elck 4 schrup. swarten berepdē Nies-wortel een half loot/berepden *Agaricus* 1 loot/Aloe anderhalf loot/*Epithymum*, Zenebladeren en wortel van Boom-varen/van elck een onc. stoocket al watter te stoorn is/ende vermengelet met de sappen tot een masse van Pillen: hier af sulck nemen t'elcker repsen een drag. swaer/ende maeckter ses Pillen af/ ende neemter altijdt om den anderen dag twee t'eender repsen/maer so verre als sy niet met allen en opereerden soo sult ghyer meer in nemen.

Als nu den Patient een weke lang van dese voorsz Pillen heeft gebruyckt gehadt/so maeckt hem reedt dit navolgende Badt/ende laet hem daer in om den anderen dagh eens baden.

Neemt gemeyne looge so veel als ghy tot een Badt van doen hebt / op datter den patient in liggende het lijf mede bedeckt sy/ende stedet daer in Alsene/Malroue en Santorie/van elck een goet deel/Wortels van Gentiane een half pont/Rolloquintae een half vierendeel/vier pont Souts/ voorts soo laet hem in dit Badt ligghen en sitten/ende de Emunctorien daer mede wel wasschen.

Als hy nu na het baden 1. ure ofte 2. in't bedde geswee. heeft/so sal hem den patient strijcken met dese navolgende salven/ende aldermeest op de plaetsen daer de Lupsen meest upt komen.

Neemt olye van bitter Amandelen twee onc. olye van Rupte 1. onc. Lupf-krupt 1. half once / blommen van klepn Santorie 2. onc. Myrrhe dry drag. Quicksilver 2. onc. Verckenf-reusel 3. onc. Sout 2. drag. mengelet voorts in eens bijsel/ so lange tot dat ghy alle dē Quicksilver upt het ghesichte verliest / hier mede sal hem den patient bestrijcken om den anderen dag/ende in't strijcken sal hy altijt een weynigh Azijns daer by doen: Ende oft nu gebeurde/ dat na de vier of vijfde strijckinghe den

Patient

Patient den mont quame zeer te doen/so salmen met het strijcken wat op houden/ ofte soo veel salven op een reyse niet in strijcken.

Een ander salve: Neemt Geneverbespen wel kleyn gestooten 1 onc. olye van Olyven 3 onc. witten Wijn 2 onc. siedet al t'samen tot dat den Wijn gheheel versoden is/so dringt daer nae de olye uyt: voorts so neemt 2 onc. Verckens-reusel/gebraden Alant-wortels 3 loot/ Goutglidt 1 onc. Quicksilver 3 loot/mengelt dit in eenen Vijsel als boven gheseydt is/ ende strijckt hier mede als wy geleert hebben.

Het Lvij. Capittel.

Van den stanck der Ocxselen en der Voeten.

OM dat het een affienlijck dingh is/ als een mensche sijn Ocxselen so stincken/datse daer mede niet alleene den genen daer by datse slapen verdrietigh en zijn / maer oock de gene daer mede sy dagelijcks moeten verkeeren/ so willen wy daer teghens sommighe goede remedien te voorschyne bringen.

Neemt Roosen/Mirtelen-zaet/ Roosemarijn/ Alsene/ Squinant ende Coriander/van elcx een hant vol/ Aluyn een once / siedet al t'samen met twee potten Franschen Wijn/ende wascht dan hier mede alle avonden de Ocxselen ende u stinckende Voeten: Neemt Alsene/ Malroue en Santorie/van elcx een hant vol/ Aloe en Colloquinte/ van elcx een onc. Aluyn dry onc. Sout vier onc. siedet dit al t'samen in half water en half Azijn/tot op de twee deelen van dry/hier mede so wasschet de Ocxselen ende oock de Voeten/gelijck als boven gheseyt is: daer nae soo bestrijcktse met dese navolgende salve.

Neemt olye van Roosen en olye van Mirtelen / van elcx 2 onc. olye van Mastick en *Stiracis liquidæ*, 2 drag. Gout en Silberglidt / van elcx 10 dragm. Sarcocolle 3 drag. gebranden Aluyn 6 dragm. witten Sandel 1 half drag. *Calmus* anderhalf drag. voorts so mengelet al tsamē met genoegsaem wit Was/tot eē bequaem dun salfken.

Het

Het lviij. Capittel.

Vande verdrooghende Leden.

ALsoo elck lidt/'t sy arm oft been / door sijn toetreckende kracht grof/sterc ende wel gevoet wort/ door 't bloedt dattet tot hem treckt / ende in vleesch ende vet verandert: Also kan 't oock van gelijcken ghebeuren/ dat het by gebreke van voedsel alsoo verdrogen eñ verteeren moet/datter ten lesten niet anders over en blijft / als het bloote been/'t welck met de huyt noch bekleet is.

De oorsake deser uytdrooginge der leden zijn veelderley/dan de principaelste zijn ghemeynelijck door eenighe verstoppinge der Aderen boven in het lidt / van daer het door de aderen zijn voedende bloedt pleegh tot hem te trecken.

Om dit te remedieren/so salmen voor eersten trachten/ dat den Patient anders niet en ete of en drincke/dan al het gene dat goet bloedt is genererende / op dat de treckende kracht des lidts/des te lichtelijcker bloet tot suyver voedinge tot hem mach trecken.

De treckende kracht des lidts die wort oock wel ghesterckt ende vermeerdert/alsmen het lidt veel wrijft met rouwe doecken tot dattet root worde. Item/datmen het voorsz lidt dickmaels bade in Sout water/ ende daer na daer op legghe eenighe Plaesters/ oock met Olyen ende salve strijcke/die rieckende ende verwarmende zijn/ ghelijck als eenige van dese naevolghende: Neemt olye van Vossen/olye van Lelyen/Hinnen-smout/Ende-smout en Ganse-smout/van elcx anderhalf onc. Peck 3 onc. Colophonie/ Spieghelharst ende Terpentijn/van elcks twee onc. olye van *Euphorbio* een half onc. olye van Vlier een onc. Savie en Roosemarijn/van elcx een hant vol/ siedet al t'samen een weynig ende gietet dan door/daer nae soo doeter Was by/eñ maeckter een herde plaester af/voorts soo strijcktse op een leyr ende leghtse op het uytdroogende lidt: Maer noteert hier oock/ datmen altijdt voor het baden ende voor het op-legghen der Plaesteren/het lidt wel wryven moet. Men sal oock somtijdts tot versterc-

sterckinge des lidts/het selve stoben met dese nabolgende stoobinge: Neemt Roosen/Alsene/Nipte/ Squynant ende Stechas/van elcks een half hant vol/Roosemarijn/ Salie en Camillen/van elcks een hant vol/siedet al t'samen met rooden Wijn/ tot dattet derde deel versoden is: Ten lesten soo stobet hier mede somtijdts het lidt/ want daer door wordt het lidt ghesterckt/ ende syne natuerlijcke kracht vermeerdert.

Het lix. Capittel.

Wanneer van buyten in d'Oore yet ghekomen is, hoe datmen t'selve uytkrygen sal.

WAnneer van buyten yet in d'Oore ghekomen is/als Erweten/ Steenkens/ Water/ Vlopen/Oor-worme ende dergelijcke/soo en salmen niet ruysten/ door dat men t'selve door den eenen ofte door den anderen middel upt krijge/want daer konde wel een groot inconbenient van komen.

Men salder voor eerstien een weynigh olye van Violetten/of olye van soete Amandelen in druppen / ende daer na so salmen den Patient doen niesen/om daer door het selve uytgedreven te worden:desgelijcken salmen den Patient doen springhen/op het been dat op de selve zyde der Oore is / men salder oock met de palme op slaen: Willet daer door niet wesen/soo moetmen sien oftmen alsulcks met een subtijl tangsken/niet en soude connen upt gekrygen: ende willet daer mede noch niet zijn/ so poogt u wederom tot niesen. So verre alsser water ofte eenige ander vochtigheyt in d'Oore is/ soo besiet of ghy 't met eenigh pijpken en soudt konnen upt ghesupghen/ d'welcknen oock met de Wormen alsoo doen magh. Zijnder nu wormen of Vlopen ingekomen / die verwecken door haer krevelen seer groote pijne: daer toe salmen nemen een Wiecke/ ende bestrijcken de selve met eenigh aenklebende salfken/ gelijc als 't gene datmen dan Terpentijn en Spieghel-harst maecken mochte / op dat de Vlope ofte Worme daer aen vast wesende / mochte upt-

ghe-

ghetrocken worden: ende soo verre als ghy door al dese voorsz remedien/ noch geen van dese Wormen of Vloeyjen uyt ghekrygen en kondt/ soo drupter in eenighe van dese navolgende sappen: Als namelijck/ sap van Munte oft sap van Perse-bladeren/ ofte water daer Aloe in ghesmolten is/ ende later een druppelken ofte twee van in sincken/ want sy dooden alle Wormen: het selve doen oock de sappen van Alsene/ van Lupijnen/ van Coriander-wortels/ ende het sap van groene Noot-sloesters: Sommighe die sieden een weynigh Nies-wortels in Wijn/ ende druppender dat in. Dit navolgende is oock een seker water/om alle Wormen in d'Ooren te dooden: Neemt Aloe een loot/ *Colloquinte* eñ *Agaricus*, van elcx een half drag. stootet alle te samen/ voorts soo mengelet met heet water/wrybet wel ende gebruycket als boven. Item/set eenen grooten laet-kop op de Oore ofte eenen roomer/ soo wordet daer mede uytghetrocken al wat in de Oore is.

Ende soo verre als 't noch niet mogelijck en is/ door al dese voorsz middelen uyt te trecken watter in is/ ende soo den Patient van onlijdelijcke pijne klaeght/ soo salmen sonder lange hem daer op te bedencken/ (om meerder ongeluck voor te komen) snyden half-maens gewijse/tot in den gront der Ooren en tot op het steenken/ofte tot op 't gene datter in is/om des te beter daer te mogen by komen/ en alsoo te sekerder uytgetrocken te worden/ ende so verre alsmen 't selve noch niet vatten en konde/ so salmen sulcx met eenige subtijle spatule of tangsken/ sien te breken ofte uyt te trecken: voorts so geneest dese snydinghe/gelijck als een ander wonde. Item/ als ghy gewaer wordt dat de Worme ofte Vloye door de voorsz indruppinghe doodt is/ soo salmense sien uyt te krygen/ door de boven verhaelde remedien.

Het Lx. Capittel.

Van de Peste.

AL is 't sake dat de Peste wel een sieckte is/ die meer den Medicijn raeckt als den Chirurgijn/ nochtans overmidts dat de Chirurgijns/ tot het cureren deser

schyckelijcker ende besmetteliycker sieckte haer meer begheven/ende oock daer meer versocht worden/ soo hebbe ick 't noot sakelijck geacht / daer van een kort doch volkomen Tractaet te schryven/daer mede dat ick hope/dat alle man die des verstant heeft/ sal voldaen worden: En midtsdien dat ick selve / my in 't cureren deser sieckte sommige jaren hebbe geoeffent/ so menighmaels als ick daer toe versocht ben geweest/(gelijck oock geen Medicijn sulex gewrpgeren en kan / als hy is ter plaetse daer geenen bestelden Pest-meester en is) so en sal icker niet laten hy te voegen/alle secrete remedien/dewelcke ick by experientie goet bevonden hebbe/ ende van andere hebbe geobserveert/ maer om de Cure deser sieckten genoeg te doene/so sullen wy voor eersten gaen spreken/wat dat de Peste voor een sieckte is / waer uyt datse veroorsaeckt/ ende waer aen datmense alderbest kennen sal.

Dus / aengaende de schyckelijcke sieckte der Peste/ dat is een sieckte die veel Menschen te gelijck aengrijpt/ hebbende haren oorspyong van een fenijnige ende ongewoonlijcke locht / dewelcke door onsen adem de lebendige gheesten des herten / ende de substantie des herten is besmettende: Nemende de oorsz fenijnighe locht haren oorspyong/uyt Impressyen der Sterren/ uyt veel dooden stinckende Lichamen / uyt stille staende wateren / uyt stinckende spelonicken ende diergelijcke meer: Ende als dese sieckte uyt inpressien der Sterren causeert/so grijpt se soo wel jonge Menschen als oude Lieden aen/soo wel Vrouwen als Mans / soo is 't oock een ghewis Tepeken van een rechtveerdige straffe des Heeren/waer mede Oorsaken. hy dese goddeloose Wereldt soeckt te straffen. Oock soo kan dese sieckte oock wel causeren/ door een verrottinge onser eyghen humeuren onses Lichaems/ welcke verrottinge boven dien oock een sonderlinghe fenijnigheyt der Peste aen neemt/ waer mede wy oorsts andere ghesonde Lichamen zijn besmettende: Maer dese soorte van Peste / en verspreyt haer onder de Menschen niet soo seere/ als de gene die van andere oorsaken is causerende. Waerom dat alle Menschen die ontrent de Peste zijn verkeerende/ daer by etende ende slapende / niet gheliicklijck besmet en worden / daer van geven de Gheleerden

den goede redenen / die hier te langhe souden zijn te verhalen.

Den Patient die met deser sieckte aengegrepen wort is seer ongedurigh/ sy komt hem ghemeynlijck aen/met een schuddinge ende verdoovinge der leden: hy klaeght groote pijne des hoofts ende der mage: de natuerlijcke krachten die ontgaen hem stracks / ende hy valt oock haest in beswymenisse: de uytwendighe partijen sijns Lichaems zijn hem meesten-deel koudt/ ende de inwendige die branden van hitte/ gelijck als het hert e/ de loose eñ de mage: sy worden oock gemeynlijck seer met extremen dorst geplaegt: sy en konnen oock somtijts tot geenen slaep geraken/ende somtijts zijnse oock soo slaperig/ datmense qualijck kan wakende houden: tot braecken zijnse oock meestendeel seer gheneyght: sy hebben oock meestendeel een vuyle en drooghe tonghe: de urijne is haerlieder meest altijdt trouble en qualijck rieckende: sy worden oock dickmaels met den snick gheplaeght: den pols die is haer seer kleyne ende haestigh: waer op dat oock de raserije volght: Dan al dese voorsz teyckenen gaet noch te boven de besmetheydt / diemen vermoeyt van de gene gheeregen te hebben / die alreede in de peste zijn liggende / ende daer by dat hy verkeert heeft: Ghelijck als oock doen de Gheswellen in de Emunctorien/ de Pest kolen ofte het Peper-koren / die men aen sijn Lichaem gewaer wort. Ende hoewel dat alle dese voorsz teyckenen/haer niet alle t'samẽ op eenen tijt en openbarẽ/ in alle de gene die met der peste besmet zijn/ nochtans so en is de peste oock nemmermeer sonder eenige vã diẽ.

Teyckenẽ.

De sieckte der Peste gaet boven alle andere / en sy is oock de schrickelijckste boven alle ander sieckten / waer van dat oock de leden dickmaels subijt sterven / alsmen meynt datse alle perijckel ontkomen zijn / ende des te grooter perijckel hebben al de gene die de Peste hebben/ ende nochtans daer van geẽ uytwendige teyckenen aen haer Lichaem en openbarẽ. Eñ als yemant met de peste bevangen is/ende van alle kanten Geswellen/Pestkolen eñ andere uytwendige accidenten hem openbaren / sonder eenige verlichtinge/ so is 't een seker teycken van de ghewisse doodt: des is 't te sekerder teycken des doots/

als de booſe uytwendighe accidenten in trecken ende bergaen: Somma / de Peste is alſulcken gheweldighen ſieckte / daer in dat hem niemandt noch op ſijn ſterckte / noch op ſijn jonghept / noch op eenige goede tepeckenen dienen ſier / noch op eenighe remedien en derf verlaten: het zijn de pylen ſeght Dauid die in de duyſterhept ſluppen / welcke den Menſche ſonder die te gevoelen / ſonder die te konnen ſien ofte ſonder die te vrecken / in 't lijf geſchoten worden: Daerom ſal hem elck Chriſten / die met deſer ſieckten aen gegrepen wort / voor alle werck totter doodt bereyden / hem met Godt vereenigen / en hem om ſijnen zegen aenroepen / ende daer na gebruycken de tijtlijcke remedien / die de lieve Godt daer toe in de Werelt gelaten heeft / ende die alhier in dit nabolgende Capittel ſullen verhaelt worden.

Als nu de gene die met de Peste beſmet is het koude ſweet uyt breeckt / het aengeſicht loot verwigh begint te ſien / ende dickmaels in klauten met overgeven valt / ſoo denckt lichtelijck dat ſijn eynde nakende is. Alle de gene die het Peper-korn hebben / ofte die de leden verdooven / ofte die de zenuwen met ontſinnighept trecken / die ſterven gemeynelijck alle.

Soo haeſt alſmen gewaer wort / dat yemant met deſe ſchrickelijcke ſieckte beſmet wort / ſoo ſal hy hem (ghelijck geſept wort) ſtracks met Godt den Heere verſoenen / ende op den ſtaenden voet tot de remedien ſijnen toevlucht nemen / want dit fenijn der Peſten / is van alſulcker aert ende nature / dattet ſtracks naer het herte toe trecken wilt / alwaert de lebendighe geeſten onſes levens beſtrijt / ende oock doodet. Maer ſoo hem als den Patient bloet-rijck / noch jong ende oock ſterck is / ſo ſal hy hem binnen den tijt van ſes uren doen in de ader ſlaen: daer na ſo ſalmen hem ſtracx pet in geben om het fenijn upt te dryben / ende om ſuler te weghe te brengen / ſoo ſal hem den Patient (de booſe Medicijne in genomen hebbende) in 't bedde tot ſweeten begeven / tot welcken eynde dat hy hem wel ſal laten decken: maer gheljck alle Meeſters (den meeſtendeel) den tweeden ofte den derden dag daer toe geroepen worden / ſo ſullen ſy het aderlaten laten blyben / ende terſtont in geben eenige Medicijne /

sijne/ die het fenijn der Peste mach wederstant doen/ eñ t selve door den sweet uytdrijven/ gelijck wy hier onder diversche formen / tot dien eynde daer toe verordineren sullen : Ende by so verre als den Patient noch sterck is/ so salmen den selven dry ofte ses uren lang na den anderen wel doen sweeten/ja oock noch langer so sulex mogelijck is/eñ dit sal hy also doen dry dagen na den anderen/ ende terwijle dat hy in 't sweeten is/ soo sal hy hem des eetens eñ des slapens onthouden/ maer men magh hem in 't sweeten wel somtijts een lepelken Syrope van Lamoenen of Syrope van Citers in geven / om hem daer mede sijn hert te stercken: Als hy nu dit sweeten also dry dagen na den anderen gecontinueert heeft/ so salmē hem met eenige middelen sachtkens sien te purgeren/ twelck wel alderbequaemst door eenighe Clisterie / ofte door Manna / door Cassye / door Syrope van Roosen ofte door Pest-pillen/kan te wege gebracht worden: Daerentusschen soo en salmen oock niet laten/ somtijts den Patient so van buyten als van binnen/te laten gebruycken al het ghene dat het hert sterecken mach / welcke voorsz hert-sterckende dingen/so wel voor als naer/so wel eerst als leest/ mogen gebruycke worden. Om hem nu van dese voorsz sieckte te preserveren/so sullen wy hier onder veel diversche remedien verhalen / maer voor het alderbeste preservatijf houde ick/datmen de plaetse seer haestig vlieden/sonder haestelijck weder te keeren daer de Peste alreede is: Eñ gelijck dit alle menschen niet gelegen en is eñ onmogelijck sy te doene/ so sullen sy in plaetse van dien/ gebruycken al 't gene dat de fenijnige ende de gecorrupteerde Locht verbeteren mach/ door wel-rieckende dingen/diemen tot dien eynde in 't vyer werpen mach/ofte door eenige andere welrieckende dingen/ daer mede datmen het gantsche huys verooken kan/ ofte oock door eenige Rieck-appels/ diemen tot dien eynde stadig door den neuse houden mach/ waer van wy sommige receptē hier onder sullen teyckenen.

Aleer dat wy noch komen tot de remedien/waer door datmen van de Peste soude moghen ghenesen worden/ soo willen wy door eersten alhier verhalen / waer door hem een gesont mensche door de schrickelijcke sieckte der

Peste sal moghen preserveren ende bewaren / op dat hy dan andere Menschen (de Peste hebbende) ofte van de Pestilentiale Locht / niet besmet en worde.

Ende hoe wel dat wy hier boven verhaelt hebben / dat wel het seckerste preservatijf sy / de plaetsen der peste te ontvlieden / ende niet haestig wederom te komen daer sy is / gheliick oock niemant in de Oorloge doodt en blijft dan de ghene die hem daer in laet binden : nochtans / midtsdien ick wel weet dattet alle man also niet gelegen en is / de plaetsen te wijcken daer de Peste is / ende in andere plaetsen te vertrecken daer sy niet en is / soo sal ick hier in 't korte verhalen / al de principaelste middelen ende oock de remedien / waer door datmen van de besmettinghe der peste / soude mogen bevrijdt wesen.

Het Lxj. Capittel.

Preservatien ende Preservatijven teghens de Peste.

IN den eersten / soo salmen (ghesont wesende) altijdt trachten om een open lijf te hebben / waer toe dat wel dese navolghende Pest-pillen de alder-bequaemste zijn / want sy niet alleen kracht en hebben van te lateren / maer boven dien oock een sonderlinghe verborgen kracht / om alle menschen voor de peste te preserveren / gelijck als ick selve by experientie bevonden hebbe / dat weynige Lieden met de peste besmet zijn ghewordē / die de selve by tijden der peste dagelijcks ghebruyckt hebben ghehadt / te weten / de swaerte van een half dragh. hoewel alsmen de selve om alleene een openinghe des lijfs te maecken / wel tot het ghewichte van een dragh. ofte anderhalf moet in nemen / want van de rechte discriptie om die te maken hier na volght.

Neemt excellenten Aloe een once / de alderbeste Mirrha een half once. Saffraen een half loot / stootet al t'samen met Wijn-azijn onder den anderen / tot een masse van Pillen.

Ende oftmen tot preservatien der peste / niet alle dage dan dese Pillen en konde gebruycken / soo salmen ten minsten

minsten alle dage eens in nemen van dese nabolghende preservativen / waer onder dat insonderheyt goet is het Gulden Ey/ waer van de descriptie dese is:

Gulden Ey te maken.

Neemt een versch ghelept Hinnen Ey / ende maeckt boven in de schale een kleyn gaetken / op datter het wit upt loopen ende den doper daer in blyven magh / alsdan soo bullet Ey met goeden ghepoederden Nooytschen Saffraen/ende stopt daer na het gaetken wederom toe/ met een stuerken van een Eyer-schale ende met het witte van den Eye/ vooyts soo vraedt by sachten vyere/ soo langhe als 't de schale verdraghen mach / ende tot datse gantsch vruyn wort / dit gedaen wesende soo doetet dan de schale af / ende stoot het binnenste wel kleyne / mengelt dan daer onder wit Mostaert-saet / *Diptamus* en wortel van Tormentille/ van elck 1 half loot/ Kraen-oogen 1 drag. vooyts so doet hier by goeden fynen Triakel/ so veel als al de reste t'samen is wegende/ ten lesten so stootet wel onder den anderen/ twee of drye uren lang achter een gedurende: Dese vooyts Confectie die men het Gulden Ey noemt/ kan wel twintig of dertig jaer lang duren/ ende by so verre als dese Confectie te dryoge ware/ so stooter wat Honigh van Roosen onder. Sommige die maken het Gulden Ey op dese nabolgende maniere: Neemt Angelica / Vevernelle / Sedewar en Campher/ van elck even vele/ ende menghelt hier by als boven/ soo veel Triakels als al de reste swaer weeght/ met genoegsaem Honig van Roosen/ tot een dicke Confectie: Alsmen nu dese Confectie gebruycken wilt/ om teghens de peste te bevryden so salmen alle morgen daer af in nemen een half drag. swaer/ te weten/ dryoge ofte met een lepelken Wijns ofte twee vermenght: Maer overmidts dat dit gulden Ey ock den Menschen seer goet is / die alreede met de peste besmet zijn/ om daer mede te sweeten/ so salmen daer af in geven een drag. ofte vier schyn. ende dat met Rijnschen Wijn vermenghelt / doch den eenen meer ende den anderen min / alles na de ghelegenthepdt ende ouderdom des Patients.

Item/ neemt fynen Bolus 2 drag. *Puecedanum* ende root geprepareert Cozael/ van elck 1 dragm. schellen van Citren / Wortels van Tormentille / Zedewar-wortels/

wortels van Gentiane / van *Angelica*, de bladers van den rechten *Diptamus* ende Saffraen / van elck een half dragh. sap van roode Roosen 6 ons. maeckt voorts hier af met syrope van Citren een Confectie / waer af datmē alle morgen 2 uren voor den eten / een dragme sal in nemen.

Een ander: Neemt fijnen Triakel 3 ons. wortels van Tormentille / Genever-besen ende zaet van Cardebenedictus / van elck anderhalf dragh. fijnen bereyden Bolus vier dragh. *Diamargaritum Frigidum* 2 schrupels / Sulcker-zaet / van Cytren ende Vijsel van Vvoor / van elcks een dragma / menghelet voorts al t' samen met genoegh saem Syrope van Cytren / en maket tot een Confectie.

Een ander dat seer excellent is: Neemt fijnen Bolus / *Dictamus*, wortels van Pimpinelle / Mizrha ende Zedewar / van elck een half ons. gheseghelde Aerde 10 dragh. wortels van Tormentille 6 dragh. zaet van Cytren 2 dra. Peerlen en Smaragde-steen / van elck dry dragh. wel gepreparceerdē Campher een dragh. Saffraen een half dragh. fijnen Triakel een once met Wijn ghemenghelt / syrope van Cytren / soo veel als noodigh is tot een Confectie / waer af datmen alle morgens soo vele sal in nemen / als de groote van een Castange / ende dat met Water van Melisse.

Een preserbatijf voor arme Lieden.

Dit is een selcker preserbatijf voor alle gemeyne lieden / 't welck niet veel en kost / ende daer alle oude en nieuwe Meesters een seer goede ghetuygenisse af geven / het is oock oher sommighe duysendt jaeren / in de Peste met groot voordeel ghebruyckt / ende eerstmaels van den grootmachtigen Coning *Metridates* gevonden geweest / dewelcke aldus ghemaeckt wort: Neemt drijsthien kernen van Okernoten / acht of thien vette Vyghen / een dragm. ghemeyn Souts / ende een dragh. groene bladerkens van Wijn-ruyte stoot dit al t' samen seer wel onder den anderen tot een somme van een Confectie / ende neemt alsdan hier af alle morgen het ghewichte van een half dragh. swaer / 't sy meer ofte min / alles na ghelegentheydt der saken.

Dit dranckske is oock seer goet / om hem voor de peste te bewyaren: Neemt fijnen Bolus anderhalf dragh. stoot hem wel kleyn / ende druyckt hem met Rijnschen

Wijn

Wijn ende met Roos-water/ des morgheus droegh wel warme in/ende acht dagen daer na/ so suldy een dragm. Triakels ofte Mitridaets met Wijn indrincken.

De Confectie van Noten/wort ook op een ander maniere voor de arme lieden / tot een sonderlingh preservatijf op de nabolgende maniere gemaeckt: Neemt Noot-kernen/Rupte ende Geneverbesyen / van elck even vele/ stootse al t'samen ende maeckt hier af met Azijn een Confectie/daer van dannen alle morgen mach in nemen de groote van een muscate.

Hier bolgt nu noch een sonderling poeder/om hem tegens de Pest te preserveré: Neemt Bevernelle/Gentiane/ Tormentille/Water-wortel/ Rupte/Alsene/ Noot-keernen/berepde Granaet-steenen/ en Genever-besyen / van elcks even vele/maeckt hier af een poeder / ende drinckt hier af in het gewichte van 1 drag. swaer met eē weynig Wijns/ofte mengelter wat Triakels by ende wat wijnazijns/ende maeckter also een Confectie af.

Ende also daer ook wel dingen zijn/ die den menschē van buyten tegen de Peste konnen behyden/ soo willen wy hier ook beschryven / hoe dat men den *Arsenicum* toe maken sal/die men van buyten op zijn borst dragen moet/om van de Peste behyt te wesen: Neemt witten en rooden *Arsenicum*, van elck even vele/ stoot hem wel kleyne tot poeder/ ende mengelt hem met witte van den Eye ofte met slijm van Dragant tot een deegh / ende hanght hem dan also met eenen zyden snoerken in een root Taftaf genaept/aen u herte nacht ende dag/ in een ront schijfken so dicke als een halven duyger gesouneert. Hier af houden groote Gheleerde lieden seer vele/ onder andere *Georgius Agricola*, *Theodosius*, *Theophrastus Paracelsus*, ende meer andere.

Van buyten salmen ook teghens alle quade lochten/ eenige Rieck-appels in de hant dragen eñ gestadig daer aen riecken/waer van sommige hier onder sullen beschreben worden/ so wel om des winter-daeghs als ook des somers te gebruycken.

Dese naebolgende machmen des Somers ghebruycken: Neemt geelen Ambree 2 drag. roode Roosen 3 drag. geel Sandel-hout anderhalf drag. Muscaten ende Na-

gelen van elck 1 schrup. langhen Cypet-wortel 1 halven schrupel/ Muscus 3 grepn. Ambregrijs 5 grepnen / *Laudanum* 1 half once/ mengelet boorts al t'samen met slijm van Gomme dragant tot een Masse/ende maeckter dan eenen Rieck-appel af.

Eenen anderen voor den Somer: Neemt roode Roosen 1 half loot/ rooden en witten Sandel/ van elcks anderhalf dragm. Camphet een schrup. Ambegrijs 1 halven schrupel / Muscus 6 grep. Paradijs-hout 2 schrup. Citroen-schellen 1 half dragm. Caneel ende Muscaten/ van elck 1 schrup. rooden *Storax* een loot/ *Laudanum* een once. stootet boorts wel klepne alles watter te stooten is/ maer smelt den *Laudanum* met weecken *Storax*, ende maeckt alsdan eenen appel daer af.

Dese nabolgende salmen des Winters ghebruycken/ Neemt *Storax*, *Galamitæ*, Yzeas en drooge Munte/ van elcks anderhalf once. Mastick 1 once. Nagelen/ Foelie ende Muscaten van elck 1 half once / Myrrhe en weecken *Storax*, van elcks anderhalf once. Saffraen 1 schrup. *Laudanum* een half once/ Ambregrijs acht grepnen/ mengelet al t'samen met water van Sabie tot een Masse / ende maeckter eenen appel af.

Eenen anderen: Neemt geelen Sandel een half loot/ Paradijs-hout anderhalf drag. Roosen/ Nagelen/ Rederwar/ Foelgie ende Muscaten/ van elcks een half dragm. Cardamome / Coriander ende Labendel-blommen / van elck een dragm. stootet al t'samen wel klepne/ boorts soo neemt *Laudanum* 1 once. *Benzoyn* 1 loot/ smeltse alle beyde met Roose-water/ en maeckt dan eenen Rieck-appel hier af: Wilop dan daer by noch wat Muscus oft Ambregrijs doen/ dat staet u by.

De arme lieden/ die de macht niet en hebben om dusdanige Rieck-appels te laten maken/ die mogen des Somers Roosen/ Plompe-blommen / Camphet / Azijn van Roosen/ (in een sponcxken) Citroen-schellen en dierghelijcke dingen/ voor den neuse houden.

Des Winters Labendel-blommen / Cypet-wortel/ Muscaten/ Nagelen/ wortels van *Angelica*, ende dierghelijcke.

Men sal oock in de huysen daermen verkeert / ('t sy

watter

datter de Peste alreede is ofte niet) roocken met dese nabolgende dinghen: Als namelijck/ met Geneber-bespen/ met Bakelare/ met Wieroock/ met peck/ met Alsene/ met Roosemarijn/ met Labendele met Salvie / met dzooghe Rupte/ met Azijn/ ende met diergelijcke dingen meer.

Dese nabolgende Roock-keerskens/ zijn ock seer bequaem om alle kameren daer mede te beroocken / en om alle fenynighe pestilentiale locht wederstant te doen/ de welcke aldus gemaeckt worden:

Roock-keerskens te maken.

Neemt *Laudanum* 2 onc. swarten en witten Wieroot/ van elck 1 once/ *Storax Calamitæ* een loot/ *Benzoyn* anderhalf loot/ Naghelen/ Roosen/ Caneel/ Nardus-saet / Mastick/ *Sandaraca*, Cypres-hout/ Bakelaer/ geelen Sandel ende Muscaten/ van elck een dzagm. stoot dit boorsz al t'samen wel klepne / ende neemt dan noch weecken *Storax* 2 onces/ Was een once/ Terpentijn 5 loot/ Brandewijn so veel als noodig is/ om den *Laudanum*, den *Storax*, het Was ende Terpentijn/ t'samen te smelten in eenen warmen mozter: dese boorsz dinghen al t'samen tot een deegh wel ghemengelt wesende/ so rolt dit op een tafel die met olye van Spica Nardi bestreken zy/ ende formeert boorts hier af de Keerskens / so groot als ghy die hebben wilt/ en maeckt se onder met dry boeckens/ dit gedaen zijnde/ so ghebruyckt se daer na in een kamer om te roocken.

Een ander soorte: Neemt *Laudanum*, rooden *Storax*, *Mirrha* ende Mastick van elcks een half loot/ Roosemarijn-bladeren/ Cypper-wortels en Roosen van elck 1 loot/ Caneel/ Naghelen/ geelen Sandel ende Muscaten/ van elcks een dzagm. Linde-kolen met goeden Brandewijn wel nat ghemaeckt/ hier oneen/ dit ghedaen wesende/ soo maeckt hier dan af een masse/ ende daer na Roock-keerskens/ als wy hier boben gesept hebben.

Tegens alle quade lochten/ zijn insonderheydt goet in den mont geknaut/ den Zedewar-wortel/ den wortel van *Angelica*, de *Mirrha* en diergelijcke.

Hier na volgen nu Roock-koeckskens dewelcke men in een schuppe met vyer worpt/ om een kamer te beroocken/ sy zijn tot Augsburgh seer gebruyckelijck.

Neemt *Benzoyn* anderhalf loot / Cypper-wortel een half

half drag. rooden *Storax* ende witten Sandel/ van elcx 3 drag. Naghelen ende bereyden Coriander/ van elckx een dragm. *Calamus* ende witten Wieroock van elckx 1 half drag. Muscus 2 greynen/ wit Suycker 6 onc. maeckt voorts hier af koeckskens met geweyckten Dragant.

De gene die nu dagelijcks by de Peste gaen/ 't sy om de selve te visiteren ofte om de selve te genesen/die sullen altijdt wat in den mont hebben / ghelijck als Zedewar-wortel/ *Angelica, Myrrha*, wortel van Pimpinelle ofte yet desgelijcke/oft een van dese navolghende Pillekens/ die aldus gemaeckt worden: Neemt schellen van Cytren ende Zedewar/van elcks een schrup. wortels van Pimpinelle 2 schrup. fynen Bolus 1 half drag. Mastick een drag. *Alipta Moscata*, en *Gallia Moscata*, van elcks een half dragm. maeckt hier af met ghenoeghsaem slijm van Dragant ende Wijn-azijn / een Masse van pillen / en maeckter uyt een drag. effen twaelve / waer van datmen altijt eene in den mont houden sal.

By het gebruyck van al dese voorsz preservatyven/soo moetmen oock een sober ende wel ghereghelt leven voeren/ende myden alle ongesonde spyse soo veel alst mogelijck is.

Het lxij. Capittel.

Curatie der Peste.

ENde om nu te komen tot de Curatie ofte ghenesinge der Peste/ so sullen wy alhier verhalen veel diversche gheprobeerde remedien/die ick selve niet alleene en hebbe geexperimenteert / maer oock noch veel diversche andere/die ick selve van sommige ervaren meesters opgheteyckent hebbe.

Van de Teyckenen/ Oorsaken/en andere noodtsakelijckheden/dienende tot de Curatie der Peste/hebben wy soo veel als in desen Hant-boeck noodigh is in 't beginsel deses Tractaets genoegh gesproken / sonder de welcke in memorie te hebben/ dese navolgende Pest-medicynen of *Anthitoda*, niet dienstelijck en zijn/ dacrom en salmen

niet oock niet naelaten de selve voor eersten te lesen/ende het selve in goeder memorien te behouden.

Soo haest alsmen gewaer wert dat pemant de Peste op 't lijf heeft/en isi niet ongeraden dat hy hem eens doe laten:maer so verre als hy de peste ober de ses uren ghehadt heeft/soo en kan ick daer toe so seer niet geraden/en so 't ge beurde dat hem eenig geswel ofte pest-kole quame te openbaren/op eenige plaetsen des lichaems/boben der herten/so salmen hem in den arme laten/ maer komt hem desgelijck pet onder 't herte te openbaren / so salmen hem in den boeten een Ader openen.

Ende 't zy dat hy voor gelaten of niet/so salmen hem stracks te sweeten leggen/doch hem eerst inghebende eenige van dese nabolgende Sweet-dranckskens/ende laten hem also liggen sweeten vijf of ses uren langh/soo 't anders mogelijck is/ende dat also dry dagen lang geburende ofte meer/des daegs eens/ghelijck als wy hier vooren geseyt ende geleert hebben:ende of hy daer toe niet ghekomen en konde/soo salmen hem daer toe helpen met eenige heete water-flesschen/met Stoofkens/met Sackskens daer heet zant in is / ofte met heete Back-steenen die met doecken bewonden zijn/ die men tusschen de beenen ende onder de ockselen leggen sal.

Hier volgen nu de Sweet-dranckskens / daer wy in't eerste ende oock hier boben van ghesproken hebben/ die alleen daer toe dienstelijck zijn/op dat het fenijn der peste van der herten verdryben/ het selve bewaren en oock beschermen/waer in dat de principale curatie deser sieckten bestaet/ gelijck wy in't eerste deses Tractaets verklaert hebben.

Neemt synen Triakel 2 schrupel / synen Metridaet een schrup. excellenten gepreparceerden Bolus een halven schrup. Water van Schabiose dry oncen/mengelet wel onder den anderen/ ende gebet dan al t'samen in met eenen dronck.

Item/ neemt wortels van *Angelica*, van Tormentille en van *Diptamus*, van elcks een drag. pestilentie-wortel 1 half drag. schellen van Cytren/ Kaneel ende Saffraen/van elck 2 schrup. Aloe die gewasschē is/1 half onc. mengelet al t'samen/ende geeft hier af in een dragm. met

Water

Water van Cardebenedicte gemengelt.

Ofte neemt woꝛtels van *Angelica* en van *Diptamus*, van elcks anderhalf dꝛag. poeder van den rechten Eenhoꝛn 8 grepn. Triakel/ Metridaet ende fijnen Bolus/ van elcks anderhalf dꝛag.

Item/neemt Veneetsche of eenighe ander fyne Triakel/of fijnen Metridaet 1. dꝛag.en mengelt hem met 3. onc. Waters van Schabioſe: Ofte neemt van het gulden Ey/gelijck 't hier voꝛen beſchꝛeven ſtaet/anderhalf dꝛag. mengelet vooꝛts met Water van Cardebenedicte en gebet warme in / daer na ſo leght hem daer mede te ſweeten.

Item/neemt onden ſynen Triakel anderhalf dꝛagm. Metridaet 4 ſchꝛupel / *Species Liberantes* anderhalven ſchꝛup. Bevergeel 6 grepn. Campher twee grepn. Bakelaer ſonder ſchoꝛſſen 1 halven ſchꝛup. mengelet wel te ſamen/ende geeft hier af in een dꝛag. ſwaer met water van Pimpinelle/of met Water van Schabioſe.

Item / neemt Woꝛtels van *Angelica* anderhalven ſchꝛup. ſynen Triakel en Water van Rupte / dꝛy onceu/ maeckt vooꝛts hier af eenen dꝛanck.

Item/neemt ſynen Aloe een onc. uptgeleſen Myꝛrhe anderhalf onc. Saffraen 4 dꝛagm. woꝛtels van Angelica/ Zedewar ende Swalu-woꝛtels/van elcks 1 dꝛagm. woꝛtels van Valeriane 3 dꝛagm. geſegelde Aerde vier dꝛagm. maeckt hier af een poeder: daer nae ſoo neemt dꝛy potten verſche Genever-beſpen/ ende ſietſe in genoegſaem waters/dit gedaen zijnde ſoo giet het ſap vooꝛ eenen doeck/ ende ſiedet wel kloꝛt in/tot dattet ſo dicke woꝛde als een Syꝛope/ vooꝛts ſoo menghelet daer onder alle de vooꝛſz poeders tot een Confectie: Deſe Confectie is ſonderlinge goet/vooꝛ yemant die de Peſte op 't lijf heeft/twee dꝛagm. met water van Schabioſe ingenomen/ ende daer mede geſweet/gelijck als wy hier boven gheſept hebben: men mach oock de ſelve wel ghebꝛuycken vooꝛ een pꝛeſervatijf/alle moꝛghen een half dꝛag. ofte wat meer daer van ingenomen.

Deſe vooꝛſz Sweet-dꝛanckens/ of eenige van de ſelve/ſalmen dagelijcks in tyde der Peſte ingeven 3 dagen na den anderen/of 4 of 5 dagen ende noch langer/ſo men

ſiet

siet dat ter noch eenige hope by is: maer men sal daer en tusschen den gantschen dagh door niet laten den Patient in te ghe-ven/eenige hert-sterckende drancken/conserven/ofte syropen/gelijck als hier na volgen / ende gelijck wy in 't eerste deses Tractaets geleert hebben.

Neemt Conserve van Bugloss/ Conserve van Roosen/ende geconfyte schellen van Cytroenen/ van elck een half once/Peerle-suycker een once/*Diamargariti Frigidi*, anderhalf drag. Syrope van Cytren/soo veel als noodig is tot een Confectie te maken/doorts so geeft hier af den Patient dickmaels in ende dat op een mes / tot sijnder hert-sterckinge.

De Syrope van Cytren moogdy hem ock met lepelen in geven so dickwils als hy de selve begeert.

Item/neemt wortels van Gentiane/van Angelica en van Tormentille / van elcks twee dragm. Hol-wortel/ Myrrhe/ Bever-geel en Bakelaer / van elcks een drag. Saffraen anderhalven schrupel/Triakel soo veel als alle de reste t'samen is wegendetst moghelijck/soo geeft den Patient hier af tweemael des daeghs / elcke repse een dragm. met water van Schabiose. Ende tot preservatie/ soo mach men alle weken twee ofte drymaels daer af in nemen.

Item/geeft hem ock tot hert-sterckinghe dit naevolghende: Neemt Syrope van Lamoenen/ Syrope van Sulckere en syrope van Cicorepe/ met Rhabarbar/ van elcks anderhalf once. water van Violetten / van Roosen ende van Sulckere / van elcks vier once / menghelet al t'samen / ende gheeft hier af somtijdts een dronckskken.

Dit naevolghende suldy tot een hert-sterckinghe van buyten op 't herte leggen / met eenen Scharlaken lap nat gemaeckt:

Neemt water van Bugloss/van Roosen/van Violetten ende van Sulckere/van elcks 4 once/rooden Sandel ende species *de Gemmes*, van elcks 4 schrup. schellen van Cyters 2 schrup. doorts so mengelet al t'samen/ende legget van buyten op het herte.

Een ander: Neemt fynen Bolus ende ghesegelde Aerde/ van elcks anderhalf dragm. sap van Lamoenen ende

sap

sap van Granaten / van elcks anderhalf once/Rijnschen Wijn. 3. on. water van Bornage eñ water van Plompen van elcx 4 oncen/ Roos-water 8 oncen/menghelet voorts wel onder den anderen/ende legt dit (gelijck als wy hier boven verhaelt hebben) met een Scharlaken lap boven op 't herte.

Hoe datmen met de Gheswellen, ende met de Pest-kole handelen sal.

WY en mogen hier oock niet voor-by gaen te sprekē/ hoe datmen met de Gheswellen der Peste/ende met de Pest-kolen handelen sal.

So wanneer hem in de Emunctoriē eenige Geswellen openbaren/die haer niet genoegh uyt en setten/ soo salmen blijven continueren met de Sweet-drancken/ ende van buyten het Gheswel stoven met sap daer wortels van Lelyen/ Hemstwortels/ Malue/ Camillen ende Dille in gesoden is geweest/om also de fenynige materie daer door uytwaerts te doen trecken: Hoe wel datmen hem wachten moet/van al te seer treckende dingen daer op te leggen/op datmē daer door niet al te grooten pijne en verwecke/waer door de krachten des Patients te seer mochten gheswackt worden.

Wanneermen nu siet dat de Geswellen haer niet wel uyt en setten/soo en salmen alsdan noch Medicijnen tot over-gheven/noch tot kamer-gang in gheven/op dat de fenijnige materie/ daer door niet en worde inne-waerts na het hert ghetrocken: maer men sal (alsoo ick alreede ghesept hebbe) met de Sweet-dranckskens blijven continueren. Boven op het Geswel en salmen geen koppen setten/maer wel ter zijden des Geswels/waer op datmen daer na leggē sal/dese navolgende plaester: Neemt Suyrdeeg 4. onc. gebraden Aluyn 2. on. Vijgen een vierendeel/ siedtse wel morwe/ in goet Bier/ ende wrijftse daer naer door eenen sift / ende mengheltse dan onder het Suyrdeegh / ende doeter by ghenoeghsaem soete Boters.

Alsmen nu ghewaer wert dat hem dit Gheswel tot sweernisse

sweernisse begheben wilt / soo leghter dese navolghende plaester op: Neemt wortels van Lelyen twee once / Malue / Hemst-bladers ende Violette-bladers / van elcks een hant vol / Lijnzaet-meel / Gersten-meel en Tarwen-meel / van elcx een onc. ses bette Vijghen / Camillen een handt vol / siedet voorts al t'samen wel morwe ende dryvet door eenen sift / daer nae soo doeter by Verckens-reusel / Hinnen-smout ofte Gansen-smout / van elcx anderhalf once / olye van Lelyen 2 onc. Saffraen een half drag. Alsmen nu siet dat het Geswel rijpe is / soo salmen een Corrosijf daer op legghen / ende 't selve openen gelijck hier voren van alle andere Gheswellen geseyt is geweest.

Ende so verre alsser eenige Pest-kolen hem openbaren / deselve salmen tracteren ende genesen / ghelijck wy in 't Capittel van de Pest-kole ofte Karbonckel / gesproken hebben. Hier mede zy nu ghenoegh van de Peste ghetracteert.

Eynde des eersten Tractaets.

Het eerste Capittel.

Van de Sieckte der Pocken, diemen in 't Latijn Morbum Gallicum noemt.

ALsoo de Pocken ofte Spaensche Pocken / meer de Chirurgijns als de Medicijns voorkomt / overmidts de selve sieckte haer meestendeel met uytwendighe accidenten openbarende is / soo sullen wy alhier de Cure der selver / op diversche manieren tracteren. Ende hoe wel dat ons principale voornemen / in desen Hant-boeck der Chirurgijen niet anders en is / dan om alleene de Cure aller uytwendighe ghebreken te leeren / soo konnen wy nochtans in deser sieckte alhier niet voorby gaen / sonder eerst de Oorsaecke / de Specie / de Teyckenen / ende de maniere van besmettingen der selver / te verhalen. De rechte oorsake deser sieckte / is alleene een verborgen fenynighe qualiteyt / en alsulcken ghebreek / 't welckmen

door besmethept ende door aenroeringe krijght / ende al is 't dat het maer en is een subtijle locht ofte fenijn / 't welckmen noch sien noch tasten en kan / so is 't nochtans niet alleene/maer het is altijt met eenig humeur/of met eenige vochtighept vereenight/met welcke vochtighept dit fenijn in ons lichaem ingeboert eñ besmet wort: welcke fenijns kracht en werckinge/oock in ons lichaem door eenen tijt lang kan schuplen ende verborgen ligge/ al eer 't hem komt te openbaren/ want ghelijck hem het fenijn van de bete van een dullen Hont of Schorpioen/ hem van de plaetse der bete of steke / ober 't gantsche lichaem allengskes verdeplt en uptspzept/also geschiedet oock met deser siecktен / in 't byslapen eñ andere oneerlijcke aenroeringe/die alleene ons lichaem eerstmaels besmet/ in de selde plaetse daer mede dat wpse raken ende aenroeren/van daer sy voorts haer fenijn uptspzept ende verdeplt ober ons gantsche lichaem/ghelijck als wp hiernа noch breeder sullen verklaren/eñ dat tot een straffe eñ geessel der Hoereerders: want so pemant gesont wesende/hem komt te versamelen/met eene die alreede met deser siecktен besmet is/ deselbe sal door eersten de besmethept aen sijn Mannelijchept ghewaer worden: de Boester/ een pockigh kint sogende/sal door eersten alsulcken gebreck aen haer borsten gewaer worden: ofte so een gesont kindeken een Pockige ofte besmette Boester komt te supgen/ soo sal hem alsulcken fenijn eerst aen des kindekens mont openbaren / van waer 't voorts in 't lijf ereckende/het gantsche lichaem des kints infecteert ende besmet/oock so kan 't wel door het Zog in 't lijf supgende besmet worden. Item/soo verre als eener bp pemant sweetende/die geinfecteert is komt te slapen/die kan wel uptwendig aen sijn lichaem besmet worden: Ofte als pemant een besmette Vrouwe (gebreck daer af in de mont hebbende) al te familiaer komt te kussen / ende daer af geinfecteert wordt / den selben sal 't eerstmaels aen den mont uptbreken: in somma/ met alsulcken partije onses lichaems/daer mede dat wp de besmethepdt der pocken aenroeren/daer salse haer aldereerstё in openbaren: Eerst soo besmettet het opperste velleken onses lichaems / van waer sy voorts innewaerts treckt / met eenige vochtighept

heyt vermengt wesende / tot in de kleyne aderkens/ die daer na 't selve fenijn de groote aderen (eñ principalijck *Venam Cauam*) mede deylen/ eñ also voorts consequentelijck ons gantsche lichaem infecteren: Eñ na de gelegentheyt der partijen daer dese sieckte begint/ kanse de mensche veel oft weynig schade by bringen. De alderprincipaelste pocken zijn 't/ die van de binnenste partijen onses lichaems haer beginsel nemen / of die van de Schamelheyt af begint: Welcke partije des lichaems/daer mede dat sy eersten behaelt wordt / daer in openbaert sy haer/ eñ dat eerstelijck met een kleyn pustelken / d'welck daer na in een kleyn zeercken verandert / van waer het fenijn voorts in 't lichaem treckt/ aldaer sijnen wortel set/ende also met der tijt/van lid tot lid over het gantsche lichaem verdeylt wort / niet anders dan ghelijck een groot vyer van een kleyn vonckskeñ eerst beginnende/ allengskens voorts gaet ende so versterckt wort / tot dat het gantsch de overhant neemt / ende alles t' samen verbrant watter ontrent is: ende sulcks gheschiet op dese navolghende maniere/ te weten / als dit fenijn door het by-slapen aen de Schamelheyt kleeft / soo causeret aldaer fenijnighe puysten / uyt dewelcke daer na eenen fenijnigen domp/ in 't lijf ende in de groote aderen/ (*Vena caua* ghenoemt) ende in de arterien treckt / aldaer die onse levendighe geesten swackt/ so dat de nature 't selve uytdryvende na de liesschen / nae de nieren / ofte na de Mannelijcke vaten/aldaer eenen klap-oore ofte den Druppaert causeert/ meynende daer door alsulcken fenijn/en alsulcken vyerighen besmetheyt t' eenemael van haer te dryven: Maer als dit fenijn ofte dese besmetheyt / alsoo in de lever ofte in de mage getrocken is / soo verdeylet hem voorts met eenen lichten kamer-gangh / in alle de darmen / ende uyt de lever in alle aderen/ende van daer in alle uytwendighe leden / musculen en over de gantsche huyt onses lichaems/ causerende aldaer veel peersche pustelen/ kortachtighe / holle stinckende Kanckerachtighe ulceratien/ ende dat alles nae de gheleghentheydt der humeuren/ daer uyt datse spruyten / te weten: van een cholerijck humeur / voor-settende ulceratien: van een melancholijck humeur/ Kanckerachtighe ulceratien: van een wa-

terachtigh ofte phlegmatijck humeur / stinckende ende vochtige ulceratien / die leelijck in 't aensien zijn: ende van een sanguijn humeur / een specie van een Peest-kole: dewelcke alle t'samen in-etende/omgekeerde/ende opgeswollen herde kanten hebben/ ende nae datse het vleesch weegh gegeten hebben/ so en sparen sy ook de beenderen niet/ eerst de kleyne teere kraeck-beenderkens des neusen/ de beenders van 't verhemelte des monts/ende daer na de groote beenderen / die sy also aentasten ende alsoo verderven/ datse ten alderlesten met stucken uyt vallen: ende van daer trecken sy op na het hooft ende in de hersenen / alwaer sy een onverdraegelijcke pijne verwecken: maer so sy daer uyt sincken/ onder de huyt des hoofts of in de lidtmaten / soo causeren sy aldaer een groote langdurige pijne/die haer tegen den nacht altijt vermeerdert/ of sy maken ook wel herde knobbelen en buyplen / met seer groote pijne: want al en schynet maer te zijn seker koude humeuren/ so zijnse nochtans met alsulcken fenynighept vermenghelt / datse daer by een bytende nature hebben/dewelcke/als sy haer setten onder de membraenkens der beenderen / datse de selve alsoo door haer scherpighept zijn quellende / ende alsulcken grooten pijne by bringen/ datse daer door komen te verrotten ende te verderven. Ende so verre als de doorsy materie der pocken/ noch soo scherp niet en is datse de huyt kan door bijten/ so beschadicht sy ten minsten de wortelkens des haprs ende des baerts / alsoo datse alle t'samen komen uyt te vallen/ waer over dat men somtijdts siet / dat sommighe van al haer hapr / van den baerdt / ende van haer wijnbraauwen gebloot worden. Eñ al is 't sake dat dese sieckte so veel teyckenen heeft / daer aen dat men se kennen kan/ nochtans en kannen het minste daer van / noch aen de urijne / noch aen 't bloet gewaer worden: daerom dolen sy grootelijer eñ betoonen wel te zijn Lieden van kleynen verstande/die dese Sieckte ende alle andere fenijnige Sieckten/ mepnen alleen te causeren upt een slechte verdoobinghe der humeuren / sonder daer by te wesen een verborgen fenynige eygenschap / 't welck wy nochtans scherper behooren te ondersoecke/ al is 't dat ons gesicht ons sulex niet en leert/anders so bipden wy in onweten-

hept

heyt van alle verborgen dingen. Wy hebben hier boven geseyt / dat niemant dese sieckte van selfs aen en komt/ dan alleen de gene die hem met een geinfecteerde besmet/ ende om dat sulcks gemeynlijck in 't byslapen geschiet/ so is 't openbaer dat de jonge kinderen/ de oude Lieden/ ende alle die noch niet by geslapen en hebben/ daer mede minst besmet zijn.

Het ij. Capittel.

Van deser Sieckten Specien, Teyckenen ende Toe-vallen.

DEser sieckten onderscheyt ende specien/ hebben sommige gemeynt menigerley te wesen/ om dat sy alleene op de uytwendige accidenten gesien hebben/ nochtans en isser maer een/ ende eenderley wesen der selver: Maer daer in zijn sy wel verscheyden/ dat wel de eene straffer of grooter/ en d'ander kleynder ofte sachter is/ als d'ander: oock soo isser groot onderscheyt / tusschen de Lichamen die daer mede besmet worden / ende het heeft oock een seker oorsake/ waerom den eenen de sieckte grooter heeft als den anderen. De alderlichtste pocken zijn de ghene/ daer van dat het hayr/ den baert/ de wijnbrauwen (sonder het lichaem te ontstellen) uyt vallen/ eñ dat geschiet daerom / dat der selver sieckten fenijn onder een subtijl humeur vermengelt is/ die so uytwendigh over 't gantsche Lichaem verspreyt wordt / ende de wortelkens des hayrs also verderft/ datse alle t'samen komen uyt te vallen. De ander specie/ daer in dat de huyt met veel platte plecken/ kleyne geele ende roode pustulen uyt slaet/ ende niet te ghenesen en zijn / ten zy datmen den wortel eerst wech neme / die is wat quader: dese heeft haer fenijn in het subtijle bloet/ ende daer en vallen geen swaerder accidenten by.

Eerste specy der Pocken.

Tweede specy der Pocken.

De derde soorte is noch wat swaerder / en dat zijn oock de volkomen pocken / ende die vertoont haer met geele ende met roode drooge puckelen aen het hooft/ ontrent den voorhoofde / ontrent de ooren / ende voorts rontom het hooft als eenen krans/ die haer daer na over

De derde specie der Pocken.

't gantsche Lichaem becheffen / sonder eenighe materie met drooghe korsten / dewelcke alsmen daer op niet en acht / soo eten sy rontom in / ende maken een hollighept in de huydt: tot dat alsulcken slechte pustulen / in een volkomen stinckende ende corrosyvige ulceratie verandert wort / die gemeynlijck eerstaen het Fondament / ontrent den Neuse ofte in de kele / haer beginsel neemt / ende dat om dat aldaer het bleesch alderweechste is: maer sulcks geschiet eerst / als de Leber ende het gantsche bloet gecorrumpeert is.

De vierde sperie der Pocken.

De vierde specie van Pocken is / soo wanneer de Sieckte hooghe ghekomen zijnde / het dicke bleesch / de beenderen / de ligamenten / de membranen ende de zenuwen besmet / de welcke besmet wesende veel vochtighe ende slijmachtige materie / na de nature der parthen aldaer sy henen smecken / 't zy in de Tendonen / onder de Membranen der beenders / oft in eenige ander parthen onses lichaems / onverdraeglijcke pijne veroorsaken / die haer altijdt (gelijck alreede gesept is) tegens den nacht seer beswaert ende verheft / de welcke met der tijdt vermeerderende / herde buylen ende knobbelen ghenereert / daer door dat de beenderen also komen te verrotten ende te verderven / datse met groote stucken daer na uyt vallen / ja dat ten langen leste het lichaem door lange pijne / door langhe onruste / gantschelijck verdrooght ende van sijn leven berooft wort.

Hier hebdy nu ghehoort wat deser siecktens nature sy / en met hoe veel specien datse verschepden is: Nu willen wy gaen verhalen alle haere Tepckenen / ende ook de Oorsaken van alle haere Accidenten ende Toe-vallen. Ende al is 't sake / dat den titel van een hant-boeck / een kort verhael in alle dinghen verepscht / nochtans overmidts dat dit een sieckte is van grooter importantien / daer mede dat soo veel duysent guldens gewonnen is / ende noch dagelicks gewonnen wort / soo souden wy geerne mits deser door alle jonge Chirurgijns een korte doch een volkomen onderrechtinge doen.

Soo dan het uytvallen des hayrs ofte des baerts / met heel kleyne roode ofte gele peuckele / over het gantsche lichaem hem vertoonden / sonder eenige groote sieckte /

te/soo ist een seecker teycken dat hy de Pocken in 't lijf heeft/maer noch sekerder is 't/so hy in de liesschen klapooren ofte aen sijn Mannelijckheyt eenige langhdurige zeerkens te voren gehadt heeft: Het selve is oock seker/ soo verre als hem aen 't voorhooft / in den slaep van den hoofde/ ende aen het hooft / rontomme als eenen krans/ ende voorts over het gantsche lichaem ende aen het fondament/ veel kleyne/ geele / roode of peersche peuckelen openbaren / die daer na met een drooghe korste bedeckt zijn/rontomme in etende/ en in buyle stinckende Vlceratien veranderen. Ende mitsdien dattet onmogelijck is/ dese pustulen ende Vlceratien/van andere ghemeyne pustulen ende Vlceratien (door 't schryven) te onderscheyden/ sonder te voren door usantie van dickmaels de selve ghesien te hebben / so salmen altijt voor het sekerste den Patient ondertasten/ of hy niet eenen tijt daer te voren/ en bekent met eenighe oneerlijcke Vrouwen geconverseert te hebben/naer welcke conversatie / hy eenigh ghebreck aen sijn Mannelijckheyt ofte daer ontrent gewaer ghewoorden is.

Item/ als yemant van groote onlijdelijcke pijne ende smerte is klaghende/ die haer des nachts beswaert ende verheft/van wegen eenige herde geswellen/in 't midden van armen ofte beenen / tusschen de twee juncturen/ die uyt een taye slymige materie allengskens aengewassen zijn/en de beenders besmet heeft/so zijn 't voor gewis de volkomen Pocken/ die hy over langen tijt behaelt heeft. Item/noch salmen noteren/ dat gemeynlijck de pijne der pocken/van d'een plaetse in d'ander verschiet: Ende dese teyckenen also bevonden zijnde/ so en isser aen de siecte niet meer te twijfelen / dan sonder omsien hem totter Curen te begeven: Maer midtsdien dat alle dese navolghende teyckenen / oock met andere sieckten ghemeyn zijn/die de onversochte Meesters somtijts de oogen verblinden als machteloosheyt/ verloren appetijt / slaperigheydt/ bleeckheydt des aenghesichts/ drooghte der tonghen / ende meer accidenten die by de pocken oock ghesien worden/ soo willen wy hier gaen leeren/hoe datmen deselve van alle andere sieckten kennen ende onderscheyden sal.

Een argument/ daer op wel gelet moet worden/ in 't kennē der Pockē.

Daerom/ alsmen in de kennisse der pocken twijfelachtigh is/ soo moetmen haren oorsprongh diepe ondertasten/ en wel scherp ondervragen/ (ghelijck wy alreede gheseyt hebben) na de partijen/ van daer alsulcken sieckte eerst pleegh te beginnen/ om datse niet dan door 't aenroeren behaelt wort/ ghelijck wy hier voren gheseydt hebben: Soo ist onmogelijck/ dat yemant met de Pocken kan besmet worden/ ten zy dat hem aen de partije sijns Lichaems daer mede hy de besmetheyt der pocken geraeckt en aengeroert heeft/ eerstmaels eenige fenijnige pustulen/ de gene die quaet om ghenesen waren/ en hebben gheopenbaert/ ghelijck als tot een exempel: ick neme datter een is dewelcke dat langhen tijdt gheklaeght heeft/ van groote pijne ende weedom in sijn Schouderen/ ende in 't achterste van den hoofde/ doch meest by nachte/ met diversche pustulen over 't gantsche lichaem/ die noch door purgatien/ noch door geenderley remedien vergaen en willen/ de pijne wesende sonder eenigh merckelijck uytwendigh Gheswel/ die den Siecken alreede langhen tijdt gheplaeght heeft/ sonder te voren met onreyne persoonen gheconverseert te hebben/ ende op heymelijcke plaetsen yet ghewaer te worden/ soo is 't seker dat alsulcks gheschiet/ door eenighe koude humeuren die uyt den hoofde sincken/ 't zy door eenige swackheyt des hoofts ofte andersins/ ende en zijn gheen pocken: Maer alsmen eenighe suspitie van de pocken heeft/ soo salmen altijdt neerstigh ondersoecken/ of hy door dese pijne/ van dese pustulen ofte swellinghen/ gheenderley ghebreck ontrent sijn Schamelheydt en heeft ghehadt/ ghelijck pustulen/ vyerighe Zeeren/ den Druypaert ofte Klap-ooren/ want niemant en kan de pocken gekrygen/ (gelijck wy alreede meermaels gheseyt hebben) ofte hy en moet eenige van dese accidenten te voren gehadt hebben/ ende so verre als hy sulcx yet bekent/ so is 't seer te vermoeden/ dat alle sijn pijne die hy klaeght/ niet tegenstaende dat de selve wel gemeynschap hebben met ander sieckten/ anders niet dan de rechte pocken en zy. Wederomme/ soo verre als yemant in sijn kele ofte inden mont eenige Ulceratie ofte eenige openinge/ in eenighe ander partijen sijns Lichaems quame te ghekryghen/ die door geen-

geenderlep gemepne remedien geneſen en willen/ ſo ſalmen den ſelben van gelijcken vragē/ of hy te vozen op de voorſz plaetſen der Schamelheydt/geene van deſe voorſz gebzeken gehadt en heeft/niet teghenſtaende dat de ſelve geneſen zijn/ſo ſalmē nochtans ſterck vermoeden/ dat hy met de pocken beſmet is/ende dat het fenijn der pocken/ dat voor eenen tijt verborgen gelegen heeft/ hem wederom begint te openbaren/'t welckmen noch beter gewaer worden ſal/wanneer aen de ſchenen/aen de armen/aen 't voorhooft/ofte in eenighe andere partijen des lichaems/ herde buplen ende knobbelen komen/ die des nachts meer als des daegs/ den Patient met exceſſibe ppne zijn tormenterende/ want alſulcke herde buplen zijn by deſer ſieckten ſeer ghemeyn: Ende boven dien/ ſoo den ſieecken met de ſalve des Quickſilvers geſtreken is ghewreſt/ſoo is 't ook een ſeker tepcken der pocken. JMen ſal ook in de kenniſſe deſer ſieckten noteren/ dat alle de ppne van armen ende beenen/ die upt de pocken is cauſerende/ altijt in 't midden van de ſelve/ tuſſchen beyde de junctuten haer openbaert/ofte aen het voorhooft. Item/alle ppnen der lidtmaten die haeſtigh den JMenſche aenkomen/ te vozen gheen ghebzeck ghehadt hebbende ontrent de Schamelheyt/dat zijn gemepne catarren ofte het Flerecijn. JMaer die ſo met der tijt ende allengſkens aenwaſſen/ van een waterachtigh humeur/ die riecken al wat pockachtigh/ daerom alſmen eenighſins aende kenniſſe deſer ſieckten twijffelt/ ſoo ſalmen toeven/ tot dat hem noch eenighe andere accidenten openbaren/ want alſulcken patienten/ ghemepneljck voor groote ſchande deſe ſieckte loochenen/tot dat haer de pijne ende de nienighte van accidenten/tot de kenniſſe dwingen:dus hebben wy hier nu genoegh van getracteert/ ende willen tot de Curatie deſer ſieckten beginnen te komen.

Het iij. Capittel.

Waer op datmen letten moet, al eermen de Ghenesinghe der Pocken sal onderstaen.

AL eermen de curatie deser sieckten sal onderstaen/soo zijnder veel dingen daer af datmen hem te voren wel moet informeren: Ten eersten/hoe lange datse heeft gheduert / ende watter voor accidenten by zijn / want in de sieckte der Pocken / daer maer alleene de humeuren / het vleesch ofte de huyt/met plecken eñ peuckelen en is uytgheslaghen/ die is lichtelijck te helpen ; maer daer groote pyne met harde gheswellen haer in openbaren / die is swaerder te cureren. Ende de alderswaerste Pocken om te genesen/zijn die met verrottinghe ende in-etinghe der gebeenten bevonden worden / gelyck wy dickmaels gesien hebben/ende de dagelijcksche experientie sulcx confirmeert. Daer toe salmen oock acht nemen/op de gantsche gestaltenisse des Lichaems des Patients/ende principalijck op de temperature der Lever : want al de ghene die magher ende dorre van Lichame zijn / ende een swacke mage hebben/die moeten met slapper remedien geholpen worden/dan de ghene die een grof/ vochtigh/ ende sterck lichaem hebben: Alsoo moetmen oock handelen/met al de gene die door haer ghewoonlijcke maniere van eten ende van drincken/een heete ende drooge lever verkregē hebben: want dese alle te samen/noch uyterlijcke abstinentie/ noch stercke droogende Medicijnen verdragen en konnen: Oock moetmen wel toe sien/watter voor humeuren in 't lichaem meest domineren/want so verre als de voedende partijen onses Lichaems/als de lever/etc. door eenige ongeregeltheyt van eten ende van drincken beschadight waren / ende de kleyne suygh-aderkens (dat zijn *Vanæ miseraicæ*)der lever verstopt zijn/ door eenige taeye humeuren ende slijmachtighe materie/ die daer van in de groote aderen zijn treckende/ soo salmen van te voren ende eermen de Cure begint / het Lichaem purgeren ende alle de voorsz onreynigheyt wegh nemen/ ende dat eerstmaels

maels met ſappe dranckſkens/ daer mede datmen te boren ghewent is de lever te purgeren/ gelijck als met een *Electuarium Lenitivum*, met een *Diacatholicon*, ofte per desgelijcke/ eñ daer na met eenige ſtercke purgatien/ ghelijc als met de *Confectio Hamech*, met de *Benedicta Laxativa*, ofte met eenige diergelijcke die upt de groote Aderen trecken: Dit alſo gedaen weſende/ ſo ſalmen bloet laten/ want ſoo verre als pemant op deſe reden gheen acht nemende/ ſonder het onrepne lichaē eerſt wel gepurgeert te hebben/ met de curatie deſer ſieckte booꝛts baert/ ſo ſal hy alſulcken Patient niet alleen ongeholpen moeten verlaten/ maer oock bringen in veel meerder miſerien als hy te voren was/ want geen cholerijcke / melancholijcke ofte andere humeuren/ die omtrent de Lever ende in de Aderen beſloten liggen/ booꝛ het ſweeten konnen upt-gedreven woꝛdē: daer af komet/ dat ſommige van de pockē geneſen weſende/ een verherde milte/ een ſpanninge der Lever/ ofte eenige ongeneſelijcke rupdighept aē handen ofte aen voeten behouden/ die niet dan booꝛ eenige langhduerige verkoelinge/ verdoeyinge ende repninghe der inwendiger partyen te helpen en zijn: Dē anderen/ ſo abuſeren ſy haer groſſelijck/ die daer meynen alle upt wendige gebreken der pocken/ gelijck alle herde geſwellen/ etc. met ſtercke purgatien/ ofte geweldige Vomitoꝛien wegh te nemen/ want ſy queſſen ende offenderen daer booꝛ ſo de mage eñ de Lever des patients/ dat ſy hem daer booꝛ gantſchelijck onder de voet bringhen/ ſoo dat hy daer na/ den rechten middel om grondelijck geholpen te woꝛden/ niet volgen ofte volbꝛingen en kan/ maer men ſal altijt de humeuren purgeren die dagelijcks op een nieuws in 't lichaem vergadert woꝛden / op dat het lichaem des patients altgot repn blyben mach / ende alſoo de Cure des te ſeeckerder mach volbꝛacht woꝛden: Men ſal oock goede achtinghe nemen op de ghewoonte / watter booꝛ eenen tijt des Jaers ſy / wat landt ende wat locht datter is/ want den patient en kan van zijn oude ghewoonte (ſonder perijckel) niet afgeleyd woꝛden/ ende ſoo verre alſt een heete locht is daer hy dagelijcks in verkeert/ ſoo ſalmen met ſoete medicynen moeten te wercke gaē: Den ouderdom ende de kintſche jonghept/ die moeten op een

manie-

maniere getracteert worden/ want alsser binnen den tijt der Curatien/ eenighe vreemde accidenten toe staen/ soo wort de gantsche Cure soo geturbeert/ datmen so langen tijt stille staen moet/ tot datmen de selve wederomme heeft ghemedieert: Daerom ist wel noodigh oock al in dit gheval wel toe te sien.

Het iiij. Capittel.

Van de Curatie deser Sieckten der Pocken, door het Pock-hout.

ALso wy nu hier sullen gaen handelen/van de pocken op diversche manieren te cureren/gelijck als door het pock-hout/ door de *Salsa Piriglia*, door de wortel van *China*, door het strijcken met het Quicksilver/ door den roock des *Sinabrij*, door het ingeven des poeders Præcipitaets/door Purgeer-dranken/ door plaesters/ ende door het bestrijckē des waters *Mercurij Sublimati*: So willen wy door eersten gaen beginnen/ met de Cure die door het pock-hout/ ende door het *Alexipharmacum Fernelij*, volbracht kan worden/ want het is menighmaels by experientie bevonden/dat sommighe pocken diemen met den dranck des pock-houts niet en heeft konnen ghenesen/ daer nae seer perfect door de Strijckade des Quicksilvers gecureert zijn gheweest/ ghelijck ick oock 't selve hebbe weten te gebeuren/ dat de gene die door geen dan beyde dese middelen/niet en hebben konnen ghecureert worden/ten lesten alleene door het innemen des Præcipitaets/ tot hare volkomen ghesonthept ghebracht zijn geweest/niet tegenstaende dat sy sommighe jaren (als sterbende Lieden) te voren daer mede ghegaen hadden.

Ende om te komen tot der saken/ soo salmen den patient des Winters in een besloten kamer houden/ daer geenen wint en mach komen ende daer altijt vyer brant/ ofte in een laeuwe Stobe/ daer de deure van binnen en van buyten met een kleedt behanghen sy/om des te beter alle de sweet-gaten op te houden/op dat alle corruptie des te beter mach uytrecken: maer des Somers soude alsulckē beslupringe meer schadelijc als profytelijck zijn.

Den

Den eersten dagh so salmen den patient een purgatie in geben/daer door dat alle overtollige ende schadelijcke humeuren des lichaems moghen ghepurgeert werden/ waer van datter diverschе formen in 't Cap. van de purgatien beschreven staen / op dat alsulcke schadelijcke humeuren/door de remedien geroert wesende/ de begonnen Curatie niet en beletten: Den anderē dag na de purgatie/ so salmen den Patient een ader openen / principalijck so hy grof van lyve is /ende de aderen vol van bloede heeft. Ende alsdan soo salmen voorts varen op dese navolgende maniere / te weten / dat men den patient tweemael des daeghs eenen warmen dranck sal inghegheven / namelijck van den eersten dranck/die hier onder sal beschreven worden/te weten/des morghens ten vijf uren / ende des achternoens ten vier uren / maer den dranck moet wel vijf of ses onc. groot zijn / den dranck inghenomen wesende/soo salmen den patient in zijn bedde wel dichte toe decken/ende by ofte vier uren langh wel laten sweeten: ende overmidts dat de sommighe stracks nae datse den dranck inghenomen hebben / het sweet van alle kanten uptbreeckt/en ander eerst een ure of twee daer na/soo en kanmen niet wel seker segghen den tijdt / die eleken patient tot het sweeten behoeft : den ghenen die het sweet seer haestigh uptbreeckt/en moeten so langh niet blijven ligghen/als de gene die het sweet langsaem upt breeckt/ eenmen haer het sweet af drooght/ op dat haer de krachten niet en begeven: men salse altijt so lange laten sweeten als sy verdragen moghen/ende wanneer sy beginnen flau te worden/al en sweetense noch soo seere niet/soo salmen nochtans van sweeten op-houden / den patient afdroogen en t'eten geven/ te weten/ tweemael des daegs/ des morgens vier uren na het sweeten/ ende des avonts een ure na het sweeten/ende sijn eten sal altijt zijn eenige weecke ende gesonde spyse/ende dat met soberheyt/want dusdanige Hout-dranken soecken altijt eenigen ledigen buyck: Daerom/die haest van deser sieeten wil ontslagen wesen/die en mach niet meer eten/dan so veel als noodig is om alleen het leven te onderhouden : Het en is oock niet gesien/dat yemant desen dranc drinckende/hoe grootelijcks dat hy geabstineert heeft/ daer door in perijckel

gekomen is / door dien dat hy een voedende ende sterckende kracht heeft. Sijn eten sal altijt lieber gebraden dan gesoden zijn/te weten/gebraden Kalf-vleesch/ Schapen-vleesch/jonge Duyven ofte jonge Hoenderen: Eyerē ende slappe gesouten Boter / die mach hy ook wel nutten. Maer zijnder die alderley vleesch in deser sieckte verbieden/ ende niet meer dan alleen twee oncen Beschuyts met een wepnigh Rosijns toe laten:in een seer verouderde sieckte en ist niet te misprysen/maer in eē jonge sieckte en is de extreme soberheydt niet van nooden. En om dese sieckte in alder sekerheyt te cureren/ soo salmen des morgens na het innemen des eersten dranckx/ een dragh van de Confectie *Fernelij* in nemen / of met den dranck vermenghelt in drincken/ want de selve door een verborgen kracht/het rechte fenijn deser sieckte met den wortel uyt roept:De selve Confectie sal ook hier onder beschreven worden.

Die groot van eten zijn/pleghen wy ses oncen broots toe te laten / ende die niet groot van eten en zijn maer vier oncen op eenen dagh/in 't leste van der tafel/ sal hy met een wepnigh Rosijns ende met wat Beschuyts de mage stuyten: den gemeynen dranc die dē patient drincken sal/dat sal zijn dē tweeden dranck des Houts/die hier onder sal beschreven worden. *Ioannes Fernelius*,een van de alderberoemste Medicijns/ die binnen onsen tyde soude mogen geleeft hebbē/verbiet den Wijn/by pene van gesontheyt in deser Sieckten: dat ook den Wijn / 't zy in ofte met desen dranck gebruyckt/eē sonderlijck fenijn is/ gelijck als de gene die *Cicuta* ingenomen hebbende/ daer op wijn komt te drincken/ nemmermeer genesen en kan: ende hoe wel dat ick daer af gheen experientie en hebbe/ nochtans alsulcken hoogh beroemden man 't selbe affirmerende/rade ick ook dat men den wijn(gedurende der *Dietæ*)gantschelijc verlaten sal. Dē patient sal ooc schouwen alle swaernoedigheyt/tot welcken eynde dat hy hē altijdt sal laten recreeren met schoone Historien te lesen/ met genuechelijcke divisien/ofte met eenigh snaren-spel: Item/van de gramschap sal hy hem ook wachten / het by-slapen dat moet hy vlieden als de peste selve. Ende so men den patient tot het sweeten qualijc gebrengē konde/

so sal-

so salmē hem Tennē stessche met heet water aen de voeten/ende onder sijn ockselen leggen. Voorts na dat hy eē goeden dronck van den eersten dranck al warme in ghedronckē sal hebben/met een dragma van de Confectie vā *Ioannes Fernelij* daer onder gemēgelt/so sal hy sijn hoost decken met een warme mutse / principalijck so hy met groote pijne des hoofts ghequelt wort / op dat hy de fenijnige humeuren der pocken / des te beter door 't sweeten mach quijt worden:na dat hy so veel gesweet sal hebben als hy heeft konnen verdragen/so salmē zijn lichaem met heete doecken afdroogen/ ende daer nae met de selve doecken/de uytwendige leden wel wrijvē/op dat dan des te beter alle quade corruptie door de sweet - gaetkens mach uyttrecken. Men moet oock wel toe sien/ dat den patient altijt een open lijf hebbe/ ende so 't van selfs niet en quame/so salmen daer toe een weynigh Zene-bladers te weecke leggen/in bier/ofte in eenig ander sop/ofte met den eersten dranck wat laten sieden: Men sal hem oock om den anderen dagh voor de maeltijt/een half once versche Cassye laten innemen. Ende niet teghenstaende dat dit dickmaels ses ofte acht daghen nae het beginsel der Curen/en nae het sweeten/ de humeuren gheroert zijnde door den dranc/ alle pyne des hoofts ende der leden noch grooter ende ongenadiger wort/ende meer andere quade accidenten / nae de plaetsen daer de voorsz fenijnige humeuren liggen/haer openbaren: ghelijck als walginghe in den krop der magen: verlies des appetijts/ ende hoest die in't eerste drooghe is/maer daer na veel stuymen volgen/ende veel meer andere quade toevallen/die alles door den dranck gheroert wesende/ den Patient overkomen mogen/so en salmen hem daer aen niet stooten / maer altijdt met de begonnen drancken en met de Confectie voorts varen: want het is de nature des Pock-houts/ dat alle humeuren/alle pyne / ende alle accidenten/ door zijn gebruyck geroert worden / en daer na door het selve continueel gebruyck/wegh genomen/ende alle pyne ghestilt worde: Daerom salmē so haest alsmē sulcks gewaer wort/den Patient een goede purgatie in gheven/ op dat al de geroerde humeuren daer door moghen ghepurgeert wordē/ wel verstaende stille staende/den selven dag/met

den

den eerſten Sweetdranck / voorts ſo ſalmen alle ſes daghen eens innemen een goede purgatie/ ende 't ſelve alſo continueren tot dat den patient volkomelijck geneſen is: De ſommige geben maer ten acht oft thien daghen eens een purgatie/dan ſulex ſalmē doen na dē epſcy der ſaken/ doch altijdts voorts varende in de ordonnantie van eten ende van dzincken. Ende oft gebeurde/ dat den Patient de Confectie van *Fernelius* niet al te geerne in en name/ om datſe wat wonderlijck van ſmake is/ſo ſalmen de ſelve laten blijven tot op den 12 of tot op den 14 dagh/alſdan ſo ſal hy daer af des morgens een dzag.ſwaer op een mes in nemen/ende daer op 5 of 6 on.des eerſten dzanks in dzincken/welcke in-neminge van de voorſz Confectie/ hy alſo ten minſten 2 of 3 weken lang ſal continueren/ want ghelijck ick hier boven gheſept hebbe/ ſy heeft een ſonderlinghe verborgen kracht/ van de beſmethepdt der pocken upt te roepen/alſmen de ſelve ingenomen heeft en hem alsdan tot het ſweeten voeght. Ende ghelijck deſe Cure in den eenen dzoegh en den anderen langſaem volbzacht wordt/ende dat na de ghelegenthepdt der beſmethepdt ende langhepdt der ſieckten/ſo iſt altijt ſekerder datmen wat langer de Cure verbolge/dan al te bzoegh op te houden: Waerom ſoo wie dat begeert perfect van deſer ſieckten geneſen te worden/ die ſal des Winters upt zijn kamer niet gaen/voor dat de ſieckte gantſchelijck uptgeroept zy/ende dat den patient tot zijn vorige geſonthepdt gebzacht is. Ende al iſt dat alle pyne ende alle accidenten deſer ſieckten/voor deſe remedien wegh genomen zijn/ofter noch ergens int lichaem een vonckſken deſes fenijns der pocken verborgen laghe/d'welck hem daer na mocht openbaren/ſo ſoude ick wel raden datmen den patient in een Badt brocht / d'welck daer toe erpzeſſelijck berepdt ware/doch eerſt ingenomen hebbende 6 onc.van den eerſten dzanck/ende anderhalf dzag.bander voorſz Confectie en hem noch ſommighe daghen tot het ſweeten begave: Ende wanneer hy van daer in 't bedde ghebzacht worde om wederomme te ſweeten / ſoo mocht hy in nemen vijf oncen van de Diſtillatie tegens alle fenijn/ die oock hier onder ſal beſchzeben worden/ ende dit alſo ſeven oft acht dagen lang naer den anderen gedurende: dit nu aldus geſchiet

schiet zijnde/ na de gheleghentheyt des Patients)/ soo sal hy wederomme een purgatie innemen / ende daer by sal hy 't laten blyven / ten ware dat hy noch tot meerder versekertheyt/acht ofte thien daghen langh wilde continueren te drincken/te weten/den tweeden dranck in stede van Bier ofte Wijn/ende sal also beginnen wederom te komen/ op sijn oude maniere van leven/ende op strate beginnen te treden alst niet al te kout en is. Den tijt deser Cure en heeft geen sekerheyt/want de sommige die ghenesen op dertig dagen/de sommige op veertig dagen / de sommige in vijftig/tsestig/ja de sommighe in hondert dagen/eñ dat alles na de grootte der sieckte eñ na den goeden regel/die den Patient in het gene dat men hem ghebiedt/onderhout. In den Somer als de locht wel getempert is / ist gantsch noodeloos datmen den Patient in huys doet blyven/maer na dat hy wel gesweet ende gegeten heeft/so mach hy wel vryelijck gaen wandelen/tot teghens den avont toe/dat het wederom tijdt is te sweeten. Ende sy worden/niet teghenstaende/alle perfect ghecureert/principaelijck alsmen de Confectie van *Fernelius* in 't sweeten gebruyckt heeft. Maer ghelijck 't menigmaels ghebeurt/soo daer noch yet suyrdeeghs/ ofte noch eenigh vonckskeu van dese fenynige besmetheyt/ergens in 't bloedt ofte in 't lichaem ghebleven ware / daer door dat den Patient wederom quame in te vallen/ so salmen alsdan wederom komen tot de vorighe maniere van curatie / ende de selve soo langhen tijdt vervolghen / alsser eenige ghes wellen/ende ulceratien/ eenighe plecken/ ofte oock eenighe groote pyne voor handen is / ende daer in blyven persevereren / tot dat den gantschen wortel deser afgrijselijcker sieckten / benomen ende uyt-gheroeyt is.

Noch salmen alhier noteren / waer 't sake dat den patient over zijn lijf noch erghens eenighe knobbelen ofte herde buylen hadde/diemen *Thophos* noemt / datmen de selve met een Corrosijf moet open doen / om alsulcken speckachtigen materie die daer somtijts in sit/daer uyt te halen / want de selve door den dranck seer qualijck kan verteert worden. Item/soo den Patient eenige stinckende ulceratien hadde / de selve salmen ten tyde der *Dietæ*

cureren/ gelijck alle andere stinckende ulceratien gheneeert worden.

Aldus wort den eersten dranck gemaeckt:

Sommighe nemen daer by 2. of 3 oncen Salsepe-rille.

NEemt excellent geraspt pock-hout/dat wel bruyn is/ ende daer het witte van den block eerst met bylen afgehouwen is een pont/klaer water twaelf pond/ latet eenen dagh langh staen wencken/neemt alsdan noch een half pond Rosynen / ende siedet met klepnen vpere wel toe ghestopt in eenen nieuwen aerden pot: tot dattet op vier pond ingesoden sy / maer insonderheyd so moetmen toesien/dattet in 't sieden niet over en loope / want soo verre alst komt over te loopen/ soo verliest vele van sijn kracht / daeromme en salmen 't by de vlamme niet sie-den/dan alleen by de kolen/ en daer toe so moet de pot oock so groot zijn/dat het vierde part noch ledig sy/ op dat hy altijt mach verdeckt blyben/ende gheen kracht en verlie-se. Daer zijnder oock sommighe/die den dranck maer tot op de helft en sieden/ maer ick prijse voorwaer den dranc die alderlanghst by den vpere gheweest is / en met veel goet Pock-houts kort in gheseden wort: nu aldus ghe-seden wesende/ salmen den selven laten kout worden/ en daer na in een Glas klaer af gieten/ ende alsoo dicht toe gestopt tot het gebruyck bewaren. Ende dit is den eer-sten dranck daer wy hier voren af ghesproken hebben.

Den tweeden dranck die wort aldus ghe-maeckt.

GIet tot het overgebleven Pock-hout vijfthien pont waters/ende doeter noch een half pont versch Pock-hout by/ Rosynen een pond/ ende siedet voorts vpkans tot op de helft/ofte tot dattet genoegh sy/op dattet in de kele wat byte/daer na soo gietet door als wy hier boven verhaelt hebben / ende geeft den Patient den ganschen dagh hier af te drincken.

Aldus

Aldus wort de Confectie Ioannis Fernelij gemaeckt, daer wy hier boven van verhaelt hebben.

NEemt *Scordium* 1 half onc. *Polium Montanum Pulegium*, witte Malroue/*Origanum*, wilde Munte/S. Jans kruyt/kleyne Santorie/Stechas-blommen/ *Chamedrios*, *Chamepiteos* ende Spijckenarde/van elcx 2 drag. Anijs/ Venckel-zaet/ zaet van Petercelie / van Daneus/ van Ceremonteyn/ van Ruyte/ van *Oroimum*, van *Tlasplum*, van Pioenē en Bakelaer/ van elcx anderhalf drag. ronden Hol-wortel/wortel van Gentiane/van *Diptamus*, van Valeriane en van Hasel-wortel / van elckx 1 drag. Gengber/ Muscaten/Nagelen/Peper en Saffraen/ van elcx 4 schrup. uytgelesen Caneel/Myrrhe/ Bever-geel eñ *Styrax Calamita*, van elcx 3 drag. synen Honigh soo veel als hier toe noodigh is / om daer af een *Electuarium* ofte Confectie te maken.

Dit is de Distilatie van Ioannes Fernelius, daer af ick hier voren gesproken hebbe, ende diemen in't eynde der Curen, ende na de Diete innemen sal.

NEemt *Scordium* twee handt vol/ kruyt van Goutblomme/Duyvels-beet/Pimpinelle/S. Jans-kruyt Betonie/ Marioleyne/ Buglosse/ Schabiose ende Savie/van elcx een hant vol/Ysope en Melisse/ van elcx anderhalf hant vol/stoot dese dingen al t'samen/ ende doetse in eenen nieuwen aerden pot / ende steltse alsoo in de Sonne/ daer by gietende soo veel ghemeyn waters/ tot datse wel nat staen:ende na datse ses of seven dagen lang alsoo in de heete Sonne ghestaen hebben/ soo salmen het water daer af wel sterck uyt drucken / ende in dat uytghedruckte sap salmen wederom versch kruyt legghen/

en alsdan weder in de Sonne setten als vozen/ende dickmaels met eenen stock omroeren/en voorts daer na wederom upt dzucken/ende in dit vooz; upt-gedzuckte sap/ soo menghelt dese nabolgende dinghen daer onder / als namelijck woztels van *Tunica*, van Tozmentille ende zaet van Cardebenedicte/van elck een half dzagm. Foelgie een half dzag. Pimpinelle anderhalf dzag. Saffraen een dzag. goeden Metridaet een pont / goeden Triakel vier oncen/mengelt dese dingen al t'samen / ende setter also in de Sonne vijf dagen in een verstopt Distileer-vat / ende distileeret daer naer in *Balneo Mariæ:* hier van suldy tot het sweeten in geven/gelijck als in 't leste van het vierde Capittel deses Tractaets gesept is geweest.

Het v. Capittel

Van de Curatie deser Sieckten, door de Wortel China.

NV volgt hier de Cure vooz de wozte *China*, die men in Dzanckrijck ende ock in dese Landen/tot de genesinge deser sieckten pleegh te ghebzupcken: maer nu/ obermidts syne groote dierte/ soo wozt hy van vele naer gelaten/want dese vooz;schzeven wortel en is niet alleene bequaem tot de Curatie der Pocken / maer is ock een sonderlinge medicyne tegens de Teeringe/teghens eens verstopte ende verkoude Lever/tegens het *Podagra*, ende teghens alle onghenesel;icke ulceratien: Den dzanck die daer ock afghemaeckt wozdt/ die is ock seer lieffelijck om in te nemen: doch tot de Cure der Pocken / en hebbe ick hem nopt ghebzupckt obermidts syne groote dierte/ende ick houdet ock daer vooz / dat hy bequamer is om dese andere vooz; sieckten te cureren / dan hy is om de Pocken / daerom dat ick ock meer rade/ hy den dzanck des Pock-houts / of hy den dzanck van Salseparille te blyben:doch so wille ick (om dit Tractaet ghenoegh te doen)beschzyben de maniere/hoe dat men desen dzanck pleegh te berepden: Neemt dzy oncen deses woztels *China*,klepn gesneden/ klaer water twaelf pont/ laet

latet voorts te samen staen weycken vier en twintigh uren langh/ende daer na/soo siedet in een gestopten pot tot op de helft: Van desen voorschreven Dranck sal hy des morghens / ende oock des naemiddaeghs drincken/ elcke reyse vijf ofte ses oncen / ende legghen hem dan te sweeten/ ghelijck als hier te voren van den Hout-dranck gheseydt is gheweest/ de reste deses drancks sal hy over tafel drincken/ende dat met Wijn ghemenghelt/ ende tegens dat hy uyt is/soo salmen wederomme anderen sieden/op dese navolghende maniere: Neemt de Wortelen daer mede den vorigen dranck ghesoden is geweest/ende doet daer noch by 1 onc. versche Wortels wel kleyne gesneden/so giet daer op 12. pondt Waters/ende siedet dan al t' samen tot op de helft als voren: Ende alsmen wederom anderen dranck maken moet / soo salmen alle dese Wortelen wech worpen / ende wederom met dry ander oncen Wortels beginnen / ende alsdan tweemaels op de voorsz dry oncen Wortels sieden.

Ende die met desē Wortel eenige cure/'tzy in de Pocken ofte eenige andere sieckten/ wilt bestaen/ die sal hem in alles regulerē/ so in't purgeren/bloet-laten/eten/drincken/ ende in't sweeten/ ghelijc als inde *Dietæ* des Hout-drancx geleert is.

Het vj. Capittel.

Van de Curatie deser Sieckten, door den Salsa pariglia, ofte Salseperille.

IN de Curatie/door den Salseperille/sal hem oock den Patient in alles regeeren/ gelijck in 't vierde Capittel deses Tractaets/van de curatie door het pock-hout/ geseyt ende geleert is gheweest. Ende ghelijck ick van het pock-hout geseyt hebbe / datmen altijt van het beste nemen moet/ja soo het mogelijck is/ al het wit des Houts/ van buyten met bylen afgehouwen wesende/ salmen alleene de rechte kerne daer toe latē raspen/ want tusschen pock-hout ende pock-hout/is groote differentie: Van gelijcken so salmen oock sien om goede Salseperille te ne-

men / alsmen een voorspoedighe Cure daer mede doen wilt/want daer is tweederley Salseperille/de beste is die wel wit is/ende daer van de buytenste schorsse dicke ende vet is: de slechtste die is wat bruynder/magerder ende meer verkrompen/ doch alle beyde soo zijn sy goet/als sy slechts niet al te swart en zijn/dan de ghene die van binnen merghachtigh ende wel wit is/ die is altijt de beste: Sommige geleerde Liedē meynen/dat desen Wortel anders niet en is als *Smilax aspera*, dan hoe dattet zy en willen wy daer van niet vele disputeren/het is altijt sulcx een Wortel/daer mede dat niet alleene in dese sieckten der Pocken vele schoone Curen ghedaen en worden / maer oock in meer anders/waer van wy hier onder verman en sullen.

Dranck van Salseperille te maken.

Den dranck deses Wortels wordt aldus ghemaeckt: Neemt 12 pont waters/ende legt daer in te weycke vier oncen Wortels van Salseperille/eenen heelen nacht lang ongesneden/ ende des morgens vroegh so neemt den ongesneden wortel daer wederom upt / voorts so snijt hem alsdan wel kleyne/ gelijck hy voor het weycken luchtelijc te snyden sal zijn/daer na soo stoot hem te pletteren/ ende doet hem dan wederom in by de voorsz 12 pont waters/ daer in dat hy den gantschen nacht gelegen heeft/ met 4 oncen goet Pock houts wel kleyn geraspt/ ofte 2 oncen schorssen seer kleyn gestooten / so siedet al te samen ghelijck in't 4 Cap. gesept is geweest/te weetē tot op de helft/ ende van desen dranck sulcx hem des morgens ende des avonts in geven/eenen goeden dronck van vijf of ses oncen daer mede te sweeten: maer om voor dē dag te drincken/soo neemt vier oncen Salseperille ende 18 pont waters/voorts soo siedet tot op de helft/ ende geeft den Patient hier af te drincken over tafel ende den gantschen dagh door/ende so verre alsmen/ 't sy by den eersten ofte oock by den tweeden dranck/begeert te sieden 1 half pont Rossijn om des smaecks wille/so en sal den dranck maer veel te delicater zijn om drincken : In een jonge sieckte genesen sy op 25 of 30 dagen/ende in een verouderde op 40 of 50 ende oock wel op meer dagen/ na dat de sieckte seer ingewortelt is. Door desen voorschreven dranck en kan niet alleene de sieckte der Pocken ghenesen worden/

maer

maer oock de verherde Milte/de Watersucht/alle verouderde corrosyvige Vlceratien/en alle oude Catarren.

Ende also by deser sieckte als sy veroudert is / dickmaels herde geswellē ofte *Tophos* bevonden worden / om nu de selve sonder open doen te cureren eñ te resolveren/ so salmē daer op leggen dese navolgende plaester: Neemt 2. onc. Mostaert-zaet/ dat twintigh uren in Wijn-azijn geweyckt heeft/ kleyn gestooten/ wortel van Bryonie twee onc. Verckens-broot 6. oncen/ Verckens-reusel soo veel als alle de reste weeght/ Saffraen een half once/ stootet voorts al t'samen tot een forme van een *Cathaplasma*, ende leght dit alsoo op de herde geswellen tweemael des daeghs.

Plaester om op alle herde Geswellen te leggen.

Het vij. Capittel.

De maniere om de Pocken te ghenesen, door de Strijckade ofte Salve des Quicksilvers.

AL ist sake dat veel ghelcerde lieden dese maniere van cureren verachten/ gelijck ick oock deselve niet so seer en kan gheprysen / als beyde dese voorgaende manieren/ mitsdien deselve meer ongelucks onderworpen is/ en dat oock de selve met meer verdriets des patients toegaet: nochtans overmids dat icker selve op dese maniere menige seer perfect ghenesen hebbe / en oock andere diversche hebben ghenesen: Oock door dien dat icker hebbe ghekent/ die noch door den Hout-dranck / noch door den Salseperille en konden genesen worden/ niet tegenstaende hoe strangen *Dietæ* datse daer in ghehouden hadden/ en ten langen lesten door dese naevolghende Strijckade des Quicksilvers perfect genesen worden/ soo en kan ick niet nalaten/ alhier oock een kort Tractaetken daer van te schryven.

Dus om te komen tot de voorsz maniere van curerē/ soo salmen voor eersten den patient wel purgeren / met eenen dranck van Zene-bladeren/ ofte met het *Dicatholicon*, dit ghedaen wesende/ soo laet hem acht dagen langh drincken den Houtdranck/ want daer door worden de in-

wendige partyen versterckt/om daer nae des te beter de Strijckade te moghen verdraghen. Den patient op een warme kamer zijnde/suldy beginnen te strijcke des morgens vroegh/met eenighe van de ondergeschreben salven; uwe handen die suldy wel warme maken aen een teple met wyer/die ghy tot dien eynde altijt by u sult reet hebben staende / ende beginnen hem eerst te strijcken de planten der voeten/ende van daer suldy voorts gaen/van lidt tot lidt/tot op de heupen/doch altijdt met eene warme hant deselve wel instrijckende/tot welcken tyde ock sommige aen doen een paer Honde-lepzen handschoenen/ oft soo den patient so machtigh is/dat hy hem selven gestrijcken kan / des en sal 't maer te beter zijn: tot aen de heupen de salve wel inghestreecken wesende/ soo salmen voorts het gantsche rugghe-been strijcken / daer nae de schouderen/de ellebogen/ ende beyde de handen: dit alsoo gedaen zijnde/soo salmen den patient in een warm bedde leggben/op dat hy daer nae mach sweeten/soo 't timmers mogelijck is/ende soo hy niet ghesweeten en kan/ so laet hem twee uren langh slapen/daer na soo sal hy op staen ende met goets eten en dincken / 't zy Wijn ofte Bier: men sal hem aldus strijcken dry dagen nae den anderen/ alle dagen eens/ende daer na soo salmen eenen dagh tusschen beyden stille houden. Ende soo verre als hem den mont noch niet sonderlinghe zeer en doet/so salmen hem noch eens ofte tweemaels strijcken/ ende houde dan wederom eenen dagh tusschen beyden op/ende so den mont alsdan noch niet sonderling en begint te bloepen/soo salmen lieber noch eens of tweemaels strijcken/want sommige die krygen 't ten dry repsen in den mont/sommige ten vier repsen/sommige ten vijf ofte ses repsen/en sommige ten meer repsen/ja ock ten eersten: So verre als ghy siet/dat den patient na de seste of na de sevenste repse/noch geen letsel in den mont en krijgt/ soo ist eê tepeken dat de salve wat te slap is/men salver alsdan noch eê once of anderhalf Quicksilvers onder mengelen: Dan als ghy ghewaer word/ dat hem den Mond van alle kanten begint te openen / ende dat den patient wel dapper begint te zeeveren/soo ist tijd dat ghy op houd/want alst begint te komen soo gatet over hoop / de gantsche keele/

de

de Tonghe ende het tandt-vleesch / ontsteeckt van alle kanten soo seere dat den Patient niet en weet waer hy van pijne blyven sal / waer op dat sulck een quantiteyt van zeevers ende vuyligheyts volght / datse noch yet in swelgen / noch yet ter Werelt uyt spouwen en konnen / en de tanden worden hem oock gantsch los / want desen Quicksilver is van sulcker naturen / dat hy strack als eenen Voghel na den Mont toe vlieght: Als den Patient aldus gestelt is / so moetmen hem alleene de liebe patientie in preken / want het moet so voorts sijnen gang hebben: laet hem oock drincken goet warm Bier / of eenig goet sop van Hamelen vleesch / ofte eenig krachtigh Hoender-sop: Soo veel sijn eten aengaet / soo laet hem eten een goet Eyken Lombaerts / of yet desgelijcke / dat licht om verteeren is ende dat goet voedtsel gheven kan / want mitsdien dat hem de materie so geweldig af gaet / so moet hy yet gebruycken dat hem kracht geven magh: Voort so moetmen oock wel toe sien / dat hem de tonge of de keele niet al te seer en swelle / so sulcx geschiede / so moest men eenige remedie daer toe gebruycken / op dat de materie niet so abondant naer den Mont en liepe / 't welck geschieden kan door het Ader-laten in de Hooft-ader / in den rechten arme / ofte door het Koppesetten achter in den hals / want het is ghesien gheweest / datse door al te grooten inflammatie des monts ende der kelen quamen te versticken: Het Voet badt ende eenige lichte purgatien / zijn hier toe seer dienstelijck / desgelijcken oock het wryven van armen ende van beenen / om dattet al nederwaert treckt: Den Patient sal sijnen mont stadigh spoelen / met dit ondergheschreven Montwater: oock sal hy gestadig in den mont houden eenigen Gouden penning / van het alderfijnste Gout / daer op dattet Qicksilver dat so geweldig na den mont loopt / magh blyven sitten / ende als ghy siet dat den penningh geheel wit is van den Quicksilver / so leght hem in de gloeyende kolen / so sal het Quicksilver van het vyer reyn af-gegeten worden / kout geworden wesende / so hout hem wederom stadigh in den mont / ende doet als voren: ende so verre als de pijne extreme groot is / so laet hem den mont alleen met Soete-melck spoelen / ende is de pijne niet seer

groot / soo sal hy den mont met Gersten-water spoelen/ ende indien hy 't verdragen magh / soo menghelter wat Honighs onder/ of wat Syrope van Moerbespen. Eñ of in den mont eenige groote putrefactie of verrottinge quame/gelijck sulex wel pleegh te geberen/ so moetmen dapper in den weer wesen / ende gebruycken daer toe de Salve van Egypten/*Egyptiacum* genoemt/d'welcken 3 of 4 mael des daeghs daer in strycken sal: men magh oock wel het poeder Precipitaet daer toe ghebruycken/ eñ spoelen 't daerentusschen met dit nabolgende Mont-water: Neemt blommen van Granaten een half once/ roode Roosen een handt vol / Salvie een half handt vol/ Alum een half loot / siedet al te samen met dry pinten waters tot op de helft / eñ daer na so doetter by een pint Franschen Wijn/ende 4 onc. Honig van Roosen. Het geberut oock wel somtijts/dat de gene die met desen salven gestreken worden/eenen stercken doorloop ghekrygen/ welcken loop niet so haest en magh gestelpt worden/ten ware datmen sagte dat den Patient al te machteloos daer door wierde: Ende so verre alsmen desen loop goet vonde om gestopt te worde/ so bestrijckt hem den buyck met olye van Myrtelen/daer wat saps van Weeghbree/ ende wat saps van Saembespy-krupt/met een weynigh fijnen Bolus onder gemengelt zy: Van binnen so magh hy wat oude Conserve van Roosen in nemen / daer wat fijne gezegelde Aerde oft wat fijne Bolus onder gemengelt is. Maer so verre alsser tot dese voorsz Strijckade/ geene sonderlinge andere quade accidenten toe en slaen/ so en doen wy anders niet / dan den Patient alleen met goet bequaem voetsel te onderhouden / eñ also verwachten tot dat het seeveren van hem selven op houde / ende den Patient volkomen gesont geworden zy.

Dit is de Salve daer wy hier boven af vermaent hebben.

Neemt dry onc. Quicksilvers / oude olye van Olyven/ eñ olye van Wieroock/ die gelijck de Olye van Mastick ghemaeckt is / van elck 2 onc. olye van Mastick 1 onc. Vercken-reusel 2 onc. en half/ Was anderhalf once/ Dialten-salve 1 once/ Wieroock en Mastick/ van

van elcx 1 onc. *Sagapenum* anderhalf once/ smelt voorts al t'samen wat ghesmolten moet wesen/ ende stoot alles watter te stooten is/ ende doeter soo veel Was by dattet een dun salfken worde / ende als 't begint kout te worden/so doeter dan eerst den Quicksilver by/ende daer na so stootet ende wryvet so lange in den Vijsel/tot datmen den Quicksilver niet meer gesien en kan / welck stooten somtijts wel anderhalf ure of meer pleegh te duren.

Ende so verre als ghy siet dat door het strijcken van de salve / den derden dagh den mont noch niet en begint op te breken/ soo mengelter noch 2 of 3 onc. Quick-silvers by/ ende strijckt voorts soo lange / tot dat den Patient van den mont seer begint te klagen.

Een ander.

ITem/neemt Hinnen-smout ende Verckens reusel/van elcx 6 oncen / olye van Lelyen ende olye van Laurier/ van elcx 1 once/Quicksilver dat met Azijn gedoot is ses onc. werpt dit al t'samen in een Vijsel/ uytgesteken den Quicksilver/ datmen allengskens daer by doen sal/ daer na so stootet so lange onder den anderen/tot datmen den Quicksilver niet meer gesien en kan/ en tot dat de salve gantsch blaeuachtigh is / d'welck somtijdts wel 2 uren tijts behoeft/ ende daer nae soo doeter dese navolghende poeders by/ Wieroock / Mastick/ Myrrhe/ Styrax en Savie / van elcx 1 once : Dit sal een seer bequame salve zijn / die ghemeynlijck met de seste Strijckade/ al haer werck doet.

Het viij. Capittel.

Vande Curatie der Pocken, door den Roock.

DEse Sieckte der Pocken wordt oock wel door den Roock des Formijoens gecureert/ ende al is 't sake dat dese maniere van cureren by vele suspect is/ nochtans en is de selve by my niet meer suspect noch af-sienigh/ als de Curatie door de Strijckade des Quicksilvers: Ick

hebbe

hebbe dese maniere van cureren door den Roock / selve dickmaels gedaen met grootē voorspoet ende eere/ daerom dat icker alhier te stouter van derf spreken: het is waer/ sy is my oock te voren suspect gheweest/al eer ick de experientie daer af ghesien hadde binnen Hamburgh/ by eenen M. Steven van Schoonvelde / een vermaert Chirurgijn / den welcken dese Curatie seer familiaer is.

Welcke maniere van cureren / wordt aldus ghedaen: Eerstmaels soo gebe ick den Patient eenige lichte purgatien in/van Zene-bladeren of diergelijcke/ twee of drydagen na den anderen / daerentusschen so maeck ick een Pamilloen reet boven een kuppe / die daer toe langworpigh ende expresselijck ghemaeckt is/ met groote reepen daer op/dewelcke als sy seer dichte met dobbele saergien over al wel behangen is/so stelle icker een komfoort met gloeyende Bos-kolen in / ende als sy nu verdooft zijn/ ende het Pamilloen wel warme is / so gaet den Patient moeder-naeckt daer in sitten op een kleyn stoelken / het hooft daer buyten houdende: als hy nu daer in sit / soo salmen hem op beyde sijne zijden setten/ te weten/op elcke zijde een komfoort met gloeyende Bos-kolen/ende een weynigh daer in geseten hebbende/so salmen hem geven een sopken of twee/in Suycker ende in Rijnschen Wijn geweyckt/ ende alsdan daer op een dronckſken van den voorsz Rijnschen Wijn laten drincken / ende alsmen een van de voorsz komfoorden uyt neemt/soo salmen 't selve met nieuwe gloeyende kolen weder ververschen / ende stracks daer op stroyen het Poeder dat hier onder sal beschreven worden/ ten dry reysen/ te weten/ als d'eene verroockt is/soo salmen weder een komfoort uyt nemen en met gloeyende kolen ververschen/ende dan weder ten tweedemael/ende van gelijcken ten derdemael wederom de reste des Poeders daer in worpen. Den Patient die salmen somtijts tot een hertsterckinge/een kleyn dronckken kouden Rijnschen Wijn geven/op dat hy des te beter het sweeten (sonder flaute) soude moghen verdraghen.

Ende als nu het Poeder also drymaels na den anderen daer in verroockt is gheweest/soo helpt den Patient in sijn bedde / op dat hy daer noch wat magh sweeten/ een

een ure lang / daer na so geeft hem wel t'eten/ende goet Bier oft goeden Rijnschen Wijn te drincken: ende dit roocken moet alsoo alle dagen eens geschieden/ te weten/ des morgens vroegh/ dry/ vier of vijf dagen/ na den anderen/of ten minsten so lange/tot dat hy 't wel dapper in den mont krijght / ghelijck als oft hy met der salve ghestreken ware. Ende soo verre als hem den mont te seer wort swellende/ ofte dat daer eenige putrefactie toe vloege/so salmen suler remedieren/gelijck als hier vooren in 't sevenste Capittel gesept is ghemeest. Dese maniere van cureren is sonderlinge goet / in alle verouderde Pocken/ met open corrosyvige ulceratien.

Dit is nu het Poeder om te roocken, daer wy hier voren af gesproken hebben.

NEemt Kwiniljoen/diemen *Cinnabrium* noemt 3 onc. Mirrhe/Wieroock ende Mastick / van elck 1 once/ Aloe/ *Styrax Calamita* ende Benzewijn / van elck 3 vingerhoedt al t'samen wat grofachtigh tot een poeder / ende verdeplet in ses ghelijcke deelen / waer van datmen een deel daer af alle dage verrooken sal/ ghelijck hier boven ghesept is gheweest: dan men roockt selden meer als vier daghen na den anderen / eer 't den Patient in de mont krijght/ende so verre als 't met de vierde repse noch niet ghenoegh in den mont en komt / soo salmen eenen dagh tusschen beyden laten op houden / om te besien oft noch niet ghenoegh en komt/ komet alsdan noch niet ghenoegh/so roockt noch eenen anderen dagh / ofte meer so 't noodigh is.

Een ander.

OFt neemt Kwiniljoen ofte *Cinnabrium* 3 onc. Wieroock/Mastick en Aloe/van elcks 1 onc. *Laudanum* 1 half onc. Nagelen 1 half loot / stootet voorts al t'samen grof tot een poeder/ daer na soo verdeplet in ses gelijcke deelen/ ende roockt dan hier mede gelijck hier boven gesept is gheweest.

Het

Het ix. Capittel.

De maniere om de Pocken te Cureren, door het in-geven des poeders Precipitaets.

DE Cure dooz 't ingeben des Pzecipitaets/wozt oock bp velen seer odieus ghehouden/ de selve en kan ick oock niet seer lauderen / dan alsmen 't met de extreme *Dietæ* des Pock-houts/ ofte des woztels Salseperille versocht heeft/ ende niet uptrichten en kan: Ick hebber oock diversche als 't te passe gekomen is/ op dese maniere geholpen: oock hebbe ick er gekent/ gelijck ick hier boven vermaent hebbe / die alle extreme *Dieten* des pockhouts/ des woztels Salseperille / en oock de Strijckade bp diversche Meesters versocht haddē/ sonder daer dooz genesen te mogen wozden/ ende daer na van Landt-loopers/alleene dooz het poeder Pzecipitaet genesen zijn geweest/ ende daer toe genesen gebleben. De maniere om den selben in te geben/ is dese: Neemt gemepnen poeder Pzecipitaet/ die met *Aqua Vitæ* wel afgewassehen is een dzagme/ fijnen Triakel twee dzag. Foelgte eenen schzupel/ mengelet boozts wel t' samen tot een masse van pillen/dat immers den Pzecipitaet *per Minimas partes*, met den Triakel wel dooz-menghelt zp: van dese masse pillen/ geeft den Patient alle dagen/ sesthien/ twintigh/ of vierentwintig grepnen in/oock wel min of meer/ende dat alles na de ghelegenthept dat des Patients / dat suldp continueren (sonder daer bp/hem eenige andere medicijnen te laten gebzupcken) so langhe/ tot dat bp het spouwen wel dapper in den mont krpge/gekregen hebbende/ so suldp eenen dagh 2 ofte 3 wat op houden/ende so verre als 't niet ghenoegh en bolght / soo geeft hem daer af noch eens of tweemaels in / en houdt hem aldus in de pijne des monts/tot dat hem alle accidenten deser sieckten/ gantsch verloren hebben.

Sommighe die verachten den Pzecipitaet/ als mepnende wat beters te weten/ ende ghebzupcken in plaetse van

van dien / seker compositien die oock van den Quickssilber ghemaeckt worden/ als namelijck / het *Aurum Vitæ*, *Aquiliam Fixam*, of *Turbith minerale*, dese compositien/ al is 't sake datse met ander namen ghenoemt worden/ oock schijnen op een ander maniere gemaeckt te worde/ oock soo en is 't doch niet anders als Precipitaet / die wit/geel/swart ofte root is/ die oock anders geen werck en doet / als den gemeynen Precipitaet / want ick hebse oock alle seer wel versocht / ick hebbe oock daer van de rechte maniere/ om de selve te maken/die ick hier om der kortheyts wille/ niet en hebbe willen by stellen: daerom dat ick rade / alle de ghene die dese maniere van cureren willen gebruycken / den ghemeynen Precipitaet op dese voorsz maniere daer toe te nemen/gelijck als die oock alderbest bekent is /ende daer toe van diversche erbaren Meesters/in 't ghebruyck is gheweest over veel Jaren/ want dusdanige sorgelijcke medicijnen / zijn altijt sekerder te gebruycken op de selve maniere / ghelijck andere Meesters voor onsen tijdt de selve ghebruyckt hebben/ dan andere nieuwe te soecken.

Het x. Capittel.

Van de Curatie deser Sieckten, door de Plaesters van Ioannes de Vigo.

DE gene die nu niet en begeeren ghenesen te wesen/ door de Strijckade der salven / die in het 7 Capittel deses Tractaets beschreven staet / die kanmen door de opleggynge deser navolgende plaesteren/tot het spouwen eñ tot het zeeberen brengē/alsmen de selve legt op alle de junctueren van armen ende van beenen / ofte datmen de gantsche armen / ende oock de gantsche beenen daer in bewinde/naer datmen den patient wel gepurgeert heeft: Waer van de rechte maniere om de selve te maken / hier na volght.

Neemt olye van Camillen/van Wille/van *Spica*, ende olye van Lelyen/ van elcx 2 once / Vercken reusel ende Roet van Kalvers / van elcx 1 pont/ *Euphorbium* 5 drag. Wierooock vijf drag. olye van Lauriere/ anderhalf once/

soete

soete Boter 1 onc. 12 lebende Vorsschen / Pierwormen in Wijn gewasschen 4 onc. sap van *Ebulus* ende sap van Alantwortel-krupdt/ van elck 2 onc. Squynant / Steechas-blommen ende Water-krupdt/ van elck een handt vol/ Fransschen Wijn 1 pont/ siedet dese voorsz dingen al t' samen / tot dat den Wijn gantschelijck versoden is/ wringht dan alle vettigheyt door een dichten doeck/ ende doet dan daer by een pont kleyn ghewreven Goutglit/ dit gedaen zijnde/ soo mengelet voorts wel t' samen onder den anderen / ende daer nae soo doeter by soo veel Was / als tot een weecke plaester van nooden is / met noch 2 once Terpentijn / doetet daer na van den vyere/ en mengelter voorts by *Styrax liquida* anderhalf once/ maer siet toe dat ghy 't wel dapper roert / tot dattet begint kout te worden / alsdan soo mengelter noch onder 6 oncen Quicksilver die met Wijn ghedoot is: Ten lesten/ soo roeret al t' samen wel dapper om met een stercken yseren spatel / tot dat dese voorsz plaester gantsch kout is.

Ende so verre als u dunckt dat dese plaester te swack is/ wanneer sy 3 of 4 daghen daer op gelegen heeft/ende dat den Patient de kracht des Quicksilvers in de mont niet ghewaer en wort / so laet hem sijn handen ende sijn voeten/ met de salve die in 't sevenste Capit. deses Tractaets beschreven staet/ eens of tweemaels strijcken/ende als 't begint in den mont te komen/ soo laet dan de plaester daer op blyven ligghen / tot dat den mont van alle kanten begint open te gaen/ en wel zeer te doen / alsdan soo treckt de plaester af / ende laet hem voorts wel uyt zeveren/ ende daer nae soo regeert den Patient in alles/ gelijck als in 't voorsz sevenste Capit. ghesepd ende geleert is ghewees.

Het xj. Capittel.

De manicre deser Sieckten te cureren, door 't wasschen van een seker Water.

O Wat soo wel de Salven der Strijckade als de Plaesters/ by sommighe curieuse Patienten seer odieus

odieus zijn/ soo hebben sommige Meesters beginnen te ghebruycken een manier van wasschen / met een klaer Water / over het gantsche lichaem / 't welck seer repuelijck schijnt te wesen/in d'oogen van de curieuse Patienten: Ende al is 't sake / dat ick alsulcken maniere van cureren/nopt selve gebruyckt en hebbe/soo wil ick nochtans alhier beschryven hoe datmen het voorsz Water maken sal.

Neemt *Argentum sublimatum*, wel klepn gewreven/ anderhalf onc. en siedet op met een half pinte Gebrande-wijns / tot dat den Gebrande-wijn gantsch versoden is / alsdan soo giet daer by dry potten gemeyn waters/ ende siedet dan wederom een quartier van eender uren/ ende daer na so doet het van den vyere / nu koud gewreven wesende/so giet daer by een pint Roos-waters/ende latet voorts staen sincken/ namelijck 24 uren lang/ ende daer na soo giet het water wel klaer af / ende bestrijckt hier mede eerstmael uwe beenen eenen dagh of twee/ en is 't al te sterck dat het klaerkens maken wil/ soo gieter noch meer Roos-waters by / ende met dit voorsz water soo bestrijckt alle daghen eens u gantsche lichaem/ ende dat so lange geduerende / tot dat ghy daer af pijne in den mont krijghy/ ghelijck als of die met der salven ghestreken ware / dit alles ghedaen wesende / so regeert voorts den Patient/gelijck in 't sevenste Capit. deses Tractaets ghescreven is geweest. Dese maniere van strijcken is wel repuelijck / maer oftse soo seecker is als eenighe van de voorgaende manieren / en derf ick niet wel ghesegghen: Maer om dat ick soude toonen / dat my gheen maniere van cureren (deser sieckten aengaende) verborgen en is/ so en hebbe ick niet konnen na laten/ de selve daer by te voeghen.

Het xij. Capittel.

De maniere om de Pocken te cureren, door Purgeer-drancken.

DAer zijn oock sommighe Meesters / die dese voorsz Sieckten alleen door purgerende dranckken cureren/

gelijck ick oock bekennen moet/dat icker sommige (door den selben middel) gekent hebbe ghecureert te wesen/na datse alle andere middelen versocht hadden: dan overmits my dusdanighe Curatie suspect is/ en hebbe ick de selve nopt derven ghebruycken/want continuele Purgatien/door alsulcken simplicien/daer af dat den dranck gemaeckt wort/ moet de mage ende oock de lever seer verswacken: gelijck ick oock by experientie bevonden hebbe aen eenen Italiaen *D. A. de S.* genaemt/den welcken naer dat hy door desen middel van de pocken ghenesen was/ in een continuele Artijcke gheballen is/daer mede dat hy thien jaren langh te bedde is blyven liggende/tot dat hy oock ten langen lesten daer af is gestorven. Dan het zy hoe dat het wilt/ ick en hebbe oock niet konnen voorby gaen/(dewijle ick in dese boven-verhaelde materie ghetreden was) sonder den selven dranck hier te beschryven.

Neemt 1 pont goet geraspt pockhout / ende 4 oncen schorssen grof gestooten/Zene-bladeren 2 onc. Polipodt-wortels 4 onc. Holwortel een onc. *Agaricus* een half onc. Rosynen 1 pont / giet alsdan daer op vijf stoopen goet Biers/ ende siedet al t' samen wel dicht toe ghestopt tot op dry stoop/ daer nae soo gietet door eenen doeck / ende laet den patient daer af drincken/ des daeghs 4 ofte vyf maels. Sommighe die doender oock wel 3 of 4 oncen Salseperille by: Soo verre als hy niet ghenoegh en purgeert / soo doeter wat meer van de purgerende simplicien by/ ende purgeert hy al te seer/so doeter wat min by. Met desen voorsz dranck en behoeft den patient niet te sweeten / dan laten hem den selven also doorgaende wech drincken/ vier/ vijf ofte ses weken lang/ tot der tijdt toe dat hy volkomelijck ghenesen sal zijn: Wat nu voorts de reste belanget/daer in sal hy hem oock moeten reguleren / ghelijck als wy in 't vierde Capittel deses Tractaets geschreven hebben.

Tot een besluyt van alle dese voorgaende negen manieren van cureren deser voorsz sieckte / soo willen wy daer in den Leser vermanen / dat soo wanneer yemandt van deser sieckten genesen wesende / wederom quame in te vallen / sonder daer toe merckelijcke occasie van by-

slapen

slapen gegeben te hebben/ datmen straex so haest alsmen sulex ghewaer wordt/ de selve Cure wederom hergaen moet/ want het kan wel gebeuren/dat in 't lichaem van de gene die alreede eens ghecureert is gheweest/ ergens in sijn Aderen/ ofte in eenighe andere plaetsen sijns lichaems/een klepn boncxken verborgē gebleven is/ dan de bozighe besmethept ofte 't schadelijck fenijn der pocken/ 't welck hem daer na het bloet allengskens verderbende/ ober het gantsche lichaem kan openbaren/ eñ gelijck ick in 't eerste deses Tractaets verhaelt hebbe/niet anders dan ghelijck als een klepn boncxken byers/ allengskens verstarckende/'t welck ten lesten oock boozts het gantsche lichaem besmet ende infecteert/ gelijck als of het wopt van deser sieckten en hadde geneesen geweest.

Het xiij. Capittel.

Hoe datmen alle de Accidenten ofte Toevallen deser Sieckten, sal voor-komen ende remedieren.

HEt is oock grooteliex van nooden/ om in alles genoech te doen/ soo veel de materie aengaet/ dat wp oock leeren hoe ende op wat maniere/ datmen sommige accidenten die dese sieckte mogen aen komen/ ('t zp bupten ofte onder de generale Curatien/ daer van dat wp hier bozen gespzoken hebben) al mogen uptwendig ende oock inwendig remedieren: Ende om sulex te beginnen/ so willen wp eerst leeren vande pustulen ende ulceratien/ die haer eerstmaels aen de Mannelijckheydt pleghen te openbaren/ daer af dat somtyts groote ellende causeert/ alsmen de selve niet bp tyden en remedieert. Soo haest alsmen dan sulex ghewaer wozt/ salmen voozeerstē het lichaem purgeren/ den Patient oock ader-laten/so verre als hp noch jongh/sterck en tyck van bloede is/ daer na soo wasschet de pustulen met dit nabolgende Waterken: Neemt witten Franschen Wijn een pont/ Weeghbree-water 4 onc. Oppigment 2 dzag. Spaens-groen 1 dzag. Campher 1 half dzag. mengelet al t'samen in eenen Bijsel: als ghy 't nu hier mede gewasschē hebt/(so verre alsser geen groote putrefactie en is) soo leghtes boozts een

doecksken daer in nat ghemaeckt zijnde/ boben op/ ende als 't dzooghe is wederom een ander: maer so verre als dese pustulen souden willen in eten/ so stropter den Pzecipitaet in/ te weten/ na dat ghy 't wel gewasschen hebt/ en leghter dan al ebenwel het boozs Water op: Als nu dooz den Pzecipitaet het ulceracxken suyver is/ soo ghenese boozts met de salve *Diapampholigos*: ofte in de plaetse des Pzecipitaets/ gebzupcken sommige het salfken van Egypten.

De Vleesch-wzatten die haer in dese besmethept/ aen de Schamelheyt ofte in 't Fondament plegen te openbaren/ dte wozden aldus geremedieert: So verre als de selve aen den wortel dunner zijn als boben/ soo wozden die met eenen draet af-ghebonden/ ende soo verre als sy niet te binden en zijn/ so bestrijcktse met dit nabolgende watercken/ 't welck niet alleene hier toe goet en is/ maer oock tot alle cupdighepdt ende upt-loopinghe/ die den Menschen in deser sieckte soude mogē toe komen: Neemt Roos-water en Weeghbree-water/ van elck een pont/ Alupn ende *Argentum sublimatum*, van elck 2 dzag. siedet te samen tot op de helft/ daer na so latet staen sincken 24 uren lang/ dit gedaen zijnde gietet klaer af/ en bestrijckt hier mede de Vleesch-wzatten/ eben als of ghyse met eenige olye bestreeckt/ ende sy sullen alle verdzoogen: maer oft sy so hart waren/ datse hier mede noch niet vergaen en wilden/ soo handelt daer mede/ ghelijck als wy in het sevende Capittel des eersten Tractaets/ van de Ghesswellen gheleert hebben.

Magistraet-water Fallopi.

Dzuppaert te cureren. Dese sieckte der pocken plagh oock met eenen Dzuppaert te beginnen/ diemen dooz eens by te slapen behalen magh/ hoe wel datmen den Dzuppaert wel sonder besmethepdt der pocken krygghen kan/ nochtans is hy meest altijt daer upt causerende/ want upt besmethepdt der pocken/ is de materie des Dzuppaerts wat blaetachtigh. Na datmen in den Dzuppaert/ het gantsche lichaem wel gepurgeert heeft/ so machmen den Patient dese nabolgende dingen laten gebzupcken: Neemt wozrtels van Plompen 1 onc. zaet van Latuwe en van *Agnus castus*, van elck 1 half onc. Mastick/ Wieroock/ fijnen Bolus en gezegelde Aerde/ van elck 1 half loot/ mengelt al

al dese dingen t'samen/ eñ maeckter met slijm van Dragant pillekens af/eñ geefter den Patient alle morgen en alle avonden/ een dragm. of anderhalf af in. Een ander: Neemt witten Wieroock / Holwortel ende witten Amber/ van elck anderhalf drag. wortels van Tormentille/ Bocks-bloet ende Muscaten/van elck 4 schrup. Venetsschen Terpentijn 6 drag.mengelet al t'samen/eñ maeckter voorts pillen af / hier van mooghdy alle daghen den Patient wel twee dragmen in geben.

Door het *Contagium* ofte besmethept/krijgtmen oock wel geswellen in de Lieschen/ dieme Klap-ooren noemt: Alsmen dese gewaer wort / so en salmen die geensins indrijven/ gelijck wy hier boven op diversche plaetsen vermaent hebben / maer men sal de selve door alle middelen tot sweemisse sien te verderen / op dat het senijn niet inwendigh over het gantsche lichaem ghedreven en worde / gelijck wy in 't 18 Capittel van de Gheswellen der peste/ ende in 't 35 Capittel van de Klap-ooren gheleert hebben.

In de verouderde pocken /komen oock dickwils de beenders te verrotten ende te verderven / gelijck als wy in 't 2 Capittel der pocken/ ende op ander plaetsen meer vermaent hebben / 't welck een beswaerlijcke sake is/ principalijck als dese verrottinge der beenders/in 't verhemelte des monts ofte inden neuse komt / aldaer de beenders lichtelijck corrumperen : daerom/soo haest alsmen eenige verrottinge in dese voorsz beenders gewaer wordt/ ende datmen van buyten daer eenigh beginsel af gewaer werd / so salmen de plaetse daermen het beginsel deser verrottinge siet/ tot den beene toe op-snijden/het sy met een Scheer-mes ofte door een Corrosijf / ende daer na soo salmen daer in leggen alle dingen/ twelck de verrotte beenders doet scheyden/daer af dat wy in 't Tractaet der ulceratien/ende vande verrottinge der beenders breeder spreken sullen.

Aengaende de herde Knobbelen of de herde Geswellen/ die haer inde besmethept der pocken openbaren/ soo verre alsmen siet dat sy noch door den dranck des pockhouts/ noch door den dranck der Salseperille/noch door de Strijckake vergaen en willē/ so salmen daer alsulcken

plaesters op leggen/ tot vermorwinge ende verteeringe der selver/ gelijck als in 't epnde des 6 Capittels van de Pocken/ eñ oock in 't 12 Capit. van het Gesw̃el *Scirrho*, beschreben staen. Ende soo verre als sy niet sonder open doen/ met plaesters en konnen verdreven worden/ so salmen de selve open doen / gheljck als wy in 't epnde des 4 Capittel van de Pocken gesept ende geleert hebben.

Kloben in de palmen der handē/ eñ planten der voetē.

Ende ofter nu eenige Kloben met eenige herde Weeren/en drooge Rupdigheyt inde palmen der handen/ende inde planten der voeten quame/ die met den dranck van Salseperille niet vergaen en wilden/de selve salmen dan strijcken met dese nabolghende Salve: Neemt salve van Roosen ofte Pomade 2 onc. en menghelter onder 2 of 3 drag. poeder Precipitaets/ende bestrijcktse daer mede alle avonden als ghy te bedde gaet. Ofte wepckt eerstmaels de handen eñ voetē/in dit nabolgende sop: Neemt Hennst-wortels/ Malue/ Violetten-bladers ende Patichwortels/van elck 2 hant vol/eñ oock een Schaepshooft/ siedet al t'samen in genoegsaem waters/so lange tot dat het vleesch van de beenen valt/en stooft dan hier in de handen en de voeten/ namelijck des avonts eñ des morgens/daer na so bestrijcktse met dese nabolgende salven/ Neemt olye van soete Amandelen / olye van Roosen en Verckens vensel/ van elck 1 onc. droge Cerupse en gedooden Quickssilver/van elck 1 half onc. wit Was 1 onc. mengelet doorts al t'samen seer wel onder den anderē in eenen mortier / ende bestrijckt hier mede de planten der voeten ende de palmen der handen. Waer ofter nu eenighe herde Weeren waren / die hier door niet vergaen en wilden so salmen de selve met een goet scheermes af snyden/ als sy te voren wel doorwepckt zijn/ en als sy afgesneden zijn/wrijfse met eenen rouwen doeck/so lange tot datter 't bloet uyt komt/ en daer na soo bestrijcktse met het Magistrael-water / daer van hier voren teghens de Vleesch-wonden beschreben staet : Ende so verre als dit doorts noch niet helpen en wilt / soo stooft wederom de handen en voeten als voren/eñ bestrijcktse dan daer nae met dit nabolgende salfken : Neemt olye van Roosen eñ versche Boter/ van elck 1 once/Cerupse 2 drag. Terpentijn een onc. *Argentum sublimatum*, 't welck op eenen wijf-

wijf-steen wel kleyn gewreven is/ende daer na met sap van Lamoenen gewasschen zy/ 2 schrup. menghelet wel t'samen in eenen mortier/ en bestrijckt doorts hier mede de planten der voeten/ en de palmen der handen/doorts so leght dese navolgende plaester op de planten der voeten/ende gaet daer op: Neemt *Ammoniacum* ende *Galbanum*, van elcx een drag. Wieroock/ Mastick/ Aloe en Cerupse van elcx een half drag. Beeren-smout Bassen-smout ende Oerckens-reusel/ van elcx 1 onc. Terpentijn en Spiegel-harst/ van elcx 1 half onc. olye van Roosen 2 once/ Sypigment ende Alluyn/van elcx 2 drag. en half/ gedooden Quicksilver 1 once/ Was so veel als noodigh is / om daer af een herde plaester te maecken / bestrijckt hier af plaesters / ende leghtse op de planten der voeten. Ofte is 't datmense hier mede noch niet ghecureren en kan/ so salmense wederom op nieus baden/ ende dan afgedroogt wesende/ so salmense veroocken met dit navolgende: Neemt Formiljoen en *Sandaraca*, van elcks een once / poeder van precipitaet een half once / Paradijshoudt/ Genever-gomme / *Styrax Calamita*, Bensewijn/ Myrrha en Wieroock/ van elcx 2 dragm. stootet doorts wel t' samen alles onder een/ veroockt hier mede de voeten alle dagen eens/ ende leghter daer na de voorgaende plaesters op.

Als nu het hayr/den baert en de wijnbrauwen/ komen upt te vallen / so salmen dit navolgende doen om 't selve te beletten / en om ander hayr inder haeste te doen wassen: Eerstmaels soo salmen den Patient wel purgeren/ en daer na salmen den Patient veel van *Pieretrum* wortel laten knauwen / om daer door een Tiberspe upt den hoofde te maken/ of is hem den wortel al te sterck / soo magh hy Mastick/Peper of Nagelen knauwen/ende so veel waters uptspouwen als 't mogelijck is / daer na so laet den Patient wasschen met dese navolgende Looge: Neemt Alsene / Betonye/ Roosemarijn/ Polepe en Averone/van elcx een hant vol/ Hasel-wortel een drag. roode Roosen 1 hant vol/ 8 Cypres-noten grof gestooten/ siedet doorts al t' samen in Barbiers Looge / ende daer na soo wasschet den patient hier mede syn hooft / ende met Spaensche Zeepe maer al eerruen dit wasschē bestaet/ so

is 't beter dat den patient sijn hayr laet af snyden / ende dat soo by als 't mogelijck is / op dat in 't wasschen des selfs / de reste van den hayre niet gantsch upt en valle / dit nu also gedaen wesende / so salmen het hooft ende den baert bestrijcken met dese salve: Neemt *Laudanum*, stoot hem wel klepne ende mengelt hem met genoegsaem olye van Mierten / ende met olye van Roosen / tot een soyme van een salfken / hier mede sulcx het hooft ende den baert bestrijcken / te weten / des avonts ende des morgens. En soo alle dese dinghen niet helpen en wilden / so beroockt het aengesicht en het bloote hooft / met dit nabolgende poeder / d' welck aldus gemaeckt wort: Neemt alderley Sandel-hout / Wieroock ende Paradijs-hout / van elcks 1 onc. Myrrhe 1 onc. Foymijhoen en Oypigment / van elck een once / mengelet wel te samen / en maeckter voorts een poeder af / dit gedaen zijnde / soo wort hier af alle dage op heete kolen / 8 of 9 dagen lang na den anderen geduerende / en hout het gantsche hooft ober den roock in een Pauljoenken besloten: Ende so verre alsmen siet / dat door desen particulieren roock / het uytvallen des hayrs noch niet op en houdt / soo moeten wy komen tot het roocken des gantschen lichaems / daer af wy in 't achste Capit. deses Tractaets gesproken hebben / en daer mede sonder twijfel wel vaste blyven staen de. Als nu het hayr uytgevallen is / so sulcx (om 't selve te doen wassen) het hooft ende het aengesicht / met dit nabolghende wasschen / Neemt Malvesye / Kinder-pisse ende Koepemelck / van elcks een pont / Maeghden-honigh een half pont / mengelet al te samen ende distilleret / ende met dese distilatie soo wascht de plaetsen des hayrs alle daghe: maer of dit al noch niet helpen en wilde / soo ghebruyckt dan dese nabolgende salve: Neemt *Euphorbium* 2 dragm. wortels van *Tapsia* een half onc. *Turbith* een dragm. Nagel-poeder drye dragm. olye van soete Amandelen anderhalf pont / mengelt dit al t' samen / ende siedet dan in een glas in eenen ketel waters / drye daghen na den anderen elcke reyse acht uren lang / ende daer na so laet dese olye staen sinckken 4 dagen langh / dit gedaen zijnde soo giet de olye klaer af / en bestrijckt hier mede de plaetsen / daer het hayr gewent is te wassche / te weten / alle daghen eens. Dit

is

is een seer secrete Medicijne tot deser voorsz saken/ maer men moet met dese olye seer mager strijcken / want anders so souder de huyt door op-loopen.

Wanneer nu het verhemelte des monts uytghevallen is/so krijght den Patient groot gebreck in zijn eten ende in zijn drincken/ want het drincken dat loopt hem ten neuse wederom uyt/ ende de sprake die wordt hem oock seer onbequaē:om dit nu te remedieren/so moetmen voor eersten toesien/ hoe groot dat de openheyt van binnē zy/ daer het been uytgevallē is/ende of het gat van alle kanten gecicatriseert is : so verre als het gat niet al te groot en is/so salmen 't met Kattoen altijt gestopt houden / eñ stekender alle dagen eens of tweemael versch Cattoē in: maer indien dat het gat so groot is/dattet met geen Cattoen te stoppen en is/ so salmen laten maken een silveren of gouden plaetken/gelijc als een kleyn pot-schijfkē/ dat op de eene zyde in den midden des voorsz plaetkens / een ooghsken hebbe/aen welck oogskens datmen vast makē sal/een stucksken van een Sponcye / om also in de openheyt van het verhemelte des Monts te setten/want als het Sponcyken nat wort/soo sal 't selve komen te swellen/eñ also het voorsz plaetken blyven vast houden/waer door dat de gantsche openheyt sal gestopt zijn/ gelijck by dese figure te sien is.

Figuren der Instrumenten, diemen noemt Stopsels des verhemelte des Monts.

Den patient sal het selbe Sponcpken soo dickmaels uptnemen / alst hem selben belieft / om dat hy 't selbe in repn water uptwasschen mach / ende wederom inseetten als te bozen: Ofte men kan oock wel tot deser intentie een plaetken nemen / ende het selbe wel dicke met Katoen bewinden/ende also sonder Sponcpe daer in setten.

Tot een besluyt soo sp alhier den leser vermaent / dat wel al dese particuliere remedien/van dese boozsz accidenten der pocken/ seer goet zijn / maer de selbe te ghenesen/ sonder daer by te houden een generale Curatie / dooz eenige van dese 9 boozgaende Capittelen ende Curatien/ en sal 't gheen fondament hebben/ waer van dat ick den Leser midts desen/wel hebbe willen waerschouwen.

Het xiiij. Capittel.

Van den Scheur-buyck, Scorbuticus morbus.

Gheliick alle beyde dese booz-gaende besmettelijcke sieckten/als namelijck / de peste ende de pocken/ zijn sieckten der substantien / die dooz remedien van haerer gantscher substantien/en dooz seker *Specifica* willen ghecureert wesen: also is oock dese sieete des Scheurbuycks/ een sieckte der substantien/die niet dooz seker droogende/ verwarmende/ verkoelende/ ofte dooz seerker verbochtgende dingen en wilt gecureert zijn/maer alleen dooz hare *Specifica*, ende dooz remedien die alsulcken sieckte van haer gantscher substantien / ende dooz eene verborghen kracht/helpen ende cureren konnen. Ende al ist sake/dat dese sieckte des Scheur-buycks / meer dooz inwendighe remedien als dooz uptwendige ghecureert wilt zijn/ oock sulcks / dat de selbe Curatie meer den Medicijn betreft als den Chirurgijn / nochtans mitsdien dat ick by experientie wel weet/ dat meer den Chirurgijn als den Medicijn/tot deser Curen beroepen wort/so en hebbe ick niet konnen na-laten/ (om dit mijn begonnen werck genoeg te doen) de perfecte Curatie der selver sieckten / alhier te tracteeren/ende dat oock op alsulcken maniere/als ick 't by groote menighte selbe gecureert ende genesen hebbe.

Dese

Dese voorsz sieckten/zijn meest alle de gene onderworpen die een ledigh leben voeren/ende daer by anders niet en gebruycken/als swaren dranck ende groove spyse. De Geleerden noemen dese sieckte *Ictheritiam Nigram, Scorbuticum morbum, &c.* ende seggen daer by/dattet anders niet en is als een verspreydinge der melancholijcker humeurē/ over het gantsche lichaē/ causerende de selve verspreydinge/door een verstoppinge der milten: Maer dat sulcks alsoo niet wel en kan wesen/ dat wijst de Curatie deser sieckte upt/want alle inwendige ende ooc uptwendige sieckten/causerende upt melancholijcke humeuren/ soo sy niet gantsch incurabel en zijn/ soo zijn sy doch veel swaerder ende langhsamer om cureren/ als eenige ander sieckten/die upt andere humeuren haren voorspronghnemen:daer nu dese sieckte des Scheurbuycks/ hoe swaer datse oock sy/en hoe lang datse oock gedruert mach hebben/in 14 dagen/in 3 weken/oste ten alderlanghsten in 1 maent/kan genesen worden/ gelijck sulcks de dagelijcksche experientie dat selbige mede bringht.

Ghelijck als Quartana Febris/melancholia Morbus/ schurrhus/ cancer/etc.

Dan het sy hoe dattet wil / die met deser sieckte beladen zijn/hebben gemeynlijck een lootderwige ende bleecke verwe/sy hebben den adem kort met eenen bant door het herte/ende daer toe eenen verlozen appetyt/met groote traeghept des gantschen lichaems/eñ het tant-vleesch is haer meestendeel blaeu/ gheswollen/tot verrottinghe/ ende tot bloeden genepgt/namelijck/so wanneer men het selve aenroert: somtijdts openbaren hen oock blaeu of groenachtige plecken/over het gantsche lichaem/ en ooc strammighept in de knyen / ende meestendeel hebben sy swarte kleyne peuckelen / eben als Vlop-beten op de scheenen/ende daerenboven so is haer uryne gemeynlijck root.

Overmidts ick de Curatie deser sieckte / in den groote Medicijn-boeck/ die ick over een jaer ghetranslateert hebbe/van deser sieckte niet gedacht en hant/ so hebbe ic de selve upt mijn eygen authoritept daer by gheboeght/ gelijck ick wederom de selve ooc hier byvoegende ben. Dus om dese sieckte te cureren / soo salmen den patient eerst wel purgeren met een dranckxken van Tene-bladers/ of met pet desghelijcke/waer van diversche formen in't

in't Cap. der Purgatien beschreven staen/dit gedaen wesende/so hy noch jong/sterck/ eñ tamelijck bloet-rijck is/ soo salmen hem de Mediaen-ader openen: den anderen dag daer na/ salmé hem desen nabolgenden groenē dranc bereyden/ daer hy alle dage dry of viermaels in nemen sal/te weten/des morgens vroegh een repse/nae den middagh twee repsen/en 1 ure of meer na den abont eten/(te bedde gaende) noch een repse.

Neemt Beke-boom ende Water-kerssen/ van elcks 2 hant vol/stootse in eenen steenen ofte houten mortier/tot pap ofte tot moes/ende giet dan daer op een pinte Rijnschen Wijn/ ende een pinte klepn Biers/ ofte Wepe van Soete-melck/daer nae soo roeret al t'samen wel om met den stamper/ en wringhet dan door een doeck/ voorts so geeft den Patient hier af in/als hier boven gesept is/ende men sal dit aldus blyben continueren/ tot dat den patient volkomen gesont is.

Een ander: Neemt peper-wortel/ diemen *Raphanum Sylvestrem* noemt/ soo veel alst u belieft/ ende raspt den selben op een raspe/oft stoot hem wel klepne tot pap/ende giet dan hier by half Wepe van Melck en half Rijnschen Wijn/of ghy mooght hier toe wel klepn Bier nemen/so veel alst u belieft/voorts so mengelet met den gestooten peper-wortel/ ende daer na so wringet door eenen doeck/dan noteert dat den dranck so sterck na den peper-wortel moet smaecken/ datmen den selben sonder groot verdriet drincken mach/eñ drinckt dan hier af des daegs dry of vier repsen/ gelijc hier boven gesept eñ geleert is.

Item/neemt Lepel-krupt 2 goede hant vol/ of so veel alst u belieft/ stootet voorts tot moes in eenen steenen mortier/ ende menghelter by soo veel klepn Biers ende Wijns/ alst u belieft/ of nae dat ghy 't sterck drincken kond/ hoe sterckèr dan den krupde hoe beter/ ten lesten wringet door een doeck/ende drinckt hier af gelijck hier boven gesept is.

Item/neemt Aloe/ Myrrhe ende witten Wijn-steen/ van elck 2 dragm. Rhabarber ende *Agaricus rociscatus*, van elck 1 drag. Xene-bladeren ende *Epithimus* van elcks 2 schrup. wortel van Gentiane 1 dragm. stootet alles tot poeder/ende daer na soo deplet in negen gelijcke deelen/

ende

ende geeft den patient hier af te drincken alle morghen een deel/ende dat met Wijn ghemengelt. Dit machmen oock gebruycken/alsmen de boven genoemde dingen niet bekomen en kan.

Ende oft nu gebeurde /dat in dese sieckte des scheur-buycks/het tant-vleesch des patients gheheel verdorven en stinckende ware/soo spoelt den mont met Wijn/ ende bestrijckt het tant-vleesch met syrope van Moerbesyen/ of met Honigh van Roosen / ende soo de putrefactie seer groot ware / soo bestrijcket tant-vleesch met het salfken van Egypten/ *Vnguentum Egyptiacum* ghenoemt. De strammigheydt der beenen/ die suldy strijcken met olye van Pier-wormen/ende daer op leggen eenighe vermorwende plaesters. Hier mede sy nu ghenoegh ghesproken van de Cure des Scheur-buycks.

Het xv. Capittel.

Van de Purgatien.

Ghelijck het my geraetsaem gedocht heeft/alle soorten van purgatien onder een Capittel te begrijpen/ daer uyt dat elck voorsichtig Chirurgijn/na zijn goede discretie sal mogen kiesen/alsulck een/ die hem sal duncken alderbest te dienen/tot het Lichaem dat hy 'er mede purgeren wilt/overmidts dat den eenen licht/ende den anderen hert van purgeren is / ende oock na dat het een lichaem grof/sterck/teer ende swack is : Soo sal ick dan hier alle soorten van purgatien beschryven/ende daer by oot voegen/welck humeur elcke purgatie purgeert/ ende in wat accidententen daemen de selve sal mogen gebruycken.

Dese navolgende purgatien suyveren het bloet/ ende zy purgeren slap/ men mach de selve wel in geven in alle heete Gheswellen / in versche Wonden / ende in Beenbreucken/etc.

Neemt versche uytgetrocken Cassye en *Diacatholicon*, van elcx 6 drag. mengelet voorts al t'samen met water van Endivie/tot een drancxken.

Item/neemt anderhalf onc. Manna/en 1 onc. syrope van Provency-roosen/ mengelet te samen met water van

Buglosse

Bugloſſe tot een dranckxken.

Item/neemt Rhabarber anderhalf dragm. Xenebladers 1 half onc. Caneel 1 half dragm. latet al t'ſamen wepcken een gantſchen nacht langh/in genoeghſaem waters van Endivie/ende daer na ſoo drucket upt/dit gedaen zijnde/ ſo doetter wat ſupckers by/en ghebet hem dan met eenen dronck in.

Item/neemt Xene-bladers een half onc. wortels van Boom-baren een half onc. een once Corinten plat ghestooten/een half loot Anijs grof ghestooten/ siedet te ſamen met genoeghſaem klepn Biers/wringhet door/ende gebet in met eenen dronck.

Ofte neemt *Electuarium lenitivum*, anderhalf once/ mengelet met genoegſaem waters van Endivie tot een dranckxken.

Deſe naevolghende Purgatien, purgeren de cholerijcke humeuren: Men mach deſelve wel ingheven in de Rooſe, in 't Gheſwel Herpes, ende voorts in alle andere Accidenten, die uyt een Cholera haren oorſprongh ſchijnen te nemen.

NEemt Rhabarber anderhalf dragm. Caneel een half drag. wepcket te ſamen een heelen nacht / ende daer nae ſoo drucket door eenen doeck / ende mengelter ſes dragma Caſſye by/tot een dranckxken.

Item / neemt ſchorſſen van geele Mirabolanen vier drag. en twaelf Tamarinden/Caneel 1 half dragm. ſiedet te ſamen in ſes onces waters van Bugloſſe tot op de helft/ daer na ſoo wringet te ſamen door een doeckxken / ende doetter een once Manna by.

Item/ neemt Rhabarber een dragm. Caneel een half drag. wepcket te ſamen een gantſchen nacht lang in genoeghſaem waters van Endivie ofte Bugloſſe/daer nae ſoo drucket der morgens upt/ende mengelter by 1 half once Conſerve van Dapen / ende een once Syrope van Violencp-Roſen / voorts ghebet met eenen dronck in.

Item/

Item/ neemt ses dragm. Conserve van Daepen/ ende mengeltse met genoegsaem water van Bugloſſe/tot een dranckxken.

Item/neemt een half onc. *Diapruni ſolvitivi*, of 6 drag. nae de sterckte des Patients / ende menghelet met ghenoeghsaem Wepe van Soete-melck tot een dranckxken.

Dese naevolghende Purgatien, purgeren alle koude, waterachtighe, Phlegmatijcke humeuren: men mach deselve ingheven, in alle koude Geswellen ende ghebreken, ghelijck als in het Ghesswel Oedema, ende oock in alle konde herde Ghesswellen, als in de Water-breucken, ende in de Pocken, &c.

NEemt Tene-bladeren 1 half onc. *Agaricus trociſcatus* anderhalf drag. Gengber 1 schrup. latet al te samen wepeken eenen gantschen nacht oder in ghenoeghsaem waters van Polepe ofte van Venckel / ende des morgens soo wringhet upt/ ende doeter dan wat Suckers by/ende gebet also met eenen dronck in.

Item/neemt ses drag. *Benedicta laxativa*, ende mengheltse met ghenoeghsaem waters van Betonie tot een dranckxken.

De pillen *Agrigativæ*, 1 drag. of anderhalf in-ghenomen/dryben oock alle waterachtighe humeuren upt.

Desgelijcken so doen oock de pillen van *Agarico*.

Het poeder *Diaturbith*, een dragm. in-ghenomen/ doet oock het selve.

Dese nabolgende pillen/machmen in langdurige koude gebreken/alle dage inmemen bysonder op een repse/ ofte om den anderen dagh/na den epsch des gebrecks/ende na de sterckte des patients.

Neemt van de Masse van pillen *Aureæ* ende *Cochiæ*, van elck 1 half drag. van de pillen *Lucis* 1 drag. Trociscen *Alhandali* 1 halven schrup. Nardus-saet 6 greyn. mengelt

mengelt al t'samen met genoeghsaem waters van Betonie/ende maeckter 15 pillen af/ hier van mooghdy bypelijck wel vier of vijf af innemen/ want sy purgeren seer wel upt het hooft.

Item/neemt Anijs en Venckel-zaet/ t'samen groff gestooten/van elck 3 drag. 10 of 12 pruymen de steenen upt gheslaen/2 hant vol Rossijns/oock de steenen uptgedaen/ anderhalf on. Zenebladers/*Turbith* en *Agaricus* van elck 1 half onc. dooyts so mengelet al t'samen/ en gieter ghenoegsaem waters op/daer na latet den gantschen nacht staen wepcken/ende des morgens soo siedet op/namelijck so lange/tot datter ontrent een pinte nats blijve/dit ghedaen zijnde/so spget dooy een doeck/ ende doetet dan wat Suyckers ofte wat Honighs by/ ende geeft den patient hier af in/namelijck des morghens bygh eenen goeden dyonck.

Dese navolgende Purgatien, purgeren alle grove melancholijcke humeuren, daerom datse oock goet zijn in den Kancker in 't Ghesewel Schirrus, ende tot alle ulceratien, die uyt melancholijcke humeuren haren oorsprong nemen, oock in een verherde milte, inde Pocken, ende inden Scheurbuyck, &c.

NEemt Zenebladeren 1 half once/ *Epithymus* 2 drag. Canneel een half drag. latet met genoegsaem waters van Duyve-kervel/den gantschen nacht staen wepcken/ ende des morgens soo druckt upt/ ende doetet dan een wepnigh Suyckers by tot een dranckken.

Item/neemt *Epithymus* een half once/ Anijs ende Canneel/van elck een half dragm. siedet te samen op met waters van Hoppe/ daer na soo druckt upt ende mengheltet een once Manna by/tot een dranckken.

Item/neemt een loot van de Confectie *Hamech*, ende mengeltse met genoegsaem waters van Duyve-kervel/ tot een dranckken.

De pillen *De lapide lasuli*, purgeren oock alle melancholijcke

choljcke humeuren / alſmen 't gewicht van een dragme ſwaer daer af in neemt.

Hier volgen nu alle ſoorten van Clifterien, diemen in alle heete Ghebreken ghebruycken magh, als in alle heete Geſwellen, in alle verwondinghe, ende in Been-breucken, &c.

NEemt Malue / Violette-bladeren / Mercuriael ende *Parietarie*, van elcks een goede handt vol / Anijs ende Venckel-zaet / grof ghestooten / van elcks een half loot / ſiedet te ſamen met ghenoeghſaem waters / daer-ts ſoo neemt van dit ſop 1 pont / ende mengelt daer by anderhalf onc. *Diacatholicon* twee onc. olye van Violetten ende olye van Roosen / van elck anderhalf once / Sout een drag. daer-ts ſoo ſet hier mede een Clifterie.

Neemt Beete / Mercuriael en Malue / van elcks een goede hant vol / Camillen en Melilote-blommen / anderhalf handt vol / ſiedet al t' ſamen / ende neemt dan van dit ſop een pondt / doet daer by een once Confectie van Dayen / ende een half once Conſerve van Pruymen / olye van Lelyen ende olye van Camillen / van elcks anderhalf once / ende ſet hier mede een Clifterie.

Deſe navolghende Clifterie, maghmen in alle koude Ghebreken ghebruycken, als in koude Gheſwellen, in langhdurighe Ulceratien, ende oock in de Pocken, &c.

NEemt Camillen / Melilote-blommen / Rupte en Mariolepne / van elck een hant vol / Bakelaer ende Comijn / van elcks een half once grof ghestooten / ſiedet al deſe dinghen t' ſamen in ghenoegh verſch Pens-ſops / ende neemt dan hier af een pont / ende mengelt daer by anderhalf once *Benedicta laxativa*, olye van Camillen en olye van Dillen / van elck anderhalf once.

Item / neemt Munte / *Paryetarie*, Camillen / ende Mariolepne / van elcks een handt vol / Anijs ende Venc-

kel-zaet / van elck 3 dzag. Zemelen en Fenegrieck / van elck een hant vol / siedet al t' samen in genoeghsaem waters / neemt dan een pot van dit sop / *Benedicta laxativa* een onc. Confectie Hamech 3 dzagm. olye van Rupte ende van Camillen / van elck anderhalf once / voozts soo mengelet al t' samen / ende set hier af een Clisterie.

Dese navolghende Purgatien maghmen in alle uytwendighe Ghebreken in geven, als den Patient ghesont van herten is.

NEemt Anijs ende Venckel zaet / grof gestooten / van elcks 1 half lodt / 10 of 12 uptgelesen Pruymen de steenen upt gedaen / Cozinten twee onc. en half / woztel van *Polipodium* anderhalf onc. siedet al t' samen met eenen pot waters / tot dat ontrent het vierendeel versoden is / ende daer nae soo wozpter by anderhalf once Zene-bladers / *Agaricus* 3 dzag. dit ghedaen zijnde soo latet dan noch wat sieden / voozts so latet kout wozden / ende gietet alsdan dooz eenen doeck / hier van suldy eenen dzonck in geben / 't zy groot of klein / alles na de ghelegenthept des Patients.

Dit nabolghende poeder maghmen ock in alle accidenten gebzupcken: Neemt Zene-bladers 1 onc. *Turbith* 4 dzag. Soet hout / Anijs / Venckel-zaet ende Gengber / van elck anderhalf dzag. *Agaricus* 4 dzagm. *Diagridium* anderhalf dzag. maeckt voozts hier af een subtijl poeder / ende geefter af in een dzag. 't zy min ofte meer / alles na de ghelegenthepdt des Patients / met een dzoncken Bier vermengelt.

Item neemt Aloe 1 once / *Agaricus* 1 half once / *Colloquintie* 3 dzag. swerten Nieswoztel / *Diagridium* en *Spec. Diarhodon Abatis*, van elck dier dzag. stootet alles grof / ende gietet dan so veel Gebzande-wijns op / dattet rupm daer in swemme / ende latet alsoo staen wepcken dzy of vier dagen langh daer na so wzinget sachtkens dooz eenen dichten doeck / dit gedaen zijnde / so latet af roocken op heets asschen / in heet water / of in een back-oven / op dattet wozde als een masse van pillen / voozts so maeckt hier

hier af pillekens van 4 in een schzupel/ ende geefter hier af in twee/ dzy of vier/alles na de sterckte des Patients: Dp purgeren alle humeuren/in klepne quantiteyt ingheghegeven.

Hier volghen nu sommighe Vomitoria, dat zijn Medicijnen die doen overgeven.

NEemt syzope van Munte en van Violetten/van elcks 4 onc. siedse wel dick in/ ende daer na so menghelter dit navolgende Poeder by: Neemt woztels van Pompoenen/zaet van Radijs ende zaet van Netelen/al t'samen eerst in Roos-water ghewepckt wesende/ende daer na wederom ghedzooght/ende alsdan tot poeder gestooten/ van elck 1 half onc. Hasel-wozel klepn gestooten 1 onc. Caneel ende Venckel-zaet/van elck anderhalf dzag. mengelet al t'samen ende maeckter een Confectie af/ende gheeft hier af in (om oder te geven) vier of vijf dzag. t'zy min of meer/ende dat met Wepe van Melck ofte met Gherste-water vermengelt.

Item/ neemt zast van Radijs/van Comijn/van Kapen/ van Alupn en zaet van Dille/van elck een half loot/ zaet van Lups-krupt 1 schzupel/ Hasel-wozel een loot/ siedet te samen met eenen pot waters/gheeft hier af den Patient soo langhe in tot dat hy komt te braken.

Item/ neemt sap van Squillen ende sap van Alupn/ van elck dzy loot/ Supcker dzy onc. siedet t'samen (doch sonder verbranden) tot datter soo dicke is/ datmen daer af een plat Supcker gieten magh/ ende van dit Supcker suldy elcke repse ingeben 3 of 4 dzag. alsoo 't is/ of met Bier of met Wijn.

Ioannes Fernelius, pleegh 1 dzag. of 4 schzup. poeder van Hasel-wozel/ tot het ober-geben in te geven/ met een dzoncken wepe van Melck/ ofte met Bier.

Item/neemt zaet van Dille/zaet van Radijs/van elck 1 half onc. siedet te samen in een pinte Gersten-water tot op de helft/ doeter by dzy onces *Oxymel*, ende neemt te samen in na dat den Patient wel gheghegeten heeft.

Item/ neemt thien pont groene sloesters van Okernoten/laetse 5 of 6 dagen staen wepcken in Azijn/ daer

na soo distileert hier upt een water/ en geeft er af in dry ofte vier oncen/min ofte ock meer/alles na de gelegentheyt des Patients.

De gemeyne Suppositorien, worden aldus ghemaeckt.

Gy sult nemen Honigh twee oncen / Sout een half onc. siedet te samen in eenen pseren lepel / tot datter soo dicke sy / datmen daer af Suppositorien rollen kan/ op een teljoze die te vozen met Boter besmeert is.

Item/neemt 2 oncen Honighs/ een half once Souts/ *Trociscos alhandali* een half dzagm. siedet als vozen/ende maeckter Suppositorien af / gheliick als hier boven geleert is gheweest: Ende hier mede sy nu genoegh gheseyden/ van alle soozten van Purgatien.

Eynde des tweeden Tractaets.

Het eerste Capittel.

Van de Wonden.

WAt een Wonde is / ende dooz wat oozsaken dat een Menschc kan ghewont wozden / waer dooz datmen ock een Wonde kennen magh / en is alhier niet noodigh te verhalen / oberminots datter niemandt soo slecht en is / (die sijn bijf Sinnen heeft) die alsulcks niet beter en weet / alsmen hem seggen kan: Maer wy willen hier alleen gaen verklaren/ welcke Wonden alder-swaerst ende periculeust zijn/ende welcke Wonden doodelijck zijn.

Alle Wonden die groot zijn / die zijn swaerder om genesen dan de kleyne / maer periculeuse Wonden / zijn degene die in de Zenuwen / in de Tendonen / in de Junecturen / ende in de beenderen gheschieden : Item / alle Wonden daer in dat de Musculen / de Arteriën/ de Zenuwen

nuwen ende de groote Aderen over dweers af-ghehouwen zijn / daer in dat oock de beenders ende het mergh der selver/geknurselt is. De Wonden die oock in ongesonde lichamen gheschieden / hebben altijt wat meer perijckels/ als de gene die in gesonde lichamen geschieden.

De doodelijcke Wonden / zijn de Wonden der hersenen/ des herten/des middel-schots/ (principalijck) die in de membraneuse substantie des selven geschieden: Item/ de Wonden des Rugge-beens/ der Loosen / der Nieren/ der Milten / der Lijf-moeder / der Blasen / der kleyner Darmen/ der Stroten/ oock alle Wonden/die in groote Aderen ende Arteryen gheschieden. Doodelijcke Wondē.

In 't genesen van alle Wonden / moetmen vijf particuliere dinghen observeren/ waer van het eerste is/ dat alsmen siet datter in een Wonde yet vreemts steeckt/ datter niet in en behoort te steken/ uytgenomen wort/ ghelijck als hout/ steen/yser/ hayr/lynwaet/etc. Ten 2. datmen alle afgescheyden partijen der Wonden/so dicht aen den anderen vringe als 't mogelijck is/ 't zy door heffen/ vinden/ of andersints. Ten 3 datmen de t' samen ghebrochte partijen/ sal beneerstighen by den anderen te behouden. Ten 4. datmen alle substantien des Lichaems/ in alle verwondingen sal sien te behouden/ sonder de selve voorts af te snijden / welverstaende die mogelijck zijn om te behouden. Ten 5. datmen hem sal beneerstigen/ om alle pijne/ inflammatien ende andere accidenten/van de gewonde partijen te weeren/ ende de selve in een goede ghetempertheyt te conserveren.

De maniere om alle dingen uyt alle Wonden te trecken / datter uytghetrocken moet zijn / die leert *Ioannes Tagaultius* in 't lange/ ende oock andere meer/ dewelcke men daer af lesen magh. De maniere van Heften te legghen met der naelden / en heeftmen hier niet te leeren/ overmidts alle ervaren Chirurgijns daer af ghenoeghsaem de wetenschap hebben/doch sal op een ander plaetse een maniere van Heften sonder naelde gheleert worden. Item/de t'samen gebrachte partijen/ worden te samen behouden / door bequame Ligaturen en Compressen. De ghewonde partijen/worden van alle inflammatien/ ende alle andere toevallen bevrijt/ende in een goede

dispositie geconserveert/door een goede ordonnantie van leven/ door goede diversyen / ende door applicatien van goede defensyen.

Het ij. Capittel.

Hoe datmen alle overtolligh bloeden stelpen sal, 't zy in Wonden ofte anderssints.

ALle overtolligh bloeden / wort eensdeels door alderley middelen van diversyen gestelpt/ ende eensdeels door eenige bloet-stelpende remedien/diemen in de Wonden/ ofte op de plaetse des bloedens appliceren kan: Ofte ook door eenighe dancken / diemen tot dien eynde seer wel ingheven magh.

Als yemant door eenige verwonthept ofte anderssints/ over bloedigh komt te bloeden/ende dat upt alsulcke partijen synes lichaems / daer groote aderen ofte arterpen ghelegen zijn/ soo salmen hem benerstigen/ om het selve bloeden in alder haeste te stelpen / want het bloet is den tresoor des lebens / sonder 't welcke den Menschе niet leben en kan. Wanneer nu het bloeden upt eenige hertader of arterpe komt / soo is 't bloet Purpur-root ende dunne/ komende al springende upt: maer het bloedt dat upt eenighe andere aderen bloept / dat is ter contrarien wat dicker/ ende ook bruyn root / ende en komt niet al springende upt.

Bloeden upt arterpen te kennen.

Alle de ghene die overbloedigh komen te bloeden/ die moeten hen door eersten wel stille houden / sy moeten hen ook onthouden van alle stercken dranck/ en van alle spijse die hitte by bringht: alle spijse die stoppende is/ ghelijck alderley pillekens/ die zijn haer seer goet.

Op alle Wonden die geweldigh bloeden/ daer salmen met der haeste altijt den duym boven op de ader leggen/ die meest bloet geeft: Ende soo verre als 't een Wonde is die gheheft moet wesen / de selve salmen sien te hechten na haren epsch/ waer op datmen daer na leggen sal met wit van den Ene / een van de onbeschreven Stelp-poeders. Ende so wanneer dat door de voorss applicatie/ het overbloedigh bloeden noch niet ophouden en wilde/ soo

salmen

salmen alle diberspen gebzupcken / dan alle uptwendige partijen te binden / te strijcken/ boeren te baden / eenige adere op de contrarie zijde te openen/ende koppen te setten: maer indien dat alle dese remedien noch niet genoeg helpen en willen/soo salmen boben 't gebzupck der stelpoeders/eenige causticke poeders op den mont der bloedender ader appliceren/ die een Escarram maken mogen: Ende in den uptersten noot/ soo salmen de ader met een actuael cauterie/ ofte met een heet yser toe schroepen.

Het is ook een seker remedie / na datmen de Wonde verbonden heeft / datmen op de bloedende ader ofte arteype / dach ende nacht den duym soo langhe houde/ tot dat het bloeden upt alle perijckel is / gelijck ick wel hebbe ghesien/ datmen acht dagen en acht nachten / 't selve moest continueren.

Den bloedende Menschē / salmen in-gheben een van dese nabolgende dzanckens: Neemt *Lapidem Hematitis* ende root berept Cozael/ van elck 1 half dzag. *Trociscus de Terra sigillata*, en *Trociscus de Spodio*, van elck een schzupel / water van Pozcelepne ende water van Weegbzee/van elck 3 onc. latet hem ten twee repsen in nemen.

Item/neemt Weerghbzee / het krupdt met de woztel/ anderhalf hant vol/ roode Roosen en Bozsckens krupt/ van elcks een handt vol/ zaet van Lattuwe/ van Pozcelepne ende zaet van Weerghbzee / van elck twee dzagme/ siedet t'samen in ghenoeghsaem gestaelt waters / tot op een pinte/ daer na soo gietet dooz eenen doeck/ende doet er dan bp spzope van Plompen/spzope van Quieden ende spzope van Heulbollen / van elcks 1 onc. boozts soo geeft den Patient hier af in/twermael des daeghs/elcke repse 4 onces/ ende mengelter onder een dzag. *Trociscus de Terra sigillata.*

Hier volgen nu sommige poeders / die 't bloet stelpen alsmense van buyten op leght / daer af wp hier boben vermaent hebben: Neemt fijnen Bolus 6 onc, *Terra sigillata* twee onc. Stof-meel dzp onc. Gips ende levende Kalck / van elcks 4 onc. Wieroock ende Aloe / van elck een once/ maeckt boozts hier af een poeder/ ende gebzupcket met witte van den Eye.

Een ander: Neemt Boonen-meel / Witsen-meel en

Stof-meel/ van elcx dry drag. Draken-bloet ende Wieroock/ van elcks twee dragm. Myrrhe ende Aloe / van elcks twee drag. ghezeghelde Aerde / fijnen Bolus ende Gips/ van elcks anderhalf drag. Hasen-hayr kleyn gesneden ses drag. gezegelde Aerde ende *Tabis Hæmaritis*, van elcks dry dragm. maeckt hier af een poeder/ende gebruycket met witte van den Eye.

Het poeder van ghebrant Koper/ op den mont van de bloedende ader ghestroyt/ is bevonden wonderbaerlijck het bloet te stelpen.

Item/ om te maken een Escare in den mondt van de bloedende Ader / maghmen nemen ghebranden Vitriol: doch daer zijnder sommige / die nemen hier toe oock wel *Arsenicum*, dan den *Arsenicum* wilt met voorsichtigheydt ghebruyckt wesen.

Aismen siet dat de ghequetste ader of arterye / met geene van dese voorgaende middelen en is te stelpen/ soo salmen de ader met een kromme naelde ondersteken/ door 't gesonde vleesch/ en also toe binden/ liever als den Patient te laten doot bloeden.

Tot het bloeden des Neusen / maghmen alle dese voorsz remedien oock wel gebruycken / uytgesteken dat dit navolghende poeder / wel soo bequaem is om in den neuse te steken / na datmen alle de voorsz diversyen/ hier boven verhaelt/ sal gebruyckt hebben.

Neemt Aloe / Wieroock ende ghezegelde Aerde / van elcks twee drag. Campher 6 greyn/ *Opium* 4 greyn/ menghelet voorts al t'samen / en steeckt van dit poeder met een langhe wiecke in den neuse / daer nae soo leght dese plaester boven op het voor-hooft / ende op de slapen des hoofts: Neemt *Lapis Hematites*, fijnen Bolus en ghezegelde Aerde/ van elcks 1 onc. sap van Peerde-steert/ van Porceleyne en sap van Donderbaer / van elcks 1 half once/ wit van den Eye en Roos-water/ van elcks so veel als noodigh is/ om een pap daer af te maken/ legt voorts desen pap op 't voor-hooft/ ende op de testiculen.

Een ander: Neemt olye van Roosen ende olye van Queden/ van elcks een once / fijnen Bolus / Granaet-blommen ende Gal-noten/ van elcks een once/ Was soo veel als noodigh is/ om daer af een plaester te maken.

Daer

Daer zijn sommige Geleerden die versekeren/ dat het poeder van ghedrooghde Padden/een verborghen kracht heeft om alle bloet te stelpen / als men het selve in een doecxken ontrent dier dingeren breedt/op de plaetse bindet van daer 't bloet upt komt.

Het iij. Capittel.

Van een gemeyne slechte Vleesch-wonde.

SOo wanneer een ghemeyne slechte Vleesch-wonde / sonder verlies van eenighe substantie is/so salmen de selve door eersten sien te samen te brechten / 't zy met der naelde ofte door ligaturen/ maer men moet wel toe sien/ datter niet in en blijve besteken/daer door dat de volkomen genesinge soude mogen verachtert worden:men sal den Patient altijt gebieden/hem in stilte te houden ende in alle soberheyt/ voorts so salmen toe sien/ dat de ghequetste partije in een goede getemperthepdt gehouden/ ende van alle toe-vallen bevrijdt worde/ ende daer na so salmen trachten / om de voorsz Wonde tot heelinghe te bringhen/door dese naevolghende Heel-salven ende Balsems/die niet alleen seer goet en zijn in gemeyne Wonden/maer oock in alle andere verwondingen.

Neemt Veneetschen Terpentijn die wel gewasschen is 4 oncen/ Honigh van Roosen 2 oncen / Gersten-meel anderhalf onc. Wieroock, *Mirrha*, *Aloe* ende Pzeas/ van elcks een drag. mengelet voorts al t'samen tot een Heelsalve: So verre als 't al te dick is/so doeter wat olye by.

Dit boven ghenoemde salfken in de Wonde ghelept hebbende/soo salmen dese naevolgende plaester daer over leggen.

Neemt *Ammoniacum* in Azijn gesmolten 2 onc. *Gummi Flenij* 4 onc. Spiegelharst 5 onc. *Therebintinæ Abietis* 3 onc. rijpe ghemeyne Olye 2 onc. maeckt voorts hier af een plaester/ ende leghtse daer warme op.

Sommighe Chirurgijns en legghen daer anders niet over/dan alleen de gemeyne swarte plaester/ die van olye dan Olyven ende van drooghe Cerupse t'samen wel bert in-gesoden wort/sy is doch niet te misprysen/ want

sp drooght ende en bringht gheen hitte by.

Sommighe Chirurgijns/ die leggen oock in 't eerste boven op de gequetste partije/tot meerder verseckerthept en boor een defensijf stelp-poeder / met witte dan Eye ende met ghenoeghsaem olye dan Roosen vermenghelt/ tot een forme dan een *Cathaplasma*, namelijck alsulcken stelp-poeder / gelijck hier boren in 't 2 Capittel vertepckent staet/ d'welck daer toe oock seer te pypsen is. In't 4 Capit. dan de Vlceratien/staen oock 2 steeck plaesters beschreben / die wonderlijck heelende zijn / die men oock tot alle Wonden magh ghebruycken.

Hier volghen nu sekere formen van kostelijcke Balsems, die een groote kracht hebben, om alle versche Wonden in een korten tijdt te genesen.

NEemt Terpentijn 2 pont/ Myrrhe/ Bever geel ende Mastick / dan elck 3 onc. Wierroock ende Aloe/ dan elck 4 onces / woztels dan *Consolidæ maior* 1 once/ Tormentille/ *Gummi Hedere*, Indiaensche Noten en Zedewar/dan elck 1 half onc. Cubeben 1 dzag. latet al t'samen staen wepcken op een warme plaetse twee daghen langh/ ende daer na soo distilleerter een Olye upt.

Een ander: Neemt Terpentijn 2 pont olye dan Lijnzaet en Spiegel-harst/ dan elck 6 onc. Wierroock/ Myrrhe/Aloe/ Mastick en *Sarcocolla*, dan elck 2 onc. Foelgie/Saffraen en Paradijs-hout/ dan elck 2 onc. doet dit al t'samen in een Retorte/ende distilleert eerstmaels met een kleyn vperken / daer sal met den eersten een klaer water upt komen/ maer kozts daer na so salder een roode olye upt volgen / alsdan soo vermeerdert allengskens u vper: Als nu dan alle de olye upt ghedistilleert is/ soo scheydet u olye dan het water.

Een ander: Neemt Terpentijn een pont / Wierroock/ Mastick/ Myrrhe en *Sarcocolla*, dan elck een onc. distilleert al t'samen in heete asschen / ende schept het water dan de olye.

Item/ neemt Terpentijn 1 pont/ Galbanum 2 once/

Gummi

Gummi elemmi 2 onc. ende *Gummi Hedere*, ock 2 onc. Wieroock/ Maſtick ende Myrrhe/ van elck 2 oncen/ Aloe/ Paradijs-hout/ Nagelen/ Caneel/ Muſcaten ende Cubeben/ van elck 1 onc. Brande-wijn 3 onc. voorts ſoo latet al t' ſamen eenen dagh ende nacht ſtaen weycken/ ende daer na ſoo diſtilleret al t' ſamen tweemaels over/ ende bewaert deſen Balſem wel/ want hy is ſeer koſtelijck ende wonderlijck heelſaem.

Een ander die ſeer expert is/ ende die in Duytſlandt by veel Chirurgijns in 't gebruyck is: Neemt olye van Teebelen een half pont/ olye van bitter Amandelen twee onc. olye van Heulbollen anderhalf onc. Wieroock ende Maſtick/ van elck 1 onc. *Ammoniacum*, *Galbanum*, in Azijn geſmolten/ van elck 2 dzag. Spiegel-harſt 1 half onc. Terpentijn 2 onc. Spaenſch-groen 2 ſchrup. als nu de voorſz Gommen geſmolten zijn/ ſo wroyt by de Olyen/ den Wieroock ende den Maſtick/ ende latet al t' ſamen wat ſieden/ en daer na ſo doetet den Spiegel-harſt ende het Spaenſch-groen by/ dit alles gedaen zijnde ſo zijget door een doeck/ ende bewaret wel: Als ghy nu hier af beſigen wilt/ ſoo later wat van in de Wonde druppen/ ende leghtet een ander heelende plaeſter boben op/ 't zy een defenſijf ofte met deſgelijke/ gelijck als hier na volgt.

Neemt oude olye van Olyven een pont/ Was 6 onc. Goutglit wel klepn gewreven 4 onc. Cerupſe 2 on. *Galbanum* 1 half onc. Bzaken-bloet 1 half once/ maer ſmelt eerſtmaels het Was met de Olye/ en als 't begint te ſtijbē ſo roertet alle de reſte onder/ tot datter geheel kout is.

Voor een excellent defenſijf op alle quetſuren/ ſoo neemt dry witten van Eyers/ olye van Mirtelen en olye van Rooſen/ van elck 1 once/ fijnen Bolus en Bzaken-bloet/ van elck 1 half once/ Cypzes-noten/ Gal-noten/ poeder van gebzanden Alun/ van elck 2 dzag. ſtoortet al te ſamen met een wepnigh Azijns tot eenen pap.

Dit nabolghende is een ſeer uptnemende excellent defenſijf/ om op alle verſche Wonden te leggen: Neemt fijnen Bolus/ Bzaken-bloet ende gezegelde Aerde/ ſtoortet alles wel klepne en wrijvet wel/ daer na ſoo neemt olye van Rooſen 6 onc. Was anderhalf onc. Wijn-azijn vier oncen/ voorts ſiedet Was/ de olye ende den Azijn te

ſamen/

samen / tot dat al den Azijn versoden is / nemet daer nae van den vyere / ende als 't begint kout te worden / soo roerter al de voorsz poeders onder.

Digetijf salfken. Tot een overvloet / soo wil ick alhier noch by setten/ een ghemeyn digetijfken ende incarnatijfken/ om in alle versche Wonden te ghebruycken : Neemt Bocken-roet ende Was / van elcks 1 onc. ghewasschen Terpentijn 3 onc. en olye van Roosen/so veel als noodigh is tot een weeck salfken te maken / als 't nu begint kout te worden / soo mengelter 1 half onc. kleyn ghewreven witten Wieroock onder.

Het iiij. Capittel.

Van een holle Wonde, met verlies van substantie des Vleesch.

IN dese en oock in alle andere Wonden / sal den Patient voor eersten houden een goede ordonnantie van leven/ in eten/ in drincken/ ende in stilte/etc. Den Chirurgijn sal hem beneerstigen / om de Wonde te houden in een goede ghetempertheyt / ende van alle toevallen te bevryden : Ende al is 't sake / dat de nature wel selve is de ghene/ die het verloren vleesch der Wonde / moet wederom aldaer doen wassen/door 't goede bloet datse derwaerder is schickende/ nochtans so moetse door de handelinge des Chirurgijns (door alle wech-nemingen ende abstertien van den etter / d'welck alle dagen tweemaels geschieden moet / ende door de applicatie van bequame/ droogende / reynighende ende genesende salven) daer toe geholpen worden: Wel-verstaende/datmen op de drooge partijen onses lichaems / oock meer droogende medicamenten moet leggen/ dan op eenige vochtighe partijen/ ghelijck als de redene dat selve mede bringht/ ende ghelijck alle Autheuren oock daer van schryven : want een Wonde die op het scheen-been staet / vereyscht meer droogende medicamenten / dan een Wonde achter in de braeye des beens / overmits dat de scheene drooger van naturen is/ als de braye des beens.

Tot de selve intentie/ sal ick hier sommige salven beschry-

schyben / waer van d' eene meer ende d' andere min/ droogende sal wesen.

Neemt Spiegel-harst dry oncen / Honigh een once/ Wieroock/ Mastiek/ Myrrhe/ Aloe en Saffraen / van elcks een dragme / Was twee oncen en half/ ghemeyne Olye soo veel als noodigh is/ tot een weecke salve.

Dese navolghende salve is noch meer drooghende: Neemt Boecken-roet ende wit Was / van elck een once/ gewasschen Terpentijn ende Spiegelharst/ van elck een half once/ olye van Tichelen/soo veel als noodigh is/ om daer af een weecke Salve te maken/ smeltet al t'samen/ ende als 't begint kout te worden / soo menghelter dan dese navolghende Poeders onder: Neemt gedrant Loot en Tutie / van elcks dry dragm. Hol-wortel ende Drakken-bloedt / van elcks twee drag. doorts soo menghelet al t'samen tot eender salve.

Ende soo verre als de Wonde noch drooghder medicamenten verepscht/soo stroptet alle repsen van dit navolghende poeder in / ende leghter dan de salve boven op: Neemt Granaet-schellen / ghedrande Oester-schulpen ende Tutie / van elcks twee dragmen / maeckt doorts hier af een subtijl poeder/ ende stropet in de Wonde elcke repse als ghy die verbint.

Hier volghen nu sommighe Cicatriserende Salven ende Plaesters.

Neemt gemeyne Olye 6 oncen/ Cerupse ende Tutie/ t'samen wel kleyn gepoedert/van elck anderhalf onc. siedet al te samen (al roerende) met kleynen dyere / tot datter een diechte plaester upt worde / als 't nu genoegh ghesoden is ende kout begint te worden/ soo roerter dit navolgende poeder onder: Neemt gezegelde Aerde/ghedranden Alupn ende blommen van Granaten/van elcks een half drag. t'samen kleyn gewreven/ ende mengelter dit onder.

Item/neemt Goutglit en Cerupse/van elck dry once/ ghedrant Loot/ Calamijn-steen en gezegelde Aerde/ van elck 2 onc. Colophonie/ Schip-perk en Spieghelharst/ van elck 1 onc, *Sarcocolla* ende *Laudanum*, van elck een once/

once/ Campher 2. drag. zaet van Poreye 1. once/ olye van Roosen 8. onc. wit Was 2. oncen / alle de poeders wel kleyn ghewreven wesende/ so siedet dan al t samen van langerhandt tot een plaester.

Ende ghelijck alle cicatricen oft lijckteeckenen/ lange root blijven/ waer door datse den Mensche mis-staen/ so salmen om de selve wit te makē ende de gesonde huyt te gelijcken/ dese navolgende salven daer op strijckē: neemt een hert gesoden Ey/ doeter den herden doyer uyt en de buytenste schale af/ voorts soo vullet met ghestooten Myrrhe/ eñ settet also in eenen kelder in een kommeken/ daer sal een olye uyt loopen/ met dese olye suldy bestrijcken alle roode en onsienelijcke lijckteyckens.

Item/ neemt olye van Wijn-steen dry oncen/ slijm van Vloy-kruyt een half once/ Ceruyse met olye van Roosen gewreven een once / *Sal Gemmæ* twee drag. mengelet te samen/ ende bestrijct hier mede het lijckteycken.

Item neemt Verckens reusel 3. oncen/ Goutglit een once/ Spaensch-groen ende gebranden Vitriol/ van elcks twee drag. maeckt hier af een plaester/ ende leghter de selve op.

Ende als een lijckteecken van een Wonde al te hooge uytghewassen is/ so salmen het selve met een scheer-mes ofte met een corrosijf/ plat af nemen / ende daer na effen toe ghenesen.

Het v. Capittel.

Van een ghecontondeerde ofte gheknurselde wonde.

ALle de geslagen Wonden/ die met een verpletteringe des vleeschs/ ofte met een contusie gheschiet zijn/ die zijn groote inflammatien eñ verrottingen onderworpen.

In dese Wonden moet hem den Patient reguleren/ so in 't eten/ in 't drincken/ ende in alle andere dingen/ gelijck als in dese vorige Capittelen vande Wonden/ geseyt eñ geleert is gheweest: Goede diversien van Ader-laten en andere soorten / zijn hier toe hooghlijck van nooden/ om

om des te beter dese voorsz Wonden / van alle inflammatien te conserveren.

Op het gepletterde vleesch/ moetmen altijt eenige digestyve salve leggen / op dat het selve des te eer in etter magh veranderen / gelijck als dese navolgende: Neemt Terpentijn 1 once / dopers van Eyeren ende olye van Roosen / soo veel als noodigh is / leght dit wel vet met platte wiecken in de openheyt/ ende leghter dan een defensijf boven over / ghelijck hier voren in 't 3 Capittel beschreven staet.

Ofte leghter dese navolgende *Cathaplasma* op/ sonder yet anders / tot dat het gepletterde vleesch in etter verandert is: Neemt Hemst-wortels een half pont/ Malue en Violette-bladeren / van elcks een handt vol / siedet al t'samen/ ende daer na soo dryvet door een sift/ voorts soo doeter by soete Boter ende ghemeyne Olye / van elcks 3 onc. dry dopers van Eyers / met een weynigh Saffraens/ Terwen-blomme ende Gersten-blomme/ so veel als noodigh is tot een *Cathaplasma*.

Als hem nu het gepletterde vleesch in etter heeft verandert/ so salmen het *Vnguentum Appij* daer op legghen/ op dattet te beter geabstergeert magh worden/ ofte eenige andere abstergerende salve.

Ende oft nu gebeurde/ dat haer dese contusie tot geenen etter begheven en wilde / maer veel eer te Gangreneren quame/ soo salmen daer in handelen/ ghelijck in 't Capitt. van de *Gangrene* gesept ende geleert is geweest.

Het vj. Capittel.

Van alle gheronnen bloet binnen in 't lijf oft onder de huyt, door vallen ofte door slagen.

ALs yemant door vallen ofte slagen / in 't lijf ofte onder de huydt / eenigh bloet uyt de aderen springht/ so sal hem den Patient voor eersten seer sober houden in eten eñ drincken/ ende hy sal hem oock stracx doen laten/ soo verre als hy immers noch jong genoegh ende sterck genoeg daer toe is: oock salmen maken/ dat hy met eenighe lichte purgatien een open lijf hebbe/ waer van dat

diver-

diverſche formen van purgatien daer toe dienende / in 't Capittel van de purgatien beſchreven ſtaen.

Voorts ſo ſalyp van binnen gebruycken / 't gene dat hem tot ſweeten begeven magh/ende de inwendige partijen verſtercken kan: Tot het ſweeten ſalmen hem ingeven eenige Sweet-dranckens/gelijck alſſer in 't Capittel van de Peſte ghenoegh beſchreven ſtaen.

Voorts ſoo ſuldy hem (tot het gheronnen bloet) van binnen ingeven / dit nabolgende: Neemt Krappe ende Kreeft-oogen/van elcks een half dragm. fijnen Bolus een ſchrupel/ geeft dit in met een wepnigh Biers.

Item / neemt Muſcaten een half dragm. ghezeghelde Aerde 2 ſchrupel/geeft dit in met Bier eñ met Suycker.

Uytwendigh/ſalmen de plaetſe met olye van Rooſen/ ende met olye van Mirtelen beſtrijcken/ende leggender van buyten eenen doeck met rooden Wijn op.

Ofte leghter dit *Cathaplaſma* op: Neemt Gerſten-meel en Fenegrieck-meel/ van elcks anderhalf onc. roode Rooſen/Alſene en Camillen/van elcks anderhalf hant vol/ maeckt hier af een *Cathaplaſma*, ende doeter by ſoo veel olye van Rooſen als 't noodigh is/en leghter dit op om verteeren: maer ſoo verre als 't hem tot een Apoſtumatie begabe/ ſoo leghter maturatijven op/ en ghenefet voorts ghelijck als in 't Capittel vande *Phlegmone* ghe-ſept is ghewreſt / te weten / nae datter open ghedaen is ghewreſt/ door Corroſyven oft anderſints/ ghelijck in 't voorſz Capittel ghenoegh in 't langhe beſchreven ſtaet.

Het vij. Capittel.

Van alderley beten der Dieren, ende principalijck van de beten van dulle Honden.

VAn de beten van alle fenijnige Dieren/ende principalijck van de beten van dulle Honden/ hebben ſeer geleerdelijck gheſchreven / *Avicenna, Raſis, Aetius, Paulus Aegineta, Cornelius celſus, Actuarius, Ambroſius Pare, Oribaſius* eñ *Dioſcorides*, tot welcke Autheuren/ ick den goedertieren Leſer ſepnde/ ſo hy eenigh breeder beſcheet daer af begeert te weten: Doch ick wil hier in 't korte berma-

bermanen/dat dooz de tanden eens fenpnigē Diers/ ons gantsche lichaem op geen ander maniere besmet en wozt/ dan gelijck alsoo wp in 't langhe dan de besmethept der Pocken gespzoken hebben: Maer alle beten dan Dieren zijn tweederlep / want de beten dan sommighe Dieren die zijn fenpnigh/ er de de andere niet: het zijn fenpnighe beten/die dan dulle Honden/dan allerlep Slanghen/dan Schozpioenen/ende dergelijcke ontfangen wozden: Ter contrarien soo en zijn 't geen fenpnige beten/die dan gesonde Honden/dan Simmen/dan Menschen/ dan peerden ofte dan Berckens ghekreghen wozden: hoe wel dat *Paulus Aegineta*, de beten der menschen oock onder de fenpnige beten wilt rekenen. Daerom sal den Chirurgijn in 't cureren dan eenighe beten / straex daer op letten/ te weten/ of de selbe fenpnigh is ofte niet / want een fenpnighe bete / moet gantsch op een ander maniere ghecureert wozden/als de ghene die niet fenpnigh en is/ obermidts dat het fenijn dan alle fenpnige Dieren/ dan sulcker aert ende naturen is/ dat het straex nae het herte in treckt/ allwaert de Geesten des lebens dooz sijn fenpnige kracht alsoo ontsteeckt/ dat den mensche daer dooz niet alleene en komt te ballen in schzickelijcke raserijen ende benautheden / maer oock somtijdts seer subijt dan zijn leben beroost wozdt/ ten sp datmen in der haeste de plaetse der bete upt den bleesche wegh snyde / ofte het gantsche lidt af sette. Aen dese nabolghende tpeckenen kanmen 't weten/ als pemandt dan een fenpnigh Dier/ ofte dan eenen dullen hont gebeten is/als namelijck: soo pemant dan eenen dullen hont/ dan een fenpnige Slange ofte Adder gebeten is/ofte dan eenen Schozpioen gesteken zp/so geboelt den patient een wonderlijcke groote ppne/ in de boozsz bete of steke/ de natuerlijcke berwe des bleeschs/in ende ontrent de Wonde/krijgt een groote beranderinghe / want sp ontsteeckt met een groote swellinge ende roodighept/ende daer na so wozt se swartachtig ofte blauachtig. Item/dē patient die balt in groote benautheden / esi het lichaem ontsteeckt hem met een bunne-koozse/ober zijn gantsche lichaem krijght hp een berdoobinge/so dat hem dunckt dat alle de ledē zijns lichaems haer gheboelen berlozen hebben. Doch en zijn dese

voorsz Accident en niet altijdt even groot / noch eenpaerlijck durende/ want somtijts zijn sy oock gantsch sonder pijne/ die van eenige fenijnige Dieren gesteken oft ghebeten worden/ghelijck 't wel ghebeurt heeft/dat de gene die van eenen dullen Hont ghebeten zijn gheweest / van geen sonderlinge pijne en hebben weté te spreken: Maer om dat wy in dese Landen / voor geen ander fenijnighe beten en hebben te vreesen/ als voor de beten van eenen dullen Hont / soo sullen wy hier te kennen geven / waer aen datmen eenen rechten dullen Hont kennen sal. Eenen dullen Hont en wilt eten noch drincken/ hoewel dat hy nochtans altijt dorstigh is: den adem is hem kort: de tonge hanght hem uyt den muyl: schuym ende water/ loopt hem uyt den mont ende oock uyt den neuse: hy en baft niet: ende hy is soo van sijn sinnen berooft/ dat hy sijnen eygē meester niet meer en kent: hy bijt alle Menschen/ende alle andere Honden die hem bejegenen sonder baffen: Naer welcke bete / de Mensche in 't eerste anders niet ghewaer en wort/ dan alleen de pijne der bete/ maer metter tijdt soo openbaert haer uyt dese bete / een wonderlijcke rasende Sieckte / die men in 't Griecks *Hydrophopia* noemt/dat is/ een quellinge/daer in dat den Mensche van dorst raest / nochtans niet drincken en derf door grooten anghst ende vreese die hy van 't Water heeft: ende deseschrickelijcke passie openbaert haer in sommige geberen Menschen/ eerst ten twee/drij/vier/ vijf oft ses maenden / ja somtijdts een gantsch jaer ofte twee/ na datse van eenen dullen Hondt ghebeten zijn geweest/waer door datmen alsulcké bete niet meer en acht dan of sy van eenen anderen Hont gebeten en ware/ende oock daer voor genesen wort. Om mijn propoost kort te maken/ soo yemandt breeder bescheyt van dese wichtige passie begeerde te weten / die lese alle de voorsz Autheuren / die meer bescheyts daer van schryven / want onse intentie is alhier meer om de curatien aller sieckten te beschryven / dan alle andere circumstantien der selver aengaende/ in 't langhe te verhalen.

De teyckenen van een dullen Hont.

Dus om te komen tot de Curatie van aller fenijnige Dieren beten / ende principalijck tot de Curatie der beten van alle dulle Honden: Soo salmen alhier weten/ datmen

datmen in dit Ghebreck noch ader-laten / noch purgeren / noch defensyven ghebruycken en mach / op dat het fenijn / 't welck door de bete in 's menschen vleesch ingebruckt is / niet innewaerts in 't Lichaem getrocken en worde: maer men sal veel liever trachten om van buyten op de bete te appliceren / alle het gene / daer door dat het fenijn in de selve bete / mochte gedoodt / krachteloos ende uyt getrocken worden / al eer 't selve dieper in 't lichaem treckende / het gantsche lichaem besmette: Tot welcken eynde / datmen stracx het gebeten lidt / boven de bete met een kousse-handt sal dichte binden / doch niet soo sterck / dattet lidt daer door slapende worde: ofte men sal boven de bete / het voorsz lidt rontsomme belegghen / met een plaester van *Galbano*, om te beletten dat het fenijn niet opwaerts nae het herte en trecke: boven op de Wonde salmen altijt eenige treckende dinghen leggen / waerom datmen 2 of 3 laet-koppen / boven op de bete sal setten / met diepe scharificatien / ende dat na de groote ofte na de fenijnigheyt der bete: maer het aldersekerste is / datmen stracx ende so haest als 't mogelijck wesen sal / op de bete sal appliceren een gemeyn Corrosijf / gelijck als in 't eerste Capit. van de Geswellen / diversche formen van Corrosyven daer van beschreven staen / waer door dat niet alleen de gantsche substantie des vleeschs / eenē Daelder groot in 't ronde gedoot en wort / maer oock het fenijn dat in de bete hem soude moghen onthouden / waer door het gantsche lichaem mochte geinfecteert wordē. Sommige die raden oock / datmen op de bete een heet yser setten soude / ende de selve eenen vinger diepe cauteriseren / maer also sulcx al wat schrickelijck is / so salmen liever tot dien eynde / hem met het Corrosijf behelpen: eñ also daer noch wel sachter dinghen zijn / diemen in plaetse van de Corrosyven soude mogen gebruycken alsmen meynt dat de bete niet al te fenijnigh en is / soo sal icker hier noch sommige verhalen / de welckmen in plaetse van dien sal mogen appliceren: Waer van het eerste sal wesen / een levendigh Kiecken oft een Duyve / in twee stucken ghesneden / ende alsoo wel warme op de bete gebonden.

Item / neemt fijnen Triakel een half once / poeder van Gentiane een dragme / Terpentijn ende Boter / soo veel

noodigh is om daer af een dun papken te maken / ende leghter dit op.

Item/neemt Loock en Ajuyn/van elcks even vele/ stootse alle beyde tot pap/ ende menghelter van soo veel fijnen Triakels by als al de reste/ leghter dit voorts op vijf of ses dagen lang na den anderen/daer na so leghter dit navolghende op: Neemt *Galbanum, Sagapenum, Opopanacum, Assafotida, Mitra*, Peper eñ Sulpher/van elcks 1. half once / Duyve-stront en Eynde-stront/ van elcks 2. oncen/ Water-munte ende Witte-munte/ van elcks 1. half once/smelt voorts de Gommen met Wijn/ende doeter dan so veel Honigs en so veel oude olye by/alsser van nooden is om een weke plaester daer uyt te maken / ende leghter de selve op.

Ende of de vete door de applicatien van al dese voorsz treckende ofte cauteriserende dingen / quame veel vochtigheyts te geven/ jae oock een groote openheyt te krygen/so salmen de selve so langhe open houden/ als 't immers mogelijck wesen sal/ op dat alle fenynige materie/ te degen mach uytgedreven worden/sonder daer van het minste noch het meeste in te blyven/waer door het gantsche lichaem soude mogen geinfecteert worden / ghelijck oock sulcks wel somtijts gebeurt is geweest.

Terwijle dat al dese dingen geschieden/en salmen niet laten den patient eenige Medicynen in te gheven / daer mede dat het herte van 't fenijn soude mogen beschut en beschermt wesen/waer toe dat alle de voorsz dingen dienen/die wy in 't Capittel van den *Antrax*, ende in't Capittel van de peste beschreven hebben/doch om niet verre daerom te loopen/so geeft hem dit navolgende in: Neemt fynen Triakel anderhalf drag. of twee dragmen / Wijn vier oncen / menghelet te voorts alle te samen tot een drancxken.

Ofte geeft hem dit navolgende/ sommigen na den anderen: Neemt poeder van Rivier-kreeften / ende poeder van Gentiane/(die in de Honts-daghen uyt der aerden ghetrocken is gheweest) van elcks even vele / ende geeft hier af anderhalf dragm. in/ met water van Pimpinelle/ sommighe daghen nae den anderen. Den Metridaet is oock hier toe seer goet ingegeven: Item/den Magneet-

steen

steen is oock een wonderlijck secreet/om in dit ghebreck te gebruycken/alsmen daer van twee drag. in geest / met Suycker ende Wijn. So yemant van een Serpent gebeten is/den selven salmen vijf of ses dagen na den anderen in gheven / drij of vier oncen saps van bladeren van een Essen-boom. De gene die alreede de sieckte *Hydrophopia*, dat is de Water-vreese/ door de bete van eenen dullen Hont gekregen hebben / die salmen onversiens ergens in 't water worpen/ende wederom uyt-trecken/ende dit voorsz is oock wel de seeckerste remedie / tot dit schrickelijck gebreck.

In alle beten van gemeyne Dieren/ die niet fenynigh en zijn/salmen in't eerste een weynigh siedend-heete olye van Terpentijn druppen/ende daer na daer op leggen tot stillinge der pijne/ een salfken van soete Boter/ van doyers van Eyers/ende van Saffraen gemaeckt/ ende genesen daer na dese ulceratien / gelijckmen alle andere Ulceratien pleegh te genesen.

Het viij. Capittel.

Van de Steken en wonden der Zenuwen.

DE oorsaken van alle steken ofte verwondinghe der zenuwen/ tendonen/ ende van alle zenuachtighe partijen/zijn veelderley/ daerom dat het niet noodigh en is/ alhier de selve in't lange te verhalen.

De teyckenen van een gesteken ofte verwonde zenuwe/ofte van eenige zenuachtighe partye/zijn dese/te weten/groote extreme pyne/ somtijts oock verlies van gevoelen/namelijck/als de Wonde in zenuachtighe partye geschiet/ waer op dat groote inflammatie / Gangrene/ Koortsen/ja treckinghe van zenuwen/ ende meer andere onghelucken volghen/so verre als by tijde daer inne niet gheremedieert en wort.

In de steken der zenuwen/daer en salmen niet trachten na eenige haestige ghenesinge/gelijckmen in alle andere Wonden schuldig is te doē/maer men sal dusdanige steken of verwondinge/so lange open houdē alsmen kan/

ende so verre alsser yet in is blyven stekende/ soo salmen 't selve met den eersten sien uyt te krygen / ende daer na so salmen sien alle pijne te stillen/ende so veel als 't mogelijck is/alle inflammatien te beletten: tot dien eynde/soo moet hem den Patient in groote stilte houden/ende oock sober ende matigh/ in eten ende in drincken: Soo verre als den Patient noch jong / sterck ende tamelijck bloetrijck is/ so salmen hem ter aderen laten ende wel dapper laten bloeden/ja so veel als hy des verdragen mag/want dit is een van de alderprincipaelste remedien tot dit gebreck:maer so verre als den Patient niet al te rijcke van bloede en is / ende een ongesont lichaem heeft/so salmen het ader-laten matigen / ende des te beter purgeren met eenige gemeyne purgatien/ die in 't Capit. van de Purgatien beschreven staen. In de steke oft verwondinghe der zenuwen / daer salmen voor eersten in druppen / ofte met heete wiecken in legghen / eenighe van onse voorsz Balsem-olyen/ende dat soo heet als 't mogelijck zijn sal/ (waer van diversche formen in 't 3 Capit. deses Tractaets beschreven staen)eñ daer alsdan op leggen een goet Defensijf: Sommige die laten oock in de Wonde druppen/siedend-heete oly van Terpentijn/ 't welck ick oock dickmaels seer goet bevonden hebbe / want daer door en wort niet alleen de pijn ghestilt/ maer oock alle fenijnige materie / die in de Wonde soude moghen schade doen/ wort daer door t' eenemael verdrooght. Als nu de pijne so groot is/ dat geen defensyven noch sedatyven/en mogen helpen/so salmen komen tot de verdoovende dingen/ dat zijn tot de *Stupefacientia*, daer toe datmen magh nemen 2 onc. Terwen-blomme/ende sap van Bilsen-kruyt 3 onc. mengelet te samen tot een pap/ende legget voorts warme daer op: Eñ of niet tegenstaende alle remedien/ dese pijne der zenuwen bleve durende / eñ datter een beginsel van Krampe / van treckinge van zenuwen/ of perijckel des doots voorhanden ware/ so is 't geraden datmen de ghesteken zenuwe ofte tendone / over dwers af snyde/ waer door hem daer nae / elck eynde der zenuwe van hem selven optreckende/alle *Spasmus* ende treckinge van zenuwen sal ophouden: wel is waer/dat het selve lidt daer door sijn actie verliesen sal/ maer nochtans so is dit

een

een minder verlies/ als het leven selve; en dit is oock de meyninghe van M. Ambrose Pare / ende van alle oude Meesters: Wan oft ghebeurde/ datter eenige van de boven-genoemde accidenten/ als de Krampe of trecklinghe der zenuwen/ voorhanden ware/ en de gequetste zenuwe ofte tendone/ niet en konde afgesneden worden/ so salmen des Patientes gantsche hooft / den hals/ het rugghebeen ende de schouderen/ wel met bestrijcken met eenighe van dese nabolgende heete olyen/ als namelijck met olye van Lelyen / ofte met olye van Bever-geel/ principalijck als de steke in de handen is / maer is de steke in de voeten ofte beenen/ so salmen oock daer by strijcken de gantsche lieffden/ de heupen ende de beenen. *Guido de Gauliaco* die raet/ datmen op de inflammatie van een steke der zenuwen/ sal leggen een *Cathaplasma*, gemaeckt op dese nabolgende maniere: Neemt meel van Vijsen / van Boonen/ ende meel van Gerste / van elck twee oncen/ siedet te samen met gemeyne Barbiers looge / met Azijn en met rooden Wijn/ tot een *Cathaplasma*, ende mengelter wat olye van Roosen by/ voorts so leggeter wel warme ende vochtigh op. Hier mede zy nu ghenoegh van de Cure der steken der zenuwen ghesproken.

Het ix. Capittel.

Van de Contusien ofte pletteringhe der Zenuwen.

ALs nu de zenuwen met het gantsche omliggende vleesch / gecontundeert ofte geplettert is/ soo salmen daer op leggen een *Cathaplasma*, die men maken sal van Erten-meel/ van Boonen-meel/ ende met Azijn en Wijn opgesoden/ waer onder datmen mengelen sal / een weynigh olye van Roosen: Sommige die leggender oock in t eerste op olye van Roosen / met witte van Eye ghemengelt/ ende als de meeste pijne voorby is/ so stoven sy de gequetste partije met rooden Wijn wel warme ghemaeckt: Maer so verre als de zenuwe alleene geplettert is met heelder hupt / soo salmen de gequetste partije stoven / met eenighe olyen die verteerende zijn/ ghelijck als

met olye van Camillen / met olye van Wille / met olye van Vlier-blommen of met olye van Rupte / ende dat met wolle daer in wel bet gemaeckt. Ende indien (niet tegenstaende alle remedien) dat de pijne seer groot ware / soo salmen dese navolghe ende plaester daer op leggen: Neemt Boonen-meel ende Vitsen-meel / van elcks dry oncen / wortels van Lelyen anderhalf once / Honigh vier oncen / Schyp-peck ende Terre / van elck een half once / Wijn twee oncen / rooden Wijn soo veel als noodigh is / tot eenen pap ofte plaester te maken.

Een ander: Neemt Hemst-wortels dry oncen / Lely-wortels een once / Mariolevne ende zaet van *Agnus castus*, van elcks twee dragm. stootet al t'samen ende siedet / ende daer na soo wrydet door eenen Stromijn / voorts so doetter by *Edellium* in Wijn ghesmolten een half once / *Styrax Liquida* dry dragm. ende daer na soo mengelet te samen tot een salve.

Alsser nu erghens eenige contusye / sonder openbeydt is / soo segt *Anthonius Chalametius*, datter niet beters en sy / dan datmen swarte Zeepe daer op legge / daer de wortel van kleyne Santorie onder ghemengelt is.

Het x. Capittel.

Van de Wonden der Handt-bussen, ende des groven Gheschuts.

ALsmen dese Wonden / des kleynen ofte des groben Gheschuts / cureren wilt / so salmen voor eerstien den Patient stellen / een goede ordonnantie van eten ende van dryncken: men sal oock maken dat hy een open lijf hebbe: ende men sal wel toe sien / dat de ghequetste partyen van alle inflammatien / ende van alle andere tot-vallen bevrijt worden: Ende soo daer yet vreemts in de Wonde is blyven steecken / van beenders ofte yet diergelycke / so moet dat selfde eerstelyck uytgenomen worden: Item / so daer eenigh verscheurt vleesch by is / dat moetmen oock af snijden ende weech nemen. Ende om alle dese voorsz dinghen te bequamer upt te nemen / soo moetmen den Patient voor eersten stellen / in sulcker voe-

gen /

gen/als hy stont of lagh/doen hy gheschoten was: Ende soo verre als daer in zijn lijven steken / eenige klooten/ pser oft pet anders / daer salmen met den vingher/ ende met de proberte daer na tasten/ ende oock wel van buyten met de hant/ want den kloot wort somtijts beter van buyten/ dan van binnen gevoelt/ den welcken ghevonden hebbende / soo sal den Chirurgijn den selven sien upt te krijghen / door de alderbeste middelen die hy kan.

Daer na so salmen de Wonde voor eerstien verbinden/ met dese navolgende Olye: Neemt olye van Violetten twee pont / ende een jongh gekipt Hondeken in stucken gekapt / voorts soo siedet met de olye / ende doetter noch by een half pont Pier-wormen / als 't nu ghenoegh gesoden is / soo perst de Olye upt / ende druppt hier af in alle geschoten Wonden/ tot een stillinghe van alle pijne.

Alle geschoten Wonden / worden oock seer gelucksigh gheneesen/door de Val, ems die in 't derde Tractaet/ende derde Capittel beschreven staet.

Ofte neemt in plaetse van dien Lijnzaet-olye / ende olye van Lelyen/ van eicks anderhalf once/ de salve van *Basilicum* een half once / menghelet voorts wel t'samen: Ende terwijle datmen dit doet / soo salmen de gequetste partije met goede defensyven bewaren / waer van dat ghyer diverssche in 't Register op-soecken sult.

Den Chirurgijn sal altijdt reedt hebben / een groote naelde die tot dien eynde bereyt is/ ende soo verre als de kloot door eenigh lidt ghepasseert ware / soo sal hy daer een Rattoenen draet door trecken/ den welcken datmen alle daghe met een digestyfken bestrijckende / door trecken sal / ende het eynde datter door ghetrocken is / dat salmen af-snyden/ dit moetmen aldus continueren / soo lange/ tot dat de Wonde vol vleesch gewassehen is: doch dit en sal niet geschieden / dan in door-gaende scheuten/ alwaer de wieeken te kort vallen mochten/ ghelijck in de scheuten die door de billen passeren/ ende in dier-gelijcke door-gaende scheuten meer.

In alle geschoten Wonden/wort seer gheluckigh gebruyckt den Balsem van *Ambrosius Pare*, die in 't 391 blaet van de eerste editie beschreven staet.

Met dese nabolghende salven / salmen de wiecken of het kattoenen draepken bestrijcken / daer mede datmen de ghe schoten Wonden cureren wilt: Neemt Gerstenwater na discretie/Pierwormen 4 onc. sap van Weeghbree/van Joffrou-mercke/Agrimonie ende sap van kleyne Santonie / van elck een onc. siedet al t' samen / ende doetter in 't leste by 3 oncen Terpentijns / Honigh van Roosen twee oncen / Gersten-meel dry drag. Saffraen een schrup. maeckt voorts hier af een salve.

Ende so verre alsser na het gebruyck van dese remedien / noch eenighe pijne met een inflammatie quame te veroorsaecken / soo leghter *Vnguentum nutritum* op/ met sap van Weeghbree / van Nacht-schade / ende met sap van Bonderbaer gemengelt / ende alsmen dit alsoo ghebruyckt heeft / ende de meeste roodighept weeh is / soo salmen daer nae dese nabolghende *Cathaplasma* daer op leggen/om daer mede de pijne te stillen: Neemt krupmen upt den Witte-broode anderhalf pont / ende leghtse in Soete-melck te weycke / dit ghedaen zijnde soo giet de Soete-melck af/ ende mengelter onder olye van Violetten en olye van Roosen/ van elck dry oncen / vier doppers van Epers / poeder van drooge Roosen / van Camillen/ ende poeder van Melilote / van elcks twee oncen / Gersten-meel ende Boonen-meel/ van elck een onc. Saffraen een drag. maeckt voorts hier af een *Cathaplasma*.

Het xj. Capittel.

Van de Wonden des Hoofts.

DAer is soo veel gelegen aen de Wonden des hoofts/ dattet wel noodigh ware daer af alleen een eyghen Boeck te schrijven / ten ware dat den titel deses handboecks/ van alle gebreken een sonderlinge kortheyt verepfchte: Ende al is 't sake dat al mijn voornemen (in desen boeck) ooek anders niet en is / soo en magh ick nochtans om de sake genoegh te doene/dese materie/ die van so grooter importantien is / niet al te kort ende al te licht voor by loopen: want gelijck *Hyppocrates* selve segt/ en ooek de dagelijcxsche experientie ons leert/ so en zijn de

Wonden

Wonden des hoofts niet weynig te achtē/ want het geschiet dickmaels/ de huyt van buyten ongequetst wesende/ 't zy door eenen slagh ofte val/ dat den Patient nochtans in groot perijckel sijns levens komt/ als daer in door den Medicijn ofte Chirurgijn/ niet in tijts voorsien en wordt.

De oorsaken waeromme dat alle Wonden des hoofts/ meer perijckels onderworpen zijn / als alle andere ghemeyne Wonden/ zijn dese: te weten/ dat overmits door slagen/ door vallen/ oft door stooten / het Beckeneel gescheurt / gheborsten ofte ghebroken kan worden / door welcke scheure (niet tegenstaende/ hoe kleyne dat de selve zijn magh) lichtelijck eenigh bloet / op de membrane/ diemen *Dura mater* noemt/ druppen kan/ 't welck aldaer moet liggen rotten / causerende 't selve mits de edelheyt deser partijen / aldaer seer schrickelijcke Accidenten / jae ten lesten de doot/ ten zy dat het voorsz bloet/ door trepaneren ofte door borē des Beckeneels/ by tijde eene openheyt worde ghegeven / waer door de nature 't selve uyt dryven magh: ja noch kan 't wel gebeuren/ in dese voorsz Wonden ofte Contusien des hoofts/ dat niet tegenstaende/ het Beckeneel ongescheurt ofte ongebroken wesende/ nochtans boven ende onder de membranen der hersenen/ door de dreuninge des slags/ eenige kleyne aderkens diemē *Capillares Venas* noemt/ sommige druppelkens bloets van haer geven konnen / de welcke aldaer oock verrottende / alderley schrickelijcke Accidenten / ende oock de doot by bringen mogen: Eñ als dit druppen des bloets/ onder de voorsz membranen der hersenen alsoo geschiet/ so en helpt noch trepaneren/ noch eenige andere remedien diemen bedencken magh/ want ick hebbe sien gebeuren binnen de stad van Antwerpen/ present wesende M. Jacob de Moor Chirurgijn/ ende meer andere/ dat eener die met eenen pongiaert boven op 't hooft gesteken was/ eñ de steke nochtans door 't Beckeneel penetrerende / den Patient den sesten ofte sevensten dagh aen gekomen is/ een continuele Koortse/ een Kasernije/ eenen diepen slaep/ eñ meer andere accidenten/ die uyt een gescheurde beckeneel te volgen plegen/ waer uyt datmē anders niet speurē en konde/ dan datter yet moest wesē onder het beckeneel/

neel / 't zy bloet ofte af-gheweken stuckkens beens / die van binnen de hersenen beswaerden / waer over dat uyt gemeynen raet vande Medicijns ende Chirurgijns / aldaer present wesende / gheresolveert is gheweest / op de plaetse der steke een trepane te setten / het welcke alsoo geschiet wesende / so en isser nochtans oogenschynelijck / geen ghebreck op de membrane der hersenen gevonden / nochtans alle dese voorsz accidenten noch wel 14 dagen / ende tot dat den Patient ghestorven is / preserverende / en isser by ons geen kleyne verwonderinge gheweest / maer doot wesende / so hebben wy hem de schotel van 't hooft afghenomen / ende hebben binnen in de substantie der herssenen / een stinckende Apostumatie ghevonden soo groot als een Ey / sonder daer van eenige dispositie / in beyde de membranen der hersenen ghewaer te worden: welcke Apostumatie / sonder twijfel / nerghens uyt en heeft konnen causeren / dan alleen door de dreuninghe der steke / waer door dat binnen in de herssenen / eenighe kleyne aderkens op-ghesprongen zijn / ende aldaer dese voorsz Apostumatie ghecauseert hebben.

Item / so kan 't oock noch wel gebeuren / dat de eerste tafel des beckeneels / ongescheurt ofte ongebroken zijnde / de tweede tafel nochtans ghescheurt oft ghebroken kan wesen / ende aldaer eenigh bloet of splinteren der selver / door 't gewelt des slaghs causerende / die de membranen der herssenen daer soo beswaren / dat den Patient geensins te lijve en kan blyven / ten zy datmen door de trepane het beckeneel een openheyt gebe.

Van gelijcken soo kan 't oock wel gebeuren / dat den Patient op sijn voorhooft gheslagen wesende / in 't achter-hooft het beckeneel komt te scheuren / ghelijck diversche oude Meesters ghetuygen: 't welckmen daer aen ghewaer wordt / als den Patient voren daer den slagh gheschiet is / weynigh pijne / maer achter de meeste pijne ende steeckte is ghevoelende. Somma / soude ick alhier verhalen de wonderlijcke historien / die ick in de Wonden des hoofts gesien hebbe / het soude den eysch eens Hantboecks te boven gaen: Alle de ghene die daer af eenige breeder historien begeert te hooren / die lese der boecken der ouder ende der jongher Meesters / want het is een

van

dan de alder-principaelste partije der Chirurgien/daer in dat hem eick Chirurgijn dagelijcks behoorde te exerceren/ want ick bevinde/datter oock al hedensdaeghs veel zijn / die haer voor groote Meesters upt geben/ ende in dese partije der Chirurgien soo onervaren zijn/ datse tusschen een hooft-wonde/ ende een ander gemeyne Wonde / geen differentie en weten / die oock het trepaneren/ (sonder 't welcke niemandt van een gheschent beckeneel en kan te lijve blijven) noch selve gedaen / noch gesien en hebben / waer door dat nochtans soo menigh Menschе het leven gheselveert is geweest: sy en weten oock van geen andere oorsake des doots by te brengen/ als eener in 't hooft gequetst wesende / komt te sterven/ dan datter de Kooztse/een Kaserije/eenen *Spasmus* ofte eenen diepen slaep toe gheslagen is/ wepnigh verstaende/ waer upt dat dese Kooztse / dese Kaserije / of desen diepen slaep/etc. is causerende.

De teyckenen van een geboorsten / gescheurde ofte gebroken beckeneel / zijn dese/ te weten / als den Patient den slagh ofte val ghekreyght / dat hy brakende wordt/ ofte als hy den slagh gekreyght/ter aerden valt/ende daer na een verrijsinge des hoofts gewaer wort/ met verscheyden dingen/ die hy voor sijn oogen siet swermen/ ende met eenige dupsterheyt des gesichts/so verre als dese voorsz accidenten hen in 't eerste openbaren/soo beteyckenen sy een scheure in 't Beckeneel: Ende overmits datter wel kan gheschieren/dat yemant het beckeneel konde bersten ofte breken / sonder eenige van dese voorsz teyckenen in 't eerste gewaer te worden/ so en sal den Chirurgijn daerom sonder achterdencken niet zijn/ maer sal considereren waer mede dat den slagh geschiet is / ofte op wat manieren/ ende hoe hooghe dat den Patient geballen is / hy sal oock met de vingeren ende met de probette neerstigh tasten / of hy niet oneffens op het Beckeneel en gheboelt/want het is wel hondert maelgesien geweest/ dat een hooft-wonde 7 / 8/ 9/ 10/ ja 14 dagen lang by wesende / van alle teyckenen des gebroken beckeneels / ende dat de Wonde oock voor de handt genas/ nochtans in eenige van dese voorgenoemde dagen/ de teyckenen van een gheschenrde Beckeneel haer geo-

pen-

Merck-teyckenen van een gescheurde beckeneel.

penbaert hebben: gelijck als draepinge des hoofts/ continuele koortsen / pijne onder het Beckeneel / rasernije/ eenen diepen slaep/ *Spasmus*, onlijdelijckheyt des lichts/ Paralisie / ende ten lesten de doot selve: het pleegh oock wel een seecker teycken te wesen / van een scheure des Beckeneels / alsmen den Patient eenen knoop van een Stroot af te bijten geeft / ende 't selve niet ghedoen en kan: oock alsmen hem eenen stercken draet tusschen sijn tanden geeft te bijten/ den selven stijf spannende/ niet lijden en mag datmen daer op slaet. *Guido de Gauliaco*, die schrijft seer eerlijck van alle dese voorsz dingen / daer henen dat ick den goedertieren Leser seynde/ om des te eer tot de Curatie deser Wonden te komen.

Ende midtsdien dat alle perijckel der Hooft wonden/ meest causeert uyt eenige scheure ofte fracture des Beckeneels/ die sonder trepaneren niet en kan geremedieert worden/ so sal ick alhier de maniere van trepaneren / ordentlijck beschryven/ niet alleene gelijck ick het selve by de Autheuren gelesen hebbe/ maer op alsulcken maniere/ als ick dat menighmaels hebbe sien doen/ ende selve helpen doen / tot conservatie van sekere Patienten/ die anders by haer levē niet mogelijck en waren te behouden. Hier zijn oock alle Chirurgijns (uyt *Hippocrates* bevel) gewaerschout/ datmen het trepaneren hoe eer hoe liever/ ende soo haest alsmen de scheure des beckeneels gewaer wort/ sal in 't werck stellen/ want vele getrepaneert wesende / door al te langhe daer mede te toeven / versuymt worden/ welcker doots oorsake (met groot onrecht) daer na alleen op het trepaneren geleyt wort/ van de gene die des gheen verstant en hebben / ghelijck *Hippocrates* beveelt/ datmen sulcx binnen den derden dagh doen sal / so 't immers moghelijck is / niet tegenstaende dat icker al evenwel hebbe sien bekomen/ die 14 dagen ende langer/ nae den slagh ofte val getrepaneert zijn gheweest / ende oock te lijve zijn ghebleven.

Maniere van trepaneren.

De gemeyne maniere van trepaneren is dese/ datmen voor eersten de plaetse daermen de incisie doen wilt/ met den Scheermesse het hayr plat af sal scheeren / ontrent een hant breet in 't ronde / dit gedaen zijnde / soo salmen dweers door de Wonde ofte Contusie / twee gelijcke incisien/

tisien / krups-wijse d'een dooz d' ander doen / tot op het beckeneel toe / welcke hier boecken datmen daer nae sal op nemen / met een plat beptelken of *Raspatorium*, ende met den boozsten dingher het *Pericranium* dan 't beckeneel schepdē / op datmen het beckeneel (ten minsten twee dinger-breet in 't ronde) magh bloot krygen / het selbe also bloot gekregen hebbende / so salmen de gantsche openhept met wieckē die in witte dan den Epe nat gemaeckt zijn / wel op bullen / ende so verre alsser groote bloedinge is / soo salmen daer op leggen het gemeyne stelp poeder met witte dan den Epe / ende daer na de boozsz Wonde / tot op den anderen dagh also verbonden houden: alsdan / so maeckt de Wonde los / ende ontledightse dan al de opgebuilde wiecken / daer na so laet den Patient in een duystier kamer sitten in eenen setel stoel / en sijn Hooft wel vast houden dooz eenen sterecken Man / ende beyde sijne oozen met kattoen stoppen / dit alles gedaen wesende / soo set u trepane bovē op de scheure / ofte muneos daer dicht onder / mijdende altijt de commissuren: nu de trepane vast staende / so gaet boozts met het trepaneren / maer en laet niet dyp ofte diermaels u trepane uyt te nemen ende af te bozstelen / op datse dooz 't trepaneren niet al te heet en wozde / ende als u duneckt datse by na dooz is / so neemtse eens uyt / en besiet of ghy het rondeelken beens niet een *Levatorium* uyt lichten kont / en so fulex noch niet zijn en wilt / soo set u trepane daer wederom in / ende geeft hem noch 5 of 6 keeren / ende pzoeft dan noch eens / oft ghy het boozsz rondeken / met het *Levatorium* niet uyt lichten en kont / ende verbolght dit aldus / tot dat ghy 't uyt gelicht hebt: nu uytgelicht zijnde / so bedeckt terstmaels de *Dura Mater* en het bloote been / met een stuckken hoofthoecy / 't welck ghy in warmen Honigh van Roosen nat maken sult / ende daer na soo verbult boozts de gantsche openhept met wieckē / die ghy met het gemeyne digestijfken bestrijcken sult / etc. Dit is de gemeyne maniere van trepaneren.

Ende om nu wederom te komen / tot de curatie aller Hooft-wonden / 't zy met / ofte sonder scheuren des beckeneels / soo salmen den Patient sober houden in eten ende dzincken / ende dat soo lange / tot dat hy van alle toe-vallende

lende accidenten bÿ is: Men sal hem oock openen de hooft-ader/ soo verre als hy noch jongh van jaren/ noch sterck genoegh/ende tamelÿck bloetrÿck is: oock salmen toe sien/dat hy altÿt een open lÿf hebbe/het welcke men met eenighe slappe Medicÿnen te weghe brenghen sal/ waer van diversche formen in 't Capittel van de Purgatien beschreven staen.

Als u nu aen eenighe Hooft-wonde begint te twÿffelen/ ofter eenige scheure in 't beckeneel soude wesen/ soo en kondy altÿt niet qualÿck doen / dat ghy de Contusie ofte Wonde/met den scheermesse een wepnigh dilateert/ soo verre als immers deselve geen dilatatie genoegh en heeft/ om by tÿden te beter te siene / ofter eenige scheure in 't beckeneel en is/ ende dese dilatatie salmen altÿdt krups-wÿse doen/ende daer na oock het beckeneel blooten/ende of ghyer schoon oogen-schynelÿck geen scheure in ghesien en kondt / soo bestrÿcket beckeneel met een wepnigh inckts / ende soo verre alsser een onsienelÿcke scheure in is die sulcx met het bestrÿcken des inckts gewaer worden: Ende om te weten of de selve door gaet/ tot op de *Dura Mater*, so verbult de openheyt met wieken / die met witte van Eye ende met poeder van Mastick/ nat gemaeckt zÿn: als ghy de Wonde dan weder-omme komt te verbinden / soo sulcx acht nemen / of de wieken op d' eene plaetse niet droogher en zÿn als op d'ander / ende soo verre als ghy sulcx bevint / soo is 't verseker/dat de scheure tot op de *Dura Mater* penetreert: ofte leght dese nabolghende plaester op het bloote been/ ende buyten op het vleesch / ende soo verre als ghy de selve af nemende/op d'eene plaetse drooger bevint als op d'ander/ soo zÿt verseckert dat de panne gheboxten is/dit is de plaester: Neemt Was/Wieroock ende *Laudanum*, van elck twee oncen / mengelet boxts te samen tot een plaester. Ende als ghy dan door dese ofte eenige andere teycken / verseckert zÿt datter een scheure voorhanden is/ ende dat de selve niet soo wÿt en zy/ dat de nature alle boch tighept/die onder het beckeneel de hersenen quelt soude konnen door upt dryven / so sulcx daer op een trepane setten / ende een openheyt in 't beckeneel maecken/ ghelÿck als hier boven geleert is / soo verre als immers den

den Patient daer toe noch sterck genoeg is: doch waerschouwende altijt de Vrienden / van het perijckel datter voorhanden is: dit gedaen hebbende/so suldy in den name des Heeren/ met het trepaneren voorts varen/gelijck als wy hier boven geleert hebben / doch altijt mijdende den tijt der voller Manen/ende de Commissuren/so veel als 't moghelijck is / ende dat op de leeghste zijde der scheure: Nu de trepaneringe geschiet wesende / so verre alsmen bevint datter eenige splinteren op de *Dura mater* steken/ die salmen sonder ommesien uyt nemen/ende dese operatie die dient hoe eer hoe liever gedaen te wesen/ ghelijck als wy hier boven ghesept hebben / eer datter Koortsen / *Spasmus*, Rasernijen / ende meer ander Accidenten uyt spruyten: Dit alles gedaen zijnde/soo salmen gelijck hier boven noch eens ghesept is geweest / de opperste membranen der hersenen daer sy bloot light/ met een root stucxken Taftafs / ofte met een stucxken fijn hooft-doecks / in heeten Honigh van Roosen nat ghemaeckt / bedecken / ende voorts de Wonde vullen met wiecken/ende met een ghemeyn digestijfken verbinden/ daer altijt goet vyer ontrent is / ende dat also vervolgen twee ofte drij dagen lang / ten ware datter noch groote pijne by ware: maer so verre als de pijne niet al te groot en is/ so verbinder met dese navolgende Salve: Neemt van het gemeyne digestijf-salfken drij onc. Honigh een once/Terpentijn een half once/poeder van Myrrhe/van schorssen van Wieroock/van *Sarcocolla* ende poeder van Yreas / van elcks een half dragm. Olye *Hypericon* een weynigh/ maeckt voorts hier af een salfken / ende verbint hier mede alle Hooft-wonden.

Soo verre als de *Dura Mater* quame te inflammeren/ so salmen de selve bedruppen met olye van Eyeren/ende de selve uytwendigh stoven met water dat op Roosen/ Camillen ende Meliloten/ ghesoden heeft: Ende offer op de selve membrane quame te wassen eenigh overtolligh vleesch/ so salmen 't selve af nemen/met poeder van gebranden Alupn/ ofte met Precipitaet.

Wanneer men onderhanden krijght eenige Contusye des Hoofts / waer by datmen oock vermoeyt te wesen/ eenighe kleyne scheure des beckeneels / soo salmen daer

op leggen (na dat het hayr reyn afgheschoren is) dese navolgende *Cathaplasma*, neemt poeder van Mirtelen een onc. Cypres-noten/ Sumach/ blommen van Granaten ende Roosen/ van elcks 2 dragm. olye van Roosen ende van Camillen/ soo veel als tot een *Cathaplasma* van nooden is.

Als nu de kleyne Kinderen/ het hooft door eenighen val inghebogen is so salmen daer op leggen dese naevolgende plaester/ Neemt Was ende Honigh/ van elcks dry onc. Magneet-steen een half onc. Pruymsteen dry drag. Alsene/ Comyn ende Sulpher/ van elcks 2 dragm. Sout een onc. Semelen een half hant vol/ goeden Wijn 4 onc. mengelt dit al t'samen tot een plaester/ ende leghtse wel warme op het afgeschoren hooft/ ende op de plaetse daer het hooft ingeboghen is/ ende onderhoudt dit aldus 14 dagen langh/ want sy heeft een wonderlijcke kracht om de ingebogentheyt der Kinder hoofden op te trecken.

Het xij. Capittel.

Van de Wonden des aengesichts.

AL is 't sake dat de Wonden des Aensichts/ weynigh perijckels onderworpen zijn/ so en sal hem nochtans den patient daerom niet laten in alder soberheyt te houden: Ende so verre alsser eenige inflammatie toe sloeghe/ en salmen niet laten daer in te gebruycken alle diversyen van ader-laten/ koppen setten/ purgeren ende dergelijcke dingen meer.

Ende overmidts dat dese Wonden wel dienen behendigh/ sonder groote of leelijcke lijck-teeckenen genesen te worden/ soo moeten sy wel dicht aen den anderen ghebracht worden/ soo verre als de selve zijn sonder verlies van substantie des vleesch/ ende om de selve aen den anderen te hechten/ soo en isser niet bequamer als desen middel: Neemt Mastick ende Draken-bloet/ van elcks een half loot/ Wieroock een dragm. Stof-meel ende Boonen-meel/ van elcks dry loot/ stootet al t'samen tot een subtijl poeder/ ende mengelet alsdan met geclopt witte van Eye tot een papken/ ende daer na soo strijcket op twee

Hechtplaester te maken.

twee langworpige doecxkens (die op d'een zyde het self-eynde noch hebben) van de lenghde der Wonde / ende leght op elcke zyde der wonden een/te weten/op het gesonde vleesch/dese twee doecxkens nu drooge wesende/ so naeyt dan de wonde so dichte toe als 't u belieft/de naelde niet stekende door de huyt / maer door de voorsz self-eynden der doecxkens ofte plaesters passerende/ ghelijck als dese navolgende Figure uytwysende is.

Ende geneest voorts de Wonde met eenighe van dese balsems/ die in 't 3 Capittel van de Vleesch-wonden/ op diversche manieren vertepckent staen/ofte gebruyckter toe dese navolghende salven / die men *Vnguentum aureum* noemt: Neemt geel Was dry oncen/olye van Olyven twaelf oncen/ Terpentijn een once/ Spieghel-harst ende Colophonye/ van elcks een half loot/ Wieroock ende Mastick/van elcks een loot/Saffraen een half dragme/ latet Was/ den Terpentijn ende de Olye/ te samen smelten/ende doeter dan daer na den Spiegel-harst by/ ende als 't nu begint kout te worden/soo mengelter den Mastick / Wieroock ende den Saffraen onder : Dit voeght de Wonden te samen / ende geneestse seer bequamelijck.

Vnguentum Aureum te maken.

Het xiij. Capittel.

Van de Wonden der Ooghen.

IN dese Wonden dient den Patient wel te onderhouden/ een goede ordonnantie des levens / ende daer toe oock te gebruycken alderley diversyen/ soo immers sulcx van nooden ware: De repellerende en andere defensyven/ zijn oock in dese wonden seer dienstelijck/ waer van diversche formen / in 't eerste Capittel van het gheswel *Phlegmone*, ende in't 3 Capit. van de wonden beschreven staen. Men kan altijt niet qualijck doen / datmen voor het eerste verbintsel daer op legge / witte van den Eye met Roos-water te samen gheslagen.

Ende als het bloet ghestelpt is/ ende datmen de wonde wederomme wilt verbinden / soo salmen goede acht nemen / of de wonde in den Oogh-appel is / ende of de Kristalijne vochtigheyt daer niet uyt gheloopen en is/ want soo verre als de selve daer uyt gheloopen is / soo mooghdy wel stoutelijck segghen / dat den Patient sijn ghesichte in de Ooghe niet meer ghekrygen en sal/ op datmen uwe meesterije daer in niet en beschuldige. Soo verre alsser nu yet in is blyven stekende / soo salmen 't selve daer uyt sien te kryghen / ende men sal voor eersten daer in druppen/ Roos-water met Vrouwen melck ghemengelt / ofte schoon klaer water/waer door niet alleene / 't ghene datter in d'Ooge is blyven stekende / en sal uyt vloeyen / maer de pijne sal oock ghestilt worden.

Tot ghenesinghe der selver Wonden / salmen daer in druppen Roos-water 2 onc. met 3 drag. syrope van Provency-roosen gemengelt: sommige die nemen oock daer toe Roos-water/ met een weynig wit Suycker-kandijs ghemengelt.

Hier toe zijn oock dienstelijck alle remedien / die in 't Capittel van de *Ophtalmia* beschreven zijn.

Soo verre als de Oogh-scheelen door ghehouwen zijn/soo salmen de selve wel dicht te samen hechten/ ende dat met eenkromme naelde/ op dat door een continuele roeringe der Oogen / de genesinghe niet belet en worde.

Het xiiij. Capittel.

Van de Wonden der Neusen.

DE wonden des Neusen/ en bereyschen gheen ander maniere van cureren/ dan alle andere gemeyne wonden/ maer overmidts dat men de selve niet wel gebinden en kan/ soo salmen eerst goede acht nemen/ offer gheen beenkens gebroken oft ontstelt en zijn/ die men met den vinger ofte met de provette/ konde recht in haren naturelijcken stant stellen/ want de beenen des Neusen/ plegen in 10 of 12 dagē met eenen *Callus* bewassen te wesē/ ten ware datse door eenige Apostumatie/ quamen te verrotten ende te verderven. De open wonde des Neusen/ sal men sien wel dicht aen den anderen te hechten/ ende dat oock met een kromme naelde/ wel diep door het vleesch stekende: van buyten sal men daer op appliceren/ eenige bequame salve/ gelijck als het *Vnguentum aureum*, ofte eenighe van onse voorsz balsems/ ende daer na met een herde plaester bedecken: ende van binnen sal men den Neuse met wiecken wel vullen.

Het xv. Capittel.

Vande Wonden der Lippen.

DE wonden der Lippen/ die konnen sonder hechten seer qualijck ghenesen worden. Soo verre als de opperste Lippe door-houwen ofte doorsneden is/ so sal men deselve met de hecht-plaesters wel dicht te samen houden/ waer van de descriptie hier voren in 't 12 Capittel beschreven staet: maer so verre als de onderste lippe doorghehouwen is/ die sal men met een kromme naelde wel dichte te samen naeyen/ want overmidts het continuele speecksel soo soude de hecht-plaester stracks afweycken: Ende als dese voorsz Wonden wel bequamelijck te samen ghehecht zijn/ soo sal men de selve ghenesen/ ghelijck men alle andere ghemeyne Wonden pleegh te ghenesen: maer van binnen salmense met Honigh van Roosen bestrijcken.

De

De Wonden der ooren / die vereyschen oock de selve maniere van cureren / dan alleene / dat de selve die men daer toe gebruycken wilt / die moet seer droogende ende astringerende wesen.

Het xvj. Capittel.

Van de Wonden des Hals.

ALle Wonden des hals ende der kelen/zijn seer sorgelijck/overmidts de groote aderen/ hert-aderen/zenuwen/ tendonen ende het rugghe-been / daer van dat den hals te samen gevoeght ende geschapen is.

Ende om voorts te komen tot de curatie der selver/so sal hem voor eersten den Patient houden in eten ende in drincken/ghelijck als van alle andere Wonden in't ghemeyn/geseyt ende gheleert is gheweest.

Soo verre als de Wonde alleene in het vleesch gheschiet is/soo sal men de selve genesen/gelijck als in't derde Capit. van de Vleesch-wonde geschreven staet: Ende indien datter eenighe zenuwen of tendonen/gequetst ofte ghesteken zijn / soo sal men hem reguleren/achtervolgende het 8 Capit. van de steken der zenuwen. Maer so verre alsser eenige aderen ofte arteryen gequetst zijn/soo sal men de selve sien te stoppen door eenighe van dese voorsz middelen / die in't 2. Capit. deses Tractaets verhaelt staen. Ende gelijck als de aderen ende arteryen/seer groot ende vele zijn/ die in dese partije liggen/ (so verre als de selve door de ghemeyne middelen aldaer verhaelt/ niet te stoppen en zijn)soo sal men de selve trachten toe te houden/door het op-leggen des duyms/ tot welcken eynde/dat yemant expresselijck stede vast daer toe sal blyven sitten nacht ende dagh.

Ende so verre als dese Wonde des hals/in de stroote ofte in de kele ware / soo sal men de selve met der naelde wel te samen hechten/ ende daer op appliceren alsulcken salven oft balsems/die een goede kracht van heelen hebben/ghelijck als dit navolgende salfken.

Neemt Honigh van Roosen 4 oncen / Gersten-meel

een half once gewasschen Terpentijn 3 drag. Spiegelharst 2 drag. Wieroock en Mastick / van elcks 1 drag. Myrrha ende *Sarcocolla*, van elcks een half drag. Was 2 drag. olye van Mastick ende olye van *Hypericon*, van elck 3 onces / mengelet boorts te samen / ende maeckter een salfken af.

Maer indien datmen upt eenige van de voorsz Wonden/dreese hadde van een *Spasmus*, soo bestrijckt den Patient het hooft/het rugge-been ende den gantschen rugge / met olye van Terpentijn ende met olye van Pierwormen/ ghelijck als wp in het Capittel van de sieken der zenuwen gheleert hebben.

Het xvij. Capittel.

Vanden de Wonden der Schouderen.

OVermits dat door de schouderen / veel zenuwen upt den hoofde/ ende upt het paternoster-been passeren/ soo en zijn de Wonden der schouderen niet sonder groot perijckel des lebens/ ofte lammighept des arms.

In dese Wonden moetmen oock insonderheydt een goede ordonnantie des lebens houden / ende alle diversyen ghebruycken / soo verre alsser eenige inflammatie quame toe te staen.

Men moet oock dese voorsz wonden wel vaste hechten / ende de gantsche Schouderen met ligaturen ombatten/op datse door het gewichte des arms/ niet lichtelijck op en bersten/ ende de genesinge verachtert worde: in de onderste partijen der Wonde / salmen altijdt een wiecke houden / op dat de materie deser Wonden/des te beter haren uptgangh hebben mach: Ende voorts salmen de selve ghenesen/ ghelijck als men alle andere ghemeyne Wonden te genesen pleegh.

De Wonden der armen/ die worden oock op dese selve maniere ghecureert / upt-gesteken dat soo verre als Wonde in den Elleboge ware/so moetmen wel toe sien/ datter geen ongeluck toe en staet/ gelijck 't wel pleegh te gebeuren/ in andere wonden der juncturen / daerom salmen de selve altijdt met goede defensyen / ende andere pijn-stillende plaesters seer wel bewaren.

Het

Het xviij. Capittel.

Van de Wonden der Borst.

ALle wonden der Borst / en zijn niet seer licht te achten/ ende principalijck als de selve door-gaen tot in de hollighept der borst: De wonden die van achter door den rugge in de borst gaen/ die zijn veel periculeuser/ als de ghene die van voren in gaen / om de menighte van de groote aderen/ arteryen / zenuwen ende ligamenten / die uyt het rugghe-been komen/ende den gantschen rugghe occuperen / oock soo zijn de selve seer periculeus/ om het *Mediastinum* en het middelschot / welcke membranen/ oock haer plaetse in de borst houden.

Als een wonde der borst door-gaet/ sonder quetsinghe van eenige partyen/so komt de wint van buyten door de wonde / den adem is den Patient kort/ ende hy gevoelt een beswaringhe ontrent de korte ribbe : oock wort men sulcx gewaer/als men een Keersse voor de Wonde houdt. Als het herte gheraeckt is/ soo vloeyt uyt de wonde een swartachtigh bloet/ende den Patient breeckt het koude sweet uyt/met een groote koude aen handē ende voeten/ waer op dat stracks de doot volght. Ende als de Loose geraeckt is/so is het bloet schuymachtigh/ende den Patient blijft continuelijck hoestende / met eenen korte Adem: Als nu de membrane *Mediastinum*, oft het middelschot gheraeckt is/ soo kan den Patient qualijck sijnen Adem krygen / ende hy doet oock anders niet dan hoesten/hy gevoelt een groote pyne/steeckte ende beswaringhe ontrent de korte ribbe/ daer volgen oock continuele Koortsen uyt/ende ten lesten de doot.

Het herte geraeckt wesende.

De Loose geraeckt wesende.

Het Middelschot geraeckt wesende.

Wanneer den patient innewaerts seer gebloet heeft/ dat wort men aen synen stinckenden adem ghewaer / of aen de continuele Koortse/ ende meer andere Accidenten/ die hier voren verhaelt zijn / waer van de eene grooter is als d'ander.

Om dese wonden nu geluckelijck te cureren/so sal hem den Patient sober ende matigh houden / en oock anders niet ghebruycken / dan alle lichte spyse die verkoelende

ende verdooghende is/ende dat na de gelegenthept sijnder krachten: Alle astringerende dingen zijn hem in 't eerste contrarie/om datse de boyst verstoppen/ende het gheklontert bloet te samen packen/soo daer eenigh bloedt in de holligheydt der boyst gheseoncken ware: maer men sal hem alleene laten ghebruycken/ dunne Gerste papkens ofte een Epken Lombaerts/met Rooswater ende Wijn ghemaeckt/oft Amandel-melck/ende dierghelijcke lichte spyse.

Voorts soo sal hy ghebruycken/alderley diverspen ende evacuatien/van ader laten ende sachte purgeringen/ghelijck als Cassie/*Manna*, Clisteren ende dergheljcke andere sachte purgeringen.

Den Patient sal hem meest altijt leggen/met de wonde nederwaerts/ op dat alle overtolligh materie/ des te beter haren uptgang mach hebben/oock om des te haestiger ende te eer ghenesen te worden/ende soo verre als de openinghe niet groot ghenoegh is/om de materie haren uptgangh te hebben/so salmen de Wonde wat wyder dilateren/ ende dat pijnelijck als men verseeckert is / datter oock van binnen geen edel partyen ghequetst en zijn.

Ende om te beletten / dattet bloet soo wepnigh in de Boyst kome te verklonteren/als 't moghelijck is/ soo salmen den Patient dit navolghende bruycken ingheven: Neemt Rhabarbar een half drag. Krappe ende Walschot van elck een schrup. ghezegelde Aerde een halven schrup. water van Bugloss 3 once. Suycker so veel alst u believt: Voorts soo salmen desen Patient oock laten ghebruycken/alle dingen die de boyst versachten.

Men sal in dese voorsz Wonde / alle daghe eens ofte tweemaels warmen Wijn spuyten/ daer in dat wat Honigh gesmolten is geweest/ ofte men magh daer ooc wel Honigh-water in spuyten/ tot repninghe van alle materie die in de boyst soude mogen vergaderen/want gelijck als de nature onder het beckeneel geene onsuyberheydt gelyden en kan/ also en kan sy oock in de holligheyt der boyst gheene verdragen.

Ofte spuyter dese navolghende Decoctie in: Neemt wortels van Gentiane een half once/ Luppnen/ Pitsen/ van

van elcx twee drag. Weeghbree ende Agrimonie/van elcx 1 half hant vol/ Wieroock ende Myrrhe/ van elckx een dragm. met een weynig Honigs/siedet voorts al t'samen in Wijn/ende spuyt dit in de Wonde der borst.

Als nu de borst na sommige dagen tamelijck wel gereynight is/soo gebruyckt in't spuyten dingen die meer droogende zijn/ghelijck als dit naevolgende: Neemt roode Roosen/Granaetblommé/ bladerkens van de Braembesyen/Mirtelen ende *Sumach*, van elcks een handt vol/ *Hipocistis*, ende geele Mirabolanen/ van elcks 2 dragm. Honigh van Roosen twee oncen/siedet al t'samen in half Water ende in half Wijn/ ende spruyt hier af in den Wonde.

Maer so verre alsmen ghewaer worde/ dat hem binnen in de borst een vergaderinghe bleve onthouden/ die niet wel ter wonde uyt konde ghereynight worden/ om datse al te leegh op het middel-schot ghesoncken ware/so sal men een nieuwe openinge maken/ tusschen de vierde ende vijfde ribbe/ niet verre van het Paternoster-been/ ende dat na de lenghde der ribben: tot welcken eynde/ datmen eerstmaels daer op sal legghen een sterck Corrosijf/waer door datmen daer na sal snyden/ tot in de holligheyt der borst/soo verre als immers den patient noch sterck genoegh is: In welcke openinghe datmen altijdt een wiecke/met het gemeyne digetijfken bestreken houden sal.

Als de materie op 't middelschot sinckt.

Ende ofter neffens de wonde oock een ribbe ghebroken ware/daer op salmen een plaester leggen/ diemen tegens de gescheurtheyt pleegh te ghebruycken/ghenaemt *Emplastrum contra Rupturas*. Ende soo dickwils alsmen de wonde verbint/ soo salmen de breucke met den duym vaste houden/ ende den patient bevelen op te hoesten/op dat des te beter de materie uytghedreven worde. Men sal oock alhier noteren/ datmen aen alle wiecken/ die men in de doorgaende solutien der borst steecken wilt/altijdt eenen stercken draet sal binden/op dat/ soo verre als de voorschreven wiecke daer in verloren wierde/ wederom daer uyt getrocken mochte werden.

Dit naevolghende salfken/ mach men oock in in alle wonden der borst gebruycken: Neemt gewasschen Terpentijn

pentijn anderhalf once/Schapen-roet een half once/olye van Roosen ende Was/soo veel als noodigh is/om daer af een weeck salfken te maken / alst nu begint kout te worden/soo menghelter twee dopers van Eyers onder/ende roeret wel onder den anderen.

Maer indien hy van eenige pijne in de borst klaeght/ soo bestrijckt se met dese salve: Neemt olye van soete Amandelen/soete Boter ende Hinnen-smout/van elck even vele.

Ende soo verre als hy met eenigen hoest gheplaeght ware/so geeft hem te lecken syrope van Soethout/syrope van Violetten / ofte syrope van Steen-rupte / ofte maeckt hem een borst-dranck/ op dese navolgende maniere: Neemt Steen rupte/ Schabiose ende Hoef-bladers/ van elcks een hant vol/ Vyghen en Rosynen / van elck een vierendeel/Jujuben ende Sebesten/van elck 7 of 8 in 't ghetal/Soethout een half loot / Anijs ende Venckel zaet/van elck 1 loot / siedet al te samen met een stoop waters tot op de helft/ende gietet dan door eenen doeck/ doorts soo doeter hy soo veel Suyckers Penp / als tot den smaeck noodigh is/ende laet hier den Patient dickwils al warme van drincken.

Het xix. Capittel.

Vande Wonden des Buycx.

DE Wonden des Buycks zijn tweederley / waer van de eene doorgaende is/tot in de hollichept des buycx/ ende de andere niet/de doorgaende Wonden/die kentmen alderbest met de Pyo bette / als men daer nae tast. Alle doorgaende Wonden of steken des Buycks / 't zy dattse van achter door den rugge ofte van voren in den buyck/ met een seer puntig gheweer ghedaen zijn/ die en zijn altijdt niet sonder groot perijckel/ want soo sy de darmen/ de nieren/de lever/de maghe/de milte/ oft de blase komen te ghetaken/soo zijnse ghemeynelijck doodelijck/ghelijck sy ter contrarien weynig perijckels hebben/als sy geene van dese doorsz partyen gheraeckt en hebben. Als dese doorsz wonden wat wijtachtigh zijn/ soo springter straet het

het net der darmen / ofte oock wel de darmen selve uyt/ welcke soo eenigh van dese beyde komen uyt te springen/soo salmen de selve met der verscher daet / ende met de vingeren wederom daer in bringhen / ende oft nu de wonde soo enghe ware/ datmen de selve qualijck met de vingeren daer wederom in konde gebringen/ soo salmen de wonde tot dien eynde een weynigh dilateren/ ende alsmen de voorsz darmen daer wederom inghebracht heeft/so salmen de wonde hechten/ de eē stcke van boven de lippē der Wonde/ ende de ander van onder komende.

De teyckenen als de darmen gheraeckt zijn/ zijn dese/ namelijck den dreck/die men door de wonde siet uyt komen:ende soo verre als de kleyne darmen gewont zijn/so is de wonde boven oft ontrent den nabel/want de groote darmen zijn onder den nabel ghelegen/ waer van datter sommighe wel somtijts genesen worden.

Als de mage ghequetst is/ soo komt door de wonde de Spyse oft den *Chylus*, ende de plaetse der wonde wijst sulcks genoeghsaem uyt.

Als de Lever ghequetst is/ soo wortmen sulcx aen het bloet gewaer / ende oock aen de plaetse der wonde daer de Lever gelegen is/te weten/in de rechte zyde.

De wonden der Milte / worden oock aen het swarte bloet bekent/ ende aen de plaetse daer de Milte gelegen is/ in de slincke zyde.

Als de Nieren gequetst zijn/ so loopter waterachtigh bloet uyt de wonde/ende de gheleghentheyt der plaetsen wijst sulcx oock uyt.

De blase gewont zijnde/so loopter klaer water ofte uryne door de wonde.

Ende op dat wy wederom tot de darmen komen / so verre als de selve uythangen / of dat het net der darmen uythanght/so sal men de selve stracx wederom sien in te brengen/want so sy komen te verkouden / te imstammeren/ofte vol wints te worden / soo worden sy met groote swarigheydt inghebracht: ende so verre als het net niet stracx ingebracht en wort/so komet lichtelijck te versterven, daerom datmen 't alsdan afsnyden moet/indien datter gantsch verstorven is / ghelijck alle oude Meesters sulckx bevelen.

De

De Curatie van de wonden des buycks / 't zy datse doorgaen ofte niet door en gaen/ soo verre als sy gheene van de voorsz edel partyen en raken / soo salmen de selve genesen na datse toegheheeht zijn/ gelijck men alle andere gemeyne wonden pleecht te genesen:welverstaende dat hem den patient/so wel in de Wonden die geen edel partijen en raken/als inde gene daer edele partyen geraeckt zijn/in als sal sober houden / ende dat hy ook alle diversyen van ader-laten/ende niet Clisterien te purgeren/ sal ghebruycken.

Ende so verre als de groote darmen geraeckt zijn/gelijck die somtijdts gecureert konnen worden/so salmen de curatie der selver/meer door clisteren na trachten als anderssins/tot welcken eynde datmen dagelycks Clisterien sal setten/die alleene suyverende zijn/ende andere die heelende ende genesende zijn:De Clisterien die suyveren/die sullen alleene van rooden Franschen wijn geset worden/ ofte van Honighwater:Ende soo verre alsser groote pijn van binnen is/ daer toe salmen eyghentlijck nemen soet Venus-sop/daer Camillen ende Malue in gesoden is. De clisterien die tot heelinge ende tot genesinge geset worden/werden aldus gemaeckt:Neemt roode Roosen ende Agrimonie/van elcks een handt vol/Wieroock en Mastick/van elcks een half once / Holwortel ende Myrrha/ van elcks 3 dragm.siedet al t'samen met half water ende met half rooden Wijn/dit ghedaen zijnde / soo neemt hier af een pont / ende doetter een once olye van *Hypericon* by / ende set hem dan dese Clisterie tweemael des daeghs.

Doch wil ick alhier vermaent hebben/waert sake datmen bevonde in 't upthangen der groote darmen/datter een quetsure in ware/deselve salmen toe naepen/ende dat op de selve maniere gelijck de Peltiers naepen/ende daer na soo sal men de darmen met warmen Wijn afwasschen / ende die met de vingheren al soetkens in brynghen.

Soo wanneer dese Wonden des buycks inwendigh seer bloeden/ soo brenghen sy ooek groote swaerighevde by/ten sy dat men 't selve daer upt siet te krijghen/want somtijdts blijft de nature sulex van haer nae de liesschen/ daer

aldaer komt te Apostumeren.

Als nu de lever/de milte of de mage/ ghequetst wort/ soo en isser int cureren der selver/geen ander onderscheyt te houden/ dan dat men elcke partye nae synen eysch sal sien te versterckeu/door alsulcke dingen/die men tot dien eynde den Patient van binnen sal in geven/ daerom dat men hem met eenen gheleerden Medicijn/ wel behoorde te beraden.

Ende soo verre alsser van binnen in den buyck eenige winden vergaderden/waer door den Patient tot extreme pyne quame/soo salmen daer in doen / gelijck als van de windachtige geswellen geleert is geweest: Ende voorts soo salmen dese Wonden van buyten genesen/gelijckmen alle andere Wonden pleegh te genesen.

Het xx. Capittel.

Vande Wonden der Beenen.

DE Wonden der beenen / en worden op gheen ander maniere gecureert/dan alle andere Wonden/ uytgenomen dat den Patient daer mede noch gaen noch sitten en mach/maer moet daer mede te bedde blyven legghen/ overmidts dat alle humeuren des lichaems / lichtelijck daer door na de Wonde souden sincken/ aldaer sy groote pyne/heete swellingen/ende veel ander onghelucks/ souden konnen causeren. Dese wonden willen oock met een groote Ligatute / van den voet af / tot onder de knyen toe/wel dichte gewonden worden.

Het xxj. Capittel.

Van de Toe-vallen ofte Accidenten, die de Gewonde mogen toe komen.

DE Accidenten/die de gewonde Lieden ofte de Wonden moghen toe-komen/zijn dese: Als namelijck/een overtolligh bloeden/extreme pyne / ontstekinghe / treckinghe van zenuwen / paralisie / beswijminghen Koortsen

sen ende het Lidt-water.

Om nu alle dese accidenten wel te remedieren/ so willen wy voor eersten gaen beginnen / van het overtolligh bloeden. Daeromm als pemandt verwont zijnde / overtolligh wort bloedende/dat salmen remedieren / gelijck in t tweede Capittel deses Tractaets geleert wort.

De extreme pijne die in alle wonden komt/ wort versacht door stoovingen/door strijckingen met warme olye van Roosen / ofte door opleggingen van eenige *Cataplasma*, die van Malue/van Violettebladers/met melck/ met krupmen van Witte-broodt/ met soete Boter/ ende met Saffraen t'samen gheseoden worden.

In t Capittel daer van het Flerecijn der voeten vermaent wort / daer hebdy ook diverschc remedien / hier toe seer wel dienende.

Soo verre als de pijne komt te causeren/upt eenighe hitte of ontstekinge/soo salmen daer op strijcken het *Unguentum Mutritum*, met sap van Nacht-schade vermengelt/ofte met salve van Popelieber/ofte met eenige plaesters/van die int eerste Cap. daer van de Gheswellen gehandelt wort/beschreben staen.

Ende alsser eenighe koutsen quamen toe te slaen/ die salmen remedieren/door een sober maniere van leven/ende door 't ghebruyck van alle koude vochtige spyse ende dranck: ook door het Aderlaten/door purgeren/ende door het ghene dat in alle heete geswellen gebruyckt wort.

Het Lit-water is ook een accident / ofte toeval der wonden/het bringt een excessive pijne by/ende overmidts dat het Lidt - water ghemeynelijck in de wonden der Juncturen gesien wort / so volgter ook dickmaels wel een lammighept naer.

Lidtwater te remedieren,

Om nu sulex te remedieren/ soo neemt een witte van Eye/met een weynig Saffraens/ ende kloppet wel t'samen/daer na soo mengelter een stuckken Alupns by/ soo groot als een Hasenote/ ende legghet met wiecken op de plaetse daer het Lidt-water upt komt.

Item : Neemt Wieroock/ Draken-bloet/ fijnen Bolus/ende ghesegelde Aerde/van elck twee dragm. maeckt hier af een subtijl poeder / ende mengelet met witte van Eye/voorts soo legget met wiecken daer op.

Item/

Item / neemt ghedrooghde Lynsen / stootse tot poeder / ende stropt die daer in: daer na / so neemt Terpentijn / ende olye van Olyven / smeltse onder den anderen / dit ghedaen zijnde / soo stropter soo veel poeder van de droogh Lynsen of wicken in / tot datter een Salve van worde / ende leghter dan de selve met wicken in.

Als pemant verwondt wesende / niet geslapen en kan / soo salmen den selven Clisterien setten / ende oock Aderlaten / ende men sal op sijn Voorhooft leggghen / olye van Rooseu / Roos-water / ende Azijn van Rooseu / t' samen ghemengt: voorts / soo bestrijcke hem de slapen van den Hoofde / de Neus-gaten / ende binnen in de Oozen / met dit nabolgende salfken: Neemt Popelier-salve 4 dragm. olye van *Mandragore* 2 dragm. *Opium* eenen schrupel / Saffraen eenen halven schrupel / mengheet voorts wel t' samen: Ofte gheest hem van onse Slaep-pillekens in. Slaep verlies in Wonden.

Het xxj. Capittel.

Van treckinghe der Zenuwen, die somtijdts den ghewonden aen komt.

DE treckinge der zenuwen diemen *Spasmus* noemt / die causeert somtijdts in de ghewonde / met groote ontstekinge upt pijne / upt overtolligh bloeden / upt eenighe sengnighe steke oft bete / ofte ook wel door de overtolligheyt des bloets in de aderen.

De treckinge der zenuwen ofte *Spasmus*, die upt een overtolligh bloeden causeert / die salmen remedieren door goede ghesonde spijse en dranck / die verkoelende ende verdochtigende is / daer toe datmen hem met eenen gheschickten Medicijn sal beraden. Men sal den Patient over sijn gantsche lijf / wel bet met olye van Roosen bestrijcken / ofte met olye van Violetten / ofte met olye van Lelyen / ofte met olye van soete Amandelen / ende principalijck het gantsche rugge-been.

Men sal ook den Patient verkoelende / ende verdochtigende clisterien setten / op dese nabolgende manieren: Neemt Malue / Violette-bladeren / Mercuriael ende Lactuwe / van elcks een goede handt vol / siedet al t' samen

men in versch Pens-sop / ende neemt dan hier af een pont / doet daer by olye van Violetten / van Lelyen / ende olye van Roosen / van elcks een onc. voorts soo setse warme / ende laetse hem lange ghenoegh inhouden.

Soo verre als de treckinge der zenuwen / quame te causeren uyt een steke der zenuwen / soo sal men hem oock reguleren / alles nae de cure van de steke der zenuwen / etc.

De treckinge der zenuwen ofte *Spasmus*, die uyt overtolligheyt der humeuren causeert / sal geremedieert worden / eerstmaels door een laxerende clisterie / ende daer na door het ader-laten / ende door een sober maniere van eten ende drincken. Ende soo verre als men ghewaer wort / dat den Patient vol phlegmatijcke humeuren is / soo salmen den selven purgeren door eenige pillen / ghelijck als door pillen van *Hiera*, van *Agaricus*, ofte door pillen *Cochiæ*.

Men sal den Patient hier toe oock somtijts gheven te knauwen / den wortel van *Piretrum* ofte Mastick / om daer door alle waterachtigheydt uyt den hoofde te trecken.

Hier toe dient oock wel inghenomen Triakel / den Metridaet ofte *Aurena Alexandrina*, een drag. swaer / met een droncxken Wijns.

Tot dese specie van *Spasmus*, salmen oock het ruggebeen strijcken / ende voorts het gantsche Lichaem / met eenighe verwarmende Olyen / gelijck als met olye van Vossen / ofte met dit na-volgende Salfken: Neemt olye van Pier-wormen / van Lelyen ende van Dille / van elcx twee oncen / Hinne-vet ende smout van Lams-voeten / van elcks anderhalf once / Dialten-salve vier oncen / Bever-geel ende Peper / van elcks twee dragmen / met een weynigh Was / smeltet voorts al te samen tot een weeck Salfken.

Ende soo verre als yemant den *Spasmus* krege / door eenige fenijnige steke ofte bete / soo salmen trachten om alsulcken fenijn uyt te trecken / door alsulcke middelen / ghelijck als in 't Capittel van de bete der dulle Honden / gheseyt ende gheleert is geweest.

Het

Het xxij. Capittel.

Van de Paralisie, ofte verslappinge der Zenuwen, die uyt een wonde causeert.

ALs men de Paralisie/ oft verslappinge der Zenuwen (die uyt eenige wonde procedeert) cureren wilt: soo salmen voor eersten het lichaem wel purgeren/ ende Aderlaten/ende daer by oock gebruycken alderley ander Diversyen: Den Patient die sal hem altijt sober houden in eten ende in drincken/ende hy en sal oock anders niet eten noch drincken / dan al het gene dat hem van eenen gheschickten Medicijn soude mogen voor gheschreven worden: Dit nu alsoo ghedaen wesende / soo salmen alle dese navolgende remedien van buyten gebruycken/ende principalijck dese navolgende Olye/die *Guido de Gauliaco* boven alle andere dingen prijst / gelijck oock de selve van *Mesue* ende van meer andere Meesters / boven alle andere ghepresen wordt: ende wordt aldus ghemaeckt: neemt goede Mirrha/*Aloe, Spicanardi*, Draken-bloet/ Wieroock/ Momme/ *Opobalsamum, Bdellium, Carphobalsamum, Ammoniacum, Sarcocolla*, Saffraen / Mastick / gomme van Arabyen / ende *Styrax liquida*, van elcks twee dragmen / *Laudanum*, ende *Castoreum*, van elcks twee dragme en half / Muscus een half dragme/ goeden Terpentijn/ so veel als al de reste weeght/voorts soo stootet al watter te stooten is / ende mengelet dan al t'samen / daer na soo doetet in een Colue/ ende disteleert hier uyt allengskens met sachten vyere een olye / ofte balsem olye: *Guido de Gauliaco* die pleeght hier by noch te mengelen eenighe kruyden / die teghens de Paralisie seer goet zijn/ende seght noyt op Aerden yet excellenters geweten te hebben. Diergelijcke Balsem-olyen hebdy noch diversche/ die oock seer goet zijn/ in 't derde Capittel aldaer van de gemeyne Wonden gehandelt wort.

Olye / of Balsem-olye tegen de verslapte zenuen die uytnemende excellent is.

Van de flauten, ofte Beswijmeniſſen, die de ghewonde Lieden aen komen.

ALs de ghewonde Lieden in eenighe Beswijmeniſſen komen te vallen/ ſoo gheeftſe booz eerſten eenen goeden dzonck Wijns te dzincken: Ende daer na ſo ſpzeckt-ſe eenen goeden moet in 't lijf/ haer toe ſeggende datter geen ſwarighept in ghelegen en is: gheeftſe oock goede open Lucht/ ende beſpzengtſe met kout water/ende met Roose-water/ daer naer ſoo wzijft haer de handen/ ende de voeten wel/ ende bindtſe met ſtercke kouſe-banden/ ende houdt den Patient in goede ſtilte.

Het xxiij. Capittel.

Van de Wond-drancken.

OFt pemant tot booz-deringhe ſijner geſonthept/ (gewondt weſende) oock Wond-dzancken begheerde te dzincken/ ſoo mach hp eenen van deſe nabolgende laten berepden.

Neemt Winter-groen met de wozrtels 1 handt vol/ Heydens wonde-krupt met de wozrtels/ twee handt vol/ Spboet ſonder wozrtels 4 handt vol/ ende giet daer op eenen pot Wijns/daer na ſoo ſiedet in eenen verlooden pot/wel dicht toe gheſtopt/ tot dat ontrent het derden deel verſoden is/ ende dzinckt hier af des abonts/ ende des mozghens.

Eenen anderen: Neemt Agrimonie/ *Pirola*, Maegh-den-palme/ ende *Gariophilatæ*, van elck een handt vol/ Muſcaten 2 dzagm. Pockhout 4 onc. ende eenen pot waters met een pijnt Wijns: Doozts ſoo ſiedet t'ſamen/ wel dichte toe geſtopt/ in eenen verlooden pot/ tot dat het derden deel verſoden is.

Item/ Neemt Sindaw/Sanjckel/ Heydens wonde-krupt/ ende Agrimonie/ van elcks een hant vol/ Honts-tongen ende breede Weeghbree/ van elck een half handt vol/ Wal-wozrtel ende Madeliebe-wozrtel/ van elcks een loot/ Mirtelen zaet dzp dzag. blommen van Granaten en Laurier-bladeren/ van elck anderhalf dzag. ſiedt dit

voorts al t' samen in half Wijn ende half water / van elcks twee pinten / tot dat het derden deel versoden is / gietet daer na door een doeck / ende doeter voorts wat Suyckers by / ende gheeft dan den Patient tweemael des daeghs hier af te drincken.

Item / neemt Wal-wortel / Heydensch Wonde-kruyt / *Gariophilatæ* ende Sindau / van elcks anderhalf handt vol / Muscaten een loot / siedet al t' samen met Wijn ende water / van elcks anderhalf pinte / tot eenen pot / ende gheeft hier af den Patient tweemael des daeghs te drincken.

Eynde des derden Tractaets.

Het eerste Capittel.

Van de Ulceratien.

ALsoo wy tot hier toe / nae den eysch deses Hant-boecks / meynen genoegh gesproken te hebben / van de Curatien van alderley wonden: also willen wy nu oock gaen spreecken / van de genesinge aller ulceratien. Tusschen de wonden ende ulceratien / en setten wy anders gheen onderscheyt / dan dat de wonden versche ende jonge solutien zijn / ende de ulceratien / verouderde solutien met verbuylinghe des vleesch / die om seker dispositie niet genesen en konnen. Alle ulceratien causeren gemeynelijck uyt tweederley oorsaken / te weten / uyt uytwendige ofte inwendighe oorsaken / ghelijck als van stooten / van vallen ofte van slagen / de welcke / al is 't dattet eerstmaels versche wonden ghenoemt worden / nochtans soo konnen sy in oude ulceratien degenereren: Item / uyt inwendige oorsaken konnen sy veroorsaken / van eenighe quade corrosyve humeuren / die van binnen de huyt door bijten / ende dan voort setten tot een oprechte ulceratie / die door seker dispositie / haer qualijck tot ghenesinghe begeben wilt.

Oorsaken. De teyckenen van een ulceratie / en behoeftmen alhier niet te verhalen / overmidts dat de selve by alleman genoegh bekent zijn / ende uyt de vorige definitie ghenoegh verklaert wort: Dan soo verre als yemandt van de oorsaken / van de teyckenen / ende van de oordeelen der ulceratien / breeder bescheet begheert te weten / die mach *Ioannes Tagaultium* in sijnen derden boeck der Chirurgijen / daer af lesen / dewijle ons voornemen anders niet en is / dan alleen ende principalijck / de genesinge van alle uytwendige gebreken te tracteren.

Daer zijn vierderley intentien / waer door datmen alle ulceratien cureren moet / te weten: Dat men voor eersten moet onderhouden / een goede maniere van eten ende drincken: Ten tweeden / datmen moet sien de toeloopende materie / waer door alsulcken ulceratie ongeneselijck blijft / te benemen: Ten derden / datmen moet sien te benemen / de accidenten en dispositien die daer by zijn: Ten vierden / datmen de dunne materie der ulceratie verdrooge / ende de dicke wech reynige.

De maniere van eten ende van drincken / salmen den Patient voor schryven / nae de ghelegentheydt sijnder krachten / sijns persoons / sijnder gewoonte / ende nae de gelegentheyt sijns ghebrecks.

De beneminge der toe-loopende humeuren / wordt door purgatien / door ader-laten / door vomitorien / door ligaturen ende dergelijcke / benomen: De accidenten en andere dispositien / worden door bequame plaesters / ende andere verhoelende applicatien ghewerct. De vierde intentie die wordt volbracht / door bequame salven ende poeders / die droogende ende reynigende zijn.

Het ij. Capittel.

Van een gemeyne Ulceratie, met eenige ongetempertheyt van hitte, koude, droogh-te, ofte vochtigheydt.

IN alle verouderde Ulceratien salmen houden eenen goeden Regel van eten ende van drincken / ende ghebruycken goede Purgatien / waer van dateer diversche For-

Formen / in 't Cap. van de purgatien beschreven staen: soo verre als den Patient noch jonck / sterck / ende bloetrijcke is / soo salmen hem oock doen Ader-laten / om de materie die nae de Vlceratie ghewent is te loopen / te diverteren.

Soo verre als by de Vlceratie eenige heete ongetemperheydt / ofte inflammatie is / soo machmen daer toe gebruycken de Salve *Nutritum*, die van Goutglit / olye van Roosen / ende sap van Nacht-schade ghemaeckt is / daer boven op legghende eenen dobbelen doeck / met Azijn ende Water nat ghemaeckt: ofte het *Lac virginis*, in plaetse van dien.

Item: Neemt het wit van den Eye / olye van Roosen / eñ Rooswater / van elcx even vele / wel onder den anderen geslagen / voorts so maeckt hier in doecken nat / ende legt die op de Vlceratie / ende ververschtse soo dickmaels als sy drooge geworden zijn.

Maer soo verre alsser eenige koude ongetemperthept by is / soo salmen de plaetse der Vlceratie stoven met franschen wijn / daer Alsen / Savie / Roosemarijn / Munte / Camillen / ende dergelijcke dinghen in ghesoden zijn geweest: ende leggen het *unguentum aureum* daer in.

Als nu een Vlceratie / met een overtollighe vochtigheyt gequelt wort / soo moetmen daer toe ghebruycken alle verdroogende remedien / ghelijck als de Salve *Diapampholigos*, de Salve van Calamijnsteen / ofte dese navolgende Salve / *de Tutia magistrale* genaemt.

Neemt groene gemeyne olye van Olyven / ende olye van Roosen / van elcx 6 onc. olye van mirte / ende Popelier-salve / van elcx 3 onc. Weegbree ende Nacht-schade / van elcx 2 onc. kaptse wel kleyne / eñ van laet dese kruyden met de Olyen staen weycken 8 daghen lanck / maer daer na soo giet dese Olyen door eenen doeck / ende doeter by vier onc. Was / ende daer na soo mengelet al t'samen op het vyer / tot dattet al gesmolten is / ende als 't begint kout te worden / soo menghelter dan dese navolgende dingen (wel kleyn ghewreven) onder / te weten / Gout-glit ses oncen / Ceruse twee once / gheprepareerde Tutie twee drag. gebrant loot 6 drag. gebranden koper 1 loot / Campher anderhalf drag. voorts so stootet / ende

roeret al t' samen in eenen lopen Vijsel / over de 2 uren lang: Dit is een seer bequame Salve / om in alle vochtige Vlceratien te gebruycken.

So verre alsser by een Vlceratie eenige groote droogte gespeurt wort / soo salmen daer in leggen Salfkens die niet al te seer en droogen / ghelijck als de *Basilicum* Salve / of dese navolgende Salve : neemt ghewasschen Terpentijn 2 oncen / Schapen-roet 1 onc. Was ende olye van Roosen / soo veel als noodigh is tot een weeck Salfken te maken / als 't kout geworden is / so mengelter twee doyers van Eyers onder.

Het iij. Capittel.

Van een Ulceratie daer groote pijne by is.

Ghelijck alle pijne in eenige Vlceratien / meest altijdt uyt hitte is causerende / soo salmen de selve sien te verkoelen / ghelijck wy hier in dit vorige Capittel gheleert hebben / tot welcken eynde datmen oock (boven de dingen die wy hier voren geseyt hebben) wel eenige van de repellerende plaesters mach gebruycken / die boven in 't eerste Capittel deses boecks / van de *Phlegmone* verhaelt staen. Item / oock eenighe defensyven / die in het Tractaet van de wonden aengeteyckent staen / etc.

Maer indien dat dese voorsz pijne / uyt eenige koude bijtende humeuren causerende / soo moetmen de Vlceratie stoven met Wijn / daer eenige verwarmende Kruyden in gesoden zijn geweest / ofte men mach daer op leggen / dese navolgende plaester : Neemt olye van Roosen / van Pier-wormen / van Camillen / ende olye van Dille / van elcks twee oncen / Camille-blommen ende Gerstenmeel / van elcx twee oncen / smout van Wolle met de riecke / anderhalf once / siedet al t' samen met Wijn tot een *Cathaplasma*, oft roostet met een weynigh Wijns in een panne / ende leggeter alsoo op. Item / neemt olye van Was / ende maeckt hier mede platte wiecken vet / voorts soo vult hier mede de gantsche Vlceratie / ende daer nae soo neemt gemeyne Olye daer gemeynen Sulpher in ghesoden

soden heeft / maeckt hier in doecken het / ende leghtse boven op de Ulceratie: Dese remedie / die wort van *Fallopio* seer hoogh gheprefen.

Als nu de pijne quame te causeren / alleen door de openheyt der Ulceratie / soo leghter dan dese nabolgende *Cathaplasma* op: Neemt Malue / Violette-bladers / Camillen ende blommen van Melilote / van elcks een hant vol / Gerste-meel ende Terwen-meel / van elcks een onc. olye van Roosen twee onc. siedet al t' samen tot een *Cathaplasma*, als 't nu kout geworden is / soo mengelter by hier dopers van Eyeren / ende een dragme Saffraens.

Ende soo verre als door alle dese remedien / de pijne noch niet afnaten en wilde / so maghmen eenige verdoovende dingen daer op leggen / waer van datter diverschе formen / in 't Capittel van het *Podagra*, ende in 't eerste Capittel daer van de *Phlegmone* gehandelt wort / beschreven staen / ofte leghter dit nabolgende salfken op: Neemt salve van Cerupse ende Popelier-salve / van elcks een onee / *Opium*, een half dragma ofte twee schrupel / mengelet voorts wel t' samen alles na de rechte konste.

Het xiij. Capittel.

Van alle Ulceratien in 't ghemeyne, hoe dat men de selve door de alderbequaemste Salven, soude mogen cureren.

OM seer bequamelijck alderlep soorten van Ulceratien te cureren / soo magh men eenige van dese nabolgende salven daer toe ghebruycken / die alle te samen daer toe seer requisijt zijn.

Voor eerstен is hier toe seer dienstelijck / de salve Magistraal *de Tutia Fallopij*, die in 't tweede Capittel deses Tractaets beschreven staet.

Noch zijn hier toe seer dienstelijck / het *Emplastrum griseum* en het *Diapampholigos*, 't welckmen op alle Apteken gereet vint.

Item / neemt Was / Spiegelharst / Offen-roet / Peck / Terpentijn / Wieroock / Myrrhe ende Colophonie / van

elck eben vele/ dan eerstelijck suldy het Was smelten/ ende alsdan so doetet het Peck by/ ende daer na soo doetet den Terpentijn by / ende menghelter alsdan den Myrrha ende den Wieroock klepn ghestooten by/alst nu soo kout ghewordē is datmen 't handelen kan / soo moet men 't met den handen wel doorwercken : Indien datmen nu dese plaester wat wercker begeert / soo smelter wat olye by.

Dese nabolgende plaester is wonderlijck goet/ tot alle soorten van ulceratien: Neemt *Galbanum, Ammoniacum, Opopanacum, Bdellium*, Was ende gemeyne olye van elck 1 pont/Goutglit klepn ghewreven/ een half pont/ Laurier-olye 4 drag. Myrrhe/Wieroock/Mastick/Holwortel/ende Calamijn-steen die gepreparеert is / van elck een once/Campher 4 dragm. Terpentijn een onc. smelt al de Gommen met siedende Wijn / doetse voorts door eenen Seremijn/ ende als het Was ende de Olye beyde te samen gesmolten zijn / soo mengelter dan de door-ghedane Gommen allengskens onder/ te weten/ ou het byer/ dit alles ghedaen zijnde/soo doetet den Terpentijn by/ ende alst al begint kout te worden/soo mengelet voorts de reste daer onder tot een Plaester.

Een ander/ neemt *Galbanum* ende *Oppopanacum* van elcks een once/ *Ammoniacum* ende *Bdellium*, van elck 2 onc. ghemeyne olye van Olye van Olyven 2 pont/Was een half pont/Goutglit (seer klepn ghewreven) anderhalf pont/tweederley holwortel/Calamijn-steen(die gepreparеert is) Myrrhe / ende Wieroock van elcks een once/Terpentijn vier onc.Laurier-olye een once/maeckt voorts hier af een Plaester/ ghelijck als hier boven ghesepe is:Alle beyde dese voorsz plaesters zijn uytnemende goet/niet alle in alle oude Ulceratien / maer ook in alle verschie bleesch-wonden.

Het v. Capittel.

Van de uytwasschinghe des Vleeschs in alle Ulceratien.

WAnneer het Vleesch in eenige Ulceratien/al te hooge uytwast/sormoet het selve door dyoogende remedien

dien wegh genomen worden: Waer toe dat seer dienstelijck zijn alderley ghebrande Mossel-schelpen / ende insonderheyt de schelpen van ghebrande Oesters/den ghebranden Aluyn/ende het ghebrant Koper: ende noch boven dien het Spaens-groen. Ende om het sponcieus vleesch hert te maken/daer toe pleeghmen te gebruycken het poeder van Galnoten/ de Schursen van Granaten/ Aloe ende *Tutia*. Item/ om het sponcieus vleesch hert te maken/so leghter dese wiecken in/ die in dit navolgende water nae ghemaeckt zijn gheweest / ende wederom opghedrooght.

Neemt Wieroock ende Mastick/van elcx een dragm. Roosen/Mirtelen zaet ende Ruyte/ van elcx 1 half onc. Aluyn 1 drag. siedet al t'samen op/met 8 onc. waters toe op de helft. Maer soo verre als het sponcieus vleesch door eenige corruptie van vleesch uyt wast/gelijck sulcks seer wel pleeg te gebeuren/so en is daer toe niet te doene/ voor ende aleer tot dat de nature het ghecorrumpeerde beentjen uytghewoppen heeft / maer men salder alleenelijck een drooghende plaester opleggen.

Den ghebranden Aluyn is seer dienstelijck om alle overtolligh uyt ghewassen vleesch wegh te nemen / als men den selven daer op stroyt / maer het is veel krachtiger alsmen den selven met den Precipitaet half een half ander onder den anderen vermenghet. Den ghebranden Vitriol is hier toe noch krachtigher: ofte men mach oock hier toe nemen twee oncen ghebrandewijn / met 2 dragmen Spaensgroen vermenghelt. Hier toe zijn oock seer dienstelijck de wiecken diemen inden ghesoden Sublimaet 2 ofte drymaels nae ghemaeckt / ende wederom op gedroogt heeft. Het poeder Precipitaet en neemt niet alleen alle uytgewassen vleesch af maer het suyvert oock alle Ulceratien van alle Corruptien/ende van al 't ghene dat in eenige Ulceratie soude mogen genereren/ daerom dat alle Chirurgijns/die den selven wel kennen/om geen gelt en souden willen missen.

Tegens alle uytwassingen van goet of quaet vleesch in alle Ulceratien/soo is dit naevolgende water daer toe seer hoogh te prysen: neemt Sublimaet 2 dragm. Aluyn 5 drag. Roos-water 6 onc. siedet te samen 5 of 6 walle-

kens

kens op / latet dooyts staen sincken / ende leght hier af wiecken (nat gemaeckt) in alle corrosyvige stinckende Ulceratien/ende waer in dat het vleesch te hooge wassen wilt/ principalijck/ soo verre als 't met al de voorgaende dingen niet en is te remedieren.

In Ulceratien/daer in dat het vleesch soo hooge uytgewassen is/ datmen het selve metten scheer-messe wech nemen kan / daer en zijn al dese voorgenoemde dingben niet noodigh / want sulcks is seecker / ende veel korter werck/ als 't den Patient anders lijden wilt.

De aldersterckste caustijcke remedien/om alle overtollige uytwassingen wech te nemen / zijn de gemeyne corrosyven/ die in 't eerste Capittel/ daer van de Geswellen gehandelt wort/ beschreben staen.

Item / soo is oock onder de aldersterckste caustijcke remedien te rekenen / het poeder van den Sublimaet/ als men 't selve met goede voorsichtigheydt weet te gebruycken.

Het vj. Capittel.

Van een Ulceratie, die met herde kanten is, ende van diversche coleuren.

Alle de Ulceratien / die van eenigh leelijck coleur zijn/ ende herde kanten hebben / soo verre als immers de kanten niet al te herdt en zijn / daer op salmen leggben eenige vermorwende plaesters/ waer van diversche sormen in 't Capittel van het geswel *Schirrhus*, beschreben staen/ maer soo verre als de kanten al te heert zijn / ende met geen plaesters en zijn te vermorwen / soo salmen alsulcke kanten wech snyden / ofte met Corrosyven wech eetsen / ende dooyts salmen de selve genesen/ met eenighe van de salven ofte plaesters / die hier voren in 't vierde Capittel beschreben staen : Ofte soo verre als de kanten niet soo herdt en waren/ ende dat u nochtans docht/ dat daer door de ghenesinge der Ulceratie konde beter worden / soo scharificeert de kanten / of set neffens de selve Cethelen/ die al het quade bloet mogen uyt trecken.

Ende soo verre als eenighe Ulceratie niet en konde ghene-

ghenesen worden / door seker geborsten Aderen / die boven de selve gelegen waren / waer door de genesinge verachtert worde / ghelijck als door een fonteyne / die in de selve Ulceratie haer continuele vochtigheyt gave / so salmen de selve gheborsten Ader moeten uyt snyden / ende dat gedaen wesende / soo sal sonder twijffel de Ulceratie wel van selfs / ofte door een gemeyne Salve / voorts genesen worden. De maniere van de geborsten Aderen te snyden / die hebben wy hier voren wel duydelijck gheleert.

Het vij. Capittel.

Van de Ulceratie, daer Wormen ende Maeyen in wassen.

DAer zijn oock Ulceratien / daer wormen ende Maeyjen in wassen / ende dat door eenige vochtige / stinckende ende verrottende humeuren der selver Ulceratien / die tot de generatie van Maeyen ende Wormen bequaem zijn. In 't cureren deser Ulceratien / salmen voor eersten alle Maeyen / die in de voorsz Ulceratien zijn / uyt nemen: maer soo verre als dese Wormen oft Maeyen met geen instrumenten uyt te nemen en zijn / overmidts dat se soo vast in 't vleesch houden / ofte soo diepe daer in verborghen liggen / soo salmen de selve met den eersten / door eenige remedien dooden / tot welcken eynde datmen dit navolgende water daer in druppen sal: Neemt Alsene / groote Santorie / Malrove ende witte Munte / van elcx een once / siedet voorts te samen tot op de helft / met genoeghsaem waters / dit gedaen zijnde / soo neemt van dit sop een pondt / Honigh een half pondt / ende menghelet voorts te samen / hier af so suldy inde Ulceratie druppen.

Dit navolghende is noch stercker: Neemt witten Nies-wortel / wortels van Kappers / van Gentiane / ende wortels van witten *Diptamus*, van elcks 1 half onc. siedet als t'samen in genoeghsaem waters / tot op de helft: Daer na soo neemt van dit sop een pont / Vrine ende sap van Alsene / van elcx 2 onc. Salve van Egypten 1 onc. mengelet alle te samen in eenen Vijsel / ende druyt hier af

in de

in de Vlceratie: Dit voorsz water doodet alle Wormen/ het reynight/ende het drooght seer wel. Maer soo verre als dese voorsz Wormen quamen te genereren uyt een generale Corruptie van humeuren des gantschen lichaems/soo sal men 't selve wel purgeren/ ende den Patient een sober maniere van eten ende van drincken voorschryven ende den dranck van Pock-hout latē gebruycken: Men sal oock in de voorsz Vlceratie ghebruycken den Precipitaet/want hy verdrooght ende wederstaet alle verrottinghe: de Vlceratie nu wel suyver wesende/soo sal men de selve voorts genesen met eenige bequame salven/die/wy int 4Cap. deses Tractaets beschrevē hebben.

Het viij. Capittel.

Van een Ulceratie, met Corruptie van beenders.

OOck konnen de Beenders wel somtijds onder in eenige Vlceratie verderven / datmen dat so haestelijck niet gewaer worden en kan/ oock soo kan wel een Vlceratie genesen/ende wederom op breken door eenige corruptie van beenders/die onder het vleesch is blyven stekende: 't welck men aen dese navolgende teyckenen ghewaer wort: te weten/de Vlceratie die siet altijdt vetachtigh/blauachtigh/ ofte swartachtigh uyt / ten waredat sulcx door de opgeleyde salve anders causeerde: Want een Vlceratie / daer in dat eenighe Beenders verdorven zijn/ daer loopt ghemeynelijck een olyachtighe materye uyt. Item/alsmen daer in leght droogh pluckſel/ende 't selve des anderen daeghs weder af neemt soo stincket leelijck: ofte als het vleesch datter boven uyt ghewasschen is sponciachtigh zy/ende afghenomen wesende wederom stracx uyt wast: Dat selfde beteyckent oock altijdt eenighe corruptie van beenders. Item/ soo wanneer eenighe Vlceratie tot gheen ghene singhe en kan ghebrocht worden/(waer van men gheene openbare oorsake bedencken en kan)sulcks geeft altijt suspitie van eenighe corruptie van beenders.

De

De uptneminghe van alle gecorrumpeerde beenders geschiet op tweederley manieren: de een van de nature selver / en de ander door de handt des Chirurgijns. Als wy nu bevesen dat de nature het verdorven been al te langsaem soude upt dryven / en als wy sulcx niet verwachten willen / maer de uptschepdinghe deses doorsz beens begeeren verkort te hebben / gelijck als in de borst / beenen / in 't hooft en in diergelijcke plaetsen: so salmen het vleesch (daer mede dat het verdorven been bedeckt light) op snyden en het doorsz been blooten / om datmer by komen mach / als 't nu bloot light / soo salmen 't hier en daer met de Trepane boren tot op het gesonde been / en daer nae met een Raspatorie af raspen tot op het gesonde been toe: ook kanmen sulcx wel te wege brengen met eenige subtijle Septelkens sonder Trepane / twelck wel so seker is. Hier aen weetmen oftmen tot op het gesonde been af gesteken ofte af geraspt heeft / als men tot op het sneewitte bloetachtigh been ghekomen is / want soo verre als het been gecorrumpeert is / soo verre is 't swartachtigh of bruynachtig: Dit gedaen zijnde / so salmen daer op stroyen eenige verdroogende medicamenté / gelijck als het poeder van Hal-wortel / en het poeder van Mirre / en dat alle dagen tweemaels / so lange gedurende tot dat al het doorsz been met vleesch bedeckt is / en de Ulceratie vol vleesch gewassen sy: maer so verre alsmen bevonde dat de corruptie des beens / soo groot ende diep waer datmense door dese doorsz maniere niet upt krygen en konde / soo moetmen sulcx de nature laten doen / de welcke men door 't op leggen van sommighe droogende remedien helpen sal / so veel alsmen immermeer kan: daer toe datmen sal nemen den wortel van *Peucedanum*, wel klepn tot poeder gewreven. Item / den wortel van Pyras / ende den ronden Hol-wortel: sommighe die prijsen wonderlijck seer tot alle schepdinge van gecorrumpeerde beenders / het water van Solfer / ende *Fallopius* prijsset ook selver seer / hoe wel dat hy nochtans boven al hier toe den *Euphorbium* exalteert. Als nu een verdorven been / door bequame remedien / op de doorsz maniere gedroocht wert / soo pleget hem in 40 dagen af te schepden / ende ook wel eer: alles nae dat de corruptie groot

of

of klepn is: maer men moet sonderlijck wel toe sien/ als men den *Euphorbium* hier toe wil ghebruycken/ dat hy niet en come te leken in 't gesonde vleesch/ want hy is corrosyvigh/ ende hy sou de het omliggende vleesch seer corroderen ende branden: daerom salmen het omliggende vleesch van alle kanten seer wel met pluckssel beleggen/ dat ghedaen zijnde/ so salmen alsdan voor eerst het poeder van *Euphorbio* daer op stroyen: ofte men sal hem op dese nabolgende maniere gebruycken.

Neemt poeder van den wortel van *Peucedanum*, ende poeder van Yreas/ van elck 1 onc. *Euphorbium* 1 schrupulum/ vryvet al te samen wel klepne/ ende daer na soo mengelet met een wepnigh krumpen van Witte-broot tot een deeghsken/ ende leght dan hier af een kleen wepnigh op het blootе ghecorrumpeerde been/ altijdt de kanten van het gesonde vleesch wel besettende met pluckssel/ gelijck als ghesept is. Dit nabolgende poeder is hier toe ook seer goet.

Neemt rondem hol-wortel/ Yreas/ ende wortel van *Peucedanum*, schorssen van Wieroock ende Aloe/ van elck 2 drag. mengelet te samen ende maeckter een poeder af. Ofte indien de corruptie des verdorven Beens soo diep waer/ datmer noch met Rasp-pser noch met eenige poeders by komen en konde/ soo machmen dan van dese nabolgende Distellatie daer in druppen.

Neemt beyde de hol-wortels/ Yreas ende kleene Santozie/ van elcks anderhalf once/ *Agaricus* 3 dragm. Wal-wortel/ *Hipericon*, ende schorssen van Pijnboom/ van elcks 2 onc. Roosen ende Roosemarijn/ van elcks een handt vol/ honigh van Roosen 4 oncen/ besprenget al t' samen met Wijn/ ende distilleert hier upt een water/ waer af dat ghy alle daghen tweemaels op de Corruptie des beens sult laten druppen.

Maer gelijck als de corruptie der beenderen somtijts soo groot is datse door geenderley applicatien van eenige Medicamenten wijcken en wilt/ maer datse grooter/ ende gheweldiger hulpe van doen heeft: soo moetmen het voorsz verdorven been met een pser cauteriseren/ ende dat somtijts wel diep/ ende somtijts niet diep/ alles na dat de corruptie diep in gaet: doch salmen eerst

het

het voorschreben been/dry of viermaels met de Trepane voorboozen/ende dat op diversche plaetsen/ in welcke gaten dat men oock de heete Cauterien sal steken / ende men sal altijdt wel toe-sien in 't cauteriseren/dat men het omliggende gesonde vleesch niet en verbrande/ tot welcken eynde datmen de Cauterien door een pseren Pyppe sal steken/ofte soo verre alsser rumpte ghenoeg is/ so salmē het gesonde vleesch met wat natte wiecken wel dichte beleggben / ende als dese Cauterisatie aldus ghesciet is/so salmen boben op het gecauteriseerde been/ en de gantsche Ulceratie verbullen met Wiecken / die met Roosf-water/olye van Roosen / ende witte van den Eye nat gemaeckt zijn/om daer mede de hitte des brandts te verkoelen. Als mē door de pseren Pyppē cauteriseren wilt/ soo moet men daer toe altijt 3 of 4 pppen ghereet hebben/op dat wanneer de eene warm is/een ander mach genomen worden: oock salmen de vochtighept die door het cauteriseren upt de beenders loopt / met een sponcie wel af droogben/op dat de selve het omliggbende vleesch niet en verbrant. Daer zijn oock sommige Meesters die in de ghetrepaneerde gaten der Beenders / Wiecken leggben die in sterck water wel nat gemaeckt zijn / daer door dat haer de Beenders sonder cauteriseren afschepden/gelijck als oft sy gecauteriseert geweest hadden: Dan het cauteriseren dat is veel sekerder en oock gereeder werck/ als men anders met het cauteriseren daer by komen kan/ ende so verre als men de beenders met de Trepane niet door-boren en kan / soo salmen platte Cauterien daer op setten: doch de Cauterien altijt voort settende van plaetse tot plaetse / tot dat de gantsche breedde ende lenghde der verborgen beens gantsch ghecauteriseert sy: ghelijck als tot een exempel / soo verre als het Schene-been een vierendeel lanck ghecorrumpeert ware / so en konde het selbe niet met een cauterie t'eender repse ghecauteriseert worden: maer alsmen 't selve van boben af sonde willen cauteriseren tot benedeu toe / soo moestet wel thien of twaelf repsen ghecauteriseert worden / overmidts dat de plaetse groot is. Als 't nu aldus gecauteriseert is/soo sal de nature van haer selben in 30 ofte 40 dagen / min ofte meer / het ghecorrumpeerde been afschepden ende van

haer bypden/en als het selbe gecozrumpeerde been t'eenemael van het gesonde begint te schepden/so bedeckt hem het onderliggende gesonde been met root bleesch/dat soo wanneer men het gecozrumpeerde been met een Tanckken upt neemt/ de Vlceratie daer onder met root bleesch ober al volwassen is. Item/als nu de cauterisatie (gelijck wp gesept hebben) gheschiet is/soo salmen boozts de Vlceratie met eenigh Digestijf / oft met Basilicom bermaken/ende het gecauteriseerde bloote been met eenige van de boozs Medicamenten bedecken/soo langhe tot dat de separatie des boozs beens geschiet is.

Ofte men mach daer op leggen dit nabolghende water/ met wieckskens die daer in nat ghemaeckt zijn: neemt gebzanden Wijn die 3 maels ober ghehaelt is gewrest ende Roose water/van eicks 3 onc. *Argentum sublimatum*, een dzag. siedet so lange met sachten bpere tot dat het *Sublimatum* gesmolten is/daer na so gietet in een klepn glaesken/ ende ghebzupckt hier af ghelijck hier boben gesept is.

Men sal hier wel noteren/dat soo wanneer de cozruptie der beenders/in de Schene-beenen/ in de Arm-pypé/ ofte dinghen-pijpkens is/ datmen aldaer wel bypelijck raspen/ af steken/ trepaneren ende tot op het marck toe mach cauteriseren sonder eenigh perijckel: jae oock de gantsche Pypen(soo sp verdozben zijn)daer upt wel moghen ghenomen wozden/ ghelijck als ick meermaels dat selfde gesien hebbe: maer so verre als dese boozs cozruptie der Beenders in het Beckeneel ware / daer machmen het ghecozrumpeerde been wel affschaben tot in't gesonde been toe/soo 't niet gantschelijck dooz en gaet : maer het cauteriseren wozt alhier verboden / ten ware dat het lichtgens ghecauteriseert wozde. De opper-beenders der Heupen/de/ werbels des Rugge-beens/ ende de ledekens der handen/ofte der Voeten/als daer eenige cozruptie in komt/die en willen noch gesneden/ noch ghecauteriseert zijn/maer men sal de selbe de nature laten uptdzyben/ ende daer op leggen tot meerder behulp / de selbe Medicamenten daer wp hier van gesproken hebben.

Nota dat ick binnen Antwerpen (onder Mr. Pieter van den Style) ghesien hebbe eenen Engelschen Chargant/

gant/die door een seker Apostematie het geheel *Os Femoris* gecorrumpeert wesende quijt geworden is/niet tegengenstaende daer na wederom gegaen/geloopen/ ende zijn Ampt bedient heeft. Item/noch een Vrouwe die het geheel Kaecks-been uyt gegaen is/nochtans in 't broot te broot te byten geen sonderlingh ghebreck behouden en heeft/ende oock van den voorsz M. Pieter (in mijn bywesen) ghecureert is geweest/ en in de plaetse des verloren beens/heeft de nature (in dese twee) eenen *Callus*, van onder tot boven/ende oock van achter tot voren/in de plaetse des beens/daer in gegenereert.

Het ix. Capittel.

Van een lanckdurige, verouderde, ende ongeneselijcke Ulceratie.

ALs wy eenighe van dese verouderde/ en ongeneselijcke Vlceratien ghenesen willen/ soo moeten wy voor eerst wel toesien uyt wat oorsake datse niet ghenesen en willen: is de oorsake een onghesontheydt des gantschen Lichaems/ofte een seker ongetempertheyt der ulceratien (ghelijck als in het tweede Cap. deses Tractaets geseyt is geweest/ ofte zijn 't eenighe verharde Kanten/ ofte ist een swackheyt der Partijen/ aldaer de Vlceratie gelegen is/door toeloopinge van eenighe quade humeuren/so salmen elcke oorsake(na syne vereyschinge)sien weg te nemen/ 't zy door een goede ordonnantie van eten ende drincken/door Aderlaten/ofte door eenige Purgatien. Het ghebruyck van een strickte Diete/ ende van den dranck des pock-houts/kan in dese ende diergelijcke Vlceratien veel wonders doen. Ofte so verre alsser eenige geborsten Aderen waren die de ghenesinge deser Vlceratien beletten/de selve moeten oock weg genomen worden al eer de Vlceratie genesen kan.

Aengaende het ghene datmen in dese Vlceratien van buyten soude mogen op leggen/ dat moetē seer droogende dinghen zijn die niet en byten/ghelijck het poeder van Hol-wortel/ van schorssen/ van Cappers/ schellen van Granaten/ van ghebrande schelpen van Oesters/

Sarcocolla, en dierghelijcke/etc. Item/alle ghebrande Metaellijcke dingen/als ghebrandt loot/gebrant Koper /gebrandt Yser/ende ghebranden Vitriol/etc. dan men moet goede acht nemen op de diversitepten der Lichamen/ want sommige konnen stercker/en sommighe slapper remedien verdragen als de ander.

Dese ende dierghelijcke Ulceratien/salmen eerstmaels wassen met dit nabolgende water: neemt sap van Agrimonie/van Nachtschade/ ende sap van Weeghbree/ van elck 1 half pont/ witten Wijn 4 onc. Alupn 3 dragm. en half/ Oxpigment 1 halven schrup. 6 witte van Eyeren/ mengelet al wel t'samen/ende daer na soo distilleret/ende wasschet de Ulceratie alle daghen tweemaels: dit water is oock sonderlinge goet tot alle versche Wonden.

Daer na /soo legghet in eenighe van de Salven/ ofte Plaesters/die in het 4 Capit. beschreven staen: Ofte dese nabolgende salve: neemt olye van Roosen 6 onces/Cerusse 3 onces/ Goutglit ende Calamijn-steen/ van elcks anderhalf onc. bereyde Tutie ende fynen Bolus/van elcks 1 onc. Camfer die in Roos-water gesmolten is/2 dragm. olye van Yeul-bollen twee onces/ witte Was so veel als noodigh is om een Salve te maken.

Item/neemt olye van Roosen ende olye van Mirtelen/van elcks twee onces en een half/ sap van Nachtschade/van Weeghbree ende van Donderbaer/ van elcks anderhalf onc. Bockenroet ende Kalfs-roet/ van elcks 2 onc. Verckens-reusel 3 onc. Alupn ende Kalck / dat dickmael gebluft is/ende wederom gewasschen is gheweest/ van elcks 6 drag. Granart-schellen/ blommen van Granaten/ende gele Mirobalanen/van elcks 7 drag. spaensgroen 5 dragmen/hamerslagh/ofte lieber *Crocus martis*, 10 drag. *Sarcocollæ* 2 dragm. stoot dit al t'samen/ende latet een wepnigh te samen sieden/dit gedaen zijnde/so doeter by Goutglit en Silberglit(van elcks 10 drag. Cerusse 6 drag. gebrant Loot 5 drag. Antimonie een onc. Camfer 1 schrup. Was so veel als tot eener Salve noodig is/ als 't al te samen wel gemengelt is gheweest/ soo stootet ende roeret wel onder malkanderen in eenen steenen Mortier: men mach hier onder oock wel mengelen een once Quickssilvers.

Het

Het x. Capittel.

Van een fenynighe, verouderde, ende voorts-etende Ulceratie.

Gheliick als de Curatie van alle andere verouderde ulceratien een goede ordonnantie/bloedt-laten/ ende purgeren verepscht/alsoo verepschet oock dese fenynige veroude Ulceratie een goede maniere van eten eñ drincken/die verkoelende ende droogende zp.

Dooztz so salmen daer van bupten op leggen het poeder Precipitaet/om daer mede haer fenynigheyt te dooden/ 't welck men daer soo dickwils naer den anderen in sal leggen/tot dat de Ulceratie al haere fenynigheydt/ en doortsettende kracht gantsch verlozen heeft: Daer na so wasschet dan de Ulceratie met Alupn-water/ 't welck in dit doorgaende Cap. beschzeben staet / ofte oock wel met het Alupn-water/ 't welck in 't dooztz bysde Capitt. beschzeben is.

Ja sommige gebzupcken oock in diergelicke Ulceratien in plaetse des Precipitaets/het poeder van den Sublimaet/wel dunnekens daer inne gestropt, ofte eenighe diergelicke Caustzicke dingen.

Tot dese dooztz Ulceratie dienen oock de Salven die in 't vierde ende negende Cap. deses tractaets beschzeben staen.

Ofte neemt dese nabolgende Salve: neemt gepzepareerde Tutie 1 half onc. gebzant Loot ende Ceruse/ van elcks 4 onc. roeret allengskens met Weeghzee-water onder den anderen/in eenen lopen Mozter/ ende daer nae soo doeter by fijnen Bolus en gezegelde Aerde/van elcks 2 dzagm. olye van Roosen ende was / so veel als hier toe noodigh is om daer af een Salfken te maken.

Item/neemt olye van Roosen ende olye van Mirtelen/van elck 2 onc. sap van Nacht-schade 2 onc. en 1 half sap van Weeghzee een once / Bocken-roet anderhalf onc. Alupn een dzag. Goutglit ende Silverglit/ van elck een once / *Crocus Martis* twee dzagmen/stootse alle wel klepn tot poeder / ende siedet dan al t'samen met een

kleyn byer tot dat al de sappen versoden zijn/ en daer na so doetet by wit Was een once/ Terpentijn ses dragm. Quicksilver (die gedoot is) 3 dragm. Campher 1 schrup. Spaens-groen een once / menghelet voorts wel te samen.

Het xj. Capittel.

Van een verrottende, ende stinckende Ulceratie.

DEse verrottende en stinckende Ulceratie/ verepscht oock een goede maniere van leven / purgatien/ ende Ader-laten/ ghelijck in't Capittel vande *Phlegmone* ghe-leert is geweest.

Het gebruyck des dranck's van *Gaiacum*, is een van de principaelste middelen/ waer door dat men niet alleen dese soorte van Ulceratie en mocht gelucklijck genesen/ maer oock alle andere soorten van Ulceratie die door geenderley Salven en souden te genesen zijn/ als men een expresse Diete daer mede hout.

Als dusdanige Ulceratien inde Beenen komen/ soo isset onmogelijck de selve te ghenesen/ ten zy dat den patient daer mede plat te bedde blijft liggende/ ofte ten minsten/ daer mede plat blijft sittende/ leggende zijn been altijdt verheven op eenen stoel.

Ende als dusdanighe/ oft eenige diergelijcke Ulceratien/ door geen van al dese voorgaende middelen en konnen genesen worden/ so salmen den patient byenghen (als tot de uytterste toevlucht) tot den roock des Cinobers/ daer af wy in het 8 Capit. in't Tractaet van de pocken ghesproken hebben / al waer oock de maniere van het roocken seer wel geleert wort.

Tot dese specie van Ulceratie / is insonderheydt seer goet de salve van Egypten. Item/ so is hier toe seer goet het *Vnguentum apij* ghebruyckt/ men sal oock dese Ulceratie wasschen met ons ghemeen water van Sublimaet: Ofte men salse wasschen met pekel van Lymoenen/ daer Honigh onder gemengelt is.

Eenighe van de Salven die in't 4 ofte in het neghende

Capit.

Capit. beschreben staen / zijn hier toe seer bequaem/ als alle onreynigheyt/ende verrottinghe daer upt gesuyvert is.

Eñ of de verrottinge deser Ulceratien so groot / ende so rebel ware/ datse door alle dese door-gaende suyverende applicatien/ van voorder verrottinge/ noch niet op en hielde/ soo sal men de meeste Corruptie met goede scheermessen daer upt snyden / maer soo verre als den patient hier van verschrickte/ soo salmen onse gemeyne Corrosyven (gelijck in het 1 Capit. vande Geswellen beschreven staet) daer in leggben. Ofte men salder dit naevolghende poeder met den eersten seer dunnekens in stropē: Neemt Sublimaet 1 onc. Draken-bloet 2 dragm. voorts so stooter wel cleyn onder den anderen/ende stropt hier af dunnekens inde stinckende Ulceratie: oft steeckt daer in een weynig kattoens / ende raeckt hier mede de meeste verrottinge der Ulceratie aen/ alsdaer sy het meest van doen heeft.

Ofte gebruyckt den Sublimaet op dese naevolgende manière: Neemt een half onc. Terpentijns/ Was twee dragm. smeltet te samen/ ende alst begint kout te worden/ so roerter 1 once poeder van Sublimaet onder/ende legt dan dit salfken inde stinckende Ulceratie.

Men mach oock hier toe den *Arsenicum* wel gebruycken.

Het xij. Capittel.

Van de Corrosyvige Ulceracien, in-etinghe, ende verrottinge der Kinder Monden, die den ghemeenen man den Kancker noemt.

Ick en kan my niet genoegh verwonderen/ datter soo weynigh Autheuren zijn ghevveest/ die van dese soorte van Ulceratien der kinder monden soo weynigh ghetracteert / ofte soo sober daer van ghelcert hebben / daer nochtans soo veel aen gheleghen is/ende midsdien datter oock sulcken Accidenten dagheljcks soo seer ghemeyn/ ende daer toe soo straf ende seynnigh zijn/ dat dese voor-

schreven verrottende Vlceratien somtijds van een kleyn voncxken beginnende/ in een Maendt tijdts met haerer verrottinge also voorts gaen/ datse de gantsche Lippen/ de gantsche Kaecken/jae oock(ghelijck als ick selver wel gesien hebbe) de gantsche Tonge der Jonge Kinderen doen uyt vallen/ waer door de kleyne Kinderkens(soo sy te Lyve blyven) niet alleen haer leven langh mismaeckt en zijn/ maer oock hare Ouders/soo lange als zy de selve sien / tot een onverghetelijck droevigh spectakel leven. Daerom dat ick hier midts desen alle Chirurgijns seer ernstelijck/ende ghetrouwelijck wille vermaent hebben/ dat wanneer haer aldusdanighe Accidenten voor komen/ die noch in haer beginsel zijn / dat sy de selve niet al te kleen en achten/met alle neerstigheyt die sullen soecken te remedieren door dese navolgende Remedien: want al zijn 't wercken van kleynen profyte/ nochtans zijn de selve groote beschaemtheden/ Calumnien/ onderworpen.

Als de kinderen dese beginnende Vlceratien in den Mont kryghen / soo openbaren sy haer eerst met een kleyn/wit ofte swartachtigh Vlcerasiken / ofte plecxken in de Lippen/ boven aen de Tanden/inde Kake/ofte achter inden Mont/het welcke na de fenynigheydt der humeuren(daer uyt dat het zijn oorspronck neemt)seer haestigh ofte langhsaem voort gaet/so datmen ooghenschynelijck alle morgen sien kan dat het hem vermeerdert/en naer dat het hem eenen dagh op eene plaetse des monts vertoont heeft/so openbaret hem wel den anderen dagh weder op een ander plaetse.

Tot een beginsel deser Cure soo salmen altijdt toe sien dat het voorsz Kint altijdt een openinghe des Buycks hebbe/'t welckmen met *Manna*, met Syrope van Roosen/ofte met een drancxken van Zene-bladers/lichtelijck te wege brengen kan. Men sal hem anders niet te eten/ ofte te drincken geven/als 't gene dat vervochtight ende verkoelt/want dit voorsz Accident en is ghemeenelijck niet sonder kortsen.

Ende alsoo de principale Cure deses Gebrecx bestaet in 't gene datmen by tijts daer op soude mogen appliceren/soo wil ick alhier leeren waer mede en op wat maniere/

niere / datmen dit schrickelijck Accident / soude moghen remedieren.

Daerom alsmen dese boosz Ulceratie in der kinder Monden gewaer woort / soo salmen stracks het selve bestrijcken met dit nabolgende salfken: Neemt salve van Egypten/ende spzope van moerbesien/van elck een one. ende bestrijckt het hier mede viermaels des daeghs ende des nachts twee maels/want isst datmen dit Accident mepne te genesen alleen met tweemael des daeghs daer toe wat te doen (ghelijckmen alle andere Ulceratien doet) soo volghter veel jammers na/want het gaet somtijts boozts als een vper/daeromme dat het oock als een vper met der haeste wilt wederstaen zijn: dan soo verre alsmen sach/dat het niet tegenstaende al eenwel boozts ginck / soo wasschet de Ulceratie elcke repse / boor eerst met Franschen Wijn daer wat Alupns in gesmolten is/ ende daer na soo bestrijcktse met pure salve van Egypten daer wat Pzecipitaets onder gemengelt is/ende doet dit aldus des daeghs viermaels / ende des nachts tweemaels / ende al isst sake dat dese Applicatie met grooter moepten toe gaet/(obermits de moepelijckheyt der kinderen/ die haer niet geerne en laten tracteren) nochtrans soo moet sulcks sonder genade aldus geschieden/ pzincipaliick als dese boosz Ulceratie straffelijck boozt gaet: En by so verre als de selve dieper in 't Vleesch in etende woerde / soo maeckt een kleen Quispelken aen een stockken met ijnwaet / ende steket in de salve van Egypten/ diemen *Egyptiacum* noemt / ende daer nae soo steket in den Pzecipitaet / ende steket alsdan in de diepte der Ulceratie / ende oft schoon achter in de kele ware / daer en lept niet aen / op dat den Pzecipitaet den gront der Ulceratie raken magh / ende daer na soo laetet het kint uyt zeeberen / op dat het den Pzecipitaet in 't lijf niet en krpghe: ende indien de Ulceratien soo diep zijn datmer platte wieckkens in leggen kan/soo bestrijcktse met den Egyptiaeck/ daer in dat den Pzecipitaet vermengelt is/ ende leghtse also daer in/ namelijck viermaels des daegs (gelijck als hier vozen gheseyt is) ende dat pzincipaliick als u dunckt dat de Corruptie gheweldigh boozt gaet.

Elcke repse als ghy met u Quispelken de Ulceratien

sult ghereynight hebben / met den voorsz Wijn ghewasschen / soo wast dan u Quispelken in suyver water uyt: Als nu de Vlceratien wel suyver zijn/ ende stille staen/ so ist genoegh datmense op de voorsz manier/ ses mael tusschen dagh ende nacht/ met de salve van Egypten/ ende met syrope van Moerbesien alleen bestrijcke.

Met dit navolgende water machmen oock de Vlceratien wasschen: Neemt schellen ende bloemen van Granaten van elcx 2 drag. Aluyn 1 drag. roode Roosen ende Savie / van elcx 1 handt vol/ siedet te samen met water ende Franschen Wijn / van elcx een half pinte / tot dat het derdendeel versoden is / wasschet hier mede de Vlceratien. Item / men magh oock dese Vlceratien somtijts met ons ghemeyne Water van Sublimaet bestrijcken/ want het is daer toe oock seer dienstelijck: Ende alsmen bevint dat de furie der Vlceratie over is / ende haer tot het genesen schicken wilt / soo ist genoegh datmense drie ofte vier mael des daeghs / met syrope van Moerbesien bestrijcke/ ende met pueren Wijn wassche. In 't genesen deses Accidents / moetmen te werck gaen ghelijck als gheseydt is gheweest/ 't welck doende / so machmen alle aenstaende ongeluck(dat daer van pleegh te komen) wederstaen/ overmits dat alle ghebreken (elck na haren eysch) willen ghetracteert worden : Maer boven dien/ dat ick dese voorsz Cure aen ander lieden kinderen dickwils versocht hebbe / soo heb ick oock drie van mijn eygen Kinderen daer mede besmet gehadt/die ick oock alle drie op dese voorsz maniere gecureert hebbe/ sonder datse eenigh letsel / ofte mismaecktheydt daer van hebben behouden/uytgesteken een: Niet tegenstaende mijn groote sorge ende moeyte die ick daer mede gehadt hebbe/ so heeft het selve voor in den mont / onder ende boven / op beyde de plaetse twee groote stuckē van de Kaecks-beenen/ met 10 Tanden verloren/ doch sonder van buyten eenighe sonderlinge mismaecktheydt daer aen te sien.

Het

Het xiij. Capittel.

Van een diepe, ende hol-achtige Ulceratie.

DE diepe ende hol-achtige Ulceratien/ noemen wy de gene die boben enghe zijn/ en inwendigh onder het vleesch/ oock groote bzeede/ ende diepe holligheden hebben/ waer van dat d'een holligheydt herwaerts en d'ander derwaerts loopt/ welcke holligheden datmen met de Bzobette ondersoecken moet: dewelcke/ soo sy diepe/ neerwaerts/ oft nae de zyden toe loopen/ dat de materie qualijck teghen bergh op uyt gebzocht kan worden/ soo salmen daerom in de onderste parthe een openinghe maken/ waer dooz de boozsz materie haren vrijen uyt-ganck mach hebben: maer soo de holligheden soo diep onder het vleesch gelegen waren/ datmen geen openinge daer in maecken en konde/ soo salmen wel toe sien oftmen dooz eenighe behendighe Ligaturen/ Compressen/ niet tegens bergh op allengskens de materie en sou konnen op bzenghen: ofte soo verre als dit oock niet zijn en wilde/ ende dat de holligheydt niet al te diep onder het vleesch en laghe/ soo salmen de selve dan boben tot beneden toe op snijden/ met een scherpe Knip-scheere: oft men sal een spaentgen daer toe snyden/ 't welckmen dan boben nederwaerts/ tot in de diepte der holligheydt bzenghen sal/ daer op datmen als dan met een Scheermes dooz het gantsche vleesch snyden sal/ tot beneden toe: De holligheden dienen niet op snyden en kan/ en daer toe diep zijn/ datmer qualijck eenige repnighende/ ofte vleesch-genererende Medicamenten in bzenghen kan/ daer salmen eenighe dan dese nabolgende Wateren in spupten: Tot supperinghe/ soo neemt dooz eerst Honigh-water. Item/ Franschen Wyn daer in dat honig gesmolten is. Oft neemt dit nabolgende/ 't welck noch beter supbert.

Neemt water dan Weeghbree/ Mammekens-water ende Roos-water/ dan eder 3 once/ salbe dan Egypten anderhalf once/ spupt hier af al warme in/ en insonderheydt/ alsser groote onrepnigheyt voorhanden is.

Om

Om nu vleesch te doen wassen / soo spupt dit nabolgende in: Neemt schellen van Granaten een half loot/ Aloe / Myrrha ende Wieroock / van elcks 1 half once. water van Weeghbree ende van Wijn/ van elck een half pont/ siedet te samen tot dat het een derdendeel versoden is / daer na soo klaret door eenen doeck / ende doetet by twee oncen Honighs van Roosen.

Ofte neemt dit nabolgende/ 't welck meer droogende is: neemt Alupn / Salnoten / *Sarcocolla*, bloemen van Granaten / Myrrha ende Wieroock / van elcks twee dragme / een pinte Wijns / met een half pinte waters/ vooyts soo siedet ontrent 4 oncen in/ klaret door/ en gedrupckt in 't spupten/ende leghter dan de swarte plaesters van *Mino* hoben ober: Oft soo verre alsser eenige hitte by is / soo leghter dan onse gemepne Defensijf-plaesters op/dewelcke ghy in het Register op soecken moogt.

Het xiiij. Capittel.

Van de Fistel.

Beschrijvinge der Fistel.

DEsen naem Fistel/ is soo veel te seggen als een Pijpe/ de Latinisten noemense *Fistula*. Want gheljck als een Pijpe lanck/ ende hol is / alsoo is ook de nature van dese Ulceratie / ende woyt van de geleerde aldus beschreven. Fistel/ is een Ulceratie / ofte openheydt / de welcke rontom haer een dicke herde hupt heeft / diep/ ende lanck in 't lijf streckende met kromme gangen/ die qualijck te slupten / ofte te gheneesen zijn / ende die ook somtijdts in plaetse van recht Etter / een subtijle vochtigheydt upt wozpen.

Tepckenen der Fistelen.

De tepckenen van een rechte Fistel zijn dese: namelijck / alsmen de selve druckt / soo zijnse sonder pijne/ ten ware datse ergens ontrent een Zenuwe gheleghen waren. Soo verre als de Fistel in het vleesch is/ soo is de materie wit die daer upt komt: maer is de Fistel in een Zenuwe / soo is de materie dunne ende swart / ende alsmen de selve druckt/ soo loopter bloedige materie upt. Ende is de selve tot in eenige Beenders/ soo loopter een dunne ende geele materie upt/ die ook somtijts waterachtigh

achtigh is / gheliick als de selve tot in de holligheyt des beens penetreert.

Om nu te komen tot de Curatie deser Fistel / soo sal den Patient dooz eerst dooz gestelt wozden een bequame maniere dan eten ende dan dzincken / ende dat na de gelegenthept der humeuren daer upt datselbaren pzincipalen oozspzonck neemt. Men sal hem oock met bequame purgatien purgeren / waer dan datter diversche soznen in het Capitt. der Purgatien beschzeben staen.

Alle Wont-dzancken / die in het 23 Capit. deses Tractaets beschzeben staen / wozden tot de Curatie aller Fistelen seer ghepzesen : desgelijcks wozt oock insonderheydt daer toe ghepzesen den Houdt-dzanck / als men daer by een stricte Diete houdt / want gelijck alle Fistelen meest haren oozspzonck nemen upt een obertollighe vochtigheyt / soo wozt deselbe dooz het gebzupck deses Dzancks / ende dooz een stricte Diete verdzooght.

Uytwendigh / zijn seer gort alsulcke dinghen daer in gespupt als in dit boozgaende Capitt. beschzeben staen.

Ofte spupt dit nabolgende daer in : neemt ghemepne Barbiers Looge 4 onc. ende doet daer by anderhalf once Honigh dan Roosen / Alupn een half onc. siedet een wepnigh te samen / boozts so gietet dooz / ende doetter by een half once Pzecipitaets / ende spupter dit in.

Item / neemt Wieroock ende Aloe / van elcks 1 once / geschupmden Honigh 5 once / siedet den Honigh so lange tot dat hy wat dicker wozde / als hy begint kout te wozden / soo mengheltet de boozs; poeders onder / ende in 't leste soo doetet 3 loot *Assa fœtida* by / ende wzijftse dan eenen goeden tijdt lanck in eenen Vijssel. Dit is een excellente remedie / niet alleen om alle Fistelen te genesen / maer oock tot alle oude Ulceratien / naer datmense met het boozgaende ofte pet desgelijcke ghespupt heeft.

Een verouderde Fistel die boven engh is / die moetmen altijt wat wijder openen / 't zy dooz het snyden / ofte met den wozrtel van Gentiane / ofte met een stuckken van een Sponcie / dat op dese maniere berept wozdt: neemt Was ende Spieghel-harst / van elcks een once / Sublimaet een dzagm. smeltet Was ende den Spiegelharst / daer na soo mengeltet den Sublimaet (wel klepn

gewze-

ghewreven) by: Hier mede inbibeert de Sponcie/ ende trecktse stracks wederom uyt/ op datse niet en verbrande/ ende drucktse voorts uyt met een perse: Hier af suldy een stucxken boven in de Fistel steken als u dunckt dat de Fistel boven wijt genoegh is/ want hier mede salmen de voorsz Fistel dooden/ ende extirberen/ ofte met eenige stercker remedien/ ofte door uytsnydinghe/ door Cauterien actuael/ ofte Potentiael.

De Medicamenten/ waer mede datmen alle Fistelen soude mogen uyt roeyen/ zijn: *Trocisci asphodeli*, rooden Orpigment / ende *Arsenicum*: maer wanneermen dese voorsz caustijcke dingen wilt appliceren / soo salmen de plaetse met goede Defensyven beschermen / op datter door de pijne niet al te grooten inflammatie toe en slae.

So verre men dese caustijcke dingen in de Fistel niet en wilt ghebruycken/ soo salmen scherpe waters daer in spuyten / oft neemt dit navolghende: neemt salve van Egyptiaeck een half onc. Sublimaet een half dragme/ *Arsenicum* 1 schrup. looge 1 once/ Roose-water 2 once/ water van Weeghbree 4 once/ siedet in tot op de 3 deelē/ ende spuyt hier af in de Fistel / dry dagen na den anderen / ende als ghy 't in gespuyt hebt/ soo stopt de Fistel toe met Was ofte met Cattoē/ op dattet daer in blyvende des te beter sijn werck doet: Sommige ghebruycken hier toe oock wel Sterck-water. Alsmen nu dit aldus gebruyckt heeft/ ende dat hem sonder eenig twijffel van binnen een Escare geset heeft/ de selve salmen door 't indruppen van soete gesmolten Boter doen scheyden.

Ofte soo verre als de Fistel van binnen niet al te seer verhert en is/ soo machmen lange keerskens daer in steken/ met alsulcke Salve bestreken/ die wy tot de Carnukelen gebruycken/ ende in 't Capitt. van de Carnukelen beschreven staet.

Ende alsmē nu versekert is dat de voorsz Fistel gantschelijck geextirpeert is/ so salmen daer in spuyten/ 'tgene dat wy tot de generatie des Vleesch/ in de holle diepe Vlceratien beschreven hebben / als namelijck hier voren in 't 13 Capit. ende voorts soo salmen de selve genesen gelijck alle andere gemeyne Vlceratien.

Het

Het xv. Capittel.

Van den openen, ofte gheexulteerden Cancker.

DEn openen Cancker/en is anders niet dan een voortsettende Vlceratie/die haren name van de Zee-krabbe heeft/'t welckmen in 't Latijn *Cancer* noemt. De oorsake des openen Canckers / is een overvloedigheyt der Melancholijcker Humeuren/die (gelijck wy noch op een ander plaetse gheseyt hebben) door de *Cholera* verbrant/ ofte eensdeels daer door vermengelt zijn. Oorsake des Canckers.

De teyckenen van eenen beginnenden Cancker/ zijn: dat den selven eerstelijck begint als een kleyne boone/ ront/duyster van coleure/ met groenachtige ende swartachtighe verwe vermengelt wesende/ ende die hem oock met wat hitte ende pijne is vertoogende / hy blijft oock altijdt vast op de plaetse daer hy begint: Dan als den Cancker wat veroudert ende open is / soo isser meerder pijne by / de kanten zijn hart/ gheswollen/ oneffen/ende meestendeel seer onsuyver/ leelijck in 't aensien/ende met een dicke stinckende materie beladen. Teyckenen des Canckers.

Alsmen nu desen openen Cancker ghenesen wilt / soo moetmen den Patient met eten/ drincken / purgeren/ ende alle andere remedien regeren/ ghelijck als wy in 't 13 Capittel / in 't Tractaet van de Geswellen / van den openen Cancker geleert hebben.

Den openen ofte geexulteerden Cancker / soo verre als hy ergens in eenige uytwendige partijen onses Lichaems staet / aldaer hy mochte met den wortel uytgheroeyt worden/ so salmen den selven met een goet scheermes tot den gront toe uyt snyden / ende alle het swart bloet dat in de omliggende Aderen is/dat salmen daer na laten uyt loopen / ende oock met de vingeren uyt drucken/ op datter niet met allen van des voorsz bloets in en blyve: Ende voorts so salmen dese openheyt genesen/gelijckmen alle de andere Vlceratien pleeght te ghenesen. Sommige die branden oock wel desen Cancker met heete ysers uyt/ ofte sy legghender eenighe Corrosyven

op/

op / om deselve alsoo te extirperen : maer het snyden dat is meer te prijsen / als hy op alsulcken plaetse staet daer hy kan gesneden worden/want het is veel sekerder ende oock veel rasscher werck. Ja noch zijnder sommige die in de openheyt/ daer den Cancker uyt gesneden is/ noch Corrosyven legghen/ om des te sekerder van de Cure te wesen/ waer toe datse den *Arsenicum* nemen / ofte eenige diergelijcke corrosyven: dan alsmen de selve gebruycken wilt/soo moetmen de plaetse met goede Defensyven beleggen / op datter niet al te grooten Inflammatie toe en sla : Ende daer na soo salmen daer op leggen dingen die de Escare doen af vallen / ghelijck wy in 't Capittel van de *Gangrena* gheleert hebben. Ofte neemt fijnen Bolus 4 onc. Draken-bloet ende Aloe/ van elcx een onc. stootet al wel kleyn tot poeder/ ende mengelet met ghenoeghsaem saps van Nachtschade / ende met een weynigh olye van Roosen tot een Pap.

Als nu den Cancker op dese maniere met den wortel gantsch uyt geroeyt is / soo salder stracks versch vleesch in wassen/ ende hy en sal als dan niet meer stincken/dit siende/ soo salmen den selven voorts toe ghenesen gelijck als een ander gemeyne Vlceratie.

Maer als desen Cancker soo groot is / ende daer toe seer diepe wortels heeft/ ende oock ontrent eenighe partijen des levens/ ghelegen zy/ ofte in eenige inwendighe partijen / ofte als den Patient het snyden niet lijden en wilt/ soo sal 't genoegh zijn dat wy beletten konnen dat hy niet grooter en worde/ 't zy door eenen goeden regel van eten ende drincken / ofte door bequame purgatien die de melancholijcke humeuren uyt dryven/oft door bequame medicamenten diemen van buyten daer op mach leggen / want het is tot noch toe in de Werelt noyt gesien/ dat yemant den rechtē Cancker sonder snyden heeft konnen genesen/ niet tegenstaende/hoe veel lichtveerdige Meesterkens datter zijn/ die hen nochtans sulcx derven beroemen.

Om den openen Cancker bequamelijck te onderhouden dat hy niet voorts en ete / soo leghter dese dinghen van buyten op.

Dit navolgende water is seer excellent om den Cancker

ker te wasschen: neemt sap van Nachtschade/van Donderbaer / ende sap van Sulckere / van Schabiose / van Mammekens-kruydt / van Wol-kruydt/ van Weeghbree/ ende sap van Agrimonie / van elcks een half pont/ Verjuys anderhalf pont / Hof-slecken / Vorsschen/ ende Rebier-kreeften/ van elcks een half pont/ alles t' samen in stucken ghestooten / ses witte van Eyers / dry oncen Aluyn/ Campher een dragme / distilleert het al t' samen/ ende wascht hier mede de Vlceratie des Canckers.

Voorts soo leghter dese salve met platte wiecken in: neemt gebrant Loot/ Tutie / ende Wieroock/ van elcks vijf oncen / Alsene een once / olye van Roosen een half pondt / Was anderhalf once / sap van Nachtschade soo veel als noodigh is tot een salve te maken: dit is een seer bequame salve om den Cancker te onderhouden.

Item/neemt Ceruse die vijf mael in Roose-water gewasschen is / gebrant ende gewasschen Loot/ van elcks een once/ gheprepareerde Tutie een half once/ kleyn gewreven Goutglit 3 dragme/ sap van Nachtschade / van Donderbaer/ ende sap van Bilsen-kruydt/ van elcks een once / melck van Heul-zaet met Roose-water uyt ghetrocken 2 once/ Vrouwen-melck 1 onc. olye van Roosen vier once/ wit Was een once/ maeckt voorts hier af een Plaester.

De Plaester van *Diapampholigos*, wort seer ghepresen om den Cancker te onderhouden.

Als den Cancker hier oft daer wilt in eten/so stropter het poeder Precipitaet in/ want veel stercker dinghen en wilt hy niet verdragen.

Al de Salven die in 't 10 Capittel deses Tractaets/ teghens de fenijnighe in-etende Vlceratien beschreven staen / zijn tot den Cancker oock seer dienstelijck ende bequaem/ daer henen dat ick den Leser wijse.

Het xvj. Capittel.

Van de Carnukelen, die binnen in de Mannelijckheyt, ende op andere plaetsen wassen moghen, die van de Geleerde Carnuculas ghenoemt worden.

Beschrijvinghe der Carnunckelen.

HEt gene dat de Practisijnen hedens daeghs Caronckel noemen / dat wordt by de Gheleerde in 't Latijn *Carnucula* genoemt / dat en is anders niet als een bleesachtighe uptwassinghe / ofte excressentie / binnen in het conduytjen der mannelijcker Roede / welcke bleesachtige uptwassinge somtijts het booysz conduytjen so verstopt ende verbult / dat daer door het urijneren verstopt ende onthouden wort / so dat de gene die met dit gebreck gequelt is / sijn Water niet gemaken en kan dan al druppende / ende beswaerlijckheyt. Dit booysz gebreck / komt hem meestendeel te veroorsaecken door eenige inwendige Ulceratie in het Conduytjen der urijnen / die door eenige scherpe Steentgens / door scherpicheydt der urijnen / ende oock den Druppaert eerstmaels gecauseert is / in het welcke sekere bleesachtigheyt komt upt te wassen / dewelcke hoe kleyn datse oock is / overmidts de engigheydt des booysz water-conduytjen / alsoo daer eenighe beswaerlijckheydt in 't urijneren lichtelijck causeren kan.

Oorsake der Carnunckelen.

Teyckenē der Carnunckelen.

Dit booysz Gebreck / wort den Patient gewaer als hy dan binnen in sijn Roede altijdt wepnigh ofte bele pijne gheboelt / ende principalijck als hy sijn Water masken wilt / soo boelt hy een bijtinge ofte snydinge dan binnen / overmidts de scherpigheyt der urijnen / die door de booysz Ulceratie / ofte Caronckel passeren moet / en als dese Caronckel pet groot is / soo gaet hem sijn water altijt al druppende af / ende dat noch sekerder teecken is / dat is alsmen een Probette ofte met een kleen wassen kleersken daer nae tasten wilt / soo boeltmen 't selve tegen

tegen de Caroncke aen stooten/ ende wanneer men stijf daer aen streckt soo volcht er bloet na / oock so wortmen gewaer dat eē seer dunne Pyobette ofte een dunne keerskē door by passeert / maer dat een dickachtige daer tegens komt te stutten/ofte immers met groote pijn ende beswaerlijckheyt passeren moet.

So veel als de Curatie deses gebreecx aen gaet/ al ist sake dat ick wel weet dat dese Conste seer secreet gehouden wort van de gene die de selve weten / ende dat oock seer weynigh gheleerde daer van schryven/nochtans om te toonen mijn sinceritept / ende om te bewijsen dat ick in desen Hant-boeck niet en schryve voor mijn eyghen profijt/ eere oft ghewin/ maer veel meer tot behulp ende profijt van de gemeyne welvaert/so sal ick hier de Curatie deses voorsz gebrecks beschryven / niet op alsulcken manier als ick die gelesen ofte sien doen hebbe/maer gelijck als ickerselve met mijn eygen handen dikwerschc gecureert hebbe: Doch so sal alhier den Leser gewaerschout worden / dat alle Caroncklen die seer diep in de Roede staen / veel swaerder om te cureren zijn als de ghene die niet al te diep en staen / ovemidts datmen de selve met de remedien raken kan/want de gene die tot in den krop van de Blasen staen/ daer kanmen seer bequamelijck by komen : Ende gelijck als de een Caroncke hevder is als d'ander/ soo is oock de herde veel quader om weeh te nemen als de gene die weeck ende sponciachtigh is.

Ende om tot de perfectie deser curen te komen / soo moet hem den Patient voor eerstē in eten ende in dringken seer sober houden/ men sal hem oock met purgatien purgeren/ jae oock ter Ader-laten/so verre als hy bloetrijcke is/ want door dese voorsz remedien so wort de materie minder/ende van het voorsz gebreeck gediverteert.

So veel de uytwendige Applicatie aengaet/ so sulcx voor eerst dese navolgende forme van plaester laten maken: neemt Spaens-groen / Oxpigment / Vitriol ende Alupn/ van elcks 2 onc. Wrijft dese dingen al t'samen op eenen Wrijfsteen/ ende maecktse nat met Wijn-azijn/tot datse soo klepn zijn als eenigh stof-meel zijn mach / ende laetet daer na inde Sonne wel droogen: Ende alst al wel droooge geworden is/so wrydet dan al t'samen noch een-

mael met Wijn-azijn gelijck als vooren/ ende dit moet so lange gewreven worden / ende in de Sonne ghedroocht wesen / tot dat de materie al haer scherpigheyt verloren heeft / het welck wel acht dagen lanck pleegh te duren/ ende als dit Poeder aldus volmaeckt is / soo neemt olye van Roosen 4 onc. Goutglit 2 onc. / seer klepn gewreven / laet het te samen sieden tot dat het tot een somme van een Plaester worde/ als dan so nemet van den vyere/ ende doetet by 2 onc. des vooryz poeders/ ende roeret by den vyere met de Spatel wel om / ende roeret soo lange (van den vyere ghenomen wesende) tot dat het als een hertachtige plaester wordt / op dat alsmen het selve aen een wassen Keerskken oft lopen Roepken strijcken wilde/ niet af en loope/ maer soo vaste daer aen blyven hangende dat al waert dat men het met de vingeren quame aen te tasten/ daer aen niet en blyve kiebende.

Ende alsmen nu dese plaester tot extirpatie der Caroncklen ghebruycken wilt / soo neemt dunne Wassen Keerskens/ oft te dunne lopen roepkens/ bekleet daer mede de eyndekens van de Keerskens / eenen vinger of anderhalf breet/ ende so verre als sy aen de vooryz endekens (bekleet wesende) te dick vielen/ so doetet lieden het Was te vooren af/ so verre als ghyse met de plaester bekleeden wilt/ ende als dan so maecktse aen de eyndekens so dicke van de plaester als sy te vooren van den Wasse waren/ ende doet alsoo ock met lopen roepkens / maer indien dat de Caroncklen te hert waren / ende de Keerskens te slap / om die daer aen te steken / ende oft de plaester aen de eyndekens van de Keerskens ock te slap viel/ so laet daer vooz wat Was aen/ op dat den punct vande Keerskens des te stijver zy/ ende snijtet tusschen beyde so veel Was upt / ende bekleet de selve plaetse met de plaester/ als nu dese Keerskens oft lopen roepkens aldus bereyt zijn/ so laet den Patient vooz u gaen sitten/ en steeckt hem een van de selve in 't conduytzen der urijnen/ so diepe/ tot dat ghy gewaer wort dat se met de eyndekens/ aldaer sy met de Plaester bekleet zijn/ voorby en aen de Caroncklen stellen / ende dit salmen aldus 8 of 10 dagen na den anderen doen/ alle dagen 2 maels/ en als den Patient sijn water begeert te maken / soo salmen elcke reyse de roep-

kens

kens daer upt trecken ende wederom in steken/ ende alsoo continuelijck daer in behouden.

Als nu de Caronckel begint te minderen / dat suldy aen des Patients pisse gewaer worden/ want als sy begint te minderen so sal hem oock het pissen wyder beginnen af te gaen als te voren/ en als de voorsz Caronckelen gantsch geextirpeert zijn / so sal hem sijn water so wyt af gaen/ en sal so wyt van hem konnen pissen als of hy geen gebreck met allen in sijn roede meer en hadde: en wildy weten of de keerskens/ met de aengekleefde wech-etende plaester/ oock de Caronckel te recht raken / so merckt of aen de plaetse daer sy met de plaester bekleet zijn/ geen materie en blijft hangē/ so verre als sy op de selve plaetse meest met materie besmet zijn/ so ist een teken datse de Caronckel recht aen raken daer sy behoorden: want als de voorsz plaester de Caronckel niet recht aen en raeckt/ soo en kan sy oock de selve niet weech eten: en so verre als dit wech-eten/ op 8 of 10 dagen niet en konde te wege gebracht worden/ so moetmen daer toe meer tijts gebruycken. Maer alsmen nu merckt (door 't gene dat boven verhaelt is geweest) dat de Caronckel gantsch wech genomen is/ soo salmen de keerskens (op de selve plaetse daer sy met de rozoderende plaester bestreken waren) met eenige suyverende en droogende plaester/ ofte Salven bestrijcken / ghelijck als met het *Emplastrum album Rasis*, ofte met de swarte plaester van *Minio*, als de selve niet al te vert gheseden en is. Item/ met eenige van de Plaesters die in 't 9 capittel beschreven staen.

Alphonsus Ferreus, die ghebruyckt in de plaetse van onse boven genoemde wech-etende plaester / dit navolgende: neemt plaester van Ceruse een half onc. goeden Precipitaet 2 dzag. roeret wel onder den anderen/ gelijck als hier van de eerste plaester gesept is geweest.

Ofte neemt ghebranden Alupn/ Spaensch-groen/ gebrande *Vitriol* van elcks 1 half dzag. ende mengelt dese dinghen (ghelijck als boven ghesepdt is) met een half once/ plaester *de Muscilaginibus*, ende bekleet hier mede de voorsz keerskens: dese voorsz plaesters en konnen oock hier toe niet onbequaem zijn/ dan ick en hebse niet

versocht/ ende hier mede zy nu genoegh van de Caronckelen ghesproken.

Het xvij. Capittel.

Van alle soorten der verbrantheydt.

ALs de verbrantheyt des vyers / des buspoeders/ ofte des heeten waters/ soo groot is / soo salmen den Patient in eten en in drincken / ende in alle andere dinghen regeren gelijck als of hy doodelijck gewont ware.

Als den brant niet gheheel door en gaet / soo salmen daer op leggen gestooten Ajuyn/met Sout vermengelt: Item / men mach oock doecken met Inckt daer op leggen : oock wel doecken met Boter-melck. Item / men mach oock daer op leggen Roos-water/ende water van Nacht-schade met witte van den Eye wel onder den anderen geklopt / dan als den brant niet geheel door en gaet/soo is den voorsz Ajuyn met sout gemengelt een secrete remedie.

In allen brant/ 't zy dat hy door gaet ofte niet/soo en ist altijdt niet quaet datmen daer op legge voor het eerste verbintsel / natte doecken met boter-melck nat ghemaeckt.

Item / neemt fijnen Bolus / ende menghelt hem met Roos-water ende wit van den Eye / leght dit daer op/ so dickwils tot dat de pijne al gedaen is : men mach hier oock op legghen de Popelier-salve met witte van den Eye vermengelt.

Item/ neemt soete Boter 2 onc. Popelier-salve 1 onc. ende 2 Eyeren/mengelet wel onder malkanderē tot een salve / ende bestrijckt hier mede de verbrantheyt/ voorts soo leghter natte doecken op/ die met Roose-water/ende water van Nacht-schade nat gemaeckt zijn.

Ofte neemt sap van Nacht-schade/van Donderbaer/ olye van Violetten / ende een weynigh Was / mengelet al t'samen ende bestrijckt hier mede de verbrantheyt.

Dese voorsz verkoelende dinghen / salmen op alle verbrantheyt 7 dagen lanck na den anderen vervolgen/ende soo

soo verre alsser eenighe blaren komen / die machmen af knippen/ op datse niet in en eten.

Ende als de 7 daghen om zijn/ ende de meeste smerte des Brandts ghedaen is / soo salmen den voorsz Brandt genesen met eenige van dese na-volgende Salven.

Neemt 8 once Verckens-reusel ende wasschet hem sommige repsen met kout water / als dan soo menghelt daer onder 1 once Peter-olye / bestrijckt hier mede de verbrantheyt/ als die niet al te diep in en gaet: dese salve machmen oock wel in het eerste des brants gebruycken.

Item / neemt salve van Ceruse met Camphер ghemaeckt / ende Popeliер-salve / van elck 2 onc. olijm van Olop-krupt ende van Que-kernen/ van elcks anderhalf onc. met Roose-water upt getrocken/ende maeckter een salve af.

Item/neemt olye van Roosen 3 onc. en een half / wit Was een loot/ latet al t'samen een wepnigh sieden / alst kout geworden is/ soo mengelt daer onder kleyn gewreven Ceruse anderhalf loot / Wieroock ende *Sarcocolla*, van elck 1 drag. wel gewasschen Kalck 1 loot/ Saffraen 1 halven schrup. ghewasschen Goutglit anderhalf loot/ mengelt voorts al dese voorsz dingen wel t'samen tot een Salve.

Item / neemt levende Kalck die met Wijn gebluft is/ laet den kalck wel droogen/ ende doetter so veel Lijn-olye by tot dat het als een Beeghsken worde / ende daer nae soo bestrijckt den Brandt daer mede / ende leght voorts niet anders daer op/ want het is een verroefde salve.

Een ander: Neemt ghewasschen Kalck een onc. wit Was anderhalf onc. olye van Roosen 4 oncen / gebranden Duyven-dreck 1 drag. Roose-water 1 onc. ende een witte van den Eye / voorts soo roeret al wel onder den anderen.

Maer soo verre alsser wat meer repninghe van doen ware / so neemt twee oncen Terpentijn in Roose-water gewasschen/ syrope van Roosen 3 oncen / Myrrha ende Aloe / van elck 1 drag. Seerste-meel so veel als noodigh is tot de dickte van een Salve.

Een ander Salve die schoone Lickteeckenen na laet

neemt ghemeyne Diakel-plaester 2 onc. popelier-salve ende olye van Roosen / van elcks 3 onc. lijm van Quekernen met Roose-water uptghetrocken vier onc. twee doyers van Eyeren/mengelet booyts al t'samen tot eender Salve / ende verbindet des daeghs tweemaels.

Het xviij. Capittel.

Van het quaet Zeer der Kinder Hoofden, 't welck by de Geleerde Tinea ghenoemt wort.

HEt quaet Zeer ('t welckmen in 't Latijn *Tineam* noemt) dat komt gemeynelijck alleene in der Kinder Hoofden/ende dat upt eenighe scherpe humeuren die de nature door het Hooft poogyt upt te dryvē: het welcke afft komt te verouderen/so ist qualijck om te genesen.

Het is een afschouwelijck Gheyreck/ met zeerichheydt des Hoofts/met Roven/met Scheyferen/met verderven ende upt-vallen des Hayrs / met jeuckscl / stanck / ende met schouwelijck mismaeckthept. Sommigh is droog/ sommigh is vochtigh/nochtans zijn sy alle beyde op eenderley maniere te genesen.

In 't eersten/ soo dertoocht hem dit quaet Zeer kleyn ende geringe / maer soo verre alsmen daer toe niet straex raet en doet/soo loopet booyts van d'een zijde des Hoofts tot op d'ander zijde/ tot dat het gantsche Hooft daer mede besmet is.

Om sulcks te Cureren / soo salmen den Patient seer sober houden in eten en in dryncken : men sal hem oock met eenige lichte purgatien dickmaels purgeren/ gelijck alsmen daer toe diversche formen van purgatien in t Capittel van de purgatien beschreven vint. Geeft oock den Patient den Wortel van *Pireirum*, ofte Mastick/ dickmaels in den Mont te knauwen / op dat hy door den mondt veel waters lossen mach : ende soo verre als hy niet te jonck van jaren en is / soo salmen hem Aderlaten / ende daer nae oock achter in den hals Koppen setten.

Hier

Hier na salmen ober al daer dit gebreck is/al het hayr wel supver af scheeren: ende altijdt eermen daer eenighe salven op brenght / so salmen het hooft met rauwe doecken wel wrijven/ ende daer na salmen het hooft met sap van Alsupn/ofte met sap van Radijs/ wel magher oberstrijcken.

Dit af scheeren des hayrs moet alle 6 dagen eens geschieden/ ende na dattet aldus gheschoren is / soo machmen oock het hooft wel wasschen met ghemeyne Loge/daer Alant-wortels ende Patie-wortels in gheseden zijn gheweest: Voorts suldy het gantsche hooft bestrijcken/met eenige van dese nabolgende Salven.

Neemt swarte gebrande Boter/ Roet uyt der schouwen ende Sout/van elck eben vele/roeret alle bepde wel onder de Boter/tot dat de Boter stijf is / ende bestrijckt dan hier mede de zeerighepdt/ende soo verre als ghy het hooft wilt wasschen om den derden dag eens/ so en sal t maer des te beter genesen.

Daer de Roben afvallen / daer bestrijcktet met dese nabolghende salven: Neemt Terpentijn die wel gewasschen is 4 loot/versche Boter twee loot/Sout wel klepn ghewreben een loot/het sap van twee Orange-appels/3 dopers van Epers/ende olye van Rooseu 1 loot/ Cynaber-poeder een half loot/Solpher(soo klepn ghewreben alst mogheljck is)een onc.menghelet wel onder den anderen tot een salve.

Item / neemt olye van Lauriere ende van Lijnzaet/ van elcks twee onc.Veerckens-reusel 6 onc.Terpentijn 2 onces/ poeder van Alant-wortels anderhalf once/witten Nies-wortel ende Alupn van elck twee dragm.Spaensgroen ende Oppigment/van elck een dragm.maeckt voorts hier af een Salve.

Een ander: neemt 15 Cypres-noten wel klepn tot poeder gheslooten/Alupn ende Vitriol/ van elck een half onc.Goutglit 2 dzag.Cenaber 1 half once olye van Noten ende van Genever/ van elck twee onc. Spiegelharst ende Peck/soo veel als noodigh is/ menghelet wel onder den anderen tot een salve: hier mede suldy dan bestrijcken het gantsche hooft / nae dat het met een rouwen doeck wel ghewreben is gheweest/namelijck soo langhe/

tot dat het wel root worde.

Om nu dit voorsz gebreck wel te ghenesen / soo waret seer goet datmen alle de haysen/daer dit quaet zeer staet/ uyttrock/het welck ghedaen wesende/ soo bestrijcket met dese nabolgende Salve.

Neemt ghebranden Alupn ende Vitriol/van elckx een onc. Hol-wortel ende Spaens-groen / van elckx een half once/peck twee once/peerde-vet een onc. versche Boter 12 onc. mengelet voorts alles te samen tot eender salve/ ende bestrijckt dan hier mede het hooft / naer dat het hayr uytgetrocken is. Dit is wel de sekerste ende oock de min moeytlijckste Cure / ghelijck als ick dat selver dickmaels versocht hebbe.

Het xix. Capittel.

Van de Fistel in het hoecxken der Ooghen.

DEse Fistelen in de hoecxkens der ooghen/die nemen haren oorsprouck uyt eenige subtijle vochtichepit die uyt den Hoofde sinckt: Ende sy wort hier aen bekent/ namelijck/als men siet dat het hoecksken der oogen traent / ende so men daer op druckt dat daer Etter uyt komt.

Om nu dese voorsz Fistel te cureren/so salmen voor eerst ghebruycken de ghenerale remedien/als van Aderlaten / van Purgeren / ende van een goede ordonnantie van eten ende van dryncken te onderhouden. Hier na salmen de Fistel met dit nabolgende bestrijcken: neemt ghebrande-wijn ofte eenigen anderen excellenten Wijn/ende Honigh van Rooseu van elcx 1. drag. *Myrrha* 2. drag. mengelet te samen/ende bestrijckt hier mede des avonts ende morghens de voorsz Fistel.

Item/ neemt Wieroock / *Sarcocolla*, Drake-bloet/ bloemen van Granaten/Spies-glas/ ende Alupn / van elcks een dragm. Spaens-groen vijf grepnen / maeckt voorts hier af een poeder: Wanneer 't nu van nooden is/soo druckt de Fistel soo langhe tot datse Etter geeft/ ende legt alsdan den Patient op zijn syde daer de Fistel niet

niet en is/dit gedaē zijnde/so mengelt dan dit voorsz poeder een weynig met vrouwe melck/eñ druptet een druppelken af in:ende daer nae noch eens/ tot viermaels toe/ voorts soo laet gem twee uren lanck alsoo ligghen/ende doet dit alsoo een Weke lanck gedurende/ maer siet altijt wel toe dat de *Fistel* wel uptgedruckt worde/ende gheen Etter en gebe.

Het sap van Rupte / ende den Wijn van Granaten wort wonderlijck seer hier toe ghepresen/ wanneermen daer van in de *Fistel* druppt / ende met een dubbel doecxken daer op leght.

Oock so verepscht wel de Cure deses accidents/dat men de *Fistel* soo sal openen datmen op den gront des selven sien mach/'t welck door eenen Wortel van Gentiane/ofte door een Cauteriken actuael gheschieden kan. Ten tweeden/soo moest dat upt-puplende vleesch (dat in den gront light/ende den rechten wortel der *Fistel* is)gedoodet worden/'t welck met een heet yser(gelijck gesept is) ofte met eenighe andere causticke dinghen gheschieden moet. De causticke Remedie die hier toe dient/ wort aldus ghemaeckt:

Neemt Oxpigment/Vitriol/*Cantharides*,(sonder hoofden of vleugelen)lebende Kalck *Salarmoniacum*,ende Alupn/ van elcks 1 schrup. stootet alles tot poeder / ende maeckt met pisse van een knechtken een deegsken hier upt/voorts so laet het hart droogen/ende legter alle morghen wat af in de *Fistel*.

Of men mach dit navolghende daer toe ghebruycken: Neemt Spneber dry dragm. Spaens-groen een drag. stootet al t'samen wel klepne / ende siedet in een loot Azijns / tot dat het dick worde/ voorts soo bestrijckt hier mede u Pluckisel ofte het ghene dat ghy in de *Fistel* leght.

De Plaester die wy hier voren in het 17 Cap. tegens de Caronckel gebruycken/is ock insonderheyt hier toe seer bequaem.

Maer als men weet datter eenighe Corruptie van been in de voorsz *Fistel* is/so en isser geen ander remedie/ dan datmen het been bloot hebbende wel Cauterisere/

maer

maer/ſo verre als de corruptie ſeer groot is/ ſo is de cure deſes Accidents ſeer twyffelachtigh.

Het xx. Capittel.

Van de Ulceratien des Neuſen.

DE Ulceratie des Neuſen die Canckerachtigh is ende in-etende/deſelve noemen ſommighe *Noli me tangere*, ofte *Ozæna*. Den Patient ſalmen in als eracteren/ gelijck als wy van den Kancker geſproken hebben: deſe Ulceratie wort gecauteriſeert/ofte met eenighe Corroſyven aenghetaſt/ghelijck als wy daer af ſommige formen int Capit. van den *Polipus* des Neuſen beſchreven hebben.

Hier toe dienen oock alle de ſalven en de Plaeſters/die wy in't Cap. van den openen ende gecultereerden Kancker beſchreven hebben.

Item/ſoo machmen daer in oock gebruycken deſe navolgende Salve: neemt olye van Rooſen een pont / olye van Myrtelen / Salve van Rooſen ende Popelier-ſalve van elcks twee onc. ſap van Weeghbree ende van Donderbaer/van elcks 2 onc. ſiedet al t'ſamen tot dat al de ſapen verſoden zijn/ende daer na/ſoo mengelter deſe navolgende poeders by: neemt Goutglit 5 oncen/ gepreparceerde Tutie 3 dragm. Ceruſe 10 dragm. gebrant ende gewaſſchen Loot 6 dragm. Was ſoo veel als noodigh is/ vooyts ſoo roeret in eenen Opſel een gantſche uyre langh.

Het xxj. Capittel.

Van de Ulceratien der Ooren.

GHelijck als men in't cureren van alle Ulceratien/den Patient voorſchryven moet een ſeecker ordonnantie van eten en drincken/van purgeren/ende diergelijcke generale remedien meer / alſoo moet men oock van ghelijcken doen in't cureren deſer teghenwoordiger Ulceratien der Oozen: ende ghelijck deſelve genepnelijck cauſeert

door

door eenighe pleghmatijcke vochtigheydt die uyt den hoofde sinckt/so moetmen hier insonderheyt den patient dickmaels purgeren/ende dat met eenige bequame purgatien die de waterachtighe vochtigheyt uyt den hoofde trecken/ waer van datter diversche formen in 't Cap. van de Purgatien beschreven staen. Ende als dese voorsz Ulceratie langhe gheduert heeft/ ende oock seer qualijck ghenesen wilde / soo salmen dien Patient met den Houtdranck een strickte Diete laten houden / waer door de voorsz vochtigheydt des Hoofts (daer uyt dat dese Ulceratie haren oorspronck neemt) alderbequaemst verdroogt wort.

Dan men mach eerstmaels de voorsz vochtigheyt/soo door purgatien/als door *Masticatoria*, sien uyt den hoofde te trecken: daer toe datmen dit naevolgende *Masticatorium* ghebruycken mach: Neemt fynen Triakel twee dragm. Luys-kruyt ende Piretrum/van elcx een schrup. maeckt hier af kleyne Koecxkens / ende laet hem des Avonts ende des morgens altijt eene hier af in den mondt lange tijt knauwen / op dat hy veel vochtigheydts door mont lossen mach.

Voorts soo machmen in de Oore eenige van dese naevolgende remedien druppen/om daer mede de voorsz Ulceratie te droogen ende te genesen: neemt *Crocus martis*, twee dragm. *Sarcocolla* een dragm. Franschen Wijn vier onceen/menghelet voorts al t'samen in eenen Vysel/ ende drupt hier af alle daghe twee ofte drymaels wat in d'Oore.

Ofte neemt dit naervolgende / als de voorsz Ulceratie niet al te langhe geduert en heeft: Neemt sap van soete Granaet-appels/sap van Verckens-gras / ende sap van Borsekens-kruyt/van elcks twee enc. Honigh van Roosen anderhalf onc. siedet een weynig te samen/ende drupt hier af in d'Oore.

Maer so verre als dese Ulceratie seer veroudert is/ so moetmen daer toe gebruycken/ dinghen die meer suyveren/ghelijck als den Egyptiaeck / met wat Wijns vermengelt: Item den Honig van Roosen/daer een weynig Precipitaets in gemengelt is.

Als men nu merckt/dat dese voorsz Ulceratie wat gesuyvert

supbert is/so salmen dinge daer in druppen/die droogende/ende genesende zijn/gheliick als dit nabolgende:

Neemt gewasschen Terpentijn een onc. Bockenroet een half once / Was ende olye van Eperen / soo veel als noodigh is tot een weerck Salfken te maken / als 't nu kout geworden is/soo mengelter by een once Honig van Roosen/ende een dragh.poeder van Hol-wortel.

Ofte druptter dit nabolgende in: Neemt sap van Verckens-gras/ ende sap Veple/van elck 1 onc. gepreparearde Tutie/so veel als 't u goet dunckt/ mengelet t'samen ende drupt hier af in d'Ooze.

De salve der Apostelen/die men *Apostelorum* noemt/is hier toe ock seer dienstelijck: Ofte neemt dit nabolgende: Neemt *Sarcocolla*, *Aloe*, Drakenbloet/ *Crocus martis*, Spaensgroen/Myrrha/ ende Wieroock/ van elck 1 half dragm. menghelet alles onder een met Wijn-Azijn/ ende maeckt hier in een Wiecke nat / ende steecktse voorts in d'Ooze.

Het xxij. Capittel.

Van de Ulceratien der Borst.

DE Ulceratien der Borst/worden ock door eene goede ordinantie van eten ende drincken / midtsgaders door bequame purgatien/ende andere soorten van divertterende Remedien/eensdeels gecureert/ ende al na de gelegenthepdt van het lichaem des Patients. De Wondtdrancken worden in dese Ulceratien ock seer ghepresen.

De Ulceratien der Borst/die tot in de holligheydt der Borst penetreren/ ende die boven enghe zijn / die salmen wat openen/ ofte dilateren / 't zy met de ghepreparearde Spontie/die in't beerthsenste Capittel deses Tractaets beschreben staet/ ofte met een wortel van Gentiane / die men alle bepde / soo wel de Spontie als de wortel/ met een draepken moet vast maken/ op datse haer in de holligheydt der Borst niet en verliesen.

Ende soo verre als daer gheene Corruptie des Beens in en

in en is/so salmen daer op leggen eenige gemeyne Salven/waer van diversche formen in dit Tractaet beschreven staen/ende men sal in de wonde spupten/ sulck als in de Cure van de doorgaende Wonden der Borst beschreven staet.

Isser nu eenighe Corruptie van beenen by/ so salmen daer in handelen/gelijck als in 't 8 Cap. deses Tractaets geleert wort.

Het xxiij. Capittel.

Van de Ulceratien des Schamelheyts.

Al is 't saecke dat wy in 't Tractaet van de pocken/ van de Ulceratien der Schamelheydt/ (die door de besmetheyt der Pocken behaelt worden) eensdeels ghenoegh ghesproken hebben/nochtans/ midtsdien dat men ock wel Ulceratien in dese partijen krygen kan/sonder de selve door eenige besmetheyt der voorsz Sieckte te behalen/soo willen wy ock/soo veel als noodigh is/ alhier daer van spreken ende handelen.

Isser nu eenighe Ulceratien ('t sy de Mans oft de Vrouwen) in de Schamelheyt aen comen/so moetmen de selve by tyde remedieren/want dese partijen zijn seer haestigh tot verrottinge ghenepght/ daerom sal men in dese gevallen alle generale remedien als van purgeren / van Aderlaten/ende van eenen goeden regel van leven te onderhouden/by tyden by der hant nemen.

Om uytwendigh daer op te leggen/ soo mach men alle de remedien gebruycken die in het 13 Cap. daer van de Pocken gehandelt wort/beschreven staen.

Tot alderley Ulceratien der Mannelijckheyt ofte der Vrouwelijckheyt/is dit nabolgende water seer excellent/ als men de selve daer mede wasscht: neemt witten wijn 1 half pont/water van Weeghbree 4 onc. Oxpigment 2 dragm. Spaens-groen 1 dragm. Campher 1 half dragm, wrybet alles wel kleyne/ende mengelet te samen.

In alle in-etende Ulceratien der Schamelheyt is het ghebruyck des poeders Precipitaets seer goet.

Item/

Item/ neemt Granaet-schellen twee dragm. Galnoten / bloemen van Granaten ende sleesap / van elck 3. drag. Spaens-groen 2. schru. Tutie/ Aloe/ Wieroock/ *Sarcocolla* ende root herept Cozal/ van elck 2. drag. en half/ maeckt hier af een subtijl poeder/ ende doet daer toe genoechsaem olye van Roosen / ende Was / voorts so maeckter een salve af/ende leghtse in de Ulceratie na dat ghyse met het voorgaende water wel gewasschen hebt.

Item/ neemt 4. dopers van Eyeren wel hert gesoden/ stootse tot Pap/ende doet daer by twee pont Ghebrande wijns/ een half onc. Alupns/ Cpmfer/ twee drag. spaensgroen een half dragm. dit ghedaen zijnde / soo wringet al t'samen door eenen doeck / maeckt dan Wiecken hier in nat ende legtse 3 of vier mael des daeghs daer in: voorts so sult ghy u van deses Medicaments krachts verwonderen. Ende indien dat de Ulceratie seer onsuyber is/ soo sultdy hier in ghebruycken de salve van Egypten / ende den Precipitaet ghelijck als ick meermaels verhaelt hebbe.

Maer soo verre als de voorsz partye gangreneren wilde/ (ghelijck de selve daer toe seer ghenepght is) so en salmen niet laten de selve wel diep te sacrificeren / ende daer nae de partije te cauteriseren/ oft eenige Cozrosyven daer op te applicceren/ ghelijck als wy in het Capit. daer van de *Gangrena* breeder gehandelt wort/ verhaelt ende geleert hebben.

Het gheschiet oock wel dickmaels dat het *Preputium* soo seer komt te swellen / dat het hooft van alle kanten daer mede so hart gedeckt zy/ dat het niet mogelijck en is datmen het selve ontdecken ofte geblooten kan / waer door verhindert wort datmen oock de Ulceratien (daer onder ghelegen) niet sien en kan: tot welcken eynde datmen maken sal een *Cathaplasma* van Malue / van Lijnzaet/ van Boter/ ende van dopers van Eyeren.

Ende soo verre alles niet tegenstaende/ dat de applicatie des voorsz *Cathaplasma* de swellinghe noch niet en minderde/ ende dat de Ulceratie daer onder gelegen noch voorder in ate (het welck men aen de vermeerderinge der pynen ghewaer wort) so salmen het *Preputium* met een Lanip-schere na de lenghde doorsnijden/ op datmen de Ul-

cera-

ceratie sien ende des te beter remedieren mach.

Waer toe dat de voorsz groene *Collyrium* seer wel dient / alsmen daer by doet wat Myrrhe ende een weynigh Aloe.

De Vrouwen die met diergelijcke Vlceratien besmet zijn/ die en salmen so vele niet purgeren/maer men sal de selve liever stercke *Vomitoria* in geven / waer van datter diversche formen in het Capittel van de purgatien beschreven staen.

Alles wat wy hier voren gheschreven hebben om van buyten voor de mans op te leggen / dat is oock voor de vrouwen goet/maer 't gene datmen de Mans van buyten op leght / dat moet in de Vrouwen van binnen geappliceert worden : Daerom soo moetmen sien hoe datmen de selve daer in brengen mach/ 't zy door in spuyten ofte andersins.

Tot dien eynde salmen dit navolgende bereyden/ende het selve door eenen trechter laten in roocken : neemt schorssen van Wieroock 2 drag. Mastick/ gomme van Veyle/ gomme van Genever-boom/*Laudanum* ende *Hipocistis* ,van elcks een half onc. Orpigment 3 drag. Cenober een onc. maecktet al t' samen met ghenoechsaem Terpentijns tot een deegsken/dit gedaen zijnde/maeckt dan hier af kleyne Koeckskens/ ende worpet sommighe daer af (alle dage tweemaels) in 't vyer/ ende ontfangt den roock door eenen Trechter.

Maer als dese Vlceratien diep in de Lijf-moeder in eten / ende Canckerachtigh worden / soo salmen de selve alleene sien te onderhouden / ende de voorsz Collyrien daer in spuyten.

Hier toe is oock insonderheydt seer goet de Decoctie van Wol-bladeren.

Ende oock al 't gene dat wy hier voren in't Capittel van den openen Kancker verordineert hebben. Dan tot stillinghe van de extreme pijne / soo spuyt somtijtds dit navolghende daer in : neemt Gerste-water een pondt/ Syrope van drooge Roosen / ende *Trociscen* van *Rasis*; met *Opio* ghemaeckt/ van elcks een half once/ Saffraen twee schrup. Rijm van Malue vier oncen/ twee Dopers

van Speren/voorts so mengelet al te samen / ende spuyt daer in met een groote springe.

Het xxiiij. Capittel.

Van de Spenen, diemen in 't Griecx Hemorrhoides noemt.

HEt ghene dat wy in onse spraecke de Spenen noemen/ dat en is anders niet dan seecke Aderen die in het Fondament gelegen zijn/die door veelligh swaermoedigh bloedt datter sinckt/verbult wesende/ opgespannen ende gedilateert hangen.

Dese Spenen kryghen meest alle de gene die met groote pyne / ende door groot stenen haren Camer-ganck lossen moeten. Item meest alle de Vrouwe die door groote smerte ende arbeyt haer Kinderkens baren / die met veel winden der darmen geplaecht worden/ die bol quade humozen zijn/ofte ook meest alle de gene die seer van de Steen/van eenige Ulceratien der Roeden/of te des Aers-darms ghequelt worden.

Dese voorschreven Spenen zijn van diverschse soorten/ want sommige zijn uptwendig/ en sommige zijn inwendig. De ghene die inwendigh zijn/dat zijn de Aderen der darmen die men *Mesariacas* noemt: ende de ghene die uptwendigh aen 't eynde des Aers-darms haer openbaren/ die komen van de Ader die men *Venam Cavam* noemt/ welcke differentie alle Chirurghijns wel behoozen te weten/daerom dat ick ook suler alhier hebbe willē verhalē: gelijck men ook siet/dat gemeynelijck upt de inwendige Spenen schoon root bloet loopt/ende upt de uptwendige swart melancholijck bloet/ 't welck de nature van de gantsche masse onses bloets / als tot eender supberinghe ende ontlastinghe van haer dzijft.

Als men nu dese Spenen genesen wilt / so moet men voor eersten den Patient voor schryvē een goede maniere van eten ende van dzincken/daer toe ook groote soberheyt in alle dingen/en hem daer by verbieden alle swaere grobe spijse ende dzanck te ghebruycken : men sal hem

hem oock somtijts de Leber-ader openen/ daer hy sal hy oock dickmaels purgeren/ met eenighe drancken die de melancholijcke ende andere scherpe humoren uyt drybē/ gelijck als daer toe diversche formen van purgatien in't Capit. van de purgatien beschreven staen. Dan alsmen bevint datse lange sonder loopē blybē/ (nochtans gewent zijn te loopen) so salmē de selve openē met de Vlieme/ oft met een Echele/ diemen door een pijpken daer op sal laten sincken/ namelijck/ alsmen te voren de plaetse met bloet bestreken sal hebben: Ofte men salse door eenighe Applicatie van bijtende Medicamenten openen/ gelijck als door sap van Aluyn/ door de Galle van een Vercken/ ofte door het sap van Verckens-broot/ de welcke soo sy buyten uyt puylen/ soo sal't van buyten daer op geleyt worden/ ende soo sy inwendigh zijn/ so maecktmen daer toe steeck-pillen/ die door hare scherpicheyt de Spenen van binnen openen. Men maeckt oock wel een forme van *Cathaplasma* van swarten Nieswortel/ ende sap van Aluyn: ofte met 1 onc. Duyven-drecx/ en anderhalf onc. sap van *Thyrimali*: oft leghter dit navolgende op: neemt Ossen-galle/ Duyven-dreck van elcx anderhalf once/ zaet van Luys-kruyt 3 drag. bitter Amandelen 1 drag. Colloquinte 1 half dragm. sap van Ajuyn 4 drag. olye van Alsene/ ende olye van bitter Amandelen/ so veel als noodigh is tot een *Cathaplasma*. Maer overmidts dat door dese voorsz Applicatien somtijts groote onlijdelijcke pijne verweckt wordt/ soo ist altijdt beter datmense met de Vlieme opene/ soo verre als sy buyten uyt puylen.

Ende oft gebeurde datter door dese voorsz Applicatien eenige groote pijne causeerde/ soo salmense stoven met soete melck/ daer Malue/ Camillen/ Melilote/ ende Lijnzaet in gesoden is geweest.

Om nu de pijne der Spenen te stillen/ soo leghter eenige van dese navolgende remedien op/ namelijck als de pijne van buyten is.

Neemt eenen gebraden doyer van een Eye/ Saffraen 1 drag. *Opium* 1 half drag. gestooten Lijn-zaet/ Botet eñ Geyte-melck van elcx een loot/ eenen verschen doyer van een Ey/ Roosen anderhalf drag. Was soo veel als noodigh is om daer af een weecke Plaester te maken.

Item / neemt Hemst-wortels 3 onc. Lely-wortel een loot/ Malue ende Bilsen-kruyt/ van elcx anderhalf onc. Camillen 1 half onc. Melilote ende Dille-zaet/ van elcx 1 drag. laet dit al t' samen sieden / ende stootet dan tot moes / menghelt voorts daer by Fenegrieck-meel/Lijn-zaet-meel ende Geerste-meel/ van elcx 3 drag. olye van Camillen anderhalf loot / *Opium* 1 half drag. dit gedaen zijnde soo maeckt hier af een Plaester met het sop daer het ander in gesoden is geweest.

Item / neemt olye van Lijn-zaet ende versche Boter van elcx 1 half onc. *Sagapenum* 1 half drag. sap van Wolle-bladeren ende sap van Granaet-appelen van elcx een onc. met noch 6 Scharabottē van die by avont vliegen/ siedet al t' samen tot dat de voorsz sapen al versoden zijn/ daer na so wringet door eenen doeck/ende bestrijckt hier mede de Spenen uytwendigh ende inwendigh.

Als nu de voorsz pijne seer groot is / soo neemt 1 onc. Olye van Pier-wormen / een Ey / *Opium* een dragme/ voorts soo mengelet al te samen/ en leghter dan dese salve met Cattoen op.

Item/neemt bladers van *Ebulus* so veel alst u belieft/ eñ siedet die so lange in water tot datse wel morwe zijn/ daer na so stooftse met olye ende leghtse op de Spenen.

Item/ neemt Hemst-wortels / Malue ende Violette-bladers/ van elcx 1 hant vol/ Camillen / Melilote-bloemen/ bloemen van Vlier ende bloemen van *Hipericum*, van elcx een halve hant vol/ Lijn-zaet ende Fenegrieck-zaet/ van elcx 1 onc. siedet dese dingen al t'samen in genoeghsaem Pensops/ ofte water/ende doeter dan by soo veel Verckens-reusel als noodigh is.

De pijne der Spenen/die causeert oock somtijts door de rouwigheyt / als de Spenen tegens d'ander komen te wryven/daerom salmen tusschen beyden Cattoen leggen/ 't welckmen in eenige Salve vet maken sal/die hier toe dienstelijck is.

Item/neemt *Opium* 1 drag. ende smelt hem in Roos-water/ daer na so maeckt Cattoen daer in nat/ ende legget wel warme op de Spenen/ende houdet een weynigh tijts daer op.

Een ander/neemt Olye van Plompen/ van Camillen/ ende

ende van Dille/ van elck een onc. Saffraen een dragme/ dry dopers van Eyeren / Gerste-meel 2 onc. laet dit al t'samen sieden/ in twee once saps van Lattuwe/ tot dat al het sap versoden is / dit alles ghedaen zijnde / soo doet daer by Bilsen-krupt ende *Opium*, van elck 1 drag. ende legget op de Spenen.

Soo verre als de Spenen seer quamen te bloeden/ so dienen sy ghestopt / want daer door soude den Patient van alle sijn krachten komen / sijn Leber / ende doorts sijn gantsche Lichaem verkout worden: daerom salmen hem doorstellen een goede ordinantie des lebens / die tot dickmakinge/ ende tot stoppinge des bloets dienstelijck is. Men sal ock hier toe gebruycken/ alle diverterende middelen/ 't zy door Aderlaten in eenige andere partijen/ het zy ock door het strijcken/ofte het binden van beyde de Armen/ waer door dat het bloet mach opwaerts ghetrocken worden/ principalijck/ als den Patient swack is/ ende niet veel bloets missen en mach: Tot desen eynde soo machmen ock den Patient hier ende daer Koppen setten/ op de plaetse der Leber/ ende der Milte.

Men sal den Patient purgeren door dingen die purgerende/ ock een stoppende kracht nalaten/ gelijck met alle purgatien/die van de Mirobalanen/van de Tamarinden/ van Zene-bladers/ofte van Rabarber gemaeckt wert. Ofte maeckt dese navolghende purgatie: neemt Mirobalanen van yderley soorten / van elck een half once / wortels van Wol-krupt 3 drag. Gyneber / Canneel/ Muscaten/ Galigaen / ende Wieroock/ van elcks een dragme / *Squinant*, ende *Ameos*, van elcks een half dragme/ *Crocus martis*, dry dragme/ oude Conserve van Roosen/ een once/ Suycker soo veel als noodigh is/ om daer af een Confectie te maken / waer af dat hy op een Mes sal in nemen / soo vele tot dat hy daer af Camerganck mach gekrygen.

Dit navolghende sulck van onder daer op legghen: neemt roode Roosen / Mirtus / ende Veerckens-gras/ van elck een half onc. Wieroock een drag. Draken-bloet 2 drag. fijnen Bolus/ ende gezegelde Aerde van elck dry drag. geprepareerde Tutie / ende Gout-glit/ van elcks 2 dragm. Stof-meel ende Boonemeel van elck 2 dragm.

sap van Wollebladeren/ van Peerdesteert/ van Weeghbree/ende sap van Wol-wortel/van elck 3 dragme/2 witte van Eyeren / mengelet al t'samen/ met gekapt Hasen hayr/ ende leght dit alsoo daer op/ tegens het bloeden.

Item/ neemt Ameldonck/ ende Stofmeel / van elcks een dragme / fijnen Bolus / Wzaken-bloet / Aloe / ende Wieroock / van elcks een half drag. een witte van den Eye/ kloppet wel onder den anderen / ende legghet met werck daer op.

Het xxv. Capittel.

Van het klieven des Aerfdarms, der Vrouwen Tepels, ende der Handen.

TEgens alle kloven / soo zijn dese nabolgende Salven seer dienstelijck: Neemt Goutglit / Lootwit / ende gebrant Loot / van elcks eben vele / wrybet al t'samen in eenen lopen Mortier/ met Roos-water/met olye van Roosen/ ende met witte van den Eye so veel als noodig is / daer onder doende een wepnigh Camfers / ende dat so lange tot dat het gantsch swart gewozden is / voorts soo bestrijckt hier mede de kloven / ende legghet eenen doeck over.

Item / neemt olye van Eyeren / ofte olye van Lijnzaet 6 drag. Honigh 2 drag. mengelet al te samen / ende bestrijckt hier mede de kloven.

Dese nabolgende Salve is seer goet tegens alle kloven der Vrouwen Tepels: neemt Popelier-salve ende salve van Cerusse/ van elck 1 onc. *Opium* een schzup. mengelet al wel t'samen na de reehte konste.

Item/neemt Honigh van Roosen ende olye van Roosen/ van elcks een onc. Was 1 half onc. Myrrha ende Spneber van elck 2 schzup. Goutglit 4 schzup. mengelet al t'samen tot eender Salve. Dese voorsz Salve is oock insonderheyt goet tot alle kloven der Lippen/ende tot de kloven der Tepels.

Item/ neemt geel Was/ olv van Camelijnen / Endesmout/ Offen-smout/ Hinne-smout ende *Bdellium*, van elcks

elcks eben vele/smelt dit te samen in slijm van Lijn-zaet/ ende mengelet onder een / want het is seer dienstelijck/ principalijck als de kloben drooge zijn.

Het xxvj. Capittel.

Van de Fistelen des Aersdarms.

DE Fistelen des Aersdarms die alleene in het Vleesch zijn/ die salmen in alles tracteren/ gelijck als wy in 't Capittel van alle andere Fistelen geleert hebben.

De Fistelen/ als sy door gaen tot in de holligheydt des voorsz Aersdarms/ soo salmen sijnen vinger/met olye van Roosen bestreken hebbende / in den Aersdarme steken/ende als dan door de Fistel van boven met een Probette tasten hoe diepe datse in de holligheyt des Darms penetreert. Als de selve niet al te diepe en penetreert so kan dese Fistel gesneden ofte uyt gebrant worden/maer overmits dat het snyden ofte brandē in dese partijen seer sorghelijck is / ende dat principalijck om der Zenuwen wille/daer door desen Darm sijn opsluyten ende tot sluyten krijght/ so en kan ick dese maniere van cureren niet seer prijsen. Ende overmits dat dese Fistelen (by maniere van spreken) incurabel zijn/so salmen alleen daer naer trachten / datmen siet te beletten datse niet dieper in eten/ tot welcken eynde datmen de selve altijt moet sien suyver te houden / 't welckmen met in spuyten alderbest sal konnen te wege brengen/ gelijck wy daer van diversche formen van Spuytingen (te weten tot suyveringen) in 't 13 Capittel deses Tractaets verordineert hebben.

Het xxvij. Capittel.

Van het Ieucksel des Aersdarms.

MIts-dien dat het jeucken des Aersdarms een groote quellinge is / voor alle de gene die daer mede gheplaecht worden / soo en hebbe ick niet konnen nae laten daer af oock wat te schrybē in een eygē Capit. Dit jeuc-

ken des Aersdarms kan upt vierderley oorsaken geschieden. Eerstelijck/ om datter somtijts pets sweetachtigs ofte eenige braeckachtige materie in't Fondament blijft steken / waer door dat dit jeucksel causeren kan. Ten tweeden/ door de kleyne Wormkens *Ascarides*, die in 't eynde des Aersdarms haer generatie hebben. Ten derden/ door eenighe Ulceratien die beneden inden Darme zijn. Ten vierden/ kan sulex oock wel veroorsaken door eenige scherpe ende bijtende humeuren/ gelijck oock daer door wel op andere plaetsen des Lichaems het Jeucksel veroorsaeckt wort.

Soo verre als nu het voorschreven Jeucksel door eenige sweet-achtige/ ofte braeck-achtige vochtigheyt geschiet/ soo salmen den Aers-darme met natte doecklens suyveren ende upt-wasschen. Maer komt sulcks door de kleyne Wormkens *Ascarides*, soo neemt een scherpe Clisterie van 8 oncen groot/ van Colloquint / van Aloe/ van diergelijcke dinghen gesoden. Ofte maeckt uwen dinghen dat met Salve daer onder dat den Quicksilver gemengelt is / ende bestrijckt daer mede den Aersdarme van binnen. Ofte maeckt een groote Wiecke van Cattoen soo groot als een Suppositorie / ende bestrijckt se wel met de voorsz Salve / steeckt se ende houtse in den Aersdarme soo langhe als ghy kondt / ende sy sullen alle sterven. Maer soo verre als dit Jeucksel upt eenighe Ulceratie quame te causeren / soo bestrijckt se met het *Vnguentum Nutritum*, ofte met de Salve van Ceruse/ ende spuyt oock daer in eenige Collyrien/ gelijck als wy tot de Ulceratie der Schaemelheyt verordineert hebben. Het Jeucksel dat door eenige scherpe bijtende humeuren soude moghen causeren / daer toe machmen Suppositorien met *Opium* vermengelt ghebruycken/ oft eenige andere scherpe Clisterien / die van Wijn / Sout / ende Honigh t'samen gesoden zijn.

Het

Het xxviij. Capittel.

Van het Mentagra, het welck is een roode peuckelachtighe uytloopinge des Aenghesichts, die sommighe oock Guttam Rosaceam noemen.

HEt gene dat de geleerde *Mentagram* noemen/en kan ick niet bedencken yet anders te wesen/dan een roode peuckelachtighe uytloopinghe des Aengesichts / die eerstmaels aen de Kinne ofte ontrent den neuse is beginnende/ ende also allengskens over het gantsche Aengesicht voorts loopt/ tot rontomme de oogen: daer mede dat noch hedensdaeghs seer veel menschen geplaeght worden/doch altijt meer des Winters dan des Somers/ ende niet soo straf als in onse tijden.

De Curatie deses gebrecks geschiet op diversche manieren / want d'een uytloopinghe is veel grooter als d'ander/ oock is de eene veel straffer als de ander: want sommige soorten deser uytloopinge is soo slap/datse wel in het eerste met nuchter Speecksel te bestrijcken / ofte met Azijn daer Patick-wortels in gesoden is geweest/te wasschen/ verdreven wort.

Maer soo verre als dese roode uytloopinge seer straf is/ ende niet vergaen en wilt/soo moetmen al wat meer daer toe doen. Men sal den Patient voor eersten wel purgeren / met eenige Purgatien die het grove Melancholijcke bloet suyveren/ gelijck als in 't Capittel van de Purgatien daer toe diversche formen verordineert staen: Ende daer na soo salmen den Patient ter Aderen laten/ ende voorts oock wel Coppen achter in den Necke setten. Men sal hem oock te drincken geven veel weye van Melck / daer Duyvekervel in gesoden is gheweest. Voorts so sal hy hem in eten ende drincken houden/ gelijck als wy meermaels geseyt hebben.

Voorts soo salmen dit ghebreck met eenighe van dese navolghende remedien bestrijcken. Neemt Wieroock 2 drag. Joden-lijm ende Solfer/van elcx 1 drag. Gomme

van Arabyen ende Vitriol / van elck anderhalf dragme/ Azijn soo veel als noodigh is / dooyts soo menghelet al t' samen.

Item/ neemt scherpen Wijn-azijn vijf pondt / Goutglit/ ende Silverglit wel klepn gewreven / van elck vier oncen/ siedet al t' samen een goede wijle/ daer na so neemt Alupn 2 once/ Water 4 pondt/ siedet oock te samen een goede wijle / ende hier naer soo gietse alle beyde by den anderen/ ende roeret wel 't samen/ dit gedaen zijnde/ soo sult ghy u hier mede wassehen / ofte u Aengesicht bestrijcken.

Item / neemt 8 oncen Azijns / ende 8 oncen Roosewaters/ mengelet onder een/ende doetet by 1 loot Solfers / Alupn 1 half loot / laetet sachtjens sieden / tot dat het ontrent tot op het derdendeel versoden is/ ende wassehet hier mede het Aengesicht.

Het is oock seer goet om het quade bloet upt te trecken/ datmen een Echele of twee op het Aengesicht sette/ diemen dooy een pijpken daer op sal laten ballen/ alsmen eerstmaels de plaetse met versch bloet bestrijckt ofte nat maeckt.

Item / neemt 2 loot Ceruse / Mastick 1 half loot/ Mirrhe een half drag. stoot elck besonder/ ende laet het te samen dooy eenen Sift passeren / daer na soo doet het in eenen Mortier/ en gietet een wepnigh olye van Olyven ende Azijn op/ dooyts soo mengelet al wel onder den anderen tot eender salve.

Item/ neemt Goutglit wel klepn gewreven / ende wel met Azijn gesoden/ mengelet met genoechsaem olye van Roosen / ende met 2 ofte 3 grepntjens Muscus / ende met wat Camphers tot een Salfken. Dit dooyf; strijcken sal alleene des avonts geschieden.

Ende oft ghebeurde dat geen van alle dese remedien niet helpen en wilde / soo rade ick datmen den Patient achter in den Necke een Fontanelle (dat is een openhepdt) maeckt / diemen dooy het in-leggen van een Erwete/ dry ofte vier maenden sal open houden/ ofte noch langher.

Het

Het xxix. Capittel.

Van de Krauwagie, ofte Ruydigheyt, diemen in het Latijn Scabiem noemt.

VAn de Krauwagie ofte Ruydicheydt / en behoeven wy alhier geen lange discoursen te maken / mitsdien dat de selve by al de werelt genoech bekent is: Niet tegenstaende dat de selve menighderley is / want sommige Kraeuwagie is met Roden / sommige met Blepnen / sommige met Etter / en sommighe sonder Etter: sommighe Krauwagie is oock dzooge ende root / doch meest altijdt met een onghedueriegh Jeuckfel / ende dat alles naer de nature der Humeuren / daer upt dat de Krauwagie causeert / ende die haer oock onder het goede bloet vermengelen.

De oorsaken van alle Krauwagien / zijn het gebruyck van alle heete Specerien / van alle heete / scherpe / gesoute ende bittere spijse. Item / het gebruyck van veel Wijns / Olye / ende Honighs / onveranderinge van kleederen / conversatie met de ghene die alreede met de Krauwagie besmet zijn / met veel meer andere inwendige oorsaken / die upt een berijt ende verdorven Bloedt procederen.

Ende op dat wy tot de curatie deser sieckte komen mogen / so salmen dooz eersten den Patient met eenighe soete purgatien purgeren / tot twee ofte dzymaels toe / waer af dat wy veel diversche formen in het Capittel van de Purgatien beschreven hebben. Item sal oock den Patient de Mediaen Ader openen / ende wel dapper laten bloeden / so verre als hy immers bloetrijcke van naturen is. Ende alsmen bemerckt datter veel materie der voorschreven Krauwagie tusschen vel ende vleesch is stekende / soo salmen den Patient in een goet baedt brenghen / ende aldaer wel dapper laten upt sweeten: Ofte men sal hem ober sijn gantsche Lichaem veel Coppen laten setten / ende wel dapper laten bloeden.

Wanneer nu het Lichaem wel ghepurgeert / ende ter aderen gelaten is geweest / soo wascht het Lichaem ober al wel af met dese navolgende Decoctie: neemt Malue / Violet-

Violette-bladers/Duyve-kervel/Beete ende Nies-wortel/ van elcks anderhalf hant vol/ Gerste twee hant vol/ mengelet voorts te samen / ende siedet tot een wasschinge. Als men nu het voorsz lichaem aldus af gewasschen heeft/ soo salmen 't met dese navolgende Salve bestrijcken: neemt Terpentijn met versche Boter/ van elcx een half pont/ Solfer ende Ceruse (wel kleyn gewreven) van elcx 2 oncen / voorts soo bestrijckt hier mede u gantsche Lichaem.

Item/neemt kleyn gewreven Silver-glit 2 onc. Azijn 4 onc. laet het een derdendeel in sieden/ ende daer na soo doeter by 2 once olye van Olyven/ een once Ceruse/ende siedet dan voorts te samen tot dat het wel dicke worde/ altijt wel om roerende.

Een ander die seer excellent is: neemt Alant-wortel in Azijn gesoden/ ende door eenen Sift gewreven/ 1 pondt/ Verckens-reusel ende olye van Olyven/ van elcx 3 once/ nieu Was 1 onc. Terpentijn 2 onc. gemeyn Sout ende witten Vitriol/ van elcx 3 drag. mengelet voorts al t'samen tot een Salve / sommighe die mengelen daer onder 1 once Quicksilvers / 't welck in een oude krauwagie niet en is te mispryſen.

Item neemt Ceruse 2 onc. Silver-glit 1 once / Mastick ende Wieroock/van elcx een half loot/dit nu al t'samen kleyn gewreven wesende/so mengelter onder 3 onc. olye van Olyven/ende in 't mengelen soo gieter somtijts 3 of 4 druppelkens Azijns onder.

Item / neemt sap van Alant-wortel ende van Patic-wortels/ van elcx 3 onc. Salpeter/ *Sarcocolla*, Silver-glit ende Mastick/ van elcx 15 greynen/Koper-root ende Aluyn/ van elcx 2 schrupels/ Quicksilver 1 drag. Boter 2 drag. en half/ Terpentijn 3 loot / Peck 1 onc. De Boter / het Peck / ende den Terpentijn suldy te samen smelten/ende daer na d'ander dingen daer onder mengelen/ ende met een sacht vyerken laten sieden/tot dat al de sapen versoden zijn/ ende hier mede sal hem den Patient bestrijcken by een goet vyer/ ende principalijck op de plaetse daer de meeste Ruydicheyt is.

Het Magistrael-water van *Mercurio sublimato* ghemaeckt/ is oock tot alle Ruydicheyt seer dienstelijck.

Item/

Item/ neemt olye van bitter Amandelen 16 onc. vijftigh ghemeyne water-kreeften / stootse ende laetse in de olye sieden / ende daer naer soo drucktse sterck uyt door eenen doeck / ende menghelt daer onder acht oncen olye van Eyeren/ dit gedaen zijnde/ so bestrijckt u hier mede tweemael des daeghs.

Een ander dat oock uytnemende goet is: neemt Patick-wortel ende Alant-wortel / van elcx een onc. *Aron* ende Wal-wortel / van elcx 1 loot/ Agrimonie / Brunelle ende Weeghbree/ van elcx een handt vol/ Vitriol 1 loot/ Ajuyn ende Solfer / van elcx 1 onc. Salpeter een half loot/ Roosen een hant vol/ Granaet-schellen een half hant vol/ Wijn ende Water van elcx eenen pot/ scherpen Azijn 12 oncen/ laet het al t'samen wel weecken / ende daer na sieden. Hier mede suldy des morghens / ende oock des avonts het Lichaem wasschen/ ende met dese navolgende salve bestrijcken: Neemt levende Solfer een loot/ kleyn gewreven Gourglit 3 drag. drooge Ceruse 1 half loot/ Verckens-reusel een once/ Camfer een half dragme/ sap van Orangen een loot/ mengelet al te samen.

Het xxx. Capittel.

Van het uytgaen des Aersdarms.

DIt uyt gaen des Aersdarms/ geschiet ghemeynelijck door eenige verslappinge ofte relaxatie der Musculen/ die den Aersdarme plegen op te houden/ ende hoe wel dat niet tegenstaende dit meer den kinderen wederbaert als de bedaeghde Lieden/ nochtans so en zijn de bedaegde Lieden daer af niet gantsch vry. Ende midtsdien dat dese voorsz Relaxatie gemeynelijck causeert door eenige taeye slijmige humeuren/ die aen het Fondement komen te sincken / daer door dat de mensche bedwongen wordt continuelijck den Aersdarme uyt te dringen / eñ ter Kameren te gane/ ende alsoo allenghskens te relaxeren/ soo sullen wy alhier den rechten middel om 't selve te cureren/ beschryven.

Daerom salmen den Patient (naer datmen hem sal voorgeschreven hebben een goeden regel van eten ende drinc-

dzincken) met behoozlijcke purgatien purgeren. Daer na soo salmen hem het Fondement met dit nabolgende beroocken: neemt Spiegel-harst/Terpentijn/Mastick/ende Wieroock/van elck even vele/dit ghedaen hebbende/soo stooft hem met dit nabolgende: neemt roode Roosen/Alsene/Roosemarijn ende Spyoet/van elcks een hant vol/bloemen van Granaten 1 half onc. Wieroock/Hol-wortel ende Mirtelen/van elck 1 onc. siedet al t'samen in een pinte Wijns ende een pinte waters/ stooft hier mede de upthanghende Aers darm tweemael des daeghs.

Ofte stooft den Aers-darme met warme olye van Roosen/ende stropter dit nabolghende poeder op: neemt Loot-wit/bloemen van Granaten/ Spieghel-harst ende Alupn/ van elcks even vele/ maeckt hier af een subtijl poeder.

Ofte neemt *Hipocistis*, Mastick/ ende Myrrha/ van elcks een dzagm. stootet alles wel klepne/ende stropt dit op den upthangenden Aers-darme/na dat ghy hem met olye van Mastick wel sult bestreken hebben/dit gedarm wesende soo dzuckt hem dan al soetgens in 't lijf/ ende leghter een doecken teghen dat in rooden groben Wijn nat gemaeckt is geweest.

Item/ als de Kinderen den Aersdam uptgaet/ soo neemt anderhalf dzagm. Myrrha/ olye van Roosen een once/ende bestrijckt daer mede den Darme/ ende dzuckt hem dan al soetgens weder in 't lijf.

Het xxxj. Capittel.

Van de Kack-hielen, die door groote koude aen Handen ofte aen Voeten komen.

Gheljck als door den dzant ons Lichaem kan verzeert ende ghequetst worden/ alsoo kan 't door extreme uptwendighe koude verzeert ende opgheheten worden/ 't welck meest aen Handen ende aen Voeten plecht te ghebeuren/ midtsdien dat dese Partijen alderverst van der

der herten wesende / ende minst voor de koude beschut zijnde/de aldermeeste koude lyden/ende onderworpē zijn.

Als nu dese Offencyen van de koude / aen de handen ofte aen de voeten seer groot is/ soo leghter dese naevolghende plaester op/tot versachtinghe der pynen: neemt Appelen ende Rapen die onder de Asschen gebraden zijn/ van elcks 2 oncen/anderhalf once versche Boters / olye van Roosen een once / stootet al t'samen ende laet het eens op sieden/daer na soo mengelter onder twee doyers van Eyeren/ ende leght dese plaester daer de verbrosenheyt is.

Item dese navolgende Salve is oock seer goet tot alle openheyt van koude: neemt versche Boter / olye van Roosen/Verckens-reusel/Lijn-olye ende Kalf-roet / van elcks twee onc. wit Was anderhalf onc. Wieroock dry draghm. Goutglit dry drag. Tutie een dragm. mengelet voorts al te samen/ende roeret in eenen lopen Vysel/ een ure langh.

Tot de ghenesinghe deser Ulceratien is oock seer bequaem het *Vnguentum de Minio*, ende het *Vnguentum Basiliconi*, van *Ioannes de Vigo*.

Eynde des vierden Tractaets.

Het eerste Capittel.

Vande Been - Breucken.

ALsoo wy in alle beyde de vorige Tractaten ghehandelt hebben van alle Quetsinge/ende van alle scheydinghe des geheels der weecke Partyen: also willen wy nu alhier in't korte tracteren van alle breeckinghen/ ende scheydinghen des gheheels/die in de harde partyen des menschelijcken Lichaems (dat is in de Beenders) geschieden/ ghelijck als oock *Hipocrates* de leere der Been-breucken/ voor de leeren der Dislocatien/ofte ontledinge der Juncturen geset heeft.

De

Oorsaken. De oorsaken van alle Been-breucken / en zijn niet inwendigh / maer al t'samen uytwendigh: te weten / alle dingen die eenigh ghewelt van buyten by brenghen/als vallen/stooten ende slagen/die de beenders breken mogen.

Teyckenen. De teyckenen waer aen datmen kennen kan oft een Been ghebroken is / zijn dese / ende principalijck als sy dweers af zijn: als namelijck / als een Been dweers af ghebroken is/soo bevintmen op de plaetse der Breucke/ een oneffenheyt/ende een afscheydinge: ende alsmen het Lidt handelt/ende van d'een plaetse op d'ander wilt leggen/so hoortmen het een stuck tegens het ander knerssetten. In de plaetse der Breucke daer wort oock een groote pijne gevoelt / ende principalijck alsmen het selve aenroert / en het Lichaem en kan op dat Lidt niet steunen. Ende als eenigh Lidt in de lengde geschevet/ofte gebroken is/ dat moet oock door het tasten/ende door sijn onnatuerlijcke dichte ende pijne gekent worden.

Daer zijn vier Intentien waer door dat alle Beenbreucken moeten ghenesen worden: waer van de eerste is/ datmen alle gebroken Beenen moet sien te brenghen in hare natuerlijcke forme. De tweede is/alsmen eenigh gebroken Lidt in sijn natuerlijcke forme gebracht heeft/ datmen het selve daer in moet sien te behouden. De derde is/ alsmen eenigh ghebroken Lidt weder aen den anderen gevoeght heeft/datmen het selfde aen den anderen/ met eenen *Callus* mach doen wassen. De vierde Intentie is/ datmen moet sien om het gebroken Been van alle Accidenten ende Toevallen te beschutten / ende te beschermen.

Soo veel als de eerste Intentie aengaet / als eenigh Been in 't midden af is / soo dat het een eynde/ ofter het ander liggende is/ so moetmen trachten om het opperste eynde tegens het onderste recht aen/ ende teghens malkander te bringen / ende dat metter minste pijne/ tot dat alle beyde d'eynden tegens malkander komen / ende het Lidt in sijnen natuerlijcke forme gebracht worde. Ende dit en kan niet gheschieden / ten sy datmen sulcks met kracht ende met behendigheyt te wege brenght.

Eenen ghebroken Dingher/ kan eenen Man alleene setten/ gelijck als hy behoort te wesen/als hy den selven met

met der slinckerhant boven aen grijpt/ende met de rechterhant den selden onder upt trecht.

Maer als een groot Lidt gebroken is/ moet men 't met twee Mans aengrijpen/ die teghens malcanderen trecken mogen. Ende als een sterck Man het been onder de Linien/ ofte het been der heupen gebroken heeft/ soo salmen alle beyde de Juncturen des Lidts/ daer in dat de Breucken tusschen beyden is/met goede Ligaturen/ wel baste binden/ en doer vier Mannen laten trecken: Doch salmen altijt toe sien dat het gebroken Lidt niet te seer ghetrocken en worde/ ende meer als 't van nooden is: Want als een Lidt meer als 't behoorlijck is/ van den anderen getrocken wort/ so volgender leelijcke Accidenten upt/ te weten/ excessibe pijne/ Koortsen/ *Spasmus*, ofte treckinge der Zenuwen/ en dat principalijck/ als sulcx in een drooge liehaem geschiet/ hierom sal elck Chirurgijn wel toe sien/ wat hem hier in te doen staet. Daerom den Patient in eenen stoel gheseten wesende/oft op een Rolle koetsken gelegen zijnde/so salmen twee mans boven de breucke met beyde hare handē het gebroken lidt laten aengrijpen/en van gelijcken 2 ander mans/ het voorst lidt onder de breucke met beyde de handen begrijpen laten/ ende tegens malkanderen doen trecken. En so verre men bevint dat dese treckinge op dese maniere noch al te swack ware/so salmen 't selve/gelijck boven gesept is geweest/met goede stercke Ligaturen bolbringen. Tot welcken eynde men als dan nemen sal twee stercke Ligaturen/ oft twee bequame koorden/ dewelcke men (tot een exempel) aen den Arme/ oft aen het gebroken been vast maken sal/ waer van dat de eene boven de breucke/ende de ander onder de breucke sal vast gemaeckt worden/op dat daer mede twee stercke mans/ den eenen van achter den Patient/ ende den anderen ten voeten des Patients/ tegen malkanderen/ op het alder-sterckste trecken mogen. Ende als den Chirurgijn/ als dan sal ghewaer worden/ dat het voorst Lidt een wepnigh langher als behoort/ uptgetrocken is/ soo salmen met het upt-recken stille houden/ ende beyde de gebroken eynden/ met den handen/ op 't alderbequaemste te samen voeghen/ ende tot sijne natuerlijcke forme bringen/

gen/ waer van het sekerste teycken is/ als den Patient geene sonderlinge pijne meer en gevoelt. Ende alst dan alsoo te samen ghebracht is/ soo salmen 't wel vaste binden/ ghelijck als wy hier onder noch breeder verklaren sullen. Ende al ist saecke dat *Hippocrates* ende *Paulus Aeginera*, in sijnen sesten boeck/ noch een ander maniere voor slaen/ te weten door een seker Instrument ghenoemt *Glossocomium*, nochtans soo is dese voorsz maniere wel alsoo ghevoegelijck/ hoe wel dat het voorsz Instrument beter in sekere Dislocatien te passe kan komen.

Men sal oock alhier noteren/ dat niet altijdt alle gebroken beenen en behoeven getrocken te worden/ want alle tijdt en springen alle Breucken niet over malkanderen/ maer somtijdts komen oock wel de selve te breken/ ende blyven in hare naturelijcke forme leggende/ dewelcke men sonder eenigh trecken verbinden sal/ ende also in hare forme behouden. Waer op dat elck Chirurgijn voor alle werck acht nemen moet/ op dat hy den Patient geen verloren pijne/ noch perijckel aen en doet/ gelijck *Celsus* dat selfde vermaent. Eñ daer zijn oock teyckenen/ waer aen men sulcks kennen mach/ te weten/ dat de plaetse der Breucke oneffen is/ met steeckte/ eñ met verheventheyt/ inde plaetse der Breucke. Dese voorsz insettinge van alle Been-breucken/ moet oock altijdt met der versche daet geschieden/ want soo verre alsmen oock al te lange quame te toeven/ so en soude sulcx daer na/ om de groote Inflammatie ende Swellinge/ niet al te wel te wege konnen gebracht worden. Ende dit zy nu aldus genoegh gesproken van de eerste Intentie.

De tweede Intentie/ van alle Been-breucken te cureren/ is/ dat alsmen de twee gebroken eynden der Breucke gelijck tegens malkanderen ghebracht heeft/ alsoo te samen moet sien te behouden/ op datse in dese selve Forme/ gelijck eer sy gebroken waren/ moghen aen malkanderen wassen. Ergo/ om dit aldus te volbrenghen/ soo moetmen toe sien dat het voorsz Lidt wel stille ende vaste gehouden worde/ ghelijck 't aen malkanderen ghebrocht is gheweest/ het welcke sonder binden niet gheschieden en kan.

Daerom salmen wel toe sien/ om het gebroken Lidt bequa-

bequamelijck te moghen binden / dat is / niet te sterck/ noch oock niet te slap / want door eenigh van beyden soude het voorsz Lidt eenigh achterdeel / ofte schade mogen gebeuren. Doch soo salmen oock het gantsche gebroken Been / eerst wel bet met olye van Roosen / ofte met olye van Mastick bestrijcken / en daer na op leggen dese nabolgende plaesters: Neemt fijnen Bolus / gezegelde Aerde / ende Stof-meel / van elck eben vele / voorts so mengelet wel onder den anderen / met genoegsaem witte van Eyers / ende strijcket op eenen dobbelen Doeck / die oock te voren in Azijn ende in water wel nat gemaeckt is: ende daer na soo neemt eenen sachten / doch stercken band / van beyden de eynden op gewonden / ende in Azijn en water nat gemaeckt / ende bewindet hier mede de Breucke / dry oft viermaels / dit alles gedaen zijnde / soo salmen noch met eenen anderen Bandt / met het een eynde opwaerts / en met het andere nederwaerts winden / met het opperste eynde wederom van onder af tot boven toe komende / daerom dat oock het opperste eynde altijt langer moet opgerolt wesen / als het onderste. De lengde ende breedte der Banden / ofte Ligaturen / moeten wesen na de groote / ofte naer de kleynte des lidts / daer in dat de Been-breucke geschiet is. Ende men moet oock wel toesien / gelijck alreede gesept is / dat de bindinge niet al te stijf / noch oock al te slap en geschiede: want als die al te stijf ware / soo mochte daer door pijne / ofte Inflammatie causeren / ofte de lebendighe Geesten / ende het Lidt syn voetsel benomen worden. Ende alst al te slap gebonden is / soo en worden de gebroken eynden des Beens niet by malcanderen gehouden. Van op de plaetse der Breucke / moetet altijdt wat stijfachtigh gebonden wesen / ende soo stijf / als ons selve goet dunckt / ende gelijck den Patient selve oordeelen kan. Als nu de voorsz Been-breucken / op dese maniere gebonden is / soo salmen daer rontom Spalcken leggen / ende dat van den eersten af / al is 't saake dat *Hippocrates* sulcx niet door den sevensten dagh en wilt gedaen hebben / welcke Spalcken niet en worden gelept om datse de Breucke dichte toe drucken souden / maer alleen om datse de Breucke in haer goede situatie houden souden / daerom dattwense in het

eerste / oock niet al te heet toe wringen en sal / op datse geen pijne / noch Inflammatie en veroorsaken / dan alsmen siet datter noch pijne / noch Inflammatie meer te verwachten en is / soo salmen de Spalcken wat stijver toe wringen. Dese Spalcken moeten dunnekens / ende oock lichtgens zijn / van weeck hout / ofte van stijf Pampier / ofte van stijf Leer gemaeckt / op de eynden verheven / ende omcrommende / gheljck alle erbaren Chirurgijns sulcks wel weten / daerom dat wy hier af gheen langer discours en behoeven te doene. Ende soo haest alsmen naer het op binden der voorsz Spalcken / ontrent de Breucke / ofte onder de Plaester / geen Jeuckſel / noch Inflammatie en vermoeyden / ende dat alle dingen gaet alst behoort / so en salmen de Breucke voor den thienden dagh niet verbinden / ofte oock niet in noch langheren tijdt: Maer soo haest als hem onder het verbandt der Breucke eenighe van dese voorsz Accidenten konnen te openbaren / soo salmen de Breucke herbinden / ende de Breucke / ofte het buytenste vleesch met laeu water af wasschen / ende soo daer onder eenige materie vergadert ware / die uytwendigh eenigh jeuckſel ofte eenige Vleeratie causeerden / die sal daer door afgewasschen worden. Ende soo wanneer de Been-breucke aldus effen / ende mateljck stijf gebonden is / soo salmen het Lidt wel bequamelijck neder leggen / te weten / gelijck als hem den Patient best daer mede beboelt: sommighe die hanghen oock wel de gebroken beenen in een Serbette / met een koorde aen den balck / dewelcke sy hoog ende leegh / herwaerts ende derwaerts beweghen konnen / gheljck als hem den Patient daer best by behint: maer dit stelle ick alles ter discretien des Chirurgijns / ende des Patients. Sommige die maken oock twee lange stropen Armen / die sy met Lijnwaet dichte te samen naepen / waer van dat sy op elcke sijde des beens eenen legghen / ende aen het gebroken been ten twee ofte drye plaetsen vaste maken. Ende sommige die leggen oock de been-breucken in Laepen / die sy tot dien eynde bereyden laten. Als nu de 15 ofte de 20 dagen voorby zijn / ende alle dingen in eenen goeden staet is / soo salmer het *Emplastrum de Oxycrocco* op leggen.

Ende

Ende gelijck als de derde Intentie vereyscht de generatie van eenen *Callus* ofte Weer / daer mede dat beyde de gebroken beenders / aen den anderen vaste geset/ende t'samen geheelt worden / soo salmen den Patient wat liberaelder te eten geven/als te voren/ende daer toe alsulcke spijse die goet voedtsel gheven kan/ ende die oock grove ende taeye humeuren te genereren pleegh/ op dat den *Callus* daer door des te beter mach gegenereert worden. Tot welcken eynde dat hem seer goet zijn/ het ghesoden Rijs / de voeten ende het ingewant van alle Ghedierte/ ende principalijck de Pensen van Schapen/eñ van jonge Geyten. Maer in het eerste der Curen/ende tot dat den thienden dagh voorby is / en kan hem den Patient niet te sober houden : want den Wijn / ende het Vleesch / is hem (dien tijt ghedurende) gantschelijck verboden. Als nu de Been-breucke in de beenen is / soo salmen hem wachten van den Patient veel Camergancks te maken/ 't zy door Clisterien/ ofte door eenighe andere middelen: maer so verre alsmen vreesde van eenige Accidenten/ soo salmen liever om alsulcx te beletten een ader openen. So wanneer u dunckt / dat den *Callus* niet groot genoegh/ naer uwen sin gewassen en wilde / so suldy de plaetse der Been-breucke met heet water begieten/ eñ als dan daer op leggen een plaester van Peck gemaeckt/ende oock de selve plaetse met warme handen strijcken/ om daer door het voetsel derwaerts ghetrocken te worden : want als den *Callus* te kleyne is/ soo staet de Been-breucke in perijckel/ om door eenige lichte oorsake weder gebroken te worden.

Nu willen wy van de vierde ende leste Intentie spreken/ dewelcke alleen sal leeren van alle Dispositien ende ongheballen / die de Been-breucken onderworpen zijn/ ende hoemen de selve beteren sal. Alle de onghelucken ende quade dispositien die de Beenbreucken mogen toekomen zijn/Pijne/Inflammatie/Jeuckte/ Wonden/uytnemende drooghte/ ofte overvloedige vochtigheyt/die de generatie van den *Callus* verhindert/ *Gangrena*, Herdigheyt/Kleynigheyt/ ofte groote van *Callus*.

Ongeluckē die de beē-breucken onderworpen zijn.

Daeromme / soo verre alsser eenighe groote pijne ofte Inflammatie toe slaet/ soo suldy u in alles daer in rege-

ren/gelijck wy daer af in 't Capit. vande *Phlegmone*, ofte vande Inflammatien gesproken hebben/ende men sal de Been-bzeucke/soo sterckt niet binden/so lange als de Inflammatie duert. En indien datter eenige groote jeucke te toequame/ soo begiet de plaetse der Bzeucke met laeu soet water / ende bestrijckt daer naer de plaetse met het *Vnguentum Nutritum*, dit ghedaen zijnde / soo verbint voorts de Bzeucke met dobbel doecken / die in Zee-water/ oft Sout-water nat gemaeckt zijn.

Ende soo verre alsser by de Been-bzeucke / door de groote Contusie / oock een Wonde/ ofte eenige verpletteringe des Vleeschs ware / waer door datmen bzeese door een *Gangrena*, so salmen de selve plaetse wel scarificeren: ofte so verre als de plaetse der Bzeucke alreede begost te Gangreneren/ soo salmen hem daer in regulieren/ gelijck als wy hier voren in 't Cap. vande *Gangrena* gesprocken hebben. De Ligature en sal inde Been-bzeucke daer by dat oock een Wonde is/niet gelept worden/ghelijckmen die in een Bzeucke sonder wonde pleegt te leggen: maer men moet dese Been-bzeucke alsso binden/dat de Bzeucke altijt by den bant zy/ 't welck seer wel te doen is alsmen de bindinge noesch doet/te weten/ den eenen bant tegens den anderen krups-wijse komende/ gelijck als de Letter X, soo kanmen daer na de wonde der Bzeucke verbinden/sonder den bandt te iossen.

Als nu in een Been-bzeucke al te grooten bzoogh te is / so en kander den *Callus* niet wel by wassen / daerom salmen altijt om den derden of vierden dagh/wat warm waters daer op gieten/ ende dat soo lange ende soo dickmaels na den anderen genurende/tot datmen siet dat het uytwendige Vleesch begint rootachtigh te worden/ende wat op te swellen. Maer soo verre als den *Callus* door al te grooten bochtighept der Been-bzeucke niet gewassen en konde/soo salmen (om dit te remedieren) de Been-bzeucke/boven de Bzeucke wat styver binden als onder de voorsz bzeucke / want daer door wordt belet dat de bochtighept der Lymneuren / alsoo in de plaetse der bzeucke niet gesmeken en kan.

Callus die te kleyn is. Men moet oock wel toe sien/ dat den *Callus*, noch al te groot / noch al te kleyn en wasse: Soo verre als hy te

te weynig schijnt te wassen/so sal men oock daer in handelen/ghelijck als hier boven geseyt is gheweest/ende eenige peckachtige ende treckachtige plaester daer op leggen. Als nu den *Callus* oock al te groot wil wassen/ soo raet *Paulus* datmen als dan oock eenighe seer astringerende Plaesters daer op soude legghen/ ende een stercke Ligature daer boven op/ al soude men daer op een lopen Plate binden/ende dit is wel den alderbesten raet. Hier is oock seer dienstelijck/gelijck *Celsus* leert/datmen den *Callus* met Olye/Sout/ ende Salpeter te samen gewreven/ wel hert strijcke/ende datmen de plaetse oock boven dien met sout water stove:ende datmen daer na eenige verteerende plaester/daer op sal legghen/ ende de selve wel stijf daer op binden.

Callus die te groot worden wilt.

Het is oock wel somtijts ghebeurt/dat een ghebroken Been/so krom/ende so afsienelijck gecureert is geweest/ dat den patient om 't selve recht eñ so het behoorde genesen te wordē/het voorsz genesen been wel wilde op nieus gebroken hebben/niet tegenstaende/met wat perijckel/eñ met wat pyne/ dat sulcky toegaen mochte/'t welck oock alsoo wel gheschieden kan/ als den *Callus* noch over de ses Maenden niet oudt/ noch oock al te sterck gheworden en is. Daerom/ als men dit onderstaen wilt / soo sal men voor eersten sommige dagen te voren de plaetse der Breucke stoven/met dese navolgende Decoctie: neemt drij potten pensops/ Lijnzaet / Hemst wortels / Fenegrieckſaet/ende vette Vygen/ van elcks twee onc. siedet te samen tot op twee potten / ende stooft dan hier mede de breucke alle daghe tweemaels: Ende als ghyse aldus gestooft hebt/so legter elcke reyse/ dese navolgende Salve op/wel vet/op eenen dobbelen doeck/ ofte op een hondeleer gestreken. Neemt salve *Dealthea*, eñ salve van *Agrippa*, van elcks een onc. Olye van Camillē/van Lelyen/ ende Olye van soete Amandelen/ van elcks een half onc. Lauxier-olye een once/Hinnevet/ Osse voeten smout/van Kalfs voeten/ ende vet van Schaeps-wolle / van elcks een half once/slijm van Fenegrieck/ ende slijm van Lijnzaet/van elcks een once / Was soo veel als noodigh is tot een Salve. Continueert dit aldus ontrent veerthien daghen lanck: ende de plaetse der breucke aldus vermor-

wet weſende / ſoo ſullen twee ſtercke Mans het Been / d'een teghens d'ander / op het alderſterckſte dat ſy konnen / uyt trecken / ende terwijlen dat ſy in 't uyt trecken zijn / ſo ſal den Chirurgijn / om het booſt Been noch eens te breken / met ſijnen rechten knie / met alder macht daer op vallen / ende alſoo het geneſen been noch eens breken: deſe maniere van doen / en hebben de oude Meeſters niet ghepreſen / noch ick en kan ſulcks oock niet prijſen / maer veel lieber raden / 't zy datter recht of krom geneſen is / daer mede de liebe patientte te nemen; ende om nu wederom tot mijnen propooſte te komen / het been aldus gebroken weſende / ſoo ſal den Chirurgijn ſien / om alle beyde de epnden recht aen den anderen te ſetten / geljck hier boven geleert is geweeſt.

Ende hier mede zy nu ghenoegh nae den epſch deſes Handt-boecks / van de Been-breucken gheproken / die booſts breeder beſchept daer af begeert te weten / die leſe *Ioannem Tagautium*, die van dit deel der Chirurgijen / ende oock van alle ander Deelen / ſeer geleerdelijck / ende in 't lange geſchreben heeft.

Maer tot breeder verklaringhe van 't gene wp hier boven van de Been-breucken getracteert hebben / ſo hebben wp deſe tegenwoordige Figueren / van de maniere van verbindingen / wel willen hier onder by voegen.

De

De Figure van een ghebroken Been.

De Figure van een ghebroken Arme.

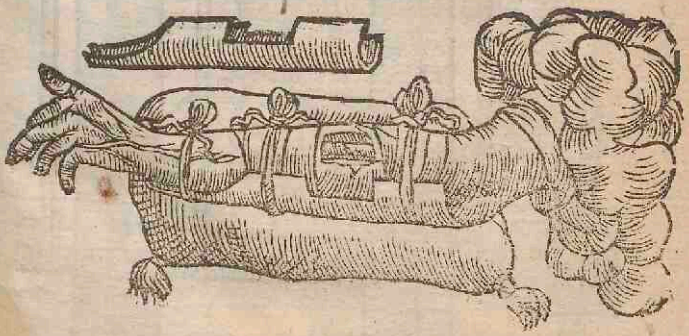

De Figure van een Gloſſocomium.

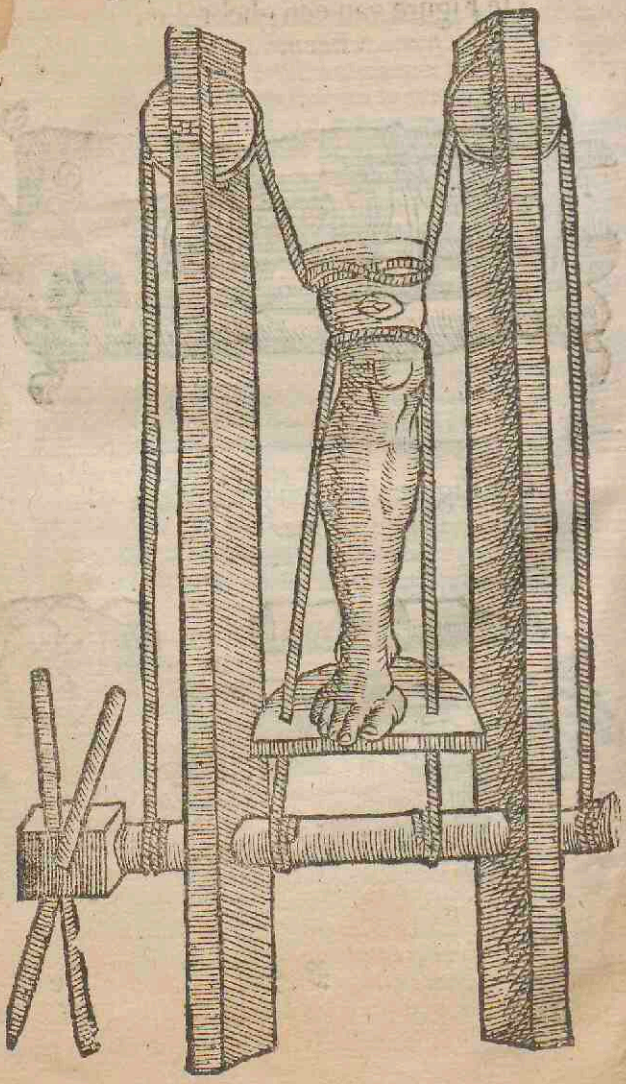

Het ij. Capittel.

Vande ontledinge, ofte Dislocatien, diemen in't Latijn Luxationem Dislocationes noemt.

MItsdien dat de Leeringe van de Ontledinghen/ ofte Dislocatien seer kort is / soo hebben wy de Beenbreucken / ende de Dislocatien onder een Tractaet ende onder twee Capittelen willen begrypen: Een Ontledinghe/ofte Dislocatie en is anders niet dan een verschuyvinge eens Lidts/uyt zijn naturelijcke plaetse in een ander/ende in een onnaturelijcke plaetse/daer door dat hem zijn gewoonelijcke beweginghe/ ende roeringe benomen wert/hoe wel dat wel de eene Ontledinge grooter is als de andere/ want het een Lidt komt wel geheel/ende t'eenemael uyt zijn naturelijcke plaetse te ontleden/ ende het ander maer ten halven/ofte tot op de kanten des Pannenekens daer 't in staet.

Dese ontledinghen konnen wel door tweederley manieren gheschieden/ te weten door vallen / door stooten/ ofte door geweldige slagen/ende dergelijcke ongelucken. Oock so konnen wel al onse Leden/op een ander maniere uyt hare naturelijcke plaetse verschoven werden/ ghelijck alsser in eenig Lidt/ofte Juncture/ eene taye slymige koude vochtigheyt komt te sincken / dewelcke de Ligamenten der Juncturen also comen te beweecken/ende te verslappen / datse het Lidt in sijn behoorlijcke plaetse niet langher ghehouden en konnen/ maer het selve laten uytsincken: desghelijcken so kan oock een Lidt alsoo komen te versweeren/ ende te apostemeren / dat alle Ligamenten/die het Lidt plachten vast te houden / verrotten ende verderven.

Het onderste Kaecksbeen kan oock uyt zijn naturelijcke plaetse door geeuwen / ende andersins voorwaerts uyt/ontleden/ als nu op de sincke / ende nu op de rechte syde. Het hooft dat kan in vierderley manieren ontledē/ ende uyt syne naturelijcke plaetse gedreven worden/ende als

Hooft ontledinghe.

als 't selve achterwaerts komt te ontleden / soo valt den Patient de Kinne soo dicht op zijn Borst / dat hy noch spreecken/noch eten/ noch dincken en kan / waer op dat straer de doodt volgen moet. De Pater nosters beenders die komen meestendeel afterwaerts/ ende voorwaerts te verschuyven/ende oock t'eenemael upt hare natuerlijcke plaetse te ontleden/ende wanneer alsulcke ontledinge geschieden/so en isser geen hope van de selve in hare natuerlijcke plaetse te moghen bringen/ ende daer en is oock niet anders af te verwachten dan de ghewisse doodt. Het Schouderbeentgen/dat in 't Latijn *Clavicula* ghenaemt wort/en kan niet t'eenemael ontledē/maer wel een weynigh verschuyven. Den Arme boven de Schouderen/ kan door een lichte oorsake onderwaerts wel ontleden/ maer innewaerts/ofte Rugghewaerts/seer selden: Ende opwaerts bykans nimmermeer. Den Knie/die kan door drierley manieren ontleden/ te weten onderwaerts/ uptwaerts/opwaerts nimmermeer om der Knieschyve wille die daer op gheleghen is. Den onderste Arme/ofte *Cubitis*, de Handt ende de Heupe/die konnen op vierderley manieren ontleden / te weten/ opwaerts/ onderwaerts/ uptwaerts/ ende innewaerts. Dese manieren van ontledinghen/ hebbe ick elhier willen verhalen/op dat den Chirurgijn / de selve in zijn Memorie hebbende/te voorsichtiger in 't insetten alder ontledingen mach te wercke gaen.

Pater nosters beens.

Schouderbeentjen.

Arms ontledinghe.

Knies ontledinghe.

Heupen/ Handen/ ende Cubiti ontledinghe.

Teyckenen.

De generale Teyckenen/ van alle ontledinghen/ ofte Dislocatien/zijn dese:te weten / datmen eerstmaels moet considereren/ende wel scherpelijck toesien/de rechte ghestaltenisse eens Lids/d'welckmen meynt dattet ontledet is/tegens sijner Weergaepe dat niet ontledet en is/ofter nergens geene heuligheyt/ofte verheventheyt/noch geen onnatuerlijcke ghestaltenisse meer in gesien en wort als in 't gesonde Lidt: ende so verre als ghy eenighe verheventheyt des Lidts bemerct/ op d'een zijde en op d'ander zijde/een inballinghe / soo isser voorseker een ontledinghe in 't selve Lidt/principalijc/ als tselve Lidt sijn gantsche actie verlozen heeft/dattet hē noch herwaerts noch derwaerts beweghen en kan/noch oock niet lijden en mach dattet dā ēē ander aengetast/ofte beweegt mach worde.

De

De Curatie van alle Ontledinghen / vereyschet dier- Curatie.
derley Intentien: Waer van de eerste is / dat men hem moet beneerstigen / om elck ontledet lidt wederom in sijne natuerlijcke plaetse te bringen. De tweede is / dat als mē eenich Lidt in sijne natuerlijcke plaetse gheset heeft / wel moet toesien / om 't selve daer in te behouden. De derde Intentie is / dat men moet sien het Lidt / welcke ghedislocoeert heeft gewreest / van alle pijne / Inflammatien / ende andere toevallen te bevrijden. De vierde is / dat so verre alsser eenighe toevallen ofte Accidenten toevloeghen / dat men sien moet waer mede datmen de selve sal moghen remedieren / ende beteren.

De eerste Intentie die wort vollbracht / namelijck / als Eerste
men het ontledet / ofte gedislocoeert Lidt herwaerts ende Intentie.
derwaerts upt recke / op dat de Spacien tusschen het Gebeente / bey mogen zijn: Ende als dan soo sal men het Lidt dat upt sijn natuerlijcke plaetse geweken is / van de selve zyde / daer upt dattet upt gegaen is / met behēdigept in stooten / ende alsō de holligheyt die hier te voren daer door heeft geopenbaert / daer weder mede verbollē: Want alle Leden en willen niet op eenderley manière ingheset worden / maer elck Lidt na sijn eyghen forme ende ghelegenthept / na dattet ghefshapen / ende gedislocoeert is / ende oock na de gelegenthept der Zenuwen / ende Tendonen / daer mede beset ende bebestigt is. Want sommige Leden die gedislocoeert zijn / worden wel met den handen ingeset / ende sommighe moeten met Ligaturen / ende sterckte koorden uptgherecktworden / al eer datmense insetten kan / ja oock / so moetē sommige met Instrumentē ingeset worden / gelijck *Hippocrates* dat leeraer is leerende / in sijnen boeck van de gebroken ende gedislocoeerde Beenē.

Om nu tot de tweede Intentie te komen / soo wanneer een Lidt weder in zijn natuerlijcke plaetse ingheset is / so salmen 't selve voor eerstē met olye van Mastick / ofte met olye van Roosen / wel bet bestrijcken / waer op datmen dan leggen sal eenen Doeck / met olye van Roosen wel bet ghemaeckt / waer ober datmen daer nae sal leggen een Plaester / met witte van den Epe gemengelt / die wp hier te voren teghens de Been-breucken verordineert hebben: dit gedaen zijnde / so salmē 't selve Lidt met

lange

lange ligamenten wel vast verbinden / die eerstmaels in Azijn ende water nat ghemaeckt zijn geweest. En so verre als mē vreesde dattet Lit wederom mochte uytwijckē/ so salmē 't liever spalckē tot meerder versekeringe/doch in sulcker voegē/dat daer door geē pijne/noch Inflammatie verweckt en worde. Als men dit nu also volbracht heeft/ so sal men het voorsz Lidt op het aldergemackelijcste/ in ruste leggen/ende niet eer verbinden voor den sevensten dagh/ten ware datter eenighe groote pijne/eenighe Inflammatie/ ofte eenich ander Accident toe sloege. Eñ so wanneer dat ghy den Patient de tweede reyse verbindē wilt/so suldy het voorsz lidt met warm water stoven/ende dat eensdeels/ om daer door de pyne gestilt te wordē/ soo daer eenige voor handen ware / ende oock eensdeels/ ofter eenige humeuren inghesoncken waren / om dat de selve daer door mochten verteert worden: dit alles gedaen wesende/soo salmen de partye met olye van Roosen wel vet bestrijcken/ende wederomme de voorsz plaester / met witte van Eye ghemaeckt/daer op legghen/ ende sterck binden/ ja wat stercker als te voren. Op dese voorsz maniere soo salmen oock alle leden insetten/ die eenen langen tijt uyt hare natuerlijcke plaetse geweest hebbē/alsmen de selve een tijt lang te vorē gestooft eñ vermorwet heeft/gelijck als wy van het herbreken der gebroken/ende qualijck genesen beenen/geleert hebben.

De derde Intentie die vereyscht/dat men het ingesette lidt van alle toevallen moet beschutten en beschermē. Ende soo haest alsser yet toeslaen wilt/dat wortmen aen de pijne eñ aen de Inflammatie gewaer/'t welck gewaer wordende/moetmen stracx daer toe raet gebruycken.

Tot welcken eynde datmen daer stracx sal op leggen eenige repellerende plaesters/ die het voorsz lidt versterc-ken: men sal oock den Patient eenen soberen reghel van eten/ende van drincken voor schryven/ ende so verre alst noodigh is in de contrarie syde de Ader openen/ende wel dapper laten bloeden: Soo oock den Patient geenen Kamerganck en heeft/soo salmen hem eenige lichte purgatien ingeven/ofte een Clisterie setten. Men sal oock acht nemen (al eermen eenig lidt insetten wilt) ofter noch pyne/noch Inflammatie by is: so verre alsser groote pyne

ende

ende Inflammatie by is/so en salmen geene moepte ban
insetten doen / booz en al eer dat alle pijn ende Inflam-
matie weg genomen sp. Maer als nu alle ppne weg ge-
nomen is / ende het lidt wederom in sijn natureliicke
plaetse geset/ende alle bzeese ban ppne ende Inflamma-
tie boozby is/so salmen als dan den Patient wat milder
laten eten ende dzincken. Ende soo verre als nu alle din-
gen hem wel schickt / soo sal men in 't leste der cure een
plaester ban *Oxycrocio* daer op legghen/ende allengskens
het boozst lidt wederom tot sijn bozige oeffeninghe/ ende
gebzuyck laten komen.

De vierde Intentie/die leert/hoe datmen alle Acciden-
ten als pijne/Inflammatien ban de ontledingen sal wee-
ren ende wegh nemen. Tot de verfachtinghe ban pijne
sonder inflammatie/ daer salmen warme gekende Wol-
le op leggen/die in olye ban Roosen ende Azijn nat ghe-
maeckt is. Ende tot wegh-neminge ban alle inflamma-
tien/daer salmen 't gene op leggen/dat wy in 't Capittel
ban de *Phlegmone* berozdineert hebben. Maer alsser nu Ontledin-
eenige wonde by eenige Dislocatie is/(geschickt wel som- ghe.
tijdts pleeght te gebeuren)soo moetmen wel boozsichtig
ende wijsselijck daer in handelen: want alsmen de selbe
dislocatie insetten wilt / soo isser soo grooten perijckel in
gheleghen dat daer somtijdts de doodt upt berooraeckt/
mitsdien dat in 't upt trecken / alle de omligghende Ze-
nuwen ende Musculen daer door so seer komen te In-
flammeren/datter seer extreme ppne/ *Spasmus*, ende dog-
delijcke Koortsen nae volghen moeten/ ende dat pzincipa-
lijck als sulcks in de groote Juncturen geschieden moet.
Ende hoe naerder dat desel Ontledinghen met een Won-
de/de pzincipaelste partijen onses levens gheleghen zijn/
hoe meerder perijckels/ ende hoe meer Accidenten datter
te berwaehten sijn: Soo dat gheene Leden (naer *Hippo-
crates* mepninghe)die op dese maniere ghedislocceert zijn/
sonder groot perijckel en konnen gherestaureert worden/
dan alleene de ghene die in de Vingheren / in de Voeten/
ofte handen ghedislocceert sijn / daer mede dat men oock
niet myn wijsselijck en moet om gaen. Ende om hier af
in het kozt te spreecken / soo is het gheraden datmen
alle Leden met de versche daet / ende al eerder eenighe

Acciden-

Accidenten toeslaen/insette/ ende dat soo sachtgens ende so behendig/als sulcx mogelijck om doen is/principalijck alsser een Wonde by de voorsz Ontledinghe is. Als nu dusdanige Ontledinge wederom ingeset is/so salmen toe sien datter geen inflammatie toe en sla/ ende so verre alsser eenigeinflammatie quame toe te slaen/so salmen(ghelijck als gheseydt is)de selve door alle bequame middelen sien te weeren/ende de Wonde genesen/ghelijckmen alle ander wonden der Been-breucken pleeght te genesen.

Ende oft nu gebeurde dat eenich Lidt quame te Dislocceren/ende oock daer by te breken/ so sal men voor eerstē de Been-breucke in-setten/ so ymmers sulcx doenelijck is/ende daer na de Dislocatie. Ofte so men sage dat men de Dislocatie voor de Fracture konde restaureren/ soo machmen 't selve doen/eñ des niet/so machmen de Fracture voor eersten gantschelije cureren/ al eermen de ontledinghe bestaet in te setten: Ende oft daer-en-tusschen dese voorsz Dislocatie quame te verouderen ofte te bewassen/so salmen voor het in-setten/het voorsz Lid eerstmaels vier ofte vijf dagen te voren stoven oft baden/met Pensop daer Malue/Hemst-wortels/ Fenegrieck ende Lijn-zaet in gesoden is gheweest/gelijck als wy int Capittel van de Been-breucken gheleert hebben: waerop datmen daer na sal strijcken de Salve van *Dealthea*, ende als dan daer boven op leggen de groote Diakel plaester/ende als men sal mercken dat de voorsz verouderde Dislocatie genoegh sal geweeckt ofte vermorwet wesen/ so salmen de selve als andere Ontledingen in-setten. Aldus dan van de Been-breucken/ende Dislocatien gesproken hebbende/soo veel eenen Hant-boeck is vereysschende/willen wy hier een eynde maken.

Also wy hier boven van alle soorten van Been-breucken/ende ontledingen ofte Dislocatien hebben ghetracteert/soo hebben wy hier achter wel willen by voeghen dese navolghende twee Figuren/ende gestaltenissen aller beenderen des Menschelijcken Lichaems / op dat elck Chirurgijn hem in 't cureren van eenige Been-breucken ofte Dislocatien dies te sekerder hem mach weten te reguleren.

Ver-

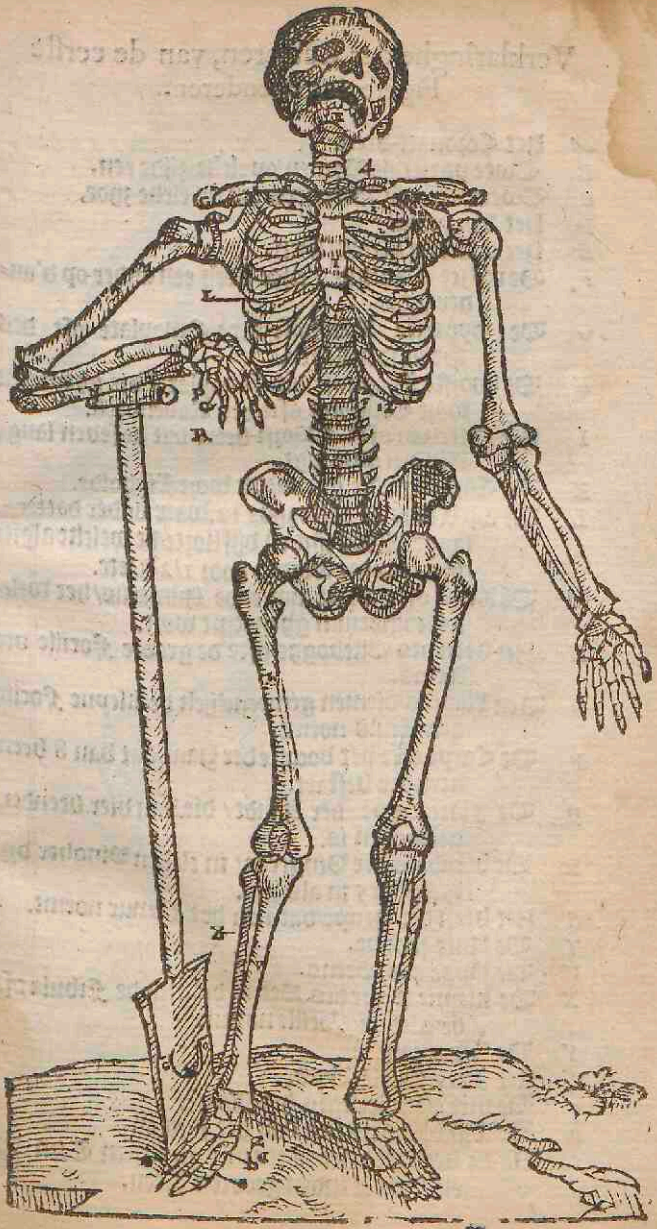
A
L
K

Verklaringhe der Letteren, van de eerste Figure der Beenderen.

A Het Coronael-been.
B Twee parietale Beenen/op elcke zijde een.
C Twee petreuse Beenders/een op elcke zijde.
D Het Spgoma.
E Het onderste Kaeckſbeen.
F De rechte Clauicule / ende noch een ander op d'ander zijde.
G De opperſte Apophyſe der Omoplate oft des Schouderbladts.
H De booyſte Apophyſe der Omoplate/ die ghenoemt wort Coracoide ofte den Rabenbeck.
I Het Sternon ofte 't Borſt-been/ dat de ſeven lange Ribben ontfangt.
K De Cartilage die ghenoemt wort Xiphoide.
L De 24. Ribbē op elcke zijde 12. waer onder datter 7. lange Ribbē zijn/eñ bijf korte/de welcke alhier ghetepckent worden door 1/2/3/etc.
M Dē Arme ofte Brachium/ende Humerus/het welcke Adiutorium ghenoemt wort.
N Het been des Ellebooghe/ofte de groote Focille des Arms.
O Den Radius/diemen gemeeneliick de klepne Focille des Arms noemt.
P De Carpe ofte het booyſte der Hant/dat van 8 beenderkens beſtaet.
Q De Metacarpe der Handt / die van vier beenders geſchapen is.
R De beenders der Vingeren/ in elcken Vingher drp/ welcke 15 in als zijn.
S Het been der Heupe/datmen het Femur noemt.
T De Knie-ſchyve.
V De Pype des Beens.
X De klepne Pype des Beens/die men de Fibula ofte de klepne Focille noemt.
Y De Aſtragale.
Z Het Manicurale Been.
a De vier beenderkens der Tarſe.
b De bijf beenderkens van het Pedion.
c De 14 beenders der Teenen / in elcken Teen drp/ ende twee inden grooten Teen.

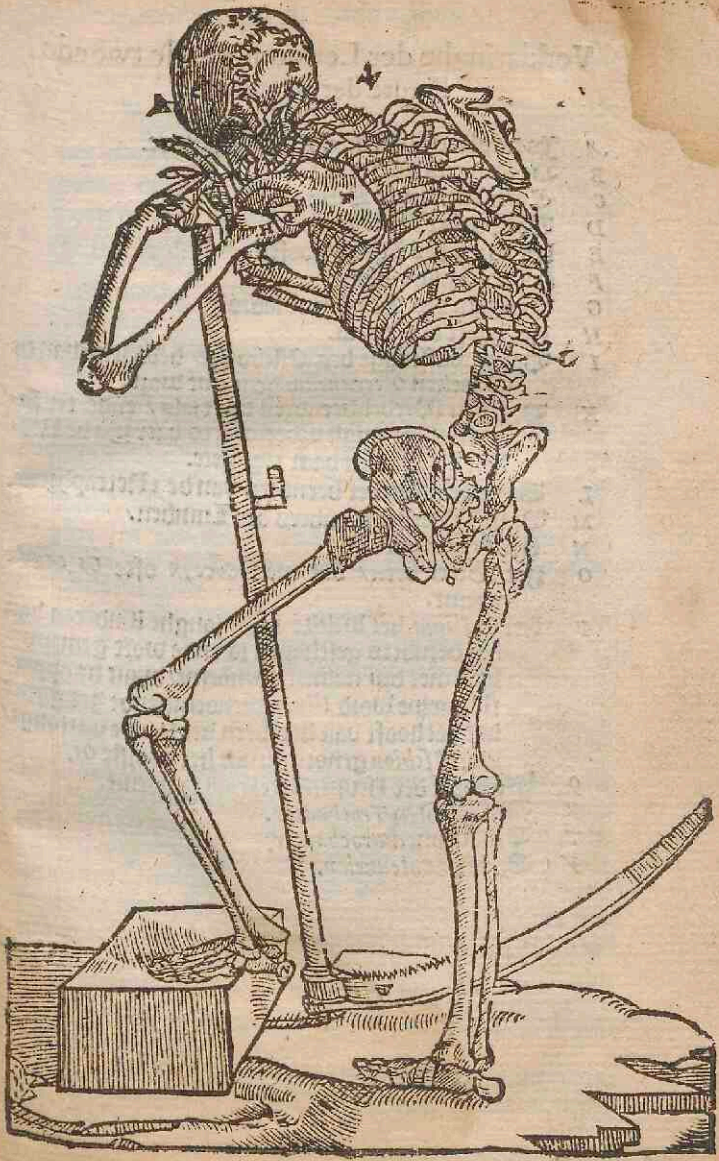

Verklaringhe der Letteren van de tweede Figure der Beenderen.

A Is de plaetse van de Coronale Suture.
B De Sagittale Suture.
C Twee menderuse Suturen.
D De Suture *Lambdoide*.
E Het Been des Achter-hoofts.
F Het Schouder-bladt.
G Den hals des Schouderbladts.
H Het hooft des Arms.
I De uptwassinghe des Ellebooghe/ dewelcke van de Grieken *Olecraneum* genoemt wort.
K De seven Werbel-beenders des Hals / ende ter syden een wenigh nederwaerts daer zijn de Ribben/getreckent door 1.2.3.etc.
L De twaelf Werbel-beenders van de *Metraphrene*.
M De vijf Werbel-beenders der Lumben.
N Het *Os sacrum*.
O Het Stert-been/ dat men *Coccyx* ofte *Os caudæ* noemt.
P Het *Os Ilium*, het welcke in de jonghe kinderen van dry beenders geschapen is/ende wort gemeynelijck met dry namen ghenoemt/want de opperste partye word *Ilium* ghenoemt: ende het ghene dat het hooft van het been der Heupe ontfangt/ wort *Ischion* genoemt: ende het boorste *Os*.
Q Het hooft der Heupe/*Vertebrum* genoemt.
R Den grooten *Trochanter*.
T Den kleynen *Trochanter*.
V De Hiele *Calcaneum*.

Ver-

Verklaringhe van ſekere Vocabulen, diemen daghelijcx onder de Practicanten der Chirurgijen, ende oock in de Boecken der Chirurgijen gebruyckende is. Eerſtmaels van de letter A beginnende.

A.

Apliceren: dat is te ſeggen aenlegghen/ aenboeghen/ ende op legghen/ gelijck als men eenighe Plaeſters/ Salven/ofte met anders op eenigh uptwendigh gebreck leght: Daer af ſoo komtmen oock te ſeggen Applicatien/ dat zijn opleggingen/ofte als men 't ſelve inde Chirurgie verſtaet/verbindinghen/ghelijck als men een wonde verbindt.

Arterien: dat zijn de reehte Pols-aderen/ofte Hert-aderen die van der Herten haren oorſprouck nemen/ ende die altijt kloppen.

Apoſtematie: dat is een groote ſweereniſſe die haer onder het vleeſch openbaert met opſwellinghe/ daer van datmen oock ſeght Apoſtemeren/dat is verſweeren.

C.

Callus: dat is eenen weer/ daer mede dat gemeynelijck alle Been-breucken aen den den anderen vaſt geheelt ende beveſtight worden/ende 't is horenachtighe ſubſtantie: Alle ongheneſelijcke Fiſtelen/zijn ghemeynelijck met alſulcken *Callus* ofte Weer van binnen bewaſſen/ daerom datſe oock niet en zijn geneſen/voor en al eer dat den ſelven *Callus* ofte weer-achtighe ſubſtantie wegh ghenomen zy.

Carbunculus: dat is te ſegghen in de Chirurgie/ een ſeker ſenpnigh Gheſwel dat men de Kole ofte Peſt-cole noemt.

Cathaplaſma: dat is ſo veel te ſeggen inde Chirurgie/ als een Plaeſter in forme van eenen pap/ van diverſche

Krupden/Bloemen ende Meelen te samen gesoden.

Cauterien: dese namen zijn op tweederley manieren te verstaen/alsmen segt *Cauterien Actuale*, dat zijn heete yseren/ daer mede datmé met in de Chirurgie brauden wilt: Maer alsmen seght Cauterien Potentiale/ofte Potentiale Cauterien/dat zijn Corrosyven/ ende is een seecker scherpe bytende substantie/ daer mede datmen alle Apostematien doorbijt/diemen noch snyden/noch branden en wilt: daer af dat men oock segt Cicatriseren/dat is branden/ 't sy met heete yseren/ofte door eenigh Corrosijf.

Cicatrice: dat is te seggen eenen naet van een Wonde/ ofte van een Vleeratie/ d'welckmen oock een Lickteken noemt/daer af datmen oock segt Cicatriseren/ dat is een wonde met eenen naet/ of met een Lickteecken toe stupten.

Collyrien: Dat sijn sekere Waters die men pleegt in de Oogen te gebruycken / ofte daer mede dat men eenighe Vleceratien pleegt te suyberen ende te wasschen.

Commissuren: Dat sijn te samen-voegingen ofte naeyen/gheliclis het naeyen des Beckeneels / die noemtmen Commissuren/daer mede dat het Beckeneel te samen gevoeght is.

Combressen: Dat sijn sekere formen van Cuskens / die dan 5 of 6 dobbel Upwaert t'samen gevonwen worden/ daer mede dat men in 't binden met nederdrucken wilt/ of op eenighe holligheden leght/ om die van binnen t'samen te drucken.

Conuulsyen: Dat zijn verpletteringen/ ofte knarselinge/ gelijck als nemant synen elleboge ofte knie te plettereu gheballen/ofte erghens op sijn lijf met eenen hamer ofte stock/sijn vleesch gepletteret is.

Corroderen: Dat is met eenighe scherpe materie pet wegh eten/of in eten/ gheliick als men met den *Arsenicum* ofte met den Precipitaet/pet wegh eten wilt.

Curatie: Dat is so veel te seggen/als een gheneesinghe/ daer af datmen cureren segt/ 't welck so veel te seggen is als genesen.

D.

Dislocatie: dat is een Ontledinge.

Diversen:

Diversien: dat sijn vertreckingen/ te rugh-leydingen/ daer af datmen seght Diverteren / dat is vertrecken / af leyden/afkeeren/ gelijck als eenighe humeuren na eenige partyen ons lichaems haren loop hebben.

E.

Emunctorien: dat sijn de plaetsen onder de lapkens der Oxen/onder de Oxselen/ ende in de Liesschen/ daer doox dat gemeynelijck de nature haer van alle fenynige humeuren doox Apostematien/of eenige geswellen soeckt te ontlasten.

Escare: dat is een koxste/of dicke Robe/ die doox den brandt van een heet yser / of doox de applicatie van eenich Corosijf ghemaeckt woxt.

Evacuatien: dat sijn uytleydinghen ofte uytdrijvinghen.

F.

Fracture: dat is by alle Chirurgijns te seggben / een Been-breucke.

G.

Gangrene in Duytsch/ ofte *Gangrena* in Grieck / ende *Lideratio* in Latijn: dit is een seker versterbinge/of te afrottinghe eens menschen Lidts/ ofte een deel des selben: den ghemeynen man noemt sulex het Vyer / ghelijck als men seght/dat yemandt doox eenige groote Inflammatie/doox groote verbrieslinghe / ofte doox eenighe andere oorsaken/het vyer in syn been/ofte in eenige andere partyen syns Lichaems gekregen heeft.

I.

Inflammatie: dat is een heete swellinge / ofte een ontstekinge/die van selfs uyt overbloedighheydt des bloets/ ofte doox eenige quetsuren/ofte doox vallen/ofte doox la-

gen komt te causeren: daer af dat men komt te segghen Inflammeren/ dat is ontsteken/ ghelijck als een wonde komt te ont steken.

Incideren: dat is te segghen snyden/ daer af komt dat men seght een Incysie/dat is een snede.

Infecteren: dat is soo veel te segghen als besmetten/ ghelijck als den eenen mensch van den anderen besmet wort.

L.

Laxeren: dat is so veel te seggen / als sachtgens purgeren/daer af datmen Laratie seght/dat is so veel te seggen als openheyt des Camergancx.

Ligamenten: dat zijn in de Konste der Chirurgijen/ de Banden daer mede dat elcke Juncture / ofte elck Lidt/ d'een aen d'ander vast gemaeckt ende gebonden is.

Ligaturen: dat zijn lange Vasemen ofte lange banden van lijnwaet/daer mede datmen alle Wonden/ alle Apostematien/Been-breucken ende Dislocatien verbint.

M.

Matureren: dat is te seggen rypen/ghelijck als eenigh Gheswel/ ofte sweerenisse rijp is/ ofte rypen moet / daer af datmen oock komt te segghen Maturatie/ dat is rypigheydt.

Membranum: dat zijn kleyne teere Vellekens/ ghelijck de Vellekens daer mede dat de Hersenen / de Musculen/ ende alle andere deelen onses lichaems bekleet/ ende bevestet zijn.

Mondificatijf, ofte *Mondicatijf*: dat noemen de Chirurgijns gemeynelijck een Salve, die alle Wonden/ofte Vlceratien suyvert ende reynight / daer af datmen seght Mondificeren/dat is suyveren ende reynigen.

Musculen: dat sijn de Muysen/ of musculen onses lichaems/ende om beter te segghen/ het sijn alle de vleeschachtighe Partyen onses lichaems / daer door wy onse leden

leden opwaerts/ nederwaerts/ herwaerts en derwaerts beweghen.

P.

Phlegmone: dat is een Gziecx woozdt/ ende het is soo veel te seggen als een heet Geswel/ een ontstekinge/ ofte een Inflammatie.

Paralysie: dat is een verslappinge van Zenuwen ofte een Geraeckthepdt.

Partie: ofte Partijen/ daer dooz verstaetmen in de Chirurgie eenigh lidt/ ofte eenigh deel des menschen liehaems/ ghelijck een Arme/ een Been/ een Niere/ de Leber/de Milte.

Periostium: dat is het velleken daer mede dat alle Beenders bedeckt ofte bekleet zijn onder het Vleesch.

Precipitaet: dat is een root Poeder/ dat dan Quickssilber gebrant wozt.

R.

Repelleren: dat is soo veel te seggen/ als te dzyben/ ofte in dzyben/ daer af segtmen gemeynelijck repellerende Plaesters/ dat zijn Plaesters die in dzyben.

Resolveren: dat is soo veel te seggen (in de Konste der Chirurgien) als pet dat gheswollen is te doen ontswellen/dooz eenige derterende Plaesters/daerom datmen't woort dooz derteeren mach verstaen/ ghelijck alsmen eenigh geswel dooz berwarmende oft derterende plaesters wilt derteren.

S.

Scarificeren: dat is des menschen Vleesch snyden/ schrabben/ oft picken/ gelijck alsmen pet wil doen bloeden/ daer af komt datmen seght Scarificatie/ dat is een schrabbinge ofte een snydinge.

Schirrus: dat is een hert onbeboelijck geswel/ daer af komtmen in de Chirurgie te seggen een Scirrositept/ dat is een steenherdigheyt.

Solutie: dat is een openinge in des menschen lichaem/ ofte een wonde.

Squynantie: dat is een seer periculeus Geswel binnen in de kele.

Spasmus: dat is een treckinge van Zenuwen / oft een seer schrickelijcke krampe/daer somtijts de doot na volgt.

T.

Tendonen: dat zijn seker Zenuwen ofte Cooyden die upt de Musculen spruyten / en die onse Vingeren / onse Teenen / ende veel meer ander partijen onses lichaems/ haer op ende neder trecken geven/daerom datmense met goet recht de steerten der musculen noemen mach.

Vomytorien: dat zijn dranckens om te braken/ofte om te doen obergeven.

Hoe datmen alle doode Lichamen Balsemen sal.

MIt sdien dat den Chirurgijn tot het Balsemen van doode Lichamen der groote Personagien / gevoordert wort/ so en heb ick de maniere van die te Balsemen/ ende lange sonder stincken te bewaren/ niet willen voor by gaen: Ende alist dat *Rasis* de maniere van Balsemen beschrijft / soo en heb ick nochtans de selve alhier niet willen verhalen/ obermits dat my de selve geensins aen en staet. Daerom sal ick hier een beter maniere om alle doode lange te bewaren/ allegeren/ ende die ick selve gebruyckt hebbe / in lichamen die een gantsch jaer daer naer boven der aerden zijn blyven staen/sonder stincken.

Dus om sulcks te doen / soo salmen voor eerstelen het doode Lichaem/ van in 't putgens der Herten beginnende / tot op het Gemachte toe op snyden: Ende daer nae wederom ober dweers / in de slincke zijde beginnende/ dwers ober den Nabel/ tot onder in de recht te zyde: Dit gedaen wesende/ soo salmen daer upt halen alle het Ingewant/ ende principalijck alle de Darmen/ de Blase/de Nieren/ de Lever / ende de Milte. Ende om te komen

tot

tot de Borst/die salmen oock tot op het bloote been door snyden/ beginnende van het putgen der Kelen/tot beneden toe/ ende tot in het putgen des Herten/ daer de openinge des buycks begost is/eyndende: Van beyde de zyden des putgen der Kelen/ salmen wederom twee sneden brengen tot op de Schouderen / boven lancx beyde de Claviculen: Dit aldus gedaen wesende/ soo salmen de Huydt met al het vleesch te samen/ van de Borst af / de gantsche Ribben gantschelijck blootende/ tot voor de *Cartilagines* der voorsz ribben / of daer de Ribben met *Cartilagines* te samen gevoeght zijn/ af scheyden/ soo dat de gantsche Borst tot op de bloote Ribben / bloot geleyt worde / welcke Ribben datmen alle t' samen van onder de Borst beginnende / elck in sijn eygen Cartilage/ oock sal door snyden / op datmen daer naer het geheele Borstbeen mach op nemen / ende op het Aensicht des voorsz doode lichaem overwelven mach / om alsoo al het ghene dat in de borst is (uyt gesteken het Herte) daer uyt wech genomen mach worden.

Ende ghelijck de Hersenen wel de principaelste deelen onses lichaems zijn / die meest tot verrottinge eñ stanck geneyght zijn / soo verre als de selve in het hooft behouden worden / niet teghenstaende / hoe wel dattet hooft met alderley specien van Balsems van buyten bewaert wort: So salmen tot dien eynde / het hayr des Hoofts boven kruys-wijs / van d' een Oore over het hooft tot aen d'ander Oor/ ende wederom van 't voorhooft af tot achter in de Necke toe/twee vinger breet tot op de bloote huyt af scheeren/ ende daer na van gelijcken/ met een Scheer-mes daer in snyden tot op het bloote Beckeneel/ Cruys-wijse gelijck 't geschoren is.

Dit ghedaen zijnde / soo salmen voorts de gantsche swaerde des hoofts/van alle vier de opgesneden hoecken op lichten/ met oock het *Pericranium*, tot op het bloote Beckeneel/ ende tot boven de Ooren: dit aldus ghedaen zijnde/ soo salmen van het gantsche Beckeneel (in 't ronde) een schotel daer af sagen/om des te beter de gantsche substantie der herssenen uyt te nemen/ende met d'ander reste des Ingewants begraven te worden.

Den gantschen Buyck/ de Borst / ende de hollicheyt

des

des Hoofts / salmen daer na op vollen met dese naervolgende dingen / naer datmense met Wijn-azijn wel afgewasschen heeft.

Neemt Aloe / Wieroock / ende Peck / van elcks een pont / Myrrha / ende Muscaten / van elck een half pont / Peper ende Nagelen / van elcks een vierendeel / Roosemarijn / Lavendel / Alsene / ende Salvye / van elck een half vierendeel / Coriander / ende Comijn / van elck een pont / mengheler voorts al t' samen ende stootet tot poeder: Neemt daer na eenen grooten deel werck / maeckt hem stuckwijse nat in scherpen Wijn-azijn / wentelt hem van alle kanten in dit voorsz poeder / het eene stuck werck voor / ende het andere naer / in den voorsz Azijn nat makende / ende in 't voorschreven Poeder wel door-wentelen / soo lange tot dat den gantschen Buyck daer mede verbolt sy: Desgelijcken soo salmen oock met de Borst / ende met de holligheyt des Hoofts / daer op datmen de afgesaeghde schotel des Beckeneels wederom afgheset hebbende / de opgelichte Swaerde des Hoofts dichte toenaepen sal: Van gheljcken salmen oock toe-naepen den gantschen Buyck / ende de gantsche Borst / kruys-wijse / gheljck die opgesneden zijn geweest. Dit nu alles alsoo gedaen wesende / soo salmen het gantsche Lichaem / de Armen / de Beenen / ende de gantsche reste des lichaems / (het Aengesicht uytgesteken) wel dichte in dit nabolgende Sparadrap benaepen / ende tusschen beyden met het voorschreven Poeder dicke bestroyen.

Neemt Peck / Spiegelharst / Colophonie / ende Wieroock / van elcks twee pont / *Storax liquida*, ende Gomme van Arabien / van elcks een half pondt / Spijckolye / twee onces / Terpentijn / ende Was / van elcks een half pont / smelt dit al t' samen / ende treckt hier door de stucken Lijnwaets daer in dat ghy het voorsz Lichaem denckt te benaepen: Als ghy die daer door ghetrocken hebt / soo laetse stijf worden / ende benaept dan hier in het gantsche Lichaem / maer stroept altijt tusschen beyde (gelijck gesept is) van het boven geschreven poeder / verbuit oock daer mede het Fondament / den Mont / de Oogen / ende Neusgaten: Daer na soo beleght de Kiste onder / daer in dat ghy het lichaem leggen wilt / met dese naer-

naerbolgendo krupden: neemt Tymus / Roosemarijn / Alsene / Labendel ende Sabie / van elcks even vele: Als nu dit voorsz lichaem daer op gheleydt is / soo sulcx de gantsche Voot-kiste / met de voorsz krupden wel dichte vol packen. Sommige die laten het Aengesicht onverdeckt / ende laten boven in de Voot-kiste een cleet glas setten / op het Aengesicht responderende / op datmen het voorsz Aengesicht daer na / so dickmaels mach aenschouwen alst een yeghelijck believt. De voorsz Voot-kiste / 't zy datse van loodt / van koper / ofte van hout gemaeckt zy / die salmen over alle kanten wel dichte toe maecken / ende boven dien oock met peck bestrijcken. Ende dit is de alderbeste mantere om alle grove Persónage lichamen te Balsemen / alsmen de selve lange tijdt boven de aerde behouden / ofte van d'eene landt in d'ander wilt verhoeren.

Een ander maniere om te Balsemen.

OM een doodt Lichaem wel te Balsemen / so salmen voor eersten al het Ingewant daer uyt doen / houdende het hert alleen / op datmen 't daer nae oock in balsemen / ende bewaren mach: Men moet van gelijcken de hersenen oock daer uyt nemen / naer datmen het Beckeneel sal af gesaecht hebben: dit gedaen wesende / soo salmen diepe sneden snyden in de Armen / in den Rugghe / in de billen / in de Dyen / in de Beenen / ende principalijck daer groote Aderen ende Arterien ligghen / op datmen het bloedt (dat anders daer sou ligghen bederven) mach uyt nemen en eenige poeders daer in stroyen / daer na so salmen het lichaem met een Sponcie / die in Vandewijn / ende in stercken Wijn-azijn (daer in dat Alse / Aloe / Colloquinte / Sout en Alupn is gesoden) nat ghemaeckt is / wel af wasschen: Dit alsoo ghedaen wesende / salmen alle de Incisien / ende oock de dyze Vupcken verbullen met dese grof ghestooten dinghen: *Pul. Rosar, Camomille, Meliloti, Balsami Mentæ, Aneti, Saviæ, Lavendulæ, Rorism, Majora, Thimi, Absintij Cyperi, Calami aromat,*

aromat. Aloes Sanpaior, Omnium, Gentianæ, Ireas Flor. Assæ odoratæ, Nucis Musc. Cinamomi, Storacis Calamite, Benioin, Mirrhæ. Voorts soo salmen de Incisien daer na toe naepen: en men sal 't gantsche Lichaem bestrijcken met Terpentijn / die met olye van Camillen ende van Roosen gesmolten is/ende daer na so salmen het lichaem bestroyen met het voorsz Poeder / ende alsdan in een Slaep-laken winden/ ende daer na in een Wassen kleet/ ende ten lesten soo salmen 't leggen in een Lopen kiste/ die van alle kanten wel gesoudeert is/ ende die met goede Aromatijcke droogende krupden verbult is. Ende soo verre als den Chirurgijn op alsulcken plaetse ware/ daer hy de voorsz poeders niet krygen en konde / ghelijck als in een belegerde Stadt ofte Veste / soo sal hy dan dese naervolgende dingen nemen/ *Calcis ext. Ciner. Communis aut Quereci.* Ende als het Lichaem/ soo wel van binnen als van buyten/ met Wijn-azijn af ghewasschen is/ ofte met scherpe Looge/ soo salmen 't met dit voorsz Poeder verbullen/ gelijck als hier boven gesept is geweest/ ende van ghelijcken ook toe naepen / ende alsdan in schoon Lijnwaet benaepen: De Kiste/ so verre als sy van noode is/ so salmen daer toe ook goede dicke plancken nemen/ ende de selve wel dichte met Werck vyghen / ende daer op wel bepecken/ op datter geenen Reuck upt en mache. Ende aldus sal het lichaem wel eenen goeden tijt lanck sonder stincken gehouden worden/ soo verre alst immers niet al te groote hitte en is / ende dat de Lichamen niet op al te warme/ ende al te vochtigen plaetse bewaert en worde. Dese voorsz maniere van Balsemen / die worde alleen in den tijde der noot alsoo ghebruyckt.

Register

Register deses Handt-boecks, op de vervolgende Letter van de A.B.C.

Accidenten der Wonden. Pag. 105
Accidenten der Beenbreucken. 319
Accidenten aller Wonden te remedieren. 255
Aderen die ghebroken zijn. 108
Aengesichts roode uptloopinge. 313
Aersdarms Jeucksel. 312
Aersdarms Fistel. 311
Aersdarms Kloben. 310
Aersdarms upthangen. 317
Aersdarms versweringe. 97
Aneurisma, een seker ghesswel. 109
Anthrax. 21
Artjcke. 121
Atheroma. 48

B.

Balsem-olye tegens de Paralisie. 259
Balsems te maken. 218
Balsem om doode Lichamen in 't leste des boecx. 238
Beckeneels scheure. 319
Been-breucken. 319
Beenders corruptie. 270
Been-breucken Accidenten. 319
Beten van dulle hondē/ etc. 225
Blinthept. 125
Bloedt dat onder de Huydt becklonterr. 222
Bloet dat binnen in 't Lijf geronnen is. 223
Bloeden des Neuse. 216
Bloet te stelpen. 214
Bloetsweeren. 21
Bozsten die sweeren. 92
Bozstdranck te maken. 52
Buil. 92

C.

Carckbeens Dislocatie ofte ontledinge. 331
Carckbielen der Handen/ende der Voeten. 318
Cancker die niet open en is. 63
Cancker der Binder monden. 279
Carbunculus. 21
Carnacula. 289
Cathaplasma, tot stillinghe der pijne. 14
Cloben der handen. 195
Catharacten. 125
Catharacten te steken. 130
Clap-oozen. 98
Clieren. 48
Clisterien. 209
Cloben der Tepels. 310
Cnobbelen. 48
Confectie van *Ioannes Fernelius*. 179
Contusien der Zenuwen. 231
Cozrospben te maken. 17
Coude of Bozst in de Handen ofte in de Voeten. 318

Crau-

Crauwoogie. 315

D.

Darmbreuke. 105
Defensijf Plaester. 229
Degestijf-salfken te maken. 19
Dislocatien. 331
Dislocatie ofte ontledinge des hoofts. 331
Dislocatie des Caeckbeens. 331
Dislocatie des Paternosterbeens. 332
Dislocatie der Schouderen. 332
Dislocatie des Arms. 332
Dislocatie des Knies. 332
Dislocatie des Heupen. 332
Dislocatie des *Cubiti*. 332
Dislocatie met een Wonde. 327
Dislocatie met Beenbreuke. 319
Distillatie van *Ioannes Fernelij*. 179
Dranck van Salseperille. 178
Dranck van Peckhout. 172
Dranck van *China*. 180
Drancken die purgerē. 205
Druppert. 196

E.

Erysipelas. 32
Exteroogen. 39

F.

Fistel des Aerswarms. 311
Fistel in 't hoeckken der oogen. 298
Fistelen in 't ghemeyne. 284
Flaeuten upt wondē. 260
Flerefijn der Handen ende der Voeten. 114
Flerefijn der Heupen. 119
Flerefijn in alle Leden. 121
Flerefijns pijne te stillen. 123

G.

Gangrena. 216
Gescheurtheyt. 106
Gesichts verminderinghe. 11
Geswel *Phlegmone*. 11
Geswel *Phlegmone* dat verheyt is. 18
Geswel *Carbunculus*. 21
Geswel *Gangrena*. 26
Geswel der Roose. 32
Geswel *Herpes*. 36
Geswel *Oedema*. 44
Geswel dat wintachtig is. 45
Geswel dat waterachtig is. 47
Geswel *Scirrhus*. 52
Geswel Cancker. 66
Geswel der kinder Hoofden vol Waters. 62
Geswel *Testudo*. 62
Geswel der Oogen. 63
Geswel *Egilops* by d'Ooge. 68
Geswel onder d'Oogen. 72
Geswel in de Ooge. 70
Geswel des Tantvleesschs. 79

Geswel des Lellekens. 80
Geswel der Kelen. 81
Geswel der Vrouwen Borsten. 84
Geswel op de Borst. 97
Geswel aen den Hals. 90
Geswel des Aersdarms. 97
Geswel des Buydels. 99
Gheswel des Mannelijckheydt. 106
Geswel der knien. 107
Geswel *Atheroma*, *Steatoma*. 48
Geswel *Aneurisma*. 109
Gheswel op de Mage. 110
Gheswel der Lever. 112
Gheswel der Milte. 95
Gulden Ey te maken. 151

H.

Hayrkens der Ooghschelen die steken. 134
Hayrworme. 36
Hayrs uyt vallen. 200
Hecht-plaester te maecken. 238
Hertsterckinge van buyten op leggen. 24
Hernia. 101
Hernia Aquosa, & *Flatuosa*. 101
Herpes. 36
Hoofden der Kinderen die ingebogen zijn. 242
Hoofden der Kinderen die zeerigh zijn. 296
Hoofden der Kinderen die van buyten vol Waters zijn. 60
Hooft-wonden. 234
Huych. 60

I.

Inflammatie. 12
Jeucsel drs Aersdarms. 311

L.

Leden af te setten. 31
Leden die verdroogen. 142
Lellekens des monts swellinge. 75
Lidtwater te remedierẽ. 256
Luysen. 138
Luys-sieckte. 140

M.

Mannelijckheydt die gheswollen is. 99
Maturerende Plaesters. 17
Magistrael-water. 292
Melck die verklontert is. 92
Mentagra. 313
Melck in de Vrouwen borsten te verdroogen. 95
Milte die verhert is. 94
Mondificatijf / soeckt Digestijf Salve.
Monden der Kinderen die in-eten. 279

N.

Navels uyt-gaen. 96
Neusen uytwassinge. 73
Neusens bloedingen. 214

O.

Ockselen stauck. 141
Oedema. 41

Oogenſtraels verſpreydinghe. 130
Oogen die gewont zijn. 257
Oogen-ſweerniſſe. 65
Oogen pijne eñ jeuckſel. 64
Oogh ſalſken. 65
Oogh leken. 66
Ontledinghe/ſoeckt diſlocatie.
Ophthalmia. 65
Oozen Geſwel. 72
Oozen doer wat in ghekomen is. 144

P.

Paraliſie uyt Wonden. 259
Peſtkole/ſoeckt *Carbunculus*.
Peſte. 145
Peſte pzeſerbatijven/ſoeckt Pzeſerbatijven.
Peſte te geneſen. 156
Peſt-kole te geneſen. 160
Peſt-pillen te maken. 140
Pijne der Wonden te remedieren. 222
Plaeſter om een Eſcare te doen vallen. 52
Plaeſter om de Wonden te hechten. 245
Plaeſter om pijne te ſtillen. 14
Plaeſters die cicatriſeren. 221
Plaeſter *de pelle Arietis* te maken. 102
Plaeſter tegen de geſcheurtheyt. 104
Plaeſters die Maturéren. 17
Plaeſter tot Been-bzeukē. 323
Plaeſters die repelleren. 12
Pocken. 162
Pocken dooz dē Houtdzanck te geneſen. 162
Pocken oozſake. 163
Pocken tepckenen. 165
Pocken te cureren. 172
Pocken dooz Salſeperille te cureren. 172
Pocken dooz den woztel *China* te cureren. 172
Pocken ſpecien. 65
Pocken conſideratie. 161
Pocken dooz plaeſters te cureren. 191
Pocken dooz den pzecipitaet te cureren. 190
Pocken dooz de Strijckade te cureren. 182
Pocken dooz den Roock te cureren. 187
Pock-dzancken. 193
Pocken Accidenten dooz te komen. 195
Pocken dooz 't ſtrijckē eens waters te cureren. 192
Pockē dooz continuele purgatien te cureren. 193
Podagra. 114
Polypus des Neuſen. 72
Præſervatyven des heerte. 24
Præſervatyven der peſte. 150
Purgatien op verſcheyde manieren. 205

Q.

Quaedt Zeer der Kinder hoofden. 296

Reſol-

R.

Resolverende Medicamenten. 15
Repellerende Medicamenten. 14
Rieck-appels te maken. 153
Roose een seker gheswel. 33
Roock-keerskens te maecken. 155

S.

Salve van Egypten te maken. 29
Salve voor den openen kancker. 289
Salve Vigestijf te maken. 18
Salve voor alle verouderde Vleeratien. 276
Salve de *Tutia* te maken. 58
Salve voor alle gheschoten Wonden. 235
Salven die Cicatriseré. 222
Salve voor de pocken. 82
Senuwen die gestecken zijn. 229
Senuwen Contusie. 231
Senuwen treckinge. 257
Seerichheyt der Kinder hoofden. 296
Sciatica. 119
Scirrhus. 52
Scheurbuyck. 202
Scheuten van Bussen ende grof Geschut. 132
Sieff van witten Wierooch te maken. 70
Slaep-medicijnen. 30
Slaep-pillen. 30
Slijm van Krupden ende zaden. 35
Spasmus. 257
Spenen. 305
Squinantie. 89
Staersteken. 134
Stanck der Oeksden. 141
Steken der Zenuwen. 229
Strume een seker gheswel. 48
Suppositozien te make. 212

T.

Talpa een Gheswel. 64
Tande schoon te make. 137
Tanden vast te setten. 130
Tantvleesch swerenisse. 78
Tant-pijne. 135
Treckinge der zenuwē. 257
Trepaneren. 238

V.

Varices. 108
Verbrantheyt. 294
Verdroogde Leden. 143
Vpers. 28
Vijt der Vingeren. 93
Vlecken der Ogen. 68
Vleratie/ verouderde wonden afzeeren. 261
Vleratien met eenighe ongetemperthеyt. 262
Vleratie met pijne. 264
Vleratien te Cureren in 't ghemeyne. 265
Vleratien met uptwassinge des Vleeschs. 267
Vleratien met gheborsten Aderen. 268
Vleratien met harde kanten. 268

Vleeratien met Wormen en Maepet. 269
Vleeratie met corruptie van Beenders. 270
Vleeratie die out ende ongeneselijck is. 276
Vleerati die boozts eet. 277
Vleeratie met groote stanck ende verrothept. 278
Vleeratien der Kinder monden. 279
Vleeratie die diep ende hol is. 277
Vleeratie des Neuse. 300
Vleeratie der Oozen. 300
Vleeratie der Boyst. 303
Vleeratie der Manne schamelheyt. 305
Vleeratien der Vzouwen schamelheyt. 304
Vomitozien te maken. 211
Vnguentum Nutritum te maken. 33

W.

Water van Sublimaet te maken. 196
Wennen. 48
Wint-bzeucken ende Water-bzeucken. 47
Wonden. 212
Wonden die bloeden/te stelpen. 214
Wonden te cureren in 't gemeyne. 212
Wonden die in de Beenen komen. 255
Wonden die doodelijck zijn. 212
Wonde met verlies van substantie. 220
Wonde die gheconfondeert is. 223
Wonden die in de Zenuwen komen. 229
Wonden in den vleesche alleene. 217
Wonden die geschoten zijn. 231
Wonden des Hoofts. 234
Wonden des Aenghesichts. 241
Wonde met een gheboysten Beckeneel. 238
Wonden der oogen. 262
Wonden des Hals. 247
Wonden des Neuse. 246
Wonden der Lippen. 246
Wonden der Schouderen. 247
Wonden der Boyst. 249
Wonden des Buycks. 252
Wonden Accidenten. 255
Wonden met Lidt-water. 258
Wonden met Paralisie. 259
Wondt-bzancken. 260
Wratten. 39
Wtvallen des Hayrs. 199

Eynde van 't Register.

HIPPOCRATES

van die wonden des Hoofts, nu eerſt uytten Latyne overgheſet in't Nederduyrſch, door M. Peter Haſſardus Medecijn ende Chirurgijn.

Met een korte verklaringe door den ſelven P. Haſſardus.

HIPPOCRATES.

Een wonden int hooft en ſijn luttel te achten, want 't gheſchiet dickmaels dat die huyt alleene gecontuſeert zijnde, met yſeren wapenen oft eenige andere dinghen, iſt datſe niet neerſtelijck ghewacht ende ghecureert en wort, gelijck alſt geronnen bloet niet uyt gepurgeert en is, oft yet anders verſuymt wort, de wonde verargerende die doet veel quaets, ende verweckt ſomtijts kortſen, ende doet den Medecijn vele moeyte, ende brenght den ſiecken in perijckel. Maer dat geſchiet ſo vele te meer iſt dat het pericramon, ende die membranen vanden herſenen geſcheurt zijn. Daeromme iſt dat den Medecijn alle deſe dingen niet neerſtelijck en cureert, hy is dickwils een oorſake vandet doodt: Ende daer af hebben wy elders gheſproken, maer wy willen hier oock daer af ſeggen.

Ten eerſten als 't hooft gewont is, men moet vra-

vragen, waer mede dat gedaen is: ende wat den patient geschiedt is, met den slagh: daer naer in wat partije van 't hooft, dat de wonde is.

Hassardus.

HIppocrates vermaent ons hier ende verklaert dat ter geen wonden in 't hooft en zijn sonder perijckel/ hoe kleyne datse oock schijnen te wesen: ende men siet oock daghelijcx datter menighe versuymt worden deur die Meesters / ende oock somtijdts dooz des patients schuit. Ten eerste hedensdaegs zijnder vele die hun uptgeben vooz groote Meesters / ende nochtans en hebben sy noch leeringhe/noch erbarenthepdt: Onder de welcke datter sommige zijn die / mids datse met hun Ambacht niet leben en konnen/soo gheben sy hun upt vooz Meesters ende Chirurgijns/ ende loopen in vreemde Steden oft Landen/daer sy niet wel bekent en zijn / ende bedriegen daer de lieden met hun logens ende woozden: Ander sijnder die de leeringe hebbē/ maer sy en zijn in dese konste niet erbaren/nochtans willen sy die andere leeren ende onderwysen/ 't gene datse selve metter hant niet doen en konnen/oft dickwils nopt gesien en hebben: eñ al dese zijn die gene die de wondē achten groot/ ende periculoos te zijn/die sonder perijckel zijn: maer de gene die in 't aensien kleyn sijn eñ nochtans met groot perijckel/oft ongeneselijck/achten sy sonder perijckel: ende daer deur bezengense menige om den hals/ belettende dickmael de erbaren Chirurgijns te doene 't ghene dat van noode is/ alst bezeedelijcker sal deur Hippocratus in desen boeck bewesen worden.

Want de gene die bequaem is om dese Konst te handelen/of die andere raet te geben/die en moet niet alleene de Konst upt de Boecken weten/maer oock de erbarenthepdt/ende 't hantwerck hebben: Anders sy sal dickwils een oozsake zijn dander doot banden patient/die anders met goede bewaringe ende konstighe neerstighe curatie soude hebben mogen bekomen. Want tot sulcke quetsuren zijn vele dinghen te bedencken/ alst hier nae blijcken sal/maer Godt de Heere weet hoe verre dat dese maniere

van cureren/van Hippocrates is/dewelcke onse gemeyne Chirurgijns hedensdaeghs ghebruycken/dat seere te beklagen is: Maer om dat die oude ende oprechte konst/ eñ Methode of maniere/ van cureré vande geleerde ouders wederom aen den dag soude komen/ hebbe ick dit werck uyt den Latijn over-gheset/ met een korte verklaringhe daer op.

Die patienten zijn oock somtijts een oorsake van hun doodt/ want om dat de wonden des hoofts meestendeel met kleyne pyne/ ende inflammatie zijn / al heeft den Meester die wel ghehandelt / ende den patient alle regiment van leven wel bevolen/sy en achten dat niet / meenende dat noodeloos sy van soo scherpen toescht / daeromme vallen sy ooc in perijckel/eñ dickwils nder doot. B

HIPPOCRATES.

Want die menschē hoofdē zijn seer ongelijck.

Hassardus.

Hier verklaert hy ons ten eerstē de naturē des hoofts want alsmen de nature van eenighe partye niet wel en kent/men kan oock 't gebreek vanden selve / noch de curatie van dien niet verstaen: Ende de Menschen Hoofden sijn in vele/seer ongelijck: 't gene dat so niet en gheschiedt in ander gedierten/ die altoos ghelijcke hoofden hebben. A

HIPPOCRATES.

Noch oock die suturen des hoofts enzijn in een yegelijck niet in gelijcke plaetsen.

Hassardus.

Die suturen des Hoofts zijn oock seer diversch / ende men heeft oock somtijts hoofden gesien sonder suturen/ immers die men konde gemercken: Ende in sommighe zijnder vele ende seer breet. Maer soo wel in de mans als in de vrouwen die hun naturelijcke conformate hebben zijnse alleens / ende daer isser drie. Waer of d'eerste Co- B

sten Coronael geheeten is/dewelcke van boe dwers het hooft ligt. De tweede is inden Occiput of achterste deel van den hoofde/ die genaemt is Lambdoydes om datse de Grieckse Letteren Λ seere gelijck is. De derde loopt deurt middel des Hoofts of Cranion/ tot aen de twee anderen/ende is geheeten sagittalis: Ende daeromme maken sy alle drie te samen een figure gheljck de letter H. maer somtijdts loopt de suture sagitalle/ sonderlinge inde vrouwen/ oder het voorhooft tot aen de wijnbrau/ daer sy eynde neemt daer die neuse begint/ daer zijn noch ander suturen ende commissuren in 't hooft/ maer Hippocrates spreeckt alleene van de ghene die in Calbaria of beckeneel zijn. Van dese suturen/ hebben wy breeder ghesproken in onse duytsche Anatomie.

HIPPOCRATES.

Maer die van voren het hooft opgeheven hebben, sy hebben de suturen van forme ende Figure gelijck de letter T, om dat die dwerse linie of suture corter is in die heffinge: want d'ander suture loopt altijdts deur den middel van Cranion naer den hals.

Ende de gene die het hooft achter opgeheven hebben, hen suturen zijn van verscheyde formen: want de korste ende dwerste suture is inde bultachtigheyt oft opheffinge, ende de langste suture of linie loopt altijdt deur 't middel des hoofts nae 't voorhooft.

Maer den genen die 't hooft oft Cranion achter ende voren opgheheven hebben, hun suturen liggengelijck die letter H, ende de twee langste suturen of Linien zijn dwers aen beyde die opheffinghen, ende de korste deur den middel van Cranion neemt eynde aen beyde de langsten.

Ende die gene die nerghens geen heffinge/en hebben, die hebben die suture gelijck de Grieck-

sche

ſche Lettere X of gelijc deſe figure ✝, want van die Linien of ſuturen, de eene komt dweers tot aen die tempora, ende d'ander langhſt deur den middel des hoofts, eynde nemende aen 't voorhooft ende neck.

Haſſardus.

Het is hier noodeloos te gheben breeder declaratie/ want die woorden *Hippocratis* zijn klaer genoegh: maer om breeder verſtant/ wy hebben hier geſet de onnaturelijcke Figuren van 't hooft gelijck hyſe beſchrijft.

Ende eerſt moeten wy weten dat die Figure van een natuerlijck hooft is/ gelijck eenen ronden klot aen beyden zyden wat innegedouwt: In ſulcke wyſe datſe langachtig is/ om datſe te beter begrypen ſoude die ſubſtantie der herſſenen met haer partijen ende ventrikulen. Ende alle hoofden die alſo niet geſtoffeert en zijn die worden onnatuerlijck gheheeten/ als deſe naevolghende vijf Figuren weſen mogen.

d'Eerſte onnatuerlijcke Figure.

Deſe Figure is onnatuerlijck/ eñ heeft dat boven het Cranion opghegeven of bultachtigh/ende achter niet.

De 2. onnatuurlijcke Figure.

Dese Figure is oock onnatuerlijck/hebbende 't hooft oft Cranion achter opgeheben/ende bozen niet.

De der-

De derde Figure.

Dese heeft de Calvaria oft Beckeneel achter ende voren opgeheven/daeromme maken zijn suturen de Figure van de letter *H* als Hippocrates gesept heeft.

De vierde Figure.

Dese Figure van 't hooft / is noch onnatuerlijcker dan de voorschrevene te weten / als den Cranion voren noch achter niet verheven en is / maer is vont gelijck eenen cloot / ende de Suturen komen oft liggben gheliick een ✠ of de letter X na het seggen *Hippocratis*.

De vijfde onnaturlijcke Figure.

DAer is noch een ander maniere / dā eē onnatuerlijcke forme of Figure des hoofts / waer af Hippocrates hier niet en spreeckt: ende dat is / als voren noch achter gheen heffinge en is / maer aen beyde de zyden / de welcke / al sept Galenus inden neghenden boeck de *usu partium capite 17.* dat mense mach imagineren / maer niet vinden / nochtans hebbe ick te Lob en ober thien Jaren eenen Jonghen ghesien / die sulcken hooft hadde / ende dat

dat wel alsoo groot/ als twee mans hoofden/ende meerder. Ende in 't Jaer 1562 / hebbe ick / in tegenwoordigheyt M. Frans van Couwenberge / en M. Andries de Tabite Chirurghns tot Eppegem/een Dorp tusschen Bruyssel ende Mechelen/gesien een Kindt dan vier Jaren/ oft daer omtrent / dat 't hooft van alsulcker formen hadde / ende ock groot boven mate / waer af wy hier ock de Figure geven:

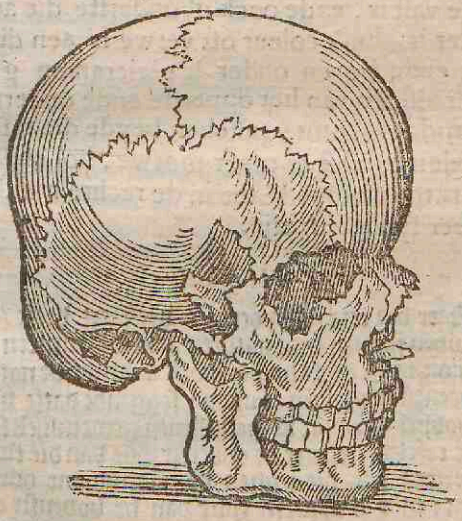

Ende al schrijft Hippocrates dat de suturen hun verlieſen oft veranderen naer de verschepden Figuren ende Formen van 't Hooft: Ick en hebbe dat nochtans nopt konnen bevinden / noch ock niemandt gehoort die dat gheſien heeft: Want ick hebbe oder de dupſendt doode Koppen geſien te Parijs op S. Innocentius Kerckhof/ ende elders tot veel plaetſen / daer ick wel ſulcke Figuren van hoofden geſien hebbe / als Hippocrates hier beſchrijft: maer ick en hebbe geen geſien wiens ſuturen ſo

geſtelt waren/ als hy ſept: Ick hebbe dickwils hoofden geſien/ die maer twee ſuturen en hadden/ ſomtijts maer een/ ende ſomtijts geene/ te weten/ als ſy teene mael geconſolideert waren deur oudtheydt / oft anders / alſt in veel andere partijen van 't lichaem ghefchiedt.

HIPPOCRATES.

Voorts zijnder twee beenen in 't middel des hoofts, vande welcke d'opperſte partije ſeer hart ende vaſt is, ende oock d' onderſte die aen dura mater is. Eñ 't coleur oft verwe is aen dura mater, ende boven onder 't pericranion ghelijck: maer alſmen van het opperſte ende onderſte naer de middele komt, tuſſchen beyde die tafelen, ſy worden langhſt te meer morwe, hol ende ſpongieus, tot datmen komt in de rechte middel, daer ſy ſeer ſpongieus zijn.

Haſſardus.

Maer dat ons Hippocrates verclaert heeft / die verſchepden formen ende nàturen van die ſuturen vanden
A cranion : Nu geeft hy ons oock te kennẽ de nature vande beenen des ſelven cranion : ſeggende datſe inde middel dobbel zijn / dat is/ gelijckmen gemeenlijck ſeght / de twee tafelen. Maer de onderſte zijde van die tweede oft onderſte tafele die teghen de Membrane dura mater
B komt : ende d'opperſte zijde van de bovenſte oft eerſte tafele/ liggende onder het pericranion/ die is ſeer hardt/ ende effen/ op dat ſy de membranen niet quetſen en ſouden : Maer tuſſchen beyde die tafelen daer is het been
C mozwe ende ſpongieus / 't gene dat de nature ghedaen heeft / om dat die dunſte vapeuren oft dompen van der herſſenen daer inne ſouden verteert ende gedigireert worden/ ende oock om dat die locht niet ſubitelijck deur die ſuturen in de herſſenen trecken ſoude: Ende oock om dat ſulcke compoſitie lichter is/ de herſſenen niet beſwarende/ ende dicker om die ſlagen beter te wederſtaen.

HIP-

HIPPOCRATES.

Want 't gheheel Cranion, uytgenomen d'opperſte ende onderſte zyde is ſpongieus: ende 't been heeft in hem ſelven ghelijck vleeſachtige ſubſtantie ſeer vochtigh, dewelcke ghewreven weſende tuſſchen die vingers verandert in bloet, daer loopen oock inde voorſchreven ſubſtantie van 't been kleyn aderkens vol bloets. Ende ſoo is den Cranion geſtelt in hardigheyt ende murwigheydt.

Haſſardus.

Het Beckeneel oft Calvaria en is niet alleene inden middel des hoofts binnen / tuſſchen die twee tafelen ſpongieus/maer oock oock al: maer het is ſienlijcker inden middel des hoofts. Wy hebben boven de redenen geſept/ waeromme dat natura hem ſoo gemaeckt heeft: ende die hollicheyden/ende ſpongieuſitept is een vleeſchachtige ſubſtantie ſpongieus ende murwe/ de welcke almenſe tuſſchen die vingers wryft ſy verandert in bloet/ ende dat is het voetſel van deſe beenen/gelijck het merch 't voedtſel van d'ander beenen is/ maer daer en zijn geen zennwen oft tendonen / gelijck een die een groot Doctoor ende Meeſter zijn wilt/ nu onlanck affirmeerde.

HIPPOCRATES.

Aengaende die dicke ende dunnicheyt van het gheheel Cranion, 't been is d' alderdunſte, weecker, ende ſwacker, die tuſſchen 't voorhooft ende vertex, oft opperſte van 't hooft is, ende heeft alderminſt vleeſchs, ende in deſe partije is aldermeeſt herſſene: daeromme de wonden die in deſe partijen ghedaen worden, zijn perijckeleuſer, d'een meer dan d' ander,

naer

naer dat de wapene grooter oft kleynder gheweeſt is, daer mede dat gedaen is, ende naer dat de wonde grooter oft kleynder is. Ende om dat het been in deſe partijen ſwack is, wordt meer gecontuſeert ende ghebroken, ende wijckt meer innewaerts, als 't gecontuſeert is, ende de wonden zijn met meerder perijckelen, ende quader om geneſen ſonder ſterven, dan oft ſy in eenige andere partijen van 't hooft waren. Ende oock van ghelijcke wonde of ſlagh, als de wonde anders doodlijck is, den menſche ſterft eer, als hy in deſe partije ghequetſt is, dan elders. Om dat de herſſenen tuſſchen dat voorhooft ende vertex, vele eer ende oock meer gevoelen de quetſuren die in 't been oft vleeſch aldaer geſchien, want ſy ligghen daer, onder een ſeer dun been, ende luttel vleeſchs, ende ſy zijn daer oock overvlocdigher.

Haſſardus.

De nature van de partije bewijſt ende geeft ons kenniſſe vander curatie/ ende helpt ons totter kenniſſe van den affect oft quetſure/ende bewijſt ons wat wy daer af voorſeggen moghen. Waeromme verklaert hy ons ſoo neerſtelijck/ waer dat de beenen alderkranckſt zijn/ ende meer herſſenen daer onder hebben ligghende/ te weten/ die voren zijn tuſſchen vertreem/ dat is de crupne ofte top/ ende het voorhooft.

HIPPOCRATES.

¶ TEn anderen, aengaende die andere Beenen, dat Os Petroſum is d'alder-weeckſte, om dat het onderſte kaecke-been ghevoeght is met die calvaria in dat ſelve Os Petroſum, roerende hem

hem opwaerts ende nederwaerts, ghelijck een knokele of loincture, ende oock dat die meaten oft gangen des ghehoors daer by zijn, ende die ſtercke Vena cava verſtreckt haer langs die tempora oft ſlaep des hoofts.

Haſſardus.

Onder die andere beenen des hoofts / zijn die *oſſa petroſa* alderſwackſt / niet alleenlijck geleken met hun eyghen partijen / maer met die beenen des heelen hoofts / uptgedaen de gene die tuſſchen het voorhooft / ende verticem zijn.

HIPPOCRATES.

ONder alle die beene des hoofts dat Os Verticis, ende dat achter die ooren is, dat is ſtercker, ende met meer ende dicker vleeſch bedeckt, dan al 't been dat inde voorſte partije des Hoofts is. Ende daeromme als die wonden, ende wapen gelijck zijn of oock grooter, ende dat den menſch, eenen gelijcken of oock meerderen ſlach ontfangen heeft, in deſe partije van 't hooft, het been en wort ſoo haeſt niet gecontuſeert of gebroken: Ende iſt dat den menſche anders vande wonde ſterven ſoude, hy ſal langer dueren, dan of de wonde in die voorſte partije des hoofts ware, om dattet deur die dickte des beens, langer aendraecht eer dat tot ſupperatie komt, ende tot in de Herſſenen gheraeckt. Daer-en-boven in deſe partije iſſer min van de Herſſenen: Ende vele meer ontkomen, ende gheneſen van de gene die achter gewont zijn, dan van de gene die voren ghewont zijn.

Haſſar-

Hassardus.

Het been Occipitael om dat het dicker / ende stercker is/ en suppureert/ of en altereert soo haest niet als d'ander beenen / ende om datter onder min herssenen liggen/ die wonden en zijn daer niet soo periculeus: voorts en is 't been daer oock niet soo hoogh opgheheben / als in 't voorhooft / ende de herssenen die daer ligghen / om die dickte des voorschreven beens/ en worden soo seere niet ghequetst / noch met soo groote perijckel als in 't voorhooft/ want in wat partije des hoofts / dat de herssenen ghequetst zijn / ist dat het gheweer diepe inne gaet het is doodtlijck. Galenus seght dat hy sommighe heeft sien ghenesen van de ghene die alleenlijck inde opperste partije vande herssenen ghewondt waren / hoe wel dat hy oock schrijft van eenen jonghen Man van Smyrne/ een stadt in 't landt van Jonia inde klepne Asia / de welcke ghewondt zijnde tot in d'een van de voorste ventriculen van de herssenen ghenesen werdt/ nochtans seyt hy / hadde hy ghewondt gheweest tot in beyde de ventriculen/ dat hy terstont hadde moeten sterven: maer desse dinghen ghschieden selden. Waer af ick u hier een vertellen wil / de welcke in voorleden tijden / in deser Stadt van Brussel ghschiedt is / te weten / in 't Jaer ons Heeren 1528/ op den 13 dagh Septembris / tusschen vijf ende ses uren na noene / isser tot Scharenbeke (een Dorp by Brussel) een ghewondt gheweest op de slincker zijde van 't hooft / van onder d'ooge tot boven aen 't verlaem / de Wonde wesende langh een vierendeel/ ende bykans twee duymen: Ende den dagh ontfangen hebbende / hy lagh sonder spreken derthien uren langh/ ende op den tweeden dagh / als hem die Chirurgijn (dat was M. Gabriel Bijl) verbinden soude / ende reghenvoordighevdt van M. Jan Mechelere / ende M. Jasper Huwas/ so quamen daer omtrent eenen Silveren lepel vol substantie vander herssenen upt/ende dat geschiede wel acht dagen langh/ maer niet soo overvloedelijck. Ende ten eynde van die acht dagen begonst hy onverstandelijck te spreken/ soo datmen hem nauwelijck ver-

ver-

verstaen mochte/ ende bleef alsoo wel dry dagen. Daer naer die voorschreven Meester lichtede het Cranion op met den Elevatorium/doen quam daer uyt eenen domp/ ghelijck eenen roock / ende die selve Patient hoeste eens ofte tweemaels/ overgevende sluymen al hoestende/ende hickte eens oft twee reysen: ende doen wast twee ofte dry dagen/datter uyt de wonde niet en quam/ dan klaer water. Ende opten 12 dagh Octobris / quam daer wederomme substantie van herssenen uyt / 't welcke was durende tot opten 17 dagh Octobris: ende opten 19 dag van October / doen Trepaneerde hem die voorschreven M. Gabriel Bijl in die tegenwoordigheyt van M. Lieven van Senneken / maer doen quam daer groote menichte van herssenen uyt / met stucken alsoo groot als boonen / meerder ende minder / ende dit gheduerde wel acht daghen lanck/ daer naer quam daer veel dunne materie uyt/als hy hoeste/ ende sijnen adem in hielt. Opten 25 dagh van October/doen quam hem een flaeuwigheyt aen 't herte / als de Mane ghekomen was ontrent den 19 graet van *Aries*. Ende op den 29 dagh Octobris kreegh hy weder een flaeuwigheydt / ende viel in *Spasmum*, soo dat hy sijn sprake verloos/ ende d'een zijde / so datmen meynde dat hy terstont soude ghestorven hebben: Maer opten vijfthienden dag Novembris/begonst hy achter strate te gaen/ ende bleef oock voorts gaende/ soo dat hy / ende alle menschen die hem kenden / meynden dat hy teenemael genesen was / teghen het segghen van alle die Meesters / die voorseyt hadden dat hy sterven moest/ soo dat hy leefde tot den 99 dagh/ ende doen sterf hy. Maer sulcke saken zijn wonderlijck/ die selden gheschieden ende meer miraculoos dan natuerlijck. Die wonden van de herssenen zijn dan doodtlijck / ende om dat die herssenen meer voren ghequetst worden (om die boven verklaerde redenen) dan achter/ seyt Hippocrates datse daer meer dootlijck zijn dan achter.

HIPPOCRATES.

DE gene die inden Winter doodt lijck gewont zijn, in wat partije van 't hooft dattet zy: A

Sy

Sy leven langer inde Winter dan in den Somer.

Hassardus.

25 Om dat die natuerlijcke hitte in de Winter meerder is/dan inde Somer/ende dat sy de gene is die ons lichame ende leben onderhoudt (want dan haer/ ende door haer worden alle natuerlijcke operatien volbracht/ ende als Aristoteles seght/ sy wort door die uptwendige coude innewaert ghedronghen) daeromme al en machse de sieckte niet verwinnen/ nochtans is sy machtigh het leben te verlanghen.

HIPPOCRATES.

¶ VOorts men moet considereren de wapene daer mede de wonde ghedaen is, of sy licht is, scherp, ende uytgeholt, oft niet, ende in wat plaetse dat de quetsure is, ende waer sy eynde neemt. Ende of sy in 't been is, met fissure, ende contusie of indruckinge, want dat geschiet ghelijck wel voren in 't hooft oft achter, maer de doodt en volght daer af niet in d'een ghelijck in d'ander.

Hassardus.

Dit wort van Hippocrates gesept/ niet alleenlijck om datmen upt die nature van de gewonde plaetse de Judicatie van der curatie der wonden neme sonde/ maer datmen daer deur ock prognosticeren of voorseggen sonde/ die Symptomata/ende andere toekomende Accidenten.

HIPPOCRATES.

¶ WAnt als 't been bloot is, ende de suture is in de wonde bloot in wat partise des hoofts dat

dat het zy, die Patient wordt seer debyl om te wederstaen de wonde, ende oock de wapene of gheweer, sonderlinghe als den slagh in de suture is: Ende principalijck is de wonde sorgelijck, als sy is tusschen vertex ende 't voorhooft, daer het hooft alder debylst ende swackst is.

Hassardus.

Boven heeft Hippocrates de nature van al 't hooft verklaert/ om dat den Meester daer upt sijn teeckenen/ judicatien/ ende voorseggynge nemen soude: spreckende eerst van die suturen: daer naer vande beenen/ betoonende de welcke dat meest periculeus zijn/ als sy gequetst worden: nu komt hy weder aen die suturen/ verklarende oock het perijckel dat daer is/ als de quetsure daer op komt/ om dat de plaetse der suturen seer weeck is/ ende sonderlinghe vande suturen die tusschen vertreem ende 't voorhooft zijn.

HIPPOCRATES.

HEt been in 't hooft wort in soo vele manieren gequetst, ende van elcke maniere zijnder vele specien van fracturen, fissuren, ende contusien inde wonde ende met de wonde.

Hassardus.

Het Beckeneel ende die beenen worden naer de diversche pt der slagen/ in verscheyden manieren gebroken of gescheurt/ maer Galenus inden 6 Methodi/ ende inden 8 boeck/ van die oorsaken der sieckten/ en setter maer drie in 't generael/ te weten alst Beckeneel gecontuseert oft gefrotsert is/ alst gebroken is met fissuren of so gehouwen dattmen den slach in 't been siet.

De eerste alst been gecontuseert is/ geschiet meest in de jonges/ ende met eenige swaere oft plompe dinghen.

De tweede alst been gescheurt is/ dat gheschiet oock

van plompe ende ſware dingen / ende inde gene die bol-komen oft oudt van Jaren zijn : ende deſe twee affecten en geſchiē niet ſo haeſt inde achterſte partije des hoofts/ om dte dickte des beens/ als inde voorſte partije.

De derde alſt been ſoo gheſneden is/ datmen merckelijck den houw oft Gach ſiet : ende dit wort gedaen met ſcherp ende licht geweer / dewelcke ſomtijdts d'opperſte partije / ſomtijdts wel diepe de ſubſtantie van 't been deur ſnijdt / ende ſomtijdts (ſo onderlinge alſt van terzijden geſlagen is) alſoo datter ſtucken af gaen/ gelijck oft een ſpaen van een berdt gheſouwen ware : ende dat is aengaende de ſimpele oft eenvoudige fracturen.

Daer zijn van andere Meeſters veel meer andere geſchrijven/ de welcke als ſpecies mogen onder deſe drie begreepen worden. Want ſomtijts het geſcheurt been wort ſoo inne gedrongen / dattet die membranen quetſt/ ende ſulcke fracture is ghemengelt met contuſie ende fiſſure/ oft met deurſuydinge. Want hier ſijn twee dingen van noode: D'eene/dat het been inne gedrongen wort: d'ander / dat hy geſpareert wort van 't geſont been / anders en ſoudt niet mogen de membranen quetſen / ende ſulck moet gedaen worden met groote forſen/ oft ſwaer gheweer. Voorts 't been dat gebroken ende inne gheſtongen is/ ende quetſt de membrane / breeckt oock ſomtijts in veel ſtucken.

Daer is noch een ander ſpecie / te weten als 't been ſplijt oft ſcheurt in een ander partije / dan daer de wonde is / maer van alle ſal breedelijcker hier naer gheſproken worden.

Hippocrates.

Het voorſchrevē been gewond zijnde breeckt oft ſcheurt, oft wort geſneden, ende met dat ſnyden moet hy gecontundeert zijn alſt immers gebroken is, want die wapē oft geweer die 't been ſnijdt, contundeert ende breeckt hem in 't ſnyden, ſomtijdts meer ſomtijts min, ende dit is een maniere.

Maer

Maer die ſpecien der fiſſuren oft ſcheuren zijn veelderley, want de ſommige zijn ſo kleyne dat- menſe niet ſien en kan, naer den ſlach, noch oock in den tijdt, datmenſe helpen mochte, ende dat brenght den menſch ter doodt.

Ter contrarien, ſommighe zijn breedt ende groot, ende de ſommige ſeer breedt ende groot, de ſommige lanck, d'ander kort, ende ſommige diepe, d' ander ondiepe, de ſommighe rechter, ende d' ander ſeer rechte, de ſommighe krom, d'een meer dan d'ander: De ſommighe en zijn maer boven inde ſuperficie, ende ſommige gaen dieper inne, ende de ſommighe gaen deur het heel been.

Haſſardus.

Het been mach ſelden ſcheuren ſonder contuſien/want het geweer dat 't been ſcheurt / dat contunderet oock/de welcke moet oock (als boden gheſeydt is) ſwaer ende plomp zijn: Ende de fiſſuren zijn menigerhande / waer af de ſommighe ſoo kleyne zijn (als Paulus Aegineta ſept) datmenſe geenſints ſien en mach / eñ om datmenſe gheen acht en ſlaet/ zijnſe dootlijck: Want die Chirurgijns dencken datter geen letſel en is / ende beyden ſoo lange dan 't trepaneren / datter koortſen ende andere accidenten toe ſlaen/ende dan iſt gemeenlijck te ſpade ſulex te doen: daeromme in ſulcke accidenten alſmen de minſte teeckenen ſiet / men moet niet langer beyden dan het been open te doen / als ons oock Hippocrates hierboer hier naer bewijſt.

Hippocrates.

Het been mach oock gecontundeert worden in ſijn ſubſtantie ſonder eenige fiſſure, ende dat is de tweede maniere, Daer zijn vele ſpecien

van contusien, want 't been wordt meer of min gecontundeert, ende dieper, ende deur het gheheel been: Ende niet so diepe ende deur het geheel been, ende met grooter eñ kleynder breede, ende langhde. Maer van alle dese specien en kanmen metter ooghen niet sien, hoe datse zijn, ende hoe groot: noch alsser yet gecontundeert is, men kan naer de quetsure niet sien 't gene datter gecontundeert is, ghelijckmen oock niet sien en kan, sommige fissuren die verre van het gecontundeert been zijn.

Hassardus.

Gelijck datter veel specien van fissuren zijn / soo zijnder oock veel specien van contusien / ende men siet hun eygenschap metten eersten niet / maer metter tijdt als 't been gealtereert / ende swart wort.

HIPPOCRATES.

25 HEt been sinckt ende wort oock innewaerts gedrongen, ende dat met fissuren, anders en soudet niet sincken: want ghebroken wesende ende ghesepareert van het ander been dat in sijn natuerlijcke eygenschap blijft, soo wijcket innewaerts, ende dan soo moet het splijten of scheuren, ende dit is de derde maniere.

Het been wort ingedrongen in veel manieren, somtijts meer somtijts min, ende somtijts dieper, somtijts ondieper.

Hassardus.

't Been deur contusien / wordt oock in verscheyden maniere in ghedrongen / want min oft meer wordt dan hem ingedrongen / of dieper of ondieper / meer oft min de membranen quetsende.

HIP-

HIPPOCRATES.

ENde den ſlach van 't gheweer in 't been weſende daer mach fiſſure zijn: Ende daer ſy is, 't been moet meer oft min gefrotſeert worden, als immers de fiſſure is daer den ſlach is, ende daer 't been gehouwen ende gefrotſeert is: Dit is de vierde maniere.

't Been mach oock gecontundeert of gefrotſeert worden ſonder fiſſure, ende den ſlach is in't been: Wy heeten den ſlach alſmen merckelijck ſiet waer dat gheweer gehouwen heeft, blyvende het been in ſijn weſen, maer van alle deſe manieren zijnder vele ſpecien: Want aengaende de fiſſuren, ende contuſien, het zy datſe beyde in den ſlach of houw zijn, of datter alleene colliſie of contuſie is: Wy hebben gheſeydt datter van elcx verſcheyden ſpecien zijn.

Den ſlach in hem ſelven is lang of kort, recht of krom, ende van die zijnder vele ander ſpecien, naer de Figure ende fatſoen van 't geweer, ſomtijdts oock diepe of ondiepe, breet of ſmal. Oft 't been wort ghehouwen of geſneden, ende hoe breet of lanck dat ſulcx is, het wort aen den ſlach gerefereert, als immers die ander beenen die ſo gheſneden zijn, in haer weſen blyven: Noch om datſe gehouwen zijn datſe niet innewaerts ghedrongen en zijn, anders en ſouder geenen ſlach meer zijn, maer indruckinge.

Haſſardus.

Dat Hippocrates hier ſeght mach in drie manieren ghe-ſchien. Ten eerſten / als den ſlach met fiſſure is. Ten tweeden / ſonder eenighe fiſſure wordt het been

gheſneden ende gecontundeert / 't gene dat geſchiet om die diverſche manieren van wapenen. Ten derden/ als den houw / oft ſlach alleene is ſonder contuſie oft fiſſure / het zy dat 't been deur gehouwen zy / oft dat maer eenſdeels deur 't been zy.

Hippocrates.

21 Dat Cranion oft Beckeneel ſcheurt ſomtijdts in een ander plaetſe dan daer de wonde is, ende 't been is bloot: ende dat is de vijfde maniere.

D'welck alſt gheſchiet, het is ongeneſelijck, want ghy en kont geenſins bevinden, oft ſoo is, noch in wat plaetſe dat is.

Haſſardus.

Galenus inden negende boeck van 't gebruyck der partijen ſeght dat het hooft van verſchepden ſtucken gemaeckt is/ die aen een met ſuturen ende commiſſuren vergadert zijn: Om dieſwille dat als een partije geſlagen ende gequetſt wort/ het meeſtendeel niet mede en worde ghequetſt / 't gene dat gheſchien ſoude / waert dat maer van een ſtuck ware / ende daeromme die Suturen maken als d'een partije gequetſt wordt / dat het ander dat over de ſuture is / geen letſel en krijght/ ende Hippocrates en ſeght oock niet als de wonde in d'een zijde van 't hooft geſlagen is / dat het Cranion inde contrarie zijde breeckt/maer wel op een ander plaetſe dan daer de wonde is / 't ghene dat wy dickmael bevonden hebben ende gheſien / ende is de ſelve redene / gheljck als pemandt met eenen hamer ſlaet op een bert / het en breeckt oft en ſpliet niet daer den ſlach is / maer daer omtrent oft ter zyden / 't ghene dat Cornelis Celſ. in ſijn 8 Boeck in 't 4 Capit. oock gerupght/ende als ſulex geſchiet/men kan niet weten waer de fiſſure oft ſcheure is/dan metter tijt/ als hun die accidenten openbaren: Daeromme ſept Celſus/ iſt dat pemant eenen ſwaren ſlach ontfangen heeft/ ende quade teeckenen naervolgen/ ende men ſiet daer de

wonde

wonde is/ geen fiſſure / men moet die omliggende partijen aenſien / ende iſſer eenige plaetſe ſachte ende murwe / ende gheſwollen / men moetſe daer open ſnyden/ want men ſal de fiſſure oft ſcheure daer binden/ en̄ oock al heeftmen te vergeefs 't bleeſch deurſneden / het machtichtelijck ende ſonder perijckel weder heplen: Maer alſmen 't gebzoken been geen hulpe en doet/het ontſteeckt/ ende daer naer mach 't ſeer qualijck gehandelt wozden.

Somtijdts (maer niet dickwils) geſchiedet / dat het been/ ende ſomtijdts oock het bleeſch gheheel blijft ſonder wonde fiſſure/oft ſcheure: Maer van binnen breecht eenige adere inde membranen/ oft inde herſſenē/de welcke upt ſtozten eenigh bloet / ende alſt gheromen is/ ſop doetet groote pijne ende weedom.

Item iſt dat den pericranion ontſteken en̄ geinflammeert is / deur de colligantie oft ghemeynſchap dat het met de membzane oft dura mater heeft / ſo inflammeert oock/ ende dat is ſeer periculeus.

Hippocrates.

In ſulcke fracturen moetmen aen die diſſectie, oft trepaneren comen alſt been ghefrotſeert is, waer datmen dat ſiet, ofte niet. Voorts alſt been ſoo gequetſt is, datmen merckelijck den ſlach in hem ſiet, ende re ſamen gefrotſeert oft gecontundeert is, met fiſſure, oft dat het gecontundeert is ſonder fiſſure; in ſulcker manieren van fracturen moetmen trepaneren oft open ſnyden. Maer 't been dat van ſijn weſen, oft plaetſe inne geſoncken is, moet ſelden geſneden worden, ende de gene die ſeere inne geſoncken ende ſeere gebroken zijn, en behoeven niet getrepaneert te zijn. Noch oock den houw oft ſlach die ſonder conuſie of fiſſure is, noch oock 't been dat deur gehouwen is, iſt dat den houw breedt ende groot is, want dat, ende den ſlach zijn een dinck.

Hassardus.

Naer de verklaringe vander fracturen komt hy aen de manuale curatie/ te weten aen die openinge of trepaneren van 't been. Want in alle curatien der gebrooken beenen / men moet maken datter geen etter oft materie en blyve op de membranen / of anders sy is een oorsake van groote corruptie / daeromme gebruycken wy in die gebrooken leden/ ligaturen/ expulsiven / de welcke wech dryven die materie die daer vergadert is / ende beletten datter geen meer inne en bloepe / waer af inflammatie soude moghen komen: 't gene dat ook in die fracturen in 't hooft seer noodsakelijck ware / maer om datmense met sulcke ligaturen niet handelen en mach/ so wilt Hippocrates datmen het been opene / op dat sulcke materie een uyt ganck hebbe. Want waert datter geen fluxie op de membranen vande herssenen en quame/ soo waert noodeloos sulex te doene. Maer bykans in alle fracturen / compressie of fissuren / de Materie loopt aen de voorsch reven membranen / om datse altijdts sinckt deur haer swaricheydt: ende als die wonde oft quetsure van 't been soo breedt is dat die materie uytganck genoegh heeft/ ten is alsdan geen noot te trepaneren: Want die fracturen behoorden men alleenlijck te openen/ alsser eenige materie op die membrane light die geenen uytganck en heeft/ oft alsser eenige stucken van beenen soo gebrooken zijn datse niet meer consolideren en moghen: Want men moet altoos die openinghe des beens schouwen daer sy van geenen noode en is/ op dat de herssenen altijdts te beter beschut worden. Waer zijn vele Chirurgijns / die nochtans als den slach oft quetsure wijt genoegh is/ sonder eenigh onderscheyt openen die noch meer / ende sonder noot pijnigen alsoo die kranken / ende stellen die in perijckel/ ende niet alleene en dwalen sy hier inne / maer ook meer uytnemende/ dan sy behoore van 't been dat gebreck heeft/ latende hen selven duncken/ dat sy dies te geschickter meesters zijn / om dat sy veel stucken beens uytgenomen hebben: Gelijck sommige andere hun roemen/ datse veel schinckelen/ armen oft ander partijn

die

des menschen/ oft Vrouwen-borstē afgeset hebben:'t gene dat dickwils deur heurlieder eygen schuldt ende onwetentheyt gheschiedt/ om datse sulcke partijen qualick gehandelt hebben/nochtans willense daer prijs ende eere af hebben/maer ick sorge datse so voor Godt niet gestaē en sullen/als een yegelijck van sijn handelinge sal moeten rekenschap doen: Ick soudet prysen ende loven datse hun beroemden alsoo veel leden die in perijckel waren/ gesalveert ende behouden te hebben / ende ghenesen / sonder sulcke wreetheyt/ die den Beul alsoo wel doen soude als sulcke beroemers. Maer om tot ons propoost te komen/ al is die apartie oft quetsure breet genoegh/isser eenighe partije van 't been die de membrane steeckt oft druckt/ men salse moeten uyt nemen al en isser oock geen materie: Want 't been breeckt dickwils in sulcker wyse/ datmen wel mach sonder trepane uytnemen / oft die nature werpet uyt/als ons Hippocrates hier naer verklaert: seggende/dat die beenen/die seer ghebroken sijn/min periculeus sijn/daeromme seyt hy dat die inne-gesoncken beenen selden behooren getrepaneert te sijn. Ende den houw oft slag van hem selven en behoeft geen apertie/ oft om dat hy breedt ghenoegh is/ om de materie te evacueren/ oft om dat hy deur het been niet en gaet / ende alsoo en vergadert gheen materie op de membrane / ende dat als dē slag niet groot en is/ende 't geweer niet swaer/ maer als den slagh groot is / ende 't gheweer swaer / ende deur gaet / de materie die daer vergadert / heeft uytgancks ghenoegh/sonderlinghe als den slagh oft houw breedt is/'t ghene dat Hippocrates oock affirmeert/ seggende / alst been niet deure ghehouwen oft deur-sneden en is/soo en behoevet niet ghetrepaneert te syne / noch oock als de fissure door 't beckeneel niet en penetreert/ maer als den slagh deure gaet/ ende niet breet ghenoegh en is/om die materie haren vrijen uytganck te hebben/ men moet dat breeder maken met eenigh bequaem instrument.

HIPPOCRATES.

Inden eersten, men moet aensien in wat par-

tije van 't hooft den patient ghewont is: ende oft dat in de weeckste ende kranckste partije gheschiedt is: men moet oock die hayren aenmercken die omtrent de wonde zijn: want als sy van't gheweer gesneden zijn, ende in de wonde liggen, het is te beduchten dat 't been bloot is, ende als dat is, men moet segghen dat het been van't geweer gequest is, ende al dese dinghen moetmen wel bedincken, ende oock segghen dat hy in perijckel is, eermen daer handt aen steeckt.

Hassardus.

Dat is seecker / soo wanneer de wonde in een weecke partije van 't hooft is/ ende 't hayr met 't geweer deurhouwen oft deursneden in die wonde gehouden wort/ het is een teecken dat tot in 't been gaet: want 't geweer dat het hayr deur snijdt/ deur-snijdt oock dat pericranion/ ende om dat de partije weeck is / soo quetset been. Daeromme seght Hippocrates datmen dat voorseggen moet/ eer wy handt aen den Patient steken. Want Hippocrates wilt dat den Meester daer deur meer geacht worde/ ende van den patient in meerder weerden gehouden zy/ daeromme seght hy in den Boeck van de Joincturen/ als den Meester siet eenig toeval dat swaer en quaet schijnt te wesen / ende nochtans sulcks niet en is: Dat hy dat gewillig aenveerde te genesen: Maer de Accidenten die voor de ghemeynte schijnen kleyn te wesen / ende nochtans quaet ende periculeus zijn / dat hy die niet en aenveerde/ of ist dat hy die aenneemt/ dat hy intijdts het perijckel voor-segghe. Voorts/ oock in den Boeck der voorseggingen segt hy dat die Medecijn behoort te Prognosticeren van 't ghene dat voor-leden is niet om des Patients wille/ maer om hem selven/ ende dat / om dat die Patient te beter zijn betrouwen ende hope op den Meester stellen soude/ ende hem te beter onderdanigh wesen/ ende alsoo te beter genesen.

HIP-

HIPPOCRATES.

Als ghy hem aengenomen hebt, ghy ſult neerſtigheyt doen, om te weten of 't been bloot is, of niet, ende iſt dat ghy dat metter oogē ſien kond, het is goet, maer iſt dat niet ſienlijck en is, ghy moetet met een prouvette onderſoecken, ende wordt het been ghequetſt bevonden, ten eerſten men moet de quetſure ſien, ende kennen hoe groot datſe is, ende wat handelinghe datſe behoeft: ende voorts vragen van den patient (iſt dat hy ſpreecken kan) hoe ende in wat manieren dat hy gequetſt is geweeſt.

Haſſardus.

Somtyds wordt het vleeſch in 't hooft alleene ghequetſt dat 't been niet bloot ghemaeckt en is, noch ghequetſt, ende van ſulcke quetſuren en ſpreeckt hy in deſen Boeck niet, want haerlieder curatie is gheljck van andere ſimpele wondē: Somtyds wort het beē geſcheuren ſonder eenighe openinghe oft wonde van der huyt, oft vleeſch, maer men ghevoelt metten taſten die ſcheure, te weten, alſt been inghe ſoncken oft opghebeven is: Maer alſſer maer fiſſure en is, dat machmen alleene deur Conjecture kennen: Ende ſulcke machmen wel cureren ſonder inciſien oft trepaneren, als wy dickwils verſocht hebben. Want alſt been ontdeckt is, die natuerlijcke hitte verblieght, daeromme en mach ſy niet verdouwen oft verteeren de materie die op de membrane der herſſenen light: ende daeromme moetmen alſdan openinghe doen, oft trepaneren, maer alſt been niet ontdeckt en is, de hitte en verblieght niet, ende is dan wel machtigh de materie te verteeren ende 't been te conſolideren. Daer af hebben wy oock goet exempel in die fracturen van de armen oft ſchinckelen: want die beender-ſtucken als ſy met bloot en zijn, mogen te ſamen conſolideren, maer alſſe bloot

se bloot zijn/sy en moghen niet meer conglutineren met de ander beenen/ daeromme moetmense uptnemen: nu dan alst been niet bloot en is/ al isser fracture oft scheure/ men behoort dat niet open te doen / ten ware datter kortsen/oft eenige andere quade teeckenen toe-sloeghen/ ende dan moetmen terstont openinge doen/ende dat been dan die membrane nemen al en ist niet bloot.

HIPPOCRATES.

Ende alst been bloot is, ende datmen niet sien en kan oft ghequetst is of niet, men behoort dan veel meer ende neerstelijcker te bevraghen, hoe ende in wat manierē dat hy gequetst is geweest, want aengaende die contusien oft sissuren die in't been zijn ende diemen niet en siet, moetmen neerstigheyt doen, om die te kennē uyt die woorden van den Patient, oft het been sulcx gheleden heeft oft niet. Daer naer sonder prouvette de saken met redene ende wercken besoecken, want met die prouvette en kanmen dat niet bevinden, maer de prouvette bewijst wel de plaetse vanden slag, als hy merckelijck is, eñ oft 't been inne-gedrongen is, ende oft die fracture groot is, 't welcmen oock metter oogen sien kan.

Hassardus.

Voben heeft hy ghesepdt/ alsmen merckelijck siet dat 't been gequetst is/ datmen bevragen moet van den patient/in wat manieren dat hy gequetst is geweest/ 't gene datmen noch neerstelijcker doen moet/ alst been bloot is/ ende men de quetsure niet en siet/ want daer deur en leertmen niet alleene wat curatie ende handelinghe datmen doen moet/ maer men kent oock daer deure het accident: 't Ghene datmen niet doen en mach dan upt de woorden vanden patient/ende die Symptomen die daer toe slaen: gelijck als die patient/oft de ghene die daer tegenwoordigh sijn geweest/seggen dat hy gequetst is geweest/

weeft/met een bot ende plomp geweer/ende dat den flag groot is ghetweeft/ ende dat hy met den flagh gheballen heeft/oft dat hy ſonder verſtant/gelijck oft hy ſliepe/ gelegen heeft/oft dat hem 't geſichte benomen was/ ſoo iſt te beduchten dat 't been ghequetſt is. Want daer zijn twee manieren oft ſpecien dan Fracturen oft ſcheuren dan 't been diemen niet en ſiet/te weten/ alſt been ghe-ſcheurt is inde ſuturen/oft dat gefrotſeert is.

Hippocrates.

Het been wort ghebroken met merckelijcke ende onmerckelijcke fiſſuren, ende wort oock ſo ghecontundeert darmen die contuſien niet en ſiet,ende wort van zijn plaetſe inne-gedronghen, als d'een den anderen met opgeſettē wille quetſt meer dan alſt al willens niet gedaen eñ wort, oft alſt 't geweer van boven valt,oft gheſlagen wort (welcke van beyden dat ſy)meer dan oft van gelijcke hooghde gedaen ware. Item oock meer als eenen vromen ſtercken man, eenē tederē quetſt. Die ghene die vallende ghequetſt worden omtrent 't been oft in't been: Die van ſeere hooghe vallen op yet harts ende plomps,die zijn in't perijckel dat 't been breke oft ſcheure ende gecontundeert worde,ende wijcke van ſijn eygenſchap innewaerts, maer de ghene die op een effender plaetſe valt,ende op dinghen die ſoo hart niet en zijn, het been lijdt ſulcks min, oft niet met allen. Alle geweeren die op 't hooft vallen, ende quetſen dat ontrent been is, ofte 't been ſelve, ende oock die van een ſeer hooge ende oneffen plaetſe vallen, ende ſeer ſwaer, plomp ende hart zijn, die moghen 't been breken, makende ſcheuren ende contuſien: Maer de ghene die van effen plaetſe vallen,ende die licht zijn, ſcherp eñ ſacht, niet.

niet, Ende ſonderlinghe iſt been in perijckel van ſulcke querſuren, als hy in de rechte ghequeſt is, het ſy dat metter hant gedaen zy, oft datter yet op valle, oft dat den Patient vallende ghequetſt worde, ofte hoe dat ſy, alſt inde rechte 't been het gheweer te ghemoet komt, maer alſt van ter zyden ghedaen wort, 't been en breeckt ſoo haeſt niet, noch en wort oock ghecontundeert ofte innegedronghen, al iſt dat het bloot is: Want in de ſommighe wonden, die ſoo ghedaen worden, en wordet niet bloot ghemaeckt.

Haſſardus.

Deſe Propoſitie oft Sententie is t' eenemael bant 't ghene dat het hooft quetſen mach/ 't ghene dat in dyn manieren gheſchiet. Ten eerſten/ als d'een den anderen quetſt. Ten tweeden/ als den Menſche valt. Ten derden/ alſſer yet op het hooft valt: Maer alle deſe ſpecien hebben dat ghemeyn/ datſe 't been breken oft ſcheuren ende fracturen/ in wat manieren dat oock geſchiet. Maer alle ſlaghen/ ſtooten oft vallen/ die recht op komen/ zijn altoos ſtercker dan anders.

HIPPOCRATES.

Onder die gheweeren die 't been meeſt breken met merckelijcke ofte onmerckelijcke fiſſuren, ende contunderen ende innewaert dringen: zijn de ghene die rondt, effene, plomp, ſwaer ende hardt zijn; ende zy frotſeren, breecken ende ſcheuren, ende doen 't vleeſch ſuppureren: Ende de wonden die met ſulcke gheweeren ghedaen zijn, worden ter zyde, ende inde ronde, diepe, met holligheydt, ende meeſt etterachtigh, ende vochtigh, ende worden met langher tijdt gheſuyverr

vert ende ghemondificeert. Want 't vleesch dat B
ghecontundeert is, moet in etter oft materie ver-
keeren. Maer die gheweeren die lanckachtigh C
zijn, seer dunne, scherp ende licht, die snyden
meer 't vleesch ende oock 't been, dan sy contun-
deren. Ende laten also de teeckenen oft plaetse
vander dissectie: want dat, ende de dissectie is al-
eens: Maer sulcke wapenen oft geweeren frotse-
ren oft contunderen selden 't been, noch en bre-
ken dat oock niet, noch en dringen hem van zijn
nature niet innewaerts.

Hassardus.

Daer zijn twee manieren van gheweeren die 't been D
quetsen/waer af de eene frotseren ende scheuren 't selve/
ende breken soo/dat inne-sincken moet/ de ander snyden
't been / ende van elcke van dese manieren sijnder veel
specien: want de sommighe sijn licht/ d'ander swaer/som-
mige bot/ende plomp/d'ander scherp. Item de sommige
rondt/plat/lanck/breedt/etc. Maer int korte ghesept/die
scherp sijn/ deursnyden 't vleesch ende beenen / alle die
plomp zijn die contunderen / ende daeromme moeten die
wonden die met sulcken geweer ghedaen zijn/verbuylen/
suppureren ende tot materie komen / ende langher tijdt
hebben om te ghenesen: want sy en worden niet eer ghe-
suyvert voor dat al het gecontundeert vleesch geputrifi-
ceert ende verteert is.

HIPPOCRATES.

Alle dese dinghen, uytghedaen 't ghene dat- A
men metter oogen siet, moetmen wel ondervra-
gen: want het zijn tekenen van groote ende swa-
re oft lichte quetsuren, ende boven dien, als die
Patient sonder ghevoelen oft roeren is, ghelijck
oft

oft hy sliepe, ende zijn ghesichte hem benomen wort, als hem 't hooft draeyende is, ende als hy valt.

Hassardus.

Als in't bloot been geen quetsure gesien en wort/Hippocrates wilt datmen van den Patient vraghe / hoe dat hy ghewont is gheweest/ende met wat gheweer / om te weten oft daer eenighe fracture oft scheure soude wesen moghen/dewelcke men niet en siet. Nu verklaert hy die Sumptomen die de ghequetsten toe komen/want als sy sorgelijck gewont zijn/sy/sijn sonder verstant/ gelijck oft sy sliepen/het hooft draeyt/datmen vertigo noemt/sy vallen/ende 't ghesichte pleecht henlieden benomen te syne/ ende alsser sulcke Tymptomen niet en komen / ten is niet soo sorgelijck/ maer alsser eenighe komen/het is seer quaet: maer 't quaetste teecken onder allen is/als sy sonder verstant sijn / als Hippocrates oock verklaert inden 7 Boeck van sijn korte sententien / inde 14 sententie/ maer die ander Symptomen / te weten/ als 't ghesichte benomen wort/oft dat het hooft draeyt / oft den patient valt/dat sijn teeckenen vander commotie vande humeuren der herssenen: maer het een is lichter ende niet soo quaet als het ander. Want ten eersten wort het gesichte benomen/ daer naer volght vertigo oft draeyinghe des hoofts/ dan valt den Mensche. Wy moghen oock hier by doen/datse braecken ende overgeven / daer af Hippocrates hier niet en vermaent/maer hy spreeckt daer af in den 6 Boeck van de Korte sententie / inde 50 sententie/ want dat overgheven geeft ons een seker teecken/dat de herssenen oft zijn membranen ghequest zijn / als oock de kortsen doen.

HIPPOCRATES.

A. Alst been deur den slagh bloot ghemaeckt is, ende de wonde op de suturen is, den slagh oft plaetse daer de quetsure is, die is quaet om vinden,

den, oft zy in't been is ofte niet, oft datſe inde ſuturen is, 't gene dat in een ander plaetſe openbaer is, want de ſuture metter plaetſe van den ſlagh, thoonen hun rouw meer dan d'ander beenen, eñ men kan niet mercken, oft de ſuture is, oft den ſlagh, ten zy dat den ſlagh ſeer breet zy.

Voorts worden dickmael in den ſlagh fiſſuren, als hy in de ſuturen is, ende ſulcke fiſſuren zijn ſeer quaet om kennen: om dat meeſtendeel alſſer fiſſure met den ſlag is, datſe inde ſuture geſchiet: want 't been in deſe partye breeckt lichtelijck ende wordt gheopent, om dat daer dunder ende ſpongieuſer is, ende dat de ſuture lichtelijck ſcheurt ende gheopent wordt, die ander beenen omtrent de ſuturen en worden niet gheopent, want ſy zijn vromer ende ſtercker. Maer de fiſſure in de ſuture, is oock de openinghe vande ſuture, diemen niet lichtelijck mercken en kan: oft oock iſt datſe gedaen is van den ſlagh in de ſuture, waer datſe gebroken ende gheopent is. Maer noch is de fiſſure quader om vinden in een contuſie, want deſe ſuturen bedriegen 't geſichte ende verſtand vanden Meeſter, hebbende de ghedaente van fiſſuren, ende meer rouw weſende dan dat ander been, ten zy dat het been groote diſſectie ende openinghe hebbe: Want diſſectie oft plaetſe vanden ſlag, is al een dinck. Mē moet oock iſt dat de wonde aen de ſuture is, ende 't geweer in 't been ghehouwen heeft, neerſtelijck mercken, om te vinden wat quetſure dat 't been heeft. Om dat van gelijck geweer van een grooter oft oock minder, ende den menſche in dergelijcke, oft oock min ghe worden ſijnde: het perijckel is veel grooter als den ſlagh in de ſuturen,

ren is, dan oft hy in ander partijen ware.

Hassardus.

Boven heeft ons Hippocrates verklaert / hoe dat wy die twee fracturen des beens / die gheschien als 't been bloot is/te weten/fissure ende frotsure/ binden ende kennen sullen/maer hier roert hy van die slaghen/ quetsuren ende fissuren/die inde suturen geschien/ dewelcke quaedt om kennen ende onderscheen zijn/te weten oft fissure oft suture is. De suture scheurt als sy gebouwen wordt oft ghefrotseert/ ende gecontundeert: als sy gebouwen is/ om dat die Suture niet alleene in een plaetse gesneden/ ende gescheurt en wordt / maer oock op een ander plaetse/om dat 't been daer sachter ende weecker is:ende oock om dat de suture lichtelijck scheurt ende breeckt: Ende alsse ghefrotseert is / ten is gheen twijffele die suture en moet lichtelijck scheuren ende breken. Daeromme sulcke accidenten bedrieghen dickmael den Meester/ ten sy dat den houw seer wijt ende groot is / oft de scheure breedt/ daeromme seght hy datmen moet met groote neerstigheydt sulex consideren ende bedencken / want ten is niet ghenoegh dat men 't gheweer / ende den slagh besiet / want dickwils gheschiedet / dat eene klepne slagh met een klepn gheweer ghedaen zijnde /die op ander plaetsen 't been geen hinder doen en soude/breeckt/frotseert ende scheurt de suturen.

HIPPOCRATES.

Ende die meestendeel van dese moeten ghe-
trepaneert worden, maer men moet niet trepa-
neren op die suturen, maer int been aldernaest,
alst van noode is open te doen, ende dit is mijn
sententie ende opinie,aengaende die genesinghe
vande wonden in 't hooft:ende hoemen die ghe-
breken van 't hooft die niet merckelijck en zijn,
bevinden sal.

Hassar-

Haſſardus.

Om dat deur die ſuturen/ligamenten ende aderen loopen/het is quaet datmenſe met eenighe pſers genaeckt/ hoorts zijn oock die ſuturen ſacht/ende daeromme ſonder zorge zijn dat die trepane lichteliick tot inde herſſenen deurgaen ſonder: ende oock als de openinghe op de ſuture ghedaen wordt/ den callus die daer op wast in 't cureren/belet die expiratie oft aeſſeninghe vande herſſenen. Daeromme iſt beter datmen de trepane ſette in 't been aldernaeſt ende bequaemſt/ ſonderlinghe als de wonde bzeedt ghenoegh is/om die kroone oft trepane te ſetten: ende is de wonde niet bzeedt genoegh/ſoo meught ghypſe bzeeder maken met diſſectie. Maer het ghebeurt ſomtijts dat den meeſter dan eerſt daer toe niet ghetroepen en is ghebweeſt/ende dat die patient alreede met kozſen ende accidenten bebanghen is/ die de diſſectie bander wonde beletten: dan ſo moetmen dan twee quaden 't beſte kieſen/ende ſetten die trepane op de ſuture/ lieber dan die patient ſonder eenigen trooſt te berlaten/ 't ghene dat ick ſomtijds gedaen hebbe ende ſy zijn geneſen gebweeſt. Men moet oock ſien datmen altijdts de openinghe in 't been/ſette inde leegſte partije/op dat de materie ende putrefactie te beter uptganck hebben.

HIPPOCRATES.

Die wonden in 't hooft en behoortmen met geen vochtigheyt te humecteren, noch oock met wijn.

Haſſardus.

Hippocrates leert ons hier/ dat wy moeten bzoogher medicamenten gebzupcken in de wonden in 't hooft/alſt been bloot is/ dan in alle andere wonden: want die wonden in 't hooft die niet deur en gaen tot aen 't been/ 't ſelbe niet bloot makende/ die moetmen gheneſen/ghelijck ander ghemeyne wonden/ want ſy en hebben niet

sonderlinge meer dan d'ander/die in ander partijen banden lichame zijn: maer ist dat de wonde deur gaet tot
A. aen 't pericranion / soo moetmen die alleens cureren oft het been bloot ware: want om die groote pine so moet-
B. men 't boozschzeben Pericranion deursnyden/ ende dan ist been bloot. Die bochtige ende humecterende medicamenten en zijn niet bequame noch in de wonden van 't hooft/noch in eenighe andere. Want geen wonde en kan gheneesen dan deur 't berdrooghen: Als Hippocrates verklaert inden boeck der ulceren/'t gene dat drooge is/dat is 't gesont meer gelijck. Hy verbiedt hier oock den wijn te ghebruycken/ dewelcke nochtans hy inden boeck der ulceren seere prijst / om datmen die wonden van 't hooft alsoo niet en derf handelen als die andere: Want de Wijn is in ander wonden ende ulceren goet om twee saecken wille/te weten/om dat hy conglutineert ende repelleert: ende gheen van dese twee: en behoeven die wonden int hooft/als 't been bloot is/want om dat het Pericranion gescheurt oft deur-sneden crimpt/ soo gapen die lippen vander wonde/ daeromme alsmen de wonde niet glutineren en mach / men behoeft oock gheenen wijn/ maer medicamenten die incarneren / de welcke moeten als 't been bloot is drooger zijn / ende meer abstergeren/ dan alst niet bloot en is: Want mē moet niet alleene ber-
N drooghen ende abstergeren gheljck in andere wonden/ maer al dat in 't been bet is benemen / op dat 't vleesch aenkleben mach: ende sulcke medicamenten heeten dien ouders Cephalica/onder dewelcke zijn dat pulvis Ireos alleene/oft met wieroock/oft oock met wortele van Bryonia ghepulveriseert/ oft dese naerbolghende compositie:
B *R.* Wieroock/ Ireos/Aristolochia/Panax wortelen ghepulveriseert/ ende *farini Erui*, dit stroymen op 't been/ ende boven op de wonde vanbuyten salmen applicceren Emplastrum de Betonica/oft de Centaurea/oft eenighe ander van Galeno/ beschzeben inden boeck/ *De Compositione medicamentorum localium*: Ende soo salmen continueren van 't beginsel totten eynde vande curatie / als 't vleesch niet ghecontundeert en is / anders moetmense doen suppureren/en tot materie doen komen met bochtighe dinghen/als wy naermaels hooren sullen/ende dat

gedaen

gedaen zijnde salmen oock de voorsz Cephalica besigen.

Daer is noch een redē waeromme datmen in de wonden in 't hooft/geene wijn appliceren en moet/dat is dat in 't hooft geen sorghe en is van inflammatie/ gelijck in die ander partijen/ want die humeuren sincken altijdts nederwaerts/ende den wijn sonderlinge die straf is/ghebruyckt men om te repelleren / om datmen van sulcke wonden in 't hooft niet en mach glutineren/oft oock geen noot en is te defenderen van inflammatie/ soo isset noodeloos datmen daer toe den wijn gebruycke: want al heeft hy de kracht van te verdroogen/ nochtans is hy metten eersten vochtigh makende 't gene dat 't hooft seer quaet is/ende die swarte straffe wijnen/ die tot sulcke dinghen alderbequaemste zijn verkoelen / 't ghene dat oock die wonden seer quaet is/sonderlinghe asst been bloot is/ ende meest in 't hooft / die niet alleene wel verdraghen en mach dinghen die van nature verkoelende zijn / maer oock en wilt sy niet geraeckt zijn/met dingen die int tasten oft actualiter koelende zijn : Want het ware sorghe dat deur die verkoelinghe van de herssenen spasmus navolgen soude/want die koude is quaet en hindert die beenen/tanden/zenuwen/herssenen/ende 't merck van *spinadorsi*, als Hippocrates inde 18 Sententie van synen 5 Boeck der Korter sententien geseyt heeft.

Wt alle dese voorschreven redenen moghen wy sien/ hoe dat sommige heedensdaeghs doolen die in alle wonden in 't hooft/ sonder eenighe discretie oft onderscheydt terstont appliceren ende ingieten olye ende ander vochtighept/al beroemen sy hun datter veel also genesen zijn geweest/maer ick wilde dat sy ons oock also wel wilden verklaren alle de gene die sy daer deur bermoort hebben: Ick swyge noch 't gene dat ick hebbe sien geschien deur sulcke bedriegers/ende hun besondere olye/die sy tot alle wonden hebben.

Hippocrates.

Noch oock met Cataplasme handelen oft met liniment.

Haffardus.

Ghelijck dat noodeloos is inde wonden des hoofts daer geen sorge en is van inflammatie / wijn te appliceren / om te repelleren / soo en isser ock geen noot eenighe Cathaplasme / om die materie conjuncte concoqueren ende tot materie te brengen / oft die pijne te versoeten / want in wonden daer geen accidenten en zijn / en dienen gheen molificatiben / oft maturatiben / want deur sulcke remedien wordt de curatie verachtert en belet / want die wonde verdruplt ende wordt quader / ende die omliggende partijen putrificeren / daeromme moetense achter laten / ende sonderlinge in 't hooft / daer principalijck verdroogbende medicamenten bequame zijn / om de boben ghescreben redenen / ende op dat het verdruplt vleesch / 't been ock niet en corrumpere / 't welcke ghecorrumpeert synde / soo moeten de Membranen vande herssenen / ende ock die herssenen mede corrumperen / ende daeromme ist / dat wy ons de Cathaplasmen verbiedt / dewelcke sijn om materije te maecken oft om te doen suppureren / ende sijn ghemaeckt van heete ende vochtighe dinghen: maer alsmen somtyds om de inflammatie oft pijne Cathaplasmen appliceert / ghelijck in de wonden van 't voor-hooft ende andere die in 't hooft sijn (als den meester eenige dissectie doen moet) die sijn ghemaeckt meestendeel van dinghen die meer verdroogben / ende daeromme en suppureren sy niet soo seere als d'ander / maer verdroogben ende repelleren.

Hippocrates gebiedt ock datmen hem wachten soude van Linamenten te appliceren in dese wonden: want meestendeel wordense ghebruyckt om die wonden breeder te maken / om datmen 't been te beter sien soude moghen / oft om die materie uytganck te geben: ende somtyds om de fluxie vanden bloede te beletten ende suppurieren / maer inde wonden in 't hooft (ten sy datter eenig ander toeval of affect sy) ten is van gheenen noode de materie uytganck te ghebben / want daer en is geen inflammatie / maer met die Linamenten oft carpije / daermen 't bloet niet stelpen en derf / behoortmen alleenlijck de

de wonde open te houden/om 't been wel te besien/ ende aenmercken/ maer alsmen 't been wel besien heeft/ ende men bevindt dat gheen noot en heeft open ghedaen te wesen / men behoort niet voorder die Linamenten/ oft carpije te besighen/ noch de wonde op te vullen / om die breeder te maken. Daer Hippocrates die Cathaplasmen niet en ghebruyckt/ daer laet hy oock achter / die Linamenten/ ende als hy de Linamenten ghebruyckt/hy applicceert oock die Cathaplasmen/want alsmen Cathaplasmen applicceert(alst boben gesept is) sy doen suppureren oft matureren/daeromme moetmen oock de wonde open houden/op dat de materie uytganck hebbe. Daeromme alsmen eenighe Cathaplasmen applicceert/ men behoortse ober de wonde niet te leggen/datse den uytganck vander materie niet en beletten / maer op die omliggende partyen. Veel Chirurgijns ja die meestendeel doen hedensdaegs/ ende doen teghen dese regulen/ de welcke niet alleene in andere bleesch-wonden/ maer oock inde wonden van 't hooft daer 't been bloot is / al en isser geen contusie/terstont naer dat 't bloet gestelpt/ende gesuppumeert is/sy applicerende den Cathaplasme van doper van eperen/terpentijn ende olye van roosen / en bedencken niet dat deur sulcken medicament de wonde verdruipt / ende 't been dat bloot is corrumpeert/ende dat is de waerachtighe curatie gheheel ende al contrarie / want al 't ghene dat in sulcken medicament komt/ is emplastick. Voorts Hippocrates inden boeck de articulis oft joincturen/verbiedt t'eenemael den terment ijn alsser eenige wonde is. Maer waert dat sy sulcke medicamenten gebruyckten/ daer inflammatie oft contusie met de wonde is/ applicerende dat/ niet inde wonde/ maer rondomme / dat waer henlieden te vergheven. Ick late noch staen dat de sommige/als ick binnen korten tijdt ghesien hebbe/ de wonden met carpije soo seere opbullen / datse van een kleyn wonde een seer groote maken / waer deur dat dickwils 't been wordt gecorrumpeert/ende die patienten vallen in grooten perijckel.

HIPPOCRATES.

15. De wonden van 't hooft en moeten oock niet stijf gebonden zijn: ten zy datse in't voor-hooft oft inde partije daer geen hayr en is, oft aen die wijnbrauwe ende oogen zijn: Want daer begeeren sy meer Cathaplasmen ende ligaturen dan in ander plaetsen van 't hooft: want het ander deel des hoofts begrijpt 't geheel voorhooft, ende de plaetsen onttent de wonden oft ulceren waer datse zijn, deur de invloeyinghe van 't bloet worden gheinflammeert ende swellen. Niet te min men moet niet de wonden des voorhoofts altijdt met Cataplasmen ende ligaturen handelen, want als die inflammatie wegh ende ghecesseert is, ende 't geswel gheresolveert, soo moetmen die Cathaplasmen ende ligaturen achter-laten. In die ander partijen van het Hooft behoortmen
A gheen linimentum, oft Cathaplasme, noch ligature te ghebruycken, ten zy datmen dissectie doen moet.

Hassardus.

Die binden / hebben twee operatien / oft zy doen uyt hun selven wat / oft sy houden die medicamenten die wat opereren: Aengaende 't ghene datse uyt hun selven doen / sy brengen die lippen van de wonden / ende voegen te samen / ende zijn alsdan incarnative oft conglutinerende gheheeten / daeromme zijn sy bequame inde groote wonden diemen glutineren wilt / voorts beletten sy ende ende deffenderen van inflammatie: ende reprimeren de fluxie vande materie van elders vloeyende inde wonde / en sy expellerē de gene die alreede daer inne is / waer deure sy van die ouders so seere gepresen zijn / inde fracturen

van

van die armen oft beenen / maer in 't hooft en dienen sy niet/ om dattet hooft rondt is/ ende datse geen hoogher oft opperste partijen en heeft. Daeromme is die sectie oft openinge van noode/ om de materie/ die op de membranen der herssenen light/ uyt te trecken ende mondificeren. Voorts alst been open is / de wonde en mach niet conglutineren/daeromme en zijn de binden om de lippen te samen te brengen niet van noode. Die binden diemen appliceert om de Medicamenten te houden en zijn in 't hooft oock van geenen noode / als de wonde een simpel wonde is / want die Cathaplasmen en zijnder oock niet goet. Als dan de wonde simpel is / ende 't been bloot/ ende den Meester niet en moet de wonde grooter open snyden / men moetse niet binden : uytghenomen in die partijen die meer tot inflammatie gheneyght zijn/gelijck het voorhooft/ om dattet meer vleesch heeft / ende daeromme ist meer tot inflammatie gheneyght / om dattet meer materie ontfanght/ waer toe de Cathaplasmen bequaem zijn om de pijne te benemen ende de materie te concoqueren / daer oock het binden dient om de Cathaplasmen te houden / nochtans en moetmen geen repercussiven gebruycken op 't voorhooft/datmen de materie totter herssenen niet en repellere. Want Galenus in den 5 Boeck Methodi / willende de sturie van den bloede uyter Neuse stelpen/ en derf geen repercussiven appliceren/ maer revellerende/daeromme en spreeckt Hippocrates oock niet van den Wijn/ de welcke repelleert / maer wilt datmen alleenlijck op 't voorhooft applicere Cathaplasmen die lenitif zijn / ende banden om die te houden. Daeromme dolen grootelijcks de gene die 't hooft seere en vele binden / want daer deure verwecken sy inflammatie daer geene en was.

A

B

HIPPOCRATES.

Die wonden des hoofts oft voorhoofts, moeten open gesneden zijn , daer 't been bloot is, eñ gequetst, met den slagh. De wonden die te smal eñ te kort zijn, om te sien oft been eenige quetsure

C

heeft van den slagh, ende hoe, ende hoe vele dat gequetst is, ende hoe verre dat 't vleesch gecontundeert is, ende oock oft been niet gequetst en is, ende wat curatie dat die wonde van doene heeft, ende de quetsure van 't vleesch ende been; sulcke wonden moeten geopent ende ghesneden zijn. Ende alst been bloot is, ende die wonden onder hol zijn, men moet dan sulcke holligheydt dweers over deur snyden, om dat 't medicament niet wel en mach over al komen. Die wonden oock die ront zijn, hol ende diepe, moeten oock gesneden zijn, te twee plaetsen, langst den menschen lichame, makende de wonde langh van figure.

Hassardus.

Waer zijn dieverhande wonden van 't hooft oft hooghooft diemen open snyden moet.

D'eerste als 't been deur den slach bloot is gemaeckt/ want 't is blijckelijck dat 't been dan gequetst zijn moet/ ende de wonde en is niet breedt ghenoegh om over al te sien.

Die tweede/ als die wonde van binnen seer hol is ende 't Medicament niet gheraken en kan over al om te mondificeren/ ende incarneren/ daeromme moetmense open snyden inde partije daer 't Medicament niet aen komen en mach/ 't ghene datmen oock doen moet inde contusien al en is 't been niet bloot.

De derde is als de wonde ront ende hol is/ op datse oock 't Medicament te beter ontfangen mach/ ende te eer genesen/ want die wonden oft ulceren/die rondt zijn/ om datse gheen hoecken en hebben daer 't vleesch uptwassen mach/ sy zijn langer tijt eer sy genesen moghen.

HIPPOCRATES.

Eñ de dissectien in 't hooft, zijn in alle partijen son-

ſonder perijckel dan in die tempora, oft ſlaep van 't hooft, ende die aderen boven die tempora diemen niet en behoort te ſnyden, want die patient valt in Spaſme oft convulſie, ende alſmen den ſlincken tempus ſnijdt, de rechte zijde convelleert oft Spaſmiſeert, ende alſmen den rechte tempus ſnijt, die ſlincke zijde.

Haſſardus.

In alle partijen van 't hooft en is gheen ſorghe in 't ſnijden van inden ſlaep vanden hoofde / ende boven den ſlaep daer die groote ader deur loopt / deur de welcke (als hy te voren geſeyt heeft) die tempora ſwacker zijn: voorts dat onderſte kaeck-been oft Maxilla wort ghetroert deur die Muſculen die upt de Tempora ſpruyten / daeromme iſt ſorghe alſmen daer diſſectie doet / datter Spaſme nabolgen ſal / ende alſmen ſnijt in de rechter zijde / ſy Spaſmiſeren in de ſlincker / oft alſmen inde ſlincker zijde de diſſectie doet / ſy convelleren inde rechter zijde. Want als de muſculen deur-ſneden zijn / die de maxilla oft kaeck-been op d'een zijde regeerden / ſy en konnen niet meer beletten die muſculen van de partijen hun ſpaſmiſeren oft loopen / ende krimpen tot hun oorſprouck oft begintſel / want dat is de eygen nature van alle muſculen: te voren waren ſy gehouden in hun ſtandt en weſen deur die muſculen die d'ander partijen t' ſamē borgden / welcke alſſe geſneden zijn / ſy en mogen die muſculen van d'ander zijde niet meer tegen houden / daeromme convelleren ende krimpen ſy. Het ſelfde gebeurt als die onderſte Maxilla oft kaeck-been op d'een zijde upter note oft knokele ſchiet / dan wordt ſy ghetrocken totter geſonde partije / om dat de muſculen daer krimpen ende convelleren / van ſulcke accidenten heeft Hippocrates breeder geſproken in den Boeck de Articulis.

HIPPOCRATES.

Alſmē dan 't vleeſch open ſnyt om dat het been bloot

bloot is, om te sien oft hy van 't geweer gequetst is oft niet, men moet het soo verre open snyden alsmen siet dat van noode is, ende 't vleesch dat aen 't been ende membrane hout separeren, dan vullen de wonde met carpye, de welcke tot des anderen daegs de wonde open houde met luttel weedom, ende als die geappliceert zijn, ghy sult alsoo lange, als ghy die carpye ghebruyckt, een Cathaplasme besigen van seer dunne Polenta, met edick ghemengelt ende gheseoden tot datse dicke genoegh is.

Hassardus.

Ten eersten / Hippocrates wilt dat wy de dissectie in sulcker wonden so groot doen dat genoegh zy om 't been wel over al te besien / ende cureren / ende dat moetmen in dese sorme doen ✠ so dat de wonde d'een linie zy / ende de dissectie daer dwers over (maer het hooft moet eerst geschoren zijn) dan moetmen 't pericranion metten vleesche separeren / van 't been / ende de wonde wel op vullen met carppe / die de sturte van den bloede beneemt / ende de wonde open houdt: Ende dan machmen Cathaplasmen appliceren om de pijne te verslachten / gemaecke van polenta / etc. Polenta en is anders niet dan meel van gedroogde Gerste / vande welcke men maeckt een Papkien met edick / want dit meel verdroogt ende den Azijn verdroogt ende verkoelt oock. Ende wy en appliceren die Cathaplasmé niet langer dan wy de carppe gebruycken: want daer na moetmen meer verdroogen: Wy besigen oock de carppe oft Linament soo lange alst van noode is de wonden open te houden / daer naer salmen verdroogende ende cephalijcke medicamenten appliceren / om dat 't gene dat van 't been separeren moet / te eer soude separeren.

HIPPOCRATES.

Des ander daeghs, als ghy de carpye uyt neemt,

neemt, ghy moet sien wat quetsure dat 't been heeft, ende ist dat ghy niet sien en kont wat quetsure datter heeft, ende dat u niet blijckelijck en is oft gequetst is, nochtans weetmen wel dattet met dat geweer geraeckt is ende ghequetst, soo moetmen met een raspatorium oft schrabber, inde lengde ende diepte schrabben, naer des menschen eygenschap, ende oock dweers, om de fissuren diemen niet sien en kan, ende om die contusien diemen oock niet en siet alst been niet inne ghedrongen en is, ende ghesepareert van die ander beenen van 't hooft. Want die quetsuren des beens diemen niet en siet worden bevonden metten schrabber: Ende ist dat ghy den slach in't been siet dat moet ghescrabt worden, ende die beenen die daer omtrent zijn, want somtijts isser in den slagh fissure ende contusie, oft contusie alleene, de welcke onbekent soude blyven om datmense niet en siet.

Hassardus.

Boven is verklaert geweest dat de fissure ende frotsuren banden beenen dickmael verborgen liggen/ maer deur 't schrabben worden se ghesien oft bekent: Want 't been is dan berne verandert/ oft sijn inwendige partijen zijn bloedigh/ oft met anders/ dat tegen die naturelijcke dispositie is openbaert hem. Voorts als 't been so ghehouwen is datmen merckelijck den slagh siet/ soo ist somtijts met fissure ende contusie/ oft collisie/ oft alleenlijck gecontundeert oft ghefrotseert/ ende om datmen sulcks beter mercken soude/ wilt Hippocrates datmen met den schrabber inden slach ende in de partijen daer omtrent schrabben sal.

Hippocrates.

Als ghy het been ghescrapt hebt, ist dat ghy

siet dat van noode is te trepaneren, ghy moet dat doen ende over den derden dach niet beyden sonder open te doē, maer ghy sult dat doen binnen den selven tijdt, sonderlinge alst heet weder is, ende dat ghy met den eersten gheroepen hebt geweest.

Hassardus.

Te voren heeft hy ghesept datmen 't been in 't hooft openen moet/ende trepaneren/soo wanneer 't voorschreuen been gecontundeert/ oft gescheurt is.

Item/ oock als 't gequetst ende gehouwen is/ sonder deur gaen / nu wilt hy oock / als wy het been geschrabt hebben/ ist dat wy deur de voorsepde Regulen sien dattet van noode is/datmen dat doen soude binnen den derden dagh / sonderlinghe als 't heet weder is / ende dat ghy metten eersten daer geroepen hebt geweest: Want in de Somer 't vleesch verbuylt ende 't been altereert meer om de fluxie van der materie: Daeromme moemen 't been eer opent/moemen oock eer de Cathaplasmen achterlaten magh / ende de wonde wordt te eer ghecureert/ ende 'tbeen is sonder sorge van eenige alteratie/ als men terstont van 't begintsel daer magh verdroogende Medicamenten appliceren. Voorts is 't seer goet 't been in 't begintsel te Trepaneren / want dan en isser gheen Inflammatie de welcke pleghet naer den derden dagh aen te komen: want wy behoozen in die luxatien oft fracturen / die beenen wederomme te setten binnen den voorsepden tijdt / ende als dat dan niet ghedaen en is/ soo moeten wy vertoeven tot dat die Inflammatie gecesseert ende benomen is / 't ghene datmen in 't hooft oock doen mochte / maer de materie soude eer de partije corrumperen / ende om dat de herssenen een van die principale partijen van den Lichame zijn / men moet hem haesten soo geringe alsmen kan van haer te benemen al 't gene dat haer hinderen oft letten mach. Maer is 't dat den Meester met den eersten niet gheroepen en is/ alst dickwils gheschiedt datse neghen/ thien / oft elf

elf daghen / ofte meer ghequetst hebben gheweest / ende hebben Houtsen / ende andere Accidenten / nochtans sier hy dat dan noode is 't been te openen / hy behoort dat te doen. Want het ghschiedt dickwils datse ghenesen teghen de mepninghe ende opinie dan alle wel erbaren Meesters. Ick hebbe eens eenen ghehadt daer ick ghe-
roepen was / de welcke als ick daer quam / lagh sonder verstandt ende sprake / met continue ende bernende Houtsen / ende als ick hem ghetrepaneert hadde / ick vondt groote menighte van Materie onder het Cranion / ende als die upte was / hy kreegh terstont weder sijn verstant / ende heeft daer naer ghelceft noch veel Jaren. Want in sulcker noot / al is 't dat sulcke openinge hem dan der doodt niet altijdts en behoedt / nochtans en hindert sy niet / noch en verkort hem ock 't leven niet / maer het minste datse doen mach / is datse 't leven verlanght. Daeromme verwondere ick my seere dat men hedens-daeghs soo groot gheloof gheeft sommighe Bedziegers / Quacksalvers ende Mondt-speelders / die van vreemde plaetsen in ander / daermen hun balschepdt ende ongheleertheydt niet en kent / loopen / wijsmaeckende de Ghemeynte sonder eenighe redene noch experientie / dat alle de ghene die ghetrepaneert zijn sterven moeten / ende dat men gheensins in eenighe gewonden in 't Hooft en behoort te ghebruycken / ende nochtans hooren wy in desen Boeck / hoe neerstelijck ons dat te doen bevolen heeft den Prince der Medicijnen Hippocrates. Ick hebber veel ghesien die ghestorven zijn / de welcke noch leven souden / hadden sy ghehandelt ghewees / als Hippocrates hier leert / ende ock Galenus tot vele plaetsen / Paulus Aegineta / Cornelius Celsus / ende meer andere: het ghene dat ock ghenught / ende ghebleken is ghewees / alsmense naer haerlieder doodt open ghesneden heeft / ende dat men heeft onder het Cranion vele putrefactie ende etter-achtighe Materie ghevonden: Waer ock sulcke handelinghe soo quaedt als sulcke Buffels ober al roepen / om hun onderstandighepdt ende bedzieghe-rije te bedecken / soo souden alle ons Ouders (van de welcke wy al houden 't ghene dat wy weten)

groote-

grootelijck gedoolt hebben: ende wy souden moeten hen lieden leeringhe verlaten / ende aennemen / ende volghen sulcke Quacksalvers: de welcke anders niet seggben en konnen / dan dat sy sulcks nopt en hebben sien doen: maer 't en is geen wonder / want de sommige komen in der Chirurgijnen al versch / upt eenigh slecht en bupl Ambacht / sonder nopt pet gesien oft versocht te hebben / ende oock sonder eenige leeringe. Ende al waer 't soo / dat nopt gebruyckt en ware geweest in desen landen / so waer 't soo veel te meerder schande voor alle Meesters / datse alsoo wel den rechten wegh niet naer ghegaen en waren als die ander Patien / daer sulcken gebruyck ende oprechte practijcke al ghemeene is: Nietemin wy willen nu daer af swijgen / want ick hope dat de Overheyt metter tijdt bebroeden sal / wat quaet dat sulcke ongeleerde buffels doen.

Hippocrates.

Ist dat ghy twijffelt dat 't been gebroken ende gecontundeert is, oft alle beyde, en dat uyt die woorden vanden patient, te weten dat hy sterckelijck geslagen is gheweest, ende dat de ghene die hem gheslagen heeft een vroom ende sterck man is: als den eenen den ander wond, ende dat de wapen daer mede dat hy gewond is geweest, quaet was, ende van de genen die seer quetsen: Ende oock dat hem draeyinghe des hoofts aenkomt, ende sijn ghesichte wordt benomen, ende light sonder ghevoelen, al oft hy sliepe, ende dat hy met den slagh gevallen heeft. Daer sulcks geschiet, ist dat ghy niet en merckt of 't been gebroken is, of ghecontundeert, oft in beyde de manieren ghequetst, ende dat ghy 't anders niet sien en meught, ghy sult op 't been appliceren een swert medicament, dat vloeyende zy ende vochtigh; Ende op de wonde een linnen doeck in olye

olye ghedruckt, ende dan den Cathaplaſme van dunne Polenta ghemaeckt, daer op appliceren ende verbinden. Des anderen daeghs, moetmen dat af nemen, ende als de wonde uyt gedroocht ende ſchoon gemaeckt is, 't been ſchrabben, ende iſt dattet geſcheurt oft gefrotſeert is, het geſchrabt been ſal wit zijn, maer de fiſſure ende contuſie de welcke ontfanghen heeft dat ſwert, medicament in haer, ſalmen in 't been dat wit is, ſwart ſien.

Haſſardus.

't Bloot been is dickwils gequetſt ende geſcheurt al en ſietmen dat niet / daeromme heeft hy ons te bozen beel regulen ghegeben / waer deure wy ſulex bebinden moghen: Ende nu geeft hy ons noch eenen anderen regel / te weten met eenigh ſwart medicament / daeromme als wy de ſcheuren niet binden en konnen deur eenighe van de boozſepde regulen / ſoo ſullen wy op 't been appliceren Inckt daer mede datmen ſchrijft / ende dan eenen lijnen doeck met olye / ende boozts het Cataplaſme van dunne polenta (dat is ghedroochde gerſte) om die ander te houden / ende ſoo verbinden / maer het Cataplaſme en moet op de wonde niet komen / anders ſoudt die materie daer inne houden. Hippocrates applicеert hier toe oock olye al iſt datſe de wonde tegen ende contrarie is / maer 't is om de pijne te verſoeten. Des anderdaeghs ſalmen de wonde ſchoon maecken van den Inckt / want iffer eenige ſcheure in 't Beckeneel dat ſal het Inckt bewijſen.

Hippocrates.

Wederomme de fiſſure die ghy ſwart ſiet, ſuldy dieper ſchrabben, ende iſt dat ghy met dat ſchrabben, die ſwarticheyt t' eenemael benemet: Het been heeft min of meer ghecontuſeert ghe-

weeſt, ende daer deure geſcheurt geweeſt met ſulcke fiſſure dat den ſchrabber benomen heeft. Maer dit is min te vreeſen ende met minder perijckel als de fiſſure ſoo vergaet, ende als ſy dieper light ende metten ſchrabber niet te benemen en is, ſo moetmen aen 't trepaneren komen.

Haſſardus.

De ſcheure oft fiſſure diemen deurt dat ſtuckt beboonden heeft / moetmen ſoo langhe ſchrabben / tot datſe upt zp / ende ſulcke is min ſorghelijck / maer als ſp ſoo diepe innewaerts deur gaet / datmenſe t' eenemael niet upt ſchrabben en kan / men moet dan met die trepane / oft anderſints 't been open doen / want 't is wel te behoeden dat deur ſulcke ſlagen / materie light onder 't cranion op die membranen / de welcke men niet weeh krygen en mach ſonder openinge van het cranion.

HIPPOCRATES.

Alſt getrepaneert is, men ſal voorts doen, dat tot de wonde behoort; wachtende dat 't been geen lerſel en krijge, alſt vleeſch qualijck gehandelt ware: Want alſt been getrepaneert oft bloot is, ſonder queſtire, oft dat het ghequetſt is, alſmen meynt dattet geheel is: Als 't vleeſch datter omtrent light niet wel gecureert en wort, ende inflammeert, ende wort geperſt ende gedwongen, ſoo iſt in meerder perijckel van ſuppureren ende putrificeren, al iſt dat ſoo niet gheſchiet en ſoude hebben: Want 't been wert heet ende geinflammeert, want het treckt aen hem van 't vleeſch daeromme liggende, die hitte ende inflammatie ende alle accidenten dat 't vleeſch in haer heeft, en daer deure wordet ſuppurerende.

Haſſar-

Hassardus.

Als 't been getrepaneert ende geopent is / men moet die regulen wachten/die totter genesinge vande wonden behooren/ want alst vleesch ghecontundeert is/ het moet C suppureren ende tot materie komen/ ende alsmen vleesch hebben wilt / men moet middelmatighe verdrooghende Medicamenten appliceren / 't gene dat meer van noode is / alst been bloot is ende geopent. Galenus die ghe- D bruyckt ende appliceert sulcke drooghe ende cephalijcke medicamenten van 't begintsel totten eynde toe: Want inde wonden des hoofts sy genereren het vleesch / maer op ander plaetsen soudense te drooge zijn/daeromme doet hy daer toe ander die so drooge niet en zijn. Men moet dan doen 't gene dat tot de wonden behoort / dat is datmen appliceren moet seer drooghe medicamenten die tot het been bequaem zijn. Men moet dan soo handelen ende cureren / dat 't vleesch goet worde / ende 't been niet en corrumpere : Want als 't vleesch qualijck ghecureert wort / het been altereert ende corrumpeert / ist dat het vleesch gecontundeert is / men moetet terstont tot E materie brengen met maturativen / daer naer appliceren desiccativen / maer alsser gheen contusie en is/ soo moetmen vanden eersten exsicceren / ende oock wachten datmen in 't verbinden de wonde niet te seere en decke/ met binden oft compressen/ want dat roert ende vermeerdert de hitte / ende maeckt instammatie / ende belet die exhalatie/ ende belast die quetsure deur de swaricheyt. Deur die perssinge eñ stercke bindinge wort oock die instammatie verweckt/ daeromme ge en wonden en behoortmē te binden dan alleenlijck om die medicamenten daer op te houden/ oft om die lippen t' samen te brenghen. Hier uyt machmen sien hoe luttel de Barbiers die hen heeten Chirurgijns/ hedensdaeghs de leeringe Hippocrates volgen (ick swijghe noch van die applicatie van haerlieder medicamenten) in 't verbinden vande wonden / want sonder eenigh onderscheyt binden sy alle wonden / al ist datse niet en behooren ghebonden te zijn / ende sy binden ende dwinghen de partijen die gheinstammeert

zijn / ende oock 't hooft met veel doecken: ja sy seggen datse dat doen om de wonde dan koude te bewaren: maer dat en behoort niet soo gheduen te zijn / datse daer deur verhitten ende verladen worden / 't gene datmen dickwils siet datse doen / ende de wonden in 't hooft en behooztmen niet alleene te perssen / maer oock niet te binden / ten zy als de Wonde in 't Voor-hooft is / als Hippocrates boven verklaert heeft.

Hippocrates.

Het is quaedt inde wonde alst vleesch vochtigh ende vervuylt is, ende dattet met langhen tijdt mondificeert. Daeromme men moet ma-
℞ ken datse haestelijck suppurere: want deur sulcken middele die partijen daer omtrent en sullen niet inflammeren, ende de wonde sal haest suy-
℞ ver worden: Want 't is noodelijck dat 't vleesch dat gefrorseert ende gheconsumeert is, suppurere oft tot materie kome ende geconsumeert worde, ende als sy gemondificeert is, men moet de wonde exsicceren: want alsoo sal 't haest tot curatie komen, ende 't vleesch sal gegenereert worden niet vochtigh, maer drooge, ende oock en sal 't vleesch niet te overvloedigh wassen.

Hassardus.

De generale oft universale curatie vande wonden wort volbracht deur exsiccerende oft verdzooghende remedien / want als Hippocrates verklaert inden boeck vande ulceren / 't gene dat de drooghe is / dat is naerder de gesonthept / ende dat vochtigh is / dat is verre van 't gesont. Maer als de wonde eenigh accident heeft als contusie en laceratie / etc. men moet met vochtige medicamenten haesten sulex tot materie te brengen / e nadat gedaen wesende appliceren verdzooghende remedien die tot

tot het hooft bequame zijn / als het medicament van ouricpe wijn-druyven van Hippocrates beschreben inden Boeck der ulceren / oft eenige andere die naer de Consti bequaem zijn.

De wonden daer contusie is en mogen niet eer genesen / door dattet gecontundeert bleesch in etter oft materie t'eenemael komen is / ende dat die wonde gepurgeert zy. Daeromme ist quaet alst langen tijt draeght eer dat gedaen is : want so haest alst tot suppuratie oft materie is / de pijne cesseert ende ook die hitte oft inflammatie / ende de wonde wort eer ghemondificeert : Ende als sy ghemondificeert is / men moetse handelen met verdroogende medicamenten / ende soo salse haest genesen / want 't bleesch sal wassen drooge ende vast / 't gene dat in alle wonden van noode is. Item daer en sal ook geen overbloedigh bleesch wassen / 't welcke pleeght te komen / om datmen niet genoeg en verdrooght / als Hippocrates breeder verklaert inden Boeck vande ulceren.

Hippocrates.

Inden membrane die op de herssene light is het selve : want soo haest alst been getrepaneert oft geopent is, ende vande membrane af genomen, men moet dan terstont mondificeren ende exsicceren, op dat niet deur lange vochtigheyt en putrificere ende swelle, want daer deur is het in sorghe van putrefactie.

Hassardus.

Als die membrane oft dura mater niet ghequetst en is / moetmen daer op appliceren verdroogende dingen / maer als sy ghequetst is / soo salmen daer op appliceren versoetende dingen / ende die de pijne benemen / daer naer bequame mondificatiben ende siccatiben / op datse niet en putrificeren deur groote lang-duerende vochtigheyt / 't gene datmen neerstelijck beleeren moet in dese mem-

bzane dan in 't blee seh/ om datse drooger dan nature is/ waerom sy meer ietsel deur de dochtichepdt ontfanght/ ende oock om datse so by de herssenen light. Men moet dan die membzane supberen / ende 't gheronnen bloedt weeh-nemen/ isser eenigh daer op liggende/ applicerende metten eersten yonigh dan rooseu met olye dan rooseu/ want als Galenus seydt inden thienden boeck vande simpel Medicamenten/die olye dan rooseu die goet ende wel gemaeckt is / en is in sulcke accidenten niet te verbeteren / maer men moetse een luttel meer dan lacu applicerem: daer toe is oock seer goet 't bloet dan een duyve al warme daer op gedaen/ oft oock die muscilage van fenigrieck/ ende noch ander remedien die Galenus inden sesten Boeck Methodi beschrijft: Maer als pia mater gewont is/ daer op is seer goet appliceren 't sop dan nepita oft katten kruyt/met meel dan gedrooghde Gerste gemengelt/ende alsser bloet dan bloede is/men sal 't medicament daer toe gebruycke dat dan twee deelen Aloes/ ende een deel wieroock met wit dan een eye gemengelt/ gemaeckt is / applicerende dat met hayr dan eenen hase/ want dat stelpt t' eenemael het bloedt/maer Galenus verandert somtijdts de compositie dan dit medicament/ doende daer toe somtijdts meer wieroock / somtijts minna dat de menschen vochtiger of drooger zijn van nature. Ick hebbe in sulcken saken seer goet gebonden ende dickwils geexperimenteert het Crocus Martis dat bereyt is naer de leeringe dan den hoog-geleerden Doct. Paracelsus in sijn groote Chirurgije/ die wy dit jaer oock/ uyt de hoochduytsche tale in onse Nederlantsche/ tot profijt dan alle goede Chirurgijns overgeset hebben.

Hippocrates.

Het been dat inde wonden in 't hooft separeren sal van d'ander beenen, 't zy dat so gequetst zy, datmen in hem den slach siet, oft dat anders seer bloot is, dat separeert hem om dattet seer dorre ende sonder bloet is; Want het bloet verdrooght

drooght uyt dat been deur den tijdt, ende deur veel medicamentē: Maer het ſepareert hem veel eer alſmen de wonde haeſt ſuyvert oft mondificeert, ende voorts de wonde ende 't been droogt meer oft min. Want om dattet haeſtelijck verdrooght, daeromme ſcheydet ſonderlinghe van het ander been, dat noch bloet ende leven heeft, om dat 't ghene dat verdrooght is, ende ſonder bloet, ſeer diverſch is van 't gene dat bloet ende leven heeft.

Haſſardus.

Alſt been bloot is/het wort deur die locht gealtereert/ ende het mach met vleeſch niet bedeckt worden/noch die wonde geincarneert/ voor dat ſulcke alteratie gheſepareert zy/ daeromme iſt goet datmen maecke dat terſtont ſepareere/ 't ghene datter te ſepareren is/ 't welcke geſchiedt deur die boven-geſchreven verdroogende medicamenten. Nu ſegt Hippocrates/ alſt been ſonder bloet is dattet hem ſepareert/ ende wordt dorre ende ſonder bloet/ deur hem ſelven metter tijt/ ende deur die applicatie vande ſeere verdroogende medicamenten die 't bloedt upt ſupgen ende verteeren/ ende die moetmen gebruycken min oft meer efficerende/ naer die nature van den menſchen.

HIPPOCRATES.

In alle beenen die gecontundeert zijn, en innewaert gedrongen, die meeſt gebroken zijn, of breet deurſnedē, iſſer min perijckel als die membrane niet gequetſt en is, ende die met meer fiſſuren oft ſcheuren, ende breeder innewaerts gebroken zijn, die zijn noch min perijculeus, ende beter om uyt te krygen: ende ten is niet van noo-

de sulcke te openen, oft perijckel aen te doene om uyt te nemen, eer sy van selfs hun uyt-worpen: 't ghene datse doen alst vleesch van onder uytwast. Want het wast uyt die tafelen van't been ende van 't ghesont been, ist dat alleenlijck die bovenste tafele corrumpeert. Deur sulcke middel sal 't vleesch terstont wassen, ende de beenen sullen separeren, te weten, alsmen haest die wonde tot suppuratie ende mondificatie brengt, ende als 't gheheel been in ne ghesoncken is, alsoo dat de onderste ende bovenste tafel inghedronghen zy op de membrane: alsmense also cureert oft handelt, de wonde gheneest ende de beenen separeren haest.

Hassardus.

De oorsake waeromme dat minder perijckel is / als die beenen meest gebroken sijn / ende open / dat is om dat tet etter oft materie die bergadert op Dura mater beter uytganck heest / ende daeromme en ist dan geenen noode 't been te openen. Ende oock deur sulcke fracturen woydet bloet / dat somtijdts in 't been obertolligh is / (gelijck inde kinderen geschiedt) waer deur 't been corrumpeert / benomen. Voorts alle de stucken dan 't been / die uyt behoorzen ghenomen te sijn / separeren hun dan selfs sonder eenighe kracht daer toe te ghebruycken / want 't vleesch dat dan onder wasset dat expelleertse / ende sulcken vleesch wasset dan die vleesch-achtighe substantie ende aderkens / sighghende tusschen beyden die tafels / daer 't been spongieus is / ende vol sulcker substantien / ende als d'onderste tafel niet ghequetst en is / ende niet en separeert / soo komt die incarnatie dan daer / maer als beyde de tafelen uytkomen ende separeren / dat woydt dan ter spoen rondtomme gheproduceert.

HIP-

HIPPOCRATES.

De beenen vande kinderen zijn dunder ende morwer, om datſe meer bloedts hebben, ende ende ſijn hol, niet hart, noch dicht, noch ſterck: ende als ſy van ghelijcke wapen oft gheweer, oft oock minder aleens gequetſt zijn, oft oock noch min: het been van een jonck kindt corrumpeert meer, ende eer dan van een ouder, ende is de wonde doodtlijck, hoe het kint jonger is, hoe dat eer ſterft.

Haſſardus.

De hitte ende vochtigheydt zijn oorſake van alle corruptien/daeromme hoe den Cranion hitter ende vochtiger is/hoe dat eer ende meer corrumpeert/ende de kinderen lichamen in alle hun partijen ſijn vochtigher ende hitter/ daeromme corrumpeert het Cranion in henlieden lichtelijcker ende meer: Daeromme als ſy doodlijck ghewont zijn/hoe ſy jonghер zijn/ hoe ſy eer ſterben: Want alſt been etterachtig ende gecorrumpeert is/ſoo corrumpeert oock die Membranen/ ende die herſſenen/ ende doot den menſche.

HIPPOCRATES.

Ende alſt been bloot is, men moet neerſtigheydt doen om te kennen datmen metter oogen niet ſien en kan: ende oft been gebroken is, ende gecontundeert, oft ghecontundeert alleene, ende oft inden ſlagh eenighe contuſie is oft fiſſure, oft alle beyde, ende is 't been in eenighe van deſe manieren ghequetſt, men moet 't bloet uyttrecdeurborende 't beē met een kleyne Trepane, ende wel toe ſien. Want 't been is in de jongers veel dunder dan in de volkomen menſchen.

Haſſardus.

Als wp ſien deur 't gene dat wp ons te voren op veel plaetſen geleert heeft datmen Trepaneren moet/men ſal ¶ dat met een kleyne Trepane doen/want die groote ende ſware zijn in die teere beenen ſorghelijck: ende in't trepaneren men moet ſomtijdts de Croone of Trepane afnemen/ende ſien hoe diepe datmen is/ op datmen die membrane niet en quetſe / want dat Cranion/is in die kinderen veel dunder dan in ander lieden/ maer om ſulcke ſorghe te ſchouwen / zijn de Trepanen ſeer goet / die voren ſmalder ſijn dan achter / als wp in 't eynde van deſen Boeck de fayme ende Figure ghegeven hebben/want ſy en konnen deur 't Cranion niet ſchieten / ende hebben noch een ander deught/dat is/datſe altijts het ſtuck beens met hun uytbrengen/ſo dat van noode en is eenigh Elebatorium te beſigen.

HIPPOCRATES.

De ghene die van eenighe wonde in 't hooft ſterven ſal,ende diemen niet gheneſen en magh: ¶ ſalmen deur deſe teeckenen kennen dat hy ſterven ſal,ende voorſegghen 't gene datter geſchieden ſal. Want deſe navolghende dinghen komen hem toe: Als yemandt ſiet dat 't been ghebroken is, 't zy met fiſſure oft contuſie.oft in eenighe andere manieren, ende dat hy dat deur ſijn dwalinge niet en ſchrabt oft trepaneert, ghelijck oft van gheenen noode en ware. Inde Winter meeſtendeel voor den veerthienſten dagh, ende inde Somer na den ſevenſten dag,ſal hem de Kortſe aen komen,ende als ſy ghekomen is, de wonde verlieſt haer verwe,ende gheeft luttel materie,ende 't gene dat in haer ontſteken is,dat verſterft ende wort ſacht ende ſlijmachtig,ende gelijck vleeſch:

dat

dat gheſont is van doncker ende lootachtighe verwe, ende dan begint 't been te corrumperen, ende wort ſwart, ten leſten bleeck oft ſeer wit. Ende alſt gheſupureert is, daer comen puſtulen A inde tonge, ende die Patient verlieſende ſijn verſtant, ſterft. Vele die krijghen oock convulſie oft B ſpaſme in d' een zijde van den lichame. Want is die wonde op de ſlincker zijde van 't hooft, dat ſpaſme komt henlieden in de rechter zijde van 't lichame: Maer als ſy ghewont zijn in de rechter zijde van 't hooft, dat ſpaſme oft convulſie comt henlieden in de ſlincker zijde van den lichame. De ſommighe vallen in popelſie ende ſterven alſoo: inde Somer voor den ſevenſten dagh, ende inde Winter voor den veerthienſten dagh. Ende deſe teeckenen komen in een oude, ghelijck een verſche.

Haſſardus.

Alſt been gheſcheurt is/ ende die Meeſter dat niet en trepaneert oft anderſins en opent: daer toe komen die quade teeckenen die hy hier beſchreben heeft / ende als die altemael toekomen/oft een groot deel/ſy zijn een ſeker teecken van de doodt: maer die koortſen komen ſomtyds C nietten eerſten dan en zijn ſy niet ſo ſorgelijck/ als de gene die naemaels komen/ want in 't begin ſel komen de koortſen deur de ypne/ende om dat d' inflammatie begint/ maer als ſy naer den ſevenſten dagh aenkomt (in dē welcken tijt d' inflammatie pleegt te ceſſeren) het is een quaet teecken: Want het betreeckent dat de herſſenen oft zijn Membranen geaffecteert zijn/ende datter materie is/ die D gheenen uptganck en heeft / dewelcke corrumpeert ende maeckt die koortſen / ende dat gheſchiet eer inden ſomer/ dan in de winter/ want die humeuren corrumpeeren eer inden ſomer/deur de onnaturelijcke hitte/die dan grooter is / inden winter worden ſe langher ſonder corruptie behouden deur de naturelijcke hitte / die alſdan ſtercker is.

Al-

Alsoo beeftmen geobserbeert/ ende noch dagelijcks experimenteert/dat de koortsen aen komen naer den sebensten dagh/ende inden winter booz den beerthiensten dagh/ in de middel tyden/ als in den herbst ende Lente/ tusschen d:n sebensten ende beerthiensten/ eer of later/ naer dat den tijdt hitter is/ oft meer eenighe vande voorschreben tyden nakende. Hy heeft hier geset den 7 ende beerthiensten dagh / in de welcke de nature pleget de sieckten te verwinnen / oft verwonnen te spne / daeromme in den Somer de koortsen en komen niet aen booz den sebensten dagh / ende in de Winter booz den beerthiensten/ dat is / eer den beerthiensten dagh deure zp / in de middel tyden/den neghensten oft elfften dagh die van sulcke nature zijn / als den sebensten ende beerthiensten. Waer toe komen noch ander toeballen/ die ghegenereert worden deur den affect/ende inflammatie vander herssenen/dewelcke wast / ende hoe sp grooter is / soo veel te sorghelijcker ende quader is sp / als die inflammatie dan vermeerdert is/ende verandert in gangrenam/ de wonde verliest haer verwe / om dat die humeuren meer Cholerick worden / ende die natuerlijcke hitte versterft allenskens. Waer komt oock minsanies ofte materie dan te vozen/om dat die natuerlijcke voedende kracht krancker is/ ende die humeuren loopen innewaerts / den cranion F wozt swert/ deur de groote inflammatie / ende als hy al gecozrumpeert is/wozt hy wederomme wit/ 't ghene dat oock in 't hout datmen brant gheschiet. Want eerst deur 't vper wozt hy swart/ende daer naer als hy tot assche G verbrandt is/wozt hy wit. Waer komen oock puskulen oft bleynen op de tonghe deur de ghemeynschap van de tonghe / ende partijen vanden monde metter herssenen/ hoe wel dat onse Chirurgijns dat selden gheslen hebben/want sp besien de tonge vanden patienten niet/sonderlinge als sp rasen ende by der doodt zijn: Die sanies oft materie sinckt van de herssenen inden mondt ende tonghe/ ende als sp daer is deur haer bytende nature/ sp maeckt sulcke puskulen / ende als dat gheschiet/ 't is een teken datter veel materie inde herssen is die 't verstant oock benemt. Als dese accidentē toekomen het isser mede gedaen/niet nochtans alsser maer een oft twee en zijn

maer

maer als sy altemael daer zijn oft ten meestendeel / oft immers de quaetste: want als die kortsen alleene komen / oft eene van die boven-ghenomde teecknen / hy wilt (als hy hier naer verklaert) datmen terstont 't been trepane / 't ghene dat hy niet doen en soude / waert datter geen hope meer en ware. Daer en boven verliest den patient zijn verstant ende memorie / ende valt dickwils in popelsie / 't welcke een seer quaet teecken is / want dat verthoont dat de herssenen ghequetst zijn / ende oock in spasme oft convulsie der contrarie / oft ander spde daer hy gewont is / ende dat deur de pijne ende weedom van de wonde / ende oock om dat die humeuren ende geesten natuerlijck loopen tot de gewonde partije / ende also verdroogen ende ydelen de gesonde partije oft spde / om datter geen voetsel gesonden en wort / alsmen oock siet gheschien in 't Paralpsis.

Hippocrates.

Daeromme als ghy siet dat de Kortsen den Patient aenkomen oft eenighe andere teecknen, ghy en behoort niet te beyden, maer 't been te trepaneren tot aen de membrane, ofte met een instrument deurschrabben, want mé macht lichtelijcker deurboren oft schrabben. Voorts de reste sal men cureren naer datmen sien sal dat van noode is, hebbende acht op 't gene datmen voor handen heeft.

Hassardus.

Als metten eersten inde fracturen oft scheuren van den Cranion de bequame handelinge oft curatie niet gevoorboort en is / ende dat de kortsen daer naer aenkomen oft eenige vande bovengeschreven accidenten oft teecknen / men mach niet beyden van trepaneren tot dat die ander teekenen oock aen komen: want dan en souder geen hope meer zijn / te weten / als de herssenen corrumperen / maer

maer terstont doen 't gene dat men behoorde in 't beginsel binnen den derden dagh gheda en te hebben/ alst been uptgesneden is/de materie die op Dura mater ligt / heeft uptganck/ ende 't been datmen trepaneert/ en altereert niet noch en geboelt geen letsel. Met wat Instrument datmen dat doen moet/hebben wp in 't leste gefigureert/ de oorsake waeromme dat sulck been lichter ende beter om trepaneren oft schrabben is / dat is/ om dat het begint te altereren / ende daer deure worden nieuwe: alst been ghetrepaneert is / men moet voorts doen 't ghene dat totter curat te behoort/ ende ten is niet genoegh dat men met bequame remedien de wonde handelt/maer men moetse ook te hulpe komen teghen die Accidenten die daer toe vallen.

Hippocrates.

Als inde wonde in 't hooft, het zy datmen getrepaneert heeft oft niet, 't been bloot is, ende een root geswel hebbende de nature van Erysipelas, in 't aensicht, ende in beyde d' ooghen oft in die eene comt, 't welcke alsmen tast pijne doet: ende datter ook Kortsen toe slaen met huyveringe, ende de wonde aengaende 't vleesch wel te passe is, ende ooc 't been, ende de partijen om-ligghende de wonde, uyt-ghedaen alleene 't geswel van d' aensichte, alsser gheen ander faute oft dwalinghe en is gheweest in de maniere oft regiment van leven, soo moetmen die Patient purgeren met een Medicament dat die cholera movere, ende als hy soo gepurgeert is, die Kortsen blijven achter ende 't gheswel vergaet, ende hy geneest, maer men moet dat Medicament geven na de kracht van den Patient.

Hassardus.

Dese nument oft Erysipelas teghen den epsely der naturen/

turen/wordt meestendeel ghegenereert van cholera / die deur haer bytende kracht/ende deur die spanninge/ppne aen doet/ende als sy corrumpeert/ sy maeckt kortsen ende groote hytberinge. De Cholera wort in d'aensicht ende oogen gesiet/ als de nature van 't hooft sterck is. Ende als de wonde wel gaet/ ende sonder accidenten is/ ende datter alleene sulcken accident in d'aensichte komt/ sonder eenige foute in 't regiment van leven/ maer dat al ghewacht is ghewerst/ na de epsch van der quetsure/men moet die cholera purgeren/want sy is een oorsaecke van dat Erysipelas/en dat moet gedaen zijn na dat den Patient ghepurgeert ende genatureert is: ende als den Patient ghepurgeert is/d'oorsaecke is benomen/daeromme blijft oock de kortse achter/ etc. ende den Patient wordt ghenesen.

HIPPOCRATES

Voorts aenghaende het trepaneren, als den noodt daer toe dwingt dattmen dan doen moet, dat moetmen wachten ist dat ghy metten eerstē de curatie aen neemt, ghy en moet niet terstont 't been deurbooren tot aen de membrane, want ten is niet goet dat de Membrane langhen tijdt bloot zy, om datse daer deur grootelijcks ghekranckt wort ende ten lesten putrificeert ende versterft. Daer is noch een ander perijckel, alst been deurboort is, ende dattmen hem terstont af neemt van de Membrane, dat is, dat ghy met die Trepane de Membrane quetst, maer men moet alst bycans deur geboort is, ende 't been hem roert, op houden, ende laten 't been van selfs separeren, want in 't been dat deurboort is ende daer ghelaten, en magh geen quaet gheschieden. Want 't ghene datter blijft wort gheextenueert. Voorts salmen de reste cureren na dattmen sien sal dat de wonde alder bequaemst is.

Hassar-

Hassardus.

Hippocrates leert ons als wp metten eersten tot den Patient gheroepen sijn / wat wp in 't trepaneren doen moeten: want als ons den Patient metten eersten niet bevolen en is/hp leert ons hier nae hoe dat wp daer mede handelen sullen/'t ghene dat hp oock te vozen gedaen heeft/bedelende datmen 't been terstont deurboozē soude tot aen Dura Mater / alsser quade teeckenen aen komen/maer alst in 't begintsel is/men behoozt niet ten eersten te trepaneren tot aen de membzane om twee redenen/d'eerste op dat de membzane wesende ontdeckt/niet
A en swelle ende putrificere: Want alle dingen die ghewoonе sijn besloten ende bedeckt te spne/als sp ontdeckt sijn/ deur de onghewoone locht wozden sp ghealtereert / ende cozrumperen / ghelijck wp sien van den Omentum / alst deur eenige wonde in den hupck uptkomt/maer het cozrumpeert noch veel eer om dat het dochtigher is. Daeromme en behoozt men de membzane niet langhe sonder 't been ontdeckt te laten.

B De ander redene is/ om datmen die Dura mater niet en quetse / alsmen metten eersten trepaneert of open doet/ maer alsmen dat achternaer doet/ het is sonder sozge/ om dat de membzane meer gesoncken is van 't been/ als Galenus verklaert sexto Methodi.

Dat zijn de redenen / waeromme Hippocrates wilt datmen met den eersten 't been niet t'eenemael deur en booze/ maer soo diepe/ tot dat hem roert/ want de nature sal hem wel boozts separeren ende expelleren / deur 't Vleesch datter van onder wast: Maer waer sijn nu de gene die dese leeringhe volgen? Sp nemen van in 't begintsel als sp trepaneren 't been t'eenemael upt / latende de Membzane bloot: maer dat quader is / daer sijnder noch luttel die hier inne dwalen: Want den meesten hoop en willen niet trepaneren binnen den derden dag / maer henlieden dunckt genoegh te wesen datse dat doen in de Somer binnen den sebensten dagh / ende in de Winter binnen den veertbiensten. Maer Hippocrates leert ons klaerlijck in hoe groote perijckel dat die patienten daer deur

deur komen / als hy beschrijft die toevallen die den Patient aen komen/ende wy sien oock by daghelijcksche experientien sterben / de gene die metten eersten alsoo niet gecureert en zijn.

HIPPOCRATES.

Alsmen trepaneert men moet somtijdts de trepane afnemen ende int coude water steken, want als sy verhit is, sy verdrooght, ontsteeckt ende verbrandt 't beē, ende maeckt datter meer van 't been afgaet, met deurboren, dan datter afgegaen soude hebben. Ende ist dat ghy 't been t' eenemael deurborē wilt tot aen de membrane, ende daer na uytnemen, ghy moet oock dickwils de trepane afnemen, ende in coudt water steken. A

Hassardus.

Als die trepane oft kroone in 't wercken heet wordt/ sy verhittet been oock/ ende al dat te heet wort/ dat verdrooght/ende 't cranion verdrooght oock daer deur/ende breeckt ende separeert meer dan 't behoort/als wy boven verclaert hebben/dat de separatie geschiet om dat 't been drooge ende sonder bloet wert/daeromme moetmen oock de trepane dickwils afnemen/en int water verkoelen.

HIPPOCRATES.

Maer ist dat ghy metten eerstē de curatie niet aen en neemt, maer den patient eerst by een ander geweest hebbende, daer naer u bevolē wort, ghy sult met een scherper trepane 't been moetē tot aen de membrane deurborē, nemende dickmael die trepane af, ende sien oftet met eē prouvette tenterē over al inde snede van der trepane: B

Want 't been dat gecorrumpeert oft gealtereert is, wort eer deurboort, ende dickwils geschiedet dat 't been niet dicke en is, sonderlinghe als de wonde in 't hooft is, daer de beenen alderdunst zijn, daerom moet ghy wachten dat ghy int trepanen niet en dwaelt: Maer daer ghy sien sult dat 't beē alder-dickst is, daer suldy altijts de trepane sertē, proevende dickwils ende roerende het beē om dat uyt te nemen. Ende alst uytghenomen is, sult ghy voorts cureren na dat ghy sien sult dat de wonde betaemt.

Haffardus.

Het geschiedt somtijdts dat die meester totter curatie banden patient/metten eersten niet geroepen en is/maer daer na als den noot dwingt datmen 't been ten eersten afnemen moet vander membrane/te weten als die quade teekenen die hy boven verklaert heeft aenkomen/ ende in dese sake moeten wy doen/ 't ghene dat hy ons hier beveelt/want die precepten zijn alle om te wachten dat wy duram matrem niet en quetsen: Want daer deur komen inflammatie ende perijckel van de doot/ende sonderlinge als 't been ghealtereert is/moeten wy dickwils met die proubette tenteren die diepte ende snede vande trepanen: Want 't been en is alsdan niet soo hart als het ghesont been/wy moeten ook toesien in wat partije van 't hooft dat wy wercken/ want ghelijck hy in 't beginsel van desen boeck verklaert heeft dat cranion is ongelijck van dickte.

HIPPOCRATES.

Maer ist dat ghy van eerst daer toe geroepen zijt, ende ghy wilt 't been trepaneré ende vande membranen separeren, ghy sult ook metter prouvetten onderzoecken de snede vander trepanen

nen, ende altijts daer 't been alderdickſte is, die trepane ſetten, ende roeren 't been om dat uyt te nemen.

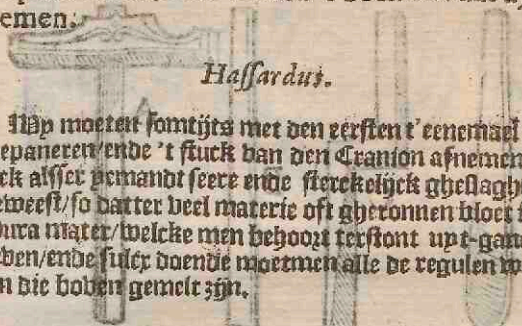

Haſſardus.

Wy moeten ſomtijts met den eerſten t' eenemael deur trepaneren/ende 't ſtuck dan den Cranion afnemen: gelijck alſſer yemandt ſeere ende ſterckelijck ghelaghen is geweeſt/ſo datter veel materie oft gheronnen bloet is op Dura mater/welcke men behoort terſtont uyt-ganck te geven/ende ſulex doende moetmen alle de regulen wachten die boven gemelt zijn.

HIPPOCRATES.

Maer als ghy de trepane ghebruyckt oft beſight, wacht datſe niet deur en ga tot aen die membrane, maer (ghelijck boven gheſeyt is) ghy ſult altijts eē dunne partije van 't been noch daer aen laten.

Haſſardus.

Deſe regulen ſijn boven dan Hippocrates gemelt geweeſt / maer om dat hy die maniere dan trepaneren oft dan 't Cranion te openen ghegheven heeft: Wy hebben hier op 't leſte/als wy boven belooft hebben / ſommighe ende verſcheyden trepanen/ende de beſte dienen hedendaeghs beſight tot ſulcker operatien/met ſommighe andere inſtrumenten daer toe dienende/ghefigureert: op dat hen alle Chirurgijns met ſulcke inſtrumenten / om desnoots wille ſouden verſien: Wy en hebben hier by die dillen ende ander boren die de ouders plegen te gebruycken/niet geſet/ om datſe tot deſer operatien onbequame zijn. Van deſen naerbolghende trepanen behoort een Chirurgijn wele te hebben/ groote/ kleyne/ ende middelbare.

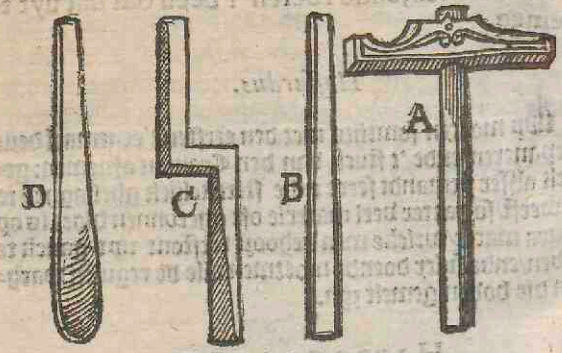

A. Dit is de figure van den Hamer / om in 't hooft te wercken / de welcke behoort te wesen van loot ende swaerachtigh ghemaeckt / ende noch met wolle laken overtrocken.

B. Is eenen rechten pseren beptel om in 't hooft te wercken.

C. Een ander die krom is / ende daeromme bequamer / om 't been te schaben sonder 't vleesch te quetsen.

D. Een hol beptel oft goutge die goet is als 't been seere ghebrooken is / om soo veel van 't been te nemen / als van noode is / om den Lenticulare inne te brengen.

E. Den

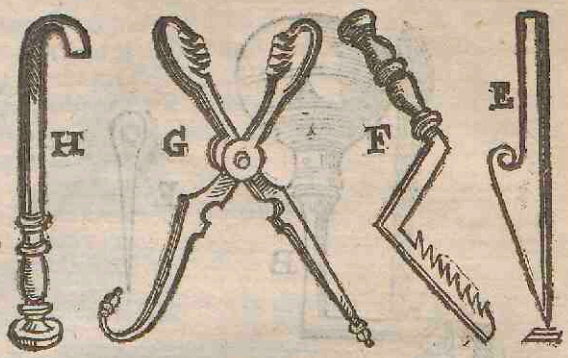

E. Den Lenticulare / so seere van Galeno ghepresen om datmen daer mede sekerlijck ende met den voorsz Hamer afsnyden mach van 't been / 't gene dat van noode is / sonder de membrane te quetsen.

F. Den Elevatorium om die inghesoncken beenen op van die herssenen te heffen.

G. De tange om de stucke beenen af te trecken die van noode zijn af te nemen.

H. Den Raspatorium of schrabber daer wy in desen Boeck afgesproken hebben in verscheyden plaetsen.

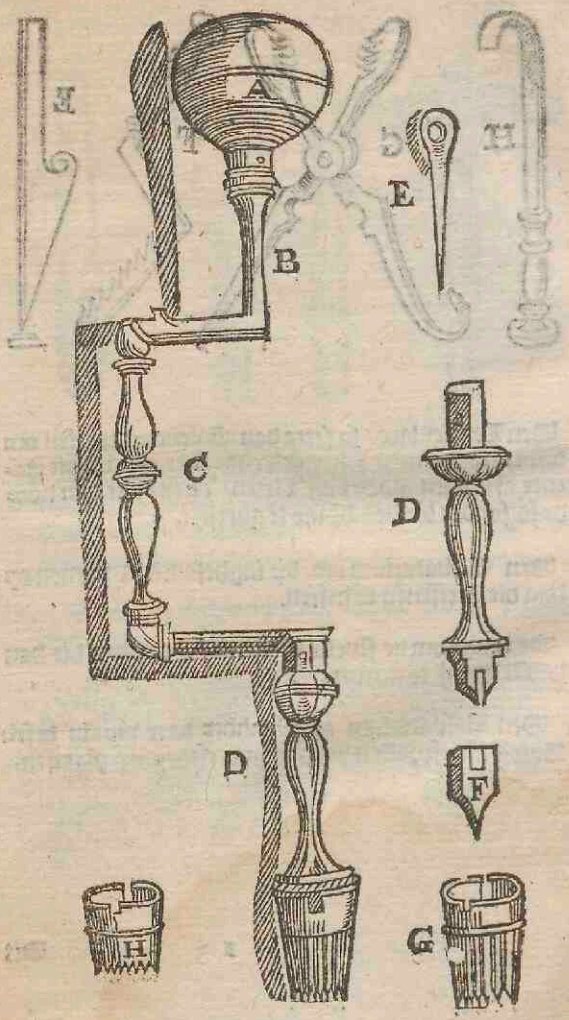
A
B
C
D
D
E
F
G
H
H
H

Dit is de figure van de beste Trepane oft kroone diemen hedensdaeghs gebruyckt/ met alle haer bysondere partijen oft stucken: Maer dit moet ghy weten als ghy met dit instrument werckt / dat ghy moet een borstelken gereedt hebben / om de kroone dickmaels daer mede ende met kouden water schoon te maecken ende te suyveren.

A. Is den appel draeyende boven op 't boor.

B. 't Lichaem van 't boor.

C. De handhave de welcke oock draeyen moet.

D: Het stuck daermen de kroone aenvoeght / de welcke in't lichame van 't boor vast gemaeckt wort/ met die yseren pinne E.

F. Is de punct diemen besight ende appliceert in 't trepaneren/ so langhe tot dat de kroone diepe genoeg gevat heeft in't been/ daer na neemtmense af.

G. Is de kroone oft saghe.

Item van dese kroonen moetmen vele hebben / groote/ kleyne/ ende middelbare / de welcke al passen moeten op dat stuck D.

Item met dit selve boor machmen oock de ghemeyne kroone orbooren/ dewelcke gemaeckt is als een saghe/ alleenlijck van voren suydende/ ende niet ter syden/ gelijck die eerste/ als hier de Figure H is.

Regi-

Regiſter, vanden principaelſten inhout, om elcx byſonder lichtelijck te vinden, op haer Pag: aengewesen, ende met A. B. letteren op de kant aengeteeckent.

A

Werkens inde Membranen ende inde herſſenen komen wel te herſten / het been ende vleeſch nochtans heel blijvende. A Pag: 23

Alle vochtigheydt ende den Wijn wordt verboden inde Wonde des hoofts. A. 35

B.

Beenen die bloot zijn worden door de Locht gealtereert. A. 54

Bindinge des hoofts en mach niet ſtijf ſijn. B. 40

't Been altereert in den Somer meer dan inden Winter. B. 46

't Been dat getrepaneert is en moet niet terſtont uptgenomen worden. B. 66

't Been ende de ſuture bloot zijnde / maeckt den patient ſeer bevijl. B. 16

't Been ſepareert / om dattet doore ende ſonder bloedt is. A. 54

't Been wort ſuppurerende door inflammatie ende verhittinge. A. 51

C.

Cathaplaſma die lenitijf zijn / ende retentive legaturen worden ſomtijts gebruyckt. B. 41

Cataplaſma ende linamenten worden verboden in hooft wonden. C. 37

Cathaplaſma om op 't hooft te leggen. A. 44

Cathaplaſma ſalmen niet op de Wonden legghen / maer op die partyen comſomme de wonde. A. 39

Cathaplaſma wordt ghebruyckt alſmen diſſectie doen moet. A. 40

Cepha-

Cephalica pulbis. B. 36
Cephalica ofte verdzooghende medicamenten / worden gebzuyckt alst ghebeent bloot is/ ende alsmen vleesch genereren wilt. C. 51
Cephalica wanneer die gebzuyckt sullen worden. A. 44
Commissuren der Menschen hoofden zijn seer diversch. B. 3
Contusien des huyts ende geronnen bloet moet neerstig gecureert worden / oft daer komen quade accidenten af. A 1
Contusien haer species zijn veelderley. A. 19
Contusien met wonden moeten terstont tot suppuratie gebracht worden. C. 51
Coortse komende moetmen terstont Trepaneren. B. 61
Coortse met den eersten komende/ is soo periculeus niet als die na komt. C. 59
Coude in het bloote gebeente schadelijck. A. 37
Cranion bloot ofte ontdeckt zijnde/ de natuerlijcke hitte verbliecht. B. 27
Cranion heeft tusschen beyde de tafels aderkens vol bloets. A. 11
Cranion heeft twee Tafelen. A. 10
Cranion is tusschen het voor-hooft ende derter alderdunste. C. 11
Cranion mach selden scheuren sonder Contusie. C. 19
Cranion niet bloot zijnde / men behoort dat niet te blooten al isser fissure ofte fracture/ ten ware datter eenige quade accidenten toe vloeghen. C. 28
Cranion scheurt somtijdts op een ander plaetse dan daer de wonde is. A. 22
Cranion sinckt ofte wort selden innewaerts gedzongen sonder fissure. B. 20
Cranion wordt geboedt door die Aderkens die tusschen beyde de Tafelen zijn. B. 11
Cranion wordt in drie manieren ghebroken ofte ghescheurt. A. 17
Cranion wort inde futuren lichteliick gheopent ende gebroken. B. 33
Cranion wort wel ghebroken met merckelijcke ende onmerckelijcke fracturen/fissuren/ende contusien. B. 29

Cranion wort wel geſcheurt ſonder eenighe Wonde in de hupt ofte diepſch. B. 27

D.

Dickſte been des hoofts is het Os occipitale. A. 13
Diſſectie ofte ſnydinghe in wat Forme dat gheſchieden ſal. B. 44
Diederhande wonden des hoofts ofte voorhoofts diemen openen moet. B. 42
Dura mater moet verdooght ende gheſuyvert worden alſt been afgenomen is. A. 52

E.

Eriſipelas in't Aenſicht ende Oogen komende/ſo moetmen die Cholera purgeren. C. 62
Etter oft materie en moet op die Membranen niet blyven leggben. A. 23

F.

Fiſſuren die met het ſchrabben niet upt gaen / moeten getrepaneert worden. B. 50
Fiſſuren moeten geſchrapt zyn. A. 49
Fiſſuren ofte fracturen konnen wel gheneſen worden ſonder eenige inciſie. A. 27
Fiſſuren zyn ſomtyds ſoo klepn dat ſy niet gheſien en kunnen worden. B. 19
Fracturen diemen niet trepaneren moet. D. 23
Fracturen diemen trepaneren moet. C 23. A 34
Fracturen ende fiſſuren diemen niet ſien en kan hoe dit gebonden ſullen worden. C. 45
Fracturen ofte fiſſuren op de ſuturen zynde / is quaet om kennen. A. 32
Fracturen ofte Fiſſuren ſpecien zyn veelderlep. A. 19

G.

Galenus ghebruyckte de Cephalica dan't begin tot den eynde toe. D. 51

Gale-

Galenus heeft sommighe sien ghenesen die in de herssenen gewont waren. A. 13
Gecontundeert blepsch moet in Etter verkeeren. B 30. B. 52
Genesinge der wonden moet door verdroogende Medicamenten geschien. A. 53
Geweeren die het ghebeent scheuren / byeken ende Contunderen. A. 30
Geweeren die scherp zijn en contunderen niet. C. 31
Geweeren die 't gebeent quetsen zijn tweederlep. D. 31
Groote Fracturen en hoefmen niet te Trepaneren. A. 56
Groote Fracturen zijn soo periculeus niet als de kleyne. A. 56

H.

Hayr inde Wonden leggende / ende door ghesneden zijnde/ is een teycken dat het gebeent gequetst is. A 26
Herssenen zijn aldermeest tusschen het voorhooft ende den verter/ende alderminst in 't achterste des hoofts. B. 13
Historie van een die inde herssenen gewont was. B. 14
Historie van een Patient die buyten sijn verstant lagh. B. 46.47
Hitte ende vochtigheydt zijn oorsaken van alle corruptien. B. 57
Hoofden der menschen zijn seer ongelijck. A. 3

I.

Inckt wort op 't Cranion ghebruyckt om de fissure te kennen. B. 49
Inflammatie des vleeschs verwerckt inflammatie in 't ghebeente. A. 50
Inflammatie pleegh nae den derden dagh te wennen. A. 46
Instrumenten daer de wonde mede ghedaen is/moeten wel geconsidereert worden. C. 16

K.

Kinder beenen zijn mozwer/ ende hebben meer blaets in haer / ende daeromme corrumperen sy eer als in oude Menschen. A. 57

L.

Linamenten maken de Wonden grooter. A. 38

M.

Maniere hoemen trepaneren sal. C. 57
Medicamenten om op dura mater ende pia mater te appliceren. B. C. D. 54
Menschen nature varieert die cure. 55

O.

Os Sfeneosum is het alderweeckste been des hoofts. A. 12
Oberbloedigh vleesch wast om dat de Wonden niet genoegh verzooght en wort. A. 53

P.

Partijen des hoofts daermen snijden mach ende daermen niet snijden magh. D. 42
Patient moet selfs gevraeght worden in wat manieren dat hy ghequetst is ghewonden. A. 27
Perijckelis grooter als den slagh in de suturen is als in ander partije. A. 33
Pericranion komen te inflammeren / is seer periculeus. B. 23
Pericranion moet dickwils door gheseden zijn om de pijne ende inflammatie te benemen. B. 36
Pericranion bloot zijnde moet getracteert worden als oft het gheeonte bloot was. A. 36
Pia mater gewont zijnde wat Medicamenten datmen dan gebruycken sal. D. 54
Pustulen op de Tonge. A. 59

R.

Raspatorium ofte schrabber/wanneer ende waertoe datmen hem gebruycken sal. B. 44
Rechten tempus gheseden zijnde so spasmeert den sinckten en contracte. B. 43
Redene waeromme de Cortse door ende na den sevenden dagh aenkomt. C. D. 59

Redene waeromme het Cranion swaer ende wit wort. F. 61
Redene waeromme de nature het Cranion tusschen beyde spongieus heeft gemaeckt. C. 10
Redene waeromme de pustulen op de Tonghe komen. G. 60
Redene waeromme den Sanies ofte Etter mindert. E. 60
Redene van paralisie ende apoplexie. A. 61
Repercussiven werden op 't hooft verboden. A. 41
Retentive Ligature worden somtijts gebruyckt. B. 41

S.

Spasmus komt gemeenlijcken in de contrarie zijde der Wonden/ende waerom dat dat geschiet. B. 58. A. 61
Spasmus komt wel door vercoudinghe der herssenen. B. 37
Suture ghewandt zijnde ist perijckel grooter dan in andere partijen des Cranions. A. 33
Suturen moeten in 't Trepaneren ghewacht worden. B. 34
Suture sagittalis loopt wel dweers over het Os coronale tot aen de Neuse. C. 4

T.

Tempora zijn periculeus te snijden. A. 43
Tepckenen ende simptomata van swaere quetsure. A. 31
Tepckenen van een Fracture ende Fissure in 't Cranion. A. 48
Tepckenen waer aen datmen kennen sal een die van een hooft-wonde sal sterven. C. 58
Trepaneren en mach op de Suturen niet geschien. B. 34
Trepaneren is seer te schouwen daer 't niet van noode en is. B. 24
Trepaneren moet binnen drie daghen geschien alst heet Weder is. A. 45
Trepane moet in 't Trepaneren dickwijlen afgenomen worden/ende Redene waeromme. B. 57. A. 69
Trepaneren moet licht zijn in dunne ende in jonge Kinder heenen. A. 58

Trepaen sal geset worden daer 't been dickste is. C. 63

V.

Verdroogende Medicamenten doet 't been haest separeren. B. 55
Vertighept is 't geheent schadelijck. A. 36
Vindinghe der Fissuren ende fracturen diemen niet en siet. C. 45
Vleesch wort geproduceert uyt de Tafelen des Cranei. B. 55

W.

Wanneer datmen Cathaplasmen ende Carpije gebruycken mach. A. 44
Wanneer men de Fissuren schrabben moet. A. 49
Wanneermen het Cranion tot aen de Membrane doorboozen ende het been uyt nemen sal. B 66. C 67
Welcke Wonde open gesneden moet worden. C. 41
Winter is beter dooz die doodelijcke in 't hooft gewonde zijn dan de Somer. A. 15
Wonden diemen openen moet zijn driederley. B. 42
Wonde gheneesinghe moet dooz verdroogende Medicamenten geschien. A. 52

EYNDE.

T'AMSTELREDAM.

Ghedruckt by Iohannes Iaquet, op de Prince Graft, 1634.

Guilhelmus Fabricius Hildanus,

VANDE

Verbrantheyt door Olye/heet water/ gloeyende Yser/Puspoeder/Blixem/etc.

Het Eerste Capittel.

Definitie ende oorsaecken der Verbrandtheden.

ALhoewel de Verbrantheyt een gebreck is/een yeder seer wel bekent: nochtans sullen wy/ tot klaerder verringhe/al eer wy voortgaen / deselve aldus beschryven.

Definitie der verbrantheyt.

Verbrandtheyt *is een scheydinghe des gebeels meest in epidermis*, dat is/ 't opperste velleken/ofte/opper-huytje/*Cutis*, dat is/ *'t Vel, somtijdts mede in 't musculeuse Vleesch, Aderen, Arterien, Senuen, &c. door gewelt des vyers veroorsaeckt.* Dese verbrantheyt volgen terstont uytter maten groote pyn / inflammatie/peuckelen/ofte blepnen: ende indien de verbrandtheyt diep/ende 't Lichaem bol quade humeuren/en̄ qualyck ghedisponteert is/ verandert seer lichtelyck in een stinckende ende quaet-aerdighe ulceratie. Want so haest het vyer/ ofte eenighe brandende materie 't vel aen ghetraeckt heeft/wort door de hitte ende droogh te des vyers de natuerlycke vochtighheyt in 't deel datelyck verdroogt: Hier door wort 't vel hart en̄ t'samen getrocken/ ende de humeur ende vochtighheyt/ welck in 't vel ende de naeste partyen oberig blyft/wort verhittet/ ende verkryght de nature des vyers.

Toevallen.

Boorts/dese hardighheyt des vels) wantse de omleggende partyen t'samen-treckt) insgelyckx d'oversiedinge der humeuren ende schepdinge des geheels verwecken inder tyl seer swaere pyn: dese treckt uyt de naeste partyen naer sich veel humeuren/welcke(indien de verbrantheyt

Waer uyt de pyn bloeyt der humeuren.

licht ende niet groot is) t'samen-bloeden onder *Epidermis* ofte 't bovenste velleken/ende/overmits 't door ghewelt des vyers verhart is/ ende gheen transpiratie/ ofte door-ademen/toe-laet/wort verheven: hier uyt ontstaen blaeskens ofte bleynen. Maer indien de verbrantheydt groot is/so dat 't ware vel te ghelijck ghequetst ende tot een escare verhart is/dan worden de aengeboren humeuren/ende alles dat/door oorsake des pijns/ gestadigh toevloedet/onder dat verharde vel behouden ende besloten. Hier uyt wort niet alleen hare warmte / welckse van't vyer ontfangen hebben/vermeerdert: Maer alle 't bloed ende d'Humeuren/welck uyt het Lichaem ende de naeste partijen toevloeden/worden mede insghelijcks verhittet/ siedend' / ende verkrijght zeenighe scherpigheydt: Hier door gebeurt/ dat die humeuren de ghebreckelijcke ende beseerde partije uyt-eten ende een groote ulceratie maken.

Exulceratie.

Voorts is te noteren / ghelijck vele ende verscheyden materien voorkomē/welcke 't vyer zijn kracht/ofte qualiteyt ende hoedanigheyt indruckt: dewelcke ghelijck in substantie verscheyden zijn / alsoo brandet mede de eene heftiger ende stercker/dan de ander. Hoe dan een hout ofte eenige metale harder ende vaster is: so veel te heftiger h/tte heeftet mede in sich. De hitte mede van Olye Vet/Was/peck/ende tot consistentie gekoockte *Sapa*, ofte Wijn/ghelijck wy hier nae met een exempel bewysen sullen/ende van die dinghen/ welck lichtelijck aenkleven ende aenhangen/ is veel heftiger/dan de hitte des siedende Waters: want d'experientie heeft gheleert / dat Loot ende Tinne in siedende Olie smelten / welck nimmermeer in Water gheschieden sal/alhoewel 't tot de hoogste trap der hitte gekomen soude moghen zijn. Wanneer Calck gelescht wort/wortse so heet / datse niet alleen het vel ende vleesch brant ende exulcereert / maer oock het vel/senuen ende juncturen geweldiglijck t'samen-treckt. Maer 't Hemels vyer/ofte Blixem/ brant alderheftighst ende periculeust: want het heeft in sich seeckere bovennatuerlijcke krachten: ghelijck wy op zijn eyghen plaets leeren sullen.

Dat de hitte der vettigheden meerder hitte hebben dan siedend' water.

Dat 't Hemelsthe vyer 't heetste aller dingen is.

Het

Het ij. Capittel.

Trappen ende afdeylinge der verbrantheden in drie ſpecien: als mede, waer uyt d'indicatien der cure te nemen zijn.

MAer alhoewel de verbzanthept van verſchepden materien/ Metalen ende vochtigheden / als wy geſept hebben / geſchiet: nochtans doet dit niet ofte wepnigh tot de cure. Want de verbzanthept/dooz gloepend' Yſer gheſchiet / is de verbzanthepdt / dooz Gout ofte Silber gheſchiet/ ghelijck. Alſoo mede de verbzantheden / offe dooz ſiedende Olye / Was/ Peck/ etc. geſchiet zijn / zijn onder elkander (ſoo veel de materie aengaet) niet verſchepden / noch hebben particulier bericht der cure noodigh. Ghelijck de vermaerde *D.D. Laurentius Ioubertus*, een treffelijck Man / ende die oock vele in de Chirurgie dienſten ghedaen heeft/ghetupght. Men ſal dan gheen curative indicatien halen ende nemen vande vzandende materie: maer liever upt der ſelver dadelijckhept. Maer op dat de curatien wel ingheſtelt werden/ ſullen wy alle de verbzantheden verdeplen / van wat vzandende oozſaeck die oock gheſchiet moghen zijn / in drie Trappen/ ofte ſpecien/ te weten/ in een lichte/ ofte klepne/ middelmatighe ende ober groote. Want indien de vzandende materie / niet ſoo veel langh aen ons Lichaem gebleven/ ofte licht zp/als Stroo/ Vlas/ Werck / ofte eenigh licht hout/ of Water / welck haeſtigh aftoopt / dan wozden alleenigh blepnen / ofte blaeſkens verheven: ende deſe is d'eerſte Trap / ofte ſpecie. Maer indien de materie een wepnigh langher aenklebe / ofte gheweldighер ende krachtiger hitte hebbe / dan wozden niet alleenig blaeſkens verheven/ maer 't ware vel ſelf wozt ten deele van zijn natuerlijcke ende aengebozen vochtighept ontbloot/ende eenighſins verdzooght ende t'ſamen getrocken: nochtans en iſſer noch gheen Eſcare ghemaeckt. Ten derden indien de vzandende materie langer aenklebe/ende d'alderkrachtighſte hitte in ſich heeft / dan wozden/

Waer uyt d'eerſte Indicatie te nemen ſy.

De eerſte Trap.

2.

3.

niet alleen 't Vel/maer oock 't Vleesch/Aderen/arterien/ senuen / etc. verbrant / t'samen getrocken / ende tot een Escare verdrooght: want d'aengeboren vochtigheydt door ghewelt des Vyers verdrooght ende verteert is. Men sal dan de medicamenten veranderen / ende appliceren na dese verscheydenheden: als wy hier na aenwijsen sullen.

De tweede Indicatie.

De tweede indicatie wort genomen van de gebreckelijcke partije: want geen een ende 't selvige medicament dient te gelijck het oogh/ mannelijckheyt/ senuen/Juncturen/ Musculeuse vleesch etc. Voorts Vrouwen / Kinderen ende kleyn-seerige moeten slapper medicamenten hebben: maer ter contrarie stercker / die hart vleesch hebben/ ende stercker zijn/ gelijck *Galenus* wel vermaent heeft. Wt dese beschryvinge ende afdeylingen der verbrantheden blijckt lichtelijck de Methode/ende maniere van genesinge. Welck wy hier na in drie Capittelen/gelijck wy mede de verbrantheden in drie specien afgedeylt hebben/ met Godes hulp/ sullen verklaren.

De arte curat. ad Glauc. lib. 2. Cap. 9.

Het iij. Capittel.

Teeckenen, door welcke die drie Trappen der verbrantheden te kennen, ende t'onderscheyden zijn.

O Vermits wy de verbrantheden in drie specien / ofte trappen verdeelt hebben/ende voortaen tot yder specie eygen remedien sullen prescriberen / is noodigh/ dat wy verklaren / hoe die door tekenen te onderscheyden zijn. De tekenen dan der eerste specie / ofte / der minste verbrantheyt / zijn dese: seer rood' vel / seer scherpe ende stekende pijn/ niet anders/dan oft vel met saet van Netelen gevreven ware. Terstont daer aen(ten symen seer haestigh met goede remedien de siecke te hulpe kome) wort de plaets opgeblasen ende geswollen/ ende worden blaeskens verheven / in welck wit ende klaer water is; ten laetsten wort 't opperste belleken mede gescheyden. uyt de omstandigheden wordt de lichte verbrantheydt mede

Tekenen der eerste specie van verbrantheydt.

mede bekent/ dat de brandende materie licht is geweest/ gelijck stroo/blas/ werck ende diergelijcke: ofte terstont afgheploedet is / ghelijck siedend' water: ofte dat het Lichaem maer jupst aengeraeckt heeft. Maer ter contrarie / inde tweede specie / heeft de brandende materie 't Lichaem langer aengeraeckt/ ofte heeft heftiger hitte in haer gehadt / gelijck gloeyend' Yser / ofte eenigh gesmolten Metael/ seer gart Hout/ Peck/Olye/Was/ofte pet diergelijck. Hier door geschiet dat de partije terstont swelt/ rood' wordt/ wee doet / brandet / ende op staende boet blaesskens verheben worden / in welck subtijl ende geel-achtigh water is/ ende de stercke klaeght van spanninge des vels: want 't is door kracht des Vyers t'samen-getrocken ende gespannen. Maer in de derde ende leste specie worden oock op 't selfde ooghen-blick / dewijle de brandende materie noch aen't Lichaem hanght/ blaesskens verheben ; maer gaen terstont weder sitten/ bysonder op die plaets / in welck de verbrantheydt des vyers/ende heftigh is: maer het vel swart/ofte ten minsten blaeu gesien wort / ende wepnigh geboel heeft / indien 't met een Mesken gesteken ende gepsickelt werd: want 't is een harde ende verdroogde korst ; ende als die uptgevallen is/blijft er een diepe ende rotte ulceratie. Opt de nature der brandende materie/ende upt de groote/ ghelijck sy aen 't Lichaem gekleeft heeft / machmen de overgroote verbrantheydt kennen.

Teeckenen inde twee-de specie.

Teeckenen der derde specie.

Voorts alsoo haest de Chirurgijn verbrantheydt voor komt/sal hy ondersoecken/tot welcke specie die behoort/ dat is / ofte licht ende klepn / middelmatigh / dan offe overgroot sy. Indiense licht is / sal hy beletten door de remedien / welck in 't volgende seste Capittel verklaert sullen worden/ datter geen blaesskens op komen. Maer indiense middelmatigh is / sal hy sijn toevlucht nemen tot 't sevenste Capittel. Indiense seerlijck ende groot is/ sal hy handelen / ghelijck wy in 't achtste Capittel verklaren sullen.

Het iiij. Capittel.

Voorseggingen der verbrantheden.

DE lichte en kleyne verbranthept / waer 't bel alleenigh gequetst is/ alhoewel pijnlijck / wort nochtans lichtelijck ende in korten tijt gecureert/ ende 't Litteken sal naulijex te sien zijn / indien maer de curatie wel ende Methodice aengheslelt zy. Maer ter contrarie wordt groote verbranthept swaerlijck gheneesen/ welck een leelijck ende gerimpelt Litteecken nae haer laet / overmits 't verlies ende t' samen-treckinghe des vels. Indien de blaesskens in 't begin niet geopent worden / dan bloeden vele humeuren na de gebreckelijcke partije / welcke verrotten ende eenighe scherpighept verkrygen/alsoo datse 't vel ende vleesch dieper upt eten/een rotte ulceratie ende ten laetsten een seer leelijck Litteecken maken. Men sal dan terstont in 't begin de blaesskens openen / op dat het scherpe ende siedende water uptgang gegeven mach worden.

Waerom de blaesskens in 't begin geopent moeten zijn.

In ghesonde ende welgematighde Lichaem gheneest de verbranthepdt lichtelijck ende met kleyne moeyte. Maer ter contrarie seer swaerlijck in ongheSonde ende polie Lichaemen / ende verandert lichtelijck in een rotte ulceratie: want de pijn treckt gestadigh upt 't Lichaem na sich de humeuren ende 't bloet. Hier door wort de gebreckelijcke partije verhit ende swelt/ ende volghen vele ende verschepde toedallen.

Verbrandtheden des hoofts ende Aengesichts.

De verbrantheden in 't hooft ende in 't aengesight/ in dienste groot ende diep zijn / laten nae haer kale Littekens: overmidts 't vel soo seer door 't vyer verdrooght ende t' samen getrocken is/ ende de *Pori*, ofte sweetgaetskens gesloten zijn/ datter de hayren daer na niet konnen door dringhen.

Verbrantheden van de Membranen der oogen.

Verbranthept ontrent d'oogen / insonderhept der oogen-bruwen ende der Membranen *Adnata* ende *Cornea*, alhoewel seer licht is / ts periculeus / ende volght seer lichtelijck schepdinge/ofte bederdinge des gesichts/ ofte ten minsten swackhepdt der oogen / ende de Wijnbruwen

brauwen worden ghekeert.

Sijn mede de verbrantheden der Heupen perijculeus/ ende worden swaerlijck ghenesen: want dusdanighe leden zijn by haer selven vochtigh / swack ende toevloedinge der humeuren onderworpen. Verbrantheden der Heupen.

De verbrantheyt des Buycx is altoos periculeus/ende wordt swaerlijck ghenesen: want de Musculen des Buycx zijn / overmidts 't in-ademen ende uyt-ademen/ spanninge / welcke geschiet door middel van Spijs ende Dranck/ uytdryvinge des Drecks/lacchen ende roepen/ in ghestadige beweginge: gelijck ick tot Hilden/in mijn Vaderlandt/ in een seecker Kint van drie jaer geobserveert hebbe. Want dese / periculeuselijck op de Buyck ghebrandt zijnde / heeft ons over de 8 Maenden veel moeyte ghemaeckt. Verbrantheydt des Buycx.

Maer indien eenige Darmen insgelijck in de partye verbrant zijn/ t'is dootlijck. Is mede de verbrantheydt des Blixems dootlijck: als op sijn eyghen plaets verhaelt sal worden. Verbrantheyt der Darmen. Des Blixems.

Verbrantheyt by de groote vaten der arterien eñ Aderen is periculeus / bysonder indiense diep sy: want de hitte sluyt ende treckt de vaten t'samen: hier door konnen de geesten ende 't bloet / tot levent-makinghe ende voetsel / niet ghenoegh door-vloeden: ende volght ten laetsten ghebreck des voetsels / somwijlen oock versterbinghe: ghelijck wy in ons Tractaet *de Gangræna & Sphacelo* aengewesen hebben. Verbrantheden by de senuen ende leden / ofte artikulen / trecken seer lichtelijck de Juncturen t'samen, derhalven is noodigh / dat de Chirurgijn in dusdanige verbrantheden alle neerstigheyt aenwende / ende terstont in 't begin soecke door bequame Medicamenten de hardigheydt ende rimpelen des vels te versachten / ende de hitte / welck van 't vyer in ghedruckt is / uyt trecken / vernietighen ende verteeren. Verbrantheyt by de groote vaten der arterien ende Aderen.

Het v. Capittel.

Van tweederley Methode om de verbrantheden te cureren.

't Eynde/ tot welck de remediē tot verbrantheden strecken.

ALhoewel over al by de Practicijns ende 't ghemeene Volck ontallijcke remedien tot verbrantheden in 't ghebruyck zijn / of die pleysters/ Salven/ pappen / ofte gedisteleerde wateren zijn/ nietemin streckense nochtans alle tot dit eynde / te weten / op datse de hitte / van 't vyer inde gebreckelijcke plaets ghebleven/ of verdoven/ of resolveren ende verteeren. Maer de dovinge der hitte geschiet of door koude ende vochtige medicamenten/ als sappen ende wateren van Huysloock / Latouwe/ Bilsen/ Nachtschade/ ende diergheljcke : of koude ende drooge/ als *Bolus Armenus*, Gesegelde Aerde / Ceruys/ Leem ende diergelijcke *Emplastica*, die de sweet-gaten toe sluyten. Op dat de vreemde warmte/ van 't vyer nae-gelaten/ niet anders als vyer in een besloten plaets/ binnen gedooft ende uyt gebluscht worde.

d'Andere manier tot verdovinge der hitte.

't Ander middel / om de hitte te blusschen / bestaet hier in / dat de buyten aenkomende ende vreemde hitte/ ende de scherpe humeurē geresolveert ofte verteert worden/ gelijck wy sien de kolen gedooft te worden/ indiense hier en daer verstroyt werden : maer dit gheschiet door warme medicamenten/ gelijck wy in 't volgende Capittel verklaren sullen. Nu is de pijne waert t' ondersoecken/ welcke maniere voor ghenesinge best te houden zy.

Lib. de statibus. Gal. Meth. med. lib. & lib. de oprima corporis constitutione.

Die d'eerste methode volgen/ steunen op dit *Axioma*, ofte gront-vest / van *Hippocrates*, *De contrarie zijnder contrarien remedien.* Want aengesien de verbrantheydt een heet accident is/ pogense door 't contrarie / te weten/ koude/ hitte eñ brant/ van 't vyer nagelaten/ te lesschen. Ick bekenne wel dat dit spreeck-woordt der medicijns waerachtigh is : maer gevoelen/ dat de verkoelinghe in verbrantheden by geval moeten geschieden. Want aenghesien uyt d'eerste methode der genesinge gemeenlijck verscheyden accidenten voort komen/ gelijck wy hier na verklaren sullen/ moetse te recht verworpen zijn. Want

Men sal geē koude dinghen in

't is

't is niet ghenoegh de hitte te hulp te komen / maer insonderheydt moetmen door andere accidenten / als zijn / pijn / treckinge ende rimpelen des Vels / stoppinghe der sweetgaetkens / etc. sorghe dragen / tot welcke alle warme ✠Medicamenten noodigh zijn. ✠Maer op dat dese wel verstaen werden / laet ons eerst sien de eygenschappen van de koude. ✠Maer die beschrijft *Hippocrates* met dese woorden. *De koude byt in d'ulceratien, verhart het vel, verwecktonlydelijcke pijn, maeckt swart, veroorsaeckt groote Coortsighe koude, convulsien ende spanningen.* Ende *Galenus, De koude is altoos eygen de ondergesette materie t' samen trecken ende dicken.* Dit blijckt mede klaerlijck in Olye, Vettighepdt ende andere dingen / welcke door de koude dick ende hart worden. Wt welcke klaer is / dat koude dingen de verbrantheden gheheel teghen zijn / ende seer quade ende versegepde accidenten doort brengen. Want het vel / door 't over verhart ende t' samen ghetrocken zijnde / wordt door 't ghebruyck der koude ✠Medicamenten noch harder / ende de pijn vermeerdert: hier door loopen d' humeuren t' samen der waerts / welcke onder 't verharde vel niet alleen gehouden worden / jae door 't gebruyck der koude medicamenten dieper gerepelleert / ende alwaer meer ende meer verhittet worden / ende verkrygen seer groote scherpheydt ende quaet-aerdigheydt. Hier upt ontstaet ten laetsten inflammatie / Apostumatie / ende oock somwijlen Gangrene / ofte versterbinge. Want de beslote humeur / oberemits sy geen lucht heeft / verrot terstont / gheljck *Galenus* getuyght: ofte oberemits de bykomende hitte / dewijle sy inde ghequerste partije besloten is / de aengeboren vochtighepdt verdrooght heeft / in welcke de ingeborē warmte bestaet / gheljck wy in ons *Tractaet de Gangræna* aenghewesen hebben. Hierom heeft *Hippocrates* mede vermaent / *niet goet te zijn dat d'Erysipelas*, ofte *de Rose, vande uytwendige na d'inwendige partijen gekeert werde.* Dolght oock somtijts / indien groote verbrantheden door koude medicamenten aengetast worden / de Wolf: want de humeuren / onder 't Vel besloten zijnde / doen eenige scherpighepdt aen / ende worden quaetaerdigh. In 't Jaer 1594 / is een Jongman te Ceulen by my gekomen / welck

verbrantheden ghebruycken.

Lib. de liquidor usu, in fine. & lib. 5. Aphor. 20. De simpl. medic. facult. lib. 4. Cap. 10. & de usu partium lib. 16.

Lib. de inæquali intemperie.

Lib. 6. Aphor. 25

welck uyt eē simpele verbrantheyt *Herpes*, ofte de Wolf/ 't gantsche Been/ vande Voet tot de Heupe toe/ inghenomen hadde/ so dat sommige 't been afgheset souden hebben/ haddede 't ghebreck allenig onder de Knie geweest. Door wat Methode ende medicamenten ick desen ghenesen hebbe/ sal de Leser konnen verstaen uyt mijn Chirurgische Observatien.

Observ. 99 Cent. 1

Als ick dan merckte/ dát ghelijck de koolen/ indiense neerstelijck met Assche bedeckt werden/ hare hitte langh by haer te houden/ alsoo mede de hitte ende humeuren welcke in verbrantheden na de ghebrekelijcke partyen/ t' samen bloeden/ doort gebruyck der koude Medicamenten binnen gehouden te worden/ hebbe ic d' andere Methode my voor best verkoren/ welc ic mede dus lang met seer groot vordel der patienten ghebruyckt hebbe. Want ghelijck een koole haestigh kout wort/ indiense versperyt ende hier ende daer verstropt is: also wordense haestigh verkoelt/ (by gheval nochtans/ als *Galenus* getuygt) door warme medicamenten de hitte discutierende/ verdwynende ende extraherende/ ofte uyttreckende. Want de warmte/ gelijck *Hippocrates* geschreven heeft/ versacht ende maeckt 't Vel dunder/ stilt de pijn/ groote koude/ convulsien/ ende prepareert de ulceratien tot suppureren/ ende daerom worden oock op die partyen/ welck geinflammeert zijn/ sodanige medicamentē geappliceert: dat nochtans door matelijcke warmte d' humeuren ghesmolten worden/ de wegen ende Sweetgaten gheopent ende gewijt/ getuyght de selve *Galenus*. De koude laten oock na haer een leelijck gerimpelt ende blauw litteken: als wy uyt *Hippocrates* aenghewesen hebben: maer de warme inghelijckx niet.

lib. 2. ad. Glau. Cap. 2 lib. 2 Aphor. 22 Gallen. Meth. med lib. 4.

Meth. med lib. 11

Maer op dat een goede ende Methodice cure der verbrantheden ingestelt werde/ salmen neerstig alle d' effecten ende toevallen der Verbrantheden examineren/ ondersoecken ende in-sien; op dat de remedien nae der selver nature verandert ende geappliceert werden: maer voor al/ om dat overmidts ghescheydenheyt des geheels ende subytelijcke veranderinge pijn ontstaet/ welcke met ghewelt uyt 't Lichaem nae haer treckt de humeuren ende 't bloet/ is noodigh door repellerende medicamenten

Gal. Meth. med. lib. 12.

ten / defensiuen te weten ende banden / ofte windels / Azijn ende Water nat ghemaeckt / te beletten / dat dusdanighe hymeuren ende bloedt inde ghequetste partije niet t' samen bloeden. Laet de hymeuren ende 't bloet terstont dooz een goede maniere des lebens / purgatien / Aber-laten / Coppen ende andere revulsien verminbert / ende nae andere partijen ghetrocken ende ghesbacueert wozden. *Meth. med. lib. 3. & 5.*

Wat de *Topica* plaetselijcke medicijnen / aengaet: inde eerste specie der verbzantheden / indien noch geen blaesskens opgekomen zijn / laet de hitte ende scherpe humeuren dooz een salfken van Ajupn ende diergheliicke uptghetrocken wozden: maer indien 't veel verbzant / t' samen ghetrocken ende verhart is / salmen neerstighepdt doen / dat die verfaght / Kibberigh ende gladt gemaeckt werde. Maer dit gheschiet dooz warme ende vochtighe medicamenten / gheliick wp inde volghende Capittelen breeder sullen verklaren.

Het vj. Capittel.

Vande Cure des eerste traps der Verbrantheden.

't Eerste werck des Chirurgijns.

HEt eerste ende principaelste werck inde Verbzantheden is / dat de Chirurgijn belette 't op-komen der Blaesskens: Want indien dat gheschieden kan / behoeft de Patient daer nae gantsch gheen moepte te bzeesen. Soo haest dan pemandt dooz vper / Water / ofte siedend' heete Olye / ofte eenige diergelijcke materie ghebzant / ende de verbzanthept klepn ende light is / laet terstondt de ghebzande plaets met Water / ofte des Patients eygen speecksel nat gemaeckt ende bebochtigt / ende tegen 't vper gehouden wozden / op datse warm werde / so bele hp verdzagen kan; ofte de gebzande partije in warm water houde: ofte indien dat niet kan geschieden / laet een spongie / ofte verdubbelden doeck in warm water nat gemaeckt / ende

ende op de gebrande partije geapplicceert worden: Want die uytwendige warmte treckt de hitte / dan 't dyer inde gebrande partije over gebleben/ na haer/ gelijck *Aristoteles* ende d'ervarentheyt getuygen. Want gelijck een gecontundeerde Scorpioen / op de partije / welck hy ghequetst heeft/ gheapplicceert zijnde/ zijn eyghen Fenyn nae sigh treckt alsoo d'eene hitte d'ander. Hier-om Ajupn in een mortier met Sout gheconfundeert / ende terstont op de ghebrande plaets geapplicceert zijnde / trecke de hitte nae haer toe / ende belet 't verheffen der Blaesskens. Sy konnen oock in schijfkens ghesneden ende d'eene nae d'ander op de ghebrande plaets geapplicceert worden / tot dat de geheele ghebrande partije bedeckt sy. 't Volgende salfken treckt oock krachtelijck de hitte upt/ende belet 't opkomen ende verheffinge der blaesskens.

Salf. R. Onghekoockte Ajupn anderhalf once: Sout/ Spaensche zeep / van elcr een half once. Laetse in een Mortier ghemenght worden/ ende met Olye van Rosen ende van soete Amandelen een salfken maken.

Historie. In 't Jaer 1604. Als mijn liebe Huysvrouwe *Sapa* (dat is/ Wijn op 't derde deel ghekoockt) in een groote Ketel koockte / ende die met een spatel roeren wilde/ steeckt se onversiens haer Rechterhandt tot den Arm toe in de siedende *Sapa*: maer die kleefde soo veel te vaster aen de handt / nae datse tot haer Consistentie ende dickte naerder ghekoockt was. Derhalven is terstont seer groote pijn ontstaen / niet alleen inde hant selfs / maer oock in den gheheelen Arm. De *Sapa* met warm water afgewasschen zijnde / hebbe ick dadelijck 't voorschreven salfken (welck ick wel te pas doe ghereet hadde) geapplicceert/ende de gantschen Arm met Roos-olye geinuncteert ende gesmeert / ende in een windel / nat zijnde van Water ende Azijn / ghewonden / ende alle dese dickmael geitereert. Hier door is / met Godts hulpe / upt soo groote verbrantheydt gheen exulceratie des Vels ghevolght/ upt genomen twee klepne blaesskens / d'eene in den duym / d'ander inde voorste vingher / welcke nochtans met klepne moete door *unguentum Basilicum* ghenesen zijn geweest. Maer in universele verbrantheden sal-

men

men procederen/ gelijck in 't volgende exempel verklaert wort.

In 't Jaer 1605 is te Paterniac eens sekere verwers knecht/ghenaemt Mr. Joachim / in een ketel vol heete verwe ghevallen. Hier uyt is wel ghevolght Verbrantheyt des gantschen Lichaems: maer overmits de Verwe niet gheheel siedend' heet was/zijn meest die partyen des Lichaems/welcke in des verwers grondtsop op den bodem des Ketels/ bysonder int saeghsel van eyckenhout welck noch boven maten heet was/ gehangen hadden/als d'armen ende 't aengesicht verbrandt gheweest. Gehaelt zijnde/ hebbe ick terstont 't gantsche Lichaem/ uytghenomen 't aengesicht met dese Salve gesmeert. Een andere Historie.

R. Weke Zeep een half pont: onghekoockte Ajuyn twee oncen: Sout anderhalve once: Olie van Eyeren een once: Olye van Roosen ende van soete Amandelen/ van elckx drie oncen slijm van quecarnen twee oncen. Menghtse tot een Salve. Salf.

In d'oogen hebbe ick 't volghende pijn-stillende oogwater doen in druppen.

R. Roos-Water drie oncen: Weegbre-water een once: Quee-karnen ende Fenegrieck-zaet/ van elckx een halve dragme: Laetse een uur in infusie staen op heete Asch: drucktse daer nae uyt ende later een weynigh Vrouwe-melck by gedaen/ ende warm in d'oogen gedrupt worden. Pijn-stillende oogwater.

Maer op d'andere partyen des aengesights hebbe ick mede *unguentum ex Sapone* (dat is/eē Salfkē van Seep) nochtans vast ende dick / op dat het na de ooghen niet vloeden / ende quetsen soude / gheappliceert. Maer de descriptie deses Salfs is dusdanigh.

R. *Gummi Elemi* een draghme: Olie van Eyeren/ Olie van Rosen/ van elcx drie draghme: Spaensche Seep twee oncen. Laet de *Gummi* met de Olien ghedissolveert worden / ende alles in een mortier vermenght worden tot een salve. Salfken.

Laet dese salve/op een Doeck ghesmeert zijnde / op 't gantsche aenghesicht gheappliceert/ ende alle vyer uren vernieuwt worden: maer 't oog-water alle uur. Op deselve dag/

de dagh / eerst afstreck dooz een suppositoire ghemaecke hebbende / hebbe ick *Basilicam* inden rechter Arm geincideert ende geopent / ende thien onces bloet uptgetrocken: want hy was een sterck man/ende vol bloet. Maer 'sanderen daeghs hebbe ick 't volgende medicament ingegeven.

Purgatie. *R. Electuar. diacathol.* ses dragme : *Electuarium de succo rosarum* twee dragme : *Syrupus Rosatus solitivus* een once. Laet met Cicorepe-water/Ossentonge-water een Dranckxken maken. Gheeftet sochtens met wachte ende goede maniere des levens.

'Sanderendaeghs mede ende den derden dagh hebbe ick tweemael 't gantsche Lichaem met een diergheliicke Salfken gesmeert/ ende op 't aengesight de booysz Salf geappliceert/ ende in d'oogen 't oogh-water meermaels ingedrupt. Maer oberwits op sommige plaetsen/insonderheyt in d'armen/ de verbrantheyt dieper doorgedrongen was/ is noodigh geweest op die plaetsen de selvige/ welck wy in 't sevenste ende achtste Cap. verklaren sullen/ Methode der cure te volghen. Hier dooz is hy/met Godes hulpe/ binnen 14 dagen van so groote verbrantheyt genesen gheweest.

Dooztsin verbrantheden des aengesigts is 't Salfken van Ajupn geensins dienstigh : want d'oogen lyden daer dooz gheen kleyne schade: men sal dan / inde plaets van die Salf/ de volgende bereyden.

Salf tot verbrantheyt des Aenghesichts. *R.* Spaensche Seep een once: Olye van Rosen ende van soete Amandelen/ van elck een half once: mengtse in een moztier tot een Salfken met Olijn van Quekarnen/ met Roos-water uyt getrocken.

Nota. Is te noteren / dat weecke Seep / alhoewelse in verbrantheden niet te verwerpen is/ in 't aengesicht nochtans niet geappliceert moet zijn : want sy smelt / penetreert ende quetst de oogben. Om dese oorsaeck salmen mede toesien / dat de voorschreve Salf niet te weeck zy. Sommighe / op datse beletten 't op-komen der Blaesskens / appliceren terstont een doeck / welck in Vernis gedoopt is. Andere bedecken de ghebrande partije met schijfskens Specks. *Paulus Aegineta* radet:/ datmen een verdubbelden doeck in Peeckel doopen ende appli-

appliceren sal. Desghelijcks doen Loogh ende Water / in welck Calck ghelescht is gheweest / 't selve: maer dusdanige remedien moeten meermaels geitereert ende warm geappliceert zijn / op dat de doecken / verdrooght zijnde / inde gebreckelijcke partije geen pijn verwecken.

Indien 't aengesicht door Busch-poeder gebrant / ende noch eenige greyn kens poulders in 't bel sitte / salmen 't Pouder terstont upt trecken / so veel doenlijck sal zijn / ende dat met de Naelt of eenigh ander scherp instrument. Daer nae salmen wachten tot dat de blaeskens verheven worden. Want alsoo sal 't Poeder / welck in't bel overigh gebleven is / met kleyne moepte uptgetrocken / ende 't bel gerepnight konnen worden. Hoemen t' Aengesicht / met Busch poeder gebrant zijnde / sal cureren.

Maer indien de Chirurgijn in 't begin niet gehaelt zy / alsoo dat 't bel nu gericatriseert; maer swarte blecken / van 't Poeder nae ghelaten zijn / is noodigh / 't bel wederom t' exulcereren: maer dit sal ghemackelijck geschieden door 't volgende *Vesicatorium*.

R. Cantharides, (ofte Spaensche Vliegen) ses in getal: Deessem een half once: mengtse in een mortier met een ofte twee druppelen Azijn tot een Salfken. *Vesicatorium*.

Maeckt hier af kleyne Plaesters / ende appliceertse op de blecken: maer men moet neerstigh toe sien / dat 't salfken niet tot d'oogen toe kome.

Soo haest de blaeskens op ghekomen zijn / salmense met Scheerkens af snyden / daer nae met een Naelde / ofte eenigh ander scherp Instrument 't Poeder upt halen / ende ten laetsten de volgende Salf appliceren.

R. Onghesoute Botter een once: *Vnguentum Basilicon*, Olye van witte Lelien / Olye van Dopers van Speren / van elcks twee draghme. Menghtse tot een Salf. Salf.

Alsoe dickwils de Chirurgijn d'ulceratien handelt / sal hy toe sien / dat hy de swarthept des Poulders neerstigh af vaghe / ofte met decoctie van Fenegrieck ende Mallote-Blommen af wassche / laet hy daer na 't voorseyde Salfken appliceren / ende alsoo voort gaen / tot dat d'Ulceratien ghenoegh ghesuyvert zijn.

Ick

Gebruyck des poeders precipitaet in dit geval.

Ick hebbe in dit ghebal meermaels pouder precipitaet ghebruyckt/en dat met seer groot voordel der Patienten. Maer rontom d'ulceratien/ tot verminderinge en versachtinghe des pijns/ applicceert 't volgende pijnstillende salfken.

Pijn-stillende salf.

℞. Olie van soete Amandelen/ Olie van Roosen/ wit Was/van elckr een once. Laetse smelten/ ende mengtse: doet daer na by camphur een scrupel: een wepnigh sijm van Quee-carnen. Menghtse tot een Salfken.

Maer indien 't poeder in d'ooghen ghekomen sy / salmense afwasschen met vrouwe-melck/ ofte laeuw Roos-water. Maer door al salmen neerstighept doen/dat 't toebloeden der humeuren belet / ende de pijn versacht worde/gelijck wy in't 11 Cap. verklaren sullen.

Maer indien 't poeder in't Vel niet gheschoten: maer 't alleenigh door de vlam des poeders gebrant sy : Laet dan terstont het voorgeschreven salfken van Seep/ Olie van soete Amandelen / ende van Roosen / ghecapplicceert worden. Ondertusschen dewyle 't ghebreck alsoo gehandelt wort/moeten de schadelijcke humeuren ende 't bloet verminderd/ende door andere partijen uptgelepdet worden:op datse/door oorsaeck des schepdinghs des gheels ende des pijns/nae de gequetste partije niet toebloeden: ende Inflammatie ende andere swaerder Accidenten verwecken. Maer dit sal bequamelijck door een goede maniere des lebens/purgatien/ader-laten / koppen ende defensiven geschieden:als wy op zijn eygen plaets breeder verklaren sullen.

Het vij. Capittel.

Vande Cure des tweeden traps der Verbrantheden.

Voorts indien de verbrantheyt gepenetreert ende inghegaen sy/ alsoo dat niet alleen blaesken verheven worden:maer oock 't vel gebrant/ ghedrooght ende t'samen-getrocken sy: dan salmen noch Ruyn/noch/ Zeep/ Sout/ende Medicamenten/ upt dusdanighe bestaende/ veel min ook de boden-verhaelde koude ende drooghe

maer/

maer weleke 't Vel versachten ende glat maken / appliceren: maer die zijn ghetempert / te weten / warm ende vochtigh. Derhalven salmen op dese maniere voortgaen.

Voor eerst laet alle blaeskens met scheerkens opensnyden / op dat 't scherpe ende heete Water magh uytvloeden / ende desgelijcx 't bovenste velleken (ofte *epidermis*) over al daer 't gescheyden is / af trecken / op dat daer onder gheen Etter vergadert werde. Ende overmits d'Humeuren ende 't bloet terstont na de ghebreckelijcke partije toe vloeden / is noodigh / die toe-vloedinghe der Humeuren door defensiven tegen te staen. Laet derhalven een der volgende defensiven appliceren / op de ghebrande partije / ontrent een hand-breete.

R. Gepulveriseerde *Bolus Armenus*, Draecken-bloet / Galnoten / *Crocus martis*, *Acacia*, van elcks een half once: Roos-olye drie oncen: nieu was anderhalf once: maeckt na de konst een Salve / daer by doende weynigh Azijn. Defensijf.

Ofte:

R. Garste-meel / Leem / met welck d'Ovens gemetselt worden / van elcks twee oncen. Laetse met Azijn ende Water tot Pap koocken; op 't lest daer by vermengende twee doyers van Eyeren. Een ander.

Dit defensijf sal daghelijcks twee ofte driemael vernieut worden / op dat het inde gebreckelijcke partije niet verdrooge ende pijne verwecke.

Maer op de geheele gebrande partije salmen de volgende Salf appliceren.

R. *Vnguentum Basilicon* een once / Olye van Roosen ende van witte Lelien / van elcks een half once: twee doyers van Eyeren / menghtse. Salf.

De volgende salf is mede in verbranthedē ten hoogsten dienstigh / versacht de pijn / vernieuwt 't Vel / ende resolveert de toe-gevloedede Humeuren.

R. Onghesoute Butter / versch Hoenderbet / van elcks een once: nieu Was / Olye van witte Lelyen / van elcx een half once: Laetse te samen smelten: menght daer Een ander.

na by Safferaen een schrupel: slijm van Quee-carnen een once: menghtse in een Mortier/ ende maeckt een salve.

Maer indien de pijn so groot sy / dat de Patient niet/ ofte wepnigh slapen kan/ menght by de voorsepde salve gedissolveerde *Opium* een halve schrupel.

Ofte:

Salve. R. Versche Butter 2 onten: Olye van soete Amandelen ende van Dopers van Eperen / van elcks een half once: Safferaen / *Opium*, van elcks een halve schrupel: Campher 1 schrupel: slijm van Quekarne een once: menghtse/ maeckt een salve ende appliceertse.

't Defensijf ende een der voorsz Salven gheapplicceert sijnde / salmen de ghebreeckelijcke partije in een windel/ nat gemaeckt sijnde in *Oxicrato*, winden. Ende dat meer is/ een arm/ ofte been ghebreeckelijck sijnde/ salmen van onderen beginnen: want alsoo worden d'humeuren / nu gepreparceert sijnde om nae de ghebreckelijcke partije te vloeden/ gereprimeert: maer in dien de verbranthepdt in eenige partije sy / welck in gheen Windel ghewonden kan worden/ salmen een verdubbelden doeck in *Oxycrato* nat maecken/ ende alle daegh dese ofte viermael appliceren. Water / in welcke stelen/ ofte strupcken geconserveert worden (welck upt Azijn/ Water ende Sout ghemaeckt wort) indien daer in doecken nat ghemaeckt ende geappliceert worden / reprimeert dergelijcks wonderlijck de humeuren / versacht de pijn/ ende is een vpandt der hitte. In 't Aengesicht salmen nochtans dusdanige medicamenten/ daer Azijn ende Sout in komt/ overmits d'doghen/ niet appliceren. 't Vel vermuerwt / slibberigh ende glat ghenoegh ghemaeckt / ende de pijn versacht sijnde/ willen sommige/ datmen door verdroogende medicamenten / als *Vnguentum exealce lota*, *Diapompholygos*, *albo Rhazis*, ende dergheljcke/ sal cicatriseren: maer voorwaer/ overmits dusdanige verdroogende 't Vel t'samen trecken/ ende leelijcke Litteeckens maecken / wort der selver gebruyck by mp niet ghenesen.

Ick ghebruycke derhalven meest altijdt tot 't eynde

der

der Cure tot *Emollientia*, ofte verſachtende. Ick bereyde mede een Salve/ ſeer heerlijck tot alle verbrantheden/ op deſe manier.

Een heerlijcke ſalve tot alle verbrantheden.

℞. Verſche ende in Roos-water ghewaſſche Butter drie oncen: Olye van Fiolen/ van doepers van Eperen / van ſoete Amandelen / van elckr een half once: Garſte meel anderhalf once: Safferaen een ſchrupel: ſlijm van Queckarnen een once; genoeghſaem Was. maeckt de Salve in een mortier.

Deſe Salve vermurwt / verſacht de pijn / ende cicatriſeert allenſkens: maer overmits de verbrantheden / inſonderheydt/ welck boven op 't vel zijn / ſeer naeuw geboden hebben/laet de Chirurgijns toe ſien/datſe d'ulceratien ſoetelijck af legen ende repnigen. Ick / om in 't af legen der Ulceratien geen pijn te verwecken/ bedecke de geheele gebrande partije met dun doeck / hoedanigh is Camerick-doeck/ ofte fijn Linnen/ ende neme die niet af/ voor al eer de Ulceratien geneſen zijn: door dit doeck bloedet d'etter ſeer lightelijck / ende de kracht der medicamenten komt tot d'ulceratien.

Maniere des lebens.

Maer dewijle de gebrande partije / als geſeydt is/ gecureert wort / moeten geenſins de maniere des lebens/ purgatie der humeuren/ ende Ader-laten verſuymt zijn. Laet de patient ſich wachten van ſeer heete ende ſcherpe dingen/ ende die ſwaer om verteeren zijn: laet hy verſch Vleeſch-nat/ in welck/ Surig/ Endivie/ Latouwe ende Borragie gekoockt hebben/ghebruycken: laet hy *Phtiſana*, ofte klepn Bier drincken. Indien bolheyt daer by is / laet de *Baſilica* ghevoent worden / ofte de *Mediana*, ende Bloet uyt trecken na de krachten des ſiecke. Indien 't Purgeren noodigh is / laet hy ghepurgeert werden nae de nature des humeurs/welck d'overhant heeft/ waer van de medicijn geconſuleert moet zijn. Indien de verbrantheyt in 't Aengeſight zy/ ſalmen op de Schouder-bladen Coppen appliceren / om de humeuren ende 't Bloet terugge te trecken.

Het viij. Capittel.

Vande Cure des derde ende leste Traps der verbrantheden.

De derde trap der verbrantheden is principael om drie oorsaken periculeus.

DEse derde ende leste Trap der verbrantheden is periculeus/ overmidse somwijlen verandert in gangrene ende *Sphacelus*. 1. Want ten respecte vande heftige hitte wordt de natuerlijcke vochtigheyt / ende ingebore warmte verdrooght ende verteert. 2. Worden 't Vel/ Musculeuse Vleesch/ Aderen ende arterien t'samen getrocken / dat 't bloet geensins door de selve kan nae de ghequetste partije vloeden. 3. Loopen/ overmits de pijn ende scheydinge des geheels / de humeuren ende 't bloet t'samen / ende vermeerderen de brandt. Hier door versterft/ uyt gebreck des voetsels/ ende versmoringhe des ingeboren warmts/ de gebrekelijcke partije: ghelijck wy in ons Tractaet *de Gangræna & Sphacelo* aenghewesen hebben.

1.
2.
3.

Historie.

In 't Jaer 1592 / is in mijn handen ghekomen een seer eerlijcke Vrouwe in *Hilden*: dese door 't Huyswerck vermoeyt zijnde / alleenigh by 't Vyer sittende ende beswijmende/ is ter aerde gevallen met 't rechter Been in 't Vyer. Hier door is de gantsche Kiete alsoo verbrant geworden/ dat een weynigh daer nae / overmits sy swaerlyvigh ende ongesont van Lichaem-was / *Gangræna* ende *Sphacelus* daer in gekomen is: d'Escare nochtans gescheyden/ ende geappliceert zijnde / 't ghene tot de Gangrena/ ofte versterbinge/ behoorde / heeftse haer gesontheydt weder ghekregen.

Men sal dan voor al alle de blaeskens open snyden/ ende 't Water / overmits de verbrantheyt toe gevloedet zijnde/ met een Sponsie/ ofte Linnen doeck uyt droogen. Daer nae salmen d'Escare soetelijck scheyden / ofte ten minsten/ op verscheyde plaetsen/ by na tot 't vleesch toe op snyden / op dat de scherpe humeur/ onder de korst besloten / uyt loopen ende uyt vloeden / de medicamenten door dringhen / ende al 't gene door de hitte verhart is/ ver-

sachter kon worden. Maer die scheydinghe vande Escare moet den eersten/ ofte ten tweeden dagh geschiedē/ al eer de gebreckelijcke partye verheven wort ende swellet. Men sal mede de volghende Salf terstont in 't begin appliceren.

R. Versche ende in Roos-water ghewassche Butter drie oncen: *Vngientum Basilicon*, anderhalf once: Olye van witte Lelyen/ van soete Amandelen / van elcx een half once: een Doyer van een Eye. menghtse ende appliceertse. Salve.

Laet daer na een verdubbelde doeck / uat zijnde van de volghende Emulsie/ warm appliceren. Wantse stilt de Pijn/ vermurwt ende reprimeert de toevloedinge der humeuren.

R. 't Binnenste van Cawoerde-saet/ twee oncen: Quekarnen/ Fenegrieck-zaet/ van elcx een draghme. Laetse in een mortier ghebroken/ ende met ses pont schoon Water ghecoleert worden tot een Emulsie/ in welcke dissolveert / witte Spaensche Seep een half once. Camphur een halve scrupel. Emulsie.

Maer indien de verbrantheyt in 't Aenghesicht sy/ sal geen Seep daer by gedaen worden/ overmidts d oogen: maer doet in diens plaets weynigh Roos-Water ende Weeghbre-water daer by.

Men sal terstont van aenbegin defensiven appliceren ende de windels in *Posca*, dat is/ Azijn ende Water nat maken/ op dat 't ghewelt der toevloedinghe der humeuren belet worden: maer indien de gebrekelijcke partye nu geswollen is/ maer insonderheyt indiē Aderen eñ arterien van 't vyer t'samen ghetrocken zijn/ worden de defensyven niet heel seer ghepresen / ten sy daer yet by vermenght sy/ dat een resolverende kracht hebbe/ hoedanigh zijn/ Boonen-meel/ Cupinen-meel/ Harick-meel/ ende Poeder van Camille-blommen/ etc. Laet de Patient sober leven/ ingelijckx de schadelijcke humeuren gepurgeert worden door een *Chatarcticum*, nae de nature des overwinnende ende predominerende humeurs. Laet een Ader geopent ende Coppen geset worden: van welck de medicijn geconsuleert sal worden.

Maer soo haest 't toevloeden der humeuren ende des

Bloets ten beste ophoudet/salmen mede van't gebruyck der defensiven ophouden/ op dat de geesten ende 't boetsel te beter inde ghequetste partije moghen bloeden/ende d'escare digereren ende scheyden. Alwaer de Chirurgijn een dienaer der nature zijnde/ alle daegh /soo veel sonder pijn/kan geschieden/ wat van d'escare afsnyden moeten/ ende daer na de voorschreven Salve van Butter/etc. opleggghen. De volgende stopinge heeft mede geen klepne kracht om de pijn te stillen/ 't vel te vermuerwen ende de digestie te vorderen.

Stopinge. R. Wortelen van witten huenst twee oncen: Queecarnen/Fenegrieck-zaet/ van elckx een half once/ Camille-blommen / Mallote-blommen / van elckx een handvol. Laet se in water/oste/indien de pijn seer groot is/in Koe-melck koocken/ ende appliceert daer na een spongie nat zijnde vande decoctie; daer kan mede by vermengt worden wepnig Olye van witte Lelyen.

Waer indien de verbrantheydt soo groot is / datse in *Gangrenam* ende *Spacelum* verandert/dan salmen de Cure der Gangrena/ upt ons Tractaet *de Gangrena*,neme. Maer overmidts dusdanige verbrantheden/ghelijck wy gheseyt hebben/seer dickwils in een Gangrena veranderen / ende daerom voorsichtelijck ende met oordeel ende verstant in die voortgegaen moet worden/ salmen altoos met applieren/dat een opandt sy des verrottinghs.

In kinderen zijn wy meermaels verbrantheden der handen ende voeten voorgekomen/ in welcke d'extremiteyten der vingeren geheel verbrant waren. Maer in dese moetmen neerstighyt doen/dat 't gene alsoo verbrant is/tydelijck geschepden werde/op dat de verrottinghe de gesonde partyen niet aentaste. Indien dan vleesch ende Been tot 't Lit toe alsoo verbrant sijn/ datse niet konnen gheconserveert worden/salmen 't been in 't Lidt met een Scheermes af snyden maer niet met Tangskens afstrecken/als sommighe ghewilt hebben. Indien 't Lit selve mede ghebreckelijck is/ salmen boven 't Lit 't vleesch met een Scheermes afsnyden/ende 't Been met eē clepn Saeghsken affaghen. Waerom dese afsnydinge niet door Mesthens moet geschieden/hebben wy in ons Tractaet *de Gangrena* verklaert: alwaer wy ook de maniere om

Om-

Vingers of te suyden aenghewesen hebben. Maer alsoo haest d'Escare gescheyden sal zijn/is 't de pyne waerdig/ d'ulceratie eerst te mundificeren ende suyveren. Derhalven ben ick gewoon / indiense verrot is ende stinckende/ de Patient robust ende sterck / ende 't ghebreck in een partye/welck niet soo heel gevoelijck is/ *Aegiptiacum* te appliceren. Maer indien de Patient teer/ende 't gebreck in een ghevoelijcke partye is/ salmen de voorseyde Salve temperen met Roos-honigh. Desghelijcx 't Poeder Precipitaet / met Roos-water ghewasschen / is een seer heerlijck medicament tot alle rotte ulceratien.

Poeder precipitaet is seer heerlijck in rotte Ulceratien.

Ofte:

R. Poeder precipitaet ronde Ostruyts/Garsten-meel van elckx een dragme/ maeckt met Honigh van Roosen ende weynigh ghewasschen Terpentijn een Salve.

Salve.

Indien de verbrantheyt int hooft/ofte Aengesicht is/ doet een weynigh *Gummi Elime*, in Roos-water ghedissolveert/daer by. Insghelijckx mundificeert ende suyvert wonderlijck rotte Ulceratien ons' mundicatijf *de succo Apij*, ghelijck mede Honigh van Roosen met Brandewijn vermenght ende gheappliceert. Maer dusdanighe medicamenten met Boom-wolle / ofte met fijn sacht plucksel inde ulceratien gelegt zijnde/ salmen in verdubbelde sachte Doecken / ofte een sachte Spongie de ghebrekelijcke partye inwinden : want dusdanige Doecken ende Spongie trecken de wey-achtige humeuren/welck de heelinge ende consolidatie beletten/na haer.

Vide Tract. de Gangræna Cap. 12.

d'Ulceratien gereynight sijnde/is dienstigh *incarnantia* (ofte Vleesch-makende) te gebruycken/hoedanigh is *Vnguentum aureum, Necotianæ*, of 't volghende Poeder.

R. Poeder van Aloe/Sarcocolle/mirrhe/ van elcx twee drag. mengtse ende pulveriseertse.

Pulvis sarcoticus

't Volghende *Viscus* reynight mede wonderlijck/ ende innarneert alle rotte Ulceratien.

Viscus. R. Santorie ende Hypericon in't gheheel/ Sanickel/ Sijnnauwe/ Winter-groen/ groote Weeghbree-bladen/ van elcx vyer hant vol Wortelen van Tormentille/ O struyts van elcx drie oncen. Gescherft ende gheconfundeert zijnde/ doetse daer nae in een gelasen vat/ daer op soo veel wijn gietende/ datse bedeckt zijn/ ende drie dagen in de Son diegererende/ ende daer na met een langhsaem vyer / tot consumptie des derde deels/ kokende/ ende de colature/ alles wel uytgeperst zijnde/ gietende in een gelasen Alembijck / maeckt *in Balneo Mariæ 't Viscus.*

Ten laetsten salmen cicatrizeren: maer niet door die/ welck sterck verdroogen/ hoedanige de Chirurgijns ghewoon zijn in andere ulceratien te ghebruycken: want sterckelijck verdroogende medicamenten maken in verbrantheden/ gerimpelde ende leelijcke lit-teeckens. Laet dan de volgende Salve geappliceert worden.

Cicatriserende salve R. *Emplastrum Palmeum*, twee oncen: Hoender vet ende Gansen vet/ van elcx een half once. Laetse te samen smelten/ menght daer na by gebrande Aluyn/ ghecalcineert Loot/ Gout-glit/ *Lapis calaminaris*, van elckx een dragme. Ende maeckt in een Loode mortier een Salve/ daer by voende so veel slijm van Que-karnen ende Fenegrieck-zaet/ als mogelijcke is.

Dese salve is seer heerlijck in alle verbrandtheden. Ick hebbe mede in dit gheval seer dickwils *Vnguentum Alabastrinum* ghebruyckt. Welckes discriptie dusdanigh is.

Descriptie van 't Vnguentum Alabastrinum. R. Gecalcineerde Alabastert anderhalf once: ghecalcineerde witte Puym-steen anderhalf once: ghebrande Aluyn twee dragme. Alles wel gepoedert zijnde.

R. Wit Was/ Herten-smout/ Olye van soete Amandelen ende van witte Lelien/ van elcx een once: Olye van Doyers van Eyeren een half once. maeckt konstelijck een Salve.

Dese Salve vermurwt / versacht de pijn ende cicatrizeert fraeykens.

Indien de verbrandtheydt by de Wijnbrauwen/ Lippen inde Vinghers sy / salmen neerstigheydt doen / dat

dus-

dusdanighe partijen niet t'samen ghetrocken ende aen malkander gheheelet worden. Derhalven salmen doecken/ ende plucksel ofte lichte Loode plaetkens / tusschen de partijen / welcke men vreest dat wel aen een mochten heelen tusschen leggen.

In groote verbrantheden ontrent de groote vaten der arterien ende Aderen / daer uyt ghebreck des voetsels/ vreesen van ophoudinge des voetsels by is/ salmen wel d'eerste dagen de geheele gebrekelijcke partije/ om d'humeuren te reprimeren / met Roos-olye / maer daer nae met de volgende Salve/ smeeren.

R. Sap van Pieren twee oncen: Mensche vet/ Hoender vet/ Beeren vet/ van elcks een once : Brandewijn twee draghme. menghtse.

Salve tot verbrantheyt der groote vaten.

Dese Salve vermurwt/ resolveert / versterckt / ende opent / indien eenighe Aderen / ofte arterien/ overmidts 't ghewelt des vyers t'samen ghetrocken ende toe gesloten zijn / ende belet dien volghens d'ophoudinghe des voetsels.

Het ix. Capittel.

Van verbrantheden ontrent d' Ooghen.

HOe eenigh deel onses Lichaems edelder is / des te meerder neerstigheydt moetmen doen / wanneer 't ghebrekelijck is. Overmits dan 't Oogh 't edelste Lit ende seer ghevoelijck is/ heeft eenighe particuliere Cure noodig. Maer voor eerst sal de Chirurgijn in dit werck arbeydende pijn ende toe-vloedinge der humeuren ende des bloets teghen te staen. Ende daerom moet hy terstont in 't begin defensiven op 't voorhooft ende de slapen des hoofts applicerē eñ alle de blaeskens open snyden / op dat 't scherpe ende heete water mach uyt vloeden. Maer laet hy gestadigh laeuw in d'Oogen druppen Vrouwen-melck/ vermenght met Roos-Water / in welck weynigh heele Safferaen geweyckt zy. Insgelijcks een verdubbelden doeck / van dese melck nat zynde/ laeuw op d'Oogen appliceeren/ ende soo dickwils die

droogh sal zijn ververschen.

Of,

Oog-water. R. Roos-water drie oncen: Quee-kernen ende Fenegrieck-saet / van elcks een halve draghme: heele Safferaen een halve schrupel: menghtse. Laetse vier uren in infusie staen / ende dan upt geperst worden. Menght by dese slijm wepnig Vrouwen-melck/ende latet laeuw in d'oogen druppen/ ende met verdubbelde doecken op d'Oogen gheappliceert worden.

Indien de Pijn groot is / laet daer drie ofte vier grepnen *Opium*, in Roos-water gedissolveert / by ghedaen worden.

Insgelijcks Duyven-bloet / warm in d'Oogen ghedrupt/ verjacht de Pijn. Laet ten laetsten de volghende Pap geappliceert worden.

Pappe. R. 't Binnenste van soete/ onder de koolen gebraden/ Appelen twee oncen: Fenegrieck-meel ende Garsten-meel van elcks een half once. Laetse in Roemelck tot een Pap koocken: Ende in 't lest daer by vermenght worden/ Safferaen een halve schrupel/ een doper van een Ey ende wepnigh Roos-Olye ende appliceertse warm.

Rontom d'Ooghen nochtans / indien lichte verbrantheydt daer by zy / kan eenige Salve van Zeep geappliceert worden; welck nochtans vast ghenorgh ende dick zy/ op datse t'eenigher tijdt d'Oogen niet beschadighe.

Dese vooztgangh salmen niet veranderen / voor en aleer de Patient by zy van Inflammatie ende pijn: Laet daer nae 't volghende Oogh-water gheappliceert worden / tot meerder verdrooginge ende versterckinghe des ghesichts.

Oog-water. R. Water van Oogen-troost / Venckel ende Roosen/ van elcks een once: gepreparceerde *Tutia, Sief album* sonder *Opium*, van elcks een draghme: menghtse. maeckt een Oogh-water.

Maer den Leser sal weten/ dat d'oog-waters/ in welcke Vrouwen-melck komt/ 't Somers dagelijcks/ maer 's Winters om den anderen dagh verandert moeten zijn:

zijn: Want de melck wort lichtelijck suyr / ende krijght eenige scherpheydt/ dan versachtse niet / maer verweckt pijn. Om de selve oorsaeck salmen mede die scherpe dingen/welck wy in d'andere verbrantheden geprescribeert hebben/ als Loogh/ Pekel/etc. inde verbrantheden des aengesichts niet appliceeren.

Men sal insgelijcks/ soo veel mogelijck is/ van *Narcotica*, (ofte/ verdoovende medicamenten) sich onthouden / ten zy over-groote pijn daer by zy: Want die verdicken/ overmits haer over-groote koude / d'Humeuren ende *Spiritus visivos* der Oogen.

Maer indien 't Vel ontrent de Ooghen verhart is/ salmen 't vermurwen gedwee ende glat maecken / ende dat door de voorverhaelde Salven.

Men sal nochtans alle neerstigheydt aen wenden/ dat de Salven/ ofte Vettigheden in d'Oogen niet komen: want zy verwecken pijn. Ondertusschen/ dewijle 't vel vermurwt wordt door Salven ende Olyen / later Oogh-wateren in gedruypt worden/ende de pap/ gelijck wy gheseydt hebben / geappliceert worden. Alsoo haest de korst af gescheyden is / salmen d'Vlceratien/ ghelijck in 't voorgaende Capittel verklaert hebben / heelen: dit doe ick alleen hier by/ dat by de Oogh-salven/ende Salven tot d'Vlceratien des Hoofts altoos wat *Gummi Elemi* vermenght moet worden: Wants' is 't heerlijckste medicament tot wonden der dusdanighe partijen: men moet mede arbeyden in 't Cureren / dat de Wijn-brauwen niet opgetrocken worden: Want dat soude groote mismaecktheydt veroorsaecken. Ende daerom salmen 't gantsche aengesicht smeeren met eenighe vermurwende Salve/ als met dese:

De heerlijckheydt des Gummi Elemi tot verbrantheden des aengesichts.

R. *Gummi Elemi* een drachme: Olye van witte Lelyen/Beeren-smout/van elcks een once: lijm van Fenegrieck-zaet twee draghme. Laetse met langhsaem vyer smelten/gecoleert worden/ ende maeckt de salve.

Salve.

De volgende stovinge dient mede tot 't selve:

R. Bladen ende Wortelen van witten Huenst / keeskens-kruyt/ Beeren-klauw/ Mallote-bloemen/ van elcks een halve hant vol: Fenegrieck-zaet ende Lijnzaet/van elcx een half once. Laetse in water koocken.

Stovinge.

Laet

Laet een natte Sponsie warm geappliceert/ende daer nae 't aengesicht met de voorschreve salve gheſmeert worden.

't Aengesicht gheſtooft ende geſmeert zijnde / laet het bel allen kens met beyde de handen uptgespannen worden / niet anders als de peltiers de huyden plaghen upt te spannen.

Maniere des lebes. Wat de universeele dinghen aen gaet / sal de Patient voor eerst seer sober leben / ende sigh onthouden/ so van alle heete/ soute/ Peper/ Gepnber/ Nagelen/ Loock/ Ajupn/ Radijs ende diergelijcke gheſoute dingen/als mede van Spijs/ welck ſwaer om verteeren is. Insgelijer zijn wijn ende ſwaer Bier ſchadelijck. Laet hy *Ptisanam* drincken/ in welck wat gepreparceert Coriander-zaet/ende Anijs-zaet gekoockt heeft. Indien de Patient/ obermits zijn Jaeren / sich van Wijn niet kan onthouden/ laet hy nemen witten ende min ſtercken Wijn. Laet in Soppen koocken verkoelende ende *Bilem* repzinerende Cruyden: hoedanige zijn/ Supzigh/ Bozagie/Cicorepe/ Kerbel/Wortelen van Petercelie/Mariolepne/Roſemarepn ende Oogen-trooſt.

De Patient ſal na den eten wepnigh Cneen-bleeſch/ ofte oude Conſerve van roſen/ in nemen/op dat d'opſtijginghe der dampen nae 't hooft belet werden. Indien de dorſt hem moepelijck is/ ſal hy ghebruycken decoctie van Garſt / in welck gediſſolveert zy *Syrupus de ſucco Acetoſæ*, ofte *Limonum*, ofte *Granatorum*. Insgelijcks zijn geconfijte Kerſſen / *Rob de ribes, de berberis* eñ dier-

Purgatie. gelijcke ſimpelen dienſtigh. 't Lichaem ſal ghepurgeert worden door *Electuaria Lenitiva, Caſſia, Manna, Syrupus roſatus ſolutivus* ende diergelijcke. Insgelijcks zijn Clyſteríen ende Suppoſitorien/ om datſe de materie nederwaerts trecken / ten hooghſten dienſtigh. Laet in den Arm d'Hooft-ader geopent worden / ende Ventoſen op de Schouder bladen geappliceert/ ende *Veſicatoria* achter d'oozen geleght worden. De ſlaep is de Sieckten der Oogen ſeer dienſtigh. Maer ter contrarie zijn 't waken ende 't ſchijnſel des Sons ſchadelijck/ ende daerom is't de pijne waerdigh / dat de Kamer duyſter zy. Voorts al eerick een eynd' make deſes Capittels/ ſal ick ten dienſte

ste der Leerlingen een/niet heel seer gemeen exempel der Verbrantheden voort halen.

Een Meysken van twee Jaren / ofte daer ontrent/ het dochterken van D. Samuel Gaillard/ School-meester mijn eerwaerde Compeer / by 't Over sittende is in 't Over gevallen: waer upt niet alleen 't Voorhooft ontrent d'oogen / maer oock by nae 't geheele aenghesicht/ insonderheyt aen d'eene zijde/ swaerlijck ende deerlijck gebrant is geweest. Ick/ op 't selfde oogen blick gehaelt zijnde / hebbe terstont de volghende Salve/ op Boeck gesmeert zijnde / by na over 't gantsche aenghesicht/ op de maniere eens plaesters/ geappliceert. Historie.

R. Spaensche Zeep een once: Olye van Vopers van Eperen / ende Olye van soet-Amandelen / van elcks twee drachme: *Gummi Elemi*, met d'Olyen gedissolveert zijnde/ een drachme: mengtse. Maeckt een Salve/ daer by doende wepnigh slijm van Que-karnen. Salve.

Maer ick hebbe geboden in d'Ooghen een Ooghwater/ upt Vrouwe-melck ende wepnigh Roos-water/ ghestadigh laeuw in d'Ooghen te druppen / ende met sachte verdubbelde doecken appliceren. Den eersten dagh hebbe ick / alle vier uren de Plaester vernieuwt. Hier door is de meeste hitte upt ghetrocken ghesweest. Den tweeden dagh hebbe ick met versch Vleesch-nat/ ingegeven Pouder der wortel *Mechoacа* een schrupel/ende op de gebreeckelijcke partije de volgende salve geappliceert. Oog-water.

R. Olye van Vopers van Eperen / Olye van soete Amandelen / Beeren-smout ende Menschе-vet / van elcks een half once: *Gummi Elemi*, met d'Olyen gedissolveert/ twee drachme: nieu Was een once: safferaen een schrupel: menghtse ende maeckt een salve. Een ander Salve.

Voor dese salve alleen hebbe ick by nae de gantsche Cure volbracht / behalven dat ick op 't eynde der Cure by

by de selbighe salve wat Vitsen-meel / tot meerder verdroginge / vermenght hebbe. Ick hebbe ock somwijlen de gantsche verbrande partije met de volgende vermurwende salve ghesmeert.

Een ander Salve.

R. Gummi Elemi een halve dragme: Olye van dopers van Speren ende van witte Lelyen / van elcks een half once: Menschen-vet twee dragme: menghtse.

Onder-tusschen / dewijle ick 't Vel alsoo vermurwde / upt-spandede ick 't selve seer dickmael met beyde mijn handen: gelijck de Peltiers de Huyden / wanneerse die op-maken ende een glants geben / plagen upt te recken ende te spannen. Alsoo isse / met Godts seghen / gecureert: ock soo / dat geen Lit-teecken des verbrantheyts aver gebleben is / als een seer kleyn inde bovenste Lippe; op welcke plaets de medicamenten / overmits d'ongeduldigheydt des Kints / niet hadden opgehouden konnen worden.

Het x. Capittel.

Van Verbrantheydt der Heupe.

DE Heupen / overmitsse volle / slappe vochte Leden ende de sturien onderworpen zijn / ende derhalven licht-verrottende / hebben mede particuliere neerstigheydt ende Methode der Cure noodigh: maer insonderheydt / om dat / overmits de nabuerigheydt der Emunctoryen / aldaer de humeuren terstont t' samen loopen / salmen terstont van aenbegin op de verbrantheydt ontrent 't onderste des Buyck een defensijf applicieren: in den Arm een Ader openen / ende overgheven / indien mogelijck is / verwecken: indien niet sal de Patient door stoel-gangh lichtelijck ghepurgeert worden / ende sober leven: van stercken Wijn / heete ende scherpe spijse sich onthouden: gelijck wy in 't voorgaende Capittel verklaert hebben. 't Ghene op de Heupen gheapplicieert wort / moet overmitse volle / slappe / vochte leden ende de corruptie / ofte bedervinghe onderworpen zijn / meerder / dan

dan in andere verbrantheden / verdroogende ende des verrottinghs vpandt zijn. Derhalven / indien als noch gheen blaeskens op-gekomen zijn / laet terstont eenighe Salve van Deep ende Ajupn verept applieeren: maer indienſe nu verheven zijn / laetſe afgheſneden worden / op dat het ſcherpe Water mach upt looyen. Laet daer nae de volgende Salve geapplicéert worden.

Salve.

℞. Roos-Salve anderhalf once: Olye van Dopers van Eyeren / Olye van ſoete Amandelen / van elcks een half once. Laetſe ſmelten: ende doet daer bp myrrhe / Aloe / van elck een Drachme: menghtſe.

Applicéert deſe Salve met Carpp / ofte pluckſel: bedeckt daer nae de geheele ghebreeckelijcke partije met de volgende Pappe.

Pappe.

℞. Garſten-meel / Boonen-meel / van elck drie onceu: pouder van roode Roosen een half once: maeckt met *Oxymel* een pappe / ende laetſe warm gheapplicéert worden.

Maer indien de verbrantheyt ober-groot is / alſoo dat daer een kozſte op ſp / ſalmenſe allenskens met een meſſken ſchepden / ofte ten minſten ober al ſcarificeren / ende daer nae de volghende Salve / op dat d'Eſcare af valle / applieeren.

Salve tot ſcheydinge des Eſcars.

℞. Des voorgaende Halfs twee onceu: pouder van ſcozdium een drachme: *Vnguentum Aegyptiacum* twee Drachme / minder / ofte meerder / nae dat de verrottinghe groot / ende de patient ſterck / ofte ſlap ſal zijn. Gemengt zijnde / applicéertſe met pluckſel.

Daer nae,

℞. Lupinen-meel / Boonen-meel / Harick-meel / van elcks anderhalf once. Laetſe met Baert-ſcheerders Looge gekoockt worden. Ten laetſten doet daer bp / pouder van *Scordium*, *Aloe*, Myrrhe / van elcks een half once: menghtſe ende maeckt een Pappe / welck warm geapplicéert ſal worden.

d'Eſcare gheſchepden ende afgeballen zijnde / ſal de Vlceratie gerepnight / gheincarneert ende gecicatrizeert worden: ghelijck wp in 't achtſte Capittel verklaert hebben.

Het

Het xj. Capittel.

Van Verbrantheden der Iuncturen.

OP de Juncturen / om datse Senuachtige ende seer gevoelijcke partijen zijn/ salmen terstont in 't begin defensiven appliceren / 't Lichaem Purgeren / een Ader openen ende een goede maniere des levens onderhouden : ghelijck wy in de voorgaende Capittelen/ van verbrantheden der Oogen ende der Heupen / verklaert hebben. Medicamenten van Zeep/Ajuyn ende diergelijcke scherpe salmen geensints (ten sy de verbrantheyt kleyn is) appliceren : maer men sal de ghebrekelijcke partije met vermurwende / versachtende ende Pijn-stillende handelen: maer in groote verbrantheden der Juncturen salmen neerstigh toe sien / dat de Zenuwen niet op-getrocken/ ende de Juncturen krom worden. Ende daerom salmen 't gantsche Lidt tweemael 's daeghs smeren met Olye van Pieren / van Dille / van witte Lelyen/ Mensche-vet/ Beeren-vet / Hoender-vet/ Capoene-vet/ *Vnguentum Dialtheæ* ende dierghelijcke/ op dat 't ghene verhardt is / ghelat ende slibberigh gemaeckt ende ghehouden worden. Ondertusschen salmen oock Spalcken/ ende andere bequame Instrumenten / van Hout ghemaeckt/ rontom de Juncturen leggen/ op dat d'optreckinge ende krimpinghe der Zenuwen belet werde : men sal nochtans alles soetelijck doen/op dat gheen pijn verweckt werde : welcke / indien daer by kome / haestigh moet gestilt zijn door die remedien / welcke in 't volgende Capittel beschreven sullen worden: de reste salmen uyt de voorgaende halen.

Het xij. Capittel.

Van pijn, ende des selves Cure.

PYn is 't swaerste Accident / soo in verbrantheden/als in alle andere ghebreecken: wantse vernielt ende verslint

stint de vitale/ ofte levend-makende Geesten / verweckt ongerustheden ende Coortsen; hier uyt volgen beswijmmingen: treckt fluxien na haer ; waer uyt inflammatie/ *Phlegmone* , convulsie ende ander swaerder Accidenten voort komen; men salse derhalven/ soo veel mogelijck is/ versachten. Maer de generale Cure des pijns is de weghneminge des selves oorsaeck. Maer overmidts in verbrantheden twee oorsaecken t'samen komen/ te weten subyte alteratie/ ende scheydinge des gheheels : sal mede tweederhande wit in de Cure sijn. Eerstelijck / Dat de brandt ende hitte/ van 't vyer naghelaten/ uytghtrocken/ ende de ghebreckelijcke partije verkoelt/ ende tot haer gematigheyt ghebracht werde : ghelijck wy te voren ghenoegh verklaert hebben. Ten tweeden/ Dat alles wat ghescheyden ende gebrant is/ t'samen-gevoeght ende geheelet werde. Maer overmids de hitte ende brandt niet kan uytgetrocken/ veel min de Blaeskens ende Ulceratien ghenesen konnen worden / ten sy 't verharde ende t'samen-getrocken: ofte gekrompen vel eerst vermurwt ende slibberigh ende glat ghemaeckt sy/ is noodigh/ dat de Chirurgijn hier gheheel mede besigh sy / om door de voor verhaelde warme ende vochtighe medicamenten 't vel slibberigh ende murw te maken/ op dat de scherpe ende subtyle humeuren konnen door de sweet-gaten door dringhen ende verteert worden. maer al hoe wel dusdanighe medicamenten warm ende heet zijn/ verkoelen niettemin/ nochtans by geval/ dat is/ ghelijck *Galenus* ghrtuyght / de humeuren resolverende ende vernielende. Indien dan de Pijn groot is/ ende door die remedien/ welck wy in 't sevende ende achtste Capittel ghepreſcribeert hebben/ niet gestilt werde/ is noodig ('t Liehaem nochtans eerst ghepurgeert / ende een Ader gheopent zijnde/ indien 't de Jaren ende andere dinghen toelaten) de volgende stovinghe te appliceren.

R. Wortelen van witten Heunst een once / Camille-blommen / mallote blommen / Roosen/ Alsem / van elcks een halve handt vol : Fenegrieck-saet / Dillezaet/ van elcks een half once: olie van Fiolen drie oncen. Laetse koocken in Koe-melck.

Men sal een Spongie / ofte verdubbelden Doeck/

hier in na gemaeckt zijnde / dickmaels 's daeghs warm op de pijn appliceren. De volgende Pappe versacht mede de wonderlijck de Pijn.

Pappe. R. Krupm van Witte-broodt een half pont. Laetet in Koe-melck tot een Pap koocken. Menght daer na by / Olye van soete Amandelen / Versche Butter van elcks een Once: Olye van Dopers Eperen een half once: Safferaen een schrupel: Een Doeper van een Epe. Menghtse / ende maeckt een Pap.

Menschebet is een singuliere pijn-stillingh. Welck dzie ofte vier-mael op een dagh sal warm geappliceert worden / de ghebreeckelijcke partije nochtans met de boos-verhaelde stovinge gestooft zijnde. Indien Menschebet by de handt is / salmen mede wat by mogen vermengen: Want 't is een singuliere ende heerlijcke Pijn-stillinghe.

Men sal mede Defensiven appliceren / sober Leven / ende 't Lichaem Purgeren nae epsch des natuers van de heersehende humeur: Insghelycks een Ader openen / ende koppen appliceren. Maer indien de Pijnen door dese niet ghestilt worden / salmen tot de *Narcotica*, ofte verdoovende medicamenten komen: maer die / overmits sy kout zijn tot den vierden graet toe / worden met recht voor suspect gehouden / nochtans met reden ende voorsichtigheyt geappliceert zijnde hebbense geen perijckel / by sonder op d'uptwendige partijen. Men sal niettemin van de slappe beginnen / ende daerom.

Verdoovende pappe. R. Blommen van Plompen / Bladen van Bilsen ende Mancop soo veel ghenoegh is. Laet de Crupden in een natten Doeck gewindelt worden / ende onder heete Asch wepnigh gheknockt zijnde / in een mortier gestampt ende vermenght worden met wepnigh Roos-Olye / Olye van Plompen ende *Vnguentum populeum*, ende op de Pijn geappliceert worden: d'ulceratien ofte korsten nochtans eerst bedeckt zijnde met eenighe Salve tot schepdinghe des Escars / op dat de nature door dusdanighe koude in 't schepden des Escars / ende in 't digereren der Ulceratien niet weder-ghehouden ende belet worde.

Een

Een ander verdoovende Pap.

℞. Krupm van Witte-broodt een half pont. Laetet in koe-melck tot een Pap koocken: by welcke mengt *Opium*, in wit Mancop-water ghedisſolveert / twee ſchrupels Safferaen ende *Taſtoreum*, van elcks een ſchrupel.

Ofte:

℞. Wange/ Nacht-ſchade/ Bilſen-krupt/ witt Mancop/ van elck een hant vol. Laetſe in koe-melck koocken/ daer na in een mortier ſtampen / ende met Garſte meel 2 oncen / een wepnigh koken tot een Pap/ by welck vermengt *Opium*, in mancop-water gedisſolveert/ een dragme: Safferaen een ſchrupel: mengtſe/ ende appliceert de Pap laeuw. Een andere verdoovende pap.

Het xiij. Capittel.

Van ſwackheydt des ghesichts.

DOor dien ſeer dickwils / nae verbrantheden des aengesichts/ ſwackheydt des gesichts/ ende traenynghe der Oogen volgen / daerom is de pijne waerdigh kortelijck te verklaren / op wat manier men die te hulpe ſal komen/ op datſe in traenende fiſtulen/ leep-oogen/ ſchemeringe in d'oogen/ ofte bluyſen op d'ooghen niet veranderen/ ofte 't geſicht heel weeh nemen. maer de Cure wordt door deſe 3 Intentien/ te weten/ Diete/ Purgatien ende Topice medicamenten/ dolbracht. Ende overmits in traeninge der Oogen d'Herſſenen de Humeuren ſenden/ ende d'Oogen die aennemen/ is noodigh / dat door alle middelen belet worde / niet alleen de generatie der quade Humeuren in 't Lichaem ende de Herſſenen: maer oock dat de nu genereerde ende nae d'Oogen bloeyende Humeuren verdrooght ende nederwaerts ghetrocken worden. Ondertuſſchen ſalmen d'oogen mede verſterckten / op datſe dat ſtuyten niet aen-nemen ende ontfanghen.

Wat de Diete aengaet/ ſalmen voor eerſt een getemperde Lucht verkieſen: Want de heete ſmelt ende verhit-

tet d'Humeuren int hooft/ ende maecktse subtijl/ scherp ende bequaem om te vloeden / ofte tot fluxie. Maer de koude sluyt de sweetgaten/ende belet de exhalatie/maer insonderheydt druckt de Herssenen: Hier uyt ontstaen stercke fluxien. Want gelijck een natte Spongie/indiense met de hant gedruckt werde/ met eenig gewelt 't water van haer geeft: Alsoo bersten de quade overighe humeuren uyt d'herssenen/door koude gedruckt zijnde. En daerom, indien 't kout weder is / salmen de kamer verwarmen: maer indien 't heet weder is / salmense door sprenckelen van kout water / groen loof / kruyden ende bladen verkoelen. Insghelijcx zijn de Zuyden-wint ende Noort-Oosten-wint schadelijck/want de Zuyden-wint verbult door hare vochtigheyt de Herssenen met humeuren: maer de Noort-Oosten-wint druckt door haer koude de herssenen ende belet tet d'exhalatie.

In d'Administratie der Spyse salmen dese drie dinghen/te weten/ de quantiteyt/ qualiteyt/ ofte hoedanigheyt/ende 't ghebruyck/observeren. Want 1. Salmen alle overdaet/so in spijs/als in dranck myden/ 2. overmids de fluxien der Ooghen altoos voortkomen uyt overtollighe koude humeuren/is noodigh/dat de spijs verdroogende qualiteyt ende kracht hebbe. By aldien de fluxien komen uyt koude humeuren / moet de spijs eenighsins verwarmen ; indien uyt heete ende scherpe/moetse verkoelen. Maer in't generael zijn alle die dingen schadelijc/ welc swaer om te verteeren/ende met Sout/Specerijen/ Loock/Ajuyn/Radijs/mostaert ende diergelijcke toeghemaeckt ende gekoockt zijn/desgelijcx welck winden maken/ende 't hooft met dampen verbullen/ 3. staet te Observeren/datmen nimmermeer eten moet/ten zy de vorige Spyse wel gekoockt/ende verteert zy/ ende met goeden appetijt. Verscheyden Specien van Spijs/welcke in substantie/ofte qualiteyt verscheyden zijn/ moetmen op een maeltijt niet eten. 't Broot moet vande beste Terwe/ wel ghedeessemt ende ghebacken zijn. Laet hy sich onthouden van ghesouten ende gheroockt Vleesch/ insonderheydt van Verckens-vleesch. Versch vleesch van Ossen / Capoenen / ende Voghelen / die haer in Boomen onthouden / zijn dienstigh. Met Vleesch ende an-

de andere Soppen/laet Ysoo /p Marioleyn/salie/Roose-semareyn/Oogen-troost/Petercelie Wortelen / Pimpernelle ende diergheljcke koocken. Maer indien de fluxie uyt een subtyle ende scherpe humeure kome/ laet met vleesch ende soppen/Boragie/ Buglosse/ Zurigh/ kerbel/ gouts-blommen/Oogen-troost/ Venckel-wortelen/ Petercelie-wortelen koocken.

Ander Hof kruyt/als latou/Porceleine/ Wortelen/insghelijcks Caworde/meloenen/ Ajuyn/ Bieslooch/ loock/ mostaert/Radijs/zijn in de fluxien der Ooghen ten hoogsten schadelijck:als mede Peper/ Geynber/Nagelen/ *Legumina*, ende alles dat van melck komt / overmidts de Butter.

Stercke Wijn / als mede sterck Bier zijn schadelijck: Laet hy kleyn/maer wel ghekoockt Bier ghebruycken: Ofte Ptisana/in welck Agrimonie/ Ooghen-troost ende Pruymen gekoockt hebben. Laet het daer nae weynig versoetet worden/ met Suycker / ende ghearomatizeert met Caneel. Maer indien de Patient ten respecte des Ouderdoms: ofte swackheyt des maegs sich van Wijn niet kan onthouden/ laet hy sich eenige witte/oude ende slappe wijn verkiesen.

De slaep ende rust zijn ten hooghsten dienstigh inde sieckten der Oogen:maer waken ende studien/ insonderheyt terstont na den eten/sijn schadelijck als mede 't byslapen.

Ten tweeden/sal de schadelijcke humeur gedigereert/ geprepareert ende ghevacureert worden/welck na d'Ooghen afvloedet. Derhalven indien de fluxie zy uyt een scherpe ende heete humeur / salse ghedigereert worden door de volgende Julep. 2 Intentie. Julep.

R. Water van Betonie/Ooghen-troost/ Boragie ende Surigh/van elcx anderhalf once:Syroop van Plompen/Fiolen/ende van Cicoreye/ van elcks een half once. Mengtse/ende maeckt een Julep/om in twee reysen 's uchtens in te nemen.

Daer nae salse met de volghende dranck ghepurgeert worden. Purgatie.

R. *Electuarium Diacatholicum* 4 dragme: *Electuarium Diaphænicum* twee Dragme: *Syrupus rosatus solutivus*,

vus cum Agarico & Rhabarbaro twee oncen. Maeckt met water/ ofte decoctie/ van Betonie ende Oogentroost een dranckjen.

Ofte, geeft de volgende Pillen.

Pillen. *R. Massæ Pillularum de quinq; generibus, Myrobalanorum, Pillularum aggregativarum* van elckx een halve dragme: *Diagridium* vier grepnen. Maeckt met water van Oogentroost vijf pillen.

Laet de kinderen *Electuarium de succo rosarum in tabelles*, ghedissolveert zijnde in Water van Betonie / ofte Oogen-troost/ ingheghéven worden van een dragme tot twee ofte drie dragme toe/ na dat de Jaren ende krachten zijn. Maer die gheen Plancetten konnen ghebruycken sullen door Manna/ ofte Poeder der Wortel *Mechoacæ*, gepurgeert worden. 't Lichaem gepurgeert zijnde salmen 't volgende *Electuarium* gebruycken.

Electuarium. *R.* Conserve van Blommen van Betonie / Oogentroost ende van Roosen/ van elck een once/ mengtse.

Indien de dekturie uyt houde humeuren is/ laetse eerst door de volgende dranck gedigereert worden.

Digereert de Dranck in een coude oostaet. *R.* Water van Betonie/ Oogen-troost/ Venckel/ van elck drie oncen: ghecolleerde Roos-honigh/ Syroop van Stichas-krupt van elck een once/ mengh tse. Maeckt een julep om in twee repsen 's ochtens in te nemen.

Daer nae salse met de volghende dranck ghepurgeert worden.

Purgatie. *R. Electuariumindus majus*, vier dragme: *Benedictæ Laxativæ* twee dragme. Maeckt met decoctie van Betonie/ Oogen-troost/ Rosynen/ ende Anijs-zaet een dranckjen.

Oft geeft de navolgende Pillen.

R. Pillulæ Cochie, pillulæ Lucis majores, van elckx een dragme/ *Diagridium* ses grepnen. Maeckt met Syroop van Stichas-krupt vijf Pillen.

De kinderen salmen van 't *Electuarium Diacarthamum* een ofte twee dragme in Plancetten ingeven/ ofte

Electua-

Electuarium Diaphœnicum Rhabarbaro; nae dat de jaren verdragen konnen.

't Lichaem gepurgeert zijnde / laet hy 't volgende *Electuarium*, tot versterckinge der Herssenen/ende opdroogginghe der humeuren/gebruycken.

Electuarium. R. Conserve van Blommen van Betonie ende Oogen-troost/van elcks twee oncen: Conserve van Salie ende Roosemarcyn/van elcks een Once/menghtse. Van dese Electuarie laet de Patient nuchteren de grootte van een Castanie nemen.

Decoctien van *Guajacum*, wortelen *China*, *Salsaparilla*, *sassaphra* zijn ten hooghsten dienstigh: Want door 't opdroogghen der schadelijcke humeuren versterckense oock 't gesicht.

Men sal mede de maegh/ overmidts der selver eenigheydt met de Herssenen/versorghen. Want een swacke maegh sent veel dampen na de Herssenen/welcke daer na afkomen op d'Oogen. Laet dan de Patient sich van alle die dinghen waeyten / door welcke de maegh bes waert wordt / ende swaer om te verteeren zijn. Laet mede de Paient eens ofte tweemael in de weeck een dragme van dese masse innemen.

Masse der Pillen. R. *Pullular hieræ picræ simplic*, *Galeni*, *Massæ Pillular*, *Assajeret*, poeder van de beste Roharber/ poeder van Sene-bladen/ van elckr een scrupel: Nagelen/ Folie/ Caneel/van elcks een halve scrupel. Maeckt *Sirupus Rosatus Solutivus* een masse tot Pillen.

Laet mede de Patient altoos na den eten eenigh medicament/ dat de maegh versterckt/ d'opstyginghe der dampen belet hoedanigh zijn / Queen-vleesch/ Conserve van Roosen/ghepreparceerde Coriander/Annijs-zaet ende Venckel-zaet/ofte 't volgende poeder gebruycken.

Poeder. R. Gepreparceerd' Coriander-zaet/ Anijs-zaet van elcr een once: blommen van Betonie/ Roode Roosen/ Oogen-troost/ van elcks een half once: uptgheleesen Canneel/ Folie/van elcks twee Dragme: de binnenste Beclekens van Hennen-magen een half Once: Roos-suyker soo veel/ als alles weeght/ menghtse/ maeckt een poeder.

3 Intentie. Volght de derde Intentie / welck bestaet in *Topica* ende *Chirurgica*. Verhalven indien groote Pijn ende Inflammatie daerby is / laet eenigh Defensijf / upt het sevende Capittel op t'Doorhooft gheapplicceert worden. Maer laet in de Ooghen 't volghende Oogh-water druppen / ende met beroubbelde Doecken / daer van nat synde / applicceren

Ooghwater. R. Weghbree-water / Water van Roosen ende Ooghen-trooft / van elcks een Once: gewasschen Cerups / gheprepareerde *Tutia*, fijn gheposuerde Witcroock / van elck een dragme. Menghtse

Maer in eien de defluxie der Ooghen upt koude Humeuren is / laet het volgende Oogh-water gheapplicceert worden.

Ander oogwater. R. Water van Ooghen-trooft Denckel / Wijn-ruyte / van elcks twee once: Witcroock / *Maſtix*, Mirrhe / *Aloe*: gheprepareerde *Tutia*, Sarrocolle / van elck een dragme. Maeckt na konst een oogh-water.

Interne remedium in gulariter in is inde siechte der Ooghen seer voordelijck. Maer indien de defluxie upt 't hooft ende heete Humeuren is / laet inden Arm *Cephalica*, ofte de Hooftader / gheopent worden / indien 't de Jaren ende krachten toelaten. Ick hebbe seer dickwils in defluxien der ooghen seer groot voordel de buytenste *Iugulares venas* geopent: maer d'openinghe deser Aderen heeft een erbaren Chirurgijn noodigh: Want se is periculeus. Maer de Kinderen applicceere ick / inde plaets van 't Ader-laten / Bloetsuyghers / of op de Hooft-ader in den Arm / ofte inden Hals op de *venas jugulares*. Laet insghelijcx groote koppen met een groote vlamme op de Schouder-bladen met scarificatie geapplicceert worden.

Veſicatorium. Laet insghelijcks 't volghende *veſicatorium* achter d'oren geapplicceert worden.

R. gepoulverde *Canthárides*, ofte spaensche Vliegen / ses in ghetal: Suyverseem een half once / menghtse met een ofte twee druppens Azijn.

De binnenste schellen der Oyuptkens van swarte Byvoine / getoutundeert ende geapplicceert synde / heeft de selve kracht.

De Patient sal mede twee ofte drie mael inde weeck nuchteren 't volgende *Maſticatorium* gebruycken.

R. Ma-

R. Mastix/Wortelen van Pyretrum/ Summuteyten/ofte opperste topkens van Marioleyne / Notemoschaet/van elcx een dragme. Maeckt in een Mortier met Honig/Trociscen op de grootte van Luppnē. Mastiex insgelijcks alleen geknaeuwt/ ende langh in de mont ghehouden zijnde treckt vele vochtigheden uyt 't hooft. *Masticatorium.*

Insghelijcx Rosynen / ofte Pruymen van Damast/ met Venckel-olye gesmeert ende geknaeuwt zijnde/trecken niet alleen de humeuren uyt 't hooft; maer versterken mede de Herssenen ende 't gesicht.

Sternunatoria en pryse ick niet in de sieckten der Ooghen: want d humeuren na de neuse treckende / verbullense te ghelijck *nervos opticos*, ende verswacken 't ghesicht; ghelijck ick inde 24 Observatie verklaert hebbe. Men sal mede 't volghende Poeder op 't hooft stroyen: ofte daer van een *cucuta* maken konnen. De dingen welc 't nese verwecken/ zijn periculeus in sieckten der oogen.

R. Bloemen van Rosemareyn/ Salie/ Betonie/ Stichas-kruyt/ roode Roosen / d'opperste topkens van Marioleyn/van elcx een halve handvol: geprepareerde Coriander een dragme: Aloe-hout/ Mastiex/ Wieroock/*Speries Diamoschi dulcis*, Note-muschaet/ Beezien van Kerssen over Zee/van elcx een halve dragme: Laet alles na de konst kleyn gescherft ende gestooten worden. Poeder.

Indien 't gesicht door continuele ende langdurige defluxie verswackt is / laet het door 't volghende versterckende water versterckt worden.

R. Ooghen-troost int gheheel/Guychelheyl met purpurachtige Bloemen/Venckel-kruyt/ van elcx twaelf hant vol/wijnruyte 6 hant vol: laetse ghescherft worden: giet daer na op Roos-water 2 pont/ laetse in een ghelasen vat inde Son een dagh te digereren staen/ 't vat wel toegesloten zijnde: distilleertse daer nae met langsaem vyer *in Balneo Mariæ:* ende bewaert 't water tot 't ghebruyck: want 't is seer heerlijck tot versterckinge der Oogen. Water tot versterckinge der oogen.

Indien de defluxie ende traninghe door dese niet ophouden/ende de patient van zijn gesicht pericliteert/ salmen een *Setaceum* ontrent de 3 ofte vierde *vertebra*, ofte

Werbel-been / des hals appliceren, niet nochtans met ten gloepend' Yser: maer met een silvere Naelt: ghelijck wp inde 40 Observatie breeder verklaert hebben. De bolwassene maghmen een Caustieum / ontrent 't tweede Werbel-been / inde plaets van een *Setaceum* appliceren / op dat daer upt een fontanelle ontstae. Maer kinderen is de fontanelle inden hals premitteus / ghelijck wp in de 42 Observatie verklaert hebben. Insgelijcks de fontanellen in de slincker Arm / ende 't rechter Been / hebben in defluxien der Ooghen gheen kleyne kracht / gelijck d'ervarentheyt dagelijcks leert.

Het xiiij. Capittel.

Vande leelijckheyt der Lit-tekenen, ende der selver wech-neminge.

DE principaelste oorsaecken vande leelijckheydt der lit-teeckenen nae de Cure der verwantheden zijn / 1. overmits / 't vel / vleesch / aderen / etc. door gewelt des vyers t'samen getrocken ende verhart worden / 2. overmits de naturele vochtigheydt (door welckes behulp alle wonden ende Ulceratien gecicatrizeert worden) door gewelt ende kracht des vyers verdrooght ende verteert is. Hier upt gheschiet / dat / ghelijck droogh ende dorre landt krommen doornen / oncruyt / ende alle onvolmaeckte vruchten: maer vet ende vochtigh lant alle volmaeckte vruchten voort brenght: alsoo komen mede upt ghebreck der natuerlijcke vochtigheyt eñ ingebozen warmte seer leelijcke lidt-tekenen voort. 't Ghebruyck der koude medicamenten maeckt mede leelijcke lidt-tekens / gelijck *Hippocrates* met dese woorden ghetuyght. *De Koude bijt in d'ulceratien, verhardt 't vel, maeckt onverdragelijcke pijn. ende swartheydt. &c.*

Hippoc. lib. 5. Aphor. 20.

Maer op dat wp dit quaet vermijden / salmen van 't begin tot 't eynde der Cure toe vermurwende remedien ghebruycken ende appliceren / ghelijck wp te vozen vermaent hebben.

Wat de Cure aengaet / salmen voor eerst de hartheydt

heydt der Litteeckens vermurwen ende slibberigh maken/ met Beeren-vet / Henne-vet/ Capoenen-vet / Olye van Lelyen ende van Doyers van Eyeren/ ofte met de volgende Salve.

R. Henne-vet/ Beerevet/ vet vande Visch *Thymalus*, Olye van Lelyen / Olye van Doyers van Eyeren/ van elcks twee draghme: Olye van Myrrhe een draghme: Sap van Pieren een draghme. menghtse. Maeckt een Salve. Salve.

Met dese Salve salmen alle daegh twee ofte drie mael 't Litteken ende d'om-leggende partijen smeeren. Daer na salmen een dicke Loode Plaet/ gesmeert met Quicksilver/applicerē. Maer al eer de gebrekelijcke partije met de voorgemelde Salve gesmeert wort / salmense met Water / in welck Semelen ende weynigh myrrhe gekoockt hebben/ af wasschen: maer indien de Littekenen soo seer hart ende verheven zijn / datse meerder vermurwinghe noodigh hebben / sal de partije eerst met de volgende decoctie ghestooft worden.

R. Witten Huenst in 't geheel met de wortelen/ wortelen van Bryonie ende van witte lelyen / van elcks een once: Camille-blommen ende mallote-blommen/ van elcx een hant vol: Fenegrieck-zaet/ Lijn-zaet/van elcks een half once. Laetse in water / ofte in decocti van Schaeps-voeten ende Schaeps hooft gekoockt/ ende met Sponsien/ ofte Vilten / daer van nat zijnde/ geappliceert worden. Stovinge.

Nae de stovinge laet de partije met de voorgemelde Salve ghesmeert / ende *Ceratum Oesypi*, *Philagrij*, ofte *Emplastrum de Ranis cum Mercurio*, gheappliceert worden; ende dit salmen so langh doen ende alle daegh twee mael ververschen/tot dat 't litteken genoegh vermurwt is / op dattet van de loode Plaet kan neder ghedruckt worden.

Maer alsoo dickmael de Chirurgijn de littekenen gesmeert sal hebben / sal hy met beyde de handen soecken ende poghen 't verharde ende ghekrompe ende t' samen getrocken Vel te recken ende uyt te spannen: ghelijck de Peltiers ghewoon zijn haer Vellen uyt te recken ende uyt te spannen.

Maer

Maer indien 't Litteecken alsoo verheven/geschrompelt ende verhart is/dat daer upt groote mismaecktheyt des aengesichts volghe/salmen upt snyden (in dien 't de Patient ende de gelyckelijcke partije toe laten) soo veel doenlijck is/een langhe rechte Linie. Waer na salmen de wonde/welck t'samen getrocken ende ghespannen was/dilateren met Linnen doecken/met Lijm ghesmeert t'sijnde/als de volgende Figure uptwijst.

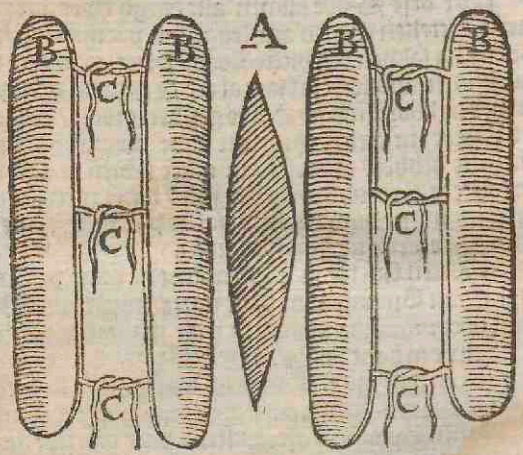

A. Is de wonde des uptghesneden Littteeckens.

B.B.B.B. Sijn vier linnen doeckjens met Lijm ghesmeert; welcker twee aen elcke syde der wonde gheleght sullen worden; nochtans alsoo/dat eenige spacie tusschen beyde blyve/als de figure blijckt.

C.C.C.C.C.C. Sijn ses Riemkens / ofte Bandekens/groot ofte kleyn na de groote des wonds.

Voorts alsoo haest 't Lijm gedrooght sal zijn / soo dat de doeckens vast aen 't Vel kleven: welck in vier ofte vijf uren geschiet/ofte ten hooghsten in een halven dagh/salmen de riemkens t'samen binden: want alsoo sal 't Vel 't welck tusschen de doeckens is / t'samen ghetrocken ende

ende gheconstringeert: maer de wonde ghedilateert ende wyder worden. Ondertusschen salmen/ so veel mogelijck is/ haestigh de wonde incarneren ende cicatrizeren / ende de Doecxkens niet weg nemen/ voor al eer de wonde geheelet is.

De Lijm wort gemaeckt uyt astringerende/ slymighe ende vast-klevende medicamenten:

Als:

R. Fijn Blommen - Meel een once : Masticx/ roode Roosen/ Draecke-bloet/ van elcx twee dragme. Alles wel gepoedert zijnde/ salmen 't met witten van Eyeren ende slijm van Gummi tragacanth tot consistentie van heunigh menghen.

Is nochtans te noteren/ dat d'applicatie deses Lijms niet moet geschieden / als na dat de wonde ghedigereert sal zijn. Want dewyle de digestie geschiet is/ daer pijn by ende de kanten des wonds swellen/ ende daerom moetmen door 't Lijm de pijn niet vermeerderen : de digestie gedaen zijnde / salmen 't met Brandewijn afwasschen: wantse maeckt schoone ende fraye Lidtteeckens. Inde plaets des Plaesters mach mede een Loode plaet / besmeert met Quicksilver/ geappliceert worden.

Nota.

Wanneermen 't lijm gebruycken sal.

De wonde genesen zijnde/ salmen yet appliceren/ welc 't aengesicht wit ende blanck make/ als Water van witte Lelyen/ Water van Boone-Blommen, ingelijcx sweet van Eyeren/ ofte Water/ gedistilleert uyt Eyer-schalen: Want 't is seer kostelijck ende heerlijck om de Litteeckens wit ende blanck te maken.

Heerlijckheyt des gedistilleerde waters uyt schalen van Eyere.

Het xv. Capittel.

Van opghekrompen Zenuwen ende kromme juncturen, na de verbrantheden.

IN overgroote verbrantheden in de leden/ ofte articulen plagen/ somwylen de Zenuwen op te krimpen/ ende juncturen krom te worden / ende dat insonderheydt/ indien

indien de Chirurgijn in 't begin niet neerstigh genoegh zy gheweest/ ende geen spalcken ende andere instrumenten/ van welcke wy in 't 11 Capittel mentie ghemaeckt hebben / ghebruyckt heeft : men moet derhalven een nieuwe Cure aenvangen : maer men sal eerst 't lichaem purgeren nae de nature des prodominerende humeurs. Maer voor al zijn *Pillulæ de hermodactylis*, ende *Pillulæ aggregativæ*, insgelijcks *Electuarium Indum majus*, ende *Benedicta laxativa* dienstigh. Indien de patient vol bloet is/ laet een Ader gheopent/ ende bloet uyt getrocken worden / nae de krachten des patients. Welck alles men by een Medicijn onderstaen sal.

't Lichaem nu gepurgeert ende geprepareert zijnde/ als wy terstont gheseydt hebben : salmen de ghebrekelijcke partije met de volgende decoctie vermurwen / slibberigh ende gedwee maken.

Versachtende decoctie.

R. Witten Huenst in 't gheheel met de Wortelen/ Wortelen van Bryonie / Wortelen van witte lelyen/ Wortelen Keeskens kruyt / van elcks twee oncen: Fiole-bladen/Camille-blommen/ Mallote-blommen/ Hypericon/ *Chamepythys* (ofte Velt-Cupres) Chamedrys/van elcx een hant vol: Fenegrieck-zaet/lijn-zaet/ van elcx een once. Laet met nat/ in welcke Schaeps-voeten ende een Schaeps-hooft / ofte / Kalfs voeten mettet hooft/ gekoockt hebben / tot een stovinge gekoockt worden.

Smeert daer nae 't gantsche lidt met de volghende Salve.

Salve.

R. *Vnguentum Dialtheæ* twee oncen : mensche-vet/ Henne-vet/ Gansen-vet/Beere-vet/van elcks een half once: Sap van Pieren een once: Brandewijn een half once : menghtse ende maeckt een Salve.

Laet daer nae *Emplastrum ex mucilaginibus*, ofte *Emplastrum Oesypi, Philagrij*, ofte *de Meliloto*, op leder gesmeert zijnde/ gheappliceert worden. De Zenuen ende ligamenten der Juncturen hier door ghenoegh vermurwt zijnde / salmen tot extensie / ofte uytspanninghe komen : maer die kan bequamelijck sonder pijn ende perijckel glieschieden door bequame instrumenten. Indien 't gebreck is inde Knie ofte Elleboghe/ zijn dese instrumen-

menten/ welcke van *Gualtherus* Repf in ſijn Chirurgije afgemaelt worden/ bequaemſt.

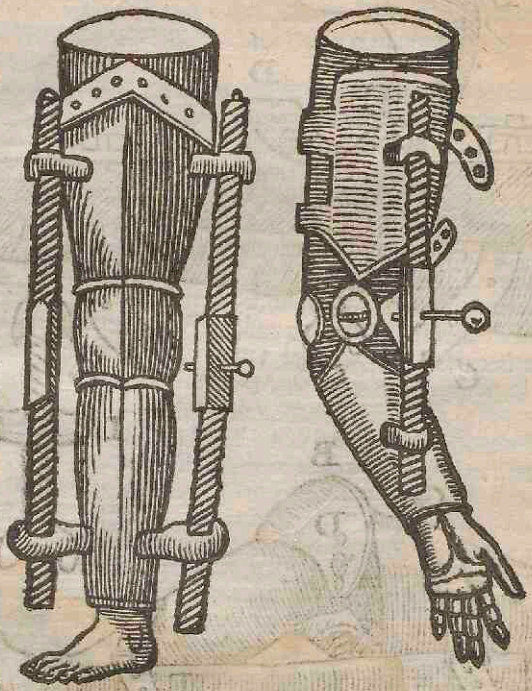

Ofte gebruyckt 't volgende Inſtrument/ welck wy ghevonden hebben/ ende een yeder met kleyne moeyten ende koſten kan verkrygen/ ende ſoo wel bequaem is tot Knien/ als kromme Ellebogen.

A. A. Wijſt

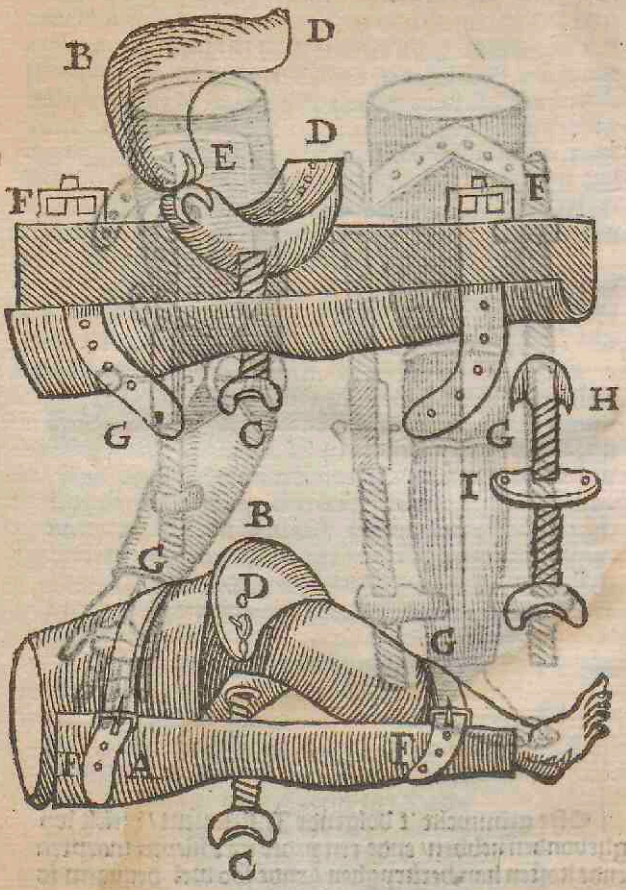

A.A. Wijst een houte Laye aen so in d'eerste als inde tweede figure.

B.B. Is een Ring/upt een Yser plaet gemaeckt/ van die breette/datse de gantsche Linie ombangen ende bella.

Maer

Maer die wordt open in d'eerste Figure/ maer in d'ander ghesloten/ende de Knie omhelsende/gesien. Maer op dat se te beter geschiet mach worden/is nodig/dat 't deel/ welck na de Knie-schijf siet/een wepnigh uptgeholt zy.

C. C. Is een Schroef/ door welckers behulp de Ringh na de laepe toe ghetrocken/ofte/soo veel noodigh is/ghe-opent wordt.

D. D. D. Wijst aen/ soo wel in des eerste/ als in des tweede Figuers eene deel/ een Nagelken: maer in d'ander gaten/door welcker behulp de Ring/ so veel noodigh is/geconstringeert/ofte gelaxeert wort.

E. Wijst aen d'eerste Figure d'hengsels/door welc de Ringh gesloten ende geopent wort.

De Ringh dan open/ende 't Been inde Lape geleght zijnde/ saimen de Ringh rontom de Knie boeghen/ ende aen alle kanten met werck ende doeck boeren ende bevpen: daer na met 't Nagelken ende de gaten/met *D. D. D.* gheteeckent slupten. Dese lape heeft daerenboven twee gespen met *F. F. F. F.* geteekent/ende twee riemen ofte banden met *G. G. G. G.* door welcker behulp 't Been aen de Lape gebonden wort. Daer beneffen de Schroef/ met *C. C.* gheteeckent/omghedraept zijnde van de rechter na de slincker spoe/wort de ring ende te ghelijck de knie na de Lape toeghetrocken/ende soo veel uptgherecht/als de Chirurgijn sal noodigh duncken. Voorts is noodigh/ dat de Schroef lichtelijck kan in de ringh omghedraept worden. Ende daerom moetse aen haer binnenste deel een knoop/met *H.* geteeckent/hebben.

I. Is een Ysere plaet/welck met twee Spijckergens aen de Lape vast is/op dat de Schroef daer in ghemackelijck omgedraept werde.

Maer indien de verbrantheyt in de bingheren is/ sal een verstandigh ende vernuftig Chirurgijn daer toe bequame ende gemackelijcke Instrumenten/ na eysch des ghebrecks/bedencken. Ick hebbe door de volgende medicamenten ende Instrumenten alle de Vingers des rechter hants/uptghenomen de Duym/ na verbrantheyt na de buytenste partye des hants opgekrompen/ ende daer aen malkander t'samen geboeght zijnde/herstelt. Welcke Cure alhoewel nu te voren in onse Observatien voorge-

stelt is; niettemin/op dat hier niets soude ghebreecken/ welck tot dese materie soude moghen dienen / hebbe ick goet ghevonden die weder hier op te voegen. De goetwillige Leser sal alles ghelieven ten besten te duyden.

In 't Jaer 1596. heeft Isaacus Gotteran de Perroq/ op my te Lausanne sijn Soon Michael/out zijnde 14. Maenden/gebracht. Voorts was die/ses Maenden out zijnde/met de rechterhant in 't Vier gevallen. Hier door zijn alle de Vingers te ghelijck met de duytenste partije des hants soo seer ver brant geweest/dat d' eynden dieser Vinghers tot 't eerste Lidt toe afghevallen zijn. Maer overmits de Vader eenighe onerbarene de Cure toevertrouwt hadde/waren alle de Vinghers (uytgenomen de Duym) met 't Vel des hants als in een cloot (ghelijck de volgende Figure uyt wijst) t' samen gheheelet.

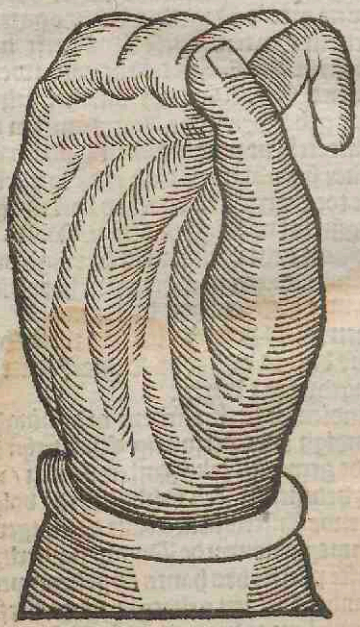

De

De sevenste maent / nae dat de Cure volbracht was/ brengen d' Ouders 't Kint te Lausanne by mijn / ende versoecken mijne hulpe. 't Lichaem dan gepurgeert zijnde door *Manna*, met Vleesch-nat ingegeven/ hebbe ick de *Topica* ende *Chirurgica*, dat is/d' applicatie der medicamenten ende de Chirurgische handelinge aldus begonnē ende inghestelt. Eerstelijck hebbe ick de volghende vermurwende decoctie ende Salve gebruyckt.

R. Witten Huenst in 't geheel met de Wortelen/Wortelen van Bryonie/van witte Lelien/ van elcx een once: Blommen van Camillen/ malloten/ Chamedrijs/ van elcx eē hant vol/ Fenegriec-zaet/Lijn-saet/van elcx een once. Laetse met sop van Schaeps ofte Calfs voeten ende Hooft/tot een stobinge gekoockt worden. Stobinge.

Daer nae hebbe ick de gantsche handt ende Arm met de volgende Salve gesweert.

R. *Vnguentum Dialtheæ* een once: Mensche-vet/Henne-vet/Ganse-vet/ Beeren-vet/ van elcx twee drachme: Sap van Pieren een halve drachme. Menghtse ende maeckt een Salve. Salve.

Ten laetsten hebbe ick de handt in *Emplastrum de mucilaginibus* gewonden De Zenuwen ende callositeyt/ uyt 't gerijmpelde ende verschrompelde Vel des handts ende der Vingheren in de buytenste partije des hants t' samen ghegroeyet/zijn door dese vermurwet. Daer na hebbe ick die *Callus* tusschen de Vingers inde Hant met een Schermes uytgesneden/insghelijcks mede de Vinghers gescheyden. Daer nae hebbe ick mijn bloet-stempende poeder daer op gestroyet/ende witten van Eyeren vermenght met Roos-Water / Weeghbre-Water ende Roos-Olye/geappliceert. Ick hebbe mede een Defensijf op de handt ghebruyckt / ende den gantschen Arm met Roos-Olye / Olie van mirtelen ende Pieren ghesmeert. 's Anderendaeghs hebbe ick 't volghende Digestijf met sacht ende fijn pluckſel op d'incisien gheleght / ende den Arm/gelijck te voren /met de voorseyde Olyen gesmeert.

R. Terpentijn in Roos - Water ende Weeghbre-Water ghewasschen/een once: Olye van Roosen ende Digetijf.

van Doyers van Eyeren: van elcx twee dragm: Safferaen een halve schrupel: een Doyer van een Eye. Menghtse.

Den vijfden dagh hebbe ick 't volgende Instrument van hout ghemaeckt/ gheappliceert / ende begonnen allenskens de Vingers in haer natureele staet te trecken.

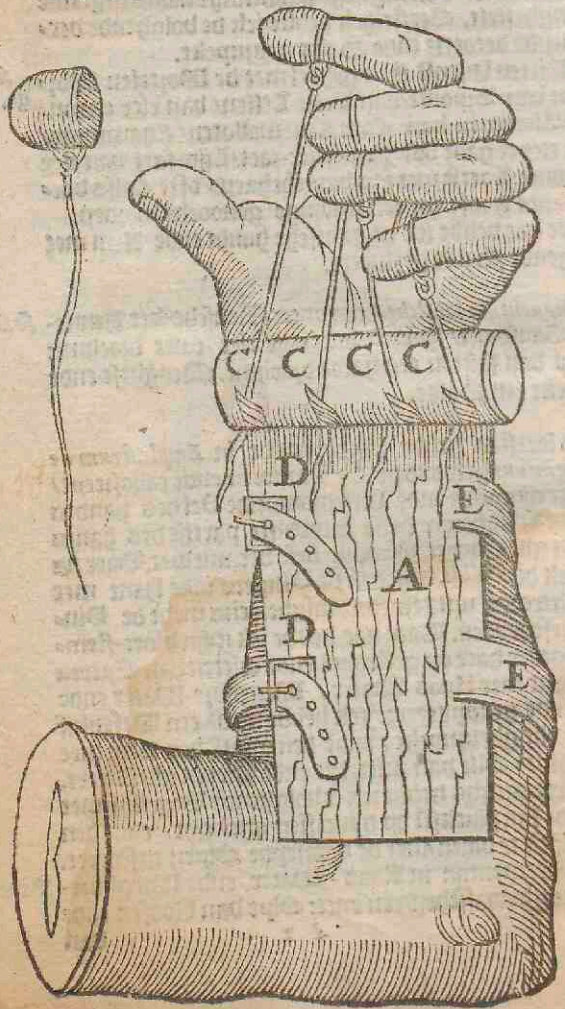

A. Is een Spalck/3 vinger breedten breet / ende soo langh datse van de hant tot op na aen de Ellebooghe toe kome.

B. Is een ronde stock/ een duym dick/ welck aen de spalck vast gehecht is: maer in 't midden van dese stock staen vier ronde houte nagelen/met *C.C.C.C.* geteeckent. Heeft dese Spalcke mede twee gespen/ met *D.D.* geteeckent/en de twee riemen ofte banden/met *E.E.* geteeckent door welcke 't Instrument aen de Arm gebonden wort: ghelijck uyt de Figure ghenoeghsaem blijckt.

't Instrument dan vast gebonden/ ende aen alle kanten met Linnen/Wereck/ ende Boomwol ghevoert ende bevuyt zijnde/hebbe ick Vinger-hoeden van Leer ghemaeckt/gereet ende op de hant ghehadt/ ende aen d opperste topkens der Vingeren gedaen. Daer na hebbe ick met de draet/die daer aen ging/de Vingers nederwaerts ghetrocken/ende aen de Nagelen/ ofte pinnekens/ met *C.C.C.C.* geteeckent/ghebonden/ende alle daegh meer ende meer omgebogen. Maer op dat 't selve te beter soude gheschieden/hebbe ick den Arm ende de handt/ soo wanneer ick de wonden verbonde/met de voorgemelde salve gesmeert. Maer op dat de Vingeren niet weder t'samen ghevleelet souden worden/ hebbe ick soode plaetkens tusschen de Vingers geleght. Aldus zijn de Vingers allenskens tot haer natuerlijcke staet weder gebracht. Ondertusschen hebbe ick de wonden mede ghevleelet ende ghecicatrizeert met door seer verdroogende medicamenten/ maer die te gelijck een vermurwende kracht hadden: gelijck wy in ons Tractaet van Verbrandtheden aengewesen hebben. Ende alsoo is door Godes segeninghe/de hant weder te recht gebracht.

Het xvj. Capittel.

Van de Blixem, ende door wat middel men de gene, die daer gequetst zijn, te hulpe sal komen.

O Vermidts 't Hemels vyer aller heftighste ende perículeust is / ende in sich hebbe eenighe supernaturele

facultepten ende krachten / door welcke de Menſch onder pl ghedoodet wort / moetmen 't gene te doen ſtaet niet upt ſtellen. Om deſe oorſaeck hebbe ick goet ghedocht/ ten dienſte der Leerlinghen inde Chirurgie / kortelijck te verklaren/ door wat middel men die welck van den Blixem ghequetſt zijn / ſal te hulpe komen. Nochtans rade ick alle de Chirurgijns / die op dusdanighe ſiecken ghehaelt worden / darſe haer beſt doen om een Medicijn neffens haer te hebben.

Supernaturele kracht des Hemelſch Vyers.

Maer overmits dat 't Hemelſch Vyer/ ghelijck d'ervarentheyt leert/ in ſich eenige ſupernaturele facultepten/ ende door der menſchen verſtant geheel verborgē krachten heeft, nochtans is dit klaer / dat 't Hemelſch vyer op ſich hebbe een wonderlijck maligne / ofte quaet-aerdighe ende ſenijnighe qualitept ende materie, ende dit gheeft genoeghſaem te kennen die duyple ende Peſtelentiale reuck/ welck upt hoorſt ſoo wel upt de menſchen/als Beeſten ende Boomen/ welck van de Blixem ghedlagen zijn. Hier upt ghe ſchiet/ dat Beeren/ Voſſen/ Knynen ende andere gedierten in plaetſen / die vanden Blixem ghedlaghen zijnde/ levende (ghelijck eenighe ghelleerde ghetuyghen) niet komen / overmits de wreede ſtanck/ in haer vollen verblijve. Inſghelijcks proeven ofte eten gheen Honden van Vleeſch der gedierten/ welcke vanden Blixem ghedoodet zijn. Hier upt blijckt klaerlijck/ hoe periculeus ſy 't gebruyck der Kruyden/welck in die plaetſen ghepluckt zijn. Want d'Aerde wort mede ſomwylen/ghelijck *Olaus Magnus Hiſt. Septentrionalium Lib. 1 Capit. 12.* ghetuyght/ als met Solpher beſtroyet. 't Moet dan niemandt wonder ſchynen / dat altemet menſchen ſubytelijck / ende ſonder klare ende openbare oorſaeck ſterben.

't Hemelsvyer is dryederley. 1. 2.

Maer dat Vier/ghelijck *Seneca* ghetuyght / is dryederley. Want 1. iſt ſeer ſubtijl: hier door ghe ſchiet / dat 't de zielekooſe / als Boomen ende diergelijcke / onghequetſt/ doorvlieghe. 2. Neffens die ſubtijlheyt heeft het in ſich ſeeckere ſeer droogghe ende meer aerdiſche materie: hier door geſchiet/dat het door de murwe ende ſachte partyen des lichaems ſonder der ſelver quetſinge/ doordringhe: maer de harde/als beenen/ quetſe ende breeckt.

Ende

Ende dit hebbe ick geobserveert niet alleen te ghebeuren in gedierte/ maer oock mede in zieleloose dingen. In 't voorleden Jaer 1604 / als ick eenigh brant-hout hadde doen brenghen / is een over-groote Eycken-Boom/ welck voor eenige Jaren van den Blixem geslagen was geweest/ voorgekomen/ welck uyt de scheure ghenoeghsaem / welck ghesien wiert in d'inwendighe partije des Basts van boven tot de Wortel toe/manifest ende klaer was. Uyterlijck wast nochtans een schoonen ende groenen Eycken-Boom. De stam geklooft zijnde/is de pit/ ofte 't merck/ welck in Eycke-Boomen seer hart is/van de kop tot de Wortel toe geheel carieus ende vermolmt gevonden. 3. Heeft het noch een meer aerdischer ende dicker materie door welcke oorsaeck het niet soo seer penetreert ende door dringht/ ghelijck wy van andere ghesept hebben: maer ontsteeckt die dinghen / welck eerst voor komen/ gelijck wy sien dat geheele Steden / Kercken ende andere Huysen van den Blixem ontsteken ende tot Assche verbrant worden. 3.

Maer dit geschiet eensdeels door de kracht des vyers; eensdeels mede / overmits de menschen gemeenlijck tot defensie / af-weeringhe ende uyt-blusschinge des vyers onachtsaem ende traegh zijn. Want is een gemeene opinie ende ghevoelen/ dat de Huysen/ door de Blixem ontsteken zijnde / met Water niet konnen uyt-ghebluscht worden. Maer ick hebbe ter contrarie ghesien. Want in 't Jaer 1592/ hebbe ick Hildene in mijn Vaderlandt/ de Kerck-Tooren / seer hoogh ende met stenen gedeckt/ door een Blixem-slagh soo seer ontsteken gesien/ dat aen d'eene zijde de vlam haer op ghegeven heeft / ende eenighe over-groote Balcken door dien slagh ghescheurt zijn gheweest; welcke brandt ten laetsten daer nae met Water ghelescht was gheweest. Alsoo brandt mede dese specie des vyers 't menschelijcke Lichaem/ende laet nae sich ghenoegh manifeste ende klare tekenen / als blaeskens/ swarte plecken ende fracturen der beenderen. Want die subtyle ende verborghe door-dringende qualiteyt des vorige Vyers brengt inder yl met haer eenigh senijn nae 't Hert ende de Herssenen / ende 't Dier sterft in 't selve ooghen-blick. De tweede specie deses

Vyers/ om datse subtijl is / beschadight mede dadelijck d'edele partije; maer overmidtse vermenght is met eenighe meer Aerdische materie/ghelijck ick gheseyt hebbe/ vreeckt ende scheurt mede de Beenderen ende vaten/ende doodet het Dier inder ijl/ofte in 't selve ooghen-blick/ ofte weynigh daer na.

Curatie. Hier uyt blijckt ghenoegh/ hoedanighe Methode tot de Cure noodigh zy: want die bestaet hier in / dat 't hert ende d'edele partijen versterckt werden / ende voor alle quaet-aerdighe ende fenynige dampen beschermt. Ende daerom salmen dadelijck de kleederen uyttrecken ende weg leggen / niet alleen ten profijte ende dienste der inspiratie ende exspiratie der Longen / maer ooc op dat die quaet-aerdighe damp des Blixems / welck in de kleederen is/d'edele partijen niet geheel versmoore. De kleederen uytghedaen/ende de Patient te Bedde zijnde tusschen Slaep-Lakens/ welck met Genever-Bezien/ Angelica-Wortelen/Laurier-bladen/Wijnruyt-bladen/ etc. ghekoockt zijn/salmen hem *Lapis Bezoar*, fijn gepoedert/ 6 ofte 8 greynen met Water van Ossen-tongh / Cardobenedickt/ofte Confilie de Greyn ghedissolveert ingheven/ ende sweeten verwecken / op dat de nature t'fenijn na de uytwendighe partijen mach dryven. Indien die *Lapis* niet by de handt is / salmen Triakel tot een dragme/ min of meer/ nae dat de jaren vereyschen/ ingheven. De lippen/ tonghe/ neus-gaten / slapen des hoofts/ voor-hooft/ de polsen op de handen salmen met Malveseye/in welck Triakel gedissolveert is/smerẽ. Op 't hert salmen 't volgende *Epithema* appliceren.

Epithema cordiale. R. Water van Buglosse ende van confilie de greyn/ van elcks twee oncen: Malveseye anderhalf once: Caneel water een once: *Species Electuarij de Gemmis* een dragme: Confectie Alkermes een halve dragme/ Safferaen een scrupel. Alles wel ghemenght zijnde / sal 't warm op 't hert geappliceert worden.

Armen ende Beenen salmen sterck binden / ende met rouwe/scherpe ende warme doecken vryven/op dat 't fenijn na de uytwendige partyen getrocken worden. Indien daer blaeskens / wouden ende vlecken by zijn / laet dadelijck Ajuyn/met Sout bladen van Wijn-ruyt ende

Tria-

Triakel vermenght/ende Koppen/ Bloet-suppers/ eerst de blaefkens afgheſneden zijnde / gheappliceert worden. Hier hebben die medicamenten geen plaets/ welcke verrotten ende d'eſcare los maken. Derhalden laet de eſcare met een meſken ende ſcheerken uptgeſneden/ende daer na d'ulceratien met de volgende Salve ghemundificeert ende geſuppert worden.

R. Honigh van Roosen 2 once: Poeder van de wortel van Swaluwe-wortel ende Angelica-wortel / van elckx een half once: bladen van Wijn-ruyte / met de poeders geſtampt zijnde/twee Pugillen: Triakel twee dragme: Brandewijn een half once. Menghtſe ende maeckt een Mundificatijf. Salve.

d'Ulceratien gemundificeert zijnde/ ſalmen 't volgende incarnerende Poeder inſtroyen.

R. Poeder vande wortel van Swaluwe-wortel / ende van Angelica/ van elckx een once: Myrrhe / Maſtix/ wieroock/bladen van Scordium/van elck vier dragm. Alles wel gepoedert zijnde/ maeckt met genoegh ſaem ſap van Nicotiane / Sanickel / ofte winter-groen/ *Trochiſcos*, welcke inde Son gedrooght zijnde/ weder gepoudert ſullen worden. Incarnerend poeder.

Dit Poeder is ſeer koſtelijck ende heerlijck/ ſo in duſdanighe/als in andere rotte ende fenynighe ulceratien/ als in *Anthrax*, ofte kole / Gangrene ende Kancker: want het mundificeert ende ſuppert / ende is een vyandt der verrottinge: vermengt zijnde met wepnigh gedzant Alupn cicatrizeertet mede.

Indien eenige Beenen gebroken zijn/ die ſalmen herſtellen:maer de Chirurgijn ſal toeſien/dat hy geen aftringerende ende verkoudende *Emplaſtica*, als in fracturen plagh te ghebruycken / applicere: want door deſe wordt d'exſpiratie ende evaporatie des Fenijns beletter. Derhalden ſal de volgende Pap geappliceert worden.

R. Boone-meel/Luyrne-meel:van elckx een once/Poeder van de wortel van ſwaluwe-wortel/ende van Angelica/van elckx een half once: bladen van Wijnruyte een halve handt vol. Laetſe met *oxymel* tot een Pap gekoockt: ende daer nae by Triakel/ofte methridaet een once vermenght worden. Pappe.

De Fracture salmen alle daeghs eens verbinden / ende de Pap vernieuwen/ 't lidt eerst met wijn / in welck wortelen van swaluwe-wortel ende van Angelica ghekoockt hebben/ende Triakel met weynigh Roos-azijn gedissolveert is/afgewasschen zijnde. Ende dit salmen so langh doen/dewyle noch vreese des fenijns daer by is. Laet mede een defensijf ontrent een kleyne hant breedt op de fracture gheappliceert/ ende d'opstyginghe des fenijns na d'edele partye belet worden.

Maer ondertusschen dewyle d'uytwendige medicamenten gebruyckt worden/ ghelijck ick gheseydt hebbe/ moeten 't hart ende d'edele partyen versterckt zijn / niet alleen door 't voorschreven *Epithema*, maer oock door Conserven/Electuariē/als Conserve van Buglos-blommen/Gouts-blommen/Rosemareyn/marioleyn/ confilie de greyn: Citroen-schellen/ *Diamargaritum Frigidum, Lætificans Galeni*, Confectie Alkermes/Caneel-water ende diergelijcke.

Maniere des levēs. Laet hy Soppen van versch vleesch ghebruycken/ in welck Boragie/Buglosse/Gout-blommen/Surigh/ Rosemareyn/marioleyn/ Folie/Safferaen/Caneel ende dierghelijck gekoockt hebben. Hy sal sich wachten van spijs/ welck swaer om verteren is. Men sal mede toesien/ dat de Buyck altoos weeck sy/ende dat / indien 't niet door de nature geschiet/sal geschieden door suppositorien/ofte *Enemata Lenientia*. Men moet sich onthouden van purgatien ende ader-laten;ten sy eenige particuliere occasie daer by sy: waer van een medicijn geconsuleert sal worden.

FINIS.

Pulvis

Pulvis Catagmaticus.

R. Rad. Aristoloch. Rotundæ, Peucedani, Irid. Florent. Cortic. Pini, Ligni buajaci, ana unc. s. Menghtet ende maeckt een sijn Poeder.

Observatie vanden *Eupherbium* aen *D. D. Caspar. Bauhinum.*

INde ghenesinghe der ulceratien ende schaden/ wijdtberoemde vriendt/en komt by ons niets voor/dat den Chirurgijn meerder moeyte maeckt/ dan dat by de Vlceratie oock bederbinghe des beens is/ insonderheyt indien de selve seer diep ingaet/ ende dat overmidts de vochtigheydt des beens. Ende tot op-drooginghe deses humeurs ende scheydinghe des beens is/ soo vande nieuwe als oude Medicijns ende Chirurgijns/ niet beters ende heerlijckers ghevonden dan d'Actuale Cauterie/ ende ick hebse meermaels met groot profijt ghebruyckt. Nae 't *Actuale Cauterium* gunne ick gheerne den *Euphorbio* de tweede plaets.

Want het verdrooght niet alleen/ overmids het scherp ende heet inden vierden graedt is/ de humeuren des beens: maer het schijnt oock in dit gheval dienstigh te zijn door eenighe verborghene kracht. Derhalven wordt het niet t'onrecht van *Dioscorides*, *Avicenna* ende de nieuwe Medicijns boven andere Medicamenten gheroemt in carieuse ende bedorvene beenderen. Al-hoe-wel ick dus langhe den *Euphorbium* met groot voordeel in bedorven ghebeent ghebruyckt hebbe/ noch-

Diost. lib. 3. Avicenna, lib. 2. Trac. 2. cap. 236.

nochtans komt my eene swarigheyt voor/ namelijck/ of de ware *Euphorbium*, van welcke *Dioscoridee* mentie gemaeckt/ hyndensdaeghs tot ons toegebroert wort. Want *Dioscorides* ende *Avicenna* schryven/ dat de *Euphorbium* het bedroven heen in eenen dag afneemt/ 't welcke d'onse naulijcx in 40 dagen doetende het hyant het naest-gelegen vleesch niet/gelijck *Dioscorides* ende *Avicenna* van haren *Euphorbium* schryven. Hier upt is waerschynelick/of dat den text van *Dioscorides* verbalscht is / of dat wy den *Euphorbium* der Ouderen niet hebben. Maer wie van de geleerde mannen deses eeuws sal dese knoop beter/als u E. ontknoopen? Ende ick bidde u E. de selve beliebe te ontbinden. Voorts *Dioscorides* ende *Avicenna* vermanen/dat soo wanneer yemant den *Euphorbium* sal willen gebruycken/voor eerst het omliggende vleesch met pluckxel of te plaesters neerstelijck ende wel beklee de ende bevryde / op dat het/ovemidts syne scherpigheyt ende hitte/ voor 't vleesch aen te raecken gheen Inflammatie verwecke. *Vesalius*, in syne Chirurgie / ende *Fallopius*, in 't Tractaet vande schaden / zijn niet min in dese saeck bekommert. Hier voor is gebeurt/ dat ick vele jaren herwaerts den *Euphorbium* niet hebbe derren gebruycken/ende dat ovemites de vreese van inflammatie ofte Pijn. Den anderen was het geen kleyne moeyte/'t omliggende vleesch/so dickmael noodigh is de schade/ofte ulceratie/te verbinden/so neerstelijck te besorgen. Nientemin heeft d'onderbindingh my het teghen-deel geleert/namelijck/dat onse *Euphorbium*, alhoewel het de tongh/ende neusgaten dapper bijt ende nijpt / in ulceratien nochtans alhoe-wel 't overvloedig daer in gestropt wort/gheen inflammatie ofte pyne maeckt. Derhalven gebruycke ick gelucksaligh in bedroven gheleernt/ zijnde van vleesch ontbloot/oock de Labien/ofte Lippen / der ulceratien onbekleet zijnde/dit dageliger ofte oyt den anderen dagh daer in gestropt / gheljck de Welgheleerde *D. Eman: Vestisius*, die u E. desen behandight heeft/menmaels by my heeft gesien/self oock in kinderen.

Eenige jaren gheleden/ als ick dit in tegenwoordigheyt van een gheleert en erbaren medicijn vertelde/ is hy verwondert gheweest. Derhalven heeft hy versocht dat hy selfs

hy selfs in een Apotekers winckel sich de beste *Euphorbium* soude mogen verkiesen ende doen poederen. Welck gedaen zijnde/zijn wy gegaen by een jongen van 14 jaren/ hebbende een ulceratie op de scheen (in welck het voorste deel des scheen-beens/ofte *focile majus*, een spanne groot ontbloot was.) Alsdoe hebbe ick de ulceratie met het Poeder van *Euphorbium* gevult/ daer na droogh plucksel ende *Emplastrum Diapalmatis* daer overleggende/hebbe ick 't alsoo ghelaten tot 's anderen daeghs: op welcke dag ick de medicijn wederom by de Patient gebracht hebbe/dewelcke als geen verandering des Pols/ noch des Waters vernam/veel minder pijn ofte inflammatie/ is door de nieuwigheydt des saecks verwondert gheweest/dat hy met zijn eygen oghen gesien heeft/ de wreetheyt ende scherpheyt van de *Euphorbium* in ulceratien soo groot niet te sijn/ als van de gheleerste ende uytnemenste medicijns gheleert ende uytghekreeten is/etc.

EYNDE.
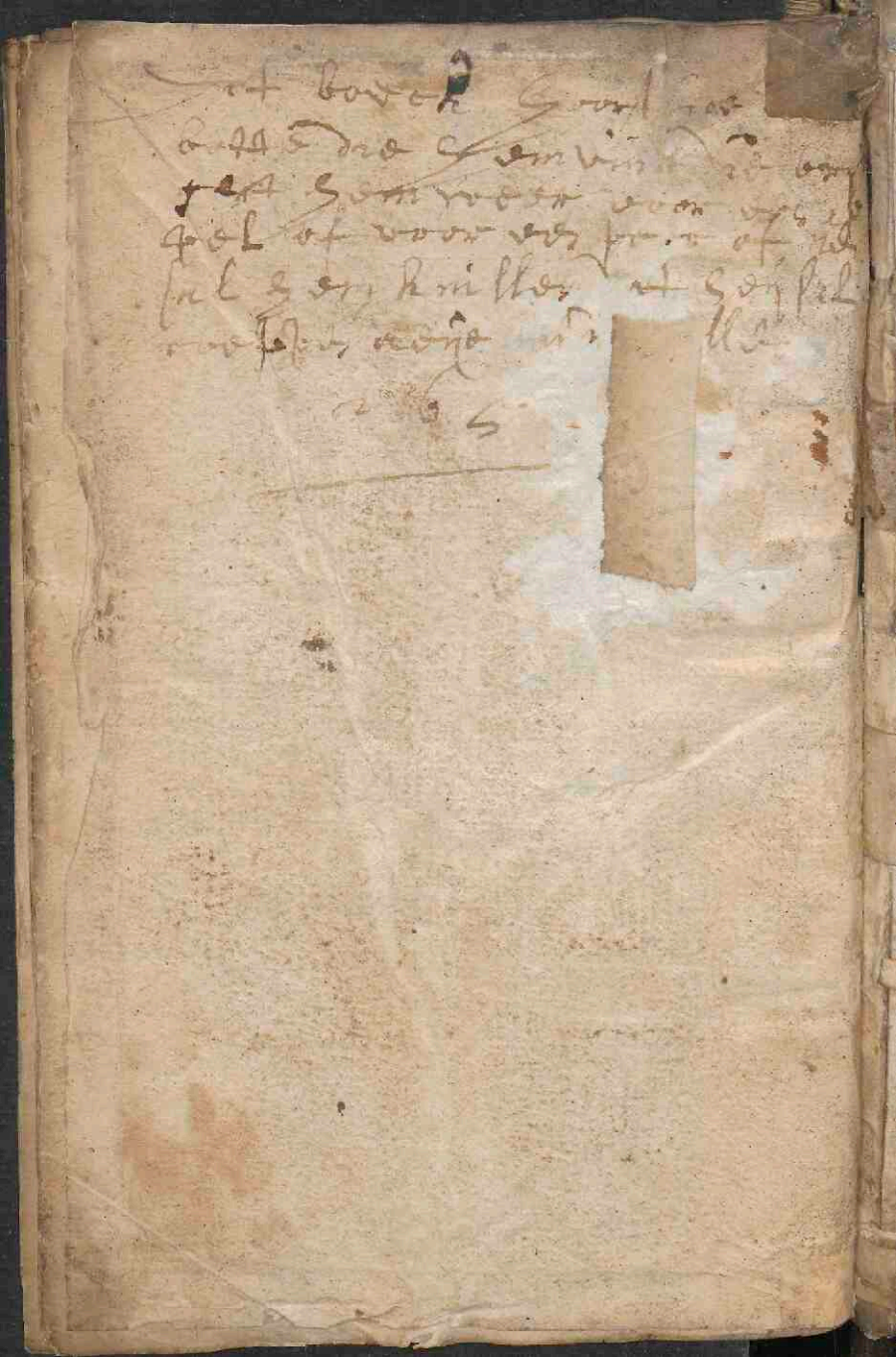
182930-4